

Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»
Глыбоцкі раённы выканаўчы камітэт

ГЛЫБОЧЧЫНЫ ДУХОЎНАСЦІ ГЛЫБІНІ

Народная духоўная культура Глыбоцкага раёна

Пад агульнай рэдакцыяй прафесара,
доктара філалагічных навук В.С. Новак

Мінск
БЕЛТА
2014

УДК 398(476.5)
ББК 82.3(4Бел)
Г55

Выпуск выдання ажыццёўлены па заказу
і пры фінансавай падтрымцы
Глыбоцкага раённага выканаўчага камітэта

Аўтарскі калектыў:

доктар філалалагічных навук, прафесар В.С. Новак;
доктар філалалагічных навук, дацэнт В.К. Шынкарэнка;
доктар філалалагічных навук, прафесар А.М. Ненадавец;
кандыдат філалалагічных навук, дацэнт С.А. Вяргеенка;
кандыдат філалалагічных навук, дацэнт А.А. Кастрыца;
кандыдат філалалагічных навук, дацэнт А.М. Палуян;
кандыдат філалалагічных навук А.Г. Алфёрава;
кандыдат гістарычных навук., дацэнт М.М. Міхайлец;
Г.П. Саўчанка; Т.У. Каранькова, Н.У. Нікіфаровіч,

I.I. Волкаў

Рэцэнзенты:

доктар філалалагічных навук А.С. Ліс;
доктар філалалагічных навук, прафесар А.У. Марозаў

Выкарастанныя ў кнізе фотаздымкі прадстаўлены
Глыбоцкім райвыканкамам
і Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Глыбоччыны духоўнасці глыбіні : Народная духоўная культура Глыбоц-
кага раёна / аўт. кал.: В.С. Новак [і інш.] ; пад агул. рэд. В.С. Новак .– Мінск :
БЕЛТА, 2014. – 304 с. : іл.

ISBN 978-985-7064-07-6.

У выданні прадстаўлены экспедыцыйныя запісы фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў
Глыбоцкага раёна з захаваннем асаблівасцей мясцовай гаворкі. Ахакарызаваны рэгіянальна-
лакальныя асаблівасці фальклорных традыцый, ахакарызавана Глыбоччына літаратурная.
Асобна прадстаўлены матэрыялы, сабраныя краязнаўцам І.І. Волкавым.

Адрасуецца фалькларыстам, этнографам, краязнаўцам, гісторыкам, работнікам устаноў
культуры і адукацыі, настаўнікам, студэнтам і ўсім тым, хто цікавіцца гісторыяй і народнай
спадчынай роднага краю.

УДК 398(476.5)
ББК 82.3(4Бел)

ISBN 978-985-7064-07-6

© УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны», 2014
© Афармленне. УП «БЕЛТА», 2014

**Прарэктар па навуковай
рабоце ўстановы адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска
Скарыны»
доктар тэхнічных навук,
прафесар А.М. Дземідзенка**

Глыбоччына – дзівосны край маляўнічых азёраў, бяскрайніх палёў, таямнічых лясоў. Але ж Глыбоцкая зямля – не толькі надзвычай прыгожы кутчак нашай роднай Беларусі, – гэта край самабытнага духоўнага багацця, увасобленага ў легендах, павер’ях, звычаях, захаваных у памяці людзей.

Глыбоцкая зямля па праву можа ганарыцца сваімі славымі землякамі: тэатральным дзеячам І.Ц. Буйніцкім, жывапісцам і графікам Я. Драздовічам, артысткай П.В. Мядзёлкай, палітычным дзеячам К.С. Дуж-Душэўскім, авіяканструктарам, двойчы Героем Сацыялістычнай Працы П.В. Сухім, генерал-лейтэнантам Вялікай Айчыннай вайны І.І. Карпезам, пісьменнікамі Т. Даленга-Мастовічам, В.Ю. Ластоўскім, М.М. Мінскім, Л.І. Ракоўскім, паэтамі А. Дубровічам, А. Салтуком, Я. Пачопкам, А. Жыгуновым, краязнаўцам І.І. Волкавым і многімі іншымі. Яшчэ хацелася б адзначыць і тых людзей, чые імёны не вядомы так шырока, людзей не менш таленавітых і працавітых, людзей, якія жывуць на Глыбоччыне, на плячах якіх трымаецца характэрнае, моц і самабытнасць іх малой радзімы. Жыхары Глыбоцкага раёна ўвабралі лепшыя рысы сапраўдных беларусаў: спагадлівасць і сардэчнасць, дабрыню і шчырасць яны ганарацца духоўнай спадчынай сваіх продкаў, шануюць, паважаюць і захоўваюць народныя традыцыі.

У Глыбокім і яго ваколіцах вялікае мноства касцёлаў і цэркваў, вядомых сваёй непаўторнай прыгажосцю не толькі ў Беларусі, але і за яе межамі. Вёска Мосар наогул стала тым святым месцам, дзе ўваскрэсаеш духам, дзе твайго сэрца кранаецца Бог. Глыбоччына – чароўная зямля беларускасці і святасці, дзе гарманічна паядналіся хрысціянскія і традыцыйныя народныя вераванні.

За апошнія гады на філалагічным факультэце ўстановы адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны» склалася адметная традыцыя збору, вывучэння, сістэматызацыі і выдання лепшых узораў вуснай народнай творчасці, даследавання духоўнай культуры рэгіёнаў Беларусі. У 2011 годзе была праведзена фальклорная экспедыцыя на тэрыторыі Глыбоцкага раёна, дзе выкладчыкам і студэнтам-філолагам пашчасціла дакрануцца да непаўторных скарбаў духоўнай культуры жыхароў Глыбоччыны. З вялікай адказнасцю былі сабраны і апрацаваны звесткі пра каляндарныя і сямейныя абрадавыя святы, запісаны песні, легенды і паданні, прыкметы і павер’і, прыказкі і прымаўкі. І зараз вы трымаеце ў руках кнігу, якая стала вынікам гэтай плённай працы. Спадзяюся, што выданне будзе карысным не толькі жыхарам Глыбоцкага раёна, але і ўсім тым, хто неабякава да захавання і адраджэння народнай духоўнай культуры нашай краіны.

**Старшыня Глыбоцкага
раённага выканаўчага
камітэта
А.В. Морхат**

Кніга «Глыбоччыны духоўнасці глыбіні» – своеасаблівая энцыклапедыя духоўнасці нашай малой Радзімы – Глыбоцкага раёна, аднаго з надзвычай прывабных куткоў Віцебшчыны, які багаты на велічныя помнікі канфесійнай гісторыі Беларусі і з’яўляецца скарбонкай прыгожага пісьменства.

Глыбоччына – край знакамітых вучоных і грамадскіх дзеячаў, край, у якім і сёння захоўваюцца ўнікальныя абрады і звычаі, багатая і разнастайная ў тэматычных і жанравых адносінах народна-песенная творчасць. Нельга не адзначыць плённую працу глыбачан па адраджэнні з’яў нацыянальнай культуры. Вялікая заслуга ў захаванні скарбаў народнай мудрасці належыць не толькі работнікам устаноў культуры і адукацыі, апантаным краязнаўцам, але і самім носьбітам, працавітым жыхарам Глыбоччыны, якія шчыра і самааддана захоўвалі на працягу

стагоддзяў і сёння працягваюць захоўваць дзяменты роднай спадчыны.

Мы ганарымся, што годнае месца ў Дзяржаўным спісе гісторыка-культурных каштоўнасцей Беларусі займаюць і элементы нематэрыяльнай культурнай спадчыны Глыбоччыны: традыцыйная тэхналогія выпякання жытнёвага хлеба (в. Дзеркаўшчына), тэхналогія прыгатавання традыцыйнай стравы «Масляны баран» (в. Мацюкова) і абрад «Насіць на мётку» (в. Папшычы).

Мне падаецца, што прапанаваная кніга знойдзе ўдзячных чытачоў не толькі сярод жыхароў нашага раёна, але і турыстаў, якіх зацікавяць глыбінёй і паэтычнасцю народнай думкі аўтэнтчныя запісы абрадаў і звычаяў, песень і прыпевак, легенд і паданняў, прыкмет і павер’яў, прыказак і прымавак, загадак, напоўненых незгасальным святлом душы народа.

КАЛЯНДАРНАЯ АБРАДНАСЦЬ ГЛЫБОЧЧЫНЫ

Валянціна Новак

Каляндарна-абрадавы фальклор Глыбоччыны, захоўваючы агульнаэтнічную аснову, вылучаецца адметнымі мясцовымі рысамі, якія характэрны для зімовага, веснавага, летняга і восеньскага цыклаў земляробчага календара. У сістэме калядна-навагодняга комплексу важнае месца адводзілася падрыхтоўцы рытуальнай трапезы – куцці. На працягу ўсяго каляднага перыяду ў вёсках Глыбоцкага раёна, як і ў іншых рэгіёнах Беларусі, адзначаліся тры куцці і мелі яны традыцыйны характар падрыхтоўкі і святкавання: «Куцця шостага январа – бедная, трынаццатага – багатая, васьмнаццатага – бедная» (в. Шыпы); «Першая куцця называлася посная ... А тады Новы год – багатая куцця: гэта нада ўжо ўсё мясное, масла. На Хрышчэнне – трэцяя куцця – посная» (в. Азярцы). Як адзначылі таксама жыхары в. Мнюта, «было тры куцці: калядная, навагодняя і крашчэнская». Звычайна абрадавую кашу, з якой быў звязаны пачатак святочных калядных вечароў, рыхтавалі з ячменных або пярловых круп. Паводле сведчанняў інфармантаў, падчас святочнай вячэры на стала павінна было быць абавязкова дванаццаць страў: «Дванаццаць страў трэба было. Дванаццаць страў – дванаццаць апосталаў» (в. Мосар). Як правіла, калі адзначалі Першую куццю, то рыхтавалі «посныя стравы: «Грыбы там былі сушоныя... мак, кісель варылі з клюквы, блінчыкі з макам былі ў нас» (в. Забор'е). Адметным у мясцовай традыцыі быў звычай варажбы на арэхах, кошык з якімі ставілі на стол: «На Каляду на стала доўжэн быць кошык арэхаў, лясных арэхаў. Тады сядзяць, іх лускаюць, хрусцяць. Гуляюць у цотка-лішка. Бярэш 5 арэхаў у жменьку і гаворыш: «Цотка ці лішка?» Калі адгадаў, аддаеш арэшкі, а калі не, то сабе забіраеш» (в. Шэпелева). Рэшткі ежы з каляднага стала, каб засцерагчыся ад драпежнікаў, зыходзячы з успамінаў жыхароў в. Гатаўшчына, «неслі ў лес каб ваўкоў пачаставаць, каб яны не шкодзілі». У в. Запруддзе рэшткі куцці аддавалі курам, каб «няслі яйкі ў адным месцы».

Магічнае значэнне надавалі вяскоўцы і сёну, якое клалі на стол пад абрус: «Раніцай неслі сена стала жыўёле» (в. Гатаўшчына); «Потым сена аддавалі кароўцы ці авечачке – усім, кашу – куркам» (в. Празарокі). Раскладзенае на куче каля стала сена, паводле народных вераванняў, павінна было паспрыяць пладавітасці свойскай жывёлы: «Расцілалі гэтак сена на гэты кут, каб вяліся авечкі» (в. Восава).

Важнымі момантамі ў структуры калядных святкаванняў былі рытуальныя дыялогі: дыялог

паміж гаспадарамі, а тасама дыялог, звязаны з «закліканнем марозу» на вячэру. Семантыка першага дыялогу звязана з прагназаваннем ураджайнасці на ніве ў будучым годзе:

Муж казаў да жонкі:

– Ці бачыш ты мяне?

– Не!

– Каб жа ты так на лета за буракамі, за гарбузамі, за бульбай свету не бачыла!

Тады пыталася жонка:

– Ці бачыш ты мяне?

– Не!

– Каб жа ты так на лета за снапамі, за стагамі, за кубламі свету не бачыў! (в. Гатаўшчына).

Дыялог заклікання марозу даносіць да нас водгукі народных вераванняў, звязаных з культам продкаў, у магічную сілу ўздзеяння якіх верылі і заклікалі іх паспрыяць у гаспадарчых работах: «Мароз, мароз, хадзі куццю есці!» (в. Запруддзе). У іншых варыянтах славеснай формулы заклікання марозу выразна гучалі матывы просьбы не шкодзіць ураджаю: «Хадзі куццю есці, па мяжах не хадзі, ячмянёў не маразі...» (в. Мнюта). З матывамі ўшанавання продкаў звязана і пакіданне за сталом месца для памерлых членаў сям'і, а таксама «і ежу падкладвалі – гэта ўсё памёршым дзядам» (в. Празарокі). Паводле сведчанняў жыхароў в. Шчарбы.

З першай куццёй была звязана варажба аграрна-магічнай скіраванасці: «Цянулі сена з-пад скацеркі: хто даўжэйшую выцяніць, гэта будзіць у таго большы лён расці» (в. Запруддзе). Аналагічная варажба зафіксавана і ў в. Шэпелева: «Накрывалі стол сенам, сена цягалі, пакрывалі настольнікам. Ну, і тады: хто длінейшае сена выцяніць, такі і лён вырасціць».

Іншы раз па «выцягнутых з-пад абруса сянінках» імкнуліся вызначыць, якім будзе лёс чалавека: «Сена лажылі і накрывалі скацерцю, а потым цягнулі сена. Які лёс будзе: доўгі ці кароткі» (в. Запруддзе). Адным з кампанентаў калядна-навагодняга комплексу Глыбоччыны з'яўляецца абрад калядавання. Адзначым, што ў розных вёсках сярод пераапанутых калядоўшчыкаў былі розныя маскі: «зайчыка, мядзведзя», «казы» (в. Шчарбы), «мядзведзем былі, валком» (в. Залессе), «адзеваліся ў цыганку» (в. Карабы), «усякія калядоўшчыкі былі (і Баба Яга, і мядзведзь) (в. Верабі), «маладзёж адзявалася: хто ў цыгана

з цыганкай, хто дзедам з бабай» (в. Гатаўшчына). Цэнтральнае месца ў абходных шэсцях калядоўшчыкаў у розных мясцовасцях Глыбоччыны займаў абрад ваджэння казы. Як пацвердзілі самі інфарманты, каза сімвалізавала ўраджайнасць: «Дзе каза пакоціцца, там і хлеб расцець, жыта добрае будзе» (в. Азярцы). Паводле ўспамінаў мясцовых жыхароў, гаспадары звычайна добра адорвалі ўсіх удзельнікаў каляднай светы, а таксама імкнуліся ўлагодзіць і «казу»: «Хазяіны давалі хто што: хто сала, хто каўбасу, хто яйкі, хто гарэлкі – ну, у каго што ёсць. Стараліся добра дарыць, а то стыдна перад людзьмі, і баяліся казу ўгнавіць – тады не павязе» (в. Гатаўшчына). Калядоўшчыкаў чакалі з нецярплівасцю, бо верылі ў магічную сілу іх пажаданняў: «Гаспадарам жадалі, каб і скаціна вялася, і здаровы былі. А калі былі нежанатыя хлопцы і дзеўкі, то жадалі, каб скарэй замуж павыходзілі» (в. Забор'е).

Як і ў іншых рэгіёнах Беларусі, у абрадзе калядавання ўдзельнічалі розныя полаўзроставыя гурты калядоўшчыкаў: «Раней хадзілі ўсе разам: і дарослыя, і дзеці» (в. Мнюта). Жыхары Глыбоччыны пацвердзілі, што падчас калядавання вадзілі не толькі казу, але і хадзілі з зоркай: «Са звяздой хадзілі» (в. Залессе); «Зорку насілі. Звязда мела шэсць рагоў» (в. Празарокі), «Хадзілі хлопцы папрыбіраныя, са звяздой, з лентамі прыбраныя» (в. Шчарбы).

З Другой куццёй была звязана шлюбная варажба, у розных варыянтах запісаў якой знайшлі адлюстраванне разнастайныя магічныя спосабы вызначэння асабістага лёсу. Найбольш распаўсюджанымі ў вёсках Глыбоцкага раёна былі віды варажбы, дзякуючы якім дзяўчаты імкнуліся «зазірнуць» у будучыню, даведацца пра свой лёс, вызначыць, якім будзе імя суджанага («Цягнулі бумажкі. Напішам бумажкі гэтыя з імем, каго выцегнець, за таго замуж выйдзець» – в. Празарокі), даведацца, хто з дзяўчат першай выйдзе замуж («Зёрнышак пасыпалі кучкамі і петуха пусцілі: чую кучку ён дзяўбнец, тая скоро выйдзець замуж» – в. Шчарбы), ці выйдзе ўвогуле дзяўчына замуж у гэтым годзе («І плот, гэтыя вот палачкі абдымалі, ці ў пары будзем» – в. Забор'е), з якой мясцовасці будзе яе суджаны («Туфлю кідалі цераз страху: у які бок носам павернецца, у той старане і жаніх жыве» – в. Забор'е). Запісаныя ў экспедыцыі варожбы – яскравае сведчанне паэтычнасці светапогляду жыхароў Глыбоччыны. Зыходзячы са зместу гэтых унікальных таямнічых загадкавых тэкстаў, можна меркаваць і пра глыбіню філасофскага асэнсавання нашымі продкамі з'яў навакольнага свету, трапнасць назіранняў, арыгінальнасць і мудрасць асацыяцый і цікавых аналогій.

Трэцюю куццю адзначалі на Вадохрышча, называлі яе «крашчэнскай», але ў некаторых вёсках Глыбоцкага раёна называлі «Тры цыры» або «Свята трох каралёў». Асноўнымі рытуаламі ў структуры святкавання Трэцяй куцці з'яўляліся асвячэнне вады («Бралі ваду і

хадзілі ў цэркву, хрысцілі ваду» – в. Залессе), «маляванне крыжыкаў» на дзвярах і вокнах («І красты перад крашчэнскай куццёй ставім на ўсіх на дзвярах, на вокнах мела ці карандашом. Красты ставілі, каб усё ахранялася Богам, крастом – в. Шчарбы), высяканне крыжа на рэчцы («На Крэшчэнне на рэчкі высякалі крэст, бацюшка маліўся, свяціў, і там тады набіралі вады хто ў што – в. Мнюта), асвячэнне святаром хаты («Бацюшка ходзіць, свенціць па хатах пасля Крэшчэння – гэта «па Калядзе» называецца» – в. Мнюта), хаджэнне са «звездой» («Хадзілі хлопцы папрыбіраныя, са звяздой, з лентамі прыбраныя» – в. Шчарбы). Асвечаная вада, зыходзячы са сведчанняў жыхароў раёна, мела магічнае значэнне, выкарыстоўвалася пры лячэнні розных захворванняў: «Верылі, што гэтая вада карысная – еслі забалееш, мы п'ём, еслі зглазы бываюць, сурочылі, як гаворуць, пап'еш гэтай вадзічкі і змыеся, – і памагаець» (в. Мнюта). Звычайна пасвечаную ваду захоўвалі і выкарыстоўвалі, напрыклад, у абрадзе першага выгану жывёлы ў поле: «Як карову першы раз на поле выпраўлялі, гэтай вадой яе свяцілі» (в. Мосар).

У каляднай традыцыі Глыбоччыны вядомы рытуал, скіраваны на забеспячэнне ўраджайнасці пладоў дрэў: «На Каляды саламяным перавясла яблыні абвязвалі, каб зайцы ня елі яблані кару, ня грызлі ябланю» (в. Мнюта).

Мясцовы калядна-навагодні комплекс адрозніваецца тым, што важнае месца ў ім займае абрадавая гульня «Жаніцьба Цярэшкі», апісанні якой у свой час былі зроблены настаўнікам Іванам Іванавічам Волкавым, які адзначаў, што «на Глыбоччыне, увёсках Псуя, Слабодка, Дабрэзіна, Перадолы, Верхняе, Чарневічы і іншых да нядаўняга часу вечарам на першы дзень Каляд «жанілі Цярэшку». Гэта старадаўняя народная аграрна-шлюбная гульня вельмі распаўсюджана на Віцебшчыне. ... Гульня мела і магічны сэнс: всякоўцы імкнуліся загадзя паўплываць на тое, каб сям'я была моцнай, каб былі здаровымі бацькі і дзеці. «Жанілі Цярэшку і на каталіцкія, і на праваслаўныя Каляды» [1, с. 422–423]. Як адзначыла даследчыца Т.В. Валодзіна, складальніца зборніка «Цярэшка – святое дзела: Жаніцьба Цярэшкі на Лепельшчыне (паводле сучасных запісаў)» (Віцебск, 2010), «распрацаванасць сцэнарыя «Жаніцьбы Цярэшкі» ў беларусаў, багацце песеннага, танцавальнага і музычнага кампанентаў, асабліва ўзрушанасць і «прынцыповасць» удзельнікаў дзейства ў выбары пары паказваюць, што для шэрагу пакаленняў нашых продкаў гэтае ігрышча было нечым большым, чым проста святочнай забавай. За ім хаваецца старажытны і вельмі важны для народа абрад, які рэгуляваў фарміраванне новых сямейных гнёздаў. Істотна, што ўтварэнне шлюбных пар адбывалася па ўзаемнай схільнасці маладых людзей, адсюль і энтузіязм моладзі, і стойкая захаванасць гэтага абраду ў хрысціянізаваным грамадстве» [2, с. 3]. «У 2011 годзе падчас экспедыцыі, праведзенай на тэрыторыі Глыбоцкага раёна, звесткі пра каляднае абрадавае ігрышча «Жаніцьба Цярэшкі» былі запісаны ў вёсках Восава, Мнюта, Шыпы, Празарокі, Касарова, Удзела, Азярцы, Залессе, Карабы, Мосар, Запруддзе, Шчарбы, Забор'е і інш. Зыходзячы з апісанняў гэтай шлюбнай зімовай гульні, можна рэканструяваць структурныя кампаненты

абрадавага ігрышча і ўявіць паслядоўнасць яго асобных этапаў: выбар «маткі» і «бацькі» («Выбіралі мужчыну і бабу – «бацьку» і «матку» – гэта называлася – в. Мнюта), падбор выбранымі «бацькамі» асобных пар («Ну, а тады ўжо «матка» бярэ малца, а «бацька» бярэ дзеўку, і злучаюць пару» – в. Шыпы), «злучэнне маладых у танцы» («Значыць, выбіраецца Цярэшка і Цярэшчыха. Яны вядуць ужо свята ўсё. Танцуюць харавод. Цярэшчыха танцуец з парнем, а Цярэшка – з дзяўчынай. І вось саедзіняюць іх» – в. Удзела), «пералоўліванне» маладых («Ну, тады становіліся па два ў рад праз усю хату, дзе мы танцавалі, і тады ловім кругом. Я ўцякаю – ён даганяе, пакуль не дагоніць. Пасля ён уцікаіць – я даганяю. Ён мне песню пяець, а я яму песню пяю» – в. Карабы), бласлаўленне маладых, застолле, ваджэнне карагодаў і выкананне парамі маладых розных танцаў («вальс, абэрак, кракавяк, нарэчанька, месяц» [1, с. 424].

Святкавалі на тэрыторыі Глыбоцкага раёна і Масленіцу, пра што сведчаць экспедыцыйныя матэрыялы. Паводле сведчанняў жыхароў, абавязковай стравай былі бліны. Абрад пад назвай «Калодка» на Глыбоччыне ў параўнанні з іншымі рэгіёнамі меў сваю адметную спецыфіку. Прывязаную да нагі хлопца і да нагі дзяўчыны «калодку», згодна з мясцовымі вераваннямі, нельга было згубіць, інакш ім не быць у пары: «Дзеўкі і хлопцы прывязвалі калодачку. Еслі дзяржалася, тады яны пара, а калі ўпадзец – усё» (в. Празарокі); «Прывязвалі калодкі жанчыне і мужчыне, якія любілі адзін аднаго, і пускалі іх па дзярэўні: калі калодка ў аднаго адарвецца, значыць не быць ім разам» (в. Празарокі). У вёсках Паддуб'е і Шчарбы ў абрадзе «цягання калодкі» ўдзельнічалі толькі дзяўчаты: «Цягалі калодкі, каб выйсці замуж. Усе разам дзяўчаты цягнуць да мяжы, каб выйсці замуж» (в. Шчарбы). Паводле сведчанняў жыхароў в. Мнюта, у іх мясцовасці калодку прывязвалі або да нагі

нежанатага хлопца, або да нагі дзяўчыны, якая не была замужам: «Той, каму прывязвалі, гаварыў: «Як буду жаніцца – у свадзьбу прыгласу». Сярод іншых структурных кампанентаў мясцовай масленічнай абраднасці можна назваць катанне на конях («У нас здесь озеро большое, оно ж замярзает, запрягалі лашадзей, каталісь маладзёж» – в. Залессе), распальванне вогнішча і спальванне чучала («Прыезжалі 3–4 пары лашадзей, каталісь, агонь раскладывалі, чучала палілі» – в. Залессе), ушанаванне бабкі-павітухі («Шанавалі бабулю-павітуху, у гасці прыгласалі, падаркі куплялі, хоць хустачку ёй купяць» – в. Мнюта).

Абрад гукання вясны на тэрыторыі Глыбоччыны, паводле ўспамінаў жыхароў, адбываўся або на «Аўдакею» (1 сакавіка), або на Саракі (9 сакавіка). Найбольшая колькасць запісаных фактычных матэрыялаў звязана са святам «Саракі». «Праваслаўная царква ў гэты дзень ушаноўвае памяць сарака севасційскіх воінаў, якія пацярпелі за сваю прыхільнасць да хрысціянскай веры. У народным календары ўяўленні аб гэтым дні, звычаі і абрады, якія да яго прымяркоўваліся, таксама цесна звязаны з лічбай сорок» [3, с. 224]. Паводле тлумачэнняў мясцовых жыхароў, «Саракі – гэта таго, што сорок мучнікаў пагібла на возеры Чудскім» (в. Мнюта). У сувязі з гэтым лічба «40» заключала ў сабе магічную сілу. Адметнай рэгіянальна-лакальнай асаблівасцю глыбоцкага свята Саракі з'яўляецца падрыхтоўка рытуальнай стравы – сарака клёцак. Лічылася, што з'едзеныя ў такой колькасці клёцкі сімвалізуюць хутчэйшы прыход вясны: «Сорок клёцак трэба было з'есці, каб вясна хутчэй прыйшла» (в. Мнюта). Варылі і з'ядалі сорок клёцак у вёсках Шчарбы, Карабы, Залессе, Празарокі, Бараны і інш. Жыхары в. Залессе верылі, што абавязкова ў гэты дзень «сорок птушак прылятае».

За тыдзень да Вялікадня жыхары Глыбоччыны адзначаюць Вербную нядзелю. У гэты дзень асвятляюць у царкве галінкі вярбы, якім надаваліся магічныя ўласцівасці – садзейнічаць здароўю. Невыпадкава «прыходзілі з Вербніцы і сцябаюць» адзін аднаго пасвечанымі галінкамі вярбы (в. Карабы), іх выкарыстоўвалі таксама, калі выганялі першы раз кароў у поле: «Скот на поле гэтай вербачкай выганялі» (в. Карабы). У мясцовай традыцыі было прынята галінкі вярбы ўтыкаць у шчыліны хаты, класці іх перад дзвярыма хлява. Лічылася, што гэта паспрыяе таму, каб «ужо каровы хадзілі дружна, ў стадзе» (в. Вераб'і); «Карову завяду на поле, а тады ж гэту вербачку прынесу, пакладу перад дзвярмі, штоб кароўка дамой шла» (в. Вераб'і). Паводле сведчанняў інфармантаў, пасвечаныя галінкі вярбы нельга было выкідаць: «Толькі пасля ёй можна спаліць, а нікуда не выкідываць» (г. Глыбокае).

З асаблівай цеплынёй распавядалі мясцовыя жыхары пра такое важнае гадавое свята, як Вялікдзень. У велікодным абрадавым комплексе, які не вылучаецца ў календары пастаянным часам выканання рытуалаў,

арганічна спалучаны язычніцкія і хрысціянскія элементы. У стуктуры велікоднай абраднасці Глыбоччыны захоўваюцца традыцыйныя рытуалы, звязаныя з яйкамі. Як і ў іншых мясцовасцях Беларусі, іх фарбавалі ў чырвоны колер: «Красілі яшчэ шалухой ад цыбулі, асобенна краснай і бурачкаў красных, сталовых» (в. Карабы). Іншы раз з гэтай мэтай выкарыстоўвалі сена: «Сена бралі таксама: патрусаць, – і яны такія жоўценкія былі» (в. Карабы). Качанне яек у латку называлі ў в. Празарокі гульнёй «У байца»: «Вот гэты дзержыць, гэты паб'ець», «Качалі яйкі, зрабляць лато такое качаць. Хто ўмее, той пападзе ў яйкі. Гульня такая называлася «У байца гуляць» (в. Празарокі). Адметнай з'явай фальклору Глыбоччыны з'яўляецца валачобны абрад – важны кампанент велікодных святкаванняў. Пачынаючы з другога дня Вялікадня, адбываўся абыход двароў валачобнікамі – спецыяльным гуртом мужчын (у некаторых вёсках удзельнічалі і жанчыны), якія пад вокнамі хат аднавяскоўцаў выконвалі віншавальна-велічальныя песні, адрасаваныя гаспадару, гаспадыні, дачцэ, сыну. Напрыклад, як адзначылі жыхары в. Мнюта, «на Паску валачобнікі хадзілі. «У Хрыста» гэта называлася. Ім давалі і водкі, і калбас, і яек. Пелі яны пад вокнамі, а мы прыгласалі ў хату, і тады ўгашчалі». У в. Шчарбы па «валачобнае» хадзілі і дзеці: «Я толькі з цэрквы прыеду ўтрам, і вот ужо і дзеткі прыходзяць, і ўсе гавораць: «Хрыстос ува-скрэс! Усе хрыстосуюцца. Ужо даеш ім яйкі, дзеткі ўжо рады». Валачобнікаў на кожным падвор'і заўсёды шчодра адорвалі. Всякоўцы шчыра верылі, што гэтыя дары могуць паўплываць на атрыманне добрага ўраджаю: «Хто вынасіў булкі, хто – каўбасу, но первым долгам бралі яйкі» (в. Восава).

Запісаныя ў экспедыцыі этнаграфічныя звесткі па велікоднай абраднасці даюць падставы сцвярджаць, што асобныя яе рытуалы ўстойліва захоўваюцца і сёння ў побыце жыхароў. Назавем асноўныя абрадавыя моманты, характэрныя для мясцовай велікоднай абраднасці: падрыхтоўка да святкавання Вялікадня (рытуалы Чыстага чацвярга), выпечка абрадавага хлеба – «пасхі», фарбаванне яек, асвятчэнне рытуальных страў, гульня з яйкамі («У байца»), гушканне на арэях, хаджэнне валачобнікаў, выкананне валачобных песень. Захаваліся звесткі і пра распальванне вогнішча, пры гэтым жыхары імкнуліся запаліць у печы пры дапамозе таго «вугалька», які бралі з кастра, распаленага каля касцёла: «Эта нада было печку распаліць толькі гэтым угальком ці спічкай з вогнішча, печку не распальвалі, пакуль не прынясецца святы агонь» (в. Удзела). Варта адзначыць, што начную царкоўную службу наведвалі многія жыхары: «На ўсюточную хадзілі» (в. Шыпы), «Моладзь збіраецца ў царкву, а старыя застаюцца дома, або калі яшчэ даволі моцныя, то таксама выпраўляюцца ў царкву на ўсяночную» (в. Валодзькава).

Назіранне за гульнёй сонца – адзін з момантаў купальскай абраднасці, аднак, паводле сведчанняў

жыхароў в. Забор'е, таксама і «на Вялікдзень іграе сонца»: «Мы на горку ўзышлі, і тады толькі павярнула бабушкам, што гэта на Вялікдзень ці гуляе, ці іграе сонца. Так яно як толькі стала ўсхадзіць, ды, як праўду кажуць, падымецца і апяць, і апяць стане схадзіць» (в. Забор'е).

На тэрыторыі Глыбоцкага раёна былі вядомы і юраўскія абрады земляробчай і жывёлагадоўчай скіраванасці: гэта абрад першага выгану жывёлы ў поле і абход нівы. Жыхары в. Шчарбы абходзілі жытняе поле тройчы, абавязковай умовай пры гэтым была наяўнасць такіх рытуальных атрыбутаў, як галінка пасвечанай вярбы, яйка, хлеб і соль: «Ходзюць каля жыта на Юр'е, вербінку бяруць, яечка, хлеба і солі». Каб атрымаць у будучым добры ўраджай на ніве, вясцоўцы, абышоўшы яе, павінны былі пакачаць па ёй яйка, а таксама ўтаркнуць у зямлю галінку вярбы: «...і во дзе ніўка жыта, абойдзеш тры разы, яечка гэта качаеш. Каб жыта ў трубы вілося, тады вербінку ўторкнеш» (в. Шчарбы). Як адзначылі жыхары в. Восава, абход жыта з галінкамі павечанай вярбы павінен паспрыяць ураджайнасці: «На Юр'е з вербачкай абхадзілі жыта, каб добры ўраджай быў».

Мясцовай адметнасцю юраўскага абраду абходу поля можна лічыць пафарбаваныя ў зялёны колер яйкі. З магіяй зялёнага колеру былі звязаны надзеі на хутчэйшы прыход лета: «Зялёнае яйка, каб лета зялёнае было» (в. Сукліна). Абрад першага выгану каровы ў поле суправаджаўся наступнымі магічнымі дзеяннямі: пасцёбванне кароў галінкамі вярбы («І тады вербачкай гэтай праганялі, карову стукалі» – в. Мнюты), пасыпанне пасвечанай у Чысты цацверг соллю «накрыж па карове», каб засцерагчы яе ад звышнатуральнага ўздзеяння, ад «уроку» (в. Мнюты), падкладванне яек пад парогам хлява («І кладут пару яіц пад парог, каб карова перашагнула яго, штоб не была ніякіх хваробаў» – г. Глыбокае), асвячэнне вады і жывёлы («На Юр'я асвятчалі ваду і потым асвятчалі скот» – в. Восава). Іншы раз на Юр'е

яйка клалі і ў полі, «штоб скот быў сыты і круглы, як яйка» (в. Восава).

Тройца-Сёмуха таксама здаўна займала важнае месца ў сістэме каляндарнай абраднасці Глыбоччыны. Паводле ўспамінаў жыхароў, да гэтага свята, як і да Вялікадня, сур'ёзна рыхтаваліся: прыбіралі ў хаце, усё чысцілі і мылі: «Як і перад Паскай, чысціш, мыеш хату, пірагі пячэш» (в. Шчарбы). Важным момантам гэтага свята з'яўляецца ўпрыгожванне падвор'яў бярозкамі, хаты – зелянінай, якую называлі «маем». Звычайна назіралі за тым (была такая мясцовая прыкмета), ці высахне «май» падчас святкавання Тройцы («гулялі тры дні» – в. Валодзькава): «Калі за Тройцу высахнець май, тады лета будзе сухое, сена добра будзе сохнуць» (в. Шчарбы).

Заўважым, што ў сёмушна-траецкай абраднасці знайшлі яскравае адлюстраванне культы расліннасці і продкаў. На пытанне, чаму зелянінай упрыгожвалі хату і падвор'е, жыхары в. Мнюты адказалі, што гэта звязана з Ісусам Хрыстом: «Бярозкі ставім, і ў хату прыносім, і ў бэлічкі ўтарківаем ветачкі зялёныя, каля койкі прывязваем бярозку. Прыносілі за гэта, што Ісус Хрыстос ішоў, і яму пад ногі пальмы лажылі перад Тройцай».

Траецкай зеляніне надавалі магічнае значэнне. Лічылася, што можна засцерагчы сена ад гнілі і мышэй, калі яе, высахшую, пакласці туды: «Лажылі пад сена, тады сена не гніло і мышы ня елі» (в. Мнюты). Паводле іншых сведчанняў, зеляніну спальвалі, калі яна высыхала, «каб не бадзялася» (в. Мнюты). Апошняю версію пацвердзілі жыхары в. Мосар: «На Тройцу всегда бярозу наломім і хату ўпрыгожвалі, а пол аірам высыпім. А пасля змяталі, і хто баяўся – зжыгалі». У в. Шыпы высахшыя галінкі бярозы выкарыстоўвалі, каб засцерагчы агародніну: «Я вот у капусту торкала, каб моль не лётала».

У в. Мосар з мэтай атрымання добрага ўраджаю зерневых культур практыкаваўся звычай абносіць

поле кавалкам белага палатна: «На Тройцу бяром белае палатно і абносім поле. І нясём гэту скацёрцу у касцёл на алтар. Абнасілі для ўраджаю». Як вышэй было адзначана, яскрава выражаны ў траецка-сёмушнай абраднасці і культ продкаў. Тройцу называлі на Глыбоччыне «памінальнай»: «На Тройцу радзіцелей паміналі» (в. Залессе). Абавязковымі былі наведванне царквы або касцёла, выкананне святаром малітоўнага рытуалу згодна з папярэдне падрыхтаваным спісам памерлых родзічаў: «З утра ішлі на Тройцу ў царкву маліцца па пакойніку. Атмолюцца і ідуць дамой» (в. Восава).

Любімым летнім святам жыхароў Глыбоччыны з'яўляецца Купалле. Хоць і не захавалася купальская абраднасць як пэўная сістэма структурных кампанентаў, аднак асобныя моманты ўстойліва бытуюць і сёння і з'яўляюцца сведчаннем выключна паэтычнага светасузірання глыбачан. Гэта і распальванне вогнішча («Складаюць касцёр з усяго, падпальваюць яго» – в. Удзела, «Цэлы дзень мальцы збіралі для агню стар'ё ўсякае: салому са старых матрасаў, парваныя лапці, паламаныя колы, кошыкі» – в. Гатаўшчына), падпальванне кола (сімвал сонца) і прымацаванне яго на доўгай жэрды (в. Псуя), скочванне запаленага кола ў возера («Прынясуць кола бальшое. Паставяць там і распалюць. А тады, бываюць, коцяць яго ў возера з агнём» – в. Запруддзе), збор лекавых траў і асвячэнне іх («На свята болей такія бабушкі, каторыя маглі хадзіць, і мамы збіралі цвяты і асвятчалі» – в. Гатаўшчына), пошукі папараці-кветкі («Папараць-кветку шукалі, але так і ніхто не знайшоў» – в. Кухты), скокі маладых людзей праз вогнішча («Прыгалі праз вогнішча» – в. Сукліна), варажба на вянках, якія «пускалі па вадзе плаваць» (в. Валодзькава), бясчынствы моладзі, якія не асуджаліся ў народзе («Дзверы на Купалле падпіралі, вароты пазносюць» – в. Шчарбы), засцярогі ад звышнатуральнага ўздзеяння ведзьмаў і чараўнікоў («Нада было паслаць калючы дзед. Гэта

расценіе такое калючае-калючае. У хлявах у дзверах вешалі» – в. Валодзькава), выкананне купальскіх песень.

Жніўныя абрады і песні, звязаныя з цяжкай працай на ніве, зыходзячы з успамінаў жыхароў, займалі не менш важнае месца ў народным календары. У структуры жніўнай абраднасці Глыбоччыны выразна прадстаўлены і зажынкі, і ўласна жніво, і дажынкі. У мясцовай традыцыі в. Запруддзе дажынкавы абрад пад назвай «барада» быў вядомы як «рай» («Кончыш жаць, аставіш ужо паследні клачок гэтага жніва і ўбіраем. Гэта «рай» называецца» – в. Запруддзе). У дажынкавых песенных тэкстах сустракаецца і міфалагічны вобраз Раю (Райка), ад якога залежаць дабрабыт земляроба, ураджайнасць нівы, радасць збору ўраджаю.

Як бачым, народныя земляробчы каляндар Глыбоччыны з'яўляецца яскравым сведчаннем захавання як агульнаэтнічных элементаў, так і па-мясцоваму спецыфічна адметных. У каляндарнай абраднасці знайшлі гарманічнае адлюстраванне і хрысціянскія элементы, і шматлікія самабытныя народныя вераванні, а таксама ўяўленні, звязаныя з прыродна-касмічнымі культамі, культам продкаў, культам працягу роду.

Літаратура:

1. Памяць. Гіст.-дакум. Хроніка Глыбоцкага р-на / Беларус. Энцыкл.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) і інш.; Маст. А.М. Хількевіч. – Мн.: БелЭн, 1995. – 454 с.
2. Цярэшка – святое дзела: Жаніцьба Цярэшкі на Лепельшчыне (паводле сучасных запісаў) / склад. Т.В. Валодзіна. (Віцебск: УПП «Віцебская абласная друкарня», 2010. – 120 с.
3. Этналогія Беларусі: Традыцыйная культура насельніцтва ў гістарычнай перспектыве: вучэб.-метада. дапам. / Т.А. Навагродскі [і інш.]. – Мінск: БДУ, 2009. – 335 с.

ЗІМОВЫЯ АБРАДЫ, ЗВЫЧАІ І ПЕСНІ

Піліпаўка

Піліпаўку спраўлялі перад Калядамі 28 мая. Першую і последнюю нядзелю пасцяцца.

*Запісана ў в. Восава
ад Судніка Васіля Гаўрылавіча, 1937 г.н.*

Філіпаўка – пост перад Калядамі.

*Запісана ў в. Забор'е
ад Петрашкевіч Соф'і Мікалаеўны, 1939 г.н.*

Ражаство Хрыстова

Ражаство – дзень нараджэння Сына Божага ў Ганны Марыі – дзень прымірэння, дабраты, міралюбнасці, дзень праслаўлення Хрыста. Згодна ветхазаветным прарокам, Хрыстос нарадзіўся ў горадзе Віфлееме. Першымі аб яго нараджэнні даведаліся пастухі. Прыняўшы ўсім сэрцам гэтую вестку, яны адправіліся пакланяцца немаўляці. Усходнія мудрацы (валхвы), верыўшыя ў Хрыста, распачалі цяжкі шлях да места яго нараджэння. Але былі і такія, як цар Ірад, які жадаў смерці яму. Калі ён зразумеў, што яго задумка знайсці немаўляці не ажыццявіцца, загадаў забіць у Віфлееме і яго наваколях усіх хлопчыкаў ад двух гадоў і маладзей. Ён разлічваў, што сярод забітых будзе і Боганемаўляці, у якім ён бачыў прэтэндэнта на царскі пасада. Так было загублена 14000 немаўляці.

Яны лічацца першымі пакутнікамі за Хрыста. У сувязі з гэтым перыяд, называемы Святкамі, працягваецца 12 дзён і падзяляецца так: першая нядзеля называецца «святой»; другая – «страшнымі» вечарамі.

У храмах у ражэнственскую ноч паўсюдна ідуць святочныя богаслужэнні. У жырандолях гараць свечкі, радасна спявае хор. У старыя часы, калі гадзіннікі прабівалі поўнач, усе абменьваліся падарункамі, віншавалі адзін аднаго, загадвалі жаданні, бо лічылася, што на Ражство неба раскрываецца над зямлёй, і сілы нябесныя выконваюць усё задуманае. Але жаданні абавязкова павінны быць добрымі. Ражство – свята ціхае, хатняе, спакойнае. Гэта свята духоўнае і для людзей рэлігійных, і для атэістаў. За сталом збіраюцца толькі члены сям'і і самыя блізкія родзічы і сябры. Запрашаць шмат гасцей не прынята. На Ражство, дарэчы, трэба ставіць дэкаратыўныя свечкі ля кожнага сталавага прыбору, павінен быць прыемны прыцмак, нягучная гутарка і ціхая музыка. Ёсць у Ражства свае святочныя колеры – белы і блакітны. Фіранкі, сурвэткі і настольнікі да гэтага свята лепш падбіраць у гэтай каляровай гаме.

*Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам*

Народны тэатр фальклору «Цярэшка»

Жаніцьба Цярэшкі

Спявалі куплеты дзяўчатам у час гульні «Жаніцьба Цярэшкі»:

*Божжа мой, бяда, бяда,
Далі мне старога дзеда.
Дайце мне такога, як я,
Буду піць, гуляць я да дня.
Божжа мой, вялікая бяда.
Далі мне старога дзеда,
Росту ён ніжэйшага,
Гонару вышэйшага.
Пайду я ж падумаю,
Хустачкай памахаю.
Хустачка бяленькая,
Канфетак паўнёнькая.
Зялёна рутачка на акне,
Далі мне, дзядку, не па мне.
Росту яна вышэйшага,
Гонару ніжэйшага.
Зніміце рутачку з акна,
Дайце мне, дзядку, як і я.*

*Запісана ў в. Восава
ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.*

Цярэшку адзін раз гулялі толькі. Выбіралі «бацьку», «мамку», дзеўкі, малыцы былі. Гулялі. Вось такая Цярэшка была.

*Запісана ў в. Мнюта 2
ад Міхайлоўскай Яніны Вацлаўны, 1942 г.н.*

Гуляла і сама некалі ў Цярэшку. Сабіраліся, піялі, танцавалі. «Бацька» з «маткай», канешне, былі. «Бацька» з «маткай» прагаварвалі там што-небудзь, прыдумвалі, хто з кім у пары будзе. Да кожнай пары падхадзілі, там што-небудзь гаварылі.

*Запісана ў в. Шыны
ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьеўны, 1937 г.н.*

Як на Глыбоччыне Цярэшку жанілі?

Каляды – цэнтральнае зімовае свята, час, калі разгортваліся забавы і гульні вясковай моладзі, якія адбываліся на працягу ўсяго двухтыднёвага перыяду. На Глыбоччыне, у вёсках Псуя, Верхняе, Чарневічы, Запруддзе, Празарокі і іншых, да нядаўняга часу вечарам на першы дзень Каляд «жанілі Цярэшку». Гэта старадаўняя народная аграрна-шлюбная гульня вельмі распаўсюджана на Глыбоччыне. Яе ўдзельнікі ў асноўным моладзь, але прыходзілі таксама жанатыя мужчыны і замужнія жанчыны. Гульні вельмі любілі за яе тэатральнасць. Падабаўся гулліва-пацешлівы бок вечарыны: тут шмат было гумару, забаў. Гульня мела магінны сэнс: вяскоўцы імкнуліся загадзя паўплываць на тое, каб сям'я была моцнай, каб былі здаровымі бацькі і дзеці.

«Жанілі Цярэшку» і на каталіцкіх, і на праваслаўных Калядах. Напярэдадні свята малыцы дамаўляліся, у чый хаце будуць гуляць. Запашалі моладзь з другіх вёсак і хутароў. Але не кожная дзяўчына магла папасці на гэту вечарыну, прыходзілі толькі па запрашэнні. Стол накрывалі дзяўчаты і жанчыны. Прыносілі хлеб, свежае сала, смажаныя шкваркі, каўбасу, квашаную капусту, хрушчы сваёй выпечкі. Малыцы клапаціліся пра пітво. У вызначаны час збіраліся. У в. Запруддзе спачатку пачыналі з танцаў, каб моладзь прыгледзелася адно да аднаго, потым па камандзе аднаго з танцуючых («Хопіць танцаў, давайце Цярэшку жаніць») пачыналася гульня. Перш за ўсё са старэйшых выбіралі «маці» і «бацьку», якіх скручвалі «Лявоніхай», пасля якой, «бацькі» пачыналі свой рэйд. «Маці» падавала знак – гучала песня:

*Пайду я ў новы ток,
Знайду я курэй куток.
Ах вы, куры, не сакачыце,
Мы будзем Цярэшку жаніці,
Свае пары выбіраці,
Цярэшку гуляці.
Ах вы, куры, не сакачыце,
Галавою не трасіце.
Ёсць у мяне рэшата пер'я,
Куплю петушка вам, пеўня.*

«Бацька» і «маці» прыступалі да выканання сваіх абавязкаў: трэба было мальцаў і дзяўчат злучыць у пары, «пажаніць». Звычайна ўсе ведаюць, хто да каго мае сімпатыю, таму «бацькі» дамаўляюцца, каго з мальцаў будуць жаніць першым. І вось «бацька» ідзе да мальца, «маці» да дзяўчыны, высвятляюць, ці згодны яны ў той пары «Цярэшку жаніць». У вёсках Запруддзе, Псуя пары злучаліся больш загадкава. Напрыклад, падыходзіць, маці да дзяўчыны, пытаецца з якім мальцам яна б хацела «жаніць Цярэшку». Дзяўчына адказвае: «Жадаю сокала высокага, статнага, на ўсе рукі майстра здатнага, з усмешкай на твары, з ім жадаю быць у пары». «Маці» раіцца з «бацькам», кумекаюць, прыглядаюцца да мальцаў, вырашаюць, да якога падысці. Урэшце знаходзяць і пытаюцца: «Хлопец высокі і статны, майстар на ўсе рукі, здатны, з усмешкай на твары, ці жадаеш «Цярэшку» гуляць у пары з дзяўчынай-красуняй, у якой чорныя вочкі, як вугалёчкі, цёмна-русяя касы аж да паяса?» Але хлопец не спяшаўся згаджацца. Спачатку ён жадаў высветліць, ці ўмее дзяўчына прасці,

Міхайлоўская
Яніна Вацлаўна

кароў даіць і г.д. Пасля кароткага дыялогу, калі пара згаджалася, іх скручвалі «Лявоніхай»:

*А Лявоніху Лявон палюбіў,
Новенькія чаравічкі купіў,
Лявоніха душа ласкавая,
Чаравічкамі палясківала.*

Пару, што «пажанілі», садзяць ужо разам і выбіраюць другую. Часта жартавалі, пераапраналі якога-небудзь мужчыну ў жаночае адзенне і расхвальвалі мальцам на ўсе лады. Як толькі ўсе пары скруцілі, удзельнікі становяцца ў два рады: у адным – мальцы, у другім – дзяўчаты. Пры гэтым «маці» гаварыла: «Станьце, дзеткі, радком, пагаворым ладком (станавіліся дзяўчаты). Станьце, дзеткі, ў рад, каб Бог быў рад (станавіліся мальцы)». Наступаў новы этап гульні: кожны павінен злавіць сваю нарочную (ці нарочнага). Першым «бацька» лавіў «маці». Пры гэтым спявалася песня:

*Мой дзедка-пампуць, пампуць,
Не можа ножкаю ступнуць.
Прыйшоў Цярэшку жаніць,
Не можа бабку злавіць.*

Як дзяўчаты «дзядоў» (мальцаў) лавілі, спявалі песню:

*Ой, здайся, мой дзеду, здайся,
На другіх не заглядайся.
Бо другія не тутэйшыя,
За мяне не пушчэйшыя.
Яны са шляху звядуць,
Нас да разлукі давядуць,
Будуць надругацца,
Ды з нас насміхацца.*

Потым мальцы дзяўчат лавілі пад песню:

*Паю я коніка ў вядрэ,
Бачу я дзяўчыначку на дне.
Кіну я коніка паіць,
Пайду я дзяўчыну лавіць.
Хоць я пабегаю,
Як рыбка па берагу,
Хоць я пагуляю, як рыбка па Дунаю.*

У канцы, калі ўсе пералавіліся, бацька і маці скручваюць пары пад куплет:

*Кацілася калясо з клеці,
Ой, жывіце хораша, дзеці.
Ой, жывіце харашо, дзеці,
Кацілася калясо з клеці.*

Затым наступаў новы этап гульні: «бацька» і «маці» саджалі сваіх «маладых» за стол і благаслаўлялі іх, як на сапраўдным вяселлі. Першым вітаў «бацька»:

«Дзеці любыя. Кахання жадаю вам вечнага, шчасця чалавечнага. Каб ваша ніўка радзіла, каб поўна скацінкі ў хлеве хадзіла, каб былі вы і вашы дзеткі здаровыя, як дубкі баровыя.» Вітала «маладых» і «маці»: «Нашы шчаслівыя пары! Праўду тут казаў мой чалавек. Няхай поўна будзе ў вас у засеку, радуйцеся заўсёды госцю-чалавеку, каб вам салодка спалося, лёгка ўставалася, радзіліся сыночкі, як у бары дубочкі, радзіліся дачушкі – мамчыны пястушкі.» Узнімаліся чаркі. І зноў гучала песня:

Дзяўчаты:

*А ў нашым садзе паспелі вішні,
Узялі мы мальцаў пад свае мыслі.*

Мальцы:

*А ў нашым садзе бацьвінне вяне,
Узялі паненак ёсць на што глянуць.*

Усе:

*А мы Цярэшку дружна жанілі,
Пара за парай у танцы хадзілі.
Пары дабралі, ёсць на што глянуць,
Ад прыгажосці кветачкі вянуць.
Цяпер гарэлку будзем мы піць,
Трэба гарэлку падсаладзіць.
Пасля Цярэшкі будуць вяселлі,
Нездарма пары дружна паселі.*

Пасля невялікага застолля «бацька» і «маці» аб'яўляюць: «Усе, хто гуляе Цярэшку, танцуюць польку, каб улетку жыта на ніве трубою вілося, каб скацінцы сытна ўвесць год жылося». Пары пачынаюць танцаваць польку. Спачатку павольна, потым тэмп нарастае, азарт разгараецца. Дзяўчаты і мальцы спяваюць прыпеўкі:

*А што гэта за курчаты,
Сыплем крупы – не ядуць.
А што гэта за дзяўчаты,
Просіш замуж – не ідуць.
Палюбіла сокала,
Тонкага, высокага.
Каб яго пацалаваць,
Мне на лаўку трэба стаць.*

*Ах ты мілая мая,
Якая ж ты жалобная.
На двары нашым авечка,
На цябе падобная.*

Польку змянялі вальс, абэрак, кракавяк. Без стомы гралі музыкі і заліваўся гармонік, звінелі цымбалы, вохкаў бубен, плакала скрыпка. Пасля маленькага адпачынку, перакусу ўдзельнікі гульні вадзілі карагод. Выходзілі на круг мальцы:

*– Як за рэчкай, за ракой моладцы гуляюць,
Яны праваю рукой дзявіц выбіраюць.
– Надакучыла ўжо нам па саду шатацца,
Скажам мы, дзявіцы, вам: час нам закахацца.
Просім, просім вас, вядома, з намі пагуляці,
Бацькі, маці няма дома, некаму ругаці.*

Мальцы выбіраюць дзяўчат, выводзяць іх на круг, дзяўчаты спяваюць у адказ:

*Вечар добры, любы мой, што ты ліцамерыш,
Я люблю ўсёй душой, а ты мне не верыш.*

Мальцы спявалі ў адказ:

*– Веру, веру, дарагая, кінь ты рэч пустую,
Я люблю ўсёй душой, а ты мне не верыш.*

(Пары цалуюцца).

А вось другі карагод на змену ўступае, жартоўны і пацешны. На круг выходзяць дзяўчаты, яны мальцаў выбіраюць і спяваюць:

*А ў сад-вінаград па ваду хадзілі,
А не даў жа нам Бог, каго мы любілі.
А даў жа нам Бог гэтых недарэкаў,
Ні араць, ні пахаць, гультаяў-няўмекаў.
А даў жа нам Бог хлопцаў-верхаглядаў,
Ні кахаць, ні гуляць, пляшачка ім нада.
А даў жа нам Бог хлопцаў састарэлых,
Ні скакаць, ні плясаць, і зусім нясмелых.
Як іх нам разварушыць? Каго мы гадуем?
Парашылі, так і быць, возьмем пацалуем.
На крузе застаюцца мальцы і спяваюць:
А ў лес, густы лес мы гуляць хадзілі,
А не даў жа нам Бог, каго мы любілі.
А даў жа нам Бог гэтых недарэчак,
Ані прасці, ані ткаць, бо ляжаць на печак
А даў жа нам Бог гэтых валасатых
З грыўкай, рыжаю касой, курачак губатых.*

*А даў жа нам Бог такіх прыгажуняў,
Толькі скокі ў галаве, і давай ім гулі.
Як да працы прыручыць? Каго мы гадуем?
Парашылі, так і быць, тры разы цалуем.*

Пасля карагодаў зноў танцы, гульні ручаёк, паненка, залаты пярсцёнак, фанты і г.д. Нарэшце «бацька» і «маці» аб'яўляюць, што гульня «Жаніцьба Цярэшкі» заканчваецца, засталася толькі станчыць польку «На лён». Пары гуляюць польку з прытопваннем, зноў з прыпеўкамі, з камандай «Полька, злева».

Пад раніцу ўдзельнікі гульні разыходзіліся па хатах. Але было адно вельмі важнае правіла: мальцы павінны былі праводзіць да хаты толькі тую

дзяўчыну, з якой яго пажанілі на «Цярэшцы». Тыя, хто «ехаў у падводы», развозілі сваіх сябровак па вёсках і хутарах.

У вёсцы Восава жанілі Цярэшку на польскія Каляды. Са слоў Усовіч Ганны Сцяпанаўны, 1922 г.н, «Цярэшку»жанілі кожны год на першы дзень Каляд. На вечарыне прысутнічалі ўсе жадаючыя. Перш за ўсё выбіралі «татусю»і «мамуся», якія і злучалі пары. Але некаторыя хлопцы і дзяўчаты зарання гаварылі «бацькам», хто з кім хоча быць. «Мамуся» выводзіла паненку, «татуся» – хлопца, пыталіся, ці хочучь жаніць Цярэшку? Так пары і падбіраліся. Потым станавіліся ў круг і гулялі ў гульню. Хлопец павінен быў злавіць дзяўчыну, а астатнія, хто стаяў у кругу, гаварылі: «Лап, котка, лап собе, хто злапіл, той тобе». І так кожнай пары. Песні пры гэтым не спяваліся, а толькі тады, як сядуць пары за стол і іх «бацькі» благаславаць, гучала:

*Цярэшка чаху, чаху, што ў цябе ў мяху, у мяху?
Шпілечкі, іголачкі, залаты пярсцёначкі.*

Як Цярэшку жанілі ў вёсцы Верхняе, распавядаюць Аліна Іванаўна Міклашэвіч, 1930 г.н., і Раіса Васілеўна Адамовіч, 1926 г.н.: «Як пост быў, тады мы ўжо не танцавалі. А пасля «Цярэшку жанілі». Цягнулі намяры – хто з кім будзіць. І ў дзень, калі пачыналася свята, няслі хто што мог: і выпіць, і закусіць. Дзяўчаты варылі, парылі, смажылі цэлы дзень. А вечарам збіраліся ўсе, станавіліся ў дзве шарэнгі, у адну – хлопцы, у другую – дзяўчаты. Затым дзяўчаты «дзядоў» (хлопцаў) лавілі і спявалі:

*Ай, Божя мой, вялікая бяда,
Далі мне старога дзяда.
Ці мне яго ў полку спавіць,
Ці ў калыску палажыць?*

Пасля хлопцы дзяўчат лавілі. Былі вызначаны «бацька»і «матка». Ім было гадоў па 50. Яны кіравалі ўсім. Калі хлопцы зловяць сваіх дзяўчат, садзіліся за стол, елі, спявалі. Пасля вылазілі з-за стала і танцавалі. «На лён» называлася гэта, кожны хлопец танцаваў са сваёй «нявестай».

І сёння гэта гульня мае свой працяг, дзякуючы носьбітам мясцовых традыцый: Усціне Рыгораўне Леановіч (1927 г.н., в. Псуя), Аляксею Васільевічу Рагіла (1930 г.н., в. Харашкі), Алімпіядзе Васільеўне Давідовіч (1924 г.н., в. Пратасы), Фёдару Уладзіміравічу Крупскаму (1939 г.н., в. Восава), Леанідзе Аркадзьеўне Януш (1928 г.н., в. Запруддзе) і інш.

*Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным
цэнтрам (выкарыстаны апісанне і звесткі пра
гульню «Жаніцьба Цярэшкі», сабраныя І.І. Волкавым)*

*Нарадзілась я на свет, што ў полі былінка,
Мая моладасць прашла на чужой старонке.
Да семнаццаці лет я па людзям хадзіла,*

Беззубёнак
Марыя Феліксаўна
і Шаўко Ядзвіга
Вацлаваўна

Ноч качала я дзяцей, дзень кароў даіла.
Падаіўшы я кароў, харавод хадзіла.
У хараводзе была я, дзевушка красіва,
Хоць красіва, но бедна, плохенька адзета.
Ніхто замуж не берёт дзевушку за ета.
Пайду з гора ў манастыр, Богу памалюся,
Перед іконаю святой слезой обальюся,
Не пошлёт Господзь лі мне долюшку такую,
Не полюбіт лі меня, дзеву маладую.

Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьёўны, 1924 г.н.

Выбіралі «бацьку» з «маткай». Выбіралі пару маладую. Дзеўка ўцякала – «матка» даганяла, потым наадварот, «матка» ўцякала – дзеўка даганяла. Загадкі загадвалі, піялі, пацалункі задавалі. Пары потым разыходзіліся.

Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.,
Шаўко Ядзвігі Вацлаваўны, 1926 г.н.

Цярэшка, чаху, чаху,
Што ў цябе ў мяху, у мяху.
Шпілечкі, іголачкі,
Залатыя пярсцёначкі.

На небе звёздка ясна,
У суседа дзяўчына красна.
Хоць жа я ў бяду ўпаду,
У суседа дзяўчыну ўкраду.

Божжа ж мой, бяда, бяда.
Далі мне старога дзеда.
Дзед бабу тапіць вядзець,
А баба крычыць, не йдзець.

А, мой ты дзядулечка,
Я твая бабулечка.
Дзед бабу чубох на дно.
Дзедзечка, мне й тут дабро.

Дзяўчаты пелі:
А, мой ты дзядулька,

Я твая бабулька,
Хоць я павалюся,
За табой паганюся.

Хлопцы пелі:
Уцякай бабулечка,
Я твой дзядулечка.
Хоць я ножку зламлю,
А цябе, бабулька, злаўлю.

Цярэшка Гульня-ловы «Да нары, мышка, да нары»

Да нары, мышка, да нары,
Бо цябе зловіць кот буры.
Цап, коцік, цап цябе,
Што зловіш, то й табе.
Ай, што за коцік лянiвы,
Не хоча коцік свежыны.
Цап, коцік, цап цябе,
Што зловіш, то й табе.
Да нары, мышка, да нары...

Запісана ў в. Касарова
ад Герасімеўна Гелярыя Станіслававіча.
Матэрыялы прадстаўлены музеем імя І. Буйніцкага
Празароцкай дзяржаўнай
агульнаадукацыйнай сярэдняй школы

Цярэшка была «сухая» і «мокрая». «Сухая» – без гарэлкі, а «мокрая», калі накрываюць стол. Цярэшку жанілі, як той казаў, і «мокрую» дажа жанілі. Вот нясем з сабой што-небудзь, ну, асобенна дзяўчаты, закуску, а малыцы ўжо водку. Ну, а тады злучаюць. Вот ёсць бацькі выбраныя. І тыя ўжо злучаюць, і з кім захочуць. Спачатку ўжо прывядуць, патапчуць троху (хоць я і не танцавала). А тады ўжо ідзе туды, дзе стол настроілі. І там ужо садзіліся па парах. Вып'ем, закусім, тады ўжо ідзе на танцы. А як ужо не «мокрая», а «сухая», то гэтаксама злучуць, а тады станаўліся ў пары: гэтак во па два, па два. Ідзеш круга, а ты ідзеш за ёй.

Запісана ў в. Карабы і
ад Касцюкевіч Генрыкі Іосіфаўны, 1938 г.н.

Выбіралі «бацьку», «матку», я два гады была «маткай». Ну, і тады вот ужо перад гэтым дагаворымся, складаем па пяць рублёў ці колькі, і тады ўжо ездзім, купляем сабе кансерваў – закуску ж якую нада. А малыцы па літру самагонкі прыносілі. Тады ўжо на Куццю збіраемся, пячом сухары там, кілбасы знасілі, халадзец варылі. Ну, а тады ўжо назаўтра малыцы ўжо тут сталы зносяць. І тады збіраемся. «Бацька» з «маткай» пары дзеляць. Ну, а тады ўжо «матка» бярэ малыца, а «бацька» бярэ дзеўку, і злучаюць пары, і тады ўжо садзяцца па парам, і чатыры дні мы гэтак гуляем. Гэтыя пары не захоўваліся. Гэта толькі за

стол пасадзіш, а тады вылезуць, хто з кім хочуць. Тока за сталом сядзяць.

Запісана ў в. Шыпы
ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.

Даўней на Каляды жанілі Цярэшку. Вясёла было, выбіралі «бацькоў», а тады во, каторы нравіцца малец, і з тым жэнішся. Харашо было, очань вясёла. Тады закуску нясуць дзяўчаты, а малыцы – гарэлку прыносілі. Усе па парам за стол, сядзім, выпіваем, песні пяём, а тады танцы, усё харашо. Даўней, яшчэ пры Польшы, у польскую школу хадзіла, так як Каляды, то звязду зрабляць, і з ёй хадзілі па хатах. Тут тады іх дарылі.

Запісана ў в. Удзела
ад Шынкевіч Іны Пятроўны, 1933 г.н.

Цярэшка

Пад акном роза цвіла,
Далі мне, каго хацела.
Пад акном роза мілее,
Мяне дзядулька жалее.

Здайся, мой дзядзька, здайся.
На другіх не спадзявайся.
Другія з ума звядуць,
Таўстую кашульку дадуць.
Я свайму міленькаму
Пашыю тоненькую.
Запісана ў в. Гваздова

ад Юргель Марыі Адамаўны.
Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Цярэшку жанілі на першы дзень Каляд. Выбіралі мужчыну і бабу – «бацьку» і «матку» – гэта называлася. Мы станаўліся ў круг, і вот яны выбіралі – бяруць за руку дзяўчыну, а «бацька» – малыца, злучаюць уместа, і затым яны Лявоніху пасрэдзі круга танцуюць. Гэта пара сашлася, другую скручваюць Лявоніхай, і пераловіцца так усіх. Тады садзяцца за стол, усё на стала ўгашчэніе – і водка, і закуска, і сядзяць, ядуць, п'юць, і тады танцы. Першая – полька беларуская, а тады – вальсок і разныя даўнейшыя танцы – і яблчка, і кракавячык, абэрак. Пелі во такія – «А Лявоніху Лявон палюбіў, Лявонісе чаравічкі купіў...» – во такія песні спявалі мы. «Бацька» з «маткай» пялі – «А Цярэшка чаху-чаху, лаві дзевачку ў мяху...».

Запісана ў в. Мнюта і
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.

«Бацьку» і «матку» выбіраюць, і кожнай дзеўцы даюць пару, ужо хлопца хоць якога: хочаш, хочаш, табе дадуць. І становяцца па пары, гэтак во, і тады ўжо выходзіць эта пара, ходзіць і пяець:

– Цярэшка, чаху, чаху,
Што ў тваім мяху, мяху?
– Шпілечкі, іголачкі,
Залатыя пярсцёначкі.
Дзевачкі, бяда-бяда,
Далі мне старога дзеда.
Ня ўмеіць араць, касіць,
Пайду я саседа прасіць.
Пайду я ў тын глядзець,
Дзе мая бабулька прадзець.
Прадзець яна тоненька
І з пальчыкам роўненька.

Запісана в. Азярцы
ад Сыцік Еўдакіі Мікалаеўны, 1927 г.н.

Даўней і Цярэшку жанілі. Кілбас набяру, прашу ў мамкі: «Мама, дай кілбасы». «А што ты будзеш рабіць?» – «Цярэшку жаніць». Дадучь мне «мужыка», скруцяць мяне пад ручку, круцяць тады. Там песню нейкую піялі:

– Цярэшка, чаху, чаху,
Што ў цябе ў мяху, ў мяху?
– Шпілечкі, іголачкі,
Залатыя пярсцёначкі.

Тады яшчэ і музыкант іграў. Тады ўжо акруцяць, акруцяць. І з мужыком сядзім. Тады строюць, усё строюць. Стол накроюць, там і калбасак і хто што прынясе. Гэта дзеўкі рабілі, а малыцы гарэлку насілі. Во так і было. Тады танцавалі, за стол сядуць, пядуць. Пар абкручвалі столькі, колькі было маладзёжы. Выбіралі самі. Я ж не выбірала. Мне якога дадуць. Яшчэ «матка» і «бацька» былі, выбіралі іх. А «матка» з «бацькам» выбіралі: пойдучь, пасаветаваюцца і каго, якога малыца даць дзеўчыне. Ну, гэтак вот і жанілі.

Запісана ў в. Залессе
ад Лапацкай Зінаіды Антонаўны, 1927 г.н.

– А, Цярэшка, чуху-чуху,
Што ў тваім мяху-мяху?
– Шпілечкі, іголачкі,
Залатыя пярсцёначкі.
– Ой здайся, бабка, здайся,
На другіх не заглядайся.
Другія ня лепшыя,
Ёсць яшчэ й пякнейшыя.
А ў садзе качэлі стаяць,
Пайду пакачаюся.
А з кім я Цярэшку жаню,
І з тым павянчаюся.

На роль «маці» і «бацькі» выбіралі маладых, а не старых.

Пайду ў лавачку,
Куплю пудры баначку.
Дзедушка мажацца,
Ад мяне адвяжацца.

Запісана ў в. Карабы 1
ад Жадзейкі Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

А мой ты дзядулечка,
Я – твая бабулечка,
Я цябе любіць буду,
Не каюсь, што рана ўстала,
Усіх дзевак ашукала.
Дзядок красівы, удаленькі,
У яго валосікі в’юцца,
За яго дзевачкі б’юцца.
Дзевачкі, не біцесья,
Са сваімі любіцесья.

Запісана ў в. Вераб’і
ад Савіцкай Кацярыны Андрэеўны, 1930 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены Запрудскім
Домам фальклору

Цярэшку жанілі за дзве нядзелі. Раньшэ дагаварываліся з маладзёж’ю. Это сейчас у нас маладзёжы нет, а раньшэ ў гэтым Залессі тут быў клуб бальшой, маладзёж не ўмяшчалася ў яго. А Цярэшку жанілі так: я, канешна, песень ужо і не помню, гэта трэба жаншчын пажылых спытаць. А на «Цярэшку» песні былі ну вабшчэ такія, песні ад душы. У нашу дзярэўню сабіралася маладзёж, пар 15–20. Значыць, прасілі там у мужыка, у каго: ну, дапусцім, я вот жыў у атца, у яго быў бальшы дом, я, значыцца, дагаварваўся (ацец разрашаў) на двое сутак гуляць Цярэшку. Двое сутак, значыцца, гулялі. Ну, дзеравенскіх было пар 20, але гэта ж мала, паэтаму прыглашалі з другіх дзеравень. Галоўнае адбіралі так, каб былі пары. Но яшчэ было адно но: хто-то (напрымер, парэнь з дзевушкай) гулялі, а палучалася так, што не выходзіла пара. Значыць яны спецыяльна прыходзілі і прасілі.

Уся маладзёж сабіралася, і яны выбіралі «бацьку» і «матку». Ну, вот после арміі мяне два разы выбіралі «бацькам». Значыць, састаўлялі спісок, вот дапусцім 30 пар сабіралася маладзёжы: 30 дзевачак і 30 парней. Састаўлялі спісак на першы дзень, 15 дзяўчонак і 15 парнішак. Мальцы няслі водку, дзяўчонкі – закуску. Звозілі сталы (гэта ўсе бацькам было сказана), музыкантаў нанімаі: гарманістаў ці акардзіяністаў, у дзярэўнях

Савіцкая
Кацярына Андрэеўна

іх раньшэ было многа. Абычна бралі музыканта маладога, нежанатага. Ну, і ўся маладзёж сабіралася ў дом, і старыкоў набівалася вельмі многа, страшна было глядзець, колькі многа. Ну, і ўсе, жанілі. У кожнаго была свая пара. Я, значыцца, вывадзіў дзяўчонку, а маць вывадзіла яе парня. І мы з ёю танцавалі, а патам зводзілі гэтую пару. Ну і ўсе яны танцуюць, а астатнія ў ладошкі хлопаюць, калі яны датанцавалі вальс, усе застаўлялі іх цалавацца. Калі пацалаваліся яны, значыцца, іх садзілі за стол. Значыць, гэтая пара жаната, і так усіх 30 пар жанілі. Пажэняцца, ну, і ўсе танцуюць, а патам дзе-та часоў у 12 ночы стаўлялі сталы. Дзяўчаты прыносілі хто што, хто как умеў гатовіць, а парні дагаварваліся зараней і прыносілі з паўлітры водкі. Ну, а раньшэ ж не было водкі, самагонку гналі. Пагэтаму к Цярэшцы гатовіліся зараней. Гэта ж ужо как закон было, калі ў дзераўнях не было канфет, то парні ездзілі ў горад. Закуплялі яны кожны сваёй дзяўчонцы канфеты. Потым усе расходзіліся, а назаўтра дзяўчаты дагаварваліся і цэлы дзень танцы былі. У гэтым жа доме танцавалі, а вечарам апяць за стол усе садзіліся. І так двое сутак гулялі.

Запісана ў в. Залессе
ад Зайца Віталія Ульянавіча, 1937 г.н.

Цярэшку жанілі на Каляды. Выбіраліся пары, была адна пара – малец і дзяўчына, зваліся «бацькі». А тады бралі, каго захацелі: цябе і з мальцам, еслі крэпко хочаш з нейкім быць, то папросіш у «бацькі» і ў «маткі»: «Дай мне яго». І з гэтым злучаліся. Ну, тады становіліся па два ў рад праз усю хату, дзе мы танцавалі, бо клуба даўней не было, у нас у хатах танцавалі, і тады ловім кругом, я ўцякаю – ён даганяе, пакуль не дагоніць. Пасля ён уцікаіць – я даганяю. Ён мне песню пяець, а я яму песню пяю. Што хачу, хачу добрую яму песню пяю, калі падмыслю – добрую, калі не падмыслю – усякія яму тады пяю. Ну, песню вот гэткае было ў нас на вечарыне. Колькі збярэцца і 70, і 50 чалавек, ну, хоць колькі, была ў нас вечарына, як у клубе. Вёсачкі былі маленькія, па 20–30 хат. Можа хто з трох вёсак, можа з чатырох прыйсці. За «матку» і «бацьку» выбіралі любых, гаварылі: «Ну вот, будзь ты сягоння маткай».

Запісана ў в. Карабы 1
ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.

Цярэшку жанілі раньшэ. У нас свяшчэннік строгі быў, і запрацілі былі гэту гульню, але раней жанілі. Дагаварылася маладзёж, дзяўчаты нясуць закуску, а хлопцы – гарэлку. І дажэ і з другіх вёсак прыглашалі, але чужых мальцаў нашы мальцы не любілі. Хату нойдуць, дзе многа святла і месца. А дзед і баба казалі:

Мой жа ты дзядулечка,
А я твая бабулечка,
А дзед бабу тапіць ідзе,
А баба не ідзе.

Тады танцы, і за рукі пабяруцца.

А пасля гэтага празніка хто ўчастваваў, той крыжам у касцёле класціся павінен. І лажыліся. І потым Цярэшку закрылі.

Запісана ў в. Мосар
ад Паварэнь Чаславы Адамаўны 1932 г.н.

На Каляды сабіралі маладзёж у пустых дамах і там жанілі Цярэшку. Парэнь з дзевушкай жанілі Цярэшку. Былі гульні. Пад балалайку ігралі, пад губную гармошку.

Нарадзілась я на свет,
Што ў полі былінка.
Мая моладасць прайшла
На чужой старонкі.
Да сямнаццаці лет
Я па людзям хадзіла,
Ноч качала я дзяцей,
А дзень кароў даіла.
Падаіўшы я кароў,
У харавод хадзіла,
У хараводзе была я,
Дзевушка красіва.
Хоць красіва, но бедна,
Босенька адзета,
Ніхто замуж не берёт
Дзевушку за ето.
Пайду с горя в монастырь,
Богу памалюся,
Перед іконаю святой
Слезамі абальюся.
Не пашлёт Господзь лі мне
Долюшку такую,
Не полюбіт лі меня,
Дзеву маладую.

Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьёўны, 1927 г.н.

Ой, Цярэшку гулялі, ой жанілі. Гэта было на Каляды, 25 снежня ў нас была Цярэшка. Збіралі з маладзёжы «бацьку» і «матку». Так, былі маладыя, нестарыя людзі, нежанатыя. Гэтыя выбіралі пары, сабіралі дзяўчыну і хлопца. Як сагласны яны, значыць, у Цярэшку гуляць, становіліся ўсе ў рад, «бацька» з «маткай» уперадзе, за ёй усе. Скока б там пар не было, усе становіліся за імі, так. А пасля спявалі песні і лавілі. Гэта бабулька былі і дзядулька, так называлі, і лавілі яны, бегалі ўсе па кругу і спявалі песні. Хлопец – за дзяўчынай, ён пяець песню, дзяўчына – за хлопцам, дзяўчына спявае. Яны спявалі ўсякія песні. Гэта дзядуля спяваў:

Ой, дайся, бабулька, дайся,
На другіх хлопцаў не заглядайся,

Другія ня лепшыя, за мяне пушчэйшыя,
Другія з пуці звядуць,
Заместа пшаніцы гарчыцы дадуць.

Вот так было. Гэта так спявалі, вот. А я спявала:

Выскачыў зайчык з гаю,
Другога хлопца не знаю,
Выскачыў зайчык з ляску,
Свайго я знаю зблізку.

Вот такія спявалі. Тады шчэ спявалі такія:

Пайду я ў той куток,
Найду я курэй куток.
Курачкі, не сакачыце,
Галовак не клапачыце.
Прадам я рэшэта пер’я,
Куплю вам петушка-пеўня.

А тады яшчэ спявалі:

Смачная рыбачка-акунь
Не знаю, дзядулька, адкуль.
Смачная рыбачка-карась,
Падай, татачка, руку хоць раз.
Смачная рыбачка-шчука,
Мягкая ў дзядулькі рука.

Спявалі многа песень, і ўсякія былі песні. У нас на скрыпцы хтосьці йграў, гармоніка не было яшчэ, на скрыпцы йграў. Вось такая Цярэшка ў нас была. Некаторыя хлопцы не хацелі з дзяўчатамі ійці. Мой хлопец спяваў мне такую песню, якую я ніколі не забудуся:

Шоў я цёмнаю ноччу
За сінія красівыя вочы.
Шоў я расой-расой
За вялікай дліннай касой.
Мая бабка наймудрэйшая,
За ўсіх, за ўсіх красівейшая.

Ён мне заспяваў песню, я радасная-радасная была. Вот такія былі Цярэшкі. Тады ж было 25 пар стаяла.

А пасля гэтай Цярэшкі садзіліся ўсе за стол. Хто што меў, гэта ж не цяпер, што ўсяго хватае. Тады ўсё было сваё. Хто што меў, на стол выстаўлялі, і тады прыхадзілі радзіцелі, паздраўлялі. А радзіцелі былі, но толькі сядзелі па вуглах і любаваліся, якія пары ёсць, а цяпер нічога нет, куда дзелася ўсё.

Запісана ў в. Удзела
ад Брэхун Соф’і Альфонсаўны, 1933 г.н.

– Цярэшэчка паху, паху
Што ў цябе ў мяху, мяху?
– Шпілечкі, іголачкі,
Залатыя пярсцёначкі.

– Пайду я лі гарадамі,
Пайду я ж каля мора,
Злаўлю я рыбку сора.
Смачная рыбачка-акунец,
Дазнайся, дзядулька, адкуль.
Смачная рыбачка-карась,
Пацалуй, дзядулька, хоць раз.
Дзякуй табе, татачка,
Дзякуй табе, мамачка,
Дзякуй вам за тыя дары,
Што добрага дзеда далі.

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.*

Выбіралі «бацьку» і «матку», а тады ўжо «бацьку» з «маткай» акручвалі. «Бацька» браў дзяўчыну, а «матка» «брала» хлопца, тады іх саедзінялі ў пары. Потым становіліся і лавілі, а дзяўчына піяла песню:

Божа мой, вяліка пала,
Счасліваму пане стала,
Я яго сама не знала,
Ад бацькоў парадку ждала.
Дзякуй табе, татачка,
Дзякуй табе, мамачка,
Дзякуй вам за вашы дары,
Што добрага князя далі.

*Запісана ў в. Загор'е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.*

Выбіраюць «матку» і «бацьку», вот. А тады гэта «матка» і «бацька» выбіраюць ужо сваіх дзяцей, ажэнюць, вот. Возьмуць іх за рукі і круцяць тады, і яны ажэніваюцца. Ажэнюць іх, і яны ўжо сустракаюцца і сядзяць, после ўжо, і гэта многа пар гэтых. А после ўжо, як гэтак пажэнюць іх, тады ўсе садзяцца за стол і гуляюць, вот.

Ну, гэта, Цярэшка бываець ужо после Каляд, вот. Каляды бываюць сядзьмога чысла, і тады, после гэтага сядзьмога чысла, бывае гэта Цярэшка, вот. Усе збіраюцца ў клуб, і тады выбіраюць «бацьку», «матку», і яны ўжо ажэнюць. Сядзяць дзяўчаткі тамака і «бацькі» тамака. Ну, гэта «матка» ўжо возьміць дзяўчыну, а «бацька» вядзець мальца. Бываець і не хочацца, штоб з гэтым мальцам быць, а яшчэ як ажэнюць, нада ж ужо ў гэты вечар разам быць.

*Запісана ў в. Загор'е
ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.*

Вот на Каляды сабіралась маладзёж, где былі дама бальшые. Ну, в доме живут, а другой пустой стаіт. Ну, і там жанілі Цярэшку. Падбіралісь парэнь с дзевуш-кай, і жанілі Цярэшку, усякія танцы былі. Балалайку ігралі, гармошэк не было, только губная была. Пелі всякія песні.

*Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1924 г.н.*

Цярэшку мы жанілі дажэ ў Мінску. Сабіралі пары, сабіралі «бацьку» з «маткай». Тады «бацька» з «маткай» выбіраў хлопца і дзевачку. Так, ну і падходзяць да дзевачкі «бацькі»: «Будзецце вы з гэтым жаніць Цярэшку ці не?» Каторыя скажуць «Буду», а каторыя «Не, не хачу!»

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.*

Вот кагда-та гулялі эт самую Цярэшку. Значыць, выбіраецца Цярэшка і Цярэшчыха. Яны вядуць ужо свята ўсё. Танцуюць харавод. Цярэшчыха танцуець з парнем, а Цярэшка – з дзяўчынай. І вось саедзіняюць іх. І вот так музыканты іграюць жывую музыку пад гармошку і баян. Только гэдак. Танцуюць учатырох только – дзве пары. Іх саедзінілі – і за стол. І вот так усех. Знаеш, каго нада ўзяць і з кім пасадзіць. Такія танцы былі, як падаспанс, кракавяк, полька – эта абязцельнае, полька беларуская, патом вальсы ўсевазмозжныя. Цярэшка і Цярэшчыха выбіраліся ўсеобшчым галасаваннем. Гэта доўжэн быў быць парэнь рослы, па гадах не імее значэння. Гэта было свята.

*Запісана ў в. Удзела
ад Тарасёнка Юрыя Анатольевіча, 1944 г.н.*

На Каляды гулялі Цярэшку. Выбіралі «матку» і «бацьку». Звалі родных. Збіраліся пастароннія. Маладыя па парах былі. Танцавалі, піялі.

*Запісана ў в. Удзела
ад Раманчук Соф'і Браніславаўны, 1936 г.н.*

Цярэшку дажа я ў моладасці жаніла, к Калядам. Збіраецца маладзёж, і тады злучаюць, прімерна, вот мяне з кім-небудзь яшчэ. І не нравіцца той твай жаніх, далжна з ім быць толькі ў час гульні, тады ўжо плакала. Я помню, яшчэ тады маладая была, можа, 16 гадоў было, дык уцякла з тога Цярэшкі. Прыходзіў за мной аж дамоў. Ён кажа: «Чаму ўцякла?» Я кажу: «Ну як, ты ж мне не панравіўся». – «Дык гэта ж не наўсегда», – кажа ён. Проста гэта далжно было адбыцца. Вось гэтак цікава было. Ну, а тады ўжо после пажэняць, парамі садзяцца за сталы. Хто што прыносіць, угашчаюць тады ўжо, ну, маладзёж гэта была, інцэресна тожа было. А некаторых, як пажэняць, так яны пажэняцца і жывуць тады, як каторая панравіцца пара.

*Запісана ў в. Удзела
ад Шымко Ганны Францаўны, 1937 г.н.*

Збіраліся, «матку», «бацьку» выбіралі, ну, а тады пары злучалі: мальца і дзеўку. І на пару яны сядзелі за сталом. Піялі, танцавалі і ежу ж рабілі. На Каляды тры дні гулялі гэту Цярэшку.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Лабан Лідзіі
Антоняўны, 1932 г.н.,
Лабана Віктара
Дзмітрыевіча, 1936 г.н.*

Шымко
Ганна Францаўна

Ігралі даўно Цярэшку. Выбіралі «бацьку» з «маткай». Яны пары падбіралі. З другой вёскі прыглашалі. Сядзелі за сталом. Танцавалі і вальс, і польку, і кракавяк, і падыспанца. Назаўтра сталы папраціралі. Выбіралі падхадзяшчых, дастойных. Гэткіх, каб бацька і маці былі, выбіралі маладзёж. Пары не захоўваліся. Дамаўляліся. Нада ж, каб гэткая пара была, каб душа ў душу. Гулялі перад Калядамі. На першы дзень сабіраліся, к вечару.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Дзегцяронак Ніны Аляксееўны, 1941 г.н.,
Саўліч Лідзіі Іванаўны, 1941 г.н.*

Была Цярэшка не ў нас, у Шыпах. А я была аж у Ясевичах. Харашо праходзіла. Цяпер жа так не праходзіць. Співалі там харашо, танцавалі, гарманісты ў нас там былі. І мальчыкаў, і дзевачак многа было. Усе па пары сядзім. У кажнай свой кавалер. Вось як было! Што ўжо нам там казалі, тое і прыняслі. Кілбаскі няслі, што ўжо там закусіць. А мальчыкі – выпіць. Гэтак і гулялі. Піялі.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Пашкевіч Ганны Раманаўны, 1926 г.н.*

Калі калядоўшчыкі паходзяць па хатах, яны збіраліся ў каго-небудзь у хаце і жанілі «Цярэшку» – гэта такое шутачнае вяселле. Але ж бывала і праўда, што жаніліся тыя, хто ў гэту гульню гуляў. То дзяўчаты, то мальцы піялі смешныя частушкі пра Цярэшку:

Цярэшка, Цярэшачка,
Цераз бор дарожачка,
Вітая, таптаная,
Я ў мамкі каханая.

* * *

Цярэшка валачыўся,
Ды ўжо ж ён ажаніўся,
Узяў дзяўчыну харошую,
Хоць куды – такую гожаю.

*Матэрыялы прадстаўлены
сельскім Домам культуры в. Гатаўшчына*

На Каляды ў нашай вёсцы жанілі Цярэшку. Сама гуляла ў гэту гульню. Была «маці», «бацька» быў. Іх са старэйшых выбіралі. А тады ўжо «маці» і «бацька» давалі нам жаніхоў. Танцавалі, музыка гуляла. Пелі, вячэралі там. Усё, што адбывалася, было дужа красіва. А цяпер гэтага нет.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Ляснеўскай Вольгі Раманаўны, 1940 г.н.*

Ну, вот выбіраюць: «ацец», «маць», значыць, і патом яны выбіраюць па парах, пары тожа адбіраюцца. Нескалькі дней тада гулянне (жаніцьба Цярэшкі).

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Ляснеўскага Івана Іпалітавіча, 1938 г.н.*

Цярэшку жанілі – сабіраліся ў хаце, быў дзед і баба, выбраныя старэйшыя. Ну і тады злучалі парамі, аб-

круцуюць, за стол садзіліся і пілі, і елі, а тады былі танцы – і полька, і вальс, і кракавяк, і падыспан.

Гулялі ў гульню «Цярэшку»: «матка» і «бацька» былі, і тады ўжэ дзядоў лавілі, па пары каб былі.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.*

Была Цярэшка ў нас. У жыцці толькі адну Цярэшку жаніла. Сабраліся ўсе: дзяўчаты і хлопцы там. Папрасілі хату ў бацькі. Нікого ў нас не было такога сталага. Так мы хадзілі, і на каленкі становіліся, і прасілі. Хоць раз так гуляла, але добра было тады. Па душам падабралі ані нам і хлопцаў. Жанілі Цярэшку. Адзін дзень гулялі, а потым на другі дзень сабіралісь.

*Запісана ў в. Забор'е
ад Маціеўскай Марыі Георгіеўны, 1941 г.н.*

Каляды

Маскі адзявалі, музыка была. Маскі зайчыка, мядзвездзя былі. Казы не вадзілі. Гармонік быў, частушкі пялі. Куццю варылі. Стол засцілаюць сенам, а тады сена нясём карове. На свята абязцельна нада несці сена карове, авечкам, каб усё было добра. Куццю варылі з пярловых круп у печы. Куцця посная перад Калядамі. Каляда хадзіла ў першы дзень Каляд днём, і пад вечар. Вечарам збіралася сям'я. Абавязкова пеклі пірагі перад Калядамі. Варылі куццю ў адным кацялочку.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.*

На Каляды было тры куцці. І варажылі, драва кралі ў саседзей: калі ўкрадзеш і будзе пара, значыць замуж выйдзеш. Хату мялі, сабаку слухалі, дзе забрэшаць, у якім канцэ – туды і замуж выйдзеш.

Пад стол клалі сена, а пасля неслі скаціне. Звалі мароз на Каляды.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.*

На Каляды ў масках ходзяць па хатах, з казой ходзяць і ўжо паздраўляюць хазяйку, песенькі пяюць, і тады ўжо нада іх угашчаць ілі ўжо што-нібудзь даць. Куццю варылі з крупы, з пярлоўкі ці з рысу. Перад Калядамі пасцілі, гэта ж Піліпаўка. Гэтую кашу зробіш, і яна стаіць да вечара, тады ўжо вечарам нада заслаць на стол, пакласці сена, і тады ўжо вячэраеш, тады ўжо талерачку сваім пакойнікам на ноч аставіш.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Бука Ларысы Юльянаўны, 1933 г.н.*

Было тры куцці: калядная куцця, навагодняя, крэшчэнская. Калядная куцця была посная, рабілі яе з круп, пярлоўкі. Гатавалі вечарам, памыемся ў бані і тады садзімся за стол, молімся Богу і ядзём гэту куццю, палім свячу. На багатую куццю звалі мароз: «Хадзі куццю есці, па мяжах не хадзі, ячмянёў не маразі, і ўсе старнаткі і вы, рабыя маткі, усе хадзіце куццю есці».

Лапацкая
Зінаіда Антонаўна

На крэшчэнскую куццю засцілалі настольнік, пад ніз лажылі сена – і тады ўжо садзяцца і рабят-там загадваюць: «Цягніце саламінку, сеніну». Хто даўжэйшую выцягне, то будзець лён добры. Ну, і тады ўжо глядзім, ці добры будзе лён.

На Каляды казу вадзілі. Ходзюць і цяпер, школьнікаў збіраць ужэ. Раней хадзілі ўсе разам: і дарослыя, і дзеці. Ну, а цяпер ужэ старыя дужа не ходзяць, бальшыństwo маладзёж, і рабят. І мядзведзь хадзіў, каза спявала, танцавала, запрашала, каб болей дарылі. Даём, усягды даём, спецыяльна вот дзяржым, што прыйдуць, настроім і даём.

На Каляды саламяным перавяслам яблыні абвязвалі, каб зайцы ня елі яблані кару, не грызлі ябланю. Варажылі на ўсе тры куцці, но самая справядлівая была крэшчэнская куцця, там усё іспалнялася. Новагодняя куцця багатая была. Трэба на сталае каб было многа ўсяго, каб цэлы год жыў багата.

*Запісана ў в. Мнюты 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.*

Слаба атмячалі. Ото кашу зварым, паядзём. На Каляды тока куццю варым. Цяпер кожную суботу куццю варыць нада. У гаду было два разы. Варылі адну зімой, а другую восенню. Эта была памінальная куцця.

*Запісана ў в. Залессе
ад Лапацкай Зінаіды Антонаўны, 1927 г.н.*

Каляды празнуюць па старому календару дваццаць пятага дзекабра, а па новаму календару – сядзьмога январа. Варылі кашу больш пырловую. Там посным маслам бялілі. Картошку таўклі з макам і елі. Наварым картошкі, наталкём, мака насыплем і елі. Эта посная еда была. Боб варылі, гарох. Это ўсё на Піліпаўскі пост было. На ево не жаніліся. Са звяздой хадзілі. Маладзех сабіралась і насіла. Хадзілі і дзеўкі, і хлопцы. Яны перадзіваліся ў кажухі. Кажух этот вывернут, лахматы. Надзенут ево і ходзят. Маску надзенут такую на ліцо. Такім мядзведзем былі, валком. Пець яны так не пелі, нікакія песні не пелі. Хадзіў бацюшка, па хатах і пел.

*Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьёўны, 1927 г.н.*

Каляды празнавалі. Тады звязду не пяціканечную, а васьміканечную насілі. І хлопцы, і дзяўчаты хадзілі. Варылі куццю. Тры куцці былі. Першая куцця – каляд-ная, втарая – багатая, тады ўжо кілбасы, там мяса – усё гэта елі, а трэцяя – крышчэнская, тады ўжо нармаль-на кушалі.

*Запісана ў в. Карабы 1
ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.*

І паехала Каляда з канца ў канец.

Каляда, Каляда, Калядзіца мая!

Прыехала Каляда к Янку на двор:

– Ой ты, Янка наш, скажы, чым даруеш?

Калі, Янка, не дасі бочку пшаніцы,

Дык ты, Янка, аддасі младу Ганульку.

Паехала Каляда з канца ў канец.

** * **

Го-го-го, каза, го-го, шэрая,

Паварочвайся, не забывайся.

То на ножанькі, то на рожанькі,

То на капыцікі залаценькія.

Дзе каза бывае, там шчасце вітае,

А дзе не бывае, там яно мінае.

Ну, каза, сагніся, усім пакланіся,

І з хаты выхадзі, буру вывадзі.

** * **

Ці дома, дома сам пан гаспадар?

Добры вечар.

Ой, калі дома, выйдзі, паслухай,

Добры вечар.

Выйдзі, паслухай, што ў бары гудзе,

Добры вечар.

Што ў бары гудзе, Каляда ідзе,

Добры вечар.

Каляда ідзе і казу вядзе,

Добры вечар.

** * **

Будзь ваша здароў, як рыжых бароў!

Гэй Каляда, Калядзіца.

Май торбу грошай, жыві ў раскошы.

Май усяго даволі, а бяды ніколі.

Стары год канчаем, новы зачынаем.

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Савіцкай Кацярыны Андрэеўны.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

На Каляды казу ў нас не вадзілі, зорку не насілі. Нічога такога ў нас не было. Валачобнікі надзяваліся, але я не надзявалася. Валачобнікам давалі яйкі, бываець, што ў хату зазывалі іх, частавалі. Бывае, што і калбаскі дасі ім.

*Запісана в. Удзела
ад Раманчук Соф'і Браніславаўны, 1936 г.н.*

Мы куцці варылі тры. Крупы таўклі, кашу варылі з ячменных круп. Ступы былі драўлянымі такімі, з дзюркай, і таўкач быў драўляны. Таўклі гэтак вот і елі. Малыя былі, садзіліся тады ўжо куццю есці, вялікія не чапалі, а рабяты, гадоў па 8–10 ужо гаварылі: «Мароз, мароз,

хадзі ўжо да нас на куццю». Грыбы былі на куццю на ту, бульба, сямлёдка, а болей нічога ў нас не было.

Ну мы ж, калі хадзілі калядаваць, піялі святыя песні. Гэтых простых цярэшак не піялі. Калі я замуж пайшла, тады хадзілі ўжо тут, таксама піялі хоць якія песні, адзяваліся ў маскі, хто ў цыганку, хто што адзене. Цыганка хусткай ці платком большым пакрываецца. Платкі тады ж былі ўручную робленныя, не тое што цяперашнія. Было чалавек 7–10, хто ўжо з кім сабярэцца. Гэтак і ігралі, гармонік быў, цяперашнія баяны, акардзіён.

*Запісана ў в. Карабы 1
ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.*

На Каляды хадзілі перадзетыя ў мядзведзя, адзявалі шкуры, наверх вывернутыя. На Каляды давалі каўбасу, сала, чарку, песні спявалі. На Каляды песні пелі польскія, раждзественскія. Зорку насілі з пяццю канцамі (ўвэрху – душа, па бакам – агонь і воз-дух, а зямля і вада ўнізе).

Куцця перад Новым годам з 24 па 29 постная. Сялёдку елі, капусту, клёцкі з макам. Дванаццаць страў трэба было. Дванаццаць страў – дванаццаць апосталаў. Трэцяя куцця – навагодняя («Тры каралі»), но там не бывае куцці. Ідзём у касцёл, нас асвятчаюць. Як маладыя былі, хадзілі па хатах. Купім бумагі цвятной, з картону рабілі карону. На галаву надзенам і ходзім па хатах. Паздраўлялі, і сціхатварэнне, і песні паялі. Людзі нам давалі за гэта што-небудзь.

*Запісана ў в. Мосар
ад Паварэнь Чаславы Адамаўны, 1932 г.н.*

Калядныя песні

– Цярэшка, чаху-чаху,

Што ў цябе ў мяху, у мяху?

– А шпілечкі, іголачкі,

Залатыя пярсцёначкі.

– Цярэшка! Бяда стала!

Дзе твая жонка была?

– З казачком маладзенькім,

З казачком халасценькім!

*Запісана ў в. Дылевічы
ад Глушонак Іі Васільеўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Пост быў перад Калядамі, чатыры нядзелі пасцілі, дажэ і малака ні можна было есці. Рабілі квас такі хлебны. Куцця гатавалася, было дванаццаць блю-д. Асобыя блюда далжны былі быць. І ўсе посныя, вот так. Куццю рыхтавалі кожны ў сваім доме. Не хадзілі есць, кожны ў сваім доме, но есці хто сасед адзін быў, то прыюціцца да каго, тады ўжо прыхадзілі, а так кожны ў сваёй сям'і. Маліліся і вячэралі. Кашу варылі ячменную, цяпер пырлоўка. Вот гэта першая была каша. З аўса кісель быў, з клюквы. Кампот быў яблачны. Такое блюда было. Яшчэ картошка,

агурцы, грыбы, рыба, ну, нада на двенаццаць блю-д, каб усё было постнае. Засцілалі сенам на стол, засцілалі скацерцу, і выстаўлялі ў першую очарадзь крыж і абраз, і хазяін выхадзіў з дому і зваў куццю есці. Пака хазяін не прыйдзіць у хату, ніхто есць не садзіўся. Паелі і сталі цягаць лён, гэта сена было, но называлі лён, і выцягвалі: хто кароценькую выценіць, хто длінную выценіць – гэта жыць была.

Калядоўшчыкі хадзілі, а як жа. Адзеваліся хто ў што мог, віншавалі, паздраўлялі, хадзілі ўсюды. Хто кажух адзенець, хто шляпу якую зробіць. Галоўнае каб не пазнавалі калядоўшчыкаў.

*Запісана ў в. Удзела
ад Брэхун Соф'і Альфонсаўны, 1933 г.н.*

Даўней піяла, даўней жа, як танцы – пара садзіцца, вот дзяўчаты на лаўцы сядзяць, падходзяць малыцы, ну, нада ж угадаць, каму руку падаць. Ня тый падасць – адбой, а як той – тады цалавацца нада.

*Запісана ў в. Удзела
ад Шынкевіч Іны Пятроўны, 1933 г.н.*

Куцця

Куццю рабілі з крупы, эта абязцельна, сразу за стол садзяцца, свечы запальваюць, Богу моляцца, і вот.

Даўно піяла, даўней жа песні, а цяпер ніхто не ходзіць, не пяець.

*Запісана ў в. Удзела
ад Шынкевіч Іны Пятроўны, 1933 г.н.*

На Каляды куццю варылі, а тады казалі: «Мароз, мароз, хадзі куццю есці». Сена лажылі і накрывалі скацерцу, а потым цягнулі сена. Які лёс будзе: доўгі ці кароткі. Потым елі кашу, а што заставалася – аддавалі курам, каб няслі яйкі ў адным месцы.

*Запісана ў в. Загор'е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.*

Хадзілі калядоўшчыкі, перадзяваліся, надзявалі яны маскі. Каза была, усё было. Інцэрэсна была. Зорку насілі. Звязда мела шэсць рагоў. Дзяўчаты варажылі на ўсе куцці. На калядную варажылі. Гэта ў нас самая галоўная куцця, цераз хату сапог перакідалі. Цягнулі бумажкі, хто за каго замуж выйдзець. На Каляды ўсягда бліны пяклі. Сена лажылі, а пасля кароўке яго давалі, кашку тры разы кату давалі. Астаўлялі места і ежу адкладвалі за сталом сваім памёршым.

*Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.*

На Каляды гэта ж Цярэшку жанілі. Куццю варылі з пырловых крупы перад Калядамі, перад Новым годам і перад Крашчэннем. Перад Новым годам багатая была куцця. Усё было: і куцця, і мяса, і водка. Перад Калядамі была з посным маслам. Перад Крашчэннем была посная куцця. Хадзілі калядоўшчыкі, школьнікі былі, усякія былі калядоўшчыкі (і Баба Яга, і мядзведзь), ну, красіва было. Насілі зорку.

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.*

Ну, гэта куцця перад Калядамі. З пярлоўкі варылі куццю. Становіш на стол, як ужо куцця – тады перад Калядамі прыносяць сена на стол. Усё постнае там было, і гэту куццю становяць. Ну, і сядзяць ужо, патроху бяруць вось гэту куццю, а тады ўжо ядуць гэту посную вячэру. Звалі Мароз: «Дзед Мароз, хадзі куццю есці!» После, як ужо назаўтра, гэта сена выносяць, нясуць авечкам ілі карове гэта сена раздаюць. А потым гэты астаткі ўжо курам пасыпаюць. Цянулі сена з-пад скацеркі: хто даўжэйшую выцяніць, гэта будзіць у таго большы лён расці.

*Запісана ў в. Загор’е
ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.*

На польскія Каляды вставалі очень рано. Ішлі ў касцёл, а як прыдзем дадому – снедалі. У гэта свята не работалі. Святкавалі тры дні, а чацвёрты дзень называўся лядовым. Гэта назва вабшчэ ад дажджоў. Хадзілі і калядоўшчыкі, але казу не вадзілі, зорку не насілі. Вялікдзень хадзілі валачобнікі, успявалі песні. Чалавек іх пятнаццаць пад акном было, спявалі: «Езус Хрыстус з мятвух устаў», і так тры разы, а мы адказвалі ім: «Праўдзівым Бог стаў». Потым песні спявалі. А мы ім выносілі яйкі і што ў хаце было.

*Запісана в. Удзела
ад Майсечук Антаніны Емяльянаўны, 1925 г.н.*

Варылі куццю. На стол лажылі сена, засцілалі яго абрусам льяным. Было сем асноўных блюх: вараная бульба, рыба, вінігрэт, мак таўклі з сахарам і палівалі сухары, кісель. Не было кіселя ягаднага, рабілі кісель з аўсянкі. Очэнь укусны палучаўся.

Маладзёж хадзіла, гадала. І вот ішчо, сядзелі ў нас за сталом, вот паядуць, а тады выцягваюць лён, руку туды і якую там пападзеш, выцягваюць: ці вялікі лён будзец, ці вялікая там доля будзец, а потым мароз звалі: «Мароз, мароз, хадзі куццю есці».

Маладзёж хадзіла пад вокны, слухала, хто што гаворыць. Там, напрымер, на рабёнка гавораць: «Сядзь ты, не крычы» – гэта значыць, у гэты год ужо дзеўка ня выйдзе замуж, сядзец будзе. А як «пайшоў ты там адсюле» – значыць, пойдзе некуды замуж.

Вечарам нада ўзяць мусар, стаць на яго, паптаптаць і слухаць: дзе сабака забрэша, у той бок і пойдзеш замуж.

Тады было яшчэ так: бярэш рукамі плот і адшчэт-ваеш, калі пара, то будзеш у пары.

Яшчэ дровы прыносілі, шчыталі.

Чэраз дом кідалі абуванне: у які бок нос завернуты, туды і замуж пойдзеш.

Петуха бралі. Сыпалі па кругу кучкі пшаніцы. Петуха круцілі і ставілі ў круг. Да якой кучы першай пойдзе есці, тая і першая выйдзе замуж.

А яшчо было інцярэснае: многа бумажак нарваць і імя хлопцаў напісаць, а раніцай адну з гэтых бумажак выцянуць. Якое імя выцянеш, за таго і замуж пойдзеш. Точна я вам гавару.

У маёй бабулі пад падушку лажылі патэльнію, якую заварачвалі ў газету. Сасніла яна сон, нібы ў хату забягае сват і крычыць: «Ура! Гуляць будзем». І точно – усё збылося. А яшчэ ставілі пад краваць кружку з вадой і лажылі чэраз кружку дошчачку, як кладачку. Калі дзяўчына будзе сніць, што яе хтосьці праз кладачку пераводзіць, той і будзе яе каханы.

*Гінько Еўдакія
Браніславаўна*

*Запісана ў в. Сапеліна
ад Гінько Еўдакіі Браніславаўны, 1950 г.н.*

Куцця была з пярлоўкі. Куцця шостага январа – бедная, трынаццатага – багатая, васьмнаццатага – бедная. Казу не вадзілі. Сена клалі пад скацерць. Храсты на вокны ставілі на хрышчэнскую куццю.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Дзегцяронак Ніны Аляксееўны, 1941 г.н.,
Саўліч Лідзіі Іванаўны, 1940 г.н.*

На Каляды болей нічога не рабілі. А тады танцы да самага дня. Танцуюць і ўсё, не напіваліся. Патрохі вып’юць, а тады разойдуцца, дзень паспяць. К вечару апяць збіраюцца, сталы ставім, апяць за сталом сядзяць. Казу не вадзілі, зорку не насілі – нічога гэтага не рабілі. Варажылі на крышчэнскую куццю, на самыя Каляды. Вот сёмага – Каляды, тады восьмага, дзевятага і дзесятага. Чатыры дні гэта Каляды ў нас былі. «Цярэшку» жанілі, і тады ўжо разбірае усё, сталы разносім.

*Запісана ў в. Дзегцяры
ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.*

На Каляды куццю варылі бедную. Багатай і не варылі. У нас была толькі перад Калядамі куцця бедная.

*Запісана ў в. Бараны
ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьеўны, 1937 г.н.*

Было тры куцці. 1-я называлася – калядная, 2-я – хрышчэнская. А перад Новым годам была багатая. Куццю варылі з круп. Збіралі іх, чысцілі, мылі, сушылі і варылі. Варылі кісель, абавязкова пяклі піражкі. Хадзілі калядоўшчыкі пераапрапутыя. Надзявалі ў нас маскі. Каза была ў нас: мужчыну нейкага яны беруць. Насілі звязду з 6 рагамі. Дзяўчата заўсёды варажылі. Свянцілі ваду на хрышчэнскую куццю ў касцёле, патом свянцілі ўсё ў хаце гэтай вадой, потым захоўвалі яе доўга. Сена засцілалі абрусам, вячэралі. Потым сена аддавалі кароўцы ці авечачке – усім, кашу – куркам. Пакідалі места за сталом дзядам. І ежу падкладвалі – гэта ўсё памёршым дзядам.

*Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.*

Каляды былі доўгачаканым святам, у народзе спявалі: «Ой, дай, Божа, нам Каляд прыждаці». Рыхтавацца да іх пачыналі загадзя, яшчэ з Піліпаўкі:

рэзалі бараноў, авечак. Сеўшы за стол гаварылі: «Дай, Божа, і наступны год праждаці Каляд у шчасці і долі, каб разам святую куццю сустракаць». Абавязкова, што рабіў гаспадар перад пачаткам вячэры, грукаў у акно і крычаў: «Мароз, мароз, хадзі куццю есці». Куцця ніколі не ставіцца на голы стол. Варажылі. Ва многіх дзевянях вадзілі «мядзведзя», «казу», гулялі «Жаніцьбу Цярэшкі».

Муж казаў да жонкі:

– Ці бачыш ты мяне?

– Не!

– Каб жа ты так на лета за буракамі, за гарбузамі, за бульбай свету не бачыла!

Тады пыталася жонка:

– Ці бачыш ты мяне?

– Не!

– Каб жа ты так на лета за снапамі, за стагамі, за кубламі свету не бачыў!

Дзе каза ходзіць,

Там жыта родзіць.

Дзе каза рогам,

Там жыта стогам.

Дзе каза нагою,

Там жыта капою.

Бабулька казала,

Як нас частавала,

Прыходзьце часцей,

Пачастую смачней.

Мы і заўтра пойдзем.

Абязала бабка

Бярозавай кашкі.

– Дзе паклала?

– Пад лаўкаю.

– Чым накрыла?

– Халяўкаю.

– Дзе падзела?

– Кошка з’ела.

*Запісана ў в. Гатаўшчына
ад Савёнак Зінаіды Іосіфаўны, 1933 г.н.*

Каляды гулялі тры дні. Прыбіралі хату, палілі ў лазні, у кут ставілі сноп збажыны ці пучок каласкоў. За стол садзяцца з першай зоркай на небе. Стол пакрываўся сенам, а паверх белым абрусам. На стол ставілася талерачка для нашых продкаў. Куццю гатуюць некаторыя рысавую, селядзец з цыбулей, абавязкова павінен быць кампот. Аднаго толькі не павінна быць – гарэлкі. Пасля вячэры цягнулі

сцябліну з-пад абруса і варажылі. Ідучы спаць, дзеці ставілі абутак ля парога, ноччу святы Мікола падаркі будзе разнасіць. Раніцай неслі сена са стала жывёле. Частку ежы неслі ў лес, каб ваўкоў пачаставаць, каб яны не шкодзілі.

Будзь, ваша, здароў,

Як рыжык бароў.

Май торбу грошы,

Жыві ў раскошы.

Май усяго даволі,

А бяды ніколі!

Стары год канчаем,

Новы заклікаем.

З ранняя вясною,

З буйнаю травою,

З збожжам каласістым,

З зернем ядраністым.

Ды з прыятым летам

І з грашом пры гэтым.

І з восенню яснай,

І з долечкай шчаснай!

Добры вечар таму, хто ў гэтым даму,

Мы ж цябе, гаспадар, не зневажаем

Ды з Новым годам паздраўляем!

Ясен месяц – сам гаспадар,

Ясна зара – яго жонка,

Дробны зорачкі – яго дачушкі,

Буйны вятры – яго сыны.

Ну, каза, сагніся,

Нізка пакланіся

Гаспадару-пану,

Як таму гэтману.

Хай будзе здароў,

Як рыжык бароў,

Жыве ў раскошы,

Мае торбу грошай,

Збожжа поўнай клеці,

Павагу на свеце,

Усяго даволі,

А бяды ніколі.

*Запісана ў в. Гатаўшчына
ад Піскуновіч Альжбеты Юзэфаўны, 1931 г.н.*

А перад Калядамі ж куцця. Гэта ўжо паследні дзень перад Калядамі. Сабіраемся вечарам і варожым.

Панасыпаем кучы ячменя, колькі там ёсць маладзёжы, столькі куч. І нада прынясці з хлева курыцу. І гэта курыца, каторую кучку ўжо першую клую, а яна ж, знаеце, ноччу сляпая. Прынясуць, а яна ходзіць, ходзіць, на каторую кучку ўпярод палезе, то той ужо первай замуж выйсі.

Абязцельна на куццю гатавалі кашу з ячменных круп, гэта абязцельна на першую куццю. Ну, яна ж пасная куцця, пастаянна пасная, толькі ўжо перад Новым Годам, дык гатавалі там усё: і калбасу, і агурочки, і каша гэта, і памідоркі. Такое вот, каб усё было паснае, дык мы ж усе пасты пасцілі. Ну, ўвесь жа пост пасцілі: 6 нядзель каляднага посту, 7 нядзель велікоднага посту. І ўсе пасцілі пасты.

Запісана ў в. Валодзькава, ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.

На Каляды маладзёж збіралася да і старыкі хадзілі. І з песнямі. Вось адну песенку дзявоцкую помніла...

*У ляску на жоўтым пяску,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.
Звёздачка пала, цэркаўка стала,
Хрыстос Вакрэс і на Божя.
Пры цэркаўцы тры аконцы,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.
У адным канцы ўзышло сонца,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.
А ў другое сокал уляцеў,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.
А ў трэцяе сам Бог паглядзеў,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.
Дзе Бог паглядзеў, там звёздачка пала,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.
Звёздачка пала, рэчанька стала,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.
У той рэчаньцы там Анечка ваду брала,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.
Ваду брала, персікі рвала,
Хрыстос Вакрэс, і на Божя.*

Запісана ў в. Валодзькава ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.

Каляды тры дні гулялі. Арэхі збіралі на Каляды, раскальвалі. А казы не вадзілі, гэтага не было. Даюць мне мужчыну, мальца, хоць каго, і тады бяру я мальца, а гэты мужчына бярэць жанчыну, і лявоніху танцуем.

*Ой, Лявоніха, Лявоніха мая,
Няхай цябе любіць чорт, а не я.*

Запісана ў в. Сукліна ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.

На Калядкі не было касцюмаў ніякіх. Во, ходзіш так, як сёння. Яшчэ на Калядкі арэхі качалі, а потым елі іх. Да і ў «Цётку Лізку» гулялі, толькі не помню как.

* * *

*А ў гаспадара пасярод двара Каляда.
Стоіць вішанька зялёненька, Каляда.
На той вішаньцы гарыць свечачка, Каляда.
З тоя свечачкі ўпала іскорка, Каляда.
З тоя іскоркі стала возера, Каляда.
А ў тым возеры сам Бог купаўся, Каляда.
Просім Божаньку на вячэрары, Каляда.
Ні столькі з'ясі, колькі нам дасі,
Ні столь сап'ём, нам болей нальём.*

Запісана ў в. Сукліна ад Гаравой Вячаславы Пятроўны, 1934 г.н.

Варылі куццю. Перадзяюцца ў казу і водзяць яе, сімвалізавала яна ўраджай. Дзе каза пакоціцца, там і хлеб расцець, жыта добрае будзе. І звязду насілі, і сонца, ну, надзяюцца і многа іх тады ідзець. Было паложана тры куцці. Першая перад Калядамі, а тады варажылі. Як выскачым, плот ашчэпім і шчытаюць, скока, ці ў пару. А тады курыцу ў хату ўвядуць, зярна пасыплюць дзеўкі, каждая ў свае кучы: чые будзець кляваць, тая первая замуж выйдзе. Першая куцця называлася пасная. На стравы цёрлі мак, качалі клёцкі. Каша –эта ж абязцельна. Як першая звязда выйдзе, кажаш: «Мароз, мароз, хадзі куццю есці». Ёлку ўбіралі абязцельна на куццю ўжо. Кісель варылі, ставілі сялёдку з бульбай. А тады Новы год – багатая куцця: гэта нада ўжо ўсё мясное, масла. На Хрышчэнне – трэцяя куцця – Пасная.

Запісана ў в. Азярцы ад Сыцік Еўдакіі Мікалаеўны, 1927 г.н.

Калядная

*Пайду я ў зялёны садок,
Сарву я пахнючы цвяток,
Ступлю я на дзядзькаў.
Дзядзечка, агляніся,
Лічанькам адварніся.
Я думала, што сонца ўсходзіць,
Аж гэта дзядзечка ходзіць.
Я думала, што дзядзька ходзіць, бяжыць,
Аж ён пад лаўкай ляжыць.*

Матэрыялы прадстаўлены Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Маладзёж адзявалася: хто ў цыгана з цыганкай, хто дзедам з бабай і г.д. Яшчэ быў механоша, які збіраў у торбу дары, правадыр – ён вадзіў казу. «Каза» – гэта пераадзеты малец (кажух вывернуты на ізнанку і рогі). Падхадзілі да хаты, прасілі разрышэння ў хазяеў каледаваць, завадзілі казу ў хату і пачыналі піяць, а каза танцаваць:

*Го-го-го, каза,
Го-го-го шэрая,*

*Паварочвайся,
Не забывайся.
То на ножанькі,
То на рожанькі,
То на капыценькі
Залаценькія.
Павярніся зграбна,
Пакланіся складна,
Скажы, дзе хадзіла,
Дзе ты што рабіла.
Дзе каза паходзіць –
Там жыта зародзіць,
А дзе не бывае –
Там павылягае.*

Каза валілася на пол і не шавялілася, быццам здолела. Тады цыгане, дзед з бабай і ўсе пачыналі прасіць пачастунак, быццам для таго, каб казу спасці. Хазяіны давалі хто што: хто сала, хто каўбасу, хто яйкі, хто гарэлкі – ну, у каго што ёсць. Стараліся добра дарыць, а то стыдна перад людзьмі, і баяліся казу ўгнавіць – тады не павядзе. А калядоўшчыкі спявалі і шлі да другой хаты.

Матэрыялы прадстаўлены сельскім Домам культуры в. Гатаўшчына

Значыць, мая свякроўка, свёкар прынасіў сена. Расцілалі, клалі гэтае сена на гэты кут, каб вяліся авечкі. Раскладвалі гэта сена, засцілалі белы абрус і тады ставілі всякую пасную страву, першай далжна быць куцця. Абычна куццю так варылі з ячменных круп. Ну, а як цяпер я адна засталася, я толькі куццю вару, а так я ўжо нічога не раблю. Первым долгам была куцця і пасныя стравы. Можна на стол ставіць было мёд, ізюм, а як мая мама, дык яна пякла бульбянкі такія. Бульбу варыла, тады таўкла яе і качала ў такія, як ляпёшачкі. У печы яна іх садзіла, і тады яны пышныя такія. Раждзественскі пост не такі строгі, гэта пасхальны строгі. Пяюць на Каляды, як Хрыстос радзіўся:

*Ноч святла, ноч ціха,
У небе свет – красата.
Божы Сыну пеленаны
У Віфлееме ляжыць.
Сніт маладзенец святой,
Сніт маладзенец святой,
Ноч светла, ноч ціха,
І светла, і чыста.
Славіт радасны ангелаў хор,
Далеко аглашае прастор.
Ноч светла, ноч ціха,
Мы паём ва Хрыста.*

*І ўлыбкай маладзенец глядзіць.
Взгляд яго а любові гаварыт
І сіяет красой, і сіяет красой.*

* * *

На Каляды мы жанілі Цярэшку. Сабіралісь дзеўкі, малыцы, выбіралі «бацьку» і «матку». «Бацька» з «маткай» выбіралі кожнаму хлопцу па дзяўчыне, а дзяўчыне – па хлопцу. І вот гэтыя пары жанілі, выбіралі, вадзілі харавод. А на Каляды, ужо на Каляды, можна было мяса есці. І вот на Каляды дзяўчаты няслі закуску, хлопцы няслі выпіўку. І ўжо тады мы па парах і атмячалі. Гулялі два дні, гэту Цярэшку. Піялі «матка» з «бацькам»:

*– Цярэшку, чаху, чаху,
Што ў цябе ў мяху?
– Нітачкі, іголачкі
І залаты пярсцёначэк.*

Вот гэта і піялі «бацька» з «маткай». А так ужо за сталом мы піялі абыкнавенныя песні.

Колядная

*Ночь тиха над Палестиной,
Спит усталая земля,
Горы, рощи и долины
Скрыла всё ночная тьма.
В Вифлиеме утомленном
Уж погасли огоньки,
Только в поле отдаленном
Не уснули пастушки.
Словно что-то ожидая,
Обходя ночной дозор
И усевшись, завязали
Миж собою разговор.
Вдруг раздался голос нежный,
Трепет пастушков объял,
И в одежде белоснежной
Ангел божий к ним предстал.
Не смущайтесь, не пугайтесь,
От небесного отца
Я пришёл с великою вестью
Вам возрадовать сердца.
Милость людям посылает
Сам Господь, Владыко Царь,
Грешный мир спасти желая,
Сам себя он людям дал.*

Запісана ў в. Восава ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

На Каляды куцця – куццёй. Полеўку рабілі з грыбамі. З макам кашу рабілі. Накрывалі стол сенам,

Гуляшка Альфрэда
Станіславаўна

пакрывалі настольнікам. Ну, і тады: сена цягалі, хто длінейшае сена выцяніць, такі і лён вырасціць.

Запісана ў в. Шэпелева ад Гуляшка Альфрэды Станіславаўны, 1950 г.н.

На Калядкі давалі хто што: хто калбасу, хто бутылку, хто сала. Гаспадарам жадалі, каб і скаціна вялася, і здаровы былі. А калі былі нежанатыя хлопцы і дзеўкі, то жадалі, каб скарэй замуж павыходзілі.

Адразу была посная куцця, а потым багатая. Было гэта ўсё на Калядкі. На посную куццю накрывалі стол, сена клалі, кісель варылі. А на сена клалі покрыва і вячэралі.

Запісана ў в. Забор'е ад Пушкат Ганны Іванаўны, 1926 г.н.

На Каляды мы пасты пасцілі. Куцця была ў нас посная. Вось дажа была ў нас цётка жыла. Жыла 93 гады, яна мая мама хросная была, так яна строіла куццю, грыбы там былі сушоныя, каша крупная была, мак, кісель варылі з клюквы, блінчыкі з макам былі ў нас, рыба, якую самі лавілі. Клалі на стол сена, запальвалі свечкі. Свечку бралі і дзяліліся гэтымі аплаткамі. Традыцыя такая была. І друг другу жэлалі шчасця, добра.

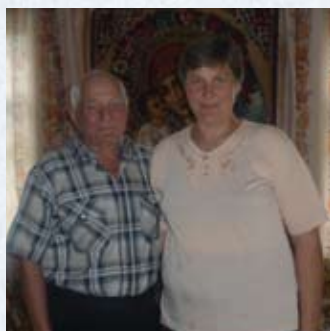
Запісана ў в. Забор'е ад Маціеўскай Марыі Георгіеўны, 1941 г.н.

Хадзілі, калядавалі. Кожды год казу вадзілі. Я сама званчэй за ўсіх піяла. Хлопцы звязду насілі.

Запісана ў в. Шэпелева ад Ляснеўскай Вольгі Раманаўны, 1940 г.н.

Калядавалі мы, песні піялі. Куцця абавязковай была. Лажылі на стол сена, засцілалі настольнікам. Кашу рыхтавалі, бліны якія. Каша была з крупы і рысавай, і пярловай. У каго што было. Усякую ўсячыну рабілі. Апрааналі юбкі длінныя, пераапрааналіся ў казу, мядзведзя. Казалі: «Каляда, Каляда, Калядуха мая, Калядачка, Калядачка, бліны-аладачкі!»

Запісана ў в. Забор'е ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.

Жанна Пятроўна Кузьміч і яе
бацька Пётр Усцінавіч Рок

К Калядам раньшэ набіралі арэхі. На Каляду на сталае доўжэн быць кошык арэхаў, лесных арэхаў. Тады сядзяць, іх лускаюць, хрусцяць. Гуляюць у цотка-лішка. Бярэш 5 арэхаў у жменьку і гаворыш: «Цотка ці лішка. Калі адгадаў, аддаеш арэшкі, а калі не,

то сабе забіраеш». Перад Калядамі абязцельна трэба прынесці жменьку сена. Далжна быць каша на сталае. Абычна гэта ячменная каша. Раней у ступе таўкачом білі. Таўчэш, таўчэш крупы там, затым іх перамянюць і наваруць. А ў наша врэмя ў асноўным рыс ядуць. Дабаўлялі ізюм, сахару і абязцельна трэба было пакрышыць календу. Вячэра далжна быць посная.

Запісана ў в. Шэпелева ад Раека Пятра Усцінавіча, 1935 г.н.

На Каляды калядавалі і звалі мароза: «Мароз, Мароз, хадзі куццю есці». Верылі, што на куццю мароз должэн падходзіць к сталу.

А на куццю рабілі «сліжы». Качаліся такія маленькія булачкі з цеста, макам пасыпалі іх. З цеста накачаюць, накачаюць – і ў кіпятюк. Макам паабсыпаныя «сліжы» і тады на стол ставяць, і рускім квасам запівалі.

Запісана ў в. Шэпелева ад Роека Пятра Усцінавіча, 1935 г.н.

На Каляду вадзілі казу і чарта. Сабіралася маладзёж. Касцюмы сабе гатовілі. Казу вадзілі, мядзведзя і чарта. Каго яшчэ... На ролю казы выбіралі самую маладзейшую, каб скакала. Моладзь хадзіла па хатах. Частавалі пачастункамі. Мяшок давалі і з сабою каўбасу. Свініну гатавалі ў нас, каўбасы. А перад Калядамі ж куцця гэта была. Тады з ячменнай крупы варылі куццю, кашу.

Вечарам на Каляды самыя такія, каторыя не хадзілі днём, пераадзяваліся ў цыган. Ну, і прыхадзілі. Стучалі іменна гэта так, калі цёмна. Хто адкрыець, хто не адкрыець. І прыходзілі пасля і песні спявалі, гэта ў калядную ноч. Дзень хадзілі, а ноччу ўжо іншыя, маладзейшыя. Цыганамі адзяваліся і пелі.

Запісана ў в. Забор'е ад Пётрашэвіч Соф'і Мікалаеўны, 1939 г.н.

Варажылі перад Новым годам – і кладкі клалі. Мы, дзяўчаты, бегалі, кладкі клалі. На калодзеж кладачку клалі, гэта значыць, калі каторы хлопец праваўца, значыць, з етым хлопцам я пайду. На крэшчэнскую куццю асобенна варажылі. Праз забор кідалі абуванне. Дровы ў ахапку бралі.

Калі канчаюцца Святкі, тады паялі песню:

*Сею лянок, паследні вечарок,
Памажы, Божа, пазнаць,
Хто прыедзе лянок пахаць.*

Курэй звалі, насыпем кучкі зярна і тады на курасадзе пайдзём, зловім курэй: і тады чыя першая выйдзець – гэта клюнець, гэта клюнець...

Запісана ў в. Шчарбы ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.

Мы ўжэ сабраліся ўсе дзяўчаты, зёрнышак пасыпалі кучкамі і петуха пусцілі: і чыю кучку ён дзяўбнець, то й скоры выйдзець замуж.

А тады яшчэ плот абхоплівалі, калі ўжэ ў пару, тады значыць, будзеш у пары. Дроў у хату прынасілі – і тожэ: калі ў пару будуць дровы, то замуж пойдзеш.

Запісана ў в. Шчарбы ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.

На ўсе тры куцці мы сабіраліся варажыць: дровы пойдзем да саседзей украдзём, бумагу палілі. На крашчэнскую куццю, дзе кабана смалілі, на тое места ўзяць семя і сеяць, і прыгаварваць: «Сею лянок, паследні вечарок, судзі ж, Божа, знаць, хто лянок прыедзець пахаць». А тады, як спаць кладзешся, тады нада вады паставіць кубачак і палажыць якую палачку, гэта значыць, можа, хто цябе цераз кладачку гэту перавядзець.

Запісана ў в. Шчарбы ад Бука Ларысы Юльянаўны, 1933 г.н.

На Новы год і на Крашчэнне варажылі. Як я маладой дзяўчынай саўсём была, мяне наўчылі: вазьмі пад галаву пакладзі штаны мужчынскія. І сасніла ва сне, прыходзіць парэнь, прыносіць сукно чорнае, расцілаець па сталае, і размяраець і кажэць, каб я штаны яму краіла. Я прачнулася, думаю, во як спраўдзіла сон, што гэта будзець. А таксама баціначкі свае кідалі цераз страху.

Запісана ў в. Шчарбы ад Кукур Ганны Фёдараўны, 1923 г.н.

Асоба не варажылі. Там то плот абнімалі, то бліны петуху давалі.

Плот абдымалі, помню, і шчыталі гэтыя палкі.

Петуху бліны пяклі і лажылі: а тады чый петух дзеўбане – тая замуж перш пойдзе.

Запісана в. Бараны ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьеўны, 1937 г.н.

Усяк варажылі: дровы насілі. Дроў возьмем ахопак, ахопак і нясём, а тады шчытаем, ці ў пару.

Тады клалі свечкі і палілі іх. Свечку запаліш, і тады нада стаць каля люстэрку, каб ніхто не відзіў ды й не знаў. Куды свечка нахіліцца, туды і замуж пойдзеш.

Петуха насілі ў хату, кулялі яго.

Запісана ў в. Сукліна ад Гаравой Вячаславы Пятроўны, 1934 г.н.

Яшчэ прыйдзеш да хаты, глядзім, што там на нагах, знімеш і перакідваеш абутак чэраз крышу. І глядзіш, куды ўжо ён ляжыць носам, гэта там ужо твая нявеста ці твой жаніх. Адна я як кінула, галош і засеў на крышы. Смеху было, бегам, крычым. Хазяін выходзіць: «Што тут робіцца?» А мы: «Ай-яй-яй! Дапамажы нам, дзядзенька. На крышы вон галош засеў!» А крышы былі саламяныя. Хазяін баіцца, што растрыбушаць гэту крышу. Ён тады ўжо сам лесніцу стаўляе, дастаўляець гэты галош.

А знаеце, вот гэта, дык была справядлівая варажба. Я ляжала ў бальніцы, апендзіцыт мяне захваціў, а як раз гэта перад Новым годам была куцця. Ну, ўсе ж спаць улягліся, а каля мяне крваць стаяла, старушка ляжала.

Гэта старушка ўзяла кружачку вады мне пад крваць падсунула. Нада было на гэту кружачку што-небудзь палажыць, а не было нічаго. Яна толькі гэту кружачку падсунула. Сню я, што малец прыйшоў, мяне ўзяў за руку, і мы з ім пайшлі. І толькі вада цялёп-цялёп, гэтак вады многа, па гэтай вадзе і пайшлі мы з ім. Праснулася, і думаю, чаго-то ён мне прысніўся, чалавек... Ну, этак думаю. А гэта жанчына пытае: «Нічо не сніла?» «Ай! – кажу. – Сніла. Нейкі стары малец узяў мяне за пад руку і па вадзе цялёпаліся, мы па нейкай ішлі вадзе». А яна мне паказваець кружачку і з гэтай вадой. І вот, і многа, многа ў стакане, што гэта дужэ ўжо праўдзіць. Такія варожбы. Раней жа многа было маладзёжы. Прымерна вот, адзін дзень танцуюць у адной дзярэўне. Прыглашаюць, і тады ў адну дзярэўню ўсе сабіраюцца.

А было ў мяне тожа: да саседкі пабегла. Гэта крышчэнская куцця была, ну, і кажуць, нада ахопачку дроў несці і кінуць, і перашчытаць: будзеш ты ў пары ці не будзеш. А я як несла гэтыя дровы і як аб кручочак зачапілася, і як дровы гэтыя – бах! Дык вот такія варожбы былі.

Запісана ў в. Валодзькава ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.

Сапожкі перастаўлялі, каторыя на парог раней ступаць, тая ўжо замуж выйдзець.

Запісана ў в. Удзела ад Раманчук Соф'і Браніславаўны, 1936 г.н.

На Каляды варажылі: хадзілі да саседзей, дровы кралі і прыносілі, каб у пары. У нас была такая здаровая дзеўка, высокая, тая старалася, каб болей як захваціць, нясець, паваліцца, апяць усе сабіраець дровы, ну, і, прынёсшы, шчытаець. І была ў нас тут свінаферма, дак там дровы калолі бальшыя, даўгія, печка бальшая была. І яна як захваціла гэтых дроў, дванаццаць палак, качалася па дарозе, ну, ні аднэй ня кінула, усе прыцягнула. І тады няслі туды – была ў нас удава, дык мы ёй напром поўную хату дроў. І да саседзей радам хадзілі, і з кладу гэтага набяром ціхенька, каб ніхто не пачуў, і ўсё гэтай бабе нясём, дык яна болей месяца сядзіць і паліць гэтыя дровы. А нам тады ўжо гасцінца, канфет купіць, што дроў напёрлі ёй. Калі ў пары – тады замуж выйдзеш.

Петуха лавілі. Зловім петуха, прынясём у хату, пасыпем кучачкі зярна, кожны сваю – ячменю там, і пусцім петуха, зеркала і вады паставім. Вот петух прыйдзець: чыю кучку падзяўбець, вадзічкі пап'ець і ў зеркала паглядзіць – о, гэта пайдзець замуж. А чыю не чапаець – так і астаюцца.

На чардак лазілі, раздзяваліся нагала і глядзелі ў зеркала, хто здасца. А малыцы пачулі варажбу, як пачалі стукаць, то дзеўку вынасілі з гэтага чардака, чуць галовы не паскручалі. Гаварылі: «Суджаны, раджаны, пакажыся мне ў зеркала».

А вот мама мая гаварыла, яшчэ на калядную куццю яна гадала. І казала: «Ну, бажуся Богам, што паказаўся мне гэты, каторы і ўзяў». Кажыць, канаплямі гэтымі

абсыпалася ціхенька, як усе паляглі, каб ніхто не відзеў, і легла спаць. «Сню, – кажыць, – ноччы, канаплі кратаець вецер пад акном, расхінуліся – і выходзіць гэты чалавек». Кажыць, добра ўгледзелася, каб жа пазнаць, і точна – папа прыйшоў, паказаўся, пазнакоміліся. А папа даўней быў польскі падпанак, шляхціц.

Запісана ў в. Мнюта 1 ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н., Басянка Геронцыя Рыгоравіча, 1938 г.н.

Варажылі так: зашчэплівалі платы. Упацёмку зашчэпіш платы, а другі хтосьці шчытае. Калі чотнае, значыць будзеш у пары гэты год, а калі не – тады адна.

Некалькі дзяўчын выйдуць у сені і кідаюць грэбні: чый далей паляціць, тая хутчэй замуж выйдзе.

Запісана ў в. Восава ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

Мальцы абутак кідалі. Куды нос абутка пакажа – туды і пойдзеш замуж.

Петуху нейкі блін давалі. Які блін першы з’есць – тая замуж першая выйдзе.

На Крашчэнне ці на Каляды хату памяцеш і вынесеш шуму і слухаеш, адкуль сабака брэша. Туды і замуж пойдзеш.

Калі на Каляды першай з валачобнікаў баба зайдзе, дык тады цялушка будзе, а калі зайдзе мужчына, дык бычок.

Запісана ў в. Шыпы ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н., Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.

З разбегу абдымалі плот, потым лічылі штакеціны, у пару ці не.

Дзяўчына выходзіла на скрыжаванне дарог, слухала: з якога боку забрэша сабака. Лічылася, што ў той бок дзяўчына і выйдзе замуж, адтуль і будзе яе суджаны.

Бралі замок і замыкалі ім студню. Ключ жа ад замка кідалі сабе пад падушку. Лічылася, што ў гэтую ноч павінен прысніцца суджаны.

Дзяўчаты, перад тым як заснуць, расчэсваліся густым грэбнем. Калі яго пад падушку, прыгаворваючы: «Суджаны, нараджаны, прыдзі да мяне і расчашы».

Здымалі чаравікі і клалі іх ад сценкі да парога: чый чаравік першы на парог – тая дзяўчына першая выйдзе замуж.

Бяруць пасудзіну з вадой. Хлопец і дзяўчына кідалі кольцы, пазычалі ў родзічаў, калі кольцы сойдутца, то маладыя будуць разам, калі ж разойдутца, то не.

У суседа дзяўчына брала ахапку дроў, прынасіла дамоў і лічылася, што калі паленне будзе ў пару, то дзяўчына будзе ў пары з хлопцам увесь год, калі не ў пару, то не.

Запісана ў в. Загор’е ад Хахолка Веры Іванаўны. Матэрыялы прадстаўлены Запрудскім Домам фальклору

Ячменню насыпем у кучку, петуха прынясем: чыю кучку пятых першы кляваць пачне, тая замуж і выйдзе.

Тады ж і з мальцамі варажылі, клалі на стол пярсцёнак, вяночак які-небудзь, ляльку клалі і шапку клалі, ну і тады за дзверы зайдзеш, мы паложым іх і пазакрываем усё гэта. А ён прыйдзець, усё лапаіць, лапаіць, ну што возьмець, то і ягонае. Шапку – значыць дзецюком будзець, ляльку – значыць прыстроіць дзіця дзяўчыне (ой, тады ўжо зачырванеіць, стыдна было), пярсцёнак – замуж выйдзець, вянок – тожа замуж. Ну, гэтакія варожбы былі.

Запісана ў в. Карабы 1 ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.

Варажылі ў нас так: хто петуха прыцягне з-пад печку. І воск лілі ў ваду, каб будучае даведацца. А дзе сабака брэшыць, туды замуж выйдзеш.

Запісана ў в. Мосар ад Волк Юзэфы Адольфаўны, 1933 г.н.

Даўней варажылі, вы знаеце, якая варажба была праўдай? Я сама варажыла. Ну, нада абязцельна вянчальнае кальцо. І вот адзінаццаць якраз часоў было. Прышла ад падружак дамоў, паставіла блюдзечка. У блюдзечка паклала трохі попелу. Вады наліла, і нада дзве свечкі паставіць зеркальца, стакан. Тады глядзіш у стакан і нада казаць: «Сужэный, ряжэный, прыйдзі ка мне» Тры разы нада казаць. Вот апусціла кальцо і гляжу: тут во свечкі гараць, і я гляжу ў стакан – точна чалавек выйшаў! Я ня верыла, пашла маму будзіць: «Мама, уставай, паглядзі, выйшаў чалавек!» А мама спіць, прыйшла, паднялася, і зноў – і праўда, спраўдзіла, правільна, эта точна-точна харошая варажба.

А так і ў шутку было варажылі, цераз страху боты кідалі: куды носам заваліцца – у тую старану выйдзеш замуж. Плот абнімалі, дроў насілі ў хату. Шуцілі, шуцілі шуткі. А тады ешчэ варажба была: поўна хата дзяўчат, шляпа, пад шляпу кладзём вугаль, зямлю, ляльку і кальцо. А тады ўжо каторы ійдзець выпягваць. Вот выпягніць ляльку – та выйдзе замуж. Зямля – эта хлебароб будзець. А як ужо вугаль – тады ніхарашо, вот.

Запісана ў в. Удзела ад Шынкевіч Іны Пятроўны, 1933 г.н.

Чудзілі неяк на Каляды. Петуха прынасілі ў хату, зеркала на пол ставілі. І калі сыпець кучку ячменя ці чаго. І петуха пускаем: чыю кучку дзеўбанець, тая першая замуж пойдзець.

Запісана ў в. Шыпы ад Дзегцяронак Ніны Аляксееўны, 1941 г.н., Саўліч Лідзіі Іванаўны, 1940 г.н.

Боты кідалі чэраз страху. Ну, во кінеш бот: хто перакіне, тады ўжо скарэй замуж пойдучь. А хто не дакіне, хто як.

І гэтак варажылі. Вот насыпеш кучачкі – каждая дзеўка сыпе сваю. Петуха пускалі, клалі горачкі яч-

Міхайлоўская Яўгенія Уладзіміраўна

Шабан Яўгенія Аляксандраўна

меню, да якой кучы першай пойдзе, тая дзяўчына першая замуж выйдзе.

Запісана ў в. Шыпы ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.

На хрышчэнскую куццю збіраліся дзяўчаты і на калядную. Варажылі.

Туфлі здзевалі, перакідвалі цераз хату – у каго ўпярод пераляціць, тая першая замуж пойдзе.

Цягнулі бумажкі. Напішам бумажкі гэтыя з імем, каго выцегнець, за таго замуж выйдзець.

На Каляды ўсегда ж бліны пяклі. Нада ўкрасці ў маткі гэты першы блін і ісці: дзе сабака забрэшыць, у тую старану і замуж пойдзеш. А тады нада блін аднесці, палажыць і самай з’есці.

Запісана ў в. Празарокі ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н., Шаўко Ядзвігі Вацлаваўны, 1926 г.н.

На Каляды варажылі: цераз страху палкі кідалі. Перад Калядамі, на куццю, шо тады лёталі, платы абнімалі: колькі штыкецін – у пары ці не ў пары.

Запісана ў в. Мнюта 2 ад Міхайлоўскай Яўгеніі Уладзіміраўны, 1947 г.н.

Варажылі мы на Каляды. Туфлю кідалі цераз страху, у які бок носам павернецца, у той бок замуж выйдзеш.

Запісана в. Азярцы ад Шабан Яўгеніі Аляксандраўны, 1936 г.н.

Дзяўчата варажылі на Калядкі: цераз парог туфлі перастаўлялі, дровы насілі ў ахопак, запальвалі свечкі і гадалі на свечках.

Запісана ў в. Шэпелева ад Гуляшка Альфрэды Станіславаўны, 1950 г.н.

Таксама на Калядках варажылі: хваталі дровы – ці ў пару, кралі дровы ў суседзяў. Пад вокны стукалі: калі гаспадар ці гаспадыня сядзіць, то казалі замуж ня выйдзе, а калі падыдзе да вакна, тады быць вяселлю. Кідалі цераз забор абутак: у якую стору павернецца, у той старане і жаніх жыве.

Запісана ў в. Забор’е ад Пушкат Ганны Іаанаўны, 1926 г.н.

Вечарам вячэралі, я тады яшчэ замужам не была. Хадзіла, варажыла. Дровы тады ў саседа ўкралі. Там

наложана іх было многа. А так падыдзем, ахопім і счытаем, колькі палак, ці ў пары будзем мы.

А тады ўжо чабаты цераз забор кідалі. Чым далей заляціць, тая ўпярод і замуж выйдзе.

І плот, гэтыя вот палачкі абдымалі, ці ў пары будзем.

Запісана ў в. Забор’е ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.

Гадалі на сене, выпягвалі сена: хто дліннейшае выпягне, у таго і лён будзе добры. Забор абнімалі – будзеш у пары ці не. Башмакі цераз крышу кідалі і глядзелі, у якую старану замуж выйдзеш. Пісалі ў запісках імена хлопцаў і ішлі на перакростак. Тады выкідвалі: якое імя астанеца, той і суджаны будзе.

Запісана ў в. Шэпелева ад Кузьміч Жаны Пятроўны, 1968 г.н.

Раньшэ дзевачкі сабіраліся і гадалі на Каляды. Бацінак цераз крышу брасалі. Куды павернецца, патом адтуль і жаніх прыйдзе.

Запісана ў в. Шэпелева ад Ляснеўскага Івана Іпалітавіча, 1938 г.н.

На Калядкі гадаюць дзеўкі. Сам відзел усё. Лажылі бліны, колька дзевак было столька і бліноў. І патом запускалі сабаку: чэй первага бліна сабака з’ест, та дзеўка і первая выйдзет замуж.

Запісана ў в. Забор’е ад Пашылюка Фёдара Сцяпанавіча, 1949 г.н.

Хадзілі (забор абычна ж быў) і штанкет абхватывалі. Варажылі, ці ў пару будзеш гэты год.

Абутак кідалі. Бывала, галошы свае не знойдзеш у снезе. І дамоў вярнуцца неяк.

Запісана ў в. Забор’е ад Петрашкевіч Соф’і Мікалаеўны, 1939 г.н.

Свята трох каралёў

Я яшчэ малая была, мы пры Польшчы жылі, было свята «Тшы крулі», «Тры цары». После Каляд яно было, на польскае Крашчэнне. Хадзілі хлопцы папрыбіраныя, са звяздой, з лентамі прыбраныя. І песні пелі. Хлопцы хадзілі, дзяўчаты не хадзілі. Пасля з касцёла прыходзілі і на дзвярах пісалі буквы: К, М, Б – Каспар, Мэльхон і Бальтазар.

Запісана ў в. Шчарбы ад Кукор Ганны Фёдараўны, 1923 г.н.

Вадохрышча

За крашчэнскай вадой ездзілі ў цэркву ў Плісу. Стаіць яна на куце, п’ём яе, асвятшчаем хату. І красты перад крашчэнскай куццёй ставім на ўсіх на дзвярах, на вокнах мелаю ці карандашом. Красты ставілі, каб усё ахранялася Богам, крастом.

Запісана ў в. Шчарбы ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.

На Крэшчэнне на рэчкі высакалі крэст, бацюшка маліўся, свянциў, і там тады набіралі вады хто ў што. Верылі, што гэтая вада карысная – еслі забалееш, мы

п'ём, еслі згказы бываюць, сурочылі, як гаворуць, пап'еш гэтай вадзічкі і змыеся і памагаець. Ілі вот сабака які спугаець, тады даём гэту вадзічку, і памагаець. І яна не порціцца. Год трымаем гэту ваду.

Бацюшка ходзіць, свенціць па хатах пасля Крэшчэння – гэта «па Калядзе» называецца.

Запісана ў в. Мнюта 1 ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н., Басянка Геронцыя Рыгоравіча, 1938 г.н.

Вадохрышча (Запіс Калядаў)

Перад Крашчэннем асвятчоным мёлам малявалі крыжыкі, і тады яшчо бралі ў місачку зярняткі, каб былі ячмень, авёс, жыта і пшаніца. Тады памалюся перад іконкай («Отча наш») і іду я, і пішу на дзвярах. І крыжыкі етыя, як і Бог, берагуць ад няшчасця.

Запісана ў в. Шчарбы ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.

Бралі ваду і хадзілі ў цэркву, хрысцілі ваду. Нясём да дому і п'ём. Эта жэ святая вада. Вадой другіх не частавалі, не была такова.

Запісана ў в. Залессе ад Рагацень Антаніны Васільеўны, 1938 г.н.

Ваду свянцілі, свечкі свянцілі. Як карову першы раз на поле выпраўлялі, гэтай вадой яе свянцілі. На Грамніцу свечкі свенцяць.

Запісана ў в. Мосар ад Паварэнь Чаславы Адамаўны 1932 г.н.

На Хрышчэнне асвятчаюць свечкі і ваду. Еслі пло-ха вада стаіць, то трэба яе выпіць.

Запісана ў в. Загор'е ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.

Крашчэнне – гэта асвятчаюць воду ў цэркві. Ходзіць бацюшка па вуліцы, як раньшэ, хадзілі па возеры, крэст вырубвалі.

Запісана ў в. Вераб'і ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.

Ну, на Крашчэнне гэта ў цэркаў ідуць і ваду бяруць. А вада стаіць год. Яна чысцінькая стаіць. Праваслаўныя ідуць за вадой 18 студзеня вечарам і 19 ідуць. Очэнь палезная вада. Ну, але ж даўней вабшчэ ў цэркві, можна сказаць, што ваду не бралі. Заўсёды бралі на возеры. Вот прабівалі проруб і бралі ваду на возеры. Вот і малілісь, і ўсё. Ну, а цяпер ужо на возеры не ходзяць, усё ў цэркві.

Запісана ў в. Загор'е ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.

На Крышчэнне абязачельна хадзілі са звяздой. У цэркаў абязачельна хадзілі.

Запісана ў в. Карабы ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

Эта во на Крышчэнне крэсцюць ваду. Тады на Крышчэнне пяюць пеўчыя вось гэту песню:

Крещение Господние

В далёкой стране Палестине

Струится река Иордан.

На берег тот выходит

Креститель тот Иоанн.

Он с виду суровый и строгий,

Одежду верблюжью носит.

Он послан был Богом в пустыню

И громко он там возгласил:

– Покайтесь, люди, покайтесь.

Омойте водою тела,

Плоды покаянные творите,

Любовь и святые дела.

Грехи предо мной открывайте,

Очистите ваши тела.

И грешные души исправьте,

Чтоб встретить миссию Христа.

Идёт вслед за мною сильнейший

Божественный свет от него.

А я для него лишь предтеча,

И я пред ним лишь никто.

И шли к нему люди толпами

На берег пустынный реки,

Несли покоянье и слёзы,

В водах омывали грехи.

Однажды толпа расступилась,

Как будто бы кто-то пришёл,

Как будто бы кто-то разделся,

Кого ожидал весь народ.

– Зачем ты приходишь креститься? –

Христу так сказал Иоанн.

Волнуется мертвое море

Назад побежал в Иордан.

– Крестить я тебя не достоин.

Владыко ты мой, я твой раб,

Я сам пред тобою склониться,

Крещение принять буду рад,

Христос не велел прекословить,

Главу пред Иоанном склонил.

Креститель дрожащей рукою

Христа во Иордане крестил.

И вот свершилось чудо:

Отверзлось небо в тот час,

Из облака вдруг над водою,

Как гром, прогремел Божий глас:

– Сей сын возлюбленный Божий,

Суднік Яўгенія Грыгорыўна

Он в мир мою волю несёт.

Он род человеческий грешный

От гибели вечной спасёт.

И видит креститель, дивится:

Слетел на Христа голубок.

Не просто была это птица,

А дух Святой, истиной Бог.

По етому знаку креститель

Христа сыном Божьим назвал,

И людям, пришедшим на берег,

Рукой на него ўказал.

Вся Троица ныне явилась,

Отец Христа сыном назвал,

Дух Божий, как голубь, спустился,

Свет Божий крещение принял.

И мы во креста все креститель,

И все облеклись мы в него,

Служить мы ему обещали

Во имя Святое его.

Аминь.

У первы дзень паста, значыць, першы раз, як начы-наецца пост, вячэрня, перад пастом тожа піяюць:

Госпадзі, памілуй, Госпадзі, прасці,

Памагі мне, Божэ, крэст мой данесці.

Ты прайшоў з любоўю свой церністы пуць,

Ты не скрыт безмолв'ем, адкрывая грудзь.

І за нас распялся, многа ты церпел,

За врагоў маліўся, за врагоў скарбел.

Я слаб сваёй душою, целам такжа слаб,

І страсцей грахоўных я преступны раб.

Я велікі грэшнік на земном пуці,

Я крычу, я плачу,

Госпадзі, прасці!

Памагі мне, Божэ, дай мне крэпасць сіл,

Штоб сваёю страсці ў серцэ пагасіў.

Штоб усе аставіць мірскія дзела,

Памагі мне, Божэ, шчэдраю рукою,

І пашлі мне, Божэ, цярпення і пакой.

Грэшнік я вялікі на земном пуці,

Госпадзі, памілуй, Госпадзі, прасці.

А вот тожэ песня святая, калі ў Ісуса спрашываюць пра канчыну света:

Выходзіт вялікі ўчыцель із замка

З воскресною свячой сваёй.

Последнімі словамі, з велікім скорбнем

Учыл ён, як любіць людзей.

Скажы нам, учыцель,

Пака ешчо з намі жывёш,

Скажы нам, учыцель, когда эта бюджет.

Когда мір судзіць ты прыдзёш?

Услышыце войны, ваенныя скрухі,

І встанет народ на народ,

І будут блезні, і голод, і мукі,

І брацкая кроў пацечот.

Уменьшыцца вера, угаснет надзежда,

В серцах ахладзеет любовь,

І многіе людзі тагда саблзняцца,

Пральют непавінную кровь.

Увідзіце мерзасць у Божага храма

Да знайце, што суд пры дзвярах.

Гледзіце, штоб дзверы перад вамі не закрылісь,

Дзержыце свецільнік у руках.

Велікіе скорбі пральюцца на земле,

І цяжкія мукі прыдут.

Тагда скажут людзі:

– Пакройце нас, горы!

Но горы на ніх не пайдут.

В эці мінуты пайшчыце смерці,

Но смерць ад людзей убежыт

І хто находитца не в крове (значыцца не в доме),

А в поле, пускай ён дамой не спешыт.

Памеркнет і сонца, і месяц, і звёзды

С небесного схода спадут,

Васкреснут із мёртвых земные народы,

Пайдут на Бажэственны суд.

Паявіцца крэст в аблаках лучэзарных

І бюджет, как сонца, сіяць.

І будут с радасцю взіраць.

За німі паследует многа народа

Ад края да края землі.

Но іх не ўдзержыт земная прырода

На страшнам Хрыстовам судзе.

Запісана ў в. Восава ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

На Хрышчэнне хадзілі за вадою ў цэркву, Богу маліліся. Некаторыя хадзілі, так ваду прыносілі, некаторыя купаліся. Бацюшка над вадою двух галубоў пускаў. Хрэст быў выразаны на Ірданіі, на рэчцы.

*Запісана ў в. Сукліна
ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.*

Святая Агата

(5.02 – катал.; 18.02 – правасл.)

5 феўраля ў нас свенцяць ваду і хлеб святой Агаты. Гэта сродак, штоб пры пажары не перадаўся агонь далей. Еслі пажар, і з вадой гэтай кругом гэта месца абысці, то вецер можа дажэ змяніць напраўленіе. То, што гарэць будзе, будзе гарэць прама і не распыліцца. Ілі з хлебам абнесці і кінуць хлеб, то пламя пойдзець прама і не будзе распыляцца.

*Запісана ў в. Мнюты 1
ад Мацюшонак Францішкі Іосіфаўны, 1937 г.н.*

Масленіца

На Масленіцу запрагалі тройку коней з калакольчыкамі, цвятамі. Тады сабіраліся са ўсяго сельсавета.

Цягалі калодкі, каб выйсці замуж. Усе разам дзяўчаты цягнуць да мяжы, каб выйсці замуж.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.*

Ездзілі па дзярэўні, піялі песні, прывязвалі калодку к таму, хто не жаніўся. Дзеўкі і хлопцы прывязвалі калодачку. Еслі дзяржалася, тады яны пара, а калі ўпадзець – усё.

*Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.*

Пяклі шмат бліноў. Ездзілі на Масленіцу тожа па дзярэўні, піялі. Прывязвалі калодкі жанчыне і мужчыне, якія любілі адзін аднаго і пускалі іх па дзярэўні, калі калодка ў аднаго адарвецца, значыць

не быць ім разам. Гармошку браў музыкант, а мы тут піялі.

*Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.,
Шаўко Ядзвігі Вацлаваўны, 1926 г.н.*

На Масленіцу гатавалі што-небудзь, даўней жа не было ж усяго, што зараз. Была калбаса, мяса кусочак – самагонка. Абавязкова былі бліны, калі мука была. Калі не было мукі, не было і бліноў.

*Запісана ў в. Валодзькава
ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.*

На Масленіцу калодку прывязвалі нежанатым. У палякаў гэта называецца «папелец», а ў праваслаўных – калодачкі. На нітку стараліся ззаду прывязаць калодачку, асобенна таму, хто нежанаты, каб жаніўся скарэй. Калодачку небальшэнькую прывязвалі, за хлясцік стараліся прывязаць, хоць за пугавіцу. Той, каму прывязвалі, гаварыў: «Як буду жаніцца – у свадзь-

бу прыглашу». А яму гаварылі: «Будзем ждаць». Усе смяяліся. Прывязвалі і дзяўчыне, каторая не замужам. Шанавалі бабулю-павітуху, у гасці прыглашалі, падаркі куплялі, хоць хустачку ёй купяць.

*Запісана ў в. Мнюты 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.*

Масленіца ў нас была. На Масленіцу кушаць можна была бліны, і булкі, і масла.

*Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.*

Раньшэ бліны пеклі. У нас здесь озеро большое, оно ж замярзае, запрягалі лашадзей, каталісь маладзёж. Патом пеклі бліны, блінамі ўгашчалі всех. Гулянне такое было. Я як прыехала, два раза такое было. Прыезжалі 3–4 пары лашадзей, каталісь, агонь раскладывалі, чучала палілі.

*Запісана ў в. Залессе
ад Заяц Серафімы Мікалаеўны, 1941 г.н.*

ВЕСНАВЫЯ АБРАДЫ, ЗВЫЧАЙ І ПЕСНІ

Гуканне вясны

Вясну мы гукалі танцамі, затанцоўвалі. А матка первым долгам пекла вялікія тоўстыя бліны. Маслам намажыць і адзін адным накрываіць.

*Запісана ў в. Восава
ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.*

Ой, нуце, нуце, я ў «Шуму» гуляці,
Я ў «Шуму» гуляці, «Шуму» заплятаці.
Ой, запляту лес – на дзевачак бес,
На хлопчыкаў – роста,
На дзевачак – кароста.

* * *

Сойка, сойка, аддай маю жонку.
Мая жонка – тонкая пралля,
Тонкая пралля, звонкая ткалля.
Жонка прала, беленька бяліла,
Кашулёчкі шыла і мяне любіла.

*Запісана ў в. Валодзькава
ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.*

Ты, пчолачка ярая,
Пчолачка ярая,
Ты вылець з-за мора,
Ты вынесі ключыкі,
Ключыкі залатыя.
Ты замкні зімачку,
Зімачку сцюдзёную,
Адамкні лецейка,
Лецейка цёплае.

*Запісана ў в. Кухты
ад Кавалёнак Раісы Аляксееўны, 1946 г.н.*

Маладым малодкам – красенцы ткаць,
А дзевачкам дай палотны бяліць,
Старым дзядкам – на муроце сядзець,
Маладым мужчынкам – поле араць,
А хлопчыкам на пастку гнаць.

*Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам*

Грамніцы

Прыйшоўшы з касцёла, запальвалі свечку, абхадзілі ў доме вакрыг. Пазычаць грамнічную свечку нельга было.

*Запісана ў в. Мнюта 1
ад Мацюшонак Францішкі Іосіфаўны, 1937 г.н.*

На Грамніцы хадзілі ў царкву, Богу маліліся, све-чы свянцілі, вадзічку свянцілі. Гэтыя свечкі дома хранілі, а як толькі граза, я запальваю іх.

*Запісана ў в. Мнюта 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.*

Саракі

На Саракі ў нас рабілі такія ключы, ускладалі на га-родах такія азяроды і складалі туды канюшыну. І вот тады ўжо нада ранняя вясной лянецць босаму туды, там будуць чаравічкі красныя вісець, бо калі прыбя-жыш, ножкі будуць красныя. Вот такое ў нас было, гэтак казалі.

Трэба было зварыць сорок клёцак і есці іх.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Бука Ларысы Юльянаўны, 1933 г.н.*

Вясну гукалі на Саракі і на Аўдакею. Боты перастаўлялі, шукалі, дзе красныя, і тады перастаўлялі, і чый гэтак сапог дайдзець да таго места, дзе ўкажуць, той замуж скарэй выйдзець ці жэніцца. У нас варылі сорок клёцак. Саракі – гэта таго, што сорок мучанікаў пагібла на озёры Чудскім. Сорок клёцак трэба было з’есці, каб вясна хутчэй прыйшла. Кідалі чэраз крышу сапагі – гэта гадалі гэтак: і чыё далей заляціць абуван-не, той далей і замуж выйдзець, а чыё бліжэй – той у сваёй дзярэўні застанецца.

*Запісана ў в. Мнюта 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.*

На Саракі пяклі нейкіх сорок птушчак.

*Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.*

Гэта так у народзе гаварылі, што на Саракі сорок птушак прылятае. Но не празнавалі. Такого не была.

*Запісана ў в. Залессе
ад Рагацень Антаніны Васільеўны, 1938 г.н.*

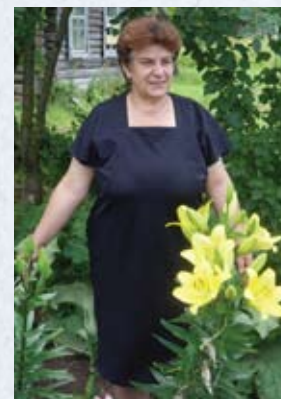
На Саракі нада 40 птушчак напеч. Я і сама маленькіх такіх 40 птушчак дзелала з цеста і пекла. А потым іх елі, бо гэта ж іх з цеста дзелают. Ну, 40 клёцак яшчэ дзелалі. Пякуць і варуць іх, і ядуць.

*Запісана ў в. Залессе
ад Заяц Серафімы Мікалаеўны, 1941 г.н.*

На Саракі бабку пяклі, ватрушкі. Но католікі не празнавалі, але клёцкі варылі, 40 штук было.

*Запісана ў в. Мосар
ад Паварэнь Чаславы Адамаўны, 1932 г.н.*

10 марта сорок клёцак нада зварыць, а як я цяпер адна, дык я чатыры клёцкі звару. А мая маці падрэжаць

Жук Таццяна
Мікалаеўна

каждую клёцку і курам дасць, усім дасць. Усім, зна-чыць, нада ўсім. Ад кажнай клёцкі адрэжаш кусочак і даеш курам ці сабаке – нада ўсім жывёлам, дзіцям і ўсёй сям і даць.

*Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі
Феліксаўны, 1926 г.н.*

Саракі – гэта было свя-та, пасвяшчоннае сарака вялікім віленскім муча-нікам.

*Запісана ў в. Вераб’і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны 1934 г.н.*

На Саракі пеклі 40 клёцак – так у нас называла-ся. Варылі, а тады дзіцям гаварылі: «Нада 40 клёцак з’есці, тады будуць птушак лавіць».

*Запісана ў в. Бараны
ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьеўны, 1937 г.н.*

Благавешчанне

Есть празнік такой, канешне, у цэркву ходзім, молімся. Да сёмага апрэля землею трогаць нельзя, таму што яна яшчэ замёрзшая.

*Запісана ў в. Залессе
ад Рагацень Антаніны Васільеўны, 1938 г.н.*

Да Благавешчання нада была напрасці на сорок ве-рацён. Да Благавешчання работалі ўсё раўно.

*Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.*

Стрэчанне, Веснавыя песні

Вясенка

Шчаслівая табе, міл, дарожка,
Куды ж ты паедзеш?
А я, млада, адна астануся,
Гора набяруся.
Пайду з гора ў чыстае поле,
У шырокае раздолле.
У чыстым полі, у шырокім раздоллі
Расце куст каліны.
Вазьму вырву чырвону каліну
З усім каранёчкам,
Пасаджу я чырвону каліну
Пад сваім аконцам.
Расці, расці, чырвона каліна,
Расці, не хіляйся,
Жыві, мілы, на далёкай старонцы,
На мяне не забывайся.

* * *

Сонейка за мяне хаваецца,
Матулька дамоў збіраецца.
Я матульку праважаць пайду
Цераз зялёную дубровачку,
Цераз быструю рэчачку,
Цераз гібкую кладачку.
А пад ябланькай кудравінькай
Мы з матулькай распрашчаліся.
Я ад мамулькі прасталася,
Чаго ж дзіця прасталася.
Ці травой пракапалася,
Ці расой прарасілася.
Пракапала чужа старана,
Прарасіла дробны слёзачкі,
Варачаюць малыя дзетачкі.

*Матэрыялы прадстаўлены
выдатнікам адукацыі РБ,
настаўніцай гісторыі і грамадазнаўства
Кіраўскай СШ в. Абруб
Жук Таццянай Мікалаеўнай*

Па небу гром праехаўся
Канём вараненькім.
Разбіў замкі ледзяныя
Стралай залаценькай.
Паслаў вясну вясёлую
Будзіць прыроду,
Па вулачках-даліначках
Вадзіць карагоды.
Шумяць лясны-даліначкі,
Вяселле спраўляюць.

*Запісана ў в. Запруддзе.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Вясна

Як пайду я, пайду
Пад гай зеляненькі.
Спаткаў мяне
Казак маладзенькі:
– А ўкажы мне,
Дзявіца, дарожку.
– Не на тое
Мяне мамка радзіла,
Каб па полю
Казака я вадзіла.
І пайду я,
Куды даўно я хадзіла,
І не ўвіжу,
Каго верна любіла.

Хоць не яго,
Дык таварыша яго
Папытаюся аб здаровічку яго,
Ці не баліць галовачка яго,
Ці не нада яму зеллейка маё.

*Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Вербная нядзеля

Ну, вербачку свенцяць. Хто каторы вербачкі наломіць і паставіць у кувшынчыку, каб распусцілася яна. Ну, убіралі лентамі. А тады прыходзілі з Вербніцы і сцёбаюць: «Не я б’ю, верба б’е, за тыдзень Вялікдзень». Вербачку патом за іконы ставілі. Скот на поле гэтай вербачкай выганялі.

*Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.*

У вербнае васкрасенне вербачку свенцюць, вербачку за ікону потым кладуць. У мяне за іконай ляжыць вербачка. Бела верба б’е за дзело, красна верба бьець напрасно. Ну, сцёбалі ж рэбят. Першы раз жывёлу з вербачкай выганялі. Як у нас у дзярэўне было: кароў і з вербачкай выганялі, і ў адзін вугалок усе торкалі гэту вербачку. Ужо каб каровы хадзілі дружныя ў стадзе. Карову завяду на поле, а тады ж гэту вербачку прынясу, пакладу перад дзвярмі, што б кароўка дамойшла.

*Запісана ў в. Вераб’і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.*

А на Вербнае васкрасенне вербачку ўжо ішчуць, ідуць у цэркаў і свінцаюць гэту вербачку.

*Запісана ў в. Загор’е
ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.*

Крысцілі вярбу. Яна стаіць за іконай або на чардаке. Пасля цэрквы пасвечанай вярбой хлопаюць і гавораць: «Верба красна – б’юць напрасна, верба бела – б’юць за дела».

*Запісана ў в. Загор’е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.*

На Вербное воскресение в церковь ходила, веточку вербы за иконку ставили, также били вербой и говорили: «Верба красна – бьёт напрасно, верба синя – бьёт по спине». Тоже говорят, что от грозы, от всего – только после её можно спалить, а никуда не выкидывать, как и яичко покрашенное, его шкорлупу тоже не выкидывают, а в печечку. Выгоняли ей и корову на Юрье.

*Запісана ў г. Глыбокае
ад Палянінай Клаўдзіі Васільеўны, 1926 г.н.*

У цэркву хадзілі, вербу асвятчалі, а патом яна стаіць у вазе. Рэкамендуецца, штоб да следушчага года стаяла. Білі адзін другога галінкай вярбы, прыгаварывалі: «Не я б’ю, лаза б’е». Этай вярбой на Юр’е карову праганялі, любую скаціну трэба пасцебаць, штоб здароўе было.

*Запісана ў в. Залессе
ад Рагацень Антаніны Васільеўны, 1938 г.н.*

Чысты чацвер

Ну, Чысты чацверг так вабшчэ не атмечваюць, толькі што ўбіраюць у хаце ўжо.

*Запісана ў в. Загор’е
ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.*

У Чысты чацверг нада ўстаць рана і да сонца памыцца, гавораць. Трэба, каб чыстым быць. Каб у хаце чыста і павымецена было. Трэба павымятаць з усіх вуглоў, хоць яе там і нет, гэтае шумы, усякае бываець.

*Запісана ў в. Вераб’і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.*

У Чысты чацвер, у часы чатыры, ідуць людзі ў царкву. Там служыцца вячэрня,чытаецца двенаццаць Евангелей, свечкі палюць і молюцца. Асвятчаюць соль, і калі скот забалее,то яна дапамагае. Часа на тры ў пятніцу выносяць плашчаницу. Плашчаница – гэта дзе распіналі Ісуса Хрыста. Адбываецца гэта ў 2–3 часа дня. Усёгда, кагда это праісходзіць, то пагода мяняецца. Вечер моцны, пагода няўстойчывая. Плашчаницу паднімуць і ходзяць вакол цэрквы. Чацвёртае яе нясучь і святшчэннік. Потым апяць заносаць не на алтар, а ложаць пасрэдзі цэрквы. Да яе падыходзяць і ўсе пакланяюцца, тады ў суботу ўтрам перад Пасхай – паследні дзень іспаведзі. Начынаюць у шэсць часоў утра. Нясучь паску, яйкі, і ўсё гэта асвятчаюць. Вечарам у адзінаццаць гадзін пачынаецца служба ў цэрквы. Плашчаница стаіць на працяжэнні часа, з адзінаццаці да дванаццаці. Потым ўбіраюць, абыходзячы тры разы вакол цэрквы, і святшчэннік аткрывае дзверы хрэстом: «Хрыстос Вакскрэс!» Праходзіць 4 часы літургія. Потым пасля яе ўсе асвятчаюць усё, прыходзяць цалаваць і разыходзяцца. Дамай прыходзяць, сямейна, за сталом атмячаюць празнік. Ісці на кладбішча трэба было з пасхальнай ежай. Асноўныя стравы былі мясныя: каўбасы, мяса, яйкі, паска. Масава ігралі ў біткі. Хто чыё яйка паб’е. Коцяць іх, і хто чыё стукне, той і забірае яго сабе. Хадзілі валачобнікі. У вокны заглядвалі, спрашвалі, ці можна зайсці. Іх уташчалі заўсёды. Яны піялі красіва.

*Запісана ў в. Восава
ад Судніка Васілія Гаўрылавіча, 1937 г.н.*

У Чысты чацвер да абедна нада была вынесці ўсё з хаты. Ператрасці падушкі, павыбіваць. Абыкнавеннай палкай пыль выбівалі.

*Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.*

У Чысты чацвер выносяць крэст на сярэдзіну цэрквы і тады чытаюць двенаццаць Евангеліяў. І становяцца на калені ўсе, ну, а тады ўжо да гэтага крэста прыкладаюцца. А назаўтра ўжо выносяць плашчаницу і з плашчаницай кругом цэрвы абходзяць. Тады кладуць яе пасрадзі царквы, і яна ляжыць аж до двенаццаці часоў, да Пасхі ж ужо. А тады ўжо ў двенаццаць часоў зноў яе паднімаюць.

*Запісана ў в. Загор’е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.*

Вялікдзень

Перад Паскай чысцілі, прыбіралі, абавязкова вымесці трэба было падлогі, вышараваць іх пясоцкам. Пірагі цэлы дзень мама пячэць, з творагам, з павідлам, і так бальшы пірог, дзе напісана «Пасха». Красілі яйкі абавязкова. Гэтыя яйкі пяклі на Паску. Нясём на кладбішча сваім, хто на кладбішчы ляжыць. Астаўлялі па два яйцы ў цэрквы.

Пасля ўсяночнай сняданне – гэта, у першую чаргу, святцонья яйкі пачынаем усе есці, святцоную соль. Хто ёсць, вадой апырскаюць стол крэстам. Пасля снядання ўсе ідуць на кладбішча, расцілаюць які-небудзь абрус і тады памінаюць там на месцы.

Хадзілі на Паску валачобнікі, бацька мой хадзіў. Ужэ падходзяць да хазяіна са словамі: «Масці кладку, заві ў хатку». Ну, і хазяін адкрываець хату. Тожэ ўжэ знаюць, што валачобнікі ходзяць, ім накрываюць стол то ў хаце, то ў калідорчыку, і яны пяюць песні і хазяіну, і хазяйке. А тады іх частуюць і даюць яйкі, пірагоў назбіраюць, а тады ўжэ сабіраюцца разам.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.*

Прыхадзілі са ўсёночнай, стол ужо збіралі, яйкі стаўлялі, а тады ўжо хазяін ці хазяйка асвятчалі ўсё святцонай вадзіцай. А тады ўжо збіралі і елі.

Прыгожа было. Піялі гэта. Быў мужчына, які ўмеў запяваць гэтыя песні, а астатнія падхватвалі яго:

*Стары Мікола, стары сівец,
Хрыстос Увакскрос, Сын Божы,
Святые Саракі і дровы сякуць,
Святы Юр’е, Божы ключнік,
Зямлю адмыкаець, расты прапускаець.*

А гэтыя ўсе падпяваюць: «Хрыстос Увакскрос, Сын Божы!» А другі возьмець кошык вялікі-вялікі валачобнае сабіраць – хто яйкі кладзець, хто булачку, хто калбасу, хто што маець. К празніку строюцца, даўней усе гатовуюцца. Хто сабіраў, таго звалі «дрыстуном», ён быў нямы, дак яму кошык дадуць, і ён ходзіць.

Пелі валачобнае ў адчыненае вакно і гаспадару, і гаспадыні. Як дзяўчына маладая, то і маладой спявалі.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Кукор Ганны Фёдараўны, 1923 г.н.*

На Паску валачобнікі хадзілі, «У Хрыстос» гэта называлася. Ім давалі і водкі, і калбас, і яек. Пелі яны пад вокнамі, а мы прыглашалі ў хату, і тады ўташчалі. Мой брат быў запевалам:

*Гаспадынька, Хрыстос, Сын Божы, Увакскрос!
Масці кладку, Хрыстос, Сын Божы, Увакскрос!
Заві ў хатку, Хрыстос, Сын Божы, Увакскрос!*

І ўсе тады хорам далышэ спявалі.

У гурце валачобнікаў і жанчыны хадзілі, но бальшыство былі мужчыны, яны запявалі, а тады ж нап’юцца, біцца завядуцца – не падзелюць водку, усяго было. А мы, дзяўчаты, ззадзі за імі. Калі яны завяліся біцца, то кошык яек кінулі, а мы падхвацілі яго і пабеглі да адной бабкі. Кажам, што будзем яйкі есці – цэлы кошык бальшы яек назбіралі.

На Паску фарбавалі яйкі ў красны цвет. А ета вялікая історыя:

«Яўрэй жа не ўвераваў Ісусу Хрысту. Ідзець яўрэй на базар, і ідзець крэсцьянін. Яўрэй нясець яйкі.

– Што ты ідзеш на базар? – крэсцьянін пытае ў яўрэя. – Сёння ж Пасха.

– Аткуда Пасха?

– Дах увакскрэс Хрыстос.

– Ну, еслі он увакскрос, пусць яйца будуць красныя.

– Снімай с плеча кашолку, а то яйца ўсе красныя.

Тады яўрэй і ўзнаў, што дзейсцьвіцельна Пасха.

Вот аттаго і красім яйцы».

Яйкі гэтыя качалі, робілі такія дзераўляныя лубкі – тут ножка, сюды ніжэ. Сабіраліся на вуліцах мужчыны, бабы качалі – называецца ета «лубкі», «лубочак» зваўся гэта. Ну, і качалі гэтыя яйкі, і тады дзялілі. Тады апяць сабіраліся мужчыны. У «байца» гулялі – глядзелі, чыё яйка паб’ецца. Наш брат зробіў, вытачыў дзераўлянае, пакрасіў. І гэтак лупюць яму гэта яйка, б’юць, ён выйграець і выйграець. Пасле абнаружылі: «Што ж ты, кажуць, абманшчык». Каталіся на качэлях. У нас во там во ў садзе – ліпы, і ў ліпах быў такі во сук, ну, проста як на качэлі зроблены. Зробілі дзераўляныя такія палкі, на гэты сук чаплялі, як аглоблі, а там на кручках яны, ну, а тут – лавачка. І гэтак высока качаліся, раўняліся з гэтай перакладзінай. Пяялі і шуцілі. Хто выпша паднімецца, той, тожэ казалі, скарэй замуж выйдзець ці ажэніцца. Хадзілі на могілкі, качалі там яйкі.

*Запісана ў в. Мнюта 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоровіча, 1938 г.н.*

*Басянок Марыя Станіславаўна
і Басянок Геронцій Рыгоровіч*

Валачобнікі

Гэта па Паску збіраюцца ўсе мужыкі і з гармош-кай, збіраюцца і ходзяць. Такое таржэство, што сабіраемся і аж плачам. Тады пачынаюць хадзіць з канца дзярэўні. Кашолку бяруць, то бутылку, то булку, то яйкі хто паложыць. Пад вакном пяюць песні гаспадыні, і гаспадару, і маладзёжы. Дзеткі маленькія з кашолачкамі ходзяць. Я толькі з цэрквы прыеду ўтрам, і вот ужо і дзеткі прыходзяць, і ўсе гавораць: «Хрыстос Уваскрэс!» Усе хрыстосуюцца. Ужо даеш ім яйкі, дзеткі ўжо рады.

Запісана ў в. Шчарбы ад Бука Ларысы Юльянаўны, 1933 г.н.

Валачобнікі збіраюцца, і музыкант быў, запявала быў і кошык такі насіў, звалі яго «дрыстуном». Ён з кошыкам хадзіў, яйкі збіраў. Даўней запявала быў – мужчына. Як толькі заходзяць у хату, пахрыстосуюцца, ну, і тады гавораць:

*Гаспадару, слаўны пану,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божы!
Гаспадыньцы-сударыньцы,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божы!*

Ну, і гэтак далей пяюць. Пад гармонік пяюць, ну, а тады збяруцца, у нас тут кладбішча ёсць, там збяруцца і гуляюць.

Запісана ў в. Шчарбы ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.

Валачобная песня

*Хрыстос васкрэс із мёртвых,
Смерцю смерць іх папраў,
Разрушыў узы ада
І жызнь ім дараваў.
В палночны час із гроба
Спасіцель наш васкрэс
І вернасць, жызнь і радасць,
І свет прынёс с небес.
Прекрасны ангел светлы
Мгновенна атваріў
Велікі камень гробны
І гроб весь асвятліў.
Зямля вдруг затраслася,
Кагда спасіцель наш
Васкрэс палночны, глаўны
В благословенны час.
І стражу іўдзеі
Абняў велікі страх,
Как мёртвые на землю,
Повергнулі, кто прав.
А ангел светазорны
На камені сідзел,*

*І голасам нябесным
«Хрыстос Васкрэсен» пел.
Когда святое утра
Васкресное зажглось
І неба ціхім светам
З вастока аблеклось.
Марыя Магдаліна
Вдруг пабежала в дом
К Петру Іаану,
Штоб ізвесціць аб том.
Астайшыся жоны
Ва гроб Хрыстоса прыйшлі
І здесь прекрасных светлых
Двух ангелов наші.
Ані же ім казалі:
– Каго Вам нужно здесь?
Хрыстос – спасіцель міра
Із гроба ўж васкрэс.
Мы, ангелы святые,
Паверце, жоны, нам,
Хрыстос васкрэс, скажыце,
Яго святым друзьям.
В несказаном восторге
Ані ва гроб бегут,
І радасць васкрэшэнья
Друзьям святым несут.
Марыя Магдаліна
Прышла ва гроб апяць
І стала безуцешна
Здзесь плакаць і рыдаць.
За то Хрыстос васкрэсен
Марыю вазлюбів,
К ней прэждзе всех явілся,
В саду благославіў.
Марыя азарылась
Вдруг светам Божества,
«Хрыстос Васкрэсен» пела
В восторге таржэства.
Патом Хрыстос явілся
К другім святым жэнам,
А вечарам адкрылся
Сваім ученикам.
Таржэственна сказал ім:
– Мір Вам, мае друзья,
Не бойцесь, не смущайцесь,
Сматрыце – эта я.
Я, ваш Гасподзь, учыцель,*

*Замучаны, васкрэс.
Всем верам жызнь і радасць,
І мір прынёс с небес.
Апосталы в восторге.
Чувства любві святой
«Хрыстос Васкрэсен» пелі
Всем сэрцам і душой.
Любовію з друзьями
Владыка гаварыў,
Пазнанія пісаній
Ім разам атваріў.
Апосталы пазналі
Цеперь всю суць Хрыста.
Хрыстос сказал: «Ідзіце
Весь мір учыць, людзей,
Любіце веру праваслаўную
Жызні всей моей».*

Запісана ў в. Загор'е ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.

*Велик Святой нам день настал,
Со славой с гроба воссеял,
Христос, Господь наш, вечный свет,
Христос Воскрес!
Суботня полночь лишь прошла,
Зара недели чуть взошла,
Как Ангел двер во гроб отверз,
Христос Воскрес!
В ту ночь ко гробу жоны шли
И мироценное несли,
Но там уже был гроб отверст,
Христос Воскрес!
Те жоны плакать лишь почли,
Что в гробе тела не нашли,
Но смотрят в гроб – там некто есть,
Христос Воскрес!
То был в блестящих ризах лик,
Посланник Божий там для них,
То светлых ангел был с небес,
Христос Воскрес!
И жонам ангел тот сказал:
– Христос Господь из мертвых встал.
Что ищите его вы здесь?
Христос Воскрес!
Идите, дайте знать о том
И всем его ученикам, –
Продолжил ангел ту им весть.
Христос Воскрес!*

*Как сам пред смертью он сказал,
На третий день он и восстал,
Вот радость всем, не нужно слов.
Христос Воскрес!
В церквах ликуйте и в домах,
Нам жизнь открыта в небесах,
Все веселитесь, люди, днесь,
Христос Воскрес!
Как ангелы на небеси,
Все радуйтесь и на земли.
Христос Воскрес, Христос Воскрес,
Христос Воскрес!
Аминь.*

На Вялікдзень валачобнікі хадзілі. Многа піялі, но я, дзяўчаткі, іх не помню. Хто вынасіў булкі, хто каўбасу, но первым долгам бралі красныя яйкі (браў іх мужчына).

Запісана ў в. Восава ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

На Вялікдзень усе на ўсюночную ішлі. Яйкі фарбавалі. «Чашэнкі» называліся, эта па-польску. Даўней жа краска была сільно дарагая. І ў людзей, якія не гадавалі ската, была цяжка купіць краску, каб пакасіць яйкі. Красілі яшчэ шалухой ад цыбулі, асобенна краснай, і бурачкоў красных, сталовых. Бурачкоў надзяруць на тарку і шалуху намачвалі ўперад на суткі. Калі варылася яйка, то і клалі бурачкі ў кіпяток. Значыць, буракі гэтыя і шалуха цёмна-вішнёвы колер давалі. У красны колер бальшыństwo як красілі. А каторыя багацейшыя – розныя пісанкі малявалі. І пасхі пяклі. А яшчэ сільна пяклі булкі бальшыя і маленькія. Яічкі качалі.

Запісана ў в. Карабы ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

Валачобная песня

*Ідзем, братцы, удоль вуліцы,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
Ідзем, зайдзем у хазяйскі двор,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
У тым дварцы Хрыстос стаіць,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
За прыстолам сам Бог сядзіць,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
Каля Бога пчолкі в'юцца,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
А не пчолкі, а ўсе святочкі,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
Шахуюцца, рахуюцца,
Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
І катораму ўпярод ступіць,*

Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Упярод ступіць, ваду пусціць.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Святы Ізбор упярод ступіў,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Упярод ступіў, ваду пусціў.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Аляксея сожку ладзіць,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Сожку ладзіць, каня гладзіць.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 А вербніца вербу свенціць.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 А чысты чэцьверг чысціць, мыіць
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Чысціць, мыіць, абчышчаіць,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Вяліка Дня дажыдаіць.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 А суботка яйкі красіць,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 А свята Пасха разгуляіць.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Праводніца праважаіць.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Радаўнічкі – дзве сястрычкі,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 А жывая цвяты садзіць,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 А мёртвая памінаіць.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Свята Тройца май стаўляіць.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Свята Ілья – крутая жнія,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Што раз разнець, снапок нажнець,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Святы Пакроў зямлю пакрыў
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Зямлю лістом ядраністым,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Ваду лёдам, пчалу мёдам,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Рыбу луской, дзевак таской.
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Гаспадару, бывай здароў,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Бывай здароў, май сто кароў,

Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Масці кладку, прасі ў хатку,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 А мы госці нечастыя,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Нашы дары небаўшыя,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 Мне самому – копну яек,
 Хрыстос Васкрэс, Сын Божый!
 А механошу – пару злотых,
 Пару злотых хоць на боты.

*Матэрыялы прадстаўлены
 Запрудскім Домам фальклору*

Да, Пасху адзначалі. Хадзілі валачобнікі. Ну, вось як Пасха, мы ўжо развесялімся. Ужо ж хадзілі болей маладыя малыцы. Ходзяць, Хрыстос пяюць, у кожнага, каля кожнай хаты. А тады ўжо выходзіў механос, а гэтаму механосу ўжо ложаць хто яйкі, хто кілбасу, хто пірог, хто торт, ну, хто што. Хто выпіць дась, самагоначкі выганюць сваёй. Свянцілі і мяса, і кілбасу, і булкі, ну ўсё, што на стала. На могілкі ў нас на Пасху не хадзілі. На Пасху яйка краснае даўжно быць абавязкова, патаму што Ісус Хрыстос быў біты. Гэтак даўжно быць яйка красным. У нас на Пасху першы дзень ніхто нікуда не ідзець. А ўжо на втары дзень на Пасху тады ходзяць па гасцям, яйкі качалі. Робяць лато такое качаць, хто ўмеець. Інцэресна было гэта качанне. Качалі таму, што проста выйгравалі. Гэта гульня такая, называлася «У байца». Вот гэты дзержыць, гэты паб'ець. Бярэць, еслі пабіў ужо, значыць ён іх усе і забраў, і выйграў. А гэтаму ўжо нічога няма.

*Запісана ў в. Празарокі
 ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.*

Хрыстос Васкрэс

Хрыстос Васкрэс, и двери рая
 Отверглись праведным душам, Хрыстос Васкрэс!
 Отраднa стала жизнь земная,
 И смерть теперь не страшна нам, Хрыстос Васкрэс!
 Не страшны нам все силы ада,
 Не страшен нам владыка тьмы, Хрыстос Васкрэс!
 Наш крест крестов теперь отрада
 От всех напастей сатаны. Хрыстос Васкрэс!
 Воскрес наш светлый победитель,
 Воскресла также наша плоть, Хрыстос Васкрэс!
 Он даст нам райскую обитель,
 Он будет жить, как жил господь, Хрыстос Васкрэс!
 Ох, как велел Господь во слове,
 Как дивна его любовь, Хрыстос Васкрэс!
 Достойну песнь его державе
 Воспеть не станет ни сил, ни слов. Хрыстос Васкрэс!

Одной молитвою смиренной,
 Одной любовью святой, Хрыстос Васкрэс!
 Поведать можно умиленно
 Восторг наш, Божя, пред тобой. Хрыстос Васкрэс!
 Ликуй же с нами вся природа,
 Ликуй и радуйся вся тварь, Хрыстос Васкрэс!
 Таперь и нам дана свобода
 От вечных муз и вечных ссор. Хрыстос Васкрэс!
 Обнимемся, друзья и братья,
 В сей день весенний, светлый день, Хрыстос Васкрэс!
 Простим – в дружные объятия,
 И да исчезнет вражда, Хрыстос Васкрэс!
 И пусть победный гимн несется
 От наших дружных сердец, Хрыстос Васкрэс!
 А песни ангелов сольются
 Тебе, Господь и нам отец. Хрыстос Васкрэс!

*Матэрыялы прадстаўлены
 Запрудскім Домам фальклору*

Яйкі красілі: лук ачышчалі і шалупіннем красілі. Паложак у каструлі, заллюць вадою і ноч стаіць. А ранкам у печку на плітку ставілі. Яйкі качалі і білі, сачылі хто чыё паб'е.

*Запісана ў в. Мосар
 ад Паварэнь Чаславы Адамаўны, 1932 г.н.*

На Вялікдзень ходзімо піяці па-святочнаму, а папростаму мы не піялі. Звечара ідзём у касцёл да і пяём, а хто і дома заставаўся, таксама піяў. А гэтых простых мы не піялі. Ну, канешне ж, яйкі красілі. Сена бралі таксама, патрусяць, і яны такія жоўценькія былі. Або з цыбулі шалупенню здзівалі, намочвалі яе і красілі, або намотвалі вяроўку на іх і варылі, фарбаваліся яны, і такія яйкі былі. А булкі пяклі 3 разы ў год толькі. Булкі пяклі к Калядам, к Вялікадню і к Тройцы. А булкі былі смачныя, пахнучыя, не тое, што цяпер. Мы іх ядзём.

Валачобнікі ў нас хадзілі, яны таксама піялі святае песні. Ну, вось збярэцца па 13 чалавек, калі па 5. У кожнай хаце адну песню піялі. А калі кончуць піяць, казалі: «Прошон дары не жалон», каб далі нам болей.

*Запісана ў в. Карабы
 ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.*

Помню, хадзілі пад вокнамі, п'ялі, а зараз толькі рабяты прыходзяць за яйкамі.

*Запісана ў в. Мосар
 ад Волк Юзэфы Адольфаўны, 1933 г.н.*

Валачобнікі на Пасху і на Каляды хадзілі, перадзетыя ў мядзведзя, шкуры наверх вывернутыя. На Пасху яйкі ім давалі, калі дарослыя прыходзілі, то і гарэлку.

Мужчыны і жанчыны прыходзілі. 15–20 мужчын, жанчын, мальцоў і дзевак прыходзілі. Хто з гармонікам, хто са скрыпкай, а хто з кошыкам. І песні

пяялі. А таго, хто прыходзіў з кошыкам, называлі – «сярун», не ведаю чаму, проста так называлі ў народзе.

*Запісана ў в. Мосар
 ад Паварэнь Чаславы Адамаўны, 1932 г.н.*

Пяклі пасхі, і я сама пякла. І к Калядам пякла, і ватрушкі пякла. Яйкі красілі. Быў такі латочак, і качалі яйкі тады. Як ужо стукнецца, тады гэты ўжо выйграў.

*Запісана ў в. Загор'е
 ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.*

Пасцілі 7 нядзель, Вялікі пост быў. Ні рыбы не елі, ні малака не елі. І малыя, і старыя – усе пасцілі. Эта падрыхтоўваліся. Гатовілі ўсё, хто што мог. Цяпер накупляюць у магазінах – і ўсё, а тады ж нада было самім напачы. Да другой нядзелі доўжан ляжаць пірог. Тады яйкі варылі, ну, хто што мог. Фарбавалі яйкі на красныя, і толькі на красныя. Цяпер і зялёныя, і сінія, а ў нас толькі красныя былі. Гулялі ў біткі, каталі, былі такія латочкі, і збіраліся дзе-небудзь у адзін дом, і качалі яйкі. Білі яйкі, сабіралі і хадзілі хлопцы, выбіралі такія яйкі, стукалі аб зубы, каб былі такія крэпкія яйкі. І тады білі. Хадзілі ўсе, хто хацеў, і гарманіст быў. Значыцца, на Вялікі дзень распальвалі агонь. Вот возле касцёла, трэба ўзяць угалёк і занесці дамоў трэба было, а некаторыя хацелі болей схаціць, как разнесці цем, хто не быў у касцёле. І тады ўжо, як прынясуць гэты ўгалёк, яйка ім давалі. Эта нада было печку распаліць толькі гэтым угалёком ці спічкай з вогнішча, печку не распальвалі, пакуль не прынясецца святае агонь.

*Запісана ў в. Удзела
 ад Брэхун Соф'і Альфонсаўны, 1933 г.н.*

Як было з чаго, дык пяклі і булкі, сухарыкі. У касцёл хадзілі. Красілі яйкі, качалі. Нейкія там калабкі нам дзядуля рабіў і качалі. Патом ужэ гэтага не было.

*Запісана ў в. Карабы
 ад Касцюкевіч Генрыкі Іосіфаўны, 1938 г.н.*

Яйкі варым. У Чысты чацвер прыбіралі хату. Потым ішлі ў касцёл. Свянцілі яйкі і вербачку. Спявалі васолы – даўгія песні пад гармонік. Маладзёж пяюць такую песню. Аладкі ядзім і тады посным закусім. Булкі пяклі.

*Запісана ў в. Удзела
 ад Раманчук Соф'і Браніславаўны, 1936 г.н.*

Хадзілі валачобнікі, піялі па хатах. Збіраліся дзяўчаты, малыцы. Музыкант з гармонікам хадзіў з імі. Ім яйкі давалі. А патом ужо пасля валачобнікаў збярэцца і яйкі гэтыя ядуць і п'юць. Гралі, булкі пяклі, яйкі красілі, мяса варылі, і ўсё гэта свянцілі. На кладбішча хадзілі, на могілкі клалі гэтыя яйкі. А тады ж гэтыя яйкі нада аставіць да Юр'я. Бралі гэта яйка краснае, хадзілі каля жыта, торкалі гэту вербачку.

У Чысты чацвер хаты ўбіралі, столі мылі, чысцілі, у цэркву хадзілі, свянцілі соль, вербу свянцілі. У Вялікую пятніцу ідзём у цэркву.

*Запісана ў в. Шыпы
 ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н.,
 Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.*

Сауліч Лідзія Іванаўна

Гатовіліся ў суботу, пірагі пяклі, ежу варылі, яйкі красілі. Ні к якому празніку гэтак ня строіліся, як к Пасхе. Мылі ўсё. І сені шаравалі, і столі шаравалі. Ніякіх страў не гатовілі, калі толькі макарон такі. Шкарлупенне ад яек нікуды не клалі, калі толькі ў печку, кідалі.

Запісана ў в. Шыпы ад Дзегцяронак Ніны Аляксеўны, 1941 г.н., Сауліч Лідзіі Іванаўны, 1940 г.н.

Пасцілі. У Вялікую суботу тож пасцілі. На ўсюночную хадзілі.

У Чысты чацвер у цэркаў хадзілі, свянцілі соль, гэтую соль давалі карове, на цялёначка сыпалі і сабе, ну, як ад уроку. Яйкі красілі. А тады ж рабяты ходзяць, па яйку аддаеш ім. Валачобнікі хадзілі, песні піялі. Красіва валачобнікі піялі.

На могількі не хадзілі. На магільнік нада было ісці на Радаўніцу ёсць, на Сёмку, Асяніны, Мясніцы ж тады ходзяць.

Была Вербная нядзеля. У цэркаў хадзілі, вербу свянцілі. Даўней карову выганялі на першы дзень на пастку, пасцёбаюць. Каля жыта ходзяць на Юр'я (6 мая Юр'е). А тады як была свая зямля, дык хазяіны збіраюцца і пашлі, вакол жыта абходзяць, вербачку торкаюць у сваю зямлю. Хадзілі з вербачкай і яйкамі мужчыны. А тады сустракаюцца ўсе суседзі ды гуляюць.

Вербу тыкалі, каб ужо ўсё аберагалася ад бураў, ад граду, ад усяго. Як з цэрквы прыходзілі, рабят сцёбалі вербай. Гаварылі пры гэтым: «Верба красна б'е напрасна, верба бела б'ець за дзела».

Запісана ў в. Шыпы ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.

Валачобнікі хадзілі, піялі, тады дарылі іх. У яйкі гулялі. Лубок быў такі, кацілася яйка: і як у чыё пападзець, дык гэтае яйка забіраюць – выйграў. На Вялікдзень ялінку вешалі. І яйкі красныя чаплялі на тую ялінку, а потым спальвалі.

Запісана ў в. Бараны ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьёўны, 1937 г.н.

Збіраемся, у касцёл сходзім, піялі тамака. Хадзілі валачобнікі. Болей маладыя мальцы ходзяць, возьмуць і дзяўчат каторыя. Піялі песні «Алілуя» па-польску і «Хрыстос Вакрэсе». І так ходзім па кожнай хаце. Ну, і тады выносяць ім. Кашолку іхнюю насіў механос. Некатарыя пад вокнамі пелі, а некатарыя і ў хату заходзілі. Хазяіну, хазяйцы спявалі, дзяўчаткам піялі. Свянцілі і мяса разнае, і кілбасу, і халадзец, і булкі – усё, што на стала. На могількі не хадзілі на Паску, гэта перад Паскай хадзілі. Шкарлупенне ад яец мы спальвалі. Красілі ў красны цвет, гэта што Ісус Хрыстос быў біты, кроўю заліты.

Дзеткі хадзілі да хросных за яйкамі. На Паску на первы дзень ніхто нікуды не ідзець, а потым ходзяць ужо па гасцях. Качалі яйкі, зрабляць лато такое качаць. Хто ўмее, той пападзе ў яйкі. Гульня такая называлася «У байца гуляць». Пасвянцоную вербачку паставім у вугал, а тады на Папелец мы яе палім. І гэтым папялком можна пасыпаць што каля дому, каб Бог засцярог ад пажараў ці што. З ёй першы раз выганялі карову ў поле, прыгаварвалі, каб яна нічога не баялася – ніякіх уроцаў, ні прыгавораў, шмат малачка прынесла. На сталае абавязкова была капустка, поліўка, бурачкі і саладуха. Мы пад'ядзём – і пашлі гуляць.

Запісана ў в. Празарокі ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.

Пеклі булкі, варылі яічкі, красілі, у біткі гулялі. На стол ставілі, усё што мелі. Каталі яйца, гэтакі лубочак быў для гэтага.

Запісана ў в. Вераб'і ад Крывёнак Зоі Васільёўны, 1934 г.н.

Наступіў апошні тыдзень Вялікага посту. Пачынаецца падрыхтоўка да светлага свята. Хто з сялян не мог ці не паспеў быць на сповядзі ці прачасціцца ў першыя тыдні Вялікага посту, той спяшаецца зрабіць гэта на гэтым тыдні. Увесь гэты тыдзень прыгатаўляюцца пячэнні, варэнні ды іншыя стравы, прымеркаваныя на ўсе тры дні, бо варыць святочнымі днямі было грэшна.

У Вялікую суботу пачыналася ўборка хаты. Нарэшце хата прыбрана, на абразы павешаны чыстыя наметкі, на стол пастаўлены яйкі, розныя стравы: тут ёсць «кіндзюк», тут і пірагі, і каўбаса. Вечарам вымаюцца з печы чыгуны з «лугам», наліваюць яго ў ночвы і пачынаюць абмыванне «плоці грахоўнае». Затым члены сям'і пачынаюць прыбірацца. Моладзь збіраецца ў царкву, а старыя застаюцца дома, або, калі яшчэ даволі моцныя, то таксама выпраўляюцца ў царкву на ўсяночную. Пры гэтым бяруць з сабой хлеб, яйкі, сыр і мяса.

Вось, нарэшце, скончылася літургія, бацюшка пайшоў свянціць прынесенае для пасвянцавання. Нарэшце, усё закончылася, кожны, нічога не пакаштаваўшы, спяшаецца дадому. Старэйшыя леглі спаць, а моладзь выходзіць на двор. Калі добры дзень і суха, качаюць яйкі. Тут жа бываюць і дзяўчаты, якія частуюць хлопцаў.

Настаў вечар першага дня свята Вялікадня. Чуцен пад вокнамі трохкратны выгук: «Хрыстос Вакрэс!» Затым усе хорам спяваюць:

Ды вынесь, вынесь,

Пане гаспадару,

Хрыстос вакрэс на ўвесь свет!

Карабец як да й нелічаных.

Мы ж тыя яйца самі пералічым,

Самі пералічым, пана «павялічым».

З другога дня Вялікадня наведваюць адзін аднаго па чарзе, ад суседа да суседа. У апошні дзень усе разгаўляюцца раніцай свянцёнымі яйкамі, прычым прамаўляюць: «Яйкамі адгавеліся, яйкамі закончым».

Закончыўся вялікодны тыдзень, людзі чакаюць Радаўніцы, якая наступае ўслед за Вялікаднем, каб на могільках са сваімі бацькамі і дзядзямі пахрыство-савацца. Назіралі за гульнёй сонца. Толькі гэта не ў Купалле, а на первы дзень Пасхі – Вялікадня. Дык гэта дзействіцельная правда. Ішлі мы з цэрквы, а солнышка толькі ўсходзіла, то мы гэтак сталі, а яно то ўверх, то ўніз.

Запісана ў в. Валодзькава ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.

Сярод песень асабліва цікавая наступная, якая сваім зместам складае царкоўна-сельскагаспадарчы каляндар:

Ушлі, прыйшлі валачобнікі,

Іграючы, спяваючы,

Добрага пана шукаючы.

– Добры вечар, пане гаспадару!

Чы спіш, чы ляжыш, пане гаспадару?

Калі ж да спіш – Бог с табою,

Калі ж не спіш – ходзь за мною.

Адчыні вакно, паглядзі на двор.

На тваім дварэ стаіць шацёр

Навюсенькі, бялюсенькі,

А ў тым шатрэ – залатое крэсла,

На том крэсле сам Бог сядзіць,

Перад Богам усе святыя

Шыкуюцца, рыхтуюцца,

Катораму святу наперад пайсці.

Першы дзень пірагі маюць,

А сярэдні дзень пагуляюць,

А паследні дзень выпраўляюць.

Прышлі Саракі да другіх Саракоў:

– Дай, Божа, гаспадарам здароўя,

Дай, Божа, каб жыта радзіла

На ніве капамі, а ў гумне скірдамі,

На таку – умалотна, а ў гародзе – спорам,

А ў млыне – намолам, а ў дзяжы – падходам,

А ў печы – ростам, на стала – сыццём!

Запісана ў в. Гатаўшчына ад Савёнак Зінаіды Іосіфаўны, 1933 г.н.

Тры дні празнавалі Вялікдзень: гулялі, танцавалі, мужыкі выпівалі. У гасці адзін к аднаму хадзілі. Нічога не няслі. А яйкі дзеці хадзілі па хатах сабіралі. Варыш як, хоць бы на сваю сям'ю хваціла, а то і прыйдуць жа дзеці. Яйкі каталі. У латочкі паложыш і катаеш. Калі яйцо стукнецца аб другое, то, значыць,

ты яго выграў і забіраеш яйцо. Фарбавалі ў красны колер, абязцельна ў цыбулі. Булкі пяклі такія як хлеб, кветчак з цеста наверх наложаш.

У цэркву ідзём звечара. У 12 часоў ночы пачыналася малебень. І яна цягнецца 6 часоў.

Валачобнікі хадзілі. Стануць пад акном і пяюць песні.

Запісана ў в. Сукліна ад Гаравай Вячаславы Пятроўны, 1934 г.н.

На Вялікдзень што рабілі, Хрыстос піялі. Збіраліся ў адной дзярэўні. Бывае, выходзіш на вуліцу, пяюць песні, тады ў другой дзярэўні пяюць, у трэцяй дзярэўні пяюць, хадзілі з кошыкамі яец, хто каўбасамі, піяюць, выпіваюць. І мужчыны баб пазавуць, мужчынскае было зрэлішча. Яйкі качалі, яйкі білі, па лубках гэтых качалі, што толькі не было, што толькі не рабілі. Весяліліся, піялі. Вось на первы дзень ніхто нікуды не ішоў, нікому нічо не давалі, толькі яйкі давалі, а так ніхто нічога не даваў нікому.

На Вялікдзень яйкі фарбавалі ў красны колер, таму што Ісус Хрыстос вакрэс, усім радасць. Фарбу гэтую з цыбулі рабілі. Прыходзяць і рэбяты за яйкамі, я і сама хадзіла, як была малая, ішла да хросных за яйкамі. Але на первы дзень хадзілі за яйкамі. І на другі дзень гулялі. Як начнуць, дык гуляюць тры дні. У Чысты чацверг убіралі у хаце, вешалі занавескі, усё, а ў Вялікую пятніцу ў два часы ідуць у цэркаў і нічога не рабілі.

Запісана ў в. Сукліна ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.

Велик святой нам день настал,

Со славай с гроба воссеея,

Христос Господь – наш вечный свет,

Христос воскрес!

Субботня полночь лишь прошла,

Заря недели чуть взошла,

Как ангел дверь его гробо отверз.

Христос воскрес!

В ту ночь ко гробу жёны шли

И мироценное несли,

Но там уже гроб был отверз.

Христос воскрес!

Те жоны плакать начали,

Что в гробе тела не нашли.

Но смотрят в гроб, там кто-то есть.

Христос воскрес!

То был в блестящих ризах лик,

Посланец Божий там для них.

То светлый ангел был с небес.

Христос воскрес!

И жонам ангел тот сказал:

– Христос Господь из мёртвых встал.
Что ищите его вы здесь?
Христос воскрес!
Идите, дайте знать о том
И всем его ученикам, –
Продолжил ангел им тут весть.
Христос воскрес!
Как сам пред смертью он сказал,
На третий день он и восстал,
Все радуйтесь, не нужно слёз.
Христос воскрес!
В церквях ликуйте и в домах,
Нам жизнь открыта в небесах,
Все веселитесь, люди, днесь.
Христос воскрес!
Все радуйтесь на земли.
Христос воскрес!
Христос воскрес!
И просыпается земля,
И одеваются поля,
Весна идёт полна чудес.
Христос воскрес!

*Запісана ў в. Лапішкі
ад Шарабайка Ганны Іванаўны 1946 г.н.*

Велікодная

А ў лесе-ляску на жоўтым пяску
Хрыстос Васкрэс, сын Божы
(паўтор пасля кожнага радка).
А там сталяры цэркву стаўлялі,
Цэркву стаўлялі, тры акны пускалі.
Праз адно аконца сокал уляцеў,
Праз другое сам Бог паглядзеў.
Дзе Бог паглядзеў, там слёзка пала,
Дзе слёзка пала, там рэчка ўстала.
А там (імя дзяўчыны) кубачкі мыла,
Кубачкі мыла, персцень згубіла.
Прыйшоўшы дамоў, матульцы да ног:
– Матулька, ідзі! Злат персцень найдзі.
Матулька пайшла, персня не нашла.
Прыйшоўшы дамоў, мілому да ног:
– Міленькі, ідзі! Злат персцень найдзі.
Міленькі пайшоў, злат персцень найшоў.

Гэта Паненскі Хрыстос. Яго спявалі валачобнікі ля той хаты, дзе ёсць дзяўчына на выданні.

*Матэрыялы прадстаўлены
сельскім Домам культуры в. Гатаўшчына*

На Вялікдзень абавязкова было патрэбна пекці булку і свянціць яе ў царкве. А соль патрэбна было свянціць толькі ў Чысты чацверг.

*Запісана ў в. Забор'е
ад Пушкат Ганны Іванаўны, 1926 г.н.*

Вялікдзень таксама святкавалі. Булкі пяклі, пшаніцу ў жорнах малолі і праз сіта прапускалі. Фарбавалі яйкі. Калі пякла маці пасху, памятаю, пальцам на цесце буквы рабіла такія «ХВ», і крыжык. У чырвоны колер фарбавалі яйкі, бо ў гонар Хрыста. Соль свянцілі абавязкова, мяса, булкі, яйкі ў карзіначку лажылі і насілі свянціць. У біткі гулялі. У нас латкі такія былі, туды яйкі клалі. Яны скатываліся, сваё і чужое. Калі пацэліла адно ў другое, той і выйграў. Хадзілі валачобнікі, піялі «Хрыстос Васкрэс, сын Божы». Старэйшыя жанчыны хадзілі з мужчынамі. Я і сама хадзіла, але не выступала.

*Запісана ў в. Забор'е
ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.*

На Вялікдзень спачатку гатавалі, хадзілі свянцілі ў царкву. Сабіраліся разам і святкавалі. Раней яшчэ хадзілі Хрыста спявалі. Яйкі ў чырвоны колер фарбавалі.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Ляснеўскай Вольгі Раманаўны, 1940 г.н.*

Обязательна далжны быць яйкі крашаныя. Крашаныя яны былі таму, што быў вясёлы дзень. І называўся ён Вясёлы Дзень – Вялікдзень. Стол украшаецца. Пяклі аладкі і былі высвенчаныя яйкі, высвенчаныя свяшчэннікам ці ксяндзом. Кожны должен по кусочку яйка з'есці, як у нас завецца разгавэцца. І абязцельна асвятніць самому стол. Хазяін бярэ каласкі, звязвае іх у пучок і абдавае вадой стравы. Гулялі ў біткі, і цяпер яшчэ гуляем. Выбіралі яйка на зуб. Еслі гэта не крэпкае яйцо, то яно будзе рэзка стучаць, а слабое будзе «шэпчэць» на зубу.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Роека Пятра Усцінавіча, 1935 г.н.*

Пасха рабілася з творага, а так пеклі куліча. І соль, і яйкі, і пасху свянцілі, кусочак хлеба абязцельна насілі.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Кузьміч Жаны Пятроўны, 1935 г.н.*

На Пасху яйца красілі і гарэлку пілі.

*Запісана ў в. Забор'е
ад Пашылюка Фёдара Сцяпанавіча, 1949 г.н.*

Праводніца (Анціпасха)

На Праводніцу (гэта другая нядзеля Пасхі, «Анціпасха» завецца) у нас красілі яйкі, а тады з гэтымі яйкамі хадзілі вакол жыта, тожэ сядзелі ў жыце, каб жыта добрае было.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.*

Радуніца

На Радуніцу маліліся ў цэркві за ўпакой. А тады ішлі з цэркві, атмячалі памінкі. На кладбішча сходзіш, а тады памінкі. У нас на кладбішчы не атмячалі.

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.*

У дзень Радаўніцы кожная гаспадыня рабіла дваіны абед: для хатняга стала гэта былі клёцкі і куцця. Для памінальнага стала на могілках гэта бліны, яйкі, блінчыкі з творагам, сыр, гарэлка. Зранку хадзілі ў царкву, а пасля абедна на могілкі ўжэ. Калічаства страў павінна была быць нячотная. Прыводзілі ў парадак могілкі. Засціралі могілкі светлым абрусам, клалі чырвоныя яйкі. Падчас памінання мужчыны знімалі шапкі. Ручнікамі абвязвалі крэсты. Абрашчаліся да продкаў: «Мае радзіцелі! Выбачайце, не дзівіце! Чым багаты, тым і рады!» Памінанне заканчвалася галашэннем. Пасля быў сямейны вечар. У гэты дзень нельга было садзіць або сеяць што-небудзь.

*Запісана ў в. Кухты
ад Кавалёнак Раісы Аляксеўны, 1946 г.н.*

Мы ідзем, памолімся Богу, на магілкі сходзім ды і ўсё. А праваслаўныя засціралі магілку, ставілі ежу, закуску, гарэлку неслі. Калі мы шлі на кладбішчэ, яду с сабой не неслі, гэта праваслаўныя насілі. Зараз чыстых католікаў мала і чыстых праваслаўных мала, пагэтану робяць па-ўсякаму. Усё ў нас было з двух часоў, і цяпер так робяць.

*Запісана ў в. Карабы
ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.*

У нас як паміналі – яйкі клалі на магілы, бацюшка ходзіць, моліцца, магілачкі свенціць гэтыя.

*Запісана ў в. Мнюта 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.*

Юр'е

Карову ў поле выганялі, вербінку бралі ў руку, хлеба і солі.

Ходзюць каля жыта на Юр'е, вербінку бяруць, яечка, хлеба і солі, і во дзе ніўка жыта, абойдзеш тры разы, яечка гэта качаеш. Каб жыта ў трубы вілося, тады вербінку ўторкнеш. Тады мужчыны, як радам зямля, збяруцца, бутылачку возьмуць з сабою, пасядзяць, пагавораць.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Кукор Ганны Фёдараўны, 1923 г.н.*

На Юр'е кароў выганялі першы раз. Вынасілі, хто на пасці, таму пастуху ўгащэнне. Бабы песні пяялі: «Хадзіў Юра па лугу...». Вербачку бралі, на Вербніцу свянцілі вербу, і тады вербачкай гэтай праганялі, карову стукалі, солькі чацвяргавай перад Паскай пасвенцім, тожа накрыв на карове пасыпіш, каб яе не ўракалі, каб чараўнікі не чаравалі.

*Запісана ў в. Мнюта 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.*

Карову вывадзілі ў поле ўпершыню на Юр'е, варажылі, першымі не хацелі весці, бо, лічылі, малака не будзе. Такая варажба была.

*Запісана ў в. Карабы
ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.*

У Юр'еў дзень выганялі кароў на пашу. Каб зберагчы жывёлу ад хвароб, нячыстай сілы, вярбой пастукаеш, а тады нада, вярбу гэту храниць. Вербачка гэта свянцоная, каторую на Вербніцу насілі. Асвятнілі ў царкве, прыносяць дамой, і гэту вербу дзяржалі цэлы год каля ікон, каля абразоў. Ну, і вот, калі карову выганялі ў поле, тада этай веткай пасцёбуют карову. І кладут пару яіц пад парог, каб карова перашагнула яго, штоб не была ніякіх хваробаў. Вот эта дзелалі.

*Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым
арганізацыйна-метадычным цэнтрам*

Карову на Юр'е выганялі, сцябалі яе вербачкай і ўсё.

Верба бела б'е за дзела.

Верба красна б'е напрасна.

Вербачку вешалі ў хаце. Лічылася, што яна аберагае сям'ю на ўвесь год.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н.,
Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.*

Свянцілі вербу і вербай выганялі кароў на поле на Юр'е.

*Запісана ў в. Бараны
ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьеўны, 1937 г.н.*

На Юр'е збіраліся ўсе. Ішлі ў жыта, бралі гармошку. Тады хто бліноў напачэ, хто што неслі. І гэтак хадзілі, і гулялі, піялі аж да вечара, танцы былі на пожны, плісалі і старыя, і малыя, усе. На Юр'е свае палоскі абхадзілі, вербачку няслі, яйцы варылі, але на Юр'е варылі зялёныя яйкі, у траве варылі. Зялёнае яйка, каб лета зялёнае было. Пад парог хлеба нічога не хавалі.

На Юр'е хадзілі з вербачкай, яйкам, з соллю, каб ужо ўсё было добра.

Сівіцкая Лідзія Афанасьеўна

Ты, Юр'е, святы ключнік,
Сядлай каня варанога,
Едзь у поле ў чыстае,
Адамкні зямлю, пусці расу.
Пусці расу на ўсю вясну
І густую, і частую,
І цёплую, і мокрую,
І на кожны цвет,
І на ўвесь белы свет.

* * *

Падай, Юрыла, ключы і замкі
Адамкнуці красну вясну,
Цёпла лецейка,
Цёпла лецейка,
Спела жыцейка.

Запісана ў в. Сукліна
ад Паварэнь Наталлі Сяргеёўны, 1933 г.н.

Добры дзень, ніва святая!
Віншум з хлебам і соллю
І святым Юр'ем.
Каб Бог і Юрый
Пацешылі надвор'ем,
Ураджаем і здароўем.

Запісана ў в. Гатаўшчына
ад Савёнак Зінаіды Іосіфаўны, 1933 г.н.

У народзе Юр'я лічыўся заступнікам свойскіх і дзікіх жывёл і звяроў, ахоўнікам палёў. На Юр'я першы раз пасля зімы выганялі на пашу скаціну. Выганялі, злёгка пастукваючы галінкай свяцонай вярбы, што захоўвалася ў кожнай гаспадаркі з Вербнай нядзелі. Свяцонай вярбе прыпісваліся магічныя якасці: яна нібы адганяла нячыстую сілу, чараўнікоў, засцерагала ад хвароб, была сімвалам здароўя і добрага росту ўсяго жывога.

На Юр'е абавязкова хадзілі на палі паглядзець, як растуць азимыя. Абыход палёў у беларусаў – звычай вельмі старажытны і вядомы па ўсёй Беларусі. Там жа на ніве падсілкоўваліся прынесенымі з сабой стравамі, сярод якіх, мусіць, быў хлеб і мясныя косткі ад Вялікадня. Рэшткі ежы закопваліся ў зямлю, нібы пачастунак, каб і яна не скупілася на ўраджай. У полі пелі песні. Гэтыя песні так і называюцца – юраўскія. На Юр'е ладзілася некалі цікавае свята пастухоў і існаваў спецыяльны абрад, мэтай якога было захаванне жывёлы з дапамогай магічных дзеянняў. Наогул, роля пастухоў у сялянскім жыцці была вельмі важнай. Пастуху ж гаспадары давяралі сваю жывёлу, ад яго залежала, ці будзе яна жывой, здаровай і ўскормленай. Пастух павінен быў ведаць, як лячыць жывёлу ў выпадку хваробы, нават умець загаворваць ад укусаў змяі, пры параненнях і г.д. Плату ж пастух атрымліваў звычайна ад кожнага гаспадара ў вы-

глядзе натуральных прадуктаў пры разліку ўвосень, а таксама харч ад гаспадароў на працягу ўсяго тэрміну выпасу. Пастухамі у вёсках звычайна былі адны і тыя ж людзі на працягу многіх гадоў, мяняліся толькі падпаскі, якія вырасталі, а замест іх прыходзілі іншыя. Даўней кожны беларускі хлопец з вёскі добра ведаў, што такое быць падпаскам.

На Юр'я асвятчалі ваду і потым асвятчалі скот. Пры выгане ската на поле перад Вербнай нядзелай ложаў яйка на поле і вербай выганяем скот. Абходзім поле з вербай. Юр'е всегда шэстога мая. Яйкакладуць, штоб скот быў сыты і круглы, як яйка. Піем песні, масава абыходзім вакол свае пасеяныя ўраджаі. Вербічку торкалі ў адным вуглу, потым у другім. Яйкі красілі ў красны цвет пры дапамозе шалухі цыбулі.

Запісана ў в. Восава
ад Судніка Васілія Гаўрылавіча, 1937 г.н.

На Юр'е з вербачкай абхадзілі жыта, каб добры ўраджай быў.

Запісана ў в. Восава
ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

Троіца

Ставілі бярозкі ў вуглах, за іконы заторкавалі май. Калі высахнуць, тады іх палілі. Прымета гэтая была: калі за Троіцу высахнець май, тады лета будзе сухое, сена добра будзе сохнуць.

Запісана ў в. Шчарбы
ад Кукур Ганны Фёдораўны, 1923 г.н.

У некаторых дзярэўнях на Троіцу ходзяць на кладбішча.

У моладасці хадзіла ў бярэзнік, насячэш бярозак і ўсю хату ўкрашаеш, і на вокны паставіш, перад вуглом паставіш, перад іконай. Як і перад Паскай, чысціш, мыеш хату, пірагі пячэш. Калі высахне бярозка, каню ці скаціне аддавалі.

Запісана ў в. Шчарбы
ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.

Перад Троіцай была памінальная субота. У каго бацькі памерлі, тым нельга было ісці на танцы. У суботу толькі маліліся. І кажуць: «З абеда плачуць, пасля абеда скачуць». І з абеда мы паміналі – і гарэлка, і закуска была. А ўжо памоляцца і ходзяць на кладбішчэ.

Запісана ў в. Восава
ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

На Троіцу красім яйкі зялёным. Красім крапівай, так якім лістком. Ідзем у цэркву, Богу молімся, запрашаем гасцей на Троіцу, і нада выпіць тры румкі за сталом, не меней. Бярозкі ставім, і ў хату прыносім, і ў бэлічкі ўтарківаем ветачкі зялёныя, каля койкі прывязвалі бярозку. Прыносілі за гэта, што Ісус Хрыстос ішоў, і яму пад ногі пальмы лажылі перад Троіцай. Калі гэта высыхала, паліць гэта трэба, каб не бадзлася. Лажылі пад сена, тады сена не гніло і мышы ня елі.

Зязюля
Ганна Іванаўна

Януш
Леаніла Аркадзьеўна

У лес хадзілі, вяночкі плялі, надзявалі каровам на рогі. І ўжэ чыя кароўка прыйдзець дамоў з вяночкам, тады нада пастуху бутылачку даць, угашчэнне яму. На кладбішча хадзілі на Троіцу, там сабіраліся, закрывалі скацерць на магілачку, ну, і гулялі, выпівалі.

Запісана ў в. Мнюта 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.

Раней на Троіцу сваталіся. Танцы такія на ўвесь размах былі. А цяпер ужо не. На Троіцу всегда бярозу наломім і хату ўпрыгожвалі, а пол аірам высыпім. А пасля змяталі, і хто баяўся – зжыгалі.

На Троіцу бяром белае палатно і абносім поле. І нясём гэту скацерць у касцёл на алтар. Абнасілі для ўраджаю. Ляпёшкі рабілі з канаплёвага малака ці макавага. Мак сушылі, таўклі ў ступіне, сахарам засыпалі і варылі.

Запісана ў в. Мосар
ад Паварэнь Чаславы Адамаўны, 1932 г.н.

На Троіцу нічога не было, нічога не рабілі мы, толькі бярозкі прыносілі ў хату пастаянна. А к Калядам тады шчэ елачкі, лапкі. Раней у хаце бэлыкі такія з дзюрэчкамі былі, лапак наторкаем туды, а тады ўжо калі мама яйкоў напячэць, дык і тыя яйкі на лапкі чэпалі. Лапкі пасля палілі, нічога болей з імі не рабілі.

Запісана ў в. Карабы
ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.

З утра ішлі на Троіцу ў царкву маліцца па пакойніку. Атмольца і ідуць дамой. Перад Троіцай ідуць на кладбішча. Сёмуху вечарам не атмячалі. Атмячалі ўсе на першы дзень Троіцы. Гулялі тры дні. Перад Троіцай ідзеш у пруд, бярэш бярозу, адсякалі штукі чатыры і потым торкалі іх. Аір клалі. Гэта сахраняецца ўсе празнічныя дні. К Троіцэ ўсё ажывае.

Запісана ў в. Восава
ад Судніка Васілія Гаўрылавіча, 1937 г.н.

На Троіцу паста не было. Тры дні яе святкавалі всегда. У Чысты чацверг некаторыя чысцюць там усё, а ў нас было так: мы за нядзелю начынаем да Пасхі, каб у нас у хаце ўсё было вымыта. А ў Чысты чацвер мы ўжо ідзем у цэркву.

Запісана ў в. Валодзькава
ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.

На Троіцу прыносяць бярэзнік у хату, ставяць, аерчыкам пасыпаюць. Дзярэўя і аер потым, бываюць, спяляць, а, бываюць, на вёнік пусцяць.

Запісана ў в. Загор'е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.

Зрывалі і ставілі бярозку. Аір кідалі па хаце, каб пахла. Пасля веткі выносілі і выкідвалі куды-небудзь.

Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.

На Троіцу бярозкі ламалі, аір. На двары бярозкі ставілі, перад ганкам.

Запісана ў в. Шыпы
ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1936 г.н.,
Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1932 г.н.

Хадзілі ў цэркву на Сёмку, на кладбішча хадзілі. Маю прынясеш, аіру. І строіцца к Троіцы. Бярозку прынасілі ў хату, па палу аір слалі. А тады яе куды хочаш: хочаш – палі, хочаш – вёнікі вяжы. Я вот у капушту торкала, каб моль не лётала.

Браму такую рабілі, у варотах бярозкі паставяць, дзве дарожкі звязуць, каля ганку, пад вокны.

Запісана ў в. Шыпы
ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.

Некалісь бярозкамі ўпрыгожвалі. А потым снімалі, палілі. Вісела зелень – колькі павісіць, пакуль не завяне.

Запісана ў в. Бараны
ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьеўны, 1937 г.н.

На Троіцу мы родітелей поминаем – это родительская суббота. Приезжает батюшка, молится, и мы это поминаем. Списываем такой список, у кого сколько померших, канон такой, у кого сколько померших. Батюшке отдаем и он перечитывает этот список и молится. На Троіцу май ломалі, веткі, ну, і рябінку, березку прыносілі. Аір надо нарвать, на полу накидать, чтоб запах был Троіцы. Неделю побудут березки, высохнут и спалим потом.

Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1924 г.н.

Дзевятнік

Дзевятнік – сільна бальшой празнік, як і Пасха (Ушэсце). Шоснік – першы, а другі – Дзевятнік. Дзевяць вяночкаў з рознай травы трэба было зрабіць: піжма, гусіныя лапкі. Зрабіць малых дзевяць вяночкаў і шнурочкам звязаць, і на дзевяць дзён у касцэле павесіць трэба. Потым іх падпальваюць і дымяць яны. Калі хто памрэ з блізкіх, то паляць і акурваюць гроб.

Ушэсце

На Ушэсце – Шоснік ета называецца проста хадзілі ў цэркву, Богу маліліся, у госці запрашалі, паклі пірагі ў форме лесніцы, свянцілі яе, рабяткам давалі яе, калі забалелі, лесенькі гэтыя.

Пахом

На Пахома агурцы садзілі. У нас прыгавор гэткі ёсць, што хай мужчына садзіць, каб былі бальшыя гуркі, але ў нас садзюць бабы на Пахом, каб насілі гуркі мяхом.

Запісана ў в. Мнюта 1 ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н., Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.

На Пахома агурцы садзют, на Юр'я не садзют. Ёх больш надо садзіць па «сбытным» дням. Ёсць «сбыт-ныя» дні, а яшчэ ідзе луна на сбыт. Луна прыбывае – і ўсё будзе росці.

Пахом – будзе насіць агурцы мяшком.

Запісана ў в. Залесе ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1924 г.н.

На Пахома агурцыносяць тады мяхом. І нады, каб мужчына ў трусах садзіў, а то і голы, тады будзіць многа агуркоў і даўгія яны будуць.

Запісана ў в. Загор'е ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.

ЛЕТНЕ-ВОСЕНЬСКІЯ АБРАДЫ, ЗВЫЧАІ І ПЕСНІ

Купалле

На гарэ дзеці робілі касцёр, мы хадзілі там пялі. Вечарам ішлі, пялі купальскія песні. Тады ўжо бяром у сумачку бутылачку, закусачку, і тады ў кумпаніі збіраліся, гармошка была, ну, і тады ўжо там пелі, танцавалі. Нада было сабіраць дзед, а тады ўжо пачапіць яго для скаціны, каб скацінка была ў парадку, і тады зёлачкі збіралі. Кветку-папараць шукалі таксама. Маладзёж скакала цераз агонь. Дзверы на Купалле падпіралі, вароты пазносюць. Бывала такое, што і з хаты не выйдзеш.

Пелі во такую янскую песню:

*Перад Пятром, пятам днём,
Перад Пятром, пятам днём,
Разгуляўся Юраў конь,
Разгуляўся Юраў конь,
Разбіў камень капытом,
Разбіў камень капытом.
А ў камені ядра нет,*

*А ў камені ядра нет,
А ў мальчыкаў праўды нет,
А ў мальчыкаў праўды нет.
Перад Пятром, пятам днём
Разгуляўся Юраў конь,
Разбіў арэх капытом,
Разбіў арэх капытом.
А ў арэху ядро ёсць,
А ў арэху ядро ёсць,
А ў дзевачак праўда ёсць,
А ў дзевачак праўда ёсць.*

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Бука Ларысы Юльянаўны, 1933 г.н.*

У нас на Яна палілі траецкую бярозку. У нас тут гара бальшая, клалі кастры бальшыя, сабіраліся, з'язжаліся адусюль. І вянкі плялі, піялі песні, танцавалі. Скакалі праз касцёр. А касцёр вялікі быў – сабіралі калоў дзесяць, восем калоў, састаўляюць палкі. Варажылі, падпіралі хаты для пацехі нейкай, то вароты прыня-

суць. Сядзелі каля кастра па некалькі груп і да рання. Бывала, што хтось і заснець на той гарэ.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.*

Купалле святкавалі, раскладвалі кастры, перакідалі адзін аднаго чэраз касцёр. Сабіралі травы, кветкі, вяночкі плялі. На рэчку пускалі вяночкі. І тады тожэ сабіраліся і выпівалі, карагоды вадзілі, пялі ўсякія песні, па жыцце хадзілі, русалку ганялі. Во тут надзявалі бабу за русалку – валасы распускалі, хустку пад бараду, каб не пазналі яе. Валасы яна апусціць, і тады бегалі па жыцце, гэту русалку ганялі. Ну, маладзёж болей была ля кастра. А так сабіралі на Купалу травы, а на Яна ішлі іх свянциць, і еслі вот чалавек памрэць, ляжыць у гробе, яго гэтымі зёлачкамі кругом запалюць, пакуруць дымком гэтым.

*Запісана ў в. Мнюта 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.*

Збіраліся і піялі раней ля возера, ля ракі, на пагорку касцёр палілі. І таксама піялі «цярэшкі» тыя. Старэйшыя бабы ўмелі пець купальскія песні. А раней былі такія пяюлі. Ну, гульні такія былі, што садзіліся ў рад, тады бяром пярсцёнак, усе сядзім і рукі адкрываем, кальцо ў жменю ложым і ўгадваем. Ну, мальцы разам былі, мы ж даўней з маленькімі варажылі, танцавалі. Калі малец прыйдзе і просіць: «Пшэ прашэ», дзяўчына ішла танцаваць, ён і кланяўся ёй. Даўней польку танцавалі, полечку-скакуху, музыканты наперабой ігралі: і балалайка, і скрыпка.

*Запісана ў в. Карабы
ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.*

Купальскія песні

*На вуліцы вішні, на вуліцы вішні,
Ня ўсе дзеўкі выйшлі, ня ўсе дзеўкі выйшлі.
– А каго ж у нас нет, а каго ж у нас нету?
– Нашай Леначкі нету, нашай Леначкі нету.
– А чаму ж яе нету, чаму ж яе нету?
– Маці не пусціла, маці не пусціла,
Сына нарадзіла, сына нарадзіла.*

*Перад Пятром, пятым днём
Разгуляўся Янаў конь,
Разбіў камень капытом.
А ў камні ядра нет,
А ў мальчыкаў праўды нет.
Перад Пятром, пятым днём
Разгуляўся Янаў конь,
Разбіў арэх капытом.
А ў арэху ядро есць,
А ў дзевачак праўда есць.*

*Сягодня Ян, заўтра Іван. (2 р. кожны радок)
Дзеўкі зёлкі збіралі,
Яны зёлак ні зналі,
Да караля паслалі.
Кароль зёлак ні спазнаў,
Каралеўне атаслаў.
Каралева спазнала
І дзевачкам сказала:
– Гэта тая травіца,
Што брацітка-сястрыца,
Гэта зёлка-купена,
Дзевачае ўмаванне,
А мальчыкаў улюблянне.*

*Запісана ў в. Азярцы
ад Грыгаровіч Зоі Сцяпанаўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены*

Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

З 6-га на 7-е іюля Іван Ісуса Хрыста в Іордане купал. Маладзёж раскладывае агонь і гуляюць, песні паяю. Дровы на дарогу паложат і дарогі загаражывалі. Каво-небудзь падапрут, не вылезці.

*Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1927 г.н.*

У нас на гарэ паляць касцёр. Колаў насабіраюць і тады... Я ж яшчэ пашлю, што хадзілі мы сюды на Купала піялі. Тут во за возерам гара і сюды нанясуць калёс, дроў і касцёр запаліць. А тады пускаюць у возера вянкі. Бывала, вароты паздымаюць.

*Сягонні Ян, заўтра Іван,
Сягонні Ян, заўтра Іван.
Дзеўкі зёлкі збіралі,
Дзеўкі зёлкі збіралі.
Яны зёлак не зналі,
Яны зёлак не зналі,
Да караля паслалі,
Да караля паслалі.
Кароль зёлак не пазнаў,
Кароль зёлак не пазнаў,
Каралева атаслаў,
Каралева атаслаў.
Каралева пазнала,
Каралева пазнала.
І дзевачкам сказала,
І дзевачкам сказала.
Гэта тая травіца,
Гэта тая травіца,
Што брацетка-сястрыца,
Што брацетка-сястрыца.
Гэта зёлка купена,*

Гэта зёлка купена,
Дзявоцкае ўмыванне,
Дзявоцкае ўмыванне.
А хлопцава каханне,
А хлопцава каханне.

Запісана ў в. Загор'е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.

Купальскія песні

Сёння Ян, заўтра Іван.
Будзіць, малыцы, ліха,
Будзіць ліха ліхое.
Кошак у поле, іх нямножка, дваццаць шэсць.
Усе кошкі ў адну шэрсць.
Адна кошка-падласка
Будзіць малым на мяска.
Сёння Ян, заўтра Іван.
Дзеўкі зёлкі збіралі,
Адной зёлкі не ўзналі,
Да караля адаслалі.
Кароль зёлкі не ўзнаў,
Каралева адаслаў.
Каралева ўзнала,
Дзеўкам сказала:
– Гэта зёлка Купала,
Дзявоцкая красата.

Запісана ў в. Запруддзе.
Матэрыял прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Мы піялі на Купалле, прыгалі праз вогнішча. У нас
не было такога, каб шукалі папараць-кветку, былі
толькі танцы, гульні і песні.

Сягодні Ян, заўтра Іван,
Сягодні Ян, заўтра Іван,
Будзе ліха, дзеўкі, Іван,
Будзе ліха, дзеўкі, Іван.
Будзе ліха ліхой,
Будзе ліха ліхой.
Пагоніце сучак у поле,
Пагоніце сучак у поле...

Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.

Прынясуць кола большое. Паставяць там і распа-
люць. А тады, бываюць, коцяць яго ў возера з агнём.
У нас былі калёсы стаялі. Выцянулі калёсы на дарогу,
упоперак паставілі і ўсё.

Запісана ў в. Загор'е
ад Хохолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.

Купальскія песні

Купальскай ноччу
Выпекі, выпекі ведзьме вочы!
Каб уначы не хадзіла,
Каб расы не сушыла,
Каб у жорнах не малола,
Каб і кашы не варыла,
Каб і дзетак не карміла,
Каб вядзьмят не пладзіла.

* * *

Пойдзем, дзевачкі,
У лугі-лужочкі
Завіваць вяночкі
На годы добрыя,
На жыта густое,
На ямень каласісты,
На авёс расісты,
На грачыху чорную,
На капусту белую.

Запісана ў в. Залессе
ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н.

Перад Пятром, пятым днём,
Разгуляўся сівы конь,
Разбіў арэх капытом.
А ў арэху ядро ёсць,
А ў дзевачак праўда ёсць.
Перад Пятром, пятым днём,
Разгуляўся сівы конь,
Разбіў камень капытом.
А ў камяні ядра нет,
А ў мальчыкаў праўды нет.

* * *

Сягоння Ян, заўтра Іван,
Дзеўкі кветкі збіралі
Да цара паслалі.
А цар кветак не пазнаў,
Да царыцы адаслаў.
А царыца пазнала,
Цара дурнем назвала.
Гэта кветкі купальскія,
Дзявоцкія падманкі.

Гэта кветкі-красоўкі.

* * *

Ой, выйду, выйду на вулачку,
А ўдару, удару ў ладоначкі
Аб залатыя пярсцёначкі.

Лабан Лідзія Антонаўна
і Лабан Віктар Дзмітрыевіч

А як пачуў жа мой свёкарка
Нявесты ладоначкі
Аб залатыя пярсцёначкі.
А што й за дзела, мой свёкарка?
Ня ты ладоначкі мне гадаваў,
Ня твой сын пярсцёнка мне купляў.
Расціла ладоначкі мамулька,
А купляў пярсцёнка татулька.

Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

На Купалле дзяўчаты і хлопцы плялі вянкi. Дзяўча-
ты – вялікі вянкi, а хлопцы – малы. Тады пускаюць
тыя вянкi. Складаюць касцёр з усяго, падпальваюць
яго, дзяўчаты з хлопцамі прыгаюць праз касцёр.
Вянкi пускалі і шлі потым, глядзелі – ці злучацца
яны. Так гадалі, песні ж разныя піялі, танцавалі.

Запісана ў в. Сапеліна
ад Гінько Еўдакіі Браніславаўны, 1950 г.н.

Збіраліся на Купалее, касцёр складалі, палілі. Ма-
ладзёж і гарэлку бяруць, і закуску, і тады там гуля-
юць. Праз агонь прыгалі удвух – хлопец з дзеўкай,
трымаўшыся за рукі.

Запісана ў в. Шыпы
ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н.,
Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.

Купала на Івана

Купала на Івана.
Іваначка, дзе твая дочка?
Купала на Івана.
Лянок поліць, ручкі коліць,
Купала на Івана.
Зарос лянок травіцаю,
Купала на Івана.
Травіцаю, павіліцаю,
Купала на Івана.
З павіліцы вянкi віці,
Купала на Івана.

А з макрыцы чапцы шыці,
Купала на Івана.
Чапцы шыці старым бабам,
Купала на Івана.
Вянкi віці маладым дзеўкам.
Купала на Івана.

Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Івана Купалу так і называлі – Купалле. Хадзілі цвя-
ты збіраць, асвятчалі заўтра ў Чарневічах, пшшком
хадзілі, маліліся. Кастры палілі, чучала рабілі. Было на
маёй памяці: ездзілі ў Чарневічы і там ужо ноч не спалі,
каля Яна маліліся, кастры палілі і начавалі і не недзе
ў дамах, а каля Яна. На свята болей такія бабушкі, ка-
торыя маглі хадзіць, і мамы збіралі цвяты, асвятчалі,
а хадзілі мы танцы спраўлялі. Тады ўжо спраўлялі
мальчыкі, дзевачкі і гулялі, правадзілі врэмя болей
благачасціва, дружна жылі. Надзіваліся скромнень-
ка: сітцавыя плаціца і абуваліся скромненька. Гулялі,
піялі песні ўсякія, маладзёжныя, усякія красівыя песні.
Сама піяла, частушкі ўсякія, у гульні гулялі. Ходзяць,
выбіраюць дзевушкі парней. Купальскіх песень не
помню, мама піяла і збірала цветы.

Разгуляўся Янаў конь перад Купалам,
І разбіў камень капытом.
А ў камені ядра нет,
А ў мальчыкаў праўды нет.
А разбіў камень арэх,
А ў арэхе ядро ёсць,
А ў дзевачак праўда ёсць.

Запісана ў в. Гатаўшчына
ад Савёнак Зінаіды Іосіфаўны, 1933 г.н.

На Купалле всегда сабіралася маладзёж. Піялі, кас-
цёр раскладалі. Праз касцёр прыгалі, плялі вянкi і
на вадку пускалі. Рабілі іх з рамашак, з палявых кветак
у асноўным. Папараць-кветку шукалі, але так і ніхто
не знайшоў. Вобшчэм, весела было, танцавалі, песні
піялі.

Запісана ў в. Кухты
ад Кавалёнак Раісы Аляксееўны, 1946 г.н.

З самага пачатку Купалле так і называлася, перад
Янам Купала, заўтра Ян, а сёння Купала. Даўней
было маладзёжы, рэбяцішак, якія дзверы зачынялі,
варота ламалі. У нас было такое возера недалечка,
агонь там раскладалі, і мы ўжо, бабы, там хадзілі. Як
малыя былі, абы-што тварылі. Так каля возера гэтага
хадзілі, піялі, чудзілі. Чараўнікоў не было.

Запісана ў в. Гатаўшчына
ад Піскуновіч Альжбеты Юзэфаўны, 1931 г.н.

Было весела, мы былі бедныя, але дружныя, а тады
складалі кастры на Яна. Перад Янам клалі пад па-
рог хлява крапіву ад чараўнікоў. У нас жа тожа людзі
былі, якія маглі і благое зрабіць, дак вот клалі гэтага

«дзеда» калючага пад парог, лён клалі. Засцерагаліся, ну, гавораць: «Што яны робяць, то яны самі не атробяць». Але гэта нічога, само праходзіла. Раней уважалі гэткіх людзей.

Хадзілі вечарам на ўстрэчу Купалля, іскалі папараць-кветку, але яе ніколі ніхто не знайшоў. Іскалі, але не найшлі ні разу. Дзяўчаты іскалі ўсё, ну, і тады хадзілі, цвяты рвалі на крыжаваных дарогах, тады вяночкі. На рэчку пускалі: і куды плывець, у якую старану, і тады ўжо туды замуж пойдзіць. Што толькі ні рабілася, што толькі ні прыдумывалася.

А на Яна Купала,
А на Яна Купала
Дзеўкі зёлкі капалі.
Дзеўкі зёлкі капалі,
І да круля паслалі,
І да круля паслалі.
А круль зёлак не прызнаў,
А круль зёлак не прызнаў,
Каралева атаслаў,
Каралева атаслаў.
Каралева прызнала,
А каралева прызнала,
Круля дурнем назвала,
Круля дурнем назвала.
* * *

А на гарэ верас рос,
А на гарэ верас рос,
А чорт мальцаў за лоб трос,
А чорт мальцаў за лоб трос.
Патрос, патрос, калаціў,
Патрос, патрос, калаціў,
У іх праўду дахадзіў,
У іх праўду дахадзіў.
У іх праўды не дайшоў,
У іх праўды не дайшоў,
Развярнуўся і пайшоў.

Запісана ў в. Сукліна
ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.

На Купалле мы збіраемся, ходзім, пяём. Вянкі ў ём з любых кветак, якія палявыя. Пускалі іх па вадзе плаваць. Ужо да каго твой вянок прыплывець, гэта ўжо і будзе твой малец. Палілі кастры. У нашай моладасці ніякіх жа колаў не было, машын жа не было. Праз вогнішча не прыгалі. Папараць-кветку не шукалі, каля нас лесу не было. У купальскую ноч у нас верылі, што чараўнікі ходзяць. Нада было паслаць калючы дзед. Гэта расцненіе такое калючае-калючае. У хлявах у дзвєрах вешалі. Это ўжо лічылася, не дайдуць гэтыя чары.

Запісана ў в. Валодзькава
ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.

Сягоння Иван, заўтра Ян.
А на Яна, на Івана,
А на Яна, на Івана.
Дзеўкі зёлкі збіралі,
Дзеўкі зёлкі збіралі,
Ды збіралі і не зналі,
Да караля паслалі.
Кароль зёлак не пазнаў,
Да каралеўны адаслаў.
Каралеўна пазнала,
Што за зёлка, сказала.
Гэта зёлка – Купена –
Дзявоцкае ўмыванне,
Кавалерскае каханне.

Запісана ў в. Мнюта 2
ад Міхайлоўскай Любові Ігнацьеўны, 1933 г.н.

На Купалле вогнішча раскладваюць, робюць канцэрт, магазін вывозіў гарэлку і закуску. Каля возера ўсю ноч гулялі, ходзяць, пяюць, і лодка была, і іскалі папараць-кветку. Вот схаваюць адзін цвяток і кажуць: «Хто найдзе папараць-кветку?» Тады хлопцы і дзеўкі ішчуць-ішчуць. Хто найдзе, той ужо і паказвае. Запальваюць вогнішча большое-большое. Скакалі праз вогнішча. Пяюць песні на Купалле:

Перад Пятром, пятым днём,
Разгуляўся Янаў конь,
Разбіў камень капытом.
А ў рэшаце вады нет,
А ў мальчыкаў праўды нет.
Сколько ў рэшаце вады,
Столько ў мальчыкаў праўды.
* * *

Купалінка, Купалінка, цёмная ночка,
Цёмная ночка, а дзе ж твая дочка?
Твая дочка ў садочку руту набірае,
Белы ручкі коліць.

На Купала яшчэ ў жыта хадзілі.

Запісана в. Азярцы
ад Сыцік Еўдакіі Мікалаеўны, 1927 г.н.

Купальная

Перад Пятром, пятым днём,
Разгуляўся Янаў конь,
Разбіў камень капытом.
А ў камені ядра нет,
А ў мальчыкаў праўды нет.
Перад Пятром, пятым днём,
Разгуляўся Янаў конь,
Разбіў арэх капытом.

У арэху ядро ёсць,
У дзяўчат праўда ёсць.

Запісана ў в. Гваздова
ад Грынь Фаіны Пятроўны ??? г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Свята Купалле святкавалі на пастаянным месцы: на горцы за дзярэўняй. Ішла моладзь аж на гару і піяла:

Ішла Купала сялом, сялом,
Давала дзеўкам чалом, чалом.
– А чаго, дзеўкі, вы сядзіце?
А ідзіце, дзеўкі, вы на гару,
А там на гары агонь гарыць,
А там Купалка красуецца.
Будзем, дзеўкі, зёлкі збіраць.

На гары быў разведзены агонь. Цэлы дзень мальцы збіралі для агню стар'ё ўсякае: салому са старых матрасаў, парваных лапці, паламаныя колы, кошыкі. А дзеўкі вянкі плялі: маленькія – на галаву, а доўгія – для хараводаў. На свята хадзілі ня толькі маладыя, а і сямейныя, і старыя. Прыбіраліся, бралі з сабой выпіць і закусіць, а яшчэ «май», які астаўся пасля Тройцы: кідалі май у агонь і казалі: «Каб мой лён быў такі вялікі».

Матэрыялы прадстаўлены
сельскім Домам культуры в. Гатаўшчына

Купальскія песні

А сягоння Купала,
Дзеўкі зёлкі капалі,
Дзеўкі зёлак не пазналі,
Да караля атаслалі.
Кароль зёлак не пазнаў,
Да каралевы атаслаў.
Каралева пазнала,
Дзеўкам праўду сказала:
– Гэта, дзеўкі, купена –
Дзявоцкае ўмыванне,
Мальчыкаў любаванне.

Запісана ў в. Восава
ад Драгун Веры Веніямінаўны, 1918 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
сельскім Домам культуры в. Гатаўшчына

Раньшэ хадзілі па жыта ў Купалу, маладыя аддзельна, старыя аддзельна. Старыя бралі бутылку, закуску, сядзелі і піялі.

Купена

Ян, назаўтра Иван,
Дзеўкі кветкі-зёлкі збіралі.
Кароль зёлак не пазнаў,
Каралева атаслаў.
Каралева зёлак пазнала

І дзяўчатам сказала:
– Дзяўчова ўмыванне,
А хлапчова каханне.

Палілі вогнішча і цераз вогнішча прыгалі. Дзяўчаты вянкі плялі і на ваду пускалі. У лес ніколі не хадзіла, папараць-кветку не шукала. Маё пакаленне ні разу ў лес не хадзіла і не шукала.

Запісана ў в. Восава
ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны,
1948 г.н.

На Купалу сабіралася маладзёж і касцёр разводзілі. Старэйшыя ў гэтым не ўчаствавалі.

Запісана ў в. Шэпелева
ад Гуляшка Альфрэды Станіславаўны, 1950 г.н.

У Купалле хадзілі ў жыта, танцавалі, музыканта запрашалі. Нас у дзярэўні было маладзёжы 32 дзеўкі. Поўная дзярэўня была. Плялі вянкі і з каласкоў, і з цвятоў. Калі ў вёсцы была добрая плашчадка, дык мы там гулялі. Як патанцуем, дык прыйдзем дамоў без падмётка. Такія танцы былі каля вогнішча. І плялі: «У Купалу, у цёмную ночку».

Запісана ў в. Забор'е
ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.

На Купалле кастры былі, высокія былі. Выбіралі звычайна высокае месца. Красіва было.

Запісана ў в. Забор'е
ад Петрашкевіч Соф'і Мікалаеўны, 1939 г.н.

Пятро

Закукуй, зязюля, да Пятра.
Па Пятры не будзеш кукаваць.
Як выплыве – ячны каласок,
Займе зязюлі галасок!
– Гэй, баравая зязюля!
Чаму ў бару не кукуеш?
Чаму ў наш сад прылятаеш?
– Як мне ў бары кукаваці?
За салаўямі не чуваці!
За сасонкамі не відаці!
– Маладыя дзевачкі,
Чаму ў маткі не плакала?
Чаму да нас прыехала?
– Як мне ў матачкі плакаць?
За брацейкам не чуваць.
За сястрыцай не відаць!

Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Петрашкевіч
Соф'я Мікалаеўна

Пятроўская песня

Пятрова ночка маленькая,
 Ня выпалась паненка,
 Зёлкі збірала – драмала,
 Вянкі віла – заснула.
 Як ехаў мілы, не чула.
 Махнуў платочкам – не дастаў,
 Кінуў яблычкам – не папаў.
 Ды злез з коніка, пабудзіў:
 – Ня спі, мілая, у полі,
 А спі дома ў каморы.
 Па полю птушкі лятаюць,
 Цябе, малоду, спужаюць.

Запісана ў в. Запруддзе
 ад Арэхавай Зінаіды Пятроўны 1927 г.н.
 Матэрыял прадстаўлены
 Запрудскім Домам фальклору

Закукуй, зязюля, да Пятра,
 Па Пятры не будзеш кукаваць.
 Як выплыве ячны каласок,
 Займе зязюлі галасок.
 – Гэй, баравая зязюля!
 Чаму ў бары не кукуеш?
 Чаму ў наш сад прылятаеш?
 – Як мне ў бары кукаваці?
 За салаўямі не чуваць!
 За сасонкамі не відаць!
 – Маладая дзевачка,
 Чаму ў маткі не плакала?
 Чаму да нас прыехала?
 – Як мне ў матачкі плакаць?
 За брацейкам не чуваць,
 За сястрыцай не відаць...

Запісана ў в. Залессе
 ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н.

Шарыпкін Рыгор Леанідавіч

Пятроўка

Божжа ж мой,
 Пятрова ночка невялічка,
 Божжа ж мой, Божжа ж мой,
 Я, малада, недаспала,
 Божжа ж мой, Божжа ж мой,
 Яліначка зялёная,
 Божжа ж мой, Божжа ж мой,
 Мамка ў мяне няродная,
 Божжа ж мой, Божжа ж мой,
 Куды пайду, дзе што знайду.
 Божжа ж мой, Божжа ж мой,
 Пайду ў лясок знайду цвяток.
 Божжа ж мой, Божжа ж мой,
 Цвяток цвіціць, лялеючы,
 Божжа ж мой, Божжа ж мой.
 А я плачу, гаруючы,
 Божжа ж мой, Божжа ж мой.
 Цвяток цвіціць кожны гадок,
 Божжа ж мой, Божжа ж мой,
 А я плачу кожны дзянек,
 Божжа ж мой, Божжа ж мой.

Матэрыял прадстаўлены
 Запрудскім Домам фальклору

Пётр – бліжайшы спадзвіжнік Ісуса. Ісус знаў, што Пятру трэба будзе пастрадаць, і ён сабраў вучняў. Тады Пётр выступіў: «Отчэ, разве это вы сазнацель-на хаціце пастрадаць?» Пётр сказаў, што не адкажацца ніколі ад Ісуса. Ісус знаў, што яўрэі хацят яго распяць. Ён сказаў: «І ты прэждзе, чым атрачосся ад мяне, тры разы прапые пятух». У канцы канцоў ён атрокся тры разы – тры разы праспяваў пятух. Пётр стаў прасіць прашчэнне. Ісус прасціў яго, і ён быў яго падзвіжнікам.

Запісана ў в. Восава
 ад Судніка Васілія Гаўрылавіча, 1937 г.н.

Перад Пятром, пятым днём,
 Разгуляўся Янаў конь,
 Разбіў камень капытом.
 А ў камяні ядра нет,
 А ў мальчыкаў праўды нет.
 Перад Пятром, пятым днём,
 Разгуляўся Янаў конь,
 Разбіў арэх капытом.
 У арэху ядро ёсць,
 У дзяўчат праўда ёсць.

Запісана ў в. Восава
 ад Драгун Веры Вен'ямінаўны, 1918 г.н.
 Матэрыялы прадстаўлены
 сельскім Домам культуры в. Гатаўшчына

Спас

Спас ёсць мядовы і яблачны. Да яблачнага не елі яблак.

Запісана ў в. Залессе
 ад Патарочынай Матроны Афанасьёўны, 1927 г.н.

Да Спаса нельзя яблак і есці. Ну, гэта ўжо каторыя болей богамаленныя робяць. Як пасвінчаюць, дык нясуць гэтыя яблак і ў цэркаў, асвешчаюць, і тады ўжо можна есці.

Запісана ў в. Загор'е
 ад Хохолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.

Жніўныя абрады і песні

Барада («Дзед»)

Як сажнеш жыта, тады ўжэ «дзед» такі завязвалі, жыта збярэш у снапок, цвяткоў нарвеш, возьмеш кругом гэтага жытам абаўеш, а не – траўкай завяжаш.

Запісана ў в. Шчарбы
 ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.

Касцы спявалі:

Касцы косяць,

Бога просяць:

– Дай, Божжа, пагоданькі

На нашу работаньку,

Сена пакасіці,

Да дому звязіці.

Ох, славен, славен пані-гаспадар,

Ох, чым жа ён праславіўся?

Ці сваім гумном, ці сваім дабром,

Ці сваёй жаной, ці сваімі дзеткамі?

Не праславіўся ён нічым, толькі гумном.

Заўсёды весела, святочна, маляўніча адбывалася дажыначная талака:

Ці наша доля такая,

Наша гаспадынька скупая?

Ды што к нам на ніўку не ходзіць,

Ні сыру, ні мяса не носіць.

Ды сталі жаночкі ёй пеняці,

Дык стала на ніўку хадзіці,

Стала сыр і мяса насіці.

Стрыжка авечак таксама рабілася калектыўна. Пасля мыцця жывёлу выганялі на пашу абсушыцца, а ў гэты час гатавалі абед:

Ды баранька чорненькі,

Ды на ім воўна сучыцца,

Нам гарэлкі хочацца.

Гаспадару несці маркотна,
 А нам ніці ахвотна.

Матэрыялы прадстаўлены
 Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Жніўныя песні

Раёк

А ў Дунаёчку, а ў беражочку млада Таіска
 Кубачкі мыла, кубачкі мыла,
 У Дунай раніла.
 – Плывіце кубачкі к свёкру і свякраві
 К дзевіру і залоўцы.
 А ў панядзелак і я там буду,
 Наліваць вас буду.

Хадзіў раёк па вуліцы,

Ніхто раёк у двор не завець.

А дазваўся наш папок:

Хадзі, раёк, у наш дварок.

Нашы двары мяцёныя,

Нашы сталы дубовыя,

Нашы абрусы шаўковыя,

Нашы кубкі залатыя,

Мёдам-віном палітыя.

Закурыўся ды дробнінькій дожджык

Ды па чыстым полю.

Зажурыўся мой родный татुлька

Па майму бяздоллю.

Ні курыся ты, дробнінькій дожджык,

Ды па чыстым полю.

Не журыся, мой родный татулька,

Па майму бяздоллю.

Калі буду ў Бога ўгодна,

Ня буду галодна.

Да я ў бару жыта жала,

Прыйшла дамоў – бяда стала.

Свякроў з тыну звалілася

Ды ў зялёную крапіўку.

Крапіўку на півачку,

А свякроў у магілачку.

Запісана ў в. Абруб
 ад Гаўрыльчык Вольгі Зіноўеўны, 1920 г.н.
 Матэрыялы прадстаўлены
 выдатнікам адукацыі РБ,
 настаўніцай гісторыі і грамадазнаўства
 Кіраўскай СШ в. Абруб
 Жук Таццянай Мікалаеўнай

Фальклорны калектыў Прасніца
Запрудскага Дома фальклору

Жніўная

А ў цёмным лесе раным-рана
Мядзведзь рыкаіць.
Мядзведзь рыкаіць,
Раным-рана жнеяк пужаіць.
А жнеячкі раным-рана
Жыта нахадзілі,
А пажалі раным рана.

Матэрыял прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Жніўная песня

Ой, пайду я выйду,
Выйду ў чыста поля,
Выйду ў чыста поля,
Дзе краса дзяўчына,
Лён кудравы поля,
Лён кудравы поля. (2 разы)
Лён кудравы поля,
Голасна спявае,
Голасна спявае,
Песняю чароўнаю
Сэрца закранае,
Сэрца закранае. (2 разы)
Ой, пайду я выйду
Ярам на нізіну,
Ярам на нізіну.
Павяду пагоняю
Дужую машыну,
Дужую машыну. (2 разы)

Павяду машыну,
За гарою стану,
За гарою стану.
Паслухаю песню,
На дзяўчыну гляну,
На дзяўчыну гляну. (2 разы)
Сонца на заходзе,
Блізка вечарынка,
Блізка вечарынка.
Ой, скажы кудою
Пойдзеш ты, дзяўчынка,
Пойдзеш ты, дзяўчынка. (2 разы)
Ці каля дубравы,
Ці каля крыніцы,
Ці каля крыніцы
Правяду дадому
Цябе, чараўніца,
Цябе, чараўніца. (2 разы)

Запісана ў в. Загор'е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.

А дзяўчына жала,
Залаты снапы вязала.
Пятру ночка малая,
Я ня выспалася.
Вось Мікітка ідзе,
Мне гарошку нясе.
Ты, Мікітка, не ідзі,
Мне гарошку не нясі.

Запісана ў в. Сасноўка
ад Альшэўскай Ганны Уладзіміраўны, 1934 г.н.
Матэрыял прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Сонейка за лес, за лес,
Дамоўкі пойдзем зараз.
Сонейка закоціцца,
Мне дамоў не хочацца.
Бо дома не матачка,
Не скажа: «Дзіцятачка»,
Не скажа: «Змарылася»,
А скажа: «Лянілася».
Не скажа: «Ляж, паляжы»,
А скажа: «Па ваду бяжы».

* * *

Як ішлі жнеі маладыя, сярпы залатыя
З чыстага поля, з ядронага жыта.
Сустрэлі жнеі пана-гаспадара, пані-гаспадыню:
«Здарова, жнеі маладыя! Сярпы залатыя».

Не пытаецца – ці пілі? Ці елі? Ці многа сядзелі?
А пытаецца – ці многа жалі? Ці да края дагналі?

Запісана ў в. Заборцы
ад Гарбаценка Ірыны, 1920 г.н.
Матэрыял прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Я ў полі жыта жала,
У мяне дома бяда стала:
Звалілася свякроў з тыну,
У зялёную крапіву.
Не жаль, не жаль свякровачкі,
А жаль крапівачкі.
З крапівачкі гняяк будзе,
З свякровачкі пясок будзе.
Чырвона каліна ў лесе стаяла,
Чаму смутна не вясёла са мной размаўляла.
І ветры не воюць, лісту не калышаць.
– Мая маменька, мая родная,
Ка мне пісем не пішы.
Адно напісала, друго прачытала,
Сваю смутную невясёлую долечку праклінала.
Пайду ў цэркву, стану за дзвярамі,
Людзі моляцца, людзі кланяцца,
А я льюся слязамі.
Ці я не такая, як тая другая?
Я прыгожая, я красівая, толькі доля такая.
Пайду я, пайду, дзе малада хадзіла,
Ці не ўвіджу, ці не ўстрэчу,
Каго я верна любіла.
Не ўвідзела яго, толькі яго брата.
– Завядзі ж мяне, пакажы ты мне,
Дзе яго хата.
Мала рыбка, мала, што ваду муціла,
А я бедная, нешчаслівая,
Што цябе палюбіла.

Запісана ў в. Загор'е
ад Марціновіч Веранікі Уладзіславаўны, 1934 г.н.
Матэрыял прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Радо, радэ, шэра перапелка,
Што лето дождала.
Радо, радэ,
Радо, радэ, наша гаспадынька,
Што жыта пажала.
Рада, рада,
Досуць, досуць, на жыт уставаці,
Сям'ю пабуджаці.
Досуць, досуць.
Досуць, досуць па полі хадзіці,

Гаршкі валачыці,
Досуць, досуць.

Запісана ў в. Азярцы
ад Грыгаровіч Зоі Сцяпанаўны, 1925 г.н.
Матэрыял прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Радзі, Божэ, жыта
На другое лета.
Радзі, Божэ,
На другое лета
Лепша за гэта.
Радзі, Божэ,
На полі снапамі,
А ў гумне тарпамі,
У свірне засекамі.
Радзі, Божэ.

Запісана ў в. Вялец
ад Савенак Раісы Рышардаўны, 1947 г.н.
Матэрыял прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Сонейка за лес, за лес,
Дамоўкі пойдзем зараз.
Сонейка закоціцца,
Мне дамой не хочацца,
Бо дома не матачка,
Не скажа і: «Дзіцятачка»,
Не скажа: «Змарылася»,
А скажа: «Лянілася».
Не скажа: «Ляж, паляжы»,
А скажа: «Па ваду бяжы».

* * *

Як ішлі жнеі маладыя,
Няслі сярпы залатыя
З чыстага поля,
З ядронага жыта.
Сустрэлі жнеі пана гаспадара,
Паню гаспадыню.
«Здарова, жнеі маладыя!
Сярпы залатыя!»
Не пытаецца – ці пілі, ці елі?
Ці многа сядзелі?
А пытаецца – ці многа жалі?
Ці да края дагналі?

Матэрыял прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

А дзяўчынка жала,
Залаты снапы вязала.

Пятру ночку малая,
Я не выпалася.
Вось Мікітка ідзе,
Мне гарошку нясе.
Ты, Мікітка, не ідзі,
Мне гарошку не нясі.

*Запісана ў в. Сасноўка
ад Альшэўскай Ганны Уладзіміраўны, 1934 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

А ў полі ніўка, жыта палавінка,
Там дзяўчынка жыта жала,
Сама чарнабрыўка.
Жала яна, жала,
У снапы вязала.
Ехаў казак дарожанькай:
«Здравствуй, дзеўка-жнейка».
Гэта тая слава па ўсім свеце пала,
Што дзяўчына казачэньку
Сэрданькам назвала.

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Савіцкай Кацярыны Андрэўны.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Калі ўсё зжыналі, звязваюць гэты пучок жыта. Рабілі такі «рой»: у зямлю ўкапваюць кусочак хлеба, ну, і пяюць каля гэтага: «Рада, рада шэра перапёлка...»

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.*

Рабілі бараду, убіралі цвітамі, хлеб і соль клалі.
*Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.*

Рада, рада, шэра перапёлка, што лета даждала,
Рада, рада.
Рада, рада, наша гаспадыня, што жыта пажалі,
Рада, рада.
Рада, рада, што жыта пажалі, снапкі павязалі,
Рада, рада.
Рада, рада, снапкі павязалі, бабкі настаўлялі,
Рада, рада.
Рада, рада, бабкі настаўлялі,
Копкі палічылі, рада, рада.
Выдзі, выдзі, наша гаспадынька,
Тут жа к нам на ніўку.
Вышла, вышла наша гаспадынька,
Тут жа к нам на ніўку, вышла, вышла.
Вышла, вышла і з маленькім сынам,
І з беленькім сырам, вышла, вышла.

Вышла, вышла, жнеячак пазвала,
Сладка ўгасціла, вышла, вышла.
Жнейкам заплаціла, рада, рада.
Жнейкам заплаціла, рада, рада.
Рада, рада.

* * *

Ой, ты, чарачка, ты медзяначка,
Упаіла мяне пад алешанкой,
Пад чарэшанкой палажыла мяне.
Ты, алешанка, ты, чарэшанка,
Не шумі нада мной.
А ты, міленькій, чарнабровенькій,
Не стой нада мной.
Я паляжу і атдахну,
І да дому пайду.
Ой, ты, чарачка, ты, медзяначка,
Упаіла мяне,
Пад алешанкай, пад чарэшанкай
Палажыла мяне.

*Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам*

А я ў полі жыта жала,
А я ў полі жыта жала,
Прыйшла дамові, там спала.
Малілася свякроў сыну,
Малілася свякроў сыну,
Ды й звалілася ў вялікаю крапіву.
Не жаль жа мне свякрова счына,
Не жаль жа мне свякрова счына,
Жаль жа мне крапівачку,
Свякравачку – у магілачку.

Жніўная

Ішоў раёк,
Ішоў раёк па вуліцы.
Ніхто раёк, ніхто раёк у двор не просіць.
Адазваўся, адазваўся наш паночак:
– Хадзі, раёк, хадзі, раёк, у мой дварок.
У маім дварку, у маім дварку жыта зжалі,
Жыта зжалі, жыта зжалі, у копны склалі.
У маім дварку, у маім дварку, як у вянку,
Сталы стаяць, сталы стаяць дубовыя,
Лаўкі стаяць, лаўкі стаяць кляновыя.
Жнейкі нашы, жнейкі нашы вясёлыя
Пілі-елі, пілі-елі і пілі-елі,
Свайго пана, свайго пана выхвалялі,

Што наш панок, што наш панок за ўсіх мілей,
За ўсіх мілей, за ўсіх мілей і багацей.

*Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.,
Шаўко Ядзвігі Браніславаўны, 1926 г.н.*

Зажынкi

Збяруцца бабы на полі зажынаць. Ці дома збяруца, як раней зажыналі. Перахрысцяцца, «Ойчэ наш» змолюць і тады выражуць, ну, як звалі гаспадара, жменьку жыта. Звяжуць яго, ну, і прынясуць у хату і на куць ставяць. І яны стаяць год, каласы тыя жыта. А тады ўжо абсцябаюць яго тады як сеюць.

Бывала, што бараду пакідалі.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.*

Дажынкi

Да, гулялі Дажынкi. Кончыш жаць, аставіш ужо паследні клачок гэтага жніва і ўбіраем. Гэта «рай» называецца. Вот убіраем і ідзём дамоў, тады і ўжо атмячаем. Ну, гэта дажэ было: атмечалі і ў калхозе, і падаркі давалі, каторыя заслужыюць.

*Запісана ў в. Загор'е
ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.*

Рада, рада шэра перапёлка,
Што лета даждалася.
Радзей таго наша гаспадынька,
Што жыта зжала.
Не будзіць па полі хадзіць,
Гаршочкі насіць.
Будзіць у хатцы сядзець,
Дзетак глядзець.

*Запісана ў в. Загор'е
ад Смердавай Марыі Ціханаўны, 1930 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Пайду я хадзіці, дзе ветры веюць.
Там мае брацікі пшаніцу сеюць.
Ой, сеюць, ой, сеюць не дасяваюць,
Чорныя вугалёчкі выкідаюць.
Ой, расці, расці, наша пшаніца,
Прыдзе жаць цябе сястрыца.

*Запісана ў в. Бушыкі
ад Пачопка Марфы Іосіфаўны.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Ой, на дажынкi я сама хадзіла піяць, адпраўлялі камбаіны на поле, хадзілі ўсе піяць. Стол ставілі ў дзіспетчёрскай, і гэта тады піялі. Збіраліся там пяць чалавек ці болей і піялі.

Надаела маеі жніцы
Па полі хадзіці, надаела
З сабой банкі валочыці.

*Запісана ў в. Сукліна
ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.*

Зажыналі разам. На дажынкi песні разам спявалі. Бараду пакідалі, вілі вяночак на галаву прэсдацелю.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н.,
Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.*

Талочная песня «Ціраз пень, ціраз калоду»

Ціраз пень, ціраз пень, ціраз калоду (2 разы)

Скакалі малойцы па шыю ў воду.

– Бадай вы, малойцы, патаніліся,

Чаму ж вы ў восень не жаніліся?

– Бадай жа вы, дзевачкі, вялікі раслі,

Чаму ж вы ўвосень за нас не пайшлі.

*Запісана ў в. Азярцы
ад Грыгаровіч Зоі Сцяпанаўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Пакроў

Пакрова –эта Багародзіца. Закрывала сваім пакрывалам людзей ад хвароб, бедаў.

*Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1927 г.н.*

На Пакровы нада ўсё ўбраць. Бывае ж такі Пакроў, што пасля яго яшчэ доўга цёпла, а бывае і да Пакрова замарозіць. Прайшоў Пакроў – полем дамоў. Як Пакроў цёплы, то будзе зіма цёплая. Як Пакроў будзе халодны, то і зіма будзе халодная.

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.*

Ну, калі Пакроў, то ў цэркві балшы празнік. Ну, а мы ж, маладзёж, збіраемся і тады слухаем, дзе якія танцы праводзяць, і тады пайшлі ў тую дзярэўню.

*Запісана ў в. Загор'е
ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.*

Дзяды

У цэркву сходзяць зранку. Увечары дзядоў памінаюць: і гарэлкі вып'юць, і пагуляюць, і ўспомняць.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н.,
Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.*

Дзяды праводзяцца тройчы на год: зімою – масленічныя, улетку – Дзяды траечныя, увосень – восеньскія, ці яшчэ іх называюць Асяніны. Яны з'яўляюцца галоўнымі. Восеньскія Дзяды ў нас атмячаюць 8 лістапада і маюць назву «Змітраўскія

Дзяды». На Дзяды продкі нібы прыходзяць з царства мёртвых і наведваюць сваіх родных. Усё чыста прыбіралі. Пяклі бліны, булчкі, бульбу з мясам. Тапілі лазню, і ўсе мыліся. Апрадаліся ў чыстае. Не абыходзілася і без гарэлкі. Запальвалі свечку. Трэбы было выпіць тры чаркі гарэлкі і з'есці не менш чым тры віды страў. Са стала не ўбіралі.

*Запісана ў в. Кухты
ад Башары Ганны Уладзіміраўны, 1937 г.н.*

Бацькоўскую суботу называюць яшчэ «Дзяды». Ідуць з цэрквы на кладбішчы. Вячэру гатовяць, і там выпівалі, паміналі. Кашу варылі ячменную, а зараз і рысавую гатовяць. Нанач страву ўбіралі, стаграмовік пакрывалі скібачкай хлеба і соллю пасыпалі. У нас звалі «Асяніны» – гэта памінальны дзень быў тры разы ў гаду. Мёртвая Радаўніца – пасля Пасхі, у апошні аўторнік. Перад Тройцай – Сёмухай – памінальны дзень.

*Запісана ў в. Восава
ад Судніка Васілія Гаўрылавіча, 1937 г.н.*

Восеньская

*Каб я знала, каб я ведала,
Не сядзела б позна звечара,
Не паліла б я лучыначку,
І не шыла б я кашулёчку,
А пайшла б я ў каморачку,
Я б мілога дажыдалася,
Я б міленькім любавалася,
Я б міленькаму дасталася.*

*Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Традыцыі сямейнай абраднасці глыбоччыны

Валянціна Новак

Сямейна-абрадавая паэзія, якая суправаджае жыццё чалавека, пачынаючы ад яго нараджэння і завяршаючы смерцю, уключае радзінна-хрэсцінныя абрады і песні, вяселле і пахавальныя абрады і галашэнні. Радзінна-хрэсцінныя абрады Глыбоччыны – складаны абрадавы комплекс, у структуры якога можна вылучыць такія абрадавыя кампаненты, як прыкметы і павер’і, звязаныя з цяжарнасцю жанчыны, адведкі, выбар кума, кумы і бабкі-павітухі, падрыхтоўка абрадавай кашы, абрад хрышчэння дзіцяці, хрэсціннае застолле, дзяльба («раздача») кашы, ушанаванне бабкі-павітухі, рытуал разбівання гаршка з кашай (у асобных вёсках), звычай адвозіць бабку і кумоў, выкананне радзінна-хрэсцінных песень. Засяродзім увагу на асобных кампанентах, якія ўтвараюць структуру радзінна-хрэсціннай абраднасці. Важнае месца адводзілася прыкметам і павер’ям, якімі спрадвек кіраваліся цяжарныя жанчыны. Адзначым, што клопаты пра здароўе жанчыны-парадзіхі і будучага немаўляці стварылі пэўную сістэму правіл і рэгламентацый яе паводзін. Напрыклад, забаранялася цяжарнай жанчыне, калі яна спалохалася, дакранацца да свайго цела, у прыватнасці да твару, бо ў нованароджанага магла застацца пляма на гэтым месцы: «Вось адна жанчына спугалася, схпілася за губу. А на тым месцы ў маленькага засталася пятно, з якога раслі воласы» (в. Удзела). Асцерагаліся цяжарныя жанчыны біць свайскіх жывёл, шчыра верылі ў неабходнасць прадпісанняў, звязаны з збаронай для іх глядзець на «ўродлівых людзей, пажар» (в. Удзела). Паводле ўспамінаў жыхароў в. Мнюта, забаранялася цяжарнай жанчыне пераступаць праз «аглоблі ў калёсах», каб «пупавіна не абвілася». Клапаціліся ў народзе і аб тым, каб цяжарныя жанчыны, набіраючы ваду з калодзежа, не адлівалі яе назад, «а то ў рабёначка будзе малако атлівацца» (в. Мнюта). Забаранялася, каб цяжарная жанчына прымярала якія-небудзь маскі, бо асцерагаліся, што дзіця такім народзіцца» (в. Мнюта).

Рытуалы, у якіх удзельнічалі кум з кумой, з’яўляюцца надзвычай важнымі ў сістэме радзінна-хрэсцінных святкаванняў. Невыпадкова сур’ёзна адносіліся да іх выбару: «Бралі ў кумоў, хто каго хацеў. Хто з радні, а хто і па дружбе» (в. Забор’е), «На роль кумоў выбіралі сваіх, раднейшых» (в. Шэпелева). Паводлесведчанняў вясцоўцаў, нельга было адмаўляцца, бо, як гаварылі, «усегда будзеш па жыцці наказан» (в. Забор’е). Як адзначылі жыхары в. Залессе, у іх

мясцовасці на ролю кума выбіралі старога чалавека, «а кума далжна маладая быць». Кум і кума – самыя ганаровыя асобы радзінна-хрэсцінных святкаванняў. Як правіла, дзяцей звычайна «хрысцілі кум з кумой» (в. Шыпы). Паводле матэрыялаў, якія былі запісаны супрацоўнікамі Глыбоцкага раённага арганізацыйна-метадычнага цэнтру ў в. Лучайка, кумы, увайшоўшы ў хату з крэснікам на руках, імкнуліся як мага хутчэй пакласці дзіця ў калыску. Лічылася, што ў такім выпадку ў будучым не будзе ў яго праблем са шлюбам. У мясцовай традыцыі в. Карабы кумоў было прынята сустракаць на парозе хаты роднымі бабуляй і дзядулем, якія кланяліся і прыгаворвалі: «Як Вы дзіцятка хрысцілі, // Мы Госпада Бога прасілі: // «Памажы, Ісус Хрыстос, // Каб унучак шчаслівы рос!»

Важная роля адводзілася і бабцы-павітусе падчас хрэсцін. Менавіта ад яе вопыту і кулінарнага майстэрства залежала падрыхтоўка абрадавай стравы – кашы, дзеянні з якой складалі кульмінацыю святкавання з нагоды хрышчэння немаўляці. Звычай адвозіць бабку-павітуху – урачысты заключны момант хрэсцін: «Бабку-павітуху каталі на санях, і яна раздавала пачастункі, прадавала кашу» (в. Шэпелева); «Бабу потым вазілі па вёсцы на якой-небудзь тачцы, людзям давалі гарэлку, закуску» (в. Шыпы); «Бабку вазілі на калёсах, на санях» (в. Празарокі). У некаторых вёсках Глыбоцкага раёна ў святкаванні хрэсцін меў месца рытуал разбівання гаршка з кашай, а ў іншых, паводле сведчанняў інфармантаў, пра гэты факт жыхары не прыгадвалі. Калі, напрыклад, у розных раёнах Гомельскай вобласці выконвалі магічныя дзеянні з чарапкам ад разбітага гаршка (клалі на галовы маладых жанчын або мужчын, каб у будучым паспрыяць нараджэнню дзяцей), то на тэрыторыі Глыбоцкага раёна былі запісаны падчас экспедыцыі вельмі сціплыя звесткі: «Гаршчок біў кум. Кашу выкупалі, на мыла складвалі. Чарапкі разам з бабай па дзярэўні вазілі, кідалі маладым, каб у іх дзеці былі» (в. Шыпы).

У апісаннях вясельнай абраднасці Глыбоччыны захоўваецца традыцыйны падзел на давясельны, уласна вясельны і паслявясельны перыяды. Асноўныя абрадавыя этапы вышэйназваных частак глыбоцкага вяселля – гэта сватанне, заручыны, паненскі вечар (зборная субота), вячанне, пасад («саджэнне маладой на дзяжу»), вяселле ў хаце маладой, выкананне гарманістамі «маршаў», ад’езд да хаты маладога, звычай перагароджваць дарогу маладым («закладваць рагаткі»), вяселле ў хаце маладога,

паслявясельная частка («ісці ў цыганы» – в. Шчарбы), «перазыўкі» – вв. Мнюта), «госці» – в. Мосар, «госці з пірагамі» – в. Узрэчча). Першым этапам у глыбоцкім вяселлі было сватанне. Звычайна ў сваты хадзілі ў суботу вечарам. Калі адмаўляла дзяўчына, то «развернуцца і пайшлі. Еслі ешчэ за стол не садзіліся, дык і гарэлку забіралі» (в. Мнюта). Як і ў іншых рэгіёнах Беларусі, сватанне суправаджалася іншасказальным дыялогам: «Кажуць, што ў нас жаніх багаты, харошы, аддайце сваю дачку. Пакажыце тую кветку, што не вянець ні зімой, ні ўлетку» (в. Азярцы); «Прыйшлі і гаворучь: «Можа, тут у вас цялушачка прадаецца ці авечачка? – Ну, а мы казалі: «Ну, ня знаём, калі ж падберыце тут» (в. Мнюта).

Зборную суботу называюць на Глыбоччыне «паненскім вечарам»: «На вечар паненскі гулялі ўсе падругі маладой, на другі дзень усе збіраліся ў маладой, там быў свой стол, а ў маладога – свой» (в. Азярцы). Паводле ўспамінаў жыхароў, вячанне ў царкве або касцёле з’яўлялася адным з важнейшых этапаў глыбоцкага вяселля: «У пачатку едуць да вянца, у царкву, у касцёл, а тады ўжо прыязджаюць сразу, і пачынаецца свадзьба ў маладой» (в. Удзела). Па тым, як маладыя трымаюць свечкі, імкнуцца вызначыць, хто з іх будзе «верхаводзіць» у сям’і: «Хто вышэй трымае свечку з маладых, той будзе галавой у хаце» (в. Шыпы). Адметны момант вясельнай абраднасці Глыбоччыны – гэта выкананне музыкантамі «маршаў»: «Ну, вось сразу, як канчаецца свадзьба, тады ўжо гарманісты ходзяць ужо вакол і паздраўляюць сразу маладых, а патам – усіх гасцей, паадзіночку ілі парамі. Тады ўжо ім дзень ложаць, гэта гарманістам ужо збор, а тады ўжо гарманісты песні якія спяваюць» (в. Удзела). У сучасным святкаванні вяселля захоўваецца цікавы звычай «закладваць рагаткі»:

«Ставяць на сярэдзіну вуліцу скамейку ці стол, на якім ляжыць хлеб, соль і гарэлка, ікона. Робяць гэта звычайныя людзі, якім за іх віншаванні сват даваў дзве – тры бутэлькі гарэлкі» (в. Узрэчча).

У глыбоцкім вясельным абрадзе меў месца і каравай, хоць яго падрыхтоўка, як сведчаць экспедыцыйныя матэрыялы, і не суправаджалася рытуаламі і асобнымі песнямі, але вялікая ўвага надавалася яго «дзяльбе», з якой было звязана блашаванне маладых на добры шлюб з боку ўсяго калектыву, роду.

У пахавальнай абраднасці і галашэннях знайшлі адлюстраванне архаічныя народныя вераванні мясцовых жыхароў. Сярод рытуалаў, звязаных з гэтым відам сямейнай абраднасці, можна назваць наступныя: запрашэнне пеўчых для выканання святых песень («Запрашалі пеўшых святых песні спяваць» – в. Мнюта), абмыванне цела нябожчыка («Паложана, як па закону, калі памрэць жанчына, мыюць жанчыны. А калі памрэць мужчына, нада толькі мужчынам мыць» – в. Восава), выліванне вады, якой абмывалі нябожчыка, «у кусты, каб ніхто не ступіў туды. Гэта мёртвае месца» – в. Карабы), кіданне манет у магілу (в. Залессе), абсыпанне труны зернем (в. Забор’е), кіданне кветак у магілку (в. Шэпелева).

Жыхары Глыбоччыны імкнуліся строга выконваць пахавальныя і памінальныя рытуалы, бо шчыра верылі ў існаванне замагільнага свету і звышнатуральныя магчымасці памерлых уплываць на зямное жыццё.

У сямейнай абраднасці глыбчан знайшлі адлюстраванне асаблівасці іх светаўспрымання, спецыфічна адметныя рытуалы, шматлікія прыкметы і павер’і, па-народнаму мудрыя і трапныя назіранні, эстэтычныя ідэалы і высокія маральна-этычныя нормы.

РАДЗІННА-ХРЭСЬБІННАЯ АБРАДНАСЦЬ І ПАЭЗІЯ

Я ж хрысціла сваіх дзяцей тайком, тады ж ня можна было. Былі кум і кума, завязуць у цэркву, перахрысцілі, ну, а тады кум і кума купляюць усё малому, каб накрыць яго ў цэркві.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.*

Кашу прынасіла бабка, прадавалі кашу, а бабцы там капейкі клалі, і тады ўжэ тыя дзеньгі былі малому.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Бука Ларысы Юльянаўны, 1933 г.н.*

У нас каша была. Хто напачэць чаго смачнейшага, раздавалі, і грошы плацілі. У нас па вуліцы бабку вазілі на тачцы, пасадзюць яе на калёсы і цягнуць. Ну, і тады ўжо, хто ўстрэціцца, таго ўгашчалі.

*Запісана ў в. Шчарбы
ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.*

Когда родится ребенок, тогда приходили к младенцу, приносили дары, одежду младенческу, плёночки. В отведки приходили, отведать молодуху.

*Запісана ў в. Залесце
ад Патарочынай Матроны Афанасьёўны, 1927 г.н.*

Кума па саду хадзіла,

Кума расаду садзіла.

А кум па саду хадзіў,

Куме расаду пахваліў:

– Расці, расадка, нізенька,

Прысунься, кумка, блізенька.

– А я не буду сунуцца,

Бо людзі скажуць, што любяцца.

*Запісана ў в. Бушыкі
ад Пачопка Марфы Іосіфаўны.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Бабку па вёсцы вазілі на калясцы. А раней, калі не было калясак, дык у карыце (драўляным ці дубовым). Ну, і пасадзяць у гэтую каляску, і ўсе гасці з гарэлкай і закускай як зайдучь у хату да каго-небудзь. Ну, у хату ўсе не шлі, выцягвалі з хаты ўсіх, хто там ёсць. Тады і вып'юць там, патанцуюць. Ну, вот гэтак рабілі. На хрэсьбіны кашу не варылі. Закуску ставілі, усё неслі, што было, хто што звярнуў. А кашу толькі мы на куццю варылі. А ў праваслаўных яшчэ і на похараны, а ў нас на похараны не варылі.

*Запісана ў в. Карабы
ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.*

З самага ранку кум і кума вязлі дзіця ў царкву хрысціць. А ў гэты час у хаце збіраліся гасці. Гасці

казалі: «Добры дзень вам у хату! Вядзём за сабой мы гасцей багата». Гаспадар запрашаў усіх гасцей у хату: «Праходзьце, калі ласка! Добрым людзям мы заўсёды рады!» Гасці з падарункамі і з хлебам-соллю заходзілі ў хату. Старэйшы з гасцей казаў: «Паважаныя бацькі! Віншuem Вас з нараджэннем сына! Прыміце наш хлеб-соль з пажаданнямі ўсёй Вашай сям'і здароўя, шчасця, дабрабыту!» Хлеб-соль уручаўся бацькам. У гэты час музыкі іграюць вясёлую музыку.

Гасці пыталіся: «А чаго ж сёння на радзінах няма бабкі?» – Гаспадар: «Не турбуйцеся, ёсць бабка!» Гаспадар з гаспадыняй выводзяць да гасцей бабку навароджанага. Бабка непакоіцца, чаму так доўга няма з царквы кумоў.

Нарэшце ў хату заходзяць кум і кума з навароджаным, іх сустракае бабка і ўручае куме талерку з акрайцам хлеба. Кума кажа: «Каб рос наш Васілёк вялікі і здаровы», ставіць талерку на кут.

Гаспадар запрашаў усіх да стала: «Праходзьце, калі ласка, сядайце!» Госць адказваў: «Рана нам сядачь, мы ж не з пустымі рукамі завіталі да вас, у нас ёсць падарункі».

Гасці жадалі: «Дару Васільку вось гэтыя гүлі, каб, як вырасце, не паказваў бацькам дулі», «А я дару падушачку, каб у вас было сем сыноў і восьмую дачушачку», «А я дару вам тры ружы, каб сыноч ваш быў дужы», «А я дару вам букет кветак, каб у вас было шмат дзетак». Кум кажа: «І мы з кумой віншuem, віншuem, бо гарэлку чuem!».

Пасля гэтага гаспадар запрашаў усіх да стала: «А цяпер запрашаем вас за сталы дубовыя пачаставацца пірагамі духмянымі, квасам і медавухай!» Гаспадыня казала: «Дзякуем вам, дарагія гасцейкі, што не абышлі вы нашу хату стараной і ўсе разам завіталі да нас на хрэсьбіны».

Гасці садзіліся за стол. Бабка прыгаворвала: «Гасці даражэнькія, сядайце шчыльней адзін да аднаго, каб дзіцятка, як вырасце, з усімі жыло ў згодзе, а зубкі ў яго раслі роўныя і прыгожыя».

Кум (выпіўшы медавухі): «Няхай нашаму Васільку шчасце, доля ў хатку, няхай яму столькі пражыць, колькі ў маёй чарцы кропель дрыжыць, быць яму крэпкім, моцнае здароўе мець і ніколі нічым не хварэць». Усе гасці выпіваюць, частуюцца. Кума падашчэвае: «Як у народзе кажуць: «Адзін з'еш вала – адна хвала, а станеш з людзьмі есці – будзеш мець чэсці! Так што не саромейцеся, частуйцеся!» Гасці частуюцца. Музыкі іграюць. Гасці кажуць розныя жарты і пажаданні: «Адзін сын – не сын, два – паўсына, а тры –

цэлая гаспадарка», «Умеў Міколка гуляць – умеі і дзіця забаўляць», «Навошта той клад, калі дзеткі ідуць у лад».

Гаспадыня: «Дзякуй вам за навуку, за вашы пажаданні, але ж вы, напэўна, засумавалі па добрай песні». А кума звяртаецца да музыкаў: «Музыканцікі, такую песню зайграйце, каб усюды ў ваколлі было чуваць, што мы сёння хрэсьбіны спраўляем!».

Госці спяваюць і танцуюць, пяюць прыпеўкі.

А гармонік, далі Бог,

Не жалей ты нашых ног.

А мне ножкі не баляць,

Яны хочуць танцаваць!

Гаспадар звяртаецца да кума: «Нешта наш кум засумаваў». А кум адказвае:

– У нядзелю я жаніўся,

У панядзелак сын радзіўся,

У аўторак імя даў,

У сераду з жонкай пабіўся,

У чацвер дамоў прагнаў.

У пятніцу ўжо папера,

Што ў суботу мне на суд,

У нядзелю ўжо зранку

Сыночка ў хату нясуць.

Вось з той пары люльку качаю, гаршкі з печы цягаю. А гасці яму: «Дык не сумуй, паглядзі, якая ў цябе кума прыгожая. Хто кумы не цалаваў – той салодкага не знаў. Цалуй, кум, куму, не саромейся!»

Кум цалаваў куму і прыпяваў:

– Гэй, прытупну нагой

І упрысядку пайду.

А прытупну другой –

Кола-круг завяду!

Пасля кум пытаецца: «А дзе ж наша бабка, дзе яе каша?» Тут выходзіць бабка з кашай. Гасці спяваюць: «На валах бабіну кашу вязуць». Бабка, разразаючы кашу на кавалкі, прыгаворвае:

– Мой унучак кашу прыслаў,

Трэба кашу адведаць,

Бабку пацешыць,

Унучка ўславіць,

Бацьку з маці паздравіць.

На стале каша стаяла,

Залатога вярха чакала.

Ой, ты, кумачку-пане,

Ой, прыгожы ў цябе стане,

Апусці руку ў кішэню,

Вымі грошыкаў жменю.

Кум адказваў: «У кішэні пуста, а ў галаве шумна, шумна. Бабка на грошы ласа, як кот на каўбасы».

Пасля гэтага ішло дзяленне кашы.

Госць, паспытаўшы кашы, гаварыў: «Госцейкі, а каша зусім не смачная, горкая». Бабка: «Пацалуй жонку, будзе салодкая ці памачы язык у сахар – будзе саладзейшая». Бабка збірае грошы за кашу і ўручае бацькам са словамі: «Каб быў ваш Васілёк крэпак, як вада, багат, як зямля, весел, як пчала, а красен, як вясна!»

Гаспадыня дзякавала бабульцы і гасцейкам. Гаспадар запрашаў не забываць дарогу ў гэту хату і прыходзіць кожны год на дзень нараджэння сына.

Госці адказвалі: «Наеліся мы, напіліся, натанцаваліся і напаяліся, але ж бабку яшчэ не каталі».

Затым садзілі на воз бабку з пачастункамі і, замест каня, усе гасці вазілі бабку па вёсцы, а яна ўсім, хто сустракаўся па дарозе, налівала гарэлкі і частавала кашай.

Пасля гэтага катання гасці сапраўды збіраліся дадому і жадалі:

– Жалаем вам блакітнага неба, духмянага хлеба!

– Каб вашым дамочку, у вашым хлявочку, у вашым садочку ўсё радзіла і пладзіла!

– Жадаем бацькам Васілька мець пацеху, а ў горасці ўцеху!

– Не біць Васілька вяроўкамі, навучыце яго гаворкамі.

– Што ў маленстве выхаваеш, на тое ў старасці абাপрэшся.

Бацькі казалі: «Шчыра дзякуй Вам! Не абыходзьце нашага парога, калі будзе міма ісці ваша дарога!»

*Запісана ў в. Лучайка
ад Шаурка Алены Восіеўны, 1922 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Бабку вазілі. Павозка такая была (цілега). Пастаўляюць у павозку сё: торт, пернік, мяса тушоное і прыкрыюць крышкамі. І гэту бабу цягаюць па ўсёй вёсцы. Яна ўсіх угашчае.

*Запісана ў в. Мосар
ад Паварэнь Чаславы Адамаўны, 1932 г.н.*

Кашу не варылі на хрэсьбіны. Вазілі бабу на калёсах, але гэтак даўно было, зараз не воззяць.

*Запісана ў в. Мосар
ад Волк Юзэфы Адольфаўны, 1933 г.н.*

Радзінныя песні

А зацвіла калінка ў лузе,

А застагнала Марынка ў ложы,

А заказала вішнёвага соку,

А пазавіце Міроначку з току,

Няхай даставіць вішнёвага соку.

А калі на сына – так мушу дастаці,

Абрад Радзіны, фальклорна-этнаграфічны калектыў Прасніца Запрудскага Дома культуры, 1990 г.

А калі на дачушку – прашу абаждаці.

Ці сын, ці дачушка – усі роўныя служкі.

– А ты, кумачка, ты, галубачка,

Дзе ты дагэтуль была?

– А вы, жоначкі, вы, лябёдачкі,

Да Хрыста ездзіла.

– А ты, кумачка, ты, галубачка,

Што ты там рабіла?

– Хрэсніцу ксціла.

– А ты, кумачка, ты, галубачка,

Чым ты яе пакрыла?

– А вы, жоначкі, вы, лябёдачкі,

Шалковай накідкай.

Запісана ад Лідаховіч Ганны Дзмітрыеўны, 1931 г.н.

На хрысціны завуць саседзяў, родзічаў. Нясуць розныя выпечкі, каўбасы, падаркі. А выбіраць можна было каго хочаш, каб хрысцілі, каб кумалі. Кашу рыхтавала хазяйка дома. Гаршкі не разбівалі. Хрысціны закончаюцца, што ўсе нап’юцца, напеваюцца да і расходзяцца ўсе па дамам.

Запісана ў в. Валодзькава
ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.

П’ём мы водку, п’ём мы водку,

Будзем піць віно.

А хто прыйдзе з нас насмяецца,

Будзем знаць таго.

Прыйшоў дзядзька, дзядзька багаты,

Насміхаецца,

За што, за што, бедна басота

Напіваецца.

За што, за што, бедна басота

Напіваецца.

Дак вось такія песні піялі ў нас на хрэсьбінах.

Запісана ў в. Сукліна
ад Паварэнь Наталлі Сяргеёўны, 1933 г.н.

Хрысціць дзіця павінен быў хтосьці з радні.

Запісана ў в. Шэпелева
ад Гуляшка Альфрэды Станіславаўны, 1950 г.н.

Калі хрэсцілі, вадзілі дзевак у касцёл, а тут у нас і царква была. Бралі ў кумоў, хто каго хацеў. Хто з радні, а хто і па дружбе. Бабка-павітуха была, ужо потым стала бальніца. А калі ўжо хрэсцяць, возяць бабуку на якой-небудзь тачцы, а не, ды і цялегу бальшую мужыкі цягалі. Садзяць бабу на гэтыя калёсы. Ванну налівалі, шмат вады, закрываюць яе туды. Ай, дзялоў было, тады ўжо смеху. Кашу бабука вазіла, а бальшыня – гарэлку. Было людзей многа, пад кожнай хатай ужо чакалі, сустракалі. А ззаду ўжо бегавы хтосьці з чаркай і ўгашчае.

Запісана ў в. Забор’е
ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.

Дубоўская
Браніслава Усцінаўна

Хрэсьбіны добра святкаваліся. Бліны пяклі, хто што прынясе, гэта ўсё дзялілася. На роль кумоў выбіралі сваіх, раднейшых. Бабку-павітуху каталі на санях, і яна раздавала пачастункі, прадавала кашу.

Запісана ў в. Шэпелева
ад Ляснеўскай Вольгі
Раманаўны, 1940 г.н.

Бабу тады на сані ці калёсы садзілі, і катаюць яе па пасёлку.

Хусцінку завязваюць якую-небудзь. Бутылку яна бярэць з сабой. І вязуць, і ўжо хто ўстрэціў гэту бабу, і ўжо налівае яна ім. П’юць за здароўе ўнука ці ўнучкі, каб жыцця шчаслівая была. У кумы бралі любога, толькі штоб абязцельна былі павенчаныя. Трэба было, каб радзіцелі былі павенчаныя і кумаўя павенчаныя ў цэркві. Нельзя жонцы з мужыком хрэсціць аднаго і таго ж. Бабіну кашу прадавалі. Вязуць бабу гэтую і кашу ўсім раздаюць, і тады курэй кормяць. Абычна ат калёс ёсць кружок такі, туды клалі кашу і куры збягаліся і елі. І тады лічылася, што яны маладыя ўжо не расходзіліся, усе тады дружуць.

Запісана ў в. Шэпелева
ад Роека Пятра Усцінавіча, 1935 г.н.

Складваліся на мыла ўсе, хто прыходзіў на хрэсьбіны.

Запісана ў в. Шэпелева
ад Ляснеўскай Вольгі Раманаўны, 1940 г.н.

У кумы бралі родзічаў, бывала, і знакамітых людзей, друзей, падруг. Нельга адмаўляцца, гаварылі, што ўсёгда будзеш па жыцці накізан. Дзевачка старалася пахрысціць першага мальчыка.

Хрэсцілі дзяцей у цэркві. Кумоў выбіралі. Кашу не дзялілі. Не памятаю такога. Раней, даўно тада, калі ўрачэй не было, была бабука-павітуха. Цягалі яе мужыкі сільнейшыя, на гэтых, як у нас, калёсы называюцца. У яе там і яда, і водка. Тады такое бывала. Усіх, каго сустракалі, налівалі чарку, выпівалі за здароўе маладца, малыша. Абычна, каго б не сустрэлі, стараліся выбегчы на дарогу, калі чулі, што там вязуць бабу.

Запісана ў в. Забор’е
ад Петрашкевіч Соф’і Мікалаеўны, 1939 г.н.

Дзялілі кашу, тады садзілі бабуку зімой на санкі, летам на калёсы, вазілі па дзярэўні яе, угашчалі ўсіх, хто на вуліцы праймаюць, давалі ўгашчэнне. Бабка кашу біла. Як прыхадзіла, адразу сапраўдную кашу прыносіла.

Цяжарнай ня можна было вадзіць ў калодзеж атліваць, а то ў рабёначка будзець малачко атлівацца; аглоблі ў калёсах нельзя было тожэ перахадзіць чэраз іх, каб пупавінка не абвілася. Маскі ня можна было надзяваць, яшчэ рабёнак родзіцца гэтка.

Запісана ў в. Мнюта 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронція Рыгоровіча, 1938 г.н.

Кресцілі цераз 6 нядзель. Бралі в кумовья старога. Маладых не бралі. Еслі кум, то бралі старога, а кума должна маладая быць. А еслі мальчыка хрэсцят, нада каб старухай была кума, а маладой был кум. Штоб кум з кумой не пажаніліся. Бацюшка маладых не ставіў, толькі старыкоў. Бабушка варіла кашу. Эту бабушку вазілі на санях зімой, а летам – на якой-небудзь тачке. Усіх, хто па дарозе ідзе, пераймалі і выпіваць давалі. Больш выпякалі пячэння, усё было свойскае. Бальшую міску напаякут і бабу пасадзят у тачку, і кашу ў падол, і самагонкі бутылку, ну, і вязут на тачке па дзярэўні.

Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1927 г.н.

Крысціць забаранялі, нельзя было, цішком крысцілі. Ноччы бацюшку прывадзілі, вокны запіналі, баяліся, строга было. Во цяпер свабода вам. У цэркву запрашчалі хадзіць раней.

Запісана ў в. Удзела
ад Шынкевіч Іны Пятроўны, 1933 г.н.

Кашы ў нас не было ніякай. Абыкнавенна ўсё было: пакрысцілі, селі, паелі, і ўсё. А вот ужо, як мае былі дзеці, тады ўжо вазілі бабульку. Водку давалі, закуску, садзілі яе ў калёску.

Запісана ў в. Карабы
ад Касцюкевіч Генрыкі Іосіфаўны, 1938 г.н.

Родственікі, саседзі былі на хрэсьбінах, гулялі. Куму і кума зараней не падбіралі. Бралі каго хацелі. Была каша печаная, бабіна каша. Яна выпякалася ў формачках. Пеклі і прадавалі бабіну кашу. Бабу на санках каталі.

А ў нас у бабы, перад самымі хрэсьбінамі была паломана нага. Ну, і вазілі гэту бабу з паломанай нагой.

Бабуля купала малаго. Маладая ж там не знала, як яго купаць.

Запісана ў в. Вераб’і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.

Атмячалі хрэсьбіны, бабуку вазілі, выбіралі і кума, і куму. Бабку вазілі на калёсах, на санях. Як зімой, так вазілі на санях. Бабка ўжо ж вязець усе падаркі. Бабка кашу пекла, гэта была бабіна каша. Выкуплялі, грошы клалі. Бывала, бабука падманвала, не тую кашу давала. У некаторых гаршкі білі, а ў некаторых не білі.

Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі
Феліксаўны, 1926 г.н.

Малое, як уродзіцца, так сразу ў касцёл вязуць ці ў царкву. Калі не хрысцілі, то ён быў яўрээм, а калі ў царкве – праваслаўным.

Запісана ў в. Удзела
ад Майсечук Антаніны
Емельянаўны, 1925 г.н.

Майсечук Антаніна
Емельянаўна

Калі дзіця нараджалася, родныя збіраліся і куплялі яму ў падарунак што-небудзь. Потым на саначкі садзілі старую бабульку, пераапраналі яе ў дзіця, давалі ў рукі водку і вазілі па ўсёй вёсцы – частавалі людзей. Адзін дзень гулялі.

Чэраз кладачку, чэраз гібкую
Молад Ванечка ідзець,
Молад Ванечка ідзець,
Ён за ручаньку сваю Насценьку,
Сваю Насценьку вядзець.
– Ах ты, кладачка, ах ты, гібкая,
Ты ня гібкайсь пада мной.
Ах ты, Насценька, ах ты, душачка,
Ты ня гневайся са мной,
Ты ня гневайся са мной.
Выпей чарачку, выпей другую,
І ня будзь ты пьяненька,
Радзі сыначка і дачушачку
І ня будзь ты старанька.

Пахрэсцяць таго дзіцёначка, і тады ўжо пачынаюць піяць песні ўсякія. У праваслаўных дзіцёначка акунаюць, а ў нас толькі абліваюць. Гэта рабілі, як ужо хрысцілі.

Запісана ў в. Удзела
ад Шымко Ганны Францаўны, 1937 г.н.

Збіраліся, хрысцілі малога ў царкве. Тады ўсю радню сабіраем. Ездзілі ў царкву кум і кума – з яго стараны і з маёй. У царкве малога не акуналі, аблівалі вадой. Болей малога кума дзержыць, а тады – і кум. Імя бацькі выбіраюць. Як прыедуць, сустрачаюць з хлебам-соллю. Баба кашу варыла. Крупы таўклі з ячменю, талеркі білі на шчасце. А гаршчок з кашай ня білі. Кашу раздавалі. Бабу потым вазілі па вёсцы на якой-небудзь тачцы, людзям давалі гарэлку, закуску. Мужчыны тачку барану падкладвалі, вазілі па ўсёй дзярэўні. Бабушка купала малога. Былі ў хатах бэлькі, і яны вот так вот гушкаюцца.

Запісана ў в. Шыпы
ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н.,
Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.

Хрысцілі кум з кумой. Я шасцёра хрысціла. Пазавуць кума з кумой, пасядуць за стол, паснедаюць. Тады абходзіш вакол стала, кума нясе рабёначка, а кум ідзе так. І паехалі ў цэркву. Ездзілі кум з кумой, бацька ці матка. Але ж кума вязець таго рабёначка. У ваду бацюшка акунаець: міска такая была бальшая, нагрэюць вады цёпленькай, і тады дзяржыш яго. А тады бярэць бацюшка яго на левую руку, ложыць ніц яго, а тады гэтай вадзіцай цёплай палівае на яго. Ну, а тады даець куму дзяржаць.

Хрэсьбінная песні

Кум з кумой, кум з кумой пакуміліся,
Кум з кумой, кум з кумой пасварыліся.

Кум казаў, кум казаў: «Я за хрост плаціў».
Кума кажэ, кума кажэ: «А я пакрывала.
Прабачай, кумок, я ў піры была,
П'яная дамоў прышла.
Прабачай, кумок, тарапілася.
І цяля з хвастом у пірог умясілася».

Як возяць хрысціць кума з кумам, то пелі:

– Кумачка, любачка, дзе ж ты была?
Кумачка, любачка, дзе ж ты была?
– Бабачкі, жоначкі, у цэркаўцы была.
– Кумачка, любачка, што ж ты там рабіла?
– Бабачкі, жоначкі, дзіця я хрысціла.
– Кумачка, любачка, як жа дзіцё зваці?
– Бабачкі, жоначкі, Колечка зваці.

Запісана ў в. Шыпы
ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.

Вазілі ў царкву дзіця, хрысцілі. Сабіралі гасцей. У царкву везлі хросныя – выбіралі каго там родных. Імя давалі бацькі, канешне. А раней толькі свяшчэннік па кнізе даваў. Бывала, бяжым малыя ззаду, як вязуць з хрышчэння: «Як назвалі, як назвалі?», – спрашываем. Бабіна каша была. Варылі абыкнавенна яе з круп. Даўней, з ячных круп варылі. Вазілі бабу, тады яе калацілі. Баба давала гарэлкі. Вазілі па дзярэўні, прыдумаюць якую-небудзь тачку і тады цянуць яе. І песні пяюць. А патом зноў гуляюць.

Запісана ў в. Бараны
ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьевы, 1937 г.н.

Бывалі хрэсьбіны. Атмячалі. Бабку выбіралі, вазілі на калёсах ці на санях. А то калі няма нічога, дык у лодку пасадзяць і цягнуць. Бабка там ужо вязець падаркі ўсем, дорыць калідага. Бабка і кашу рабіла – бабіна каша. Выкуплялі гэту кашу, грошы давалі, пячэння якога напачом і кладзём. Расказвалі, што была і падманная каша. Гаршчок з кашай у некатарых білі, а ў некатарых не білі. Былі кум і кума. Іх бралі з радні.

Хрэсьбінная песні

Ах ты, кумачка, ты галубачка,
Дзе ж наш...

Ах ты, кумачка, ты галубачка,
Як хрэсьніка назвала,

Як хрэсьніка назвала?

Ах вы, жоначкі, вы, лябёдачкі,

Ванечка назвала,

Ванечка назвала.

Ой ты, кумачка, ты галубачка,

Чэм ты хрэст пакрыла,

Чэм ты хрэст пакрыла?

Ах вы, жоначкі, вы лябёдачкі,

Галубым я шолкам,

Галубым я шолкам.

Ах ты, кумачка, ты галубачка,

Дак утрата ж твая,

Дак утрата ж твая.

А як кум к куме заляцаўся,

Кананькі ірваць сабіраўся.

А ён рваў, выбіраў, выбіраючы, казаў:

– Ты, кума, ты, душа, ты кругом хараша.

А як кум к куме заляцаўся,

Кананькі сушыць сабіраўся.

Ён сушыў і сушыў, да і, сушачы, казаў:

– Ты, кума, ты, душа, ты кругом хараша.

А як кум к куме заляцаўся,

Кананькі мяць сабіраўся.

А ён мяў, прамінаў, прамінаючы, казаў:

– Ты, кума, ты, душа, ты кругом хараша.

А як кум к куме заляцаўся,

Разам прасці і з ей сабіраўся.

А ён праў, прапратаў, прапратаючы, казаў:

– Ты, кума, ты, душа, ты кругом хараша.

А як кум к куме заляцаўся,

Разам спаць і з ей сабіраўся.

А ён спаў, прасыпаў, прасыпаючы, казаў:

– Ты, кума, ты, душа, ты кругом хараша.

Ах ты, чарачка-серабраначка, напіла мяне,

Напіла мяне.

Ах ты, чарачка-серабраначка, паваліла мяне,

Паваліла мяне.

Пад алешанькай, пад цярэшанькай

Палажыла мяне.

Ах ты, міленькі, чарнабрывенькі, падымі ж ты мяне,

Падымі ж ты мяне.

Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.,
Шаўко Ядзвігі Вацлаваўны, 1926 г.н.

Хрэсьбіны

А я ўчора п'яна была,
А я сягоння не буду піць,
Бо ў мяне госцікі меліся быць.
А што ж за госцікі, кум да кума,
А яшчэ госцікі – брат і сястра.
Для кума і кумы піва вару,
Для брата і сястры вала пяку.

Хрэсьбіны

Цераз рэчаньку, цераз быструю
Гібка кладачка ляжыць.
Па той кладачцы, па той гібканькай
Молад Ванечка ідзець,
Сваю Анечку, сваю душачку
Ён за ручаньку вядзець.
– Ой, ты, кладачка, ой, ты, вузкая,
Ты не гніся пада мной,
Ой, ты, Анечка, ой, ты, душачка,
Не сварыся ты са мной.
Выпі чарачку ды гарэлачкі і не будзь жа п'яненька,
Радзі сем сыноў, сем дачушак
І не будзь жа старанька.
– Буду піць віно і гарэлачку,
Мушу быць я п'яненька,
Раджу сем сыноў, сем дачушак,
Мушу быць я старанька.

Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Збіраемся, у цэркаў вазілі. Бацькі не хадзілі. Дзіця насіла кума. Выбіралася гэта бабка-павітуха, што бабіла. Была бабіна каша. Гаршчок біў кум. Кашу выкупалі, на мыла складвалі. Чарапкі разам з бабай па дзярэўні вазілі, кідалі маладым, каб у іх дзеці былі. Бабу на калясцы вазілі.

Запісана ў в. Шыпы
ад Пашкевіч Ганны Раманаўны, 1926 г.н.

ВЯСЕЛЬНАЯ АБРАДНАСЦЬ

Вяселейка нам Бог даў

Традыцыйнае вяселле гулялі пераважна два дні, дзе тры, а то і чатыры. Варыянтаў вяселля вельмі многа. Напрыклад на Глыбоччыне, менавіта ў Узрэчскім сельскім савеце.

У першы дзень вяселля, адразу пасля поўдня, жаніх з сваёй дружнай выязджаў не да маладой, а ў царкву, таму што ў царкву маладыя ехалі па асобку. Да гэтага яго сёстры ці дзяўчаты садзілі на кут, лава была заслана кажухом, каб багацце вялося, і адорвалі. Выпівалі па тры чарцы на дарогу і старшы сват перад выездам браў з сабою грамнічную свечку. «Гэта каб у дарозе і вяселлі было ўсё добра». У павозкі запрагалі лепшых коней, вупраж і коні ўпрыгожваліся лентамі, званочкамі, кветкамі. Жаніх жа нанімаў лепшых музыкантаў, бубен ці то барабан, скрыпка, гармонік. Усю дарогу госці жартавалі і пелі песні. Адначасова збіраліся госці і ў нявесты. Дзяўчаты дапамагалі нявесце адзецца ў гэты час жанчыны спявалі песні. Затым нявесту родны брат абводзіў тры разы вакол стала, падводзіў да абраза, потым да бацькі з маткай, якія благаслаўлялі дачку, і вёў на пачэснае месца і садзіў на падушку, пазней яна кідала цвяты, і той хто зловіць з дзяўчат, тая пойдзе хутка замуж. Затым, як і маладыя, радня адорвала яе і збіраліся ў дарогу. Нявесце раілі ехаць вянцаца з даронамі грашамі. Старэйшыя наказвалі, каб абавязкова пры ўдачным выпадку яна наступіла нагой на яго нагу, гэта азначала, што будучы муж будзе паслухмяны, і яе будзе верх. У другіх мясцінах, казалі так: хто першы да царквы прыедзе, той першы памрэ. Але тым не менш як у каго атрымлівалася. Непажадана было на дарозе сустрэць жанчыну з пустымі вёдрамі. Пры ўваходзе ў Божы храм маладыя стараліся не наступаць на царкоўны парог – магло быць прычынай сямейных сварак. У час вячання па тым, як гарэлі свечкі ў маладых, гадалі аб іх лёсе: калі ў маладых свечкі гараць жарка, то будуць жыць дужа, хораша, калі свечкі ў маладых патрэскавалі, трашчалі – будуць сварыцца. Ну, а калі свечка ў час вячання патухне – у каго-небудзь з маладых той хутка памрэ. Дождж у дзень вячання азначаў, што маладыя будуць жыць багата. Пасля вячання маладыя ехалі на першай павозцы з імі сядзелі старшыя шаферы. Іншыя госці і моладзь ехалі следам за імі і ўсю дарогу спявалі песні.

Да нашага часу ў вясельным абрадзе захаваўся звычай «закладваць рагаткі»: ставяць на сярэдзіну вуліцы скамейку ці стол, на якім ляжыць хлеб, соль і гарэлка, ікона. Робяць гэта звычайныя людзі, якім за іх віншаванні, сват даваў дзве-тры бутэлькі гарэлкі. Маладых сустракалі ў варотах пры ўваходзе ў двор, ставілі браму, бацькі з хлебам-салю сустракалі на парозе ў хату дзе іх благаслаўлялі і запрашалі ў хату.

Абышоўшы тры разы стол, нявеста вешала ікону і маладыя сядалі за стол. Сват запрашаў гасцей таксама за стол, радня жаніха сядала з боку жаніха, а радня нявесты – з боку нявесты. А было і так, напрыклад у Псеўскай старане, што каля маладых сядала моладзь, а ўжо пасля больш старэйшыя людзі. Першую чарку падымалі за маладых, віншавалі іх і спявалі песні ў якіх ухвалявалі жаніха і нявесту. Садзіліся за стол толькі два разы. За 2 сталом жаніх адорваў радню нявесты. Момент быў цікавы яшчэ: калі на вяселле прыходзіў кавалер які да гэтага карагодзіў нявесту – яму аддзявалі гарохавы вянок і ён супраць не быў, а падыходзіў да маладых, нявеста налівала чарку, якую ён выпіваў з жаніхом. Асаблівы настрой гасцям стваралі музыканты, падыгрывалі спевакам мелодыі адпаведных песень, ігралі і танцавалі вясёлыя танцы. Да хаты дзе праходзіла вяселле збіраліся паглядзець на маладых амаль уся вёска. Сват з графінам гарэлкі і жанчына з закускай частавалі ўсіх прысутных. Часта гэтыя ж «прысутныя» кралі нявесту каб пасля запалучыць выкуп.

На другі дзень на кут садзілі «падстаўных» маладых і сват павінен разам са сваімі сватамі выкупіць месца маладых. Усё гэта адбывалася ў жартоўнай форме. У гэты ж дзень малады павінен быў паставіць чырвоную гарэлку. Гэта быў самы галоўны момант. Перад ад’ездам да маладога яго ж сваты венікам мятуць хату, а маладая абвязвала іх паясамі. Дзяўчаты і мальцы маладой кралі яе і патрабавалі ад яго выкуп. Сваты ж жаніха тым часам грузілі пасаг, падушкі, абрусы, пакрывалы і розную жывёліну. Калі былі выкананы ўсе рытуалы, ад’язджалі да маладога. У маладой пры сабе павінна была быць ікона, каравай і падарункі. На парозе іх сустракалі бацькі маладога, абсейвалі жытам, тут-жа маладая давала ім падарункі. Іконку вешала на кут, а каравай аддавала свякроўцы. Яна ж у гэты вечар адорвала ўсю самую блізкую радню жаніха. Ну, а калі сваты нявесты засабіраліся дадому, свякроў апранала кажух, мялялася і з качаргой сядала за стол. Госці нявесты падыходзілі да яе і таксама адорвалі, задабрывалі, каб яна была лагоднай да іх маладой. Від пры гэтым яна рабіла сур’ёзны, таму і называлі яе «Ваўчыхай». Пры гэтым жа маладая дзяліла свой каравай з чым яе госці ад’язджалі.

Ну, а ўжо на трэці дзень, як казалі мужыкі «жывату добра – а галоўка баліць», прыходзілі пахмяліцца і зацягвалася гэта пахмелка да вечара. Было і так, што малады са сваёй дружнай прыязжаў да маладой, выкупляў яе і толькі тады ехалі пад вянец – гэты ж элемент існуе і цяпер. Але ж вяселле на гэтым не заканчвалася.

Госці з пірагамі ці паслявясельныя госці

У першую нядзелю пасля вяселля маладыя разам з бацькамі маладога і блізкай раднёй з пірагамі ехалі ў госці да бацькоў маладой. Тут, у гасцях бацькі маладога запрашаюць бацькоў маладой у наступную нядзелю паглядзець, як іх дачка «гаруе».

Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Прыходзяць бацькі, хлеб і соль кладуць. Выкупліваюць маладуху, грошы дораць, тады снімаюць ікону, цалуюць іконку, прашчаюцца і едуць у сельсавет распісвацца. А тады прыязжаюць і гуляюць.

После вяселля ідуць «у цыганы», перадзяваліся, крадуць маладую са стала. Курэй кралі. А тады «цыганы» – цераз нядзелю прыязжаюць бацькі, родственнікі прыходзяць сюды к нам, бяруць пасаг, пасцельнае, падушку, ходзяць па хатах, пераадзяваюцца, як цыганы, спяваюць.

Запісана ў в. Шчарбы ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.

Вяселле

Яна ў бацькі і ў маткі жыла,

Як макавачка, у агародзе цвіла,

Яна і пела, не піла,

А сытая, як ком, была.

Кілбас і булак ня ела,

А матцы і бацьку надаела,

Бо замуж аддаюць.

Яна ж усю нядзельку

Шые, мые, прасуе,

А ў нядзельку марш – і на кірмаш.

На кірмашы стол.

Усіх майстраў с ума пазводзіць:

Аднаму вочкам маргнець,

Другому броўцам кіўнець,

К аднаму ідзе-скача,

А за ёй хлопцы плачуць.

І хадзіла яна не галавой, а нагамі,

А за ёй хлопцы, што чэрці з рагамі.

А што палучылась, наканец:

Падвярнуўся Ваня-маладзец,

Падмануў – і пад вянец.

Хопіць табе хадзіць

Ды мальцаў звадзіць,

Нада замужам пабываць,

Нужды і гора павідаць.

А як замужам пабудзеш,

Не раз ускладлочанай будзеш.

Тады цябе спросюць:

– А грэбень табе ці патрэбен?

– Нет, грэбень мне не патрэбен.

– А памада тебе не нада?

– Нет, і памада мне не нада.

Быў бы ў цябе бацька Антон, а не мамэдак,

Не рабіла б дачка гэдак,

Жылося б табе, што ў цябе матка Анна, а не Анэта,

Не рабіла б дачка гэта.

І тады жадалі «Маладым бочку віна, сем дачок, васьмога сына». Гэта ўсё прыгаварывалася за сталом.

Запісана ў в. Шчарбы ад Бука Ларысы Юльянаўны, 1933 г.н.

Як раней, у мяне сабіраліся ў суботу і дарылі ўсе, хто прыходзіў: палаценца, віно, хто што дарылі. Вот падарылі, а тады я вянчалася. Мая матка сказала, калі прыязджаў мужык: «Калі не будзеце вянцацца, я не атдам дачку замуж». Патом ехалі к маладой і гулялі ў маладой: субота вечар і нядзеля. Садзіліся ў чатыры часы, а зімой і то раней і гулялі марш. Першым гралі маладым, а тады кожнай пары. Вось адыграюць марш, і тады мы ехалі сюды да маладой, а бацькі сустракалі і з хлебам, і з саллю, і з віном. І тут яшчэ гулялі і ў нядзелю, і ў панядзелак, і гулялі пачці чатыры дні свадзьбу. Заручаны былі. Прыязджаў мой Валік, дзядзька, бацька. Гэта нада было абавязкова купляць падаркі, я купляла свёкру будучаму, дзядзьку, а маладому абычна куплялі белыя шарфікі. Недзе ў мяне валяюцца яшчэ, што я дарыла мужыку. І блізкія родственнікі, хто быў, сядзелі разгаварвалі, дагаворваліся, сколькі і хто будзе, дзе будзе свадзьба. І раз’яджаліся, а на вяселлі толькі сустракаліся. Мне цётка казала: «Плач, плач, – не наплачйся за сталом, будзеш плакаць за вуглом». Между мной і Валікам садзілася маленькая дзевачка, і ён доўжан быў мяне выкупіць. І вот яна трэбавала грошы. Тады яна вылізала з грашамі, а мы садзіліся ўмесце. Ігралі марш, каравая тады не было, ігралі марш, сабіралі грошы, і гэтыя грошы шлі гарманісту, а не маладой з маладым. А раней прыязджаў гарманіст і дагаварваліся на сколькі грошай. Калі за марш не сабралі столькі грошай, то маладуха ці малады даўжны былі даплачваць. У туюль трэба лажыць капейкі, гэта засцерагае маладых ад беднасці. Калі вянкаешся, свечку дзержыш. Калі маладой свечку дзержа вышэй, то, значыць, ён будзе главенстваваць і наадварот. Мне ж цётка гаварыла, каб я апусціла свечку, мы дзяржалі нараўне. І точна, мы ўсю жызн былі на раўных, ніхто з нас у сям’і не камандаваў.

Запісана ў в. Восава ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

Прыхадзілі ў сваты: то бацька ідзець, і дзядзьку якога-небудзь папросюць. Ну, і прыходзяць, скажуць жа, што прыйдуць у сваты, стол нагатовуюць, па-

дарак купюць. І палаценцамі абвязвалі гэтых сватоў, і рубашачкі куплялі. Угашчалі, дагаварываліся. Прыйшлі і гаворуць: «Можа, тут у вас цялушачка прадаецца ці авечачка?» Ну, а мы казалі: «Ну, ня знаём, калі ж падберыце тут». Падстаўлялі наабарот маленькага каго-небудзь, еслі ёсць рабяты. Сва-ты прыносілі толькі гарэлку. Ішлі сватацца ў суботу вечарам. Еслі адмаўляла дзяўчына, развернуцца і пайшлі. Еслі ешчэ за стол не садзіліся, дык і гарэлку забіралі. Дагаворуцца, на якое врэмя, па кольку ча-лавек будзец у свадзьбе, ну, і гатовіліся. А тады ўжэ ў аднэй хаце спачатку гулялі ў маладухі, а тады ў жаніха другі дзень. Пяклі каравай у маладухі. Дзялілі па ку-сочку ўсім, гаварылі пажаданні, каб шчасліва жылі, каб дружна, здароўя жадаюць, усяго.

Маршы іграюць кожнаму з гасцей, і ложым на та-рэлачку грошы. Еслі мы не зложам маршам, тады хазяін даплачваець.

Перазыўкі былі: нявеста цэлую нядзелю далжна быць у жаніха, дамоў каб не паказвалася. А як нядзе-лю пражывуць, тады ўжэ ідуць ягонья бацькі, і мала-ды з маладой ідуць да яе радзіцелей.

Як толькі ад’язджалі маладыя на свадзьбу, кралі курэй, кралі парася, калі дзе ёсць маленькае, баль-шога ж не возьмеш, з хаты кавёр сарвуць. Кралі гэта ў нявесты. Ну, назад ужо ніхто не забіраў, нельзя, што ўкралі вяртаць назад. А яны нясуць жаніху крадзе-нае. На шчасце гэта бралі.

Калі каравай дзелалі, песні пелі.

Маладую садзілі на падушку. Садзілі нявесту на пасад, каб не вярнулася назад. А ўжо як первы дзень адгуляюць і снімаюць у маладухі фату з галавы, во тады ўжэ яна яе кідаець, і хватаюць усе, каб надзець першаму, бо той первы замуж пойдзе.

Тая, каторая правініцца, і рабёнак ужо ёсць, тая на пасад не садзіцца.

Сабіралі грошы на калготачкі ці паўзункі: і тады на мальчыка – у адну калашыну, а на дзевачку – у другую. І для каго болей зберуць, тады той первы і родзіцца. Як вянчацца едуць, тады абсыпалі зярном. Маладым у пасцель куклу падкладвалі, каб ужэ ска-рэй дзіця радзілася.

*Запісана ў в. Мнюты 1
ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н.,
Басянка Геронцыя Рыгоравіча, 1938 г.н.*

*А сваціцы-галубіцы, просім вас з павагі,
Каб не было нашай сястрыцы знявагі,
Каб не стаяла цёмнай ночкай пад акном,
Каб не ўцірала дробных слёзак рукавом,
Каб не была наветачка за хатку,
Каб не была суседачка за мамку.*

* * *

*А сваціцы-галубіцы, маўчыце,
Ды вы ж яе паціхоньку наўчыце,*

*Няхай яна ранюсенька ўстае,
Няхай яна хатку-сені памяце,
Няхай яна на вулку шумку не нясе,
Няхай яна слёзачкай прымочыць,
Няхай яна ножанькай прытопчыць.*

*Запісана ў в. Шубнікі
ад Падорскай Яўгеніі Пятроўны, 1929 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам*

Прыходзяць у сваты, нясуць бічанку бацька, дзурья жаніха. Тады ідуць і кажуць: «А ў вас, мусіць, кароўкі не дояцца; мы вам малака дадзім папіць». А там гарэлкі нагонюць і нясуць ужо: «Ці можна ў вас тут прысесці?» І тады ўжо пачынаюць сватаць. Кажуць, што ў нас жаніх багаты, хорошы, аддайце сваю дачку. Тады дагаварваюцца, сядзяць і п’юць. Яшчэ кажуць: «Пакажыце тую кветку, што не вянець ні зімой, ні ўлетку». На вечар паненскі гулялі ўсе падругі мала-дой, на другі дзень усе збіраліся ў маладой, там быў свой стол, а ў маладога – свой стол. Спачатку ў мала-дой гулялі, а тады ўжо едуць у цэркву на конях, а там ужэ вянчаюцца і едуць да маладога. Баяркі сядзелі за сталом маладой і маладога і п’юць такія песні: «Дзе баяркі сядзелі, тры дні лаўкі смярдзелі». Перад гэ-тым маладуху садзяць на дзяжу і маці благаслаўляе, толькі дзеўка далжна быць чэсная, і венчык бацькі прывязваюць на галаву.

*Ах, налівай, друг, налівай!
Усё да каплі выпівай.*

*Віно, віно, віно
На радасць нам дано.*

Доруць падаркі і паздраўляюць.

*Запісана в. Азярцы
ад Сыцік Еўдакіі Мікалаеўны, 1927 г.н.*

Даўней сваталі, адавалі нехаця.

*Ой, вечар, вечар, вечарышча,
Іванька, ты не пазніся,
Твая вячэра нешта запала,
Твая Ніначка выйшла за пана.
Неправда ваша, ой, бабкі маі,
Неправда ваша. Мая вячэра
На прыстоле стаіць,
Мая Ніначка на пасадзе сядзіць.*

*Запісана ў в. Мнюты 2
ад Міхайлоўскай Любові Ігнацьеўны, 1933 г.н.*

Свадзьбу гулялі тры дня. Эта абавязкова было. Зра-зу гулялі ў маладой, а тады малады забіраў везці да сябе. І каравай пяклі. Каждая хазяйка ўмела. Была два караваі: і ад нявесты, і ад жаніха. Ну, тарты называліся. Ну, пяклі, а тады рэзалі кусочкамі. І кожны должан был, хто прыходзіў, з’есці этат кусочак. Жанчыны тады піялі песні. Як вяселле гуляецца, прыходзіла

сільна многа пастаронніх. І яны сваё дарылі: дываны вытканыя. Маладуха далжна была абязацельна пада-рыць свёкру, свякроўцы і ўсім іхнім дзецям.

*Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.*

*Мяне ў вяселле пазвалі,
Чарку гарэлкі не далі.
Каб я знала, не пайшла,
Ці б я работкі не знайшла?
Я б напала пачынак,
Як надворны падсвінак,
Наснавала б на кручок
І выткала б фартушок.
Мяне б мужчынка любілі,
Мне б гарэлку насілі.*

*Запісана ў в. Бушыкі
ад Пачопка Марфы Іосіфаўны 1927 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Песня напрыканцы вяселля

*Сабірайся, наша дружынка,
Да сталу пара ехаць
Нам, маладзенькім, дадому.
Нас тут любяць і галубяць,
Дома ждуць.
Што гадзіначку, што часіначку.
Наша матулька на двары ходзіць, бядуець:
– А дзе нашы родныя дзеткі начуюць?
Калі пры дарозе люты марозе,
Крый, Божа, калі ў сваты ў застоллі,
Дай, Божа.*

*Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Што ты, дзеўка, робіш?

*У панядзелака ка мне ў сваты
Прыехаў Янка небагаты,
Ні кашулі, ні штаноў,
Ідзі, хлапчына, ты дамоў.
– Што ты, дзеўка, робіш?
Ты ж усіх разгоніш.
Адна застанешся,
Тады пасмяешся.
У аўторак Мікіта
Прынёс у торбачцы ката.
За Мікіту не пайду,
Можа, лепшага знайду.
Былі сваты ў серэду,*

*Завітаў Міхась к абеду.
Жаніх з яго не благі,
Але ж ён зусім худы.
У чацверг казаў мне Юзя:
– Ёсць і свінні, ёсць і гусі,
Куры, качкі і цыпляты.
Але ж сам ён небагаты.
У пятніцу раніцою
Я хадзіла за вадою,
Пераняў мяне Яўхім,
Але ж лысы ён зусім.
У суботу ля варот
Сустракаў мяне Фядот.
Ён даваў мне жыта, сена,
Але ж ён мне па калена.
У нядзелю вечарам
Сеў на лавачку Пахом,
Гаварыў мне пра любоў,
Але ж ён сам без зубоў.
Днём і ноччу ля вакна
Усё сядзіць яна адна.
Міма хлопцы ўсе ідуць,
Але замуж не бяруць.*

*Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

*З-за леса сонейка іграе, (2 разы)
Ванечка коніка сядлае. (2 разы)
У яго маменька пытае: (2 разы)
– Куды ты, Ванечка, паедзеш? (2 разы)
– Паеду, маменька, за лясак,
Пачую Галічкін галасок.
Там мая Галінка гуляе,
Жоўтыя арэшкі шукае.
Жоўтыя арэшкі поўныя,
Ванечка з Галечкай роўныя.
Жоўтыя арэшкі гніць будуць,
Ванечка з Галечкай жыць будуць.*

* * *

*Чаму ж нам не пець, чаму ж не гудзець, (2 разы)
Калі наш Ванечка добрага роду. (2 разы)
Дзе пьюць-гуляюць, там будзе начаваць.
Конь яго шубачку на плячах нясе,
Ён сваю Галечку за ручку вядзець.
– Хадзі, хадзі, Галечка, майго дому глядзець.
А ў маім дамку, як у Божым райку:
Музыкі граюць, дзеўкі спяваюць.*

* * *

– А чарачка мая, сярэбрыная,
Мёдам янтарным напоўненая,
Каму чарку піць, каму здаровым быць?
– Нашым нявесце і жаніху.

* * *

А вы, госцейкі, а вы, любя, будзьце ў нас,
І курацінка, і гусяценка – усё для вас.
Яшчэ не пара, ёсць бочка віна,
Будзем начаваць, бочку начынаць.
Бочка коціцца, выпіць хочацца,
Пакуль не дапьем, дамоў не пайдзем.

* * *

А ў нас вяселле будзе, (2 разы)
Вяселле ў нас, ой, вяселле, (2 разы)
Запрашаем да нас, людзі,
Запрашаем да нас, запрашаем.
Маладых мы сустракаем,
Сустракаем мы іх, сустракаем.

Запісана ў в. Празарокі
ад Брэхун Ванды Францаўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Ой, дайце ж мне, дайце сем чарак гарэлкі.
Ой, першую дайце, каб я пасмялела,
Другую дайце, каб я лепей ела,
А трэцюю дайце, каб я лепей пела
Чацвёртую дайце, каб я лепей спала,
А пятую дайце, каб здарова ўстала,
А шостую дайце, каб я была дужа,
А сёмую дайце, каб набіла мужа.

Запісана ў в. Вераб'і
ад Селязень Надзеі Аркадзьеўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Гэту песню спявалі на вяселлі гарманісту, а ён даваў
за гэта цукеркі.

Селязень Надзея Аркадзьеўна

Юзічак, дзіцятачка (2 разы)
Юзічак, дзіцятач...
Ды наўчыў цябе татачка,
Дый наўчыў цябе татач...
І чытаць, і пісаць,
І чытаць, і пісаць,
І ў гармошачку іграць,
І ў гармошачку ігра...
Па людзях паязджаці,
Па людзях паязджа...
І дзяўчатак абдымаць,
І дзяўчатак абдыма...

Запісана ў в. Азярцы
ад Грыгаровіч Зоі Сцяпанаўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Мяне ў вяселле пазвалі

Мяне ў вяселле пазвалі, (2 разы)
Чаркі гарэлкі не давалі. (2 разы)
Каб я знала – не пайшла. (2 разы)
Ці б я работкі не знайшла?! (2 разы)
Я б напала пачынак, (2 разы)
Аснавала б на кручок, (2 разы)
Выткала б я фартушок, (2 разы)
Закрыла б перадок. (2 разы)
Мяне б мужчынкі любілі, (2 разы)
Мне б гарэлку насілі. (2 разы)

Запісана ў в. Галубчыкі
ад Грыбун Марыі Васільеўны, 1924 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Стройся, дзяўчына

Стройся, дзяўчына, нябожа,
І як у дзянёчак святы
Чашы ты галоўку прыгожа –
Сягоння прыедуць сваты.

Прыедуць яны і з гарэлкай,
Запоіны будуць твае.
Падумай, куды цябе забяруць,
Куды цябе лёс твой пашле.

Падумай, як прыйдзеца жонкай
Пайсці да хатынкі чужой,
З чужою старонкай пазнацца,
Здружыцца з чужою сям'ёй.

Дасць бацька на пасагі цялушку

І свінку, авечку з ягнём,
А маці на выправы – падушку
І кубел стары з палатном.
І ўсё гэта возьме твой мілы,
Як куплена разам з табой,
А ты яму аж да магілы
І жонкаю будзеш, слугой.

Служыць ты яму павінна
І слухацца ўсёй сям'і,
На працу, на холад, на сцюжу
Зважаць жа не будуць яны.
А пойдзеш жаць блізка, далёка,
Муж пойдзе араць і касіць
Дзіця сваё возьмеш у касынку,
У поле на козлах вісіць.

А выправіш мужа ў дарогу,
Са страхам ты будзеш чакаць:
Не раз па ўху ударыць –
Павінна п'яному трапляць.

Запісана ў в. Азярцы
ад Грыгаровіч Зоі Сцяпанаўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

На свадзьбе, канешне, добра было гуляць, надзява-
ліся, прыбіраліся, маладую прыбіралі. Ну, пачыналі ў
суботу, усё роўна і зімой, і летам. Раней было 4 дні гу-
лянне. Два дні ў маладой і два дні ў маладога. А елі мы
ж проста: авечку зарэжуць ці кабана заколюць, і тады
мяса наложуць, у печы звараць, дастануць.

Перад свадзьбай у сваты хадзілі. Дагаварваліся, ці
ададуць, а то хачу браць, а бацькі ўпіраліся, бывала,
што і не аддавалі. Было, што аддавалі не па любові.
У хату заходзілі гэтак: стаялі бацька з маткай і з тор-
там, і з хлебам. Бацька торт дзяржаў або хлеба булач-
ку, прыходзілі і гаварылі: «Пахвалёны Езус Хрыстус».
Маладыя тады ж чарку выпівалі, кідалі ўзад, глядзелі
ці паб'ецца яна, ці не. Ну, і ўсё, цалуюць бацькам рукі.
Садзіцца бацька і матка, засцілаюць кажух, і тады
матка бласлаўляе дзяўчыну ці мальца.

Калі з вясельля з'язджалі, маладую за стол садзілі, мат-
ка яе накрывала палатном, а тады прашчаліся, плакалі,
што заставалася яна ў чужых. Начавалі ў мужа.

Запісана ў в. Карабы
ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.

У сваты хадзілі па-рознаму. Абычно ў дзярэўні
выбіраюць старыка, такога, каб ён быў на язык вос-
тры. Калі ехалі, значыць, свата бралі, бацькі ехалі,
ну, а са сватамі яны дагаварваліся, на які дзень
трэба ісці. У пост жа свадзьбу ня дзелалі, даўней гэ-
тага было нельга, бо рэлігію саблюдалі. Вот, і еслі,
дапусцім, яны сасваталі, распісаліся і хочуць вя-

чацца, то бацюшка іх не вянчаў, патаму што яны
дзелалі не па-царкоўнаму, нельга было. А так калі
абычно жаніліся, то ўсё было чэраз цэркаў, вянчаліся
у цэркаві ўсе. Па-царкоўнаму – расхадзіцца нельга
было, але расходзіліся ўсе раўно.

Запісана ў в. Залессе
ад Заяц Віталія Ульянавіча, 1937 г.н.

Стрэчаюць маладых і раскідваюць кажух перад імі.
І садзяцца за стол, і лаўкі паломяць. Сваты ўскачаць
на лаўкі, і ўсё ламаюць.

У сваты прыходзяць оцц і сын, і, неўзабаве, яшчэ
адны сваты едуць. Сабіраюць родственніков і блізкіх.
Садзяцца за стол, пьюць, закусваюць і талкуюць.
Сваты прыносяць водку, а мы – закуску.

Два дні ў маладога гуляюць, а калі ўсе раз'едуцца,
прыходзіць субота. Радзіцелі маладога едуць у госці да
радзіцелей маладой, і там увесь дзень гуляюць і пьюць,
а потым, ад'язжаючы дадому, запрашаюць да сябе ў
госці радзіцелей маладой. І так увесь месяц гулялі.

Запісана ў в. Мосар
ад Паварэнь Чаславы Адамаўны 1932 г.н.

Адпраўлялі маладуху, дзе маладзенец забірае яе,
так. І тады пяюць:

Як паедзем горы
Давіда раўнаваць,
Як павязем сваю
Нявесту гараваць.
Гаруй, гаруй, наша,
Дочанька, не кайся.
Як прыедзеш да мамкі ў госці – не жалься.

Ну, вот гэткую песню піялі даўно, зараз нічога не
пяюць. Цяпер толькі пляскі, свісты.

Запісана ў в. Удзела
ад Брэхун Соф'і Альфонсаўны, 1933 г.н.

Адпраўлялі маладуху так. У першую очарадзь ма-
лады прыезжаў за ёй. Ну, пасля малады прыезжаець
да маладухі, у першую очарадзь гуляюць у маладой
свадзьбу. А пасля едуць, дзе і застаецца маладуха.
Заставалася яна там, добра ёй, горка ёй, но яна за-
стаецца там. Як ад'язжала маладуха да маладога, так
і садзілася за стол. Усе сваты дарылі яе, адпраўлялі
маладуху да маладога жыць. Дарылі, плакалі ўсе, як
адпраўлялі, но цяпер усе спяваюць, цяпер ніхто не
плача. Як пажэнюцца, тады плачуць. А раней мала-
дой нельга было спяваць на свадзьбе, боронь, Божа,
баронь Божа. Толька быў танец паследні йіхны. Былі
яны скромныя, уважаліся, не так, як цяпер нашы
маладухі, як птушкі лятаюць, а праз нядзелю, праз
дзве свадзьбы – разлятаюцца. Я кагда, напрымер, га-
вару сваім унукам: «Жаніцеся вы. Ужо пара жаніцца!»
Яны: «На два дні?» Гаворыць унук: «Тры свадзьбы
гуляў, быў свідзецелем. Адна свадзьба – тры меся-
ца пажылі, харакцерамі не зышліся, другая свадзь-
ба – апяць разышліся, і трэцяя – разышлася, чаго

мне жаніцца? Я сам усё зраблю, сам пасціраю і есці згатоўлю, а на два дні жаніцца не сабіраюся». Ранней, еслі зышла маладуха (ці горка, ці сладка), яна жыла да смерці, да, ніякіх не разводаў-прыводаў – нічога не было. Гэта няможна было, вот так вот.

Значыцца так: як у маладухі нет радзіцелей ужо, усе спявалі такую песню. Эта маладуха просіць:

– Устань, устань, родная матка, не ляжы,
У паследнюю мінуту мне падскажы,
Як мне будзець маё гора гараваць,
Ці лёгка будзець сваё жыццё падгадаваць?
– Ой, родная дачушка, не ўстану...

Вось яшчэ песня, якую спявалі свадзебную:

Сваточкі-галубочкі, просім вас,
Нашы сваточкі, з павагі,
Каб не было нашай нявесце знявагі,
Каб не была та ветачка за хатку,
Каб не была свякровачка за матку,
Каб не стаяла цёмнай ночкай пад акном,
Каб не пралівала горкіх слёзак ручайком.

Запісана ў в. Удзела
ад Брэхун Соф’і Альфонсаўны, 1933 г.н.

Вясельныя песні

Як гойкну барвік на бару,
Служыў Ванечка каралю.
Выслужыў коніка-варанца.
– Падзем, Танечка, да вянца.

Яны ехалі барочкам,
За імі сваты радочкам.
Молад Ванечка – наўпярод,
Вёз сваю Танечку пасярод.
Расла каліначка ў варот,
А ён жа яе стаў ламаць,
Стаў сваю Танечку ўкрашаць.
А каліначка з ім гукаць:
– Не ты ж мяне тут пасадзіў,
Не ты ж мяне тут паліваў.
Мяне Госпад Бог пасадзіў,
Мяне дробны дожджык паліваў.
А ты ж Танечку ўкрашай,
Жыві дружненька, уважай.

* * *

А ў гародзе клубкамі ружа вілася,
У каго, у каго наша Манечка ўдалася?
Пусціла касу па залатому паясу.
– Няхай мая русая коска лялеіць,
Няхай мяне родная мамка жалеіць.

Адлялела русая коска, ня будзіць,
Аджалела родная мамка, ня будзіць.

* * *

Баярачкі, падманачкі вы мае,
Спадманулі маладзенькую вы мяне.
Вы казалі: «Пойдзем, Галечка, ў садочак,
Саўем табе з ружы-мяты вяночак.»
Сабе звiлі з ружы-мяты пахнучы,
А мне звiлі з яліначкі калючы.
Яліначка коліць, галоўку клоніць.

* * *

А ў дарожку, брацетка, у дарожку,
Бяры з сабой золты, серабра памногу.
А будзіць табе тры прыгодачкі ў дарозе:
Першая прыгодачка – цябе дзевачкі пярэймуць,
Другая прыгодачка – твайго коніка распрагуць,
Трэцяя прыгодачка – тваей Танечкі не дадуць.
А ты будзеш па рубельчыку даваць,
А ты будзеш сваю Танечку купляць.

* * *

Прашу цябе, мая сваціца, да столу,
Маю да цябе вялікую размову.
Прашу цябе, мая сваціца, з павагі,
Каб не была нашай Танечцы знявагі,
Каб не стаяла цёмнай ночкай пад аконцам,
Каб не ўцірала дробны слезкі рукоўцам.
А маўчыце, мае сваціцы, маўчыце,
А вы ж яе паціхоньку наўчыце,
Каб яна ранюсенька ўставала,
Каб яна лучыначку паліла,
Каб яна сямеечку будзіла.

Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Раньшэ тры дні вяселле гулялі. Сабіраліся ў суботу дзяўчаты, сваты. У нядзелю ад’язджалі да вянца. Да вянца адпраўляліся бацька з маткай. Маладых сустракалі праз браму. Як ездзілі да маладога, то там былі рагаткі: нацягвалі вяроўкі і цэлую торбу канфет прасілі. Маглі сустракаць з падносам, з віном, хлебам і соллю. Брама гэтка не адна была. Патом свёкар, свякроўка сустракаюць. Трэба ім падаркі падарыць. Потым садзіліся за стол, затым трэба было адорваць усю радню. На свадзьбу запрашалі музыкантаў, якія ігралі, усе танцавалі і траслі тым, што падарылі (тканінай). Мужыкам, у асноўным, дарылі рубашкі. А на другі дзень гулялі марш. Дзе-та ўтрам сватоў разводзяць, вечарам танцы, ходзіць доктар (эта быў сват) і «лечыць» мужыкоў. Людзі перадзяюцца ў цыгана, цыганак, музыкантаў. Кожны з іх паздраўляе маладых. Госці кладуць грошы ў трохлітровую банку,

якая абвязвалася бантом. Калі грошай давалі мала, то казалі: «Дабавэчку», што азначала «давай яшчэ». Гэтыя грошы аддаваліся музыкантам. Так гулялі болей часа. Як ад’язджаюць сваты ад маладога, дык снімалі каўры са сцен, што можна знімалі і што не трэба. Калі прыязджалі да маладога, ставілі стол. Свякроўку акутвалі шкуркай (кажух). Госці садзяцца за стол. Песні піялі такія нудныя. Перш плакалі маладыя, маладая гэтак прашчалася з сям’ёй. Маладыя толькі ў панядзелак ад’язджаюць. На гэта ўсё прыходзіла глядзець уся веска, пелі.

Запісана ў в. Сапеліна
ад Гінько Еўдакіі Браніславаўны, 1950 г.н.

Тарасёнак Юрый
Анатольевіч

Ужо на Шаркаўшчыне я 6 разоў быў старшым сватам. Старшы сват – гэта абязцельна. Ёсць друг і дружка. Усё гэта гуляецца як паздраўленні ад свата, ад сваці, ад музыкантаў паздраўленні, маршы іграюць. Як за сталом сядзіш, песні нужна знаць, дапусцім, першы рад сталоў і другі рад сталоў, так нада песні пець. Музыканты заказваюць песню, дапусцім, а любві. Спеў тот стол, атвеціў этак стол песню. Адзін куплет. І вот так наперабой – хто больш. Кожны стол за сябе атвячае. Гулялі так чатыры дні паначалу.

Запісана ў в. Удзела
ад Тарасёнка Юрыя Анатольевіча, 1944 г.н.

Калі ў суботу вяселле пачыналася, дык аж у панядзелак канчалася. Вот, напрымер, як мяне аддавалі замуж, дык два дні гулялі. Напрымер, вечар гулялі і ўраніцы ўжо снедалі, усе збіраліся. Потым ехалі да маладога, там тожа гэтак сама – увечар і ўранне. Два сталы было. Спачатку гулялі ў маладой, а потым – у маладога. Калі маладая ехала да жаніха, то абавязкова дарыла падаркі свякрусе і свёкру. Звычайна дарылі тканіну. Я ездзіла аж у Вільню, накуплялі адрэзаў на кофточкі хоць, дарыла цёткам. Свёкру дарылі кофту або грошы.

Запісана ў в. Удзела
ад Раманчук Соф’і Браніславаўны, 1936 г.н.

Вяселле інцэрасней тады было. Гулялі тры дні. Два дні ў маладой і адзін дзень у маладога. Пачыналі гуляць у маладой. Малады з маладой сустракаліся толькі ў касцёле. У касцёле маладому і маладой адзявалі вянкi, але калі дзяўчына была нячэсная, тады вянок ёй не адзявалі. Ксёндз браў гэты вянок на тарэлку і маліўся. Пасля касцёла ехалі да нявесты гуляць. Гулялі гарманісты. Пялі, танцавалі. Потым ехалі да маладога і гулялі ў яго марш. А марш як начнуць іграць, тожа перадзяваліся, якіх толькі масак не адзявалі, маладым, ну, усім. Ну, вось сразу, як канчаецца свадзьба і тады ўжо гарманісты ход-

зяць ужо вакол і паздраўляюць сразу маладых, а патом – усіх гасцей, паадзіночку ілі парамі. Тады ўжо ім дзеньгі ложаць, гэта гарманістам ужо збор, а тады ўжо гарманісты песні якія спяваюць. Тады ўжо ўся свадзьба. Адзяюцца тады, там і танцуюць, перадзяваюцца, марш – гэта ўжо ў самым канцы, у пачатку едуць да вянца, у цэркву, у касцёл, а тады ўжо прыязжаюць сразу і пачынаецца свадзьба ў маладой. Адгуляюць вечар, а тады назаўтра дзень, а ўвечар едуць к маладому, вязець жаніх нявесту да сябе, радзіцелі встрычаюць ужо маладога, а тады ўжо апяць вечар гуляюць і яшчэ назаўтра. Длінныя былі свадзьбы. У маладой вянок быў, фата белая, красівая, зелень на фіце, плаці белыя былі тожа, раньшэ ж. Еслі дзевушка чэсная ідзе, значыць, дзелалі вяночак, і яна ідзе да вянца з гэтым вяночкам.

Запісана ў в. Удзела
ад Шымко Ганны Францаўны, 1937 г.н.

Як, прымерна, захочуць падхваліць ці зяця, ці нявестку, тады ўжо співалі, бывала, і сама любіла співаць:

А ў нашым садзе паспелі вішні,
Узялі нявесту пад свае мыслі.
Узялі нявесту пад свае мыслі.
А ў нашым садзе паспелі дулі,
Узялі нявесту пад свае думы.
Узялі нявесту пад свае думы.

Ну, а еслі зяця хвалілі:

А ў нашым садзе бацвінне вяне,
Узялі мы зяця, ёсць на што глянуць.

Сразу, як прыедуць, такія песні спявалі.

Запісана ў в. Удзела
ад Шымко Ганны Францаўны, 1937 г.н.

Даўней жа во як вяселле гулялі. У суботу збіраюцца. Маладая аддзельна, а малады аддзельна гуляюць. У нядзелю едуць да вянца, сядзіняюцца. А тады ад вянца едуць да маладой. Нядзелю гуляюць. У панядзелак едуць у хату маладога, і там маладая ўжо застаецца. Хадзілі ў сваты па 3–4 чалавекі, падаркі давалі гэтым, хто прыхадзіў у сваты. Хадзілі бацька маладога, бывала, там быў дзядзька. Бралі с сабой падаркі, гарэлку. Як прыйшлі ў сваты, так і скажуць: «У вас дзеўка. Нам нада яе забраць». Так пасядзім, пап’ём, пагукаем. А тады ездзілі ў цэркву, у сповядзь, пакуль жаніцца. А тады едуць вянцацца. А тады прыязжаем – пераймаюць бацькі з хлебам і з солью, з гарэлкай. І знова п’юць, ядуць, танцуюць. Калі дзеўка замуж не хоча – так і скажа: «Я яго не люблю і не пайду». Калі з-пад вянца ехалі, маладых перапынялі – столікі ставілі. Ехалі на конях ды шарохаўкі красіва звiнелі. У цэркве на рушнік ставілі, тады над галавой носяць такія шапачкі. Разам маглі вянцацца 2, 4 і нават 6 пар.

Быў каравай. Якая бабка ўмее, дык і спячэць які каравай і гэтай чарачкай пазначыць яго, каб былі такія

чарачкі ямкамі. Спячэць бабка які каравай і прынясець. Ён на стала ляжыць, а ў канцы свадзьбы той каравай рэзалі. Дзялілі, давалі па кусочку. Бывала, вяселле як зарадзіць у суботу, аж у сераду канчаеш. Сядзелі за сталом, танцавалі, пілі, елі. На стол булак напякуць, сахарам перасыплюць, кілбас навараць, масла, сыр, мяса наваруць і нарэжуць, прынясуць капусты сырой квашанай, агуркоў. Некатарыя маладую на дзяжу садзілі. Я не садзілась. Ідуць сваты, усе прашчаюцца, ложуць грошы. «Качарга гуляе да чацвярга», – вось як вяселле называецца. Была і падманная маладая. Маладых садзілі на падушку. Тады ж людзі ідуць, доруць. Маладыя самі сабе пасцель слалі.

Была такая прыкмета, каб даведацца, хто будзе галоўным у сям’і: у царкве хто вышэй трымае свечку з маладых, той будзе галавой у хаце.

Запісана ў в. Шыпы ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н., Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.

У сваты хадзілі сват, матка, бацька маладога. Пачыналі ў суботу, у сераду канчалі або да чацвярга гулялі. У суботу ў маладога гулялі свае госці, у маладой – свае. А ў нядзелю ўжо саедзіняліся ў маладой. Малады ехаў да маладой. Вянчаліся, ехалі да маладой. Гулялі ў маладой вечар і назаўтра, у панядзельнік гулялі. У панядзельнік навечар ехалі да маладога. Ігралі марш.

Запісана ў в. Шыпы ад Дзегцяронак Ніны Аляксееўны, 1941 г.н., Сауліч Лідзіі Іванаўны, 1940 г.н.

Гулялі ж і вяселле ў нас. У суботу пачыналі. У суботу сваты. Прыхадзілі жаніх з бацькам, з дзядзькам. Вось гэтак сваталіся. Было добра. На першы дзень не вянчалі. У чацвер ужо тады астаўшыся паехалі дамой. Апошні дзень называўся грамабідны.

Запісана ў в. Шыпы ад Пашкевіч Ганны Раманаўны, 1926 г.н.

Начыналася ў суботу вяселле, у маладога ж было ў суботу і ў маладой. У нядзелю доруць, а тады едуць да вянца. Тады ўжо ад вянца едуць да маладой, гуляюць вечар і назаўтра дзень. Толькі ў час вянчання маладая з маладым сустракаліся, потым гулялі ў маладой, а тады ўжо едуць да маладога. Тады там ужо і застаешся ў маладога. Іх сустракала сваякроуха з талеркай і з тортам. На сукенку чаго купіш сваякроухе, а бацьку грошы ў кашулю кладзеш. У сваты хадзілі бацька, дзядзька і брат, калі ёсць, з сабой бралі гарэлку. А маладая тады ўжо ставіць закуску. Тады доруць іх: рубяху ці на рубяху. Гэта звалася «намёткі». Паясы дарылі. Калі маладая не хацела выходзіць, то гаварыла: «Не пайду». Гулялі 4 дні. А то, як кажуць: «Качарга гуляла да чацвярга». На брачную ноч ложка маладым слала свацця ці баярка. Маладую, як ад’язжалі, садзілі за стол. На канцы стала садзіцца сваякроўка, кажухом абакрыўшыся, і тады ідзеш і мацерыялам яшчэ абкрываеш. Ну, а радня ідзець кругом і прашчаецца, грошы кладуць на талерку. Каравай пекла

матка, стаканом так рабіла. Абычны быў каравай. Як з царквы ехалі, так пераймалі, столікі ставілі па сялу. А дома тады ўжо матка і бацька маладой пераймалі. А тады да маладога ехалі, і там пераймалі. Ехалі на конях. А гармонікі іграюць, а пяюць, а тады завядуцца біцца, толькі дугі лятуць.

А каб галоўным у сям’і быць, так у царкве свечку трэба вышэй было дзяржаць. Гэтак ужо бораліся.

Запісана ў в. Шыпы ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.

Вяселле цэлую нядзелю гулялі. У суботу пачыналася, у васкрасеньне тожа садзіліся за стол. Тады ехалі ад вянца да маладой. У суботу гулялі ў маладой, а таксама і ў нядзелю, і ў панядзелак. А тады ўвечары ехалі да маладога. Тады ў маладога ўвечары гулялі, а яшчэ назаўтра гулялі. Песні ўсякія пялі. У сваты хадзілі з водкай. Хадзілі ў аснаўном родствеінікі маладога. Каравай нейкі ж пяклі. Бацькі пяклі. Было разнае, пераапраналіся, хто што надзявалі. Марш гулялі. Граюць марш там, танцуюць тыя, каторым іграюць, а потым плоцяць музыкантам.

Запісана ў в. Бараны ад Сівіцкай Лідзіі Афанасеўны, 1937 г.н.

У сваты хадзілі бацька, матка і жаніх. Калі дзеўка не хацела ісці замуж, тады яна ўцякала. Вяселле святкавалі адзін дзень у нявесты, другі – ў жаніха. Перад гэтым быў дзявочы вечар. Нявесту называлі «маладуха». Шаферкі рабілі вянок. Вянчаліся ў касцёле. Калі распішуцца, станавіліся на рушнік. У касцёл вянок не адзявалі. На другі дзень нявесце адзявалі платочак. Гэта азначала тое, што яна чыстая, акуратная. Адзявалі і фартушок, што азначала, што яна будучая хазяйка. Садзілі яе на кажух, каб багатыя былі. Гулялі марш. Музыкант гуляў музыку, а госці яму збіралі грошы. На першую брачную ноч ложка слала ім сваякроўка.

Запісана ў в. Празарокі ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н., Шаўко Ядзвігі Вацлаваўны, 1926 г.н.

Вясельныя песні

– Ясная зорачка вячэрняя,

Ці будзеш так ясна,

Як за лес зайдзеш?

– Як зайду за лес – паяснею,

Я свайму месяцу павіднею.

– Белая румяная Зіначка,

Ці будзеш так белая,

Як замуж зайдзеш?

– Як зайду я замуж, пабялею,

Я свайму Колю памілею.

* * *

– Мой брацечка, мой міленькі, паедзем у дарожку.

А ў дарожцы будзець тры роспразы.

Першая распрожка – твайго коніка распрагуць.

Другая распрожка – тваю дружыну разаб’юць.

Трэцяя распрожка – тваю Ганначку не дадуць.

– За коніка сто рубельчыкаў палажу,

А за Ганначку пшанічачкі пасыплю,

А за дружыну паклонамі атаб’ю.

* * *

А выйдзі-выйдзі, свацечка, пераймі,

А прыехаў твой сыночык.

А прывёз нявестачку на выбор,

Адчыні новы двор.

– Вязём табе нявестачку на выбор,

Адчыні, мая мамачка, аконца,

Вяду нявестачку, як сонца.

Запісана ў в. Празарокі ад Фядзьковіч Надзеі Фамінічны, 1916 г.н.

Вяселле было чатыры, пяць дней, вось прыказка ёсць: качарга сказала гуляць да чацвярга. Дак якраз да чацвярга і гулялі. У суботу сабіраюцца, бліны, крупы, халадзец які-небудзь зробіць, танцавалі, гулялі. Як звычайна ў суботу раніцай маладуху дораць, да венца едуць, венчаюцца. У маладуху гуляюць, тады едуць да маладога, у маладуху – два дні, у маладога – два дні. Чатыры дні законна было вяселле.

Запісана ў в. Гатаўшчына ад Піскуновіч Альжбеты Юзэфайны, 1931 г.н.

Пастаньце, саседкі, усе ў рад,

Павядзём мы Клаўдзеньку на пасад.

Уся яе галоўка ў квеці,

Нет яе татулькі на свеці.

Уся яе галоўка ў шолку,

Нет яе татулькі, нет толку.

Гэтую песню піялі, як толькі маладую вядуць на пасад. Святкавалі трое сутак, тры дні. Сегодня начынаецца вяселле ў суботу і ў нядзелю, пачынаецца ў маладой. Тады на вечар з нядзелі на панядзелак едуць да маладога і ў панядзелак цэлы дзень у маладога гуляют. На конях ехалі, а коні ўбраныя, ленту паначэпліваць хоть бумажную. І шумкі гэтыя толькі дрыжаць, красіва было. Сваты прыходзяць у суботу. Прыходзіць малец з сватам. «Добра, я пайду!» – я адказвала. Вот сваталіся. Угашчалі мы, а сват ставіць гарэлку, а мы – закуску. Калі прыходзяць у сваты, то дагаварваюцца ж. Як дарыць нявесту, то садзілі яе на кажух. Абязцельна на галаве ў маладой вяночак і фата, а каторая маладая ўжо, бываець, што жыла, дык вяночка не было.

Каравай пяклі суседзі. Меў выгляд, як булка хлеба, і такі ўкрашаны, там усякія рысункі на ім рабілі, на хлебе на гэтым, і цеста ўжо бралі здабнейшае, як хлеб даўней пяклі. На сярэдзіну каравая нічога не ставілі, нічога не было, толькі каравай. Пяклі яго на

кліновым лісту. У час пасада маладая плакала, сядзела ціхонька, скромненька, толькі плакала. Ну, бальшынство плачуць, як выходзяць замуж. Не спявалі маладыя ніколі. Як адхадзіла яна ад сваёй хаты, а госці ўжо вылезлі з-за стала, то яна пайшла іконку цалаваць. На каленачках там стаяла, папрашчалася з іконай. З сабой у чужы дом бацькі давалі ікону, болей нічога. Ну, грошы, што дарылі, яна сама ж ужо брала. Шкаф трэба было, ложка несці, падушкі, пярыну. Гэта нада, каб у яе ўжо было. Бацькі гэта давалі яшчэ каня давалі ці карову. Каравай не рэзалі, ён проста стаяў на стала. Тарты былі, рэзалі.

Запісана ў в. Сукліна ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.

Каля вянца маладыя асыпалі зернем, каб род не канчаўся і прадаўжаўся.

Раньшэ ў нас вяселле празднавалі тры дня: начыналі ў суботу, васкрэсеньне, панядзельнік і ў аўторак ужэ раз’язджаліся. А сейчас так не празднуюць. Адзін-два дні гуляюць і ўсё. Сваталіся яшчэ да свадзьбы за нядзелі тры-чатыры. З’язджаліся родныя з двух бакоў: ад парня і ад дзевачкі. Дагаворваліся, калі рабіць свадзьбу. У суботу з’язджаецца радзіна парня і радзіна дзевачкі, маладой. Гуляюць гэты вечар паасобку. Патом едуць да царквы вянцацца ў васкрэсеньне. Павянчаюцца калі, едуць да дзевачкі і там гуляць вечар і назаўтра да абеда (у васкрэсеньне вечар і ў панядзелак да абеда). А после абеда пераязджаюць да парня і там гуляюць у панядзелак вечар і аўторнік. Патом свадзьба раз’язджаецца хто куды, па сваіх местах. Маладая ніколі не спявала песень, раней было так: маладыя за сталамі сядзяць, а на кухне поўна дзеравенскіх, яны і пачыналі пяць песні ўсе. Выконваліся жалосныя песні. І потым пяюць за сталом песні, гуляюць вобшчэм. Сватамі былі, у першую чаргу, бацькі і бліжайшым родствеінікі. Нямога, чалавек тры-пяць. Каравай дзялілі свідзецель і свідзецельніца. Давалі каравай першаму таму, хто сядзеў бліжэй.

Запісана ў в. Восава ад Судніка Васілія Гаўрылавіча, 1937 г.н.

Вяселле ў пост не гулялі, толькі вот пройдзе Вялікадня і после ўжо пачыналі ехаць у сваты, дагаворвацца. Можна дагаворвацца аж да Троіцы, а то і на Троіцу свадзьбы бываюць. А ў сваты прыходзіў жаніх, бацька жаніха, дзядзьку прыводзяць. Ну, нявеста тады ўжо ім давала падаркі. Каму там дасць рубашку, каму там шарф на шыю.

Прыходзілі са сваёй гарэлкай. Закуска была ад нявесты, а гарэлка ад жаніха. Аеслі яны ўжо пасваталіся, а тады нявеста ўжо перадумала, тады нявеста даўжна заплаціць за тую гарэлку, а яны – за падаркі.

Вянок нявесты называлі «вэлюм». Раньшэ не было дзе купіць. Хадзілі па бабкам, прасілі ў каго ёсць.

Абавязковай стравай быў каравай.

Піялі песні для маладых. Як начнуць піяць, дык плачуць маладыя.

У суботу нявесту прыбіраюць, а ў нядзелю вядуць за стол. Завуць двух музыкантаў. З стараны навесці адзін, а другі быў з жаніха стараны. Аднаго забіраюць на танцы, а другі весяліць свадзьбу.

Сябровак у нявесты не шчытаюць, колькі ё – столькі і завуць. Для нявесты быў пазор, каб яна заспявала – яна толькі плакаць павінна была. І абязцельна надо было палажыць пад нявесту падушку. Калі яе ўжо падаркамі надзяляюць усе, тады надо было ўставаць і ехаць вянчацца. А гэтую падушку дзяўчаткі хватаюць і кідаюць на хату. А малыцы не пускаюць, каб яе не вынеслі, штоб усіх дзевак з дзярэўні не вывезлі.

Маладых абсыпалі зернем, каб былі багатыя. Нявесту абсыпалі каля свайго дому, а жаніха абсыпаюць каля свайго. А сустрачаюцца каля цэркві. А тады едуць да нявесты. Гулялі два дні ў нявесты, два дні ў жаніха. Нявеста астаецца ў жаніха, а яе ўсе родственікі, што зваліся, дамоў раз'язджаліся. За стол садзяць навесці, на кажух садзяць такі кожаны, перавернуты на касматую стору. А свякроў надзяе еты кажух і садзіцца радом. А ўсе госці абходзяць вакол гэтага стала.

Кажух перавернуты, значыць, што свякроў вельмі жорстка.

Вяселле вабшчэ гулялі ў феўрале. Вяселле 4 дні гулялі. Казалі, каб гулялі да чацвярга. Раней гарэлкі нагонюць, парасёнка заб'юць і гуляюць.

Запісана ў в. Сукліна

ад Гаравай Вячаславы Пятроўны, 1934 г.н.

Вясельная

Едзьце, сваты, з богам дамоў, (2 разы)

Вы нам надаелі. (2 разы)

Коні салому паелі, (2 разы)

Каля тыну крапіву, (2 разы)

Каля саду расаду. (2 разы)

Запісана ў в. Каміншчына

ад Кот Веры Іванаўны.

Матэрыялы прадстаўлены

Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Прыехала дзяўчына да вянца,

Рассыпала расадачку з рукаўца.

Няхай гэта расадачка буяе,

Няхай наша сястрыца гуляе.

Запісана ў в. Шубнікі

ад Падорскай Яўгеніі Пятроўны.

Матэрыялы прадстаўлены

Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Свадзьба была ў нас. Вянчаліся ў касцёле. Нам родныя рагаткі закладвалі, каб жылі доўга, добра.

Запісана ў в. Забор'е

ад Маціеўскай Марыі Георгіеўны, 1941 г.н.

Я гуляла дзяўчынай два вяселлі. А потым ужо сама замуж выйшла, дык не хадзіла. Сваты прыязджалі. Прыязджаюць бацька, матка, а хто яшчэ... Мабыць, цётка. Сядзяць, дагаварваюцца, выпіваюць. Рашаюць, якую гуляць свадзьбу, ці малую, ці бальшую. А тады ўжо тры дні гуляюць. Вось ужо субота, гэта пачало толькі. Хто збярэцца, вып'юць, музыкант ужо для маладых грае. У васкрасенне ўдзень вянчаюцца і едуць гуляць да маладой. Вечар адгуляюць, назаўтра едуць да жаніха. Устрачаюць і бацька, і матка, і гуляюць вечар. Тады ўжо параз'язджаюцца, павылазяць са стала, а малыцы ўжо нявесту крадуць. Хаваюць нявесту ўсе, бо так трэба шмат гарэлкі даваць. Яе схаваюць, а хто не паспее, так ухвацяць малыцы і нясуюць яе. Усе смяюцца. Каравай быў абавязкова, калі ўстрачаюць маладых. Садзілі маладых за стол. Жаніха – на кажух, а для маладой – падушка.

Запісана ў в. Забор'е

ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.

Казалі старыя людзі, што на свадзьбе нельга біць посуд, бо жыць разаб'еш. Стараліся вяселле гуляць не ў пост, стараліся рабіць свадзьбу прыгожай і каталіся на конях. У сваты прыходзіць бацька, дзядзька, блізкія. Малады прыносіў водку, а маладая – закуску. Увечары дзяўчаты збіраліся ў клуб і танцавалі там. Плакалі. Раньшэ быў не вянок, а называлі «вэлюм». Калі дзяўчына была не чэсная, то яны скідалі шубу і становіліся на яе. Выпівалі, і малады павінен быў яе перанесці.

Запісана ў в. Шэпелева

ад Ляснеўскай Вольгі Раманаўны, 1940 г.н.

У сваты прыязджаюць бацькі маладога. Па добрай волі прыязджалі ў сваты толькі тады, калі было абавязнае сагласіе. Ніколі не прыязджалі, калі между собой не дагаворваліся. Абычна жаніх прыносіць гарэлку. Нявеста строіць стол і закуску. Нявеста всегда адорвае платком ці палаценцам, каму – рубашку. Раньшэ дарылі адрэзы на плацце, укручвалі свякруху ў ткань.

Запісана ў в. Шэпелева

ад Кузьміч Жаны Пятроўны, 1968 г.н.

На вяселле ўсе сваты садзіліся па парах. Песні пелі вясельныя.

Запісана ў в. Шэпелева

ад Ляснеўскага Івана Іпалітавіча, 1938 г.н.

Ляснеўская Вольга
Раманаўна

Ляснеўскі Іван
Іпалітавіч

Прыязджаюць сваты сватаць. Напрамую не гава-рылі, што там іменная сват. А вот мы самі прыходзілі ў дом, па слуху чулі, што ў хазяйстве цёлка прадаецца. Так пачыналі гаворку, а тады ўжо бліжэ к дзелу. Падхадзілі, там што-небудзь прыдумаем, фантазія была. Бывала, падстаўлялі падругу, маладзіцу дру-гую. Быў такі праказ, я яго не вып'юніла. Як нявеста прыходзіла к жаніху ў дом, у народзе ўсе спачатку гуля-юць у нявесты, потым – у жаніха. І трэба было, як пе-ройдзеш парог дома, глянуць на паталок. Я са страху гэтага не зрабіла. Тады будзеш верхаводзіць над усімі. Сватамі былі дружкі жаніха, звычайна старэйшыя за яго. Паследняе врэмя сталі і бацькоў вазіць з сабой. Як у цэркві вянчаюцца, то нявеста стараецца, каб свя-чу падняць вышэ, чым жаніх, тожа штоб власць імець над мужам. А некаторыя, якія навучаны мамай, жаніх і нявеста адзін на аднаго глядзяць і ўсе вышэй пады-маюць. Садзілі таксама нявесту на падушку, а жаніха на кажух – багацтва сімвалізавала. Прарочылі дабро. Каравай абыкнавенны пяклі. Нявеста прывозіла к жаніху свой каравай, а калі вянка нет, то азначала, што згубіла пад плотам і ішла нячэсная. Калі ноч першую пераспяць, тады завязвалі бутэльку з красным віном краснай лентачкай. Гэта азначала, што першы ён у яе. Маці яго, сваха важна няслі віно, пелі, ужо радаваліся. Для мацеры всягда то на касцюм адрэзы, на плацце. Дзеньгі лажылі на румку. Нявеста, калі прыходзіць, сразу ікону сваю к ігоным іконам вешаець.

Запісана ў в. Забор'е

ад Петрашкевіч Соф'і Мікалаеўны, 1939 г.н.

Вясельныя песні

Мяне на вяселле пазвалі,

Мяне на вяселле пазвалі,

Чаркі гарэлкі не далі,

Чаркі гарэлкі не далі.

Каб я знала, не пайшла,

Каб я знала, не пайшла,

Дома работку я б нашла,

Дома работку я б нашла.

Я б напала пачынак,

Я б напала пачынак,

Асавала б на кручок,

Асавала б на кручок

І выткала фартушок,

І выткала фартушок.

Мяне б мужчынкі любілі,

Мяне б мужчынкі любілі,

Мне б гарэлкі налілі,

Мне б гарэлкі налілі.

Баіцца дзяўчына-нябожа,

Як будта дзянёчак святы.

Чэшыш ты галоўку прыгожа,

Сёння прыедуць сваты. (2 разы)

Прыедуць яны і з гарэлкай,

Заручыны будуць твае.

Падумай, куды цябе зберуць,

Куды цябе лёс твой пашле. (2 разы)

Падумай, як прыдзецца жонкай

Пайсці да хатынкі чужой,

З чужой старонкай пазнацца,

Любіцца з чужой сям'ёй. (2 разы)

Дасць бацька свінку, авечку,

А матка напавіць падушкі

І кубел стары з палатном.

І ўсё гэта возьме твой мілы,

Як куплена разам з табой,

А ты яму аж да магілы

Жонкаю будзеш, слугой. (2 разы)

Служыць ты яму павінна,

Слухацца ўсёй сям'і,

На працу, на голад, на сцюжу

Зважаць жа не будуць яны. (2 разы)

А пойдзеш жа блізка, далёка,

Муж пойдзе араць і касіць,

Дзіця з сабой возьмеш у поле,

У поле у козлах вісіць. (2 разы)

А выправіш мужа ў дарогу,

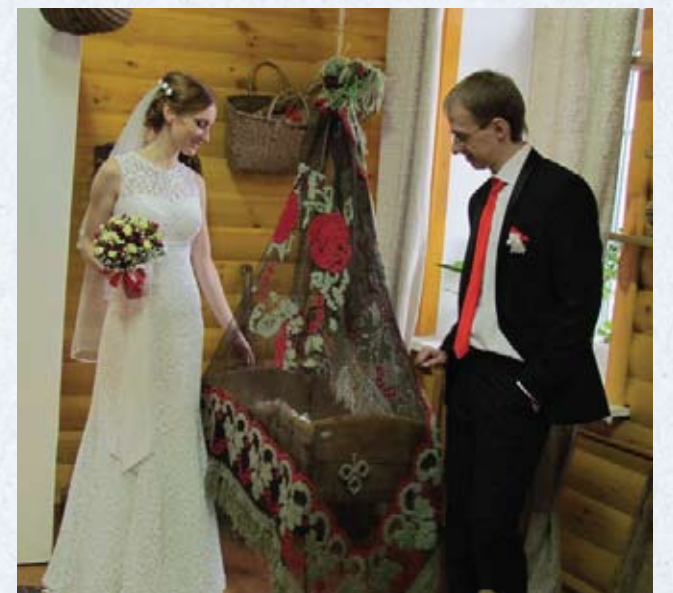
Са страхам ты будзеш чакаць:

Не раз табе по уху ўдараць,

Павінна яна патрапляць. (2 разы)

Запісана ў в. Загор'е

ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.

* * *

Па Загор'ю сінія краскі цвіцелі,
Па застоллю мілыя госці сядзелі.
Па Загор'ю сінія краскі павялі,
Па застоллю мілыя госці паспалі.
Сват вучыў мяне па новых сінях хадзіці,
Каб я ўмела сватняй дачушцы гадзіці.
Сват вучыў мяне па новых сінях гуляці,
Каб я ўмела сватняй дачушцы зважаці.

Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Успомні мяне, мама,
Хоць раз у суботу,
А я цябе, мама,
Ухадзя на работу,
А я цябе, мама,
Ухадзя на работу.
Ты думаіш, мама,
Што я тут ні плачу,
А я за слязою,
Сусвету ні бачу,
А я за слязою,

Сусвету ні бачу.
Успомні мяне, мама,
Хоць раз ва аўторак,
А я ж цябе, мама,
На дзень раз у сорака,
А я ж цябе, мама,
На дзень раз у сорака.
Успомні мяне, мама,
Хоць раз у нядзелю,
А я ж цябе, мама,
Сцелючы пасцелю,
А я ж цябе, мама,
Сцелючы пасцелю.

Каравай, дык гэта даўней, можа, і ніхто яго і ні
пёк, гэты каравай. А ў сваты хадзілі. Ходзіць у сваты
бацька. Бацька ходзіць і бярэць якога там дзядзьку ці
каго, і тады ідуць у сваты. І ў мяне сын, як жаніўся,

я ездзіла ў сваты. Гулялі ў доме нявесты ці ў жаніха.
Ну, а цяпер вабшчэ ў адной хаце. А даўней гэтага не
было, каб у адной хаце. Нада было абязацельна і там,
і там. І збіраюцца ў пятніцу. Ужо свадзьба пачынаец-
ца, застолле. У суботу ўжо свадзьба нармальная, а ў
нядзелю вабшчэ ўжо ў цэркаў едуць, там вячаюцца.
У панядзелак раніцай едуць туды ўжо да маладой.
Там гуляюць, а ў аўторак дамой вазрашчаюцца. А ўжо
госці вазрашчаюцца ў сераду дамой.

Запісана ў в. Загор'е
ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.

Прыедут у сваты, заберут молодуху, нагуляют, а
тады едут к молодому и у молодого гуляют. Пекли
каравай, невесте икону дарили. Каравай пекли жен-
щины, которые уже умеют, таких уже прасили. Раз-
носили каравай, когда за стол садились. Был один
каравай. Его могли разрезать и в доме жениха, и не-
весты. От невесты был каравай.

Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1924 г.н.

ПАХАВАЛЬНАЯ АБРАДНАСЦЬ

Пахаванне

Запашалі пеўшых святых песні спяваць. Радныя галосюць, плачуць, атплакваюць. Тады прывозюць бацюшку, той ужо свенціць. Закрываюць і вязуць на кладбішча.

Адкладвалі на похараны тканіну.

Мужчыны абмывалі мужчыну, а еслі бабка памрэць, тады ўжэ бабы сабіраюцца. Звязвалі рукі і ногі пакойніку, каб не расхіналіся, а як ужэ вязуць на кладбішча, тады развязваюць. Хто прыходзіў, тыя цвяты прыносілі.

Вызначалі, калі свячу патушаць, куды дым пайдзёт: еслі за дзвер – яшчэ нехта ўмрот, а еслі ўверх – тады нармальна.

Запісана ў в. Мнюта 1 ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н., Басянка Геронцыя Рыгоравіча, 1938 г.н.

Калі чалавек памірае, мы чытаем Псалтыр. А тады і пяецца песня:

За ўпакой

О, вы братья мое, сёстры,

Мы по духу все друзья.

Придите, посмотрите,

Жизнь окончилась моя.

Аллилуйя.

Вы придите, посмотрите,

Господь чудо сотворил:

Слетел ангел Божий с неба,

Душу с телом разлучил.

Аллилуйя.

Лежит тело без дыханья

И не может говорить,

Вы придите, братья, сёстры,

Моё тело хоронить.

Аллилуйя.

И с молитвою святою

До могилы донести,

И с прощальными словами

У могилу отпустить.

Аллилуйя.

О, вы братья мое, сёстры,

Посмотрите надо мной,

Попросите Бога со слезами:

– Со святыми упокой.

Аллилуйя.

И разлучною молитву

Вы пропойте надо мной,

Земной поклон вы положите

И загорните землёй.

Аллилуйя.

А где упадут ваши слёзы,

Там же вырастет трава,

Я там буду спочивати

До всемирнога суда.

Аллилуйя.

О, вы братья мое, сёстры,

Не грустите обо мне.

Или раньше, или позже

Вы все придете ко мне.

Аллилуйя.

Мою мрачною могилу

Окропите вы слезой,

И спокойно, и тихонько

Осените вы крестом.

Аллилуйя.

Аминь.

Першым долгам, як чалавек памрэць, яго мыюць. Паложана, як па закону, калі памрэць жанчына, то мыюць жанчыны. А калі памрэць мужчына, нада толькі мужчынам мыць. Свае гэтага не рабілі. Прасілі мужчын, старыкоў, каб памагалі. На палу расцяляюць кляёначку чыстую, ну, і мыюць. Бяруць вадзічку чыстую, трапачкай праціраюць. Толькі што галаву не мыюць, даўней галаву не мылі. А цяпер, як дома чалавек ляжыць, так і моюць галаву. Надзяюць у чыстае, галоўнае – у новую адзежду. Жанчыну ў юбку надзявалі, ну, а цяпер надзяюць плацці, хто касцюм надзенець. Але пакойніка ні ў коём случае не нада адзяваць у чорнае, тады кажуць, што будзе дзецям цяжка. Надзяюць у чыстае, светлае, ну, хаця бы там у зялёнае, галубое, но ў чорнае не надзяюць пакойніка. Раньшэ ніхто не піяў, толькі чыталі Псалтыр. Нагамі заўсёды выносяць пакойніка ўперад. У хаце гроб ставілі на лаўкі, а цяпер – на стулі. Засцілаюць простынню белай. Ну, тады прыязджае бацюшка, адслужвае ўсю паніхіду і моліцца. Ну, і выносяць, але абязачельна нада засцілаць парогі. Ну, кажуць, каб не прапала нічога, не апусташылася. Калі хто памірае, асабліва калі гэта бывае зімой, усе бягуць у сарай, каб пастукаць палачкай па свінке, кароўке, каб не спалі. Нада абязачельна, штоб усе не спалі. Дажа калі дзеткі маленькія спяць, нада абязачельна ў сённяшні дзень будзіць дзетак. Калі выносяць гроб, ён стаіць на лавах ці стулях. Нада патом іх пераварачваць, кажуць, каб не вярнулася смерць у хату. Вот

гэткі во абрад. А на кладбішчэ абычна прыязджаець свяшчэннік, адмалівае паніхіду кароценька. Бацюшка свеціць вадзічкай свянцонай магілачку, а туды апускаецца пакойнік. Тады бацюшка сыпіць зямельку і кажа: «Гасподня зямля благаславенна і ўсе, жывучыя на ней». Хто кажа, што родстве́ннікам няльзя сыпаць зямлю, а бацюшка кажа, што родстве́ннікі далжны ў першую чаргу сыпаць. І няпраўда гэта, што няможна сыпаць зямлю родстве́ннікам. Брасаць тры разы. Цела атойдзець, а душа астанецца. Яшчэ трэба каша. Шчас варуць з рысу, а раней малолі ў жорнах ямень. Кажды бярэ куццю і есць тры разы. Трэба яшчэ варыць клёцкі (з грыбамі і з рыбай, калі гэта пост). Самымі паследнімі іх падаюць. Некаторыя дзелаюць поліўку, разліваюць у чашачкі і падаюць на стол. Падалі поліўку – значыць нада маліцца. Зажыгаецца свечка. Душа яшчэ ходзіць, таму і сабраюцца ў тры, дзевяць і сорок дней. Моляцца. Душа до сарака дней не апрыдзяляецца. У сорок дней нада маліцца абязачельна, бо душа адходзіць, куды Бог яе апрадзяліў: у рай ці ў пекла. Еслі хто памрэць на Вялікадне ілі пасля Вялікадня, гэта значыць, якім бы ён ні быў, но дзверы рая адкрыты, пакуль вазнясецца Хрыстос. І счытаецца, што чалавек сразу пападзец у рай. Калі памрэць хто, пяюць Хрыстос Вакрэс і на Вялікадне:

Хрыстос Вакрес

Вокрес Христос, и двери рая

Отверзлись праведным душам.

Отраднa стала жизнь земная,

И смерть теперь не страшна нам.

Припев:

Христос Вокрес, Христос Вокрес,

Христос Вокрес.

Не страшны нам все силы ада,

Не страшны нам все силы тьмы,

Наш крест Христов теперь ограда

От всех наветов сатаны.

Припев.

Вокрес наш смерти победитель,

Вокреснет также наша плоть.

Он даст нам райскою обитель,

Там будем жить, где жил Господь.

Припев.

О, как велик Господь во славе,

Как дивна к нам его любовь,

Достойну песнь его державе

Воспеть не станет сил и слов.

Припев.

Одной молитвою смиренной,

Одной любовью святой

Поведать можно умиленно

Восторг наш, Боже, пред тобой.

Припев.

Обнимемся, о други, братя,

В сей день великий, светлый день.

Простим и недругам объятия,

И да исчезнет вражды тень.

Припев.

Ликуй же с нами, вся природа,

Ликуй и радуйся, вся тварь!

Теперь же нам дана свобода:

От вечной смерти – вечный рай.

Припев.

Запісана ў в. Восава ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

Кажуць, нельга, мае дарагія, аднаму аставацца ў хаце з пакойнікам. Спявалі ўсім: і пакойніку, і вісільніку. Але бацюшка не прыязджаў. Была спецыяльная арганізацыя, называлася «дваццатка» або «абшчына». І ўжо тая «дваццатка» назначала жанчын на пахароны ці на свадзьбу, якія ўмелі піяць. Калі прыязджаў правяраць свяшчэннік, тады гэтай жанчыне давалі запісачку, што яна ўмее піяць. На могілкі хадзілі пасля абеда, бо да абеда былі на працы.

Запісана ў в. Карабы ад Жадзейкі Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

Хароняць у нас з бацюшкам. Раньшэ знаеце як галасілі! Але галасіць нада ўмець, гэта ж было іскусство. Нада было так галасіць, каб усех за душу брала. Галасілі старыя людзі. Раньшэ дажэ бралі такую жэншчыну ілі двух, каторыя ўмелі галасіць. Іх проста нанімалі.

Павінны былі пахараніць да абеда. З абеда ў іх (стараабрадцаў) няльзя хараніць, а ў нас (у праваслаўных) можна.

У нас, дапусцім, калі мужык умер, то мыць яго просяць старэйшых мужчын. Прысутствуюць і свае, но абычна просяць саседзей. Жэншчына памерла – жэншчын просяць, старушак. Ваду выліваюць туды, дзе чалавек не ходзіць, некаторыя дажа выкапваюць ямку і дзёрнам закрываюць. Няльзя было воду чэраз парог ліць. Вывеш пад дзерава, дык дзерава нават засохне. Памінаюць чэраз 9 дней і на 40 дней. Два гэтых дня памінаюць, а потым – гадавыя.

Запісана ў в. Залессе ад Заяц Віталія Ульянавіча, 1937 г.н.

Мыці звалі саседзей, бабак, каторыя смялейшыя, што не баяліся нябожчыка. А цяперака нам ксёндз сказаў, што далжон свой свайго: дачка далжна матку надзець, памыць, а малыцы далжны бацьку. А калі няма сваіх, дык чужых прасілі.

Вылівалі ваду куды-небудзь у кусты, каб ніхто не ступіў туды, бо гэта мёртвае месца.

Даўней паміналі нябожчыка ў 30 дней і ў год.

Католікі ў 30, а праваслаўныя ў 40 дней. А цяпер і ў 9, і ў 40. У 3 дні ў нас не паміналі. У праваслаўных такая мода: пахавалі, а назаўтра пайшлі гарэлку піць і лінуць на крыж. Бацюшка ці ксёндз свяціў той крыж, а яны гарэлкай.

Запісана ў в. Карабы ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н

Пахаваюць, а патам усі збіраюцца, робяць стол. Харанілі красіва.

Запісана ў в. Удзела ад Шынкевіч Іны Пятроўны, 1933 г.н

Тых, хто памёр не сваёй смерцю, хавалі. І ў пахароны я хадзіла, таму што была замужам, а памёр майго мужа дзядзька. А я знала, хадзіла ў касцёл, дык ксёндз сказаў пастаянна не хадзіць на такія пахароны. А як мне было? І пайшла я. Патам на споведзь пайшла і расказала ўсё ксяндзу. Ён як закрычыць на мяне. А цяпер ужо ходзім на пахаванне.

Адно, як у нас ксяндзы кажуць, каб не было водкі. Былі ўсякія там кофе, чай, напіткі – усё гэта было, а водкі не было. Таму што крэпка цяжка таму, каго хваюць, еслі ёсць водка на сталe.

Сказалі, як хто памрэ, нада абізацельна каго-небудзь засекці ці зарэзаць, таму што не будзіць вадзіцца скаціна.

Я закуплівала кожны месяц таго чысла, калі памёр, цэлы год. Але гэта па жаданню.

Запісана ў в. Карабы ад Касцюкевіч Генрыкі Іосіфаўны, 1938 г.н

Пахавальны абрад у нас, на Залешчыне, розніцца па той прычыне, што на грамадзянскіх могілках клалі толькі старавераў. Адно з такіх старадаўніх захаванняў знаходзіцца на паўвостраве на возеры Бярозаўскае. Астатнія грамадзянскія могілкі – гэта тыя, дзе пахаваны нашы мясцовыя праваслаўныя людзі. Абрады пахаванняў значна розніліся. Культура старавераў адрознівалася ад культуры нашых праваслаўных людзей. Адзін з распаўсюджаных элементаў пахавальнага абраду – кіданне дробных жалезных грошаў-манет у магілу. Лічылася, што заўсёды ў час знаходжання нябожчыка ў хаце павінны быць занавешаны ўсе зеркальныя прадметы, павінны былі быць астаноўлены ўсе гадзіннікі. Не дазвалялася прысутнічаць на пахаваннях бярэменным жанчынам.

Лічылі, што душа чалавека, які памёр, будзе блукаць каля дома, хадзіць, нават заходзіць у дом да 40 дзён. Толькі пасля 40 дзён, калі ўжо адбудзецца суд, душа адпраўляецца або ў рай, або ў ад. Тады яна пакідае і свой дом, а так вот да 40 дзён душа блукае каля хаты.

Запісана ў в. Залессе ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н

Душа померлага знаходзіцца 40 дней. Летае душа по всих. Она должна за сорок этих дней, если человек помер, обойти все мытарства. Облететь, где че-

ловек за свою жизнь был. А когда 40 дней пройдёт, она помещается в свое местилище на неба. А так душа летает 40 дней.

Когда умирают, голосили раньше сильно женщины такие. Старухи голосили по покойникам. Особенно, когда помрёт женщина или дети. Голосили так:

А моя ж ты дорогая,

Што ж наделала?

А куда ж ты оставила

Своих маленьких сироточек?

А они ж будут без маменьки.

Да хто ж их приласкает?

Хто ж их по головке погладит?

Хто ж покормит?..

Тогда плакали все люди, которые собрались у покойника. Вот если повешается человек, батюшка хоронить не будет. Так, где-нибудь водаль его хоронят, не на кладбище, не молятся по ем, и батюшка не приезжает. Если человек памёр, то явная звезда падает.

Запісана ў в. Залессе ад Патарочынай Матроны Афанасьёўны, 1924 г.н

Няльзяда года ставіць помнік. Таму што неабсеўшая зямля рухлявая, памятник можа схваціцца.

Як раньшэ, даўным-даўно ў нас, на нашым кладбішчы, быў павесіўшыся. Дык яго пахаранілі за кладбішчам. Раньшэ ж не пускалі на кладбішча. Ого! Завешвалі зеркала, калі памершы быў у хаце. Зеркала завешвалі, каб ужо пакойнік не астаўся ў зеркале. Гавораць, што сорок дней лятае душа, пакуль не атмоліцца.

Запісана ў в. Вераб'і ад Крывёнак Зоі Васільёўны, 1934 г.н

Еслі вот вешаюцца ці што, на кладбішчы не хваюць. А хароняць окала кладбішча. Не моліцца бацюшка, не прыводзяць у хату. Ніхто не моліцца. Ляжыць пакойнік так і ўсё. Зеркала завешваюць.

Запісана ў в. Загор'е ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н

Прыходзіў ксёндз, спяваў. Спявалі песні па-беларускі і польску. Потым ішлі на кладбішча. Песні спявалі на першы дзень і на другі. Пакуль не пахаваюць. А тады ўжо прыходзіць ксёндз, як пабылі на кладбішчы, памоліцца ў хаце і тады на кладбішча ідзець. А не – дык сразу ў касцёл некаторых завозіць. Мы ўжо тады першы дзень там спяваем. І на втары дзень, пакуль не пахароняць чалавека.

Гэтых пакойнікаў, канешна, саседзі ці хто-нібудзь памыюць, а тады адзявалі.

Вот і ў мяне мама памерла. Прышйла саседка, памагла яна, адзелі ўсё. Выносяць тыя, хто капаюць яму. Гэта капачы.

Гроб выносяць. У каго не палучаецца вынесці, тады цераз акно.

Вот у мяне мужык як умер, у нас такія павароты ў дзверы, што не было як звярнуцца, тады акно атнялі і цераз акно вынасілі. А ў некаторых тады дажа гроб аддзельна, пакойнік аддзельна, каб вывернуцца.

Запісана ў в. Удзела ад Шымко Ганны Францаўны, 1937 г.н

Атмячалі, як вяселле: і закуску, і гарэлку – усё. Кажуць, няможна, каб зеркалы свяцілі. Іх завешвалі. Рукі і ногі пакойніку звязвалі. Гэтыя завязкі клалі пад пакойніка. Быў канон. Капейкі ў яму кідалі розныя, сыпалі пясочак. Калі нябожчыка выносяць, дык за ім падмятаюць, вымываюць.

У цэркву з'ездзяць, памоляцца. Ну, а тады прыедзеш і гэтак па чарцы вып'еш.

Запісана ў в. Шыпы ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н., Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н

Пакойніка выносілі, як у каго выходзіць. Можна праз дзверы, а як ніяк, тады праз акно.

Запісана ў в. Шыпы ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н

У нас на кладбішчы павінен быць толькі дзеравяны крэст, жалезны няможна. Патаму што Ісус Хрыстос быў распяты на дзеравянным. Крыжы ўпрыгожвалі на Радуніцу.

Паміналі ў нас чатыры разы: зімой, потым на Радуніцу маліліся, потым Троіцай і на «Асяніны». На похараны заўсёды паяут:

Святыя Божыя,

Святыя крэпкія,

Святыя бяссмертныя,

Памілуй нас!

Калі памер у нас старавер, па ім маліліся тры дні.

Памінкі ў нас называліся «Траціны», «Дзевяціны» і «Сараціны». Людзей, якія памерлі не сваёй смерцю, на кладбішчы не хавалі. Іх хавалі на абочыне. Спачатку, калі чалавек памрёт, яго моюць, адзяюць у чыстае адзёжу і начынаюць маліцца. Молюцца па ім трое сутак, на трэція суткі молюцца паніхіду і пагрэбенне і вязуць на кладбішчэ. Спусця дзевяць дней зноў молюцца паніхіду. Так і на саракавой молюцца, і на гадавой. А на Троіцу на могілках пяюць яму «Ліцію», тады ўжо паміналі ўсіх родзічаў.

Матэрыялы прадстаўлены настаўнікам Празарокскай сярэдняй школы Гаўрыльчыкам Віктарам Васільевічам, 1942 г.н., в. Празарокі

Як памёр чалавек, трое сутак дзержаць. Бацюшка прыязджаў, каб маліцца. А тады вязуць на кладбішча, цвятамі дарожкі высыпаюць. Кідаюць галінкі елкі, а калі кладбішча мокрае, зусім засцілаюць лапкамі. Грошы кідаюць у яму – гэта да багацтва. Як толькі пакойніка выносяць з хаты, зернем абсыпаюць, каб спрыяў сваім, каторыя астаюцца. Саседзі мылі

і апрадалі нябожчыка, радныя не мылі, а чужыя мылі, адзявалі. Выносілі з хаты пакойніка таксама чужыя. Люстэрка закрывалі, калі ў хаце знаходзіўся нябожчык, часы астаноўлівалі, як памёр. У хаце яшчэ прычашчалі. Свечка гарэла дзень і ноч, трое сутак. На гадаўшчыну абавязкова іду ў цэркаў маліцца. На сорок дзён абавязкова спраўляеш стол, ідзём у цэркву, даем памаліцца бацюшку, а тады збіраемся тут-така, дома. Прыходзіць жаншчына, якая моліцца, а тады сядзім атмячаем. Сорок дней – гэта як закон. Сорок дней як адбудзіць – можна ўсё рабіць, а год адбудзіць – ужо памятник стаўлялі. На памінальным сталe абавязкова далжны быць клёцкі, каша. Каша можа быць рысавая, пярлоўка і клёцкі, дранныя з бульбы, мяса, катлеты, каўбаса, халоднае варылі і бліны пяклі з творагам. У нас толькі радня галосіць. Малітвы чыталі, песні піялі.

Хрэст цяжолы, хрэст далёкі,

Сам Гасподзь яго падняў.

Хрэст цяжолы, хрэст цяжолы,

Сам Гасподзь яго падняў.

Ён нес і з труднасцю далёкай...

Запісана ў в. Сукліна ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н

Магільны крыж ставіцца на магіле толькі адзін раз. Трухлявы трэба класці на магілу або каб падвешваўся на сук бліжайшага дрэва.

Запісана ў в. Кухты ад Шалонька Клеапатры Емяльянаўны, 1950 г.н

Раней усё родзічам забаранялася. А цяпер бліжэйшыя і дзеці могуць мыць. Пакойніка потым у труну лажылі. Калі прыходзілі знаёмыя, то яны толькі хрысціліся, садзіліся і глядзелі. Абразы, люстэркі накрывалі. Толькі гарэла свяча. А часы астанаўлівалі. Родзічы калі прыходзілі, цалавалі нябожчыку руку. А знаёмым забаранялася за рукі брацца, цалаваць, вітацца. Грошы неслі і водку насілі. Уперадзе крэст неслі, а затым вянкi, цвяты, наотмаш зерне кідалі. Стараліся ў труну лажыць рэчы памерлага: часы, шапку. Я свайму забылася палажыць. Можна, за то і прысніўся мне. Калі памрэ, то нельга падмітаць, а калі з дому вынесуць, то можна і вадой змыць, і падмесці. Ваду, якой абмывалі нябожчыка, вылівалі на вугал дома. Потым святкавалі 9 дней, 40 дней. Ішлі ў царкву, ставілі свечы на жэртвенік, падавалі запіску. Прыходзілі на 40 дней. Рабілі таксама кашу рысавую. Гарэлку нельга ставіць, але пасля таго, як ксёндз стол пасвенціць, ужо ставілі і гарэлку.

Раней тых, хто сам сябе забіў, іменна на кладбішчы нельга было хараніць. Свяшчэннік не адпяваў яго. Трэба было пісаць пісьмо ў вышэйстаячае духавенства, разрашэнне палучыць. Была канава нейкая ўсягда, і там харанілі: усіх на кладбішчы, а іх – туды. А цяпер ляжаць ужо на самых пачотных месцах.

Запісана ў в. Забор'е ад Петрашкевіч Соф'і Мікалаеўны, 1939 г.н

Калі хавалі нябожчыка, то патрэбна было загнаць усіх пчол у вулей, калі мелася пасека.

Калі паміраў чалавек, трэба было зарэзаць якую-небудзь жывёлу або курыцу ці свінню. Хоць яна і не патрэбна была на стол, але ж трэба засеч, тады будзе скаціна весціся добра.

Усіх нябожчыкаў хавалі на кладбішчы, а тых, хто на сябе рукі налажыў, хавалі за мяжой кладбішча, у канаве.

На пахаванні пяют толькі святыя песні і не галосцяць. Таму што здзесь болей католікаў, а галосцяць у праваслаўных.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Гуляшка Альфрэды Станіславаўны, 1950 г.н.*

Калі памірае чалавек, дык яго трэба адразу памыць, а ўжо потым надзяваць. Гэта чужыя людзі рабілі. Іх запрашалі, яны мылі, адзявалі, лажылі. Потым баццюшка прыходзіць і ўсе моляцца. На кладбішча вязуць, а тады ўжо памінаюць за сталом. У труну, калі мужык паміраў, шапку лажылі. А аднаго харанілі, так ляску палажылі, бо ён з ляскай хадзіў. Абычна пад падушку свечку ложаць, каб яму ўжо там было светла праз карыдоры ісці. Цёмна там ужо ў зямельцы. А так ён свечку ўжо запаліць, і светла будзе там. Калі ўжо закапаюць, то кажуць, што дамавікі здаюцца. А каб мне прывідзіўся, можа.

*Запісана ў в. Забор'е
ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.*

Калі адбываўся пахавальны абрад, то не было галашэнняў, плакалі толькі родзічы. У нас трэба было засеч хоць курыцу, каб нябожчык добра адышоў на той свет. Если не рэжуць курыцу, то тады парасёнка. Труну выносілі чужыя людзі, калі не дазываліся іх, то выносілі сваі. А некаторыя, наадварот, гаварылі, што трэба выносіць толькі сваім. Калі пакойніка везлі на могілкі, наотмаш кідалі на труну зерне. Уперадзе неслі крыж. Калі паміралі маладыя, то кідалі кветкі. Нехрышчоных, павешаных і ўтопленікаў нават не харанілі на могілках і не адпявалі ў царкве.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Ляснеўскай Вольгі Раманаўны, 1940 г.н.*

Памылі, адзелі, паклалі. Ёсць такія жанчыны ці мужчыны, якія, калі нада каго памыць, дапамагаюць. Сваім нельга было, лепш знакомым. Патом ложуць на стул, і ляжыць гэты чалавек, а з ім усе развітваюцца. Закрывалі зеркала. Кідалі цвяты, калі да ўжэ паложуць у могілку.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Роека Пятра Усцінавіча, 1935 г.н.*

«ДОБРАЕ – НАМ КАЖЫ, ДРЭННАЕ – НА СУХІ ЛЕС НЯСІ...»

(замоўная традыцыя Глыбоцкага раёна)

Святла Вярзеенка

Вусная народная творчасць увагуле і замовы ў прыватнасці з’яўляюцца той крыніцай, праз якую перадаецца назапашаны на працягу тысячагоддзяў вопыт нацыянальнай духоўнай культуры. Менавіта таму ў наш час глабалізацыі неабходна вывучаць і зберагаць фальклорныя творы як каштоўны скарб, які дае магчымасць у пэўнай меры спасцігнуць асаблівасці этнагенетычнай памяці, ментальнасці, характару, адметных уяўленняў аб свеце, будове, эксклюзіўнай карціне свету.

Разам з тым, адзначаючы самабытныя светапоглядныя ўяўленні нашых старажытных продкаў, нельга не ўбачыць і таго агульнатрадыцыйнага, што характэрна для духоўнай культуры народаў свету. У гэтай сувязі варта пагадзіцца са слухным меркаваннем В.С. Новак адносна таго, што лакальныя, рэгіянальныя і агульнанацыянальныя з’явы фальклору суадносяцца «як частка да цэлага, прычым часткі (лакальнае, рэгіянальнае) маюць агульны стрыжань і асаблівасці, якія ўзбагачаюць агульную традыцыю і надаюць ёй непаўторны нацыянальны каларыт» [1, с. 31]. Гэта сцвярджанне фалькларыста варта прыняць за аксіёму не толькі ў дачыненні да абрадавага фальклору (каляндарнага і сямейнага), але і да жанраў аказіянальных (ад лац. *occasio* – выпадак), жанраў (да іх адносяцца і замовы), якія ўзнаўляюцца ў паўсядзённым жыцці не рэгулярна, а толькі пры неабходнасці ці пры ўзнікненні асаблівых, часцей крытычных, крызісных акалічнасцей. Неабходна адзначыць, што замоўны жанр не вельмі распаўсюджаны на Глыбоччыне. Аднак падчас фальклорнай экспедыцыі нам пашчасціла запісаць некаторыя ўзоры замоўнай творчасці жыхароў гэтага рэгіёна. Так, у прыватнасці, былі запісаны тэксты лекавых і гаспадарчых замоў, а таксама ўспаміны інфарматараў адносна іх прымянення ў розных жыццёвых сітуацыях. Адзінкавыя тэксты замоў сацыяльна-бытавой скіраванасці мы знайшлі ў зборніку І. Волкава «Эстафета вясны», прадстаўленым супрацоўнікамі бібліятэкі в. Азярцы. Замоўныя тэксты, што друкуюцца ў гэтым выданні, дапаўняюць апублікаваныя раней [2; 3].

У творах замоўнага жанру, які ўяўляе сабой акцыянальна-вербальна-рэальны комплекс, звычайна суіснуюць рэальныя персанажы (чалавек, які выконвае замову) з міфалагічнымі. Замова – гэта такі твор вуснай народнай творчасці, у якім абавязкова гучыць нейкае пажаданне, а замаўляльнік звяртаецца за дапамогай да іншых персанажаў. Аб’ектамі звароту ў замовах часцей за ўсё становяцца прыродныя сілы, стыхіі, што сталі прычынай узнікнення пэўных парушэнняў у жыцці. Мэта такога звароту – дасягненне гармоніі паміж чалавекам і прыродай, бо акаляючы свет уяўляўся нашым старажытным продкам бясконцай у сваёй працягласці сутычкай ліхіх, варажых сіл, зданяў, з якімі ён, чалавек, павінен быў уступіць і ўступаў у барацьбу. У гэтай барацьбе не магло быць ніякіх кампрамісаў – барацьба ішла не на жыццё, а на смерць. Менавіта таму замаўляльнік выганяе ліхіх людзей, а таксама цёмныя, варажыя сілы: «няхай, няхай будзе так, няхай жа загіне гіцаль-лайдак» («Замова адшчапенцу, нягодніку, ворагу, прайдзісвету», зборнік І. Волкава «Эстафета вясны»), або звяртаецца да вераб’я: «Нясі наша гора за сіняе мора, за белыя хвалі, у далёкія далі» (в. Вераб’і; запісана ад Селязень Надзеі Аркадзьеўны, 1925 г.н.), ці «ваду выліваю, хваробу выганяю» (в. Сорыкі; запісана ад Пачопка Настасі Пятроўны, 1910 г.н.), або «дрэннае – на сухі лес нясі» (запісана ад Селязень Надзеі Аркадзьеўны). У некаторых выпадках прыродныя аб’екты выступаюць у ролі памочнікаў замаўляльніка. Так, у замове «Ад бяссонніцы» замаўляльнік звяртаецца да «вады-вадзіцы», якая дапамагае хвораму пазбавіцца ад хваробы: «Мне табой мыцца, мне табой лячыцца» (запісана ад Пачопка Настасі Пятроўны). Тэкст пабудаваны па прыцыпу магічнага падабенства: «Вадзіцу выліваю, хваробу выганяю», прычым акцыянальная частка поўнаасцю падмацоўвае вербальную: «Памыць твар, рукі і выліць вадзіцу пад дрэва». У прыведзеным магічным тэксце прапісаны таксама тэмпаральны код: «Чытаць замову трэба ў сераду/пятніцу пасля заходу сонца». Выбар менавіта гэтых дзён невыпадковы. Паводле міфалагічных уяўленняў, «у сераду, як і ў пятніцу, захоўваецца забарона на «жаночыя» работы: прад-

зенне, ткацтва, шыццё» [6]. А калі нельга займацца звычайным хатнімі справам, тым больш, калі невыкананне гэтай забароны можа прывесці да захворвання («практычна кожная Пятніца ў годзе лічылася небяспечным днём, асабліва строга прытрымліваліся забароны і прадпісанні ў Пятніцу перад буйнымі святамі. Гэта рабілася «дзеля здароўя», часта паводле абяцання ў падзяку за пазбаўленне ад хваробы ці няшчасця, а таксама з-за страху перад пакараннем за парушэнне забаронаў» [7]), то гэта самы час для замаўлення ад хваробы. Час «пасля заходу сонца» таксама садзейнічаў пазбаўленню ад хваробы згодна з тым жа прыцыпам магічнага падабенства (як дзень – на сыход, так і хвароба).

Пры вырашэнні больш складаных жыццёвых задач, напрыклад, перад вяселлем, замаўляльнік звяртаецца да вышэйшых бостваў. Так, жаніх звяртаецца да Госпада Бога з просьбай пазбавіць яго «ад усякай поскудзі: ад жука і жабы і ад благой бабы». Цікава, што «благая баба» ў гэтым тэксце параўноўваецца з іншай «поскудзей». Дрэнным «бабай» паводле маральна-этычных уяўленняў нашых продкаў лічылася «пляткарка, вядзьмарка, злая недарэка, калеканяўмека, ванючка гугнявая, пачвара слюньцявая, дурнуша санлівая, брыдота лянівая, нікчэмная гразнуля, трыдушная Гануля, змяя-кобра, лайдачка добрая, п’янчужка ганебная нікаму не патрэбная, вельмі манерная жонка няверная» («Замова жаніха перад вяселлем», зборнік І. Волкава «Эстафета вясны»). Патрабаванні да жаніха больш сціплыя. Невеста перад вяселлем у замове звяртаецца да Бога з просьбай зрабіць так, каб яе муж быў «дужы і гожа», а таксама пазбавіць яе ад «п’янтоса і верхагляда, ад нікчэмнага лайдака, ад бязмозглага дурака, ад здрадніка-нягодніка, ад вялікага модніка» («Замова нявесты перад вяселлем», зборнік І. Волкава «Эстафета вясны»).

Пры правядзенні рытуалу замаўлення выкарыстоўваліся некаторыя рэчы (вада, костка, яйка), якія выконвалі як апатрапеічную, так і ўтылітарную функцыі. Іх асноўнае прызначэнне заключалася ў тым, каб садзейнічаць поспеху, каб уздзеянне на тыя сілы, якія могуць пашкодзіць чалавеку. Але тут да памяці прыходзіць слушнае меркаванне аўтара «Первобытнаго менталітэта»: «Якімі б прыстасаваннямі, зброяй, метадамі ні карысталіся першабытныя людзі, яны ... ніколі не лічылі, што поспех будзе абавязковым або нават магчымым, калі ў іх распараджэнні ёсць толькі самі гэтыя прадметы, калі не забяспечана садзейнічанне нябачных сіл. Матэрыяльныя сродкі, хаця і неабходныя, адыграваюць толькі падпарадкавальную ролю» [4, с. 277]. Для выніковага поспеху неабходна было не толькі правесці пэўныя дзеянні з пэўнымі прадметамі, але і падмацаваць гэтыя дзеянні адпаведнымі словамі. Так, Настася Пятроўна Пачопка перадала ўвесь вербальна-акцыянальны комплекс, г. зн. тэкст замовы (вербальны), дзеянні, якія неабходна выканаць

(акцыянальны), і назвала прадмет, які неабходна выкарыстаць (рэальны): «Каб не мінула шчасце рыбака, трэба на першы дзень Вялікадня ўзяць са святочнага стала чырвонае яйка і аднесці яго на месца будучай рыбалкі, перакрысціцца і кінуць яго ў вадзіцу...». Рэальным прадметам таксама надавалася магічная моц, згодна з прыцыпамі кантагіёзнай магіі, калі «рэчы, што аднойчы знаходзіліся ў судакрананні, павінны, будучы раз’яднанымі, заставацца ў сімпатычных адносінах» [5, с. 27]. Так, у в. Мнюта і было запісана дзейства, што неабходна выканаць для пазбаўлення ад «косткі»: «... вядзецца туды, дзе нада найці кастачку. Нада гэту кастачку ўзяць, яна памоліцца, тады па гэтым месце памажыць. І занясці таксама палажыць яе, і прападзе» (запісана ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н. (нарадзілася ў в. Калечполе), Басянка Геронція Рыгоровіча, 1938 г.н. (нарадзіўся ў в. Цыганкі)). На жаль, інфарматар не ведае тэксту самой замовы, якую неабходна прагаварыць падчас лекавання, бо гэтыя веды «перадавала мама дачцэ сваёй...» Трэба адзначыць, што на Глыбоччыне існуе не толькі жаночая традыцыя замаўлення, але і мужчынская. Лідзія Антонаўна Лобан, 1932 г.н., з в. Шыпы распавядала пра тое, як ахоўваў яе бацька ад вужа: «Як ідзем у лес, дак татка хлеб замовіць. А я ў карман палажу, дык і ніякага вужаку і не бачыла». Таксама інфарматар распавядала пра тое, як яе бацька лячыў іншых людзей ад укусу «вужакі», выкарыстоўваючы пры гэтым цукар, хлеб і масла: «Сахар замаўляў, тады масла на хлеб намазваў, каб ён еў, – і вылечыў тата таго чалавека ад вужакі». Выкарыстоўваў лекар у сваёй практыцы таксама замоўленую вадзіцу.

Бытуюць у народнай традыцыі і розныя павер’і, напрыклад, звязаныя з птушкамі, якія часцей за ўсё прыносяць дрэнныя навіны. Надзея Аркадзьеўна Селязень расказвала, што «калі ў акно лезе верабей, гэта лічыцца дрэннай прыкметай: нейкае гора лезе ў хату», ці «шчабеча, трашчыць, заліваецца сарока, перадае, папярэджвае аб добрай ці дрэннай навіне». Калі такое здараецца, інфарматар раіць прачытаць адпаведныя замовы. У першым выпадку неабходна абавязкова пазбавіцца ад непрыемнасцей, таму і звяртаецца замаўляльнік і да «гора», каб яно ішло «за сіняе мора», і непасрэдна да вераб’я, які прынёс дрэнныя весткі: «Верабей-птушка, як бы табе ні было цяжка, нясі нашае гора...». У другім жа выпадку ёсць выбар, і таму замаўляльнік, звяртаючыся да сарокі, просіць: «Добрае – нам кажы, дрэннае – на сухі лес нясі».

Матыў «Адсыланне хваробы» з’яўляецца традыцыйным для лекавых замоў. У тэкстах, запісаных на Глыбоччыне, ён таксама прадстаўлены. Так, каб пазбавіцца ад «уроку», замаўляльнік адсылае хваробу «на цяплішча» (в. Гатаўшына; запісана ад Развадоўскай К.Я., 1936 г.н.). У гэтым жа тэксце гучыць матыў «Адваротнай адсылкі» з праклёнам: «Ад каго стала, штоб на ім цела патрашчала, соль яму ў вочы, галаўня ў плечы».

Нягледзячы на тое, што замоўная традыцыя не знайшла шырокага распаўсюджання на тэрыторыі Глыбоцкага раёна, тым не менш, нават тыя нешматлікія тэксты, запісаныя падчас экспедыцыі, прыадкрываюць светапоглядныя таямніцы нашых продкаў і дазваляюць убачыць прыгажосць замоўнага слова.

Літаратура

1. Новак, В.С. *Лакальнае, рэгіянальнае, агульнанацыянальнае ў каляндарна-абрадавым фальклоры Гомельшчыны. Дыс. ... доктара філ. навук* / В.С. Новак. – Мінск, 2002.

2. Замовы / уклад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г.А. Барташэвіч; рэдкал.: А.С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 597 с.

3. Замовы / уклад.: У.А. Васілевіч, Л.М. Салавей; уступ. арт.: Л.М. Салавей. – Мінск : Беларусь, 2009. – 519 с.

4. Леви-Брюль, Люсьен. *Первобытный менталитет* / Л. Леви-Брюль; перевод с французского Е. Кальцикова. – СПб. : «Европейский Дом», 2002. – 400 с.

5. Фрезер, Д.Д. *Золотая ветвь* / Д.Д. Фрезер // <http://psylib.org.ua/books/freze01/Политиздат>; 1980

6. Толстая, С.М. *Среда* / С.М. Толстая // *Славянская мифология [Электронный ресурс]* – Режим доступа: <http://pagan.ru/slowar/s/sreda8.php>

7. Толстая, С.М. *Пятница* / С.М. Толстая // *Славянская мифология [Электронный ресурс]* – Режим доступа: <http://pagan.ru/slowar/p/pyatnica8.php>

ЗАМОВЫ

Мама мая шаптала і сястра ад іспугу, зглазу, грыжы. Нейкая костка вырасцець дзе-небудзь – гэта загаварвала: вядзець туды, дзе нада найці костачку. Нада гэту костачку ўзяць, яна памоліцца, тады па гэтым месце памажыць. І занясці таксама палажыць яе, і прападзець.

Перадавала мама дачцэ сваей: «Дачушка, каб уме-ла тое, што я», – і за руку яе ўзяла.

Запісана ў в. Мнюта 1 ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н., Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.

Замова жаніха перад вяселлем

Госпадзі, Госпадзі!

Пазбаў мяне

Ад усякай поскудзі:

Ад жука і жабы

І ад благой бабы:

Ад пляткаркі,

Вядзьмаркі,

Ад злой недарэкі,

Ад калекі-няўмекі,

Ад ванючкі гугнявай,

Ад пачвяры слюньцявай,

Ад дурнушы санлівай,

Ад брыдоты лянiвай,

Ад нікчэмнай гразнулі

Ад трыдушнай Ганулі,

Ад змяі-кобры,

Ад лайдачкі добрай,

Ад п'янчужкі ганебнай,

Нікаму непатрэбнай.

Ад вельмі манернай

Жонкі невернай.

Амінь.

Замова нявесты перад вяселлем

Божа, мой Божа!

Зрабі, каб мужык мой

Быў дужы і гошчы!

Пазбаў мяне, Божа,

Ад усялякага гада:

Ад п'янтоса і верхагляда,

Ад нікчэмнага лайдака,

Ад бязмоззлага дурака,

Ад зрадніка-нягодніка,

Ад вялікага модніка.

Амінь.

Замова адшчапенцу, нягодніку, ворагу, прайдзісвету

Ад нашага парога

Калясом дарога.

Каб цябе па свету

Ханянём насіла,

Каб табе ў галаве

Верацяном круціла,

Каб ты нідзе на свеце

Месца не меў,

А пад старасць

Узяў і зусім здурнеў.

Няхай, няхай будзе так,

Няхай жа загіне

Гіцаль-лайдак.

Амінь.

Зборнік І. Волкава «Эстафета вясны», 1986 г. Матэрыялы прадстаўлены Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Замова ад бяссонніцы

Вада-вадзіца,

Мне табой мыцца,

Мне табой лячыцца.

Ваду выліваю,

Хваробу выганяю.

Амінь.

Памыць твар, рукі і выліць ваду пад дрэва. Чытаць замову трэба ў сераду/пятніцу пасля заходу сонца.

Каб не мінула шчасце рыбака, трэба на першы дзень Вялікадня ўзяць са святочнага стала чырвонае яйка і аднесці яго на месца будучай рыбалкі, перакрысціцца і кінуць яго ў ваду, тры разы прагаварыўшы:

– З віроў глыбокіх,

З глыбін далёкіх

Ідзі, рыба, рабу Божаму

(назваць сваё імя)

У невад, мірошчы

І на кручок прыгошчы.

Запісана ў в. Сорыкі ад Пачопка Настасі Пятроўны, 1910 г.н. Матэрыял прадстаўлены Запрудскім Домам фальклору

Замовы, звязаныя з паводзінамі птушак

Калі ў акно лезе верабей, гэта лічыцца дрэннай прыкметай: нейкае гора лезе ў хату. На гэты выпадак трэба тры разы сказаць замову:

– Гора, нашае гора,

Ідзі за сіняе мора.

Верабей-птушка,

Як бы табе ні было цяжка,

Нясі нашае гора

За сіняе мора,

За белыя хвалі,

У далёкія далі.

Шчабечка, трашчыць, заліваецца сарока, перадае, папярэджвае аб добрай ці дрэннай навіне. Звычайна, пачуўшы такія лямант сарокі, кажучь замову:

– Добрае – нам кажы, дрэннае – на сухі лес нясі.

Паўтарыць тры разы.

Запісана ў в. Верабі ад Селязень Надзеі Аркадзьеўны, 1925 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Ад уроку

Урок-урачышча,

Ідзі на цяплішча.

Ад каго стала –

Што б на ім цела патрашчала,

Соль яму ў вочы,

Галаўня ў плечы.

Ад галаўнога болю

Галава-галаўніца, касяна-прыстраніца, чорна-чарняўка, сіня-сіняўка, бела-бяляўка. На Сіяньскай гарэ, на шаўковай траве адна стаіць малінаю, а другая – га-рошынаю, трэцяя – маслінаю.

На сон (каб суджаны прысніўся)

Месяц, месяц малады,

У цябе рог малады,

Ты ўвесь свет абыдзі,

З кім мне век векаваць,

Каб у во сне павідаць.

Ад запою

Сам Господзь на небе, а цар на зямлі, а мядзьведзь у лесе, а мярцвец у зямлі. Мёртвыя ляжаць, ляжаць – не п'юць, не ядзяць. Няхай...

Запісана ў в. Гатаўшчына ад Развадоўскай Кацярыны Емельянаўны, 1936 г.н. Матэрыялы прадстаўлены сельскім Домам культуры в. Гатаўшчына

Ад болі

Як жывоцік баліць – пучок чорнай шэрсці ад авечкі памочыш і кладуць да пупка.

Бываець во што: як ляжыць і гэтак шавеліцца, і шавеліцца. І як станеш купаць – на плечыках такая як поўстачка. Ну, тады, як купаш, тады з начоўкі на гэтак бачок паложыш попел, на гэтак і на гэтак. А тады, як пакупаеш, тады гэтым сатрэш папярком, а тады працэдзіш і, праўда, там ёсць такія ворсачкі на плячах.

Малаком плечыкі маленькага праціралі, а тады цеста каталі. І ўсё цеста ўсё чорнае.

Ад пуду ваду даюць. У мяне сястра навучылася, а я не навучылася. Гэта тата ў нас быў, ён і перадаў.

Выпадкі з жыцця

Як вужака ўкусіць, так замаўляюць. Як ідзём у лес, дак татка хлеб замовіць. А я ў карман палажу, дык і ніякага вужаку і не бачыла. Нагаворваў на ваду, хлеб або сахар. Маліўся.

Помню, у нас тутак салдата ўкусіла вужака. І ён гэтак дайшоў, той салдат, што ня мог ні хадзіць, ні есці – нічога. Тады прывязлі яго, помню, на кані да таты, палажылі ў нас, і тата яго лячыў. І вылячыў ад той вужакі. Сахар замаўляў, тады масла на хлеб намазваў, каб ён еў, – і вылечыў тата таго чалавека ад вужакі. Можна нядзелю ў нас ляжаў, і ён яго вылячыў.

Ад сурочы тата даваў ваду. Замаўляў яе.

Запісана ў в. Шыпы ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н., Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.

Замова, звязаная з гаспадарчай дзейнасцю

З Богам, кароўка, на пашу!

Будзь здарова цэлы год.

Як зямля і лёд.

Запісана ў в. Сукліна ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.

ПРЫКМЕТЫ І ПАВЕР'І ГЛЫБОЦКАГА РАЁНА

(на матэрыяле фальклорнай экспедыцыі 2011 г.)

Алена Кастрыца

«Калі які-небудзь звычай, навык ці думка да-
статкова распаўсюджаны, яны падобны да
патоку, які, аднойчы праклаўшы сабе рэчышча, пра-
цягвае свой рух на цэлыя стагоддзі» [1, с. 3]. Менавіта
так, узнёсла і паэтычна, трапятліва і пяшчотна, сказаў
вядомы англійскі этнограф Э. Тайлар пра традыцый-
ную духоўную спадчыну народаў свету. І гэта абса-
лютна справядліва, таму што спрадвечныя народныя
традыцыі і вераванні, нягледзячы на імклівы навуко-
ва-тэхнічны прагрэс і адпаведна значныя змены ў
жыцці чалавека і грамадства, жывуць, перадаюцца з
пакалення ў пакаленне, уражваючы сваёй надзвычай-
най духоўнай глыбінёй і бясспрэчнай мудрасцю.

Прыкметы і павер'і, якія існуюць у выглядзе вер-
бальна складзеных клішыраваных утварэнняў, з'яў-
ляюцца важнай складаючай традыцыйнай духоўнай
спадчыны беларусаў увогуле і жыхароў Глыбоцкага
раёна ў прыватнасці. Добрую іх захаванасць і надзвы-
чайную папулярнасць сярод прадстаўнікоў розных
сацыяльных груп і узроставых катэгорый абумовілі
прычыны узнікнення, прагматычны і прагнастычны
характар, патэнцыял практычнага выкарыстання.

Падчас фальклорнай экспедыцыі па вёсках Глы-
боцкага раёна была зафіксавана група прыкмет і
павер'яў, прымеркаваных да асноўных свят народ-
нага календара: Каляд («У Ражство нельга займа-
цца гаспадарчымі справамі. З Ражства да Хрышчэння
грэх паляваць у лесе: могуць здарыцца няшчасці. У
Ражство нельга шыць, бо у сям'і хто-небудзь аслеп-
не. Яшчэ горш будзе, калі ў Ражство ў хату першая
зойдзе чужая жанчына: у гэтай хаце будуць бабы
хвараць» (в. Азярцы)), Грамніц («Свенцім у касцё-
ле свечку грамнічную, як Грамніцы. Вось і цяпер
у мяне на акне, у угалочку, стаяць свечкі гэтыя. Як
гром начынаецца, так і запальваем гэтыя свечкі»
(в. Удзела; запісана ад Шымко Г.Ф.)); Соракаў («Саракі –
гэта таго, што сорака мучанікаў пагібла на озёры
Чудскім. Сорака клёцка трэба было з'есці, каб вясна
хутчэй прыйшла» (в. Мнюта 1; запісана ад Басянок
М.С., 1937 г.н., Басянка Г.Р., 1938 г.н.)), Дабравешчан-
ня («Да Благовешчання на да была напасці на сорака
верацён» (в. Карабы; запісана ад Жадзейка А.І., 1932
г.н.)), Вербнай нядзелі («На Вербное воскресенье в
церковь ходили, веточку вербы за иконку ставили,
также били вербой и говорили: «Верба красна – бьёт

напрасно, верба синя – бьёт по спине». Тоже говорят,
что от грозы, от всего. Только после её можно спалить,
а куда не выкидывать, как и яйцо покрашенное:
его шкорлупу тоже не выкидывают, в печечку. Вы-
гоняли ей и корову на Юрье» (г. Глыбокае; запісана
ад Палянінай К.В., 1926 г.н.)), Юр'я («Ходзюць каля
жыта на Юр'е, вербінку бяруць, яечка, хлеба і солі,
і во дзе ніўка жыта, абойдзеш тры разы, яечка гэта
качаеш, каб жыта ў трубы вілося, тады вербінку
ўторкнеш» (в. Шчарбы; запісана ад Кукор Г.Ф.,
1923 г.н.)), Троіцы («Хадзілі ў цэркву на Сёмку... Маю
прынясеш, аіру... Бярозку прынасілі ў хату, па палу
аір слалі. А тады яе куды хочаш: хочаш – палі, хочаш –
венікі вяжы. Я вот у капусту торкала, каб моль не
лётала» (в. Шыпы; запісана ад Дарашчонок Г.І.,
1936 г.н.)), Купалля («...сабіралі на Купалу травы,
а на Яна ішлі свянціць. Купала перад Янам. І еслі
вот чалавек памрэць, ляжыць у грабе, яго гэтымі
зёлачкамі кругом запальваюць, пакуруць дымком
гэтым» (в. Мнюта 1; запісана ад Басянок М.С.,
1937 г.н., Басянка Г.Р., 1938 г.н.)), Ільі («Пасля Іллі
купацца нельга: Бог ільдзінку кідае» (в. Залесце;
запісана ад Шарыпкіна Р.Л., 1967 г.н.)), Макавея
(«10-га чысла глядзелі пагоду. Калі ідзе дождж, то
будет ісці яшчэ сем нядзель. Называецца Макавей»
(в. Шпелева; запісана ад Кузьміч Ж.Ф., 1968 г.н.)),
Пакрова («Пакроў прыйшоў, а снегу няма – не будзе
яшчэ два тыдні» (в. Азярцы)) і інш.

Варта адзначыць, што каляндарныя прыкметы
і павер'і і звязаныя з імі магічныя дзеянні можна
раскласіфікаваць па наступных функцыянальна-
семантычных групах:

- апатрапеічныя і лекава-прафілактычныя: «І кра-
сты перад крашчэнскай куццёй ставім на ўсіх на дзвя-
рах, на вокнах мелям ці карандашом. Красты ставілі,
каб усё ахранялася Богам, крастом» (в. Шчарбы;
запісана ад Савёнак М.М., 1938 г.н.); «На Крэшчэнне
на рэчкі высакалі крэст, бацюшка маліўся, свянціў, і
там тады набіралі хто ў што. Верылі, што гэтая вада
карысная: еслі забалеем – мы п'ём, еслі зглызды быва-
юць, сурочылі, як гаворуць, – пап'еш гэтай вадзічкі і
змыеся, і памагаець. Ілі вот сабака які спугаець, тады
даём гэту вадзічку, і памагаець. І яна не порціцца. Год
трымаем гэту ваду» (в. Мнюта 1; запісана ад Басянок
М.С., 1937 г.н., Басянка Г.Р., 1938 г.н.); «5 феўраля ў нас

Запіс інфармацыі ў в. Празароці

свенцяць ваду і хлеб святой Агаты. Гэта сродак, што
пры пажары не перадаецца агонь далей. Еслі пажар,
і вадой гэтай кругом абысці, то вецер можа дажэ
змяніць напраўленне, і то, што гарэць будзе, будзе
гарэць прама і не распыляцца. Ілі хлебом абнесці і
кінучь хлеб, то пламя пойдзець прама і не будзе рас-
пыляцца» (в. Мнюта 1; запісана ад Мацюшонок Ф.І.,
1937 г.н.); «У Купальскую ноч у нас чараўнікі ходзюць.
Нада было паслаць калючы дзед. Гэта расценне такое
калючае-калючае. У хлявах у дзверах вешалі. Это ўжо
не дайдуць гэтыя чары» (в. Валадзькава; запісана ад
Чорнай Л.М., 1934 г.н.);

- прадуцыравальныя («На Каляды куццю варылі, а
тады казалі: «Мароз, мароз, хадзі куццю есці». ...По-
тым елі кашу, а што заставалася – аддавалі курам, каб
няслі яйкі ў адным месцы» (в. Запруддзе; запісана ад
Януш Л.А., 1933 г.н.);

- прадказальныя (інфармацыйныя). Чалавек-гас-
падар найперш імкнуўся атрымаць інфармацыю ад-
носна надвор'я («Прымета гэтая была: калі за Троіцу
высахнець май, тады лета будзе сухое, сена добра будзе
сохнуць» (в. Шчарбы; запісана ад Кукор Г.Ф., 1923 г.н.);
«Як Пакроў цёплы, то будзе зіма цёплая. Як Пакроў
будзе халодны, то і зіма будзе халодная» (в. Вераб'і;
запісана ад Крывёнак З.В., 1934 г.н.)) і ўраджаю («На
крэшчэнскую куццю засцілалі настольнік, пад ніз
лажылі сена, і тады ўжо садзяцца і рабятм загадва-
юць: «Цягнуце саламінку, сеніну што даўжэйшую, то
будзець лён добры. Ну, і тады ўжо глядзім, ці добры

будзе лён» (в. Мнюта 1; запісана ад Басянок М.С.,
1937 г.н., Басянка Г.Р., 1938 г.н.)) і да т.п. Падобныя
тэксты ілюструюць народныя ўяўленні аб існаванні
звышнатуральных сіл, якія кіруюць прыроднымі
працэсамі, уплываюць на ход жыцця чалавека і пара-
дак яго штодзённых клопатаў і гаспадарчых спраў.

Значная частка прыкмет і павер'яў цесна звязана з
сямейнымі абрадамі, у межах якіх можна выдзяліць
наступныя тэматычныя групы: вясельныя («Садзілі
нявесту на пасады, каб не вярнулася назад. А ўжо як
первы дзень адгуляюць і снімаюць у маладухі фату
з галавы, во тады ўжэ яна кідаець, і хватаюць усе,
каб надзець. Той первы замуж пойдзе» (в. Мнюта
1; запісана ад Басянок М.С., 1937 г.н., Басянка Г.Р.,
1938 г.н.)), радзінна-хрэсьбіныя («Гаршчок біў кум.
...Чарапкі разам з бабай па дзярэўні вазілі, кідалі
маладым, каб у іх дзеці былі» (в. Шыпы; запісана ад
Пашкевіч Г.Р., 1926 г.н.); «Не нада, каб на ўродлівых
людзей глядзела, на пажар, бо гэта перадаецца дзіцяці.
Вось адна жанчына спугалася, схапілася за губу. А на
тым месцы ў маленькага засталася пятно, з якога раслі
воласы» (в. Удзела; запісана ад Гінько Д., 1950 г.н.)),
пахавальныя («Вызначалі, калі свячу патушаць, куды
дым пайдзёт: еслі за дзвер, тады яшчэ нехта ўмрот, а
еслі ўверх, тады нармальна» (в. Мнюта 1; запісана ад
Басянок М.С., 1937 г.н., Басянка Г.Р., 1938 г.н.)).

У межах вясельнага абрада можна знайсці вялікую
колькасць тэкстаў прыкмет і павер'яў, прымерка-
ваных да розных этапаў вяселля: вячання («Калі

вянчаешся, свечку дзержыш. Калі маладой дзержа вышэй, то, значыць, ён будзе главенстваваць, і наадварот» (в. Восава; запісана ад Суднік Я.Р., 1948 г.н.); уласна вяселля і паслявясельнай часткі («На другі дзень нявесце адзявалі платочак: азначала тое, што яна чыстая, акуратная, і фартушок, што азначала, што яна будучая хазяйка. Садзілі яе на кажух, каб багатыя былі» (в. Празарокі; запісана ад Беззубёнак М.Ф., 1926 г.н., Шаўко Я.В., 1926 г.н.); «Маладых абсыпавалі зернем, каб былі багатыя» (в. Сукліна; запісана ад Гаравой В.П., 1934 г.н.); «Як нявеста прыходзіла к жаніху ў дом (у народзе ўсе спачатку гуляюць у нявесты, потым у жаніха), трэба было, як перойдзеш парог дома, глянуць на паталок, тады будзеш верхаводзіць над усімі. Я са страху гэтага не зрабіла» (в. Забор'е; запісана ад Петрашкевіч С.М., 1939 г.н.)). Жаданнем забяспечыць дабрабыт будучай сям'і, вызначыць, хто ў ёй будзе галоўным, а таксама імкненнем абясшкодзіць сябе ад негатыўнага ўздзеяння прадстаўнікоў навакольнага асяроддзя тлумачыцца ўзнікненне прыкмет і павер'яў гэтай тэматычнай групы.

Шэраг тэматычных і функцыянальна-семантычных груп прыкмет, павер'яў і забарон можна выдзеліць у межах радзінна-хрэсьбіннага абрадавага комплексу:

- забароны і правілы для цяжарных: «Бярэменнай жанчыне нельга ката, сабаку біць, бо і ў рабёнка будзе шэрсць» (в. Карабы; запісана ад Жадзейка А.І., 1932 г.н.); «Праз парог не гаварылі, на парозе не стаяць, бо рабёнак калекай будзе. Красці нельзя, чужога нічога нельзя браць, бо баяліся, што рабёнак будзе злодзеям ці буянам. Гаварыць лішняга не нада было і ругаць. Нада было быць скромнай. Цераз парог не можна было пазычаць ці аддаваць» (в. Карабы; запісана ад Зязюлі Г.І., 1932 г.н.). Як сведчаць прыклады, дапушчаныя з боку маці парушэнні спрадвечных паводзінскіх норм і правіл маглі справакаваць у будучым розныя непрыемнасці для яе дзіцяці. Менавіта таму цяжарная жанчына павінна была не толькі пазбягаць бліжэйшых думак і ўчынкаў, але і праяўляць свае лепшыя рысы характару, каб выхаваць такія ж у будучага дзіцяці і тым самым паспрыяць яго шчасліваму лёсу;

- забароны і правілы, якія павінна выконваць жанчына і яе родныя, каб пазбегнуць дрэннага здароўя і няўдалага дзіцячага лёсу: «Жанчына пасля родаў не далжна стаяць, хадзіць, каб не захварэла нічым» (в. Карабы; запісана ад Жадзейка А.І., 1932 г.н.);

- павер'і аб хросных бацьках: «У кумы бралі родзічаў, бывала, і знакамітых людзей, друзей, падруг. Нельга адмаўляцца: гаварылі, што ўсёгда будзеш па жыцці наказан. Дзевачка старалася пахрысціць першага мальчыка» (в. Забор'е; запісана ад Петрашкевіч С.М., 1939 г.н.); «Бралі в кумовья старога и молодого. Молодых не брали. Если кум, то брали старики, а кума должна молодая быть. А если мальчика хрестят, нада каб старуха была кума, а молодой был кум, чтоб кум с кумой не поженились» (в. Залессе; запісана ад Па-

тарочынай М.А., 1927 г.н.)). Выбару хросных бацькоў на Глыбоччыне, як і на тэрыторыі ўсёй Беларусі, надавалася вялікае значэнне, паколькі пасля абраду хрышчэння яны мелі самае непасрэднае дачыненне да жыцця і лёсу свайго хрэсніка;

- правілы-парады для выхавання дзіцяці («Калі дзіця першы раз пойдзе, пераразала пудцы» (в. Шыпы; запісана ад Дарашчонак Г.І., 1936 г.н.).

Пахавальныя прыкметы і павер'і, правілы і забароны, зафіксаваныя на тэрыторыі Глыбоцкага раёна, пэўным чынам рэгламентуюць паводзіны людзей падчас знаходжання цела нябожчыка ў доме («Лічылася, што заўсёды ў час знаходжання нябожчыка ў хаце павінны быць занавешаны ўсе зеркальныя прадметы, павінны былі быць астаноўлены ўсе гадзіннікі – гэта была аснова» (в. Залессе; запісана ад Шарыпкіна Р.Л., 1968 г.н.)), падчас пахавальнага абраду і пасля яго («Ну, і выносяць, але абязцельна нада засцілаць парогі. Ну, гэта самае, кажуць, каб не прапала нічога, не апусцілася. Калі хто памірае, асабліва, калі гэта бывае зімой, усе бягуць у сарай і нада пастукаць палачкай па свінке, кароўкі, абязцельна падымаюць скаціну. Нада абязцельна, штоб яна не спала. Дажа калі дзеткі маленькія спяць, нада абязцельна ў сёняшні дзень будзіць дзетак. Калі нясуць пакойніка, нада каб нічога не спала. І калі выносяць, ён стаіць на лавах ці стулях, нада іх пераварачваць, кажуць, каб не вярнулася смерць у хату» (в. Восава; запісана ад Суднік Я.Р., 1948 г.н.); «Ваду выліваюць туды, дзе чалавек не ходзіць, некаторыя дажа выкапваюць ямку і дзернам закрываюць. Нельзя было воду чэраз парог ліць. Вывеш пад дзерава, дык дзерава нават засохне» (в. Залессе; запісана ад Зайца В.У., 1937 г.н.)), адлюстроўваюць асаблівасці мясцовага маральна-этычнага кодэкса («У нас на кладбішчы павінен быць толькі дзереваны крест, жалезны няможна, патаму што Ісус Хрыстос был распяты на дзереваном» (в. Празарокі); «Абычна пад падушку свечку ложаць, каб яму ўжо там было светла праз карыдоры ісці. Цёмна там ужо ў зямельцы. А так ён свечку ўжо запаліць і светла будзе там» (в. Забор'е; запісана ад Дубоўскай В.У., 1923 г.н.); «Вось еслі хто памрэць на Вялікадне ілі после Вялікадня, гэта значыць, якім бы ён не быў, но дзверы рая адкрыты, пакуль вознесеца Хрыстос. І вось гэта считаецца, што чалавек сразу пападзець у рай» (в. Восава; запісана ад Суднік Я.Р., 1948 г.н.)). Тэксты дадзенай тэматычнай групы адлюстроўваюць міфалагізаваны адносіны паміж светам «тым» і «гэтым», прадстаўляюць спецыфіку светаразумення нашых продкаў і ўяўляюць сабой своеасаблівы маральна-этычны кодэкс.

Строгае выкананне пахавальных парад, правіл і забарон («Сказалі, як хто памрэ, нада абязцельна каго-небудзь засекці ці зарэзаць, таму што не будзіць вадзіцца скаціна» (в. Карабы; запісана ад Касцюкевіч Г.І., 1938 г.н.); «Раней тых, хто сам сябе забіў, іменна на кладбішчы нельга было хараніць. Свяшчэннік

не адпяваў яго»; «Калі памрэ, то нельга падмітаць, а калі з дому вынесуць, то можна і вадой змыць і падмесці» (в. Забор'е; запісана ад Петрашкевіч С.М., 1939 г.н.)) з'яўлялася важнай умовай захавання жыцця і дабрабыту не толькі выканаўцаў дзеянняў, а і ўсіх, хто меў да іх дачыненне, а таму падобная рэгламентацыя паводзін людзей насіла найперш прагматычны характар.

Падчас палявых экспедыцый па Глыбоцкім раёне таксама запісаны прыкметы і павер'і, якія не прымеркаваны да абрадаў. Сярод іх можна вылучыць наступныя тэматычныя-функцыянальныя групы:

- прыкметы і павер'і аб шчасці і няшчасці: «Курыца запела – к бядзе» (в. Удзела; запісана ад Тарасёнка У.А., 1944 г.н.); «Калі маладзейшая я была, хадзілі з дзеўкамі ў жыта і купаліся ў жыце. Бяжыш і прыцягнеш к сабе больш, каб шчасце было» (в. Шэпелева; запісана ад Ляснеўскай В.Р., 1940 г.н.);

- прыкметы і павер'і аб багацці і беднасці («Калі зязюлю пачуеш, трэба каб грошы ў кармае былі» (в. Шыпы; запісана ад Лабан Л.А., 1932 г.н., Лабан В.Д., 1936 г.н.));

- прыкметы і павер'і аб засухе і дажджы («Даўней во як у нас было: ці сушка якая, ці дажджы льюць – у нас збіраемся ў адну хату, Богу молімся, пьем усе, старыкі і малыя. А яшчэ мак сыпалі ў калодзеж і маліліся там» (в. Празарокі; запісана ад Беззубёнак М.Ф., 1926 г.н., Шаўко Я.В., 1926 г.н.); «Калі дажджу доўга не было, у нас сыпалі ў тры калодзежы мак» (в. Шчарбы; запісана ад Савёнак М.М., 1938 г.н.));

- прыкметы і павер'і аб надвор'і: «Когда будет долгий дождь, тогда ласточки низко летают. Когда солнце заходит красное – к хорошей погоде. Когда пчелы усиленно летят в улей, тогда будет дождь. Когда в лесу начинает петь конюк, то через час или два будет дождь. Если на Хрищение нападает много снега, то будет много грибов» (в. Забор'е; запісана ад Пашылюка Ф.С., 1949 г.н.);

- прыкметы і павер'і аб ураджаі («Каб капуста добрая была, мама мая садзіла так: возьмець камянёк, ільняную трапачку, абкруціць еты камянёк і ў крапіву паложыць. Агуркі ў нас садзілі на Міколу (22 мая). У панядзелак толькі і нада садзіць агуркі, тады першая завязь будзе» (в. Шчарбы; запісана ад Сухавіла Я.У., 1935 г.н.));

- павер'і-правілы, павер'і-забароны для розных жыццёвых сітуацый («Як пастрояць новы дом, то самім нельга заходзіць. Нада абязцельна ўначале ці петуха, ці ката, ці сабачку ўпусціць. Нешта казалі, хто первы зойдзе, той первы і памрэць» (в. Забор'е; запісана ад Петрашкевіч С.М., 1939 г.н.); «Нельзя на сталае нож пакідаць, патаму што гэта злбная вешч, вродзе падгатаўліваешся каго-небудзі пагубіць. Калі атрэжаш хлеба скібачку, нада каб яна была на кут, да абразоў, нельзя каб яна куды-небудзь глядзела, нада каб хлеб глядзеў на Бога» (в. Мнiota i; запісана ад Ба-

сянок М.С., 1937 г.н., Басянка Г.Р., 1938 г.н.); «Уставаць з ложка трэба тварам к пакою з правай нагі. Тады дзень пройдзе спакойна. Начная сарочка павінна быць з рукавамі, таму што сама тканіна закрывае цела ад злых начных духаў» (в. Лучайка; запісана ад Іўчык Г.С., 1932 г.н.); «Вабшчэ, на ўсякія святкі ніхто не ідзе пазычаць, нада выдзержацца трошку. І сонца зайшоўшы, не нада нічога даваць» (в. Сукліна; запісана ад Паварэнь Н.С., 1933 г.н.).

Прыкметы і павер'і дастаткова шырока прадстаўлены ў народнай традыцыі. Яны і да нашага часу, як гэта ні дзіўна, засталіся ў народнай памяці, ператварыўшыся ў адметны ўтылітарна-практычны кодэкс, які, нягледзячы на ўсе дасягненні навукі, дзейнічае, пэўным чынам мадэлюючы і рэгламентуе паводзіны чалавека. Прыкметы, павер'і і звязаныя з імі магічныя дзеянні, зафіксаваныя на тэрыторыі Глыбоцкага раёна адлюстроўваюць своеасаблівасць народнага мыслення мясцовых жыхароў, дазваляюць зразумець каштоўнасць традыцыйных народных назіранняў і іх мудрасць, паглыбіць веды ў галіне духоўнай спадчыны нашага народа.

Літаратура

1. Тайлор, Э. Б. Миф и обряд в первобытной культуре / Э. Б. Тайлор. – Смоленск: Русич, 2000. – 624 с.

ПРЫКМЕТЫ І ПАВЕР’І

Калі дажджу доўга не было, у нас сыпалі ў тры калодзежы мак.

Калі граза была, у нас ставілі на вокны грамнічныя свечкі, каб не стукнула ў етую хату.

Запісана ў в. Шчарбы ад Савёнак Марыі Мікалаеўны, 1938 г.н.

Калі доўга дажджу не было, у тры калодзежы мак сыпалі, у царкве і на полі маліліся, крэсны ход быў.

Каб капуста добрая была, мама мая садзіла так: возьмець камянёк, ільняную трапачку, абкруціць еты камянёк і ў крапіву паложыць.

Ад матылёў дзелалі так: масла як саб’еш і мыеш у трох вадах, і тады зліваем етую ваду, і месяц ці болей яна стаіць. Тады ўзяць мяцёлачку і папырскаць, і гэта дужа добра: гэтыя белыя матылькі не падлятаюць да капусты.

Агуркі ў нас садзілі на Міколу (22 мая). У панядзелак толькі і нада садзіць агуркі, тады первая завязь будзе.

Кажуць, еслі жаба ў хаце, то ета дужа на балезнь. У нас у хаце жабы былі, во такая не лягушка, а жаба, чараўніца, мы яе не забівалі, нічога. А потым казалі, што нада была яе ўзяць (толькі не рукамі), і тады яе падвесіць на чалеснік перад печчу, каб яна высахла.

На гадавыя святы – Каляды, Вяліканне – працаваць Божа ўпасі. У нас во быў дзядзька Астафей. На Іллю Прарока вот ён паехаў за сенам, налажыў ён сена воз і вязець, было ж нічога: ні дождж не находзіў. А тут як падняўся віхор, растрос усё сена і воз перавярнуў.

Ад гразы палілі грамнічную свечку, малітву чыталі «Да васкрэснет Бог і растацацца вразі яго».

Запісана ў в. Шчарбы ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.

Вось у нас я была бярэменнай, вон там каля дарогі хата гарэла. Ды тожа гэтаксама не давалі насіць ні вёдра, нічога не давалі рабіць, а пасля старая жанчына прынесла мне цэлы стакан памалачонай мукі, каб я выпіла і аборта не было. Хадзілі цяжарныя, глядзелі, каб ніхто нічога табе ўслед не кінуў, каб многа не сматрэлі.

У нас так вядзецца, што калі гром, то патрэбна аба-вязкова запаліць свечку.

Запісана ў в. Забор’е ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.

Нельга было цяжарным жанчынам нічога пазычаць. Трэба было кінуць у яе хоць чым. Еслі добры чалавек, то кідалі ў яе хлебам, а некаторыя і землю кідалі, казалі, што дзіця будзе землю есці. Калі углём, то угаль есці будзе. Праўда гэта ці не праўда, але было такое.

Нельга было шыць цяжарнай дзяўчыне.

Запісана ў в. Шэпелева ад Ляснеўскай Вольгі Раманаўны, 1940 г.н.

З 29-га декабра і па 7-га январа кожны дзень пагода глядзелася на месяц. Дапусцім, 25-га – на январ, 26-га – на февраль. Кожны дзень азначаў месяц.

Запісана ў в. Шэпелева ад Роека Пятра Усцінавіча, 1935 г.н.

10-га чысла глядзелі пагоду. Калі ідзе дождж, то будзе ісці яшчэ 7 нядзель. Называецца Макавей.

Запісана ў в. Шэпелева ад Кузьміч Жаны Пятроўны, 1968 г.н.

Когда будет долгий дождь, тогда ласточки низко летают.

Когда солнце заходит красное – к хорошей погоде.

Когда пчёлы усиленно летят в улей, тогда будет дождь.

Когда в лесу начинает петь конюк, то через час или два будет дождь.

Если на Крещение нападает много снега, то будет много грибов.

Запісана ў в. Забор’е ад Пашылюка Фёдора Сцяпанавіча, 1949 г.н.

Калі жанчына была цяжарная, баялісь, вось як пажары, штоб не ўхвацілася рукамі за твар, тады будучь тонкія крапеўкі ў дзіцяці. Не то ад іспугу, ці то ад страху.

Запісана ў в. Забор’е ад Петрашкевіч Соф’і Мікалаеўны, 1939г.н.

Когда дождя долго не было, молились старые, ставили свечку на окно.

На Юрье огурцы садили.

Надо огурцы садить в понедельник и раненько. Говорят, что понедельник – начало недели, и тогда будут огурцы.

Запісана ў г. Глыбокае ад Палянінай Клаўдзіі Васільеўны, 1926 г.н.

Дык усегда прыдупрыждалі радзіху, каб, еслі ўжо хватаецца так дзе-небудзь, куды-небудзь, толькі не да твару. У Плісе, я помню, пра Сіму ўсягда расказвалі. У яе была такая красная страшная пляма. Ад носа і ўся шчака, нераўнамерна. Я сама відзела. Так яеная мама, як ў Плісе гарэлі дамы, узялася за твар (і маць дажа ўспамінала, што яно такое было), і асталася такая страшная пляма на ўсю шчаку па жыцні. Цёмна-бардовая прам. Цёмна-красная, я тую Сіму сама нават відзела.

Ваабшчэ ў гэтыя дні, у празнічныя, пятніца, субота, асобенна перад Пасхай, нічога і нікому не аддаўжаць. А вот як прыходзіць у дом бярэмянная і што-небудзь просіць, то абязацельна нада даць, а іначай мышы з’ядуць і спакою крысы не дадуць у доме. Абычна, калі не сумееш даць, гаварылі, хоць хлеба кінуць ей у след.

Як пастроіць новы дом, то самім нельга заходзіць. Нада абязацельна ўначале ці петуха, ці ката, ці сабачку ўпусціць. Нешта казалі, хто первы зойдзе, той первы і памрэць. Такое старыя гаварылі, калі дом пастроілі новы, самім заходзіць нельга. Абычна старэнькую бабульку з іконкай. Перш запусцяць жывёліну якую-небудзь ці ката, ці сабачку. Стока случаяў расказалі, што абязацельна на курэй без канца і краю будзе нападаць. Ужо цяжка будзе іх гадаваць. То крумкачы на іх будуць нападаць, то лісы. Еслі каты, то сыйдуць, еслі сабачка, то памрэ.

Запісана ў в. Забор’е ад Петрашкевіч Соф’і Мікалаеўны, 1939 г.н.

Калі маладзейшая я была, хадзілі з дзеўкамі ў жыта і купаліся ў жыцце. Бяжыш і прыцягнеш к сабе больш, каб шчасце было.

Запісана ў в. Шэпелева ад Ляснеўскай Вольгі Раманаўны, 1940 г.н.

Існуе павер’е, што жывела ў вігілійную ноч размаўляе чалавечым голасам, але пачуць такую гаворку дабра не абячае.

Запісана ў в. Кухты ад Кавалёнак Раісы Аляксееўны, 1946 г.н.

Калі ты бярэменная і на дароге ляжыць камень, няможна было яго падкідваць.

Бярэменным не нада катой штурхаць. Мышэй, жаб няможна было ўбіваць.

Калі пажары, бярэменнай не нада хватацца за ліцо: астанецца пятно на целе.

Красіцца бярэмяннай няможна, стрыгціся няможна, каб дзіця лысым не быў.

Калі ластаўкі летаюць нізка – гэта на дождж. Калі кветкі моцна пахнуць – тожа на дождж.

Запісана ў в. Восава ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

Калі доўга не было дажджу, ткалі бабкі за адну ноч лён, і часалі такімі шчоткамі ўручную, і ткалі. Называлася ета іляное палатно. За адну ноч нада была выткаць. Сабіралісь многа баб і ткалі. Ткалі яе ў адной хаце, адно палатно. Гэта гэтка ахвяра была. Баццюшка памоліцца, і пойдзе дожджык.

Яшчэ шчыталі лысых: скока лысых во такіх.

Уздечку ўнасілі ў кварціру, і дождж абязацельна пайдзёт.

Тады граблямі круцілі – выходзілі на вуліцу і круцілі граблі – тожэ дажджа ждалі.

У калодзезь мак-цякучку сыпалі, каб дождж ішоў.

Пасля Паскі баццюшка дае хлеб, на Праводніцу (у другую нядзелю – так завецца гэта дзяленне Паскі). Я тожэ лажу на стол, гэты хлеб, як граза, і свечачку палю.

Нельзя на сталае нож пакідаць, патаму што гэта злобная вешч, вродзе падгатаўліваешся каго-небудзь пагубіць.

Калі атрэжаш хлеба скібачку, нада каб яна была на кут, да абразоў, нельзя яе каб яна куды-небудзь глядзела, нада, каб хлеб глядзеў на Бога.

Запісана ў в. Мнюта ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н., Басянка Геронція Рыгоровіча, 1938 г.н.

На Каляды сена пад скацерць клалі. Гэта для багацця, для скаціны. У трапачку завярнеш і нясеш яго – гэта авечкам, гэта кароўцы, гэта каню ці каму.

Запісана ў в. Шыпы ад Дзегцяронак Ніны Аляксееўны, 1941 г.н., Сауліч Лідзіі Іванаўны, 1940 г.н.

Калі не распусціўся лес ці ліст асыпаўся – не аднімай ад грудзі рабёнка.

Бярэменнай жанчыне нельзя ката, сабаку біць, бо ў рабёнка будзе шэрсць.

Нельзя бярэменнай цяжкасці насіць.

Нахадзі падругу на імя сваё. Бо аддаеш сваё і бярэш сваё. Сваё даражэй.

Жанчына пасля родаў не далжна стаяць, хадзіць, каб не захварэла нічым.

Запісана ў в. Карабы ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

Пасля Іллі купацца нельга: Бог ільдзінку кідае.

Запісана ў в. Залессе ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н.

Цяжарныя праз парог не гаварылі, на парозе не стаяць, бо рабенак калекай будзе.

Красці нельзя, чужога нічога браць: баяліся, што рабёнак будзе злодзей ці буян.

Гаварыць лішняга не нада было, ругаць. Нада было быць скромнай. Цераз парог няможна было пазычаць ці аддаваць.

Запісана ў в. Карабы ад Зязюлі Ганны Іванаўны, 1932 г.н.

Уставаць з ложка трэба тварам к пакою з правай нагі, тады дзень пройде спакойна.

Начная сарочка павінна быць з рукавамі, таму што сама тканіна закрывае цела ад злых начных духаў.

Запісана ў в. Лучайка ад Іўчык Ганны Станіславаўны, 1932 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Запрудскім Домам фальклору

Если солнце в тучи заходит, то будет дождь.

Если солнце играет, то будет дождь.

Пахом – будеш огурцы носить мешком.

Нельзя если пожар глядеть беременной женщине, а то на рабёнке отражается.

Нельзя удивляться беременным женщинам.

Нельзя кота ударить: может отразиться что-нибудь на рабёнке. Если ты кота ударил, то у нас тут у одного такой круг и шерсть. Ударено, наверно. Скотину нельзя бить – это отражается на ребенке.

Запісана ў в. Залессе ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1927 г.н.

Нельзя беременнай жаншчине ні ката, ні сабаку нагой падкідываць, а то поўсць будзе на нагах.

Здзіўляцца нельзя, а то на дзіцяці атразіцца.

Беременнай красці нельзя. Калі маці будзе з дліннымі рукамі, то і дзіця будзе такое.

Маніць, абгаварваць нельзя беременнай.

Беременнай нельзя чераз вярхоўку пераступаць, па-таму што пупавіна будзе перакручана каля шэйкі.

Кот ужо як ліжацца – госці будуць.

У нарастаючыя дні садзілі агуркі, а ў убываючыя ўжэ картошку садзілі.

Запісана ў в. Вераб’і ад Крывёнак Зой Васільеўны, 1934 г.н.

Курыца запела – к бядзе.

Калі карова целіца – даём ёй малозіва піць, для большага ўдою. І цялёнка абязцельна пад карову, штоб ён гэтага первага серыва папіў, тады ён крэпкі будзе, скоро і на ногі ўстане.

Свянцоную вербачку вешалі ў хлёў, каб ад сглаза.

Запісана ў в. Удзела ад Тарасёнка Юрыя Анатольевіча, 1944 г.н.

Калі дзіця спужаецца, калі крычыць, тады, кажуць, накрыж змый стол вадой. Гэтай вадой трэба было абцерці дзіцяці. А яшчэ, у нас раньшэ было ў старых дамах, называлі качарэжнік. Дзе печ, там жа былі ўсе гэтыя атрыбуты, тады нясеш да гэтага, гавораць, нада змыць яго.

Ад грому свенцім у касцёле свечку грамнічную, на Грамніцы. Вось і цяпер у мяне на акне, у ўгалочку, стаяць свечкі гэтыя. Як гром начынаецца, так і запальваем гэтыя свечкі, гарыць гэта свечка.

Як выганяем кароў на поле вясной, тады гэтай вербачкай, што свенцілі ў касцёле на Вербную нядзелю, адпраўляем кароў ужо, каб ужо ніякіх не было бедаў.

Вадой свенцонай, каторую бяром на Пасху, тады ўжо свенцім каровак, выводзім на поле, каб ніякіх бедаў не случылась.

Цераз парог не нада ўжо здароўкацца і перадаваць штосьці.

Запісана ў в. Удзела ад Шымко Ганны Францаўны, 1937 г.н.

У хлеме мокрыя камяні ў падмурку – на дождж.

Як карова целіцца, тры дні нельга нікому пазычаць.

Пасля заходу сонца нельга пазычаць.

Калі зязюлю пачуеш, трэба каб грошы ў кармане былі.

Кажуць, як ходзіш бярэменнай, дык ката нагой не нада біць.

Калі галінка хутка высахне – лета будзе сухое.

Бывае, як туча ідзе такая чорная, дык свенцоную свечачку на акно ставілі.

Куляцца цераз галаву нада, калі першы гром пачуеш.

Запісана ў в. Шыпы ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н., Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.

Як мужык дровы сячэ, так нельга, каб цяжарная хадзіла.

Каб рабёнак спаў – мак давалі.

Запісана ў в. Шыпы ад Пашкевіч Ганны Раманаўны, 1926 г.н.

Цяжарнай жанчыне забаранялася глядзець на пажар.

Цяжарнай жанчыне нельга было красці, бо дзіця будзе красці.

Цяжарнай жанчыне забаранялася пазычаць.

Калі пакачаешся ў ячмені – той сон, які прысніцца, абавязкова здбудзецца.

Каб не заблукаць у лесе, трэба вывараціну абысці.

Калі спужаецца хто – бралі з трох магільнікаў мох, абкурвалі.

Калі дзіця першы раз пойдзе – пераразалі пудцы.

На жніво каласы завянуць – на акно паставяць.

Калі дзіця зглазюць, дык падолам патруць.

Запісана ў в. Шыпы ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.

У калодзеж мак сыпалі і прасілі дождж.

Запісана ў в. Бараны ад Сівіцкай Лідзіі Афанасьеўны, 1937 г.н.

Даўней во як у нас было: ці сушка якая, ці дажджы льюць – збіраемся ў адну хату, Богу молімся, п’ём усе, старыкі і малыя.

А яшчэ мак сыпалі ў калодзеж і маліліся там.

Цяжарнай дзяўчыне цяжка робіць не нада было.

Нельга было, каб цяжарная плетак рабіла.

Гуркі садзяць на Пахомы. Садзяць на Пахомы, каб насіць мяхом.

Як на Куццю многа зорачак – будзе лета сухое.

На голы лес гром грыміць – будзе лета халоднае.

Запісана ў в. Празарокі ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н. Шаўко Ядзвігі Вацлаваўны, 1926 г.н.

Вабшчэ, на ўсякія святкі ніхто не ідзе пазычаць. Нада выдзержацца трошку. І сонца зайшоўшы, не нада нічога даваць.

Запісана ў в. Сукліна ад Паварэнь Наталлі Сяргеёўны, 1933 г.н.

Воблакі рухаюцца хутка – да пацяплення.

Туман знікае адразу пасля ўзыходу сонца – перад добрым надвор’ем.

Густая марозная шэрань на траве – перад непагадзю.

Дровы ў печы дрэнна разгараюцца, шыпяць і дымяць – перад пацяпленнем.

Днём пахмурнасць, густыя воблакі, а пад ноч пацяпленне – чакай замаразкаў.

Падзьмуў паўночны вецер, а неба чыстае – блізка мароз, і мароз моцны.

Кошка доўга спіць – цёпламу надвор’ю быць.

У імжаку не відаць, не відаць зайцоў – непагадзь будзе працяглая.

Сава ўдзень кугіча – непагадзь кліча.

Жоравы ляцяць нізка, хутка і моўчкі – перад хуткім пахаладаннем.

Цвыркун у хаце як барометр: надрываецца – сонейка заўтра ўсмінецца, маўчыць – дажджу быць.

Мухі на шыбах акна ледзь поўзаюць – болей цяпла гэтай восенню не будзе.

Асенняе павуцінне сцелецца па раслінах – перад цяплом. Павуцінне расліны абгарнула – сонца ў хаты зазірнула.

Павукі ў верасні і кастрычніку старанна плятуць павуцінне перад сонечным марозным надвор’ем.

Павукі ў хаце забіліся ў куткі – перад ветраным надвор’ем. Павук у шчыліну забіўся – вецер на вёску наваліўся.

У час бабінага лета павукоў і павуціння шмат – да пацяплення, бабіны дні працягнуцца; мала – да змен у надвор’і.

Рыбы кляваць перастала – непагадзь завітала.

Уюн на вуду трапляецца – хутка дождж пачынаецца.

П’яўкі з рачнога дна падымаюцца наверх, нават вылазяць з вады па ствалах раслін – перад непагаддзю.

Хваіны звіняць, а дуб стогне – перад навальніцаю. Дуб застагнаў – навальніцу заадчуваў.

Ракі хаваюцца ў пячоры, не вылазяць і ў поўдзень – восень прыйшла.

На Сяргея (08.10) пачынаецца зіма і жалезны тыдзень. У гэты дзень жалезныя рэчы чысцяць, змазваюць – не будуць цэлы год іржаваць і ламацца.

Пакроў (14.10) прыйшоў, а снегу няма – не будзе яшчэ два тыдні. Прыйшла Пакрова – агалілася дуброва.

Хто сее азіміну да Лукі (31.10) – не будзе мець ні хлеба, ні мукі. Позняя сяўба без толку.

К вечару ўзмацняецца вецер – надвор’е пагоршыцца.

Кусаюцца моцна камары – вільгаць доўга на двары.

Драч увечары «дзярэцца» – надвор’е добрае крадзецца.

Пчолы ў вуллях загулі – дзень прыгожы прывялі.

Светлячкі свецяцца ярка, асабліва кідка гараць увечары – да добрага надвор’я.

Птушкі заспявалі ў час дажджу – хутка з’явіцца сонца.

Каровы паднімаюць пысы, нюхаюць і моцна ўдыхаюць паветра – перад непагаддзю.

У кароў меншае малака – перад дажджом.

Гучна раскочваецца рэха ў лесе – да добрага надвор’я.

Калі дождж пайшоў супраць ветру, то ён, як звычайна, будзе вельмі моцны.

Зранку плывуць і плывуць курчавыя аблогі, але ўвечары неба ўсё-ткі праясняецца – перад ясным сонечным надвор’ем.

Вецер к захаду – быць дажджу, з усходу – к сухменню.

Вечаровае неба з зеленаватымі адценнямі – перад дажджом.

Барвовыя зарніцы – перад ветранасцю.

Раніцою кропелькі расы завушніцамі вісяць на кончыках травы, лісця – чакай дажджу.

Дождж, які пачаўся буйнымі кроплямі, перастане хутчэй, чым той, што пачаўся дробнымі.

Дождж скончыўся, лясное рэха аддаецца глуха і слаба, водгулля няма – дакладная прыкмета зацягнутай на цэлы дзень, а то і болей, непегадзі.

Птушкі садзяцца на вершаліны дрэў – перад цёплым надвор’ем.

Чайкі шмат купаюцца ці ходзяць па беразе – перад непагаддзю.

Жаўрукі расхаджваюць па полі, нетаропка кормяцца – да добрага надвор’я, сядзяць натапыраныя – перад навальніцаю.

Гракі часцей ходзяць па траве, чым па ворыве – перад дажджом.

Гракі ў траве – дождж на дварэ.

Дзікія качкі сыходзяць дняваць у прыбярэжныя хмызнякі або зусім выходзяць на бераг – перад навальніцай і ветраным надвор’ем.

Мухі шукаюць сховы – перад непагаддзю.

Калі павукі прама ў дождж пачалі віць павуціну – дождж неўзабаве перастане.

Павук у дождж сетку заплёў – хмару адвёў.

У Ражство нельга займацца гаспадарчымі справамі.

З Ражства да Хрышчэння грэх паляваць у лесе: могуць здарыцца няшчасці.

У Ражство нельга шыць, бо ў сям’і хто-небудзь аслепне.

Яшчэ горш будзе, калі ў Ражство ў хату першая зойдзе чужая жанчына: у гэтай хаце будуць бабы хвараць.

І, канечне, забаранялася дзяўчынам гадаць: нічога не збудзецца.

Бытавала павер’е, што воўну трэба «замачыць», каб была мяккай.

Матэрыялы прадстаўлены Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Глядзелі на неба: еслі звёздаў многа, тады скот радзіўся здаровы. Еслі на небе хмарна – увесь маладняк будзе бальной.

*Запісана ў в. Валодзькава
ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.*

Як устанеш, з левай нагі ніколі не ступай.

Бяруць свечаныя ветачкі вербы і гэтай вербай паганяюць жывёлу, каб яна дамой прыходзіла.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Гуляшка Альфрэды Станіславаўны, 1950 г.н.*

Было ў мяне такое: раз не пазычыла цяжарнай дзяўчыне, так мышы тады завяліся ў хаце.

*Запісана ў в. Забор’е
ад Пушкат Ганны Іаанаўны, 1926 г.н.*

Як начналі жаць жыта – абхадзілі с абразом палі, каб ураджай быў добры. Абычна хазяін абхадзіў. Ну, і начыналі жніво, і астаўлялі нямножка жыта, яго рай называлі, і спявалі песню: «Раю, раю, прысеў на краю».

*Запісана ў в. Удзела
ад Брэхун Соф’і Альфонсаўны, 1933 г.н.*

Бульбу нельга было капаць да восеньскага Яна – 29 августа (11 верасня).

Пасля Прачыстай (Успенне) тры дні чарвівіе сеяць няможна.

*Запісана ў в. Восава
ад Драгун Веры Венідзіктаўны, 1918 г.н.,
Крупскай Марыі Наумаўны, 1926 г.н.*

МАЛЫЯ ФАЛЬКЛОРНЫЯ ЖАНРЫ ГЛЫБОЦКАГА РАЁНА

Алена Алфёрава

Глыбоцкі край вызначаецца сваёй непаўторнасцю і таямнічасцю ў плане ландшафта і навакольнай прыроды. Магчыма, такая загадкавасць у нейкай ступені спрыяе і таму, што нават у наш час ад жыхароў гэтага краю можна пачуць і запісаць сапраўдныя шэдэўры духоўнай спадчыны. У прыватнасці, гэта датычыцца і малых фальклорных жанраў: загадак, прыказак і прымавак, выслоўяў.

Загадка – адзін з таямнічых і самабытных жанраў духоўнай спадчыны. Яна з’яўляецца адным з самых старажытных жанраў, які і сёння можна пачуць у жывым бытаванні. За стагоддзі свайго існавання загадка змяніла асноўныя функцыі і сферу бытавання, але захавала структуру і архаічныя міфапаэтычныя ўяўленні нашых продкаў. Так, як вызначаюць даследчыкі, першапачаткова загадка была звязана з ініцыяцыяй (выпрабаваннем) і прадугледжвала своеасаблівае сцвярдженне годнасці свайго роду, назапашванне яго сакральных ведаў: «Пазнанне «мовы» загадкі і авалодванне спосабамі яе выкарыстання, з’яўляючыся тыпова «моўнымі» аперацыямі, у той жа час дазваляюць выйсці за межы «мовы» – авалодаць логікай свету і, больш за тое, самім светам» [1, с. 178]. Аднак, «уладальнікамі» загадак выступалі жрацы або старэйшыны роду. У наш час асноўныя функцыі загадак – забаўляльная і эстэтычная, яна стала адным з любімых дзіцячых жанраў, дапамагаючы з захваленнем адкрываць для сябе чароўны свет рэчаў, здавалася б, звычайных, але такіх прыцягальных і фантастычных у загадкавым свеце. Цікава і тое, што гэты жанр не з’яўляецца нечым застылым. У выніку развіцця грамадства, узнікнення новых побытавых рэалій ствараюцца і новыя загадкі, іх асноўная мэта ўсё ж застаецца нязменнай – знайсці незвычайнае ў звычайным і «перасяліць» праявіць аб’ект, на які можна не звярнуць увагі, у паэтычную рэальнасць, напоўненую прыцягальнасцю і для дарослага чалавека.

Загадкі, запісаныя на тэрыторыі Глыбоцкага раёна, якраз і фіксаваліся менавіта ад людзей сталага ўзросту. Можна ўбачыць, што найбольш папулярнымі застаюцца тэксты, што ўвасабляюць свет прыроды, раслін і жывёл, рэаліі традыцыйнага беларускага побыту, чалавека.

Калі прасачыць у агульным плане вобразную частку менавіта беларускіх загадак, то можна ўбачыць, што загаданы аб’ект увасабляўся ў метафарычных вобразах: жывёл, птушак, чалавека, фантастычных або боскіх, міфалагічных істот, матэрыяльных навакольных аб’ектаў і інш. Сярод іх сустракаюцца сапраўды складаныя метафары, расшыфроўка якіх можа даць разгор-

нутую карціну міфапаэтычных уяўленняў беларусаў, іх поглядаў на прыроду і месца чалавека ў навакольным асяроддзі. Але ў наш час такіх па-сапраўдному прыгожых загадак, на жаль, інфарматары ўзнаўляюць усё менш. Так, трывала захавалася загадка, вядомая ўсім усходнім і заходнім славянам, дзе неба ўвасабляецца ахоўным покрывам (у беларускай традыцыі гэта дзяружка): «Сіняя дзяружка ўсё свет пакрыла» (в. Загор’е; запісана ад Снерадавай М.Ц.). Па-ранейшаму запамінальная і загадка, дзе блізкія і ўзаемазвязаныя аб’екты (печ, агонь, дым) выступаюць праз роднасныя адносіны: «Матка – таўстуха, дачка – красуха, сын – пераварот: перавернецца – і за плот» (в. Вераб’і; запісана Кастрыцай А.А ад Селязень Н.А., 1925 г.н.). У такіх загадках відавочны водгалас старажытных міфалагічных уяўленняў. Звычайна замяшчальныя вобразы размеркаваны ў іерархічным парадку, пачынаючы з главы сям’і (у дадзеным выпадку маці) і заканчваючы дзецямі, прычым кожная «асоба» надзяляецца сваёй вызначальнай рысай: маці – тоўстая, паколькі і печ у хаце займала немалое месца; характарыстыка дачкі (агню) можа вынікаць і з пераносу па колеру («красны» – чырвоны) і па асацыяцыі з прыгажосцю; сын (дым), з’яўляючыся зменлівым, не валодаючы сталай формай і выходзячы па-за межы жылой прасторы, асацыіруецца са словам «пераварот». Не менш прыгожае супастаўленне суніцы з прыгожай паненкай (магчыма, тут аналогія адбываецца з тым, што чырвоны (красны) асацыіруецца адначасова з колерам і прыгажосцю): «Стаіць паненкачка ў чырвонай сукеначцы, хто ідзе – паклоніцца» (матэрыялы Запрудскага дома фальклору). Узгадаем і адваротнае параўнанне маладой дзяўчыны з ягадкай.

Распаўсюджаныя ў Беларусі, у тым ліку і ў Глыбоцкім раёне, загадкі, дзе яркі колер ягад або кветак выклікае да жыцця асацыяцыю з полымем, агнём. І калі ў дачыненні да каліны такая метафара даволі прадказальная – агульны чырвоны колер («Сярод лесу агонь гарыць» (матэрыялы Запрудскага дома фальклору)), то пры загадванні лёну раскрываецца незвычайная казачная карціна – перад намі сіні агонь: «За лесам сіні агонь гарыць» (матэрыялы Запрудскага дома фальклору). Цікавыя загадкі, у якіх чалавек або часткі яго цела асацыіруюцца з навакольнымі прадметамі побыту. У прыватнасці, у загадках Глыбоцкага краю частыя варыянты, дзе рот выяўляецца ў выглядзе печы або падпечка: «Повен падпечка белых авечак, адзін баранька бляець. Зубы, язык» (в. Вераб’і; запісана Кастрыцай А.А ад Селязень Н.А., 1925 г.н.); «Пад печу мокне калодка. Язык» (в. Кухты; запісана Новак В.С. ад Шалонька К.Е., 1950 г.н.).

Заўсёды выклікаюць усмешку і ў дзяцей, і ў дарослых загадкі, дзе вобраз падаецца праз спалучэнне гукаў, што ўтвараюць сэнсавы незразумелыя словаформы, але ў кантэксце загадкі ўспрымаюцца як незвычайныя персанажы: «Ішоў тота каля плота, пытаецца ў жмуры: «Ці дома твая ляпа?» Воўк і сабака» (в. Запруддзе; запісана Кастрыцай А.А. ад Крывёнак З.В., 1934 г.н.).

Але большасць сучасных загадак, запісаных у тым ліку і на тэрыторыі Глыбоцкага раёна, узнаўляецца інфарматарамі ў спрошчанай форме. Гэта значыць, аб’ект загадваецца або праз пытанне, або праз апісанне яго тыповых характарыстык (колера, форма, памер) безадносна да канкрэтнага іншасказальнага вобраза. Загадкі-пытанні маюць найбольш старажытнае паходжанне і ўваходзяць арганічнай часткай у іншыя фальклорныя жанры (напрыклад, балады, вясельныя песні, казкі пра разумную дзяўчыну-сямігодку): «А што бяжыць без повада? Вада»; «А што гарыць без полымя? Зара»; «А што расце без караня? Камень» (в. Кухты; запісана Новак В.С. ад Башары Г.У., 1937 г.н.); «А хто бяжыць паглядаючы? Звер»; «Чорна не чарніла? Варона»; «Уецца паміж дрэўца? Хмель» (в. Сукліна; запісана Новак В.С. ад Паварэнь Н.С., 1933 г.н.). Загадкі, дзе прадмет толькі апісваецца, таксама больш дакладныя, але ў меншай ступені паэтычна прыгожыя. Тут няма той фантастычнай прыгажосці, чароўнасці і міжвольнага захаплення назіральнасцю нашых продкаў, іх здольнасцю бачыць незвычайнае ў самым звычайным: «Вісіць зялёны, сядзіць жоўты, ляжыць чорны. Ліст» (матэрыялы Запрудскага дома фальклору); «Было жоўтым, вырасла зялёным, сонца пацалавала – зноў жоўтым стала. Пшаніца» (матэрыялы Запрудскага дома фальклору).

Не менш папулярнымі ў сучасных інфарматараў Глыбоцкага раёна застаюцца загадкі, што захавалі сваю прыналежнасць да старэйшага пакалення. Гэта варыянты з двухсэнсоўным падтэкстам, так званыя псеўдаэратычныя: калі, здавалася б, не зусім маральна карэктная метафарычная частка завяршаецца бяскрыўднай звычайнай адгадкай са свету навакольных рэчаў. Такія загадкі раней валодалі моцным сакральным зместам, як правіла, загадваліся на вяселлі, але не з мэтай пазабавіць гасцей, а як адзін са сродкаў выпрабавання маладога на ступень яго сталення і здольнасць весці самастойнае дарослае жыццё: «На дубовай дошчачцы / Дзед і баба топчачца. / Баба кажыць: «Досыць», / А дзед болей просіць. Хлеб у дзежцы» (матэрыялы Запрудскага дома фальклору); «Шчупаў, шчупаў папавіцу, нашчупаў касмаціну, торк туды галыша. Рукавіцы» (в. Запруддзе; запісана Кастрыцай А.А. ад Крывёнак З.В., 1934 г.н.).

Іншую накіраванасць маюць прыказкі і прымаўкі. Яны захавалі сваю першапачатковую функцыю – дыдактычную, маралізатарскую. Унікальнасць і непаўторнасць гэтага фальклорнага жанру заключаецца ў тым, што кожная сітуацыя, яе вынікі (часам не вельмі станоўчыя) знаходзілі ўвасабленне ў сціслай форме. Па беларускіх прыказках і прымаўках можна вывучаць менталітэт і нацыянальную філасофію наша-

га народа, яго ўменне адгукнуцца на кожны жыццёвы выпадак. І сёння як людзі старэйшага пакалення, так і больш маладыя стараюцца падвесці своеасаблівы вынік пэўнаму здарэнню, выпадку, пры жаданні навучыць маладзейшых, засцерагчы іх ад жыццёвых памылак. І разам з гэтымі «залацінкамі народнай мудрасці» адбываецца перадача назапашанага продкамі вопыту, што дазваляе наладзіць пераемнасць паміж пакаленнямі.

Асноўная тэматыка прыказак, што і ў наш час узнаўляюцца жыхарамі Глыбоцкага раёна, датычыцца складанасці чалавечага жыцця і ўзаемаадносін. Так, абсалютна слушнай на ўсе часы і глыбокай па сваім сэнсе застаецца прыказка: «Век пражыць – не мех шыць» (в. Карабы; запісана Новак В.С. ад Жадзейка А.І., 1932 г.н.). Асабліва папулярныя прыказкі, што адлюстроўваюць тэму сяброўства, даверу паміж блізкімі людзьмі, правільнасці выбару атачэння, ад якога залежыць у многім камфорт і поспех жыцця кожнага чалавека: «Каб чалавека пазнаць, трэба з ім пуд солі з’есці» (матэрыялы Запрудскага дома фальклору); «Не той друг, хто медам мажа, а той, хто праўду скажа»; «Ліхая кампанія на ліха выведзе» (в. Карабы; запісана Кастрыцай А.А., Новак В.С. ад Зязюлі Г.І., 1932 г.н.).

Адной з асноўных устаноў беларускай маралі з’яўляецца перакананасць у тым, што ты павінен адносіцца да людзей так, як хочаш, каб ставіліся да цябе (класічнае правіла, падтрыманае не толькі народнай мудрасцю, але і буйнейшымі філосафамі): «Любіш гасцяваць – любі і прымаць» (в. Карабы; запісана Кастрыцай А.А., Новак В.С. ад Зязюлі Г.І., 1932 г.н.); «Не смейся, рабе, будзе і табе» (в. Карабы; запісана Кастрыцай А.А., Новак В.С. ад Жадзейка А.І., 1932 г.н.).

І, зразумела, асноўная і вечная тэма прыказак – любоў да свайго кутка, дзе нарадзіўся, да маці-зямлі, а таксама павага да працы і зневажальнае стаўленне да гультаёў: «Свая хатка як радная матка» (в. Карабы; запісана Кастрыцай А.А., Новак В.С. ад Зязюлі Г.І., 1932 г.н.); «Зямля нас корміць» (в. Карабы; запісана Кастрыцай А.А., Новак В.С. ад Жадзейка А.І., 1932 г.н.); «Хто працуе, той не сумуе» (в. Залессе; запісана Кастрыцай А.А., Новак В.С. ад Заяц С.М., 1941 г.н.); «Не той харош, хто прыгож, а той харош, хто на справу гожа» (в. Залессе; запісана Кастрыцай А.А., Новак В.С. ад Заяц В.У., 1941 г.н.).

Такім чынам, парэміялагічны фонд Глыбоцкага раёна вызначаецца сваёй разнастайнасцю, яскравай вобразнасцю метафар у загадках і ўменнем прыкмячаць жыццёвыя падзеі і рабіць адпаведныя высновы, што бачна ў прыказках. Радуе тое, што гэтыя жанры ўзнаўляюцца жыхарамі Глыбоччыны і ў наш час, паказваючы, што народная мудрасць і назапашаныя за стагоддзі традыцыі не зніклі і сведчаць пра цесную сувязь з роднай зямлёй, самабытнай беларускай культурай.

Літаратура

1. Топоров, В.Н. Мировое дерево: универсальные знаковые комплексы: в 2 т. / В.Н. Топоров. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2010. – 496 с.

філасофія народнай думкі

Таццяна Каранькова

Прыказкі і прымаўкі, якія ўвасобілі ў сабе багатыя працоўны і жыццёвы вопыт народа, яго мудрасць, адметны светапогляд і высокія эстэтычныя ідэалы, з’яўляюцца надзвычай багатым вуснапаэтычным скарбам беларусаў. У тэкстах запісаных намі на тэрыторыі Глыбоччыны прыказак і прымавак знайшлі адлюстраванне народныя ўяўленні пра сусвет, прыроду і чалавека, расліны і жывёл, пра шчасце і няшчасце, лёс і долю, дабро і зло («У адно вуха ўскочыць, а з другога выскачыць» (в. Гатаўшчына), «Век пражыць – не мех сшыць» (в. Карабы), «Зямля нас корміць» (в. Карабы), «З каго смяешся – з тым астанешся» (в. Карабы), «Не смейся рабе – будзе і табе» (в. Карабы).

Варта адзначыць, што прыказкі і прымаўкі – гэта своеасаблівая энцыклапедыя народнай мудрасці, у якой знайшлі сваё адлюстраванне важныя маральна-этычныя прынцыпы беларусаў: павага да людзей і чалавечнасць ва ўзаемаадносінах, высокае пачуццё ўласнай годнасці і любоў да роднага краю. У розных жыццёвых сітуацыях мы можам карыстацца гэтымі неацэннымі зярняткамі народнай спадчыны.

Сабраны ў экспедыцыях фактычны матэрыял дае магчымасць зрабіць класіфікацыю прыказак і прымавак па асобных тэматычных групам. Так, працавітыя глыбачане выказалі ў сваіх парэміях паважлівыя адносіны да працы і чалавека працы, нядобрыя да лайдакоў і гультаёў: «Без прыўкрасы не з’ясі і каўбасы», «Якія сані, такія і самі» (в. Карабы), «Адклад не ідзе ў лад» (в. Карабы), «Невялік муравей, ды горы варочае» (в. Залессе), «Якая справа, такія і слава» (в. Карабы).

Асобная група прыказак прысвечана асэнсаванню працы чалавека на зямлі, якую нашы продкі

абагаўлялі і ставіліся да яе з вялікай пашанай: «Хто працуе, той не сумуе» (в. Залессе), «Не той харош, хто прыгож, а той харош, хто на справу гожа» (в. Залессе), «Хто рана ўстае, у таго хлеб стае» (в. Карабы).

Праз тэксты прыказак і прымавак лейтматывам праходзіць і любоў да роднага краю: «Свая хатка як радная матка» (в. Карабы). Як і ў творах іншых фальклорных жанраў, у прыказках і прымаўках адлюстраваліся асаблівасці няпростых чалавечых узаемаадносін і сацыяльных камунікацый: «З ваўкамі жыць – па-воўчы выць» (в. Вераб’і), «У каго карман паўней – у таго суд спраўней» (в. Карабы), «Ліхая кампанія на ліха выведзе» (в. Карабы).

У прыказках і прымаўках мясцовыя жыхары выказваюць свае адносіны да чалавечай годнасці і вартасці, сяброўства і добрасуседства, паводзін у калектыве: «Каб чалавека пазнаць, трэба з ім пуд солі з’есці» (в. Загор’е), «Не той друг, хто мёдам мажа, а той, хто праўду кажа» (в. Карабы), «Блізкі сусед лепш далёкай радні» (в. Карабы).

Як сведчаць экспедыцыйныя запісы, прыказкі і прымаўкі займаюць адметнае месца ў традыцыйнай духоўнай спадчыне жыхароў Глыбоцкага раёна дзякуючы мудрасці, трапнасці і змястоўнасці, сканцэнтраваных у іх эстэтычных вартасцях і маральна-этычных каштоўнасцях.

Літаратура:

1. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / Скл. : Ф. Янкоўскі. – Мн. : 1957.
2. Лепешаў, І. Я. Парэміялогія як асобны раздзел мовазнаўства: дапаможнік / Скл. : І. Я. Лепешаў. – Гродна : Гродзен. дзярж. ун-т, 2006. – 279 с.

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

У адно вуха ўскоч, а з другога выскач.

Запісана ў в. Гатаўшчына

ад Развадоўскай Кацярыны Емельянаўны, 1936 г.н.

Век пражыць – не мех шыць.

Век пражыць – не поле перайсці.

У добрай свадзьбы і качарга гуляе да чацвярга.

Зямля нас корміць.

Не смейся рабе – будзе і табе.

З каго смяешся – з тым астанешся.

Яечка Хрыстова – не дзелай пустога.

Запісана ў в. Карабы

ад Жадзейка Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

Ні дома, ні замужам.

Дзе тонка, там і рвецца.

Калі ў гаршку не варыцца, тады і баба сварыцца.

Два боты – пара.

Людзей слухай, але і свой розум мей.

Ні ў гасцях, ні дома.

З ваўкамі жыць – па-воўчы выць.

Які музыкант, такое і гранне.

Хочаш убачыць чарта – напай жанчыну.

Маці адна на раду, а бацькоў сем на вяку.

Запісана ў в. Вераб'і

ад Селязень Надзеі Аркадзьеўны, 1925 г.н.

Матэрыялы прадстаўлены

Запрудскім Домам фальклору

Цішэй едзеш – далей будзеш.

Каб чалавека пазнаць, трэба пуд солі з'есці.

Відаць воўк у лесе здох.

Каб знаў дзе павалішся, падаслаў бы саломы.

Да пары жбан вадуг носіць.

Дзе стаў, там і паваліўся.

Як мокрае гарыць.

Запісана ў в. Загор'е

ад Павульскай Валянціны Іванаўны, 1925 г.н.

Матэрыялы прадстаўлены

Запрудскім Домам фальклору

Выслоўі

Сам чорт не разбярэ.

Жывы будзем – не памром.

Мусіць рак на гары свіснуў.

Дазволь дурню маліцца, дык ён і лоб расшыбе.

Як смала прывязаўся.

Спіць без задніх ног.

Хочацца, шчакоцацца, ды мамкі баюся.

Тут яму і крышка.

У яго нос за вярсту гарэлку чую.

Колам у горле стаў.

На добры ўспамін.

Успомні яго – тут яно.

Скача як на гарачай патэльні.

Не дай божа, што людзям нягожа.

Калі здаецца – хрысціцца трэба.

І п'юць, і жруць, і чорт іх не бярэ.

Дзякуй ёй, дзякуй не ёй, абы на каня сеў.

Высахла як шчэпка.

Крэпкі як часнок.

Белы як палатно.

Кроў з малаком.

Каб ты колам стаў.

На кожны раток не накінеш платок.

Каб пілося, елася і яшчэ хацелася.

Памагай Бог.

Хопіць людзей смяшыць.

З рук вон.

Няма чаго мазгі пудрыць.

Пад чужую дудку скачыць.

Няма сваёй галавы.

Пусці – павалюся.

Равець на чым свет стаіць.

Матэрыялы прадстаўлены

Запрудскім Домам фальклору

Хто працуе, той не сумуе.

Запісана ў в. Залессе

ад Заяц Серафімы Мікалаеўны, 1941 г.н.

Невялік муравей, ды горы варочае.

Не той харош, хто прыгож, а той харош, хто на справу гож.

Запісана ў в. Залессе

ад Заяц Віталія Ульянавіча, 1937 г.н.

Заяц Віталій Ульянавіч

Добра ўсё ўмець, але не ўсё рабіць.

Якая справа, такая і слава.

Адклад не ідзе ў лад.

Хто рана ўстае, у таго хлеба стае.

Канец – дзелу вянец.

Якія сані, такія і самі.

Сушыць не работа, а турбота.

Няма кароўкі, няхай не будзе і вяроўкі.

Свая хатка як радная матка.

У каго карман паўней – у таго суд спраўней.

Не той друг, хто мёд мажа, а той, хто праўду кажа.

Ліхая кампанія на ліха выведзе.

Блізкі сусед лепш дальняй радні.

Любіш гасцяваць – любі і прымаць.

Чым багацей, тым скупей.

Так на свеце вядзецца: адзін плача, другі смяецца.

Багатаму і чорт у кашу масла кідае.

Запісана ў в. Карабы

ад Заяц Ганны Іванаўны, 1932 г.н.

Са стараны відаць лепш.

Ідзець, што і яйко з галавы не зваліцца.

Вырас да неба, а дурань як трэба.

Гавары ды не загаварвайся.

Наперад закінеш, ззадзі знойдеш.

Даюць – бяры, б'юць – бяжы.

Свіння заўсёды гразь знойдзе.

Запісана ў в. Загор'е

ад Павульскай Валянціны Іванаўны, 1925 г.н.

Матэрыялы прадстаўлены

Запрудскім Домам фальклору

Зяць – толькі няма чаго ўзяць.

Змалку вучыць трэба.

Вось Бог, а вось парог.

Узяўся за гуж – не кажы, што нядуж.

Ні богу свечка – ні чорту качарга.

Заліваецца як салавей.

За капейку жабу ў Вільню пагоніць.

Бог сваё, а чорт сваё.

Калі галава як сіта – тады і з хаты ўсё прапіта.

Лепш смяяцца, чым плакаць.

Запісана ў в. Вераб'і

ад Селязень Надзеі Аркадзьеўны, 1923 г.н.

Матэрыялы прадстаўлены

Запрудскім Домам фальклору

Кот мыецца – госці будуць.

Запісана ў в. Загор'е

ад Хахолка Веры Іванаўны, 1934 г.н.

У харошы час падумаць, а ў плахі не падумаць.

Ласкавае цялятка дзвюх матак сасець.

Цішэ едзіш – дальшэ будзеш.

Запісана ў в. Мнюта 2

ад Міхайлоўскай Любоў Ігнацьеўны, 1933 г.н.

Хлеб ды каша – то яда наша.

Хлеб ды зяць – быстра з'ядзяць.

Жменя круп – гэта не каша.

І кваску не зробіш з пяску.

Калі ёсць гарох і капуста – у хаце пуста.

Каўбаса – слава, а капуста – страва.

Гора наша – аржаная каша; з'еў бы і такой, ды няма ніякой.

Па малаку ног не павалаку.

Як кусок сала, то і грыб патрава.

Без сала куска нет жыцця у беларуса.

Ад вялікай лыжкі хоць рука патрасецца, затое душа напасецца.

Без прыўкрысы не з'ясі і каўбасы.

Блін не клін, пуза не расколе.

Галоднай куме сала на ўме.

З касцістай рыбы юшка салодкая.

Каму што, а базылю – аладкі.

Каша мнецца, лыжка гнецца, а душа радуецца.

Няма лепшай рэчы, як свінныя плечы.

П'еш, пакуль жывецца, а як памрэцца – усё мінецца, белы свет застанецца.

Умела гаспадыня згатаваць, але не ўмела на стол падаць.

Смачна так, што язык праглынеш разам з ежай.

Яйкі з салам сварацца.

Як есць, то пачее, як робіць, то мерзне.

Якія госці, такія і пачастунак.

Не вадою ўха пахнець, а рыбаю.

Дзе гультай ходзіць, там хлеб не родзіць.

Якое дрэва – такія і клін, які бацька – такія і сын.

Карміў да вусоў – кармі і да барады.

Кісель не ежа, халат не адзежа.

Як лёд – тады кавалю мёд.

Пакуль унук абуўся, дзед асець змалаціў.

Запісана ў г.п. Падсвілле

ад Шыпко Марфы Аляксандраўны, 1926 г.н.

Загадкі

Вісіць зялёны, сядзіць жоўты, ляжыць чорны.
(Ліст)
У адной галаве ды дваццаць галоў.
(Пупышка расліны)
Стаіць паненачка ў чырвонай сукеначцы, хто йдзе – паклоніцца.
(Суніца)
Сярод лесу агонь гарыць.
(Каліна)

*Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Хто паўзаець над намі
Уверх нагамі?
(Муха)
Ходзіць галавой, хоць на нагах,
Ходзіць босы, хоць у ботах.
(Бусел)
Жывець без цела, без языка гаворыць,
Ніхто яго не бачыць, а чуе кожны.
(Рэха)

*Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьёўны, 1927 г.н.*

На дубовай дошчачцы
Дзед і баба топчацца.
Баба кажыць: «Досыць»,
А дзед болей просіць.
(Хлеб у дзежцы)

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Кажэка Ірыны Віктараўны, 1947 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Без чаго чалавек не можа жыць.
(Без імя)
Сіняя дзяружка ўвесць свет пакрыла.
(Неба)
Не брэша, не кусае, а ў хату не пускае.
(Замок)

*Запісана ў в. Загор'е
ад Смердавай Марыі Цімафееўны 1927 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Было жоўтым, вырасла зяленым,
Сонца пацалавала,
Зноў жоўтым стала.
(Пшаніца)

За лесам сіні агонь гарыць.
(Лён)
Не мыта, не кроена, а ўся ў рубцах.
(Капуста)

*Запісана ў в. Запруддзе.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

У дзеда – вісіць, у бабы – блішчыць.
(Асвер і каподзеж)

Мех на мяху, салдат на вярху.
(Жорны)
Повен падпечак белых авечак, адзін баранька бляець.
(Зубы, язык)

Каля пупа – завіруха, каля дзірачкі – кірмаш.
(Вулей, пчолы)

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Селязень Надзеі Аркадзьёўны, 1925 г.н.*

Матка – таўстуха;
Дачка – красуха;
Сын – пераварот: перавернецца і за плот.
Матка – таўстуха,
Дачка – красуха,
Сын – перабор: перавернецца і на двор.
(Печка, агонь, дым)

*Запісана ў в. Загор'е
ад Януш Леанілы Аркадзьёўны, 1933 г.н.*

Вынь ягадку, абліжы і зноў назад палажы.
(Лыжка)

Каля ямы ўсе з кіямі.
(Міска, лыжкі)

Вісіць карова, дзірка гатова. Ішоў бык, у дзірку – тык.
(Замок і ключ)

Ішоў Тота каля плота, пытаецца ў Жмуры: «Ці дома твая ляпа?»
(Воўк і сабака)

*Запісана ў в. Вераб'і
ад Крывёнак Зоі Васільёўны, 1934 г.н.*

Поўны падпечак белых ячак.
(Зубы)

*Запісана ў в. Кухты
ад Зінькевіч Ксеніі Емяльянаўны, 1937 г.н.*

Пад печчу мокне калодка.
(Язык)

*Запісана ў в. Кухты
ад Шалонька Клеапатры Емяльянаўны, 1950 г.н.*

А што бяжыць без повада?
(Вада)

А што гарыць без полымя?
(Зара)

А што расце без кораня?
(Камень)

*Запісана ў в. Кухты
ад Башары Ганны Уладзіміраўны, 1937 г.н.*

А хто бяжыць паглядаючы?
(Звер)

Чорна не чарніла?
(Варона)

Сіне не сінёна.
(Мора)

Бела не бяліна?
(Лебедзь)

Уецца паміж дрэўца?
(Хмель)

*Запісана ў в. Сукліна
ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.*

Дзіцячы фальклор

Дражнілкі

Андрэй-верабей,
На кадушцы сядзеў,
Усіх жаб пераеў,
Адну не даеў,
І жывот забалеў.

* * *
У чырвоных ботах
Ходзіць па балотах
Бусел даўганосы,
Жабы сабе носіць.

Забяўлянкі

Ладу-ладу-ладкі
Дзе былі?
– У бабкі.

А что елі?
– Кашку.
– А что пілі?
– Бражку.

* * *
Бегла курка па таку,
Па зямельным табаку,
Ела сахар і мядок,
Адчапіся, карашок.

* * *
Мышка, мышка, дзе была?
Была ў пана караля.
Што рабіла?
Лыжкі мыла.
А что далі?
Кусок сала.

Запісана ў в. Кухты
ад Башары Ганны Уладзіміраўны, 1937 г.н.

Жадзіна-гавядзіна,
Салёны агурэц.
На палу качаецца,
Ніхто яго не з’есць.

Запісана ў в. Кухты
ад Зінькевіч Ксеніі Емяльянаўны, 1937 г.н.

Лічылкі

Раз, два, тры, чатыры, ката грамаце вучылі: не чы-
таць, не пісаць, а за мышкамі скакаць.

Калыханкі

Ішоў бай па сцяне,
Нес семера лапцэй:
І сабе, і жане,
І дзяценку па лапценку.
Баіць ці не?

Запісана ў в. Кухты
ад Башары Ганны Уладзіміраўны, 1937 г.н.

Баю-баюшкі-баю,
Не лажыся на краю,
Прыйдзе шэранькі ваўчок
Укусіць, унучак, за бачок.

* * *
Люлі-люлі-люляшу,
Я дзіцятка калышу,
Песенку спяваю,
Нітачку звяваю.
Штобы гэту нітачку,
Камару на світачку,
Астануцца коньчыкі,
Камару на шпоньчыкі.

Запісана ў в. Кухты
ад Шалонька Клеапатры Емяльянаўны, 1950 г.н.

Забяўлянкі

Кую-кую ножку,
Паеду ў дарожку,
Зарэжу барана,
Паеду да пана.
Пан дасць каўбасу,
А я Богу аднясу.
Пайшоў каток па плату,
Збіраючы драмату.
Коцік з плоту сваліўся.
На драмоту забыўся.

* * *
Люлі-люлі-люлі,
Прыляцелі куры,
Селі на варотах у чырвоных ботах.
Сталі куркі сакатаць,
А што куркам есці даць?
Ці ячменю жменю,
Ці бобу каробу,

Ці жыта карыта,
Ці аўса з каўша?
Не ячменю жменю.
Не бобу каробу,
Не жыта карыта,
Не аўса з каўша.
А ляціце вы на мох –
Там рассыпаўся гарох.
Люлі-люлі-люлі,
Каб дзеткі паснулі.

Запісана ў в. Вераб’і
ад Крывёнак Зоі Васільеўны, 1934 г.н.

Люлі-люлі-люлі,
Прыляцелі куры.
Селі на варота
У чырвоных ботах,
Сталі сакатаці,
Што ім даці?
Пасыплю грэчкі, хай нясуць яечкі.

Запісана ў в. Кухты
ад Шалонька Клеапатры Емяльянаўны, 1950 г.н.

Тра-та-та, тра-та-та,
Кошка вышла за ката,
За Ката Катовіча.

Запісана ў в. Кухты
ад Башары Ганны Уладзіміраўны, 1937 г.н.

Гульні

Палку рабілі, дванаццаць сучкоў, у поле заганяюць,
а тады зубамі выдзіраюць.

Запісана ў в. Сукліна
ад Паварэнь Наталлі Сяргеёўны, 1933 г.н.

Паштальён

Выбраны паштальён выходзіў у сенцы і стукаў, пас-
ля чаго адбываўся наступны дыялог: «Хто там?» –
«Паштальён». – «Што маем?» – «Пісьмо». – «Да
каго?» (гаварылі назву мясцовасці) – «Колькі ма-
рак?» – «Пяць».

Калі адрасатам аказвалася дзяўчына, то павінна
была выйсці ў сенцы і пацалаваць паштальёна пяць
разоў. Падобна выглядала гэта гульня ў Мікуліне, з
той толькі розніцай, што тут у адказе на пытанне не
называлі назву мясцовасці, а нумары, якія мелі ўсе
гульцы і былі невядомыя паштальёну.

Мышка

Гулялі двое дзяцей. Ставілі пасярод хаты «слана»
(сялянская мэбля-лаўка, звычайна дошка з чатыр-
мя ножкамі), дзеці абাপіраліся на яго з процілеглых
бакоў, і адбываўся наступны дыялог:

– Мышка, мышка, дзе была?
– У пана.
– Што рабіла?
– Кросны ткала.
– Што зарабіла?
– Кусок сала.
– Дзе падзела?
– Сама з’ела.
– А чаму мне не пакінула?
– Забылася.
– Ах, каб ты ўдавілася!
– Я цябе з’ем!
– А я пад масток!
– А я за хвасток!

Пасля гэтых слоў дзіця, якое пыталася, гналася
за мышкай вакол слана, пакуль яе не зловяць, пасля
чаго наступала змена роляў.

Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Рабі тое, што і я

Аднаму з удзельнікаў прапаноўвалі ненадоўга
выйсці ў сенцы, а тым часам бралі кубак і дном
выціралі сажу з каміна рукой насупраць асобы, якая
праводзіла гульню. Давалі ў левую руку той самы ку-
бак дном ад яго, а правай загадвалі рабіць усё тое,
што будзе рабіць чалавек насупраць. Нельга было
глядзець па баках, а толькі наперад. Той, хто сядзеў
наперадзе, таксама трымаў кубак дном ад сябе, але
чыстым, і ўказальным пальцам цёр спачатку па дне
кубка, а затым сабе пад носам, па шчоках. Присут-
ныя смяяліся да колікаў, гледзячы, як хлопец сам
сабе мажа нос сажаю.

Сапсаваны тэлефон

Удзельнікі садзіліся ў рад на лавах табурэтках.
Той, хто праводзіў гульню, шаптаў на вуха першаму
з канца нейкую вестку. Ён перадаваў яе такім жа чы-
нам наступнаму, і так да канца. Апошні падаваў уго-
лас версію ўжо вельмі змененай. Той, хто праводзіў
гульню, знаходзіў таго, хто змяніў першасную версію
весткі і прымушаў яго даваць фант. Прыватнасць гэ-
тай гульні павялічваў факт, што яна давала магчы-
масць зблізіцца хлопцам і дзяўчатам, якія сядзелі
адзін каля аднаго, абняцца падчас шаптання ў вуха,
чым хлопцы звычайна з поспехам карысталіся.

Фанты

Фанты давалі магчымасць фліртаваць. Фантавым
заданнем магло быць, напрыклад, выняць зубамі
запалкі з вуснаў адпаведна хлопца ці дзяўчыны, што
называлі «кармленнем галубоў». Фантавыя гульні ў
нашых краях, несумненна, былі пераняты ад шля-
хецкай моладзі, аб чым сведчыць польская формула:

«Што мне зрабіць з фантам, што трымаю ў руцэ?»

Вядома, што гульня была вельмі папулярна на Беларусі сярод васемнаццацігадовай моладзі. У 19 ст. гуляла ў яе тутэйшая вясковая моладзь, аб чым засведчыў беларускі пісьменнік З. Бядуля.

Некаторыя заданні гульні ў фантамы вымагалі фантазіі ад удзельнікаў. Казалі, напрыклад, даткнуцца зубамі да столі. Фант можна было выкупіць, паспяваюшы песні, прадэкламаваўшы верш ці знайшоўшы ўдачную рыфму, загадаўшы загадку, стаўшы на галаве, забрахаўшы, як сабака, заіржаўшы, як конь.

Цар, злодзей і кат

Сядалі ў кружках на падлозе, пячы. Удзельнічаць можна было тром ці болей ігракам. Усе па чарзе круцілі ў далонях дзве распалавіненыя ўздоўж палачкі і кідалі іх у сярэдзіну круга. Пасля таго, як яны ўпалі ігракі атрымлівалі мянушкі. Калі абедзве палачкі падалі роўнай паверхняй – гэта «цар» або «суддзя», калі, наадварот, паўкруглымі бакамі, то гэта «злодзей» ці «цыган», калі адна роўным, а другая паўкруглым, то гэта «кат». Калі ж у іграка палачкі падаюць так, як і ў папярэдніх, то ён робіць яшчэ спробы, пакуль яна не ўпадуць па-іншаму. Але, калі была такая ўмова, то вызначалася па некалькі «злодзеяў», а то і «катаў». Размеркаваўшы ролі, пачынаўся «суд». «Цар» загадваў: «Дайце злодзею (цыгану, што пакраў коней) два гарачых і чатыры цёплых!» «Кат» бярэ ручку «злодзея» двума пальцамі, б'е два разы і чатыры разы лёгкімі ўдарамі. Пасля чаго гульня пачынаецца зноў.

Пікар

Гулялі пераважна хлопцы 8-14 гадоў. Пасярод вясковай вуліцы, дарогі, на зямлі праводзілі прамавугольнік ці квадрат, прыблізна на 10–15 м. Гульнівыя атрыбуты: «пікар» – калодка вышыняй 20–30 см, метровыя палкі, якія зручна кідаць. Першы раз кідалі палкі, каб вызначыць «вартавога». Чыя палка падала бліжэй за ўсе, той ішоў вартаваць пікара: займаў месца асобна ад астатніх, каля другой супрацьлеглай «рычы» (лініі), каля пікара. Астатнія ігракі становіліся за першай лініяй. Іх задача – па чарзе кідаць у пікара. Задачы і абавязкі вартавога: хутка хутка ставіць збітага пікара на месца, запамінаць, хто трапіў у цень, а хто не кідаў палку апошні. І гэта з'яўлялася сігналамі: усе кідаліся бегчы за сваімі палкамі. У гэты час вартавы ў межах «поля» можа «затрымаць» любога, хто не пацэліў у пікара. Калі гэта яму ўдаецца, то хутка падб'ягае да пікара і збівае яго. Тады за вартавога застаецца «затрыманы». Да заканчэння першай гульні ў яго ёсць дзве магчымасці не быць вартавым. Першая – пасля «затрымання» хутка схпіць сваю палку і раней вартавога збіць пікара. Другая – калі хтосьці, каго не мае права затрымліваць вартавы, захоча дапамагчы яму і сваёй палкай саб'е пікара. Схпіць сваю палку з-за другой рысы можна і раней, калі яшчэ кідаюць у пікара. Але сам вартавы мае права «збіць пікара» і перадаць іншаму варту, калі хто-небудзь з ігракоў выпадкова ці з іншай мэтай захопу сваёй палкі перайшоў першую рысу, аказаўся ў полі. «Збіваць пікара» вартавы мае права пры любым парушэнні правілаў. Гульня пачынаецца зноў такім жа чынам, калі вызначаецца новы вартавы. Гульня ў пікара развівае навыкі бегу, спрыту.

*Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам*

НАРОДНАЯ МІФАЛОГІЯ

Дамавік

Дамавыя ёсць, я вам скажу. Было яшчэ ў Шчэпеле. Мой тата быў конюхам. І ён у стайні лёг і спіць. Спіць, а нехта яго за ногі – цісь-цісь-цісь. «Паляжу – нічога нідзе няма, нічога, не». У другі раз, стайня была, і тады ён тожа кажа, што бачыў, як чорныя і цёмныя клубкі лятуць-лятуць, чорныя клубкі лятаюць па полю. Тожа зданкі. Дужа здаваліся ўсякія зданкі. А яго толькі так і называлі, толькі Дамавы.

*Запісана ў в. Сукліна
ад Гаравой Вячаславы Пятроўны, 1934 г.н.*

Дамавік добры, нічога благога не робіць, ён жа спускаецца цераз комін. Ён пажылы, стары старычок.

У нас, у католікаў, гэта не паложана верыць. Дамавік считаецца нячыстай сілай. Ну, ён няплоха ў доме, ён плахога ня дзелаець.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Гуляшка Альфрэды Станіславаўны, 1950 г.н.*

Дзед памёр у мяне. Як бы ён здаецца мне. Як гэта сказаць, думаю, як дамавік. Віжу ідзець. І вось сяджу, вячэраю. Святло ў хаце запаліла. Сені зашчыплены. І вот якраз ідзе. Як там хлеб, ён ідзець. Прыг-прыг, як бы на ганак ідзець. А я ў вакно зірну, так вот. Думаю, дзе ён відзеўся, я зашчыплена. Нешта я так расцяра-лася ўжо, у возрасце. І чую, як ксёндз навукі кажа. І сама малюся, веруючая. Але знаю, дамавік гэта.

*Запісана ў в. Забор'е
ад Маціёўскай Марыі Георгіеўны, 1941 г.н.*

Ёсць дамавікі. Нешта, бывае, рухаецца. Я спісываю на іх. Вот у кухні, там, за сценкай, нешта шарохаецца. Тады пераходзіць за дзіван, потым за печкай. Нешта шарохаецца. Дзеці мае мне не паверылі. А потым прыехалі аднойчы, і на дзіване на гэтым спалі, а там шарохаецца. Напужаліся яны. І тады ўжо мае дзеці згадзіліся, што нехта беспакоець. Усе кажуць, што гэта можа быць і дух хазяіна.

*Запісана ў в. Забор'е
ад Петрашкевіч Соф'і Мікалаеўны, 1939 г.н.*

Верылі ў дамавых. За печкай так нейкія цыркуны так усё цыркалі. За печкай жыве дамавы. Не так каб ужэ баяліся, проста так гаварылі, пугалі друг друга.

*Запісана ў в. Залессе
ад Рагацень Антаніны Васільеўны, 1938 г.н.*

У бані жыў дамавік. Гаспадар цяпліў баню і перад тым, як мыцца, ставіў маленькі тазік і маленькі венік, каб яго задобрыць. Гэта быў дамавік-баннік. Яшчэ быў звычайны хатні дамавік, тожа стараліся не абіжаць яго. Дамавік у хляве таксама быў, жыў са скацінай.

*Запісана ў в. Залессе
ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н.*

Рагацень Антаніна
Васільеўна

Русалка

У нас русалкі толькі ў вадзе. Малым гаварылі не падходзіць: «Не падхадзі да рэчкі, там русалка за валасы ў рэчку ўцягне.» Баяліся, у вадзі не лезлі.

*Запісана ў в. Залессе
ад Рагацень Антаніны
Васільеўны, 1938 г.н.*

Былі жытнія русалкі, якія вадзіліся на палях збожжавых. Яны былі маленькія, скакалі між калоссяў. Калі хто-небудзь з моладзі заходзіў у гэта поле, маглі яго шчакатаць. Русалкі на жніве былі не вельмі злыя, іх не баяліся. Яны маленькія, скачуць, хахочуць, сакочуць.

*Запісана ў в. Залессе
ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н.*

Мне дзед, пакойнік, расказваў, як эта тут вот, дзе рэчка, дзе мельніца была, быў багаты пан. Многа ў яго служыла: не адна, а мабыць дзве ці тры дзўчыны маладыя. Ну, ён іх іспользваў для свайго ўжо. Ну, і тады і яны ўжо, як забярэмянеюць, родзяць – і тапілі гэтых рэбятка. Там і бачылі русалку, а рэбяткі тыя плакалі, а яна крычала.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Гуляшка Альфрэды Станіславаўны, 1950 г.н.*

У вёсцы Моўшаха была панская баня каля ракі. Восенню пан назначаў там свіданні. І вот такі Дабравольскі, точна быў такі пан. Ідзець Дабравольскі каля рэчкі, смотрыць – русалка. Сядзіць русалка, валасы дліныя, і плачыць. А пан і пытае: «Зачем, русалка, плачэш?» А яна валасамі абвіла яго і пацянула туды, у вір. «За што, за што?» – стаў прасіцца. Вынырнуў вадзянік, ну, вадзяны, і гаворыць: «Больш сюды не прыхадзіце і астальным усім закажыце». Здарэ не паяўляліся больш. Завялося і за вас слішчом многа русалак. Русалкі вот, якіх незаконна родзюць, у рэчку бросяць, і гэта ўжо русалка становіцца. Так вот тады баню гэту ваабшчэ сняслі. Баяліся туды хадзіць. А вот Моўшаха называлі, таму што на польскі язык гэта замоўлена, як заклікае месца. Так вот сямчас там рэдка хто і ходзіць. Хаця ўжо рэчка стала мелкая, і русалкі ўжо не водзяцца. Можа, гдзе-небудзь яшчэ і ёсць.

*Запісана ў в. Шэпелева
ад Ляснеўскага Івана Іпалітавіча, 1938 г.н.*

Бабця мая казала: «Как жыце красуецца, каб не хадзілі, не бадзяліся. Не лезце ў жыце, бо русалке схваціць». Страшылі гэтак. А сама ж не бачыла русалак, а баяліся так. Валасы доўгія, апушчаныя,

у белым адзенні, і крычыць, ды страшна так. А выходзілі яны з вадзі, пахожы на людзей, а былі, покуль жыце было, а пасля знікалі.

*Запісана ў в. Празароці
ад Брэхун Ванды Францаўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Чула даўней, што былі русалкі. Пугалі бацькі, як што дрэннае робіш. Казалі, што русалцы аддадзім: «Ідзі, ідзі, там русалка сядзіць», ці «Наругайся, на-ругайся, а пападзеш – аддам русалцы».

Старыя людзі казалі, што даўней нейкае закліцце было проста. Якбы нейкае заклінаецца, і ператвараіцца чалавек у русалку гэту. Настаяшчая дзевачка ператвараецца ў русалку. Было такое закліцце. Заклятая дзяўчына – кася расплецена ў жыце. А калі пачыналі жаць жыта – прападалі.

*Запісана ў в. Лазічы
ад Раманчук Леаніды Андрэеўны, 1927 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Удзелаўскім Домам культуры*

Страшылі бацькі русалкамі. У нас больш лясная стана. Казалі, што ў жыце, тады, як жыта красуецца, перад Янам. Былі такія рудыя – самі такія, маленькія, як авадазень, на людзей не пахожыя. Маглі зашчыка-таць да смерці. А цяпер, кажуць, што ўтопленцы гэта. І што яны маглі ўкусіць. А мы ж даўней і па жыцці, і па лесу поўзалі, і ніколі не ўкусілі. Для ўраджаю ці спрыялі? Ніхто не ведаецца, бо даўней, дзе добрая зямля, там і ўраджаі. А вылазілі русалкі з вадзі.

*Запісана ў в. Лучайка
ад Жук Марыі Аляксандраўны, 1927 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Сама я не бачыла, але ж казалі, што былі, з распушчанымі валасамі, у доўгай сукенцы. Калі дзяўчына непрычэсаная, то на яе казалі: «Ходзіш, як русалка». Старыя людзі ўсе казалі: «Каб у жыце не лезлі і да вадзі не хадзілі, бо русалкі зашчакочуць і замучаюць».

Казалі, прыгожыя гэтыя русалкі, але непрычэсаныя. І больш заманьвалі да сябе мальцоў, асабліва калі ён устараецца з дзеўкай.

Тыя русалкі, якія ў жыце – ходзюць, а тыя што ў вадзі – з рыб'ім хвастом плаваюць. Песень не спявалі.

*Запісана ў в. Гірстуны
ад Апанасёнак Агафіі Мікалаеўны, 1920 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Шунаўскім Домам культуры*

Есть Русалки, а в Черном море они. Их больше нигде нет. Только в Черном море, именно в Черном море. А потому что были люди верные и неверные люди. И вот неверные люди верников пригнали к Черному морю, ну, и самый главный ихний, который этот народ вёл. И было в его жезло такое, ну, крест, и он окрестил жезлом море, и море раздалось на одну сторону и на другую сторону. Повёл своих людей

через море и перевел он их через море, а эти неверники кинулись сзади идти этой дорогой. А он своих людей перевел и обратно жезлом перекрестил – море сплеснулось обратно и потопились они. И с тех пор там люди живут. Русалки живут, пишат и визжат. Они до половины женщина, с половины – рыбий хвост. До половины мужчина, с половины – рыбий хвост. Вот Бог как сделал. Мой хозяин, когда форсировал на Черном море воевал. Так медаль у него была такая: половина рыба, половина человека. Эти Русалки в Черном море живут. Они там себе пещеры строят, копают, там они живут, и они выползают на воздух. С тех пор, когда море сплеснулось, начали Русалки жить.

*Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1924 г.н.*

Выпадкі з жыцця

Калі дзіця спужалася, так была ў нас жанчына, старуха была, Макрынка. Богу малілася, на кажух садзіла.

А як вайна была, кончалася вайна, на лес наляцелі самалёты – і як дзерганулі. Мы ўцякалі. І як звякнула, як спужалася – сразу забалела. І я прышла дамоў, цемпература там – не дай Бог. І гэта Макрынка вялячыла мяне. Садзіла на кажух і Богу малілася, і выстрагала кажух той, і ў мяне валоскі. І яна гэтым поўсцем, што падстрыгала, мне валасы падпальвала і мяне абкурвала.

У мяне тожа бяда была – пальчык забалеў у мяне. А тады, як з бальніцы ішла, і зашла, жанчына там – Надзечка. І там спужаліся. Надзечка дала мне цёплай чысценькай вадзіцы. Надо і нож там, і іголку, і вугаллі – наклала, наклала. І памовіла, тры разы яна мне змовіла. Прыйшла дамоў. А прыйшла, не дай Бог, не магу ісці. Кажу: «Буду класіцца». Легла, толькі падлятала, падлятала, і не знаю, як заснула. І вось гэта жанчынка мяне і вялячыла.

*Запісана ў в. Шыпы
ад Пашкевіч Ганны Раманаўны, 1926 г.н.*

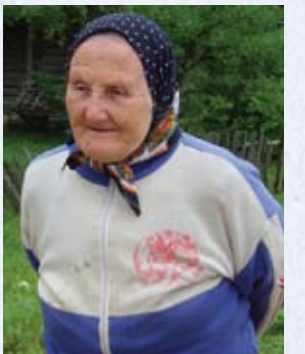
Радуга

Радугі раньшэ не было. Это радуга паявілася после Ноевого потопы. Господзь узяў ключы і прыскнуў неба з зямлёй. І сказаў, што больш наваднення такога не будзе. І тады паявілася радуга.

*Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1924 г.н.*

Ведзьма

Была ў нас ведзьма: яна бярэць гэтую цадзілку і лётаецца па луку, дзе каровы

Пашкевіч Ганна
Раманаўна

ходзюць, і гэтай цадзілкай па траве машыць, махаець, ну, нешта і прыгаворваець сама сабой, асобенна на Купалле. І з Купалы сразу не станець малака ў некаторых. Чараўніца ў нас звалі. І вот адна памірала, і не магла ніяк памёрці, трасло яе, і язык выставіўшы, вывернуўшы з роту, і тады хто-та падсказаў тры даскі, дзе яна ляжала на краваці, тры дасочкі ўзадраць, і яна памрэць. І гэдак праўда, узадралі тры даскі – і тады сканала.

Стварэнне свету

Гэта як саграшыла Ева і звяла Адама, і тады Бог рашыў, што хваціць нам гэтай планеты, і хваціць нам размнажэння людзей. І іх звёў на нашу зямлю. Сказаў, жэншчына будзе ражаць, а ты будзеш васпітываць. Вот з таго і зарадзілася наша зямля.

Анёлы

Анёлы служуць Богу.

Грэх

У пост спяваць нельзя.

Абманываць людзей нельзя.

Красці – грэх.

Убіваць – гэта балшы грэх, не прашчаецца.

Праклінаць нельзя, а то можаць свярнуцца на цябе гэты клятвы. Казалі: «Усё тваё сказана, табе назад». Тры разы паўтараць і да цябе яно не прыстанець.

Месяц

Гаварылі, там брат брата засек і нясець на плечах, а ў другой руцэ дзяржыць вядро с крывёй. Ну, нячысты месяц, нешта там ёсць.

Запісана ў в. Мнюта 1 ад Басянок Марыі Станіславаўны, 1937 г.н., Басянка Геронція Рыгоравіча, 1938 г.н.

Сны

Вот сны с пятніцы на суботу, кажуць, яны праваюць сны. А вось іншыя сняцца сны, так і праўдзюць. Мыць у хаце, прыбіраць – гэта точна на смерць, точна нядобра.

Запісана ў в. Сукліна ад Гаравой Вячаславы Пятроўны, 1934 г.н.

Сны дужа праўдзюць. Калі маёй Лілечкі не стала, я віджу перад самым раннем: як у нас мост, старая хатка наша, там разліўшыся ручэй, а вада цёмная-цёмная, дажэ карычневая, а на гэтай старане – аір зялёны-зялёны. І я ўжэ гэдак хачу, каб етага аіру нарываць, я памкнулася ў гэтую ваду – не, дужа глыбока, не прайду, я і не перайшла гэтую ваду. Мутная вада – гэта дужая пячаль.

Еслі сніцца карова жырняя – на ўраджай, дзіця малое – на хваробу.

Запісана ў в. Шчарбы ад Сухавілы Яўгеніі Уладзіміраўны, 1935 г.н.

Рай і пекла

Уся рэлігія прапаведуе жыцце пасля смерці і атрыцать я не магу гэтую з’яву, таму што веру. Каждый страміцца пражыць тут. Зайшоўшы туды, ніхто не сказаў, як там і што там ёсць.

Гавораць, што ёсць Рай і Пекла. Фактычна, пападаюць у Рай толькі веруюшчыя людзі. Але на сто працэнтаў веруюшчым быў Ісус Хрыстос, таму што сам пайшоў на смерць сазнательна. Мы на кожным шагу грашым. Нада верыць душэўна і маральна. Еслі ні ва што не верыць, то чалавек становіцца скатом.

Чараўнікі

Чараўнікі – гэта такія людзі, якія карысталіся заговорами. Даюць ваду, загаворваюць. Бывала на кароў вліялі, замест малака кроў ідзе.

Запісана ў в. Восава ад Судніка Васілія Гаўрылавіча, 1937 г.н.

Была я малая, клас шасты ці сядзьмы, і была такая сільная засуха, і мы з мамай шлі ў другую вёску. А там пайшлі, хата была, разбіралі іконы, там была жанчына, яна была няверуючай, камуністкай, і вынесла ўсе іконы. Мама мая ўзяла ікону. Абкрыла яна яе хусцінкай і прынесла. І мы па полю прыйшлі ў хату. І як толькі мы зайшлі, і як грануў гром, пайшоў дождж. І дзе мы шлі, уся та старана была смочана дажджом, а другая сухенькая. І тады мне маці сказала: «Во, дачушка, якая Боская сіла». Мы прынеслі Мікалая Чудатворца і нам быў дождж. А так мы раней дождж не зазывалі, толькі вось гэта мне засталася ў памяці.

Запісана ў в. Восава ад Суднік Яўгеніі Рыгораўны, 1948 г.н.

ПАЗААБРАДАВАЯ ПАЭЗІЯ

Песня

– Скажы-ка, скажы, катаржанін,
Зачэм за рашоткай сядзіш,
Зачэм сквозь жалезнай рашоткі
Печальна на свет так глядзіш?
Зачэм твае карыя очы
Печальна на свет так глядзяць,
Зачэм твае алыя губы
Так рэдка слава гаварат?
Скажы, катаржанін, усю праўду,
Наверна ты многіх убіў,
І сколька купцоў ты аграбіл,
І многа ты душ загубіў?
– Ах, нет, не аграбіл прахожix
І в жiзнi разбойнік не был,
Я в собственной сваей жызнi
Дзеўчонку адну я любiл.
В дзерэвнi я был хрысціанiн,
З сем’ёю сваею я жыл...
Бывала акончыш работу,
А к ней на свiданье пайдзеш,
А сам заiграеш в гармошку,
Вясёлую песню спаёш,
А песня мая ўдалая,
Далёка за рэчкі слышна,
Іду, а мая дарагая даўно ажыдаёт меня.
Прышоў, – і што я там віжу:
Её ўж другой абнімал,
І смел, што ты мне iзменiла,
Её ўж другой цэлавал.
Ат радасці серца забiлась,
Ат злобы язык забрежал,
Всему, што так быстра случiлась,
Пры мне был острый кiнжал.
І кроў яна аблілася,
Упала, как срэзанный сноп,
І долга в предсмертных мучэньях
Лежала ля ўбiйцевых ног.
Пры свеце луны я ўвiдзел –
Сапернікам был брат радной.
А он же стоял так бледзен,
Безмолвна стоял прэда мной,
Он встал преда мной на калені,

І слёзна меня он прасiл,
Штоб жызнь его маладую
В прэкрасных летах не губiл.
Ах, нету для брата пашчады,
Вынял я правай рукою кiнжал,
І брата свайго і дзеўчонку
Убiл абаiх напавал.
Прышлi панятыя, забралі
Млагога мальчышку меня,
Рассталі з двума сынаўямі,
Сем’я дарагая мая.
Атец мой так горка заплакал,
Бесчувствiі зделалась маць,
Рассталісь с сем’ёю навекі
І больше нам iх не ўвiдаць.

*Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым
арганізацыйна-метадычным цэнтрам*

Сямейна-бытавыя песні

В низенькой светёлке
Огонёк горит.
Молодая пряжа
Под окном сидит.
Молода, красива,
Темные глаза,
По плечам развита
Русая коса.
Русая головка,
Дум в ней без конца.
Ты о чём мечтаешь,
Пряжа ты моя?
* * *
С виноградом веточка
Вдоль по моречку плывет.
Бережки в море глубокие,
Морюшко не тонет.
Ой ты, доля, моя долюшка,
Где ты, доля, делается?
Ци сгорела моя долюшка,
Ци утопилась?
Вот зачем я, несчастливая,
На свет народилась?
С виноградом веточка
Вдоль по морюшку плывет.

Бережки в море глубокие,
Моя доля там тонет.

*Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьёўны, 1924 г.н.*

На бару жыта жала,
Прыйшла дамоў – бяда стала.
Звалілася свякроў з тыну
Ды ў зялёную крапіву.
Ды не жаль жа мне свякравачкі,
А жаль жа мне крапівачкі.

*Запісана ў в. Шубнікі
ад Падорскай Яўгеніі Пятроўны, 1929 г.н.*

Чырвона каліна
У лесе стаяла.
Чаму смутная, невясёлая
І са мной размаўляла
Чаму смутная, невясёлая
Са мной размаўляла.
І ня вецер ня вее,
І лісток не калыша,
Чаму, маменька, чаму, родная,
Ка мне песень не піша.
Адно я дастала,
Другое прачытала,
Сваю долечку нешчаслівую праклінала.

*Запісана ў в. Забор’е
ад Дубоўскай Браніславы Усцінаўны, 1932 г.н.*

Там за гаем зеляненькім

Там за гаем зеляненькім
Брала вдова лён драбненькі.
Яна брала-выбірала,
Тонкі голас падавала.
Там Васілька сена косіць,
Тонкі полас пераносіць.
Кінуў косу ў чысту росу,
А сам пайду прасіць маці:
«Пазволь маці вдову браці,
Вдова будзе шанаваці».
«Не пазволю вдову браці,
Вдова ўмее чараваці».
«А я чару не баюся,
Дай на вдове ажанюся».

*Запісана ў в. Залессе
ад Рагацень Антаніны Васільёўны, 1938 г.н.*

Зязюля кукуе – лецейка чуе

Зязюля кукуе – лецейка чуе,
Ой, рана, рана, лецейка чуе.

Марыса плача, замуж не хоча, ой, рана.
Яе матулька цешыць не ўцешыць, ой, рана.
Не плач, дзіцятка маё родненькае, ой, рана.
Не аддам я цябе далёка ад сябе, ой, рана.
Аддам блізенька, цераз поле вузенька, ой, рана.
Будзем да мяне хадзіць што дзянёк, ой, рана,
Будзем часаць русу косу ў мяне, ой, рана.

*Запісана ў в. Запруддзе
ад Арэхавай Зінаіды Пятроўны, 1927 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Матрасёнак па валнам,
Аленькія губкі,
Вазьмі мяне, сірату,
Еду в адной юбке.
Вазьмі мяне, сірату,
Еду в адной юбке.

Я на юбку дзенеж дам, –
Паезжай са мною,
Кофту новую саш’ю, –
Будзь маею жаною.
Кофту новую саш’ю, –
Будзь маею жаною.

Пайду к маменьке радной,
Папрашу савета,
Штоб пусціла з мараком,
В край беллага света,
Штоб пусціла з мараком,
В край беллага света.

Маць савета не дала,
Толькі ліш сказала:
«Матрасёнка будзе зваць
Маменька радная.
Матрасёнка будзе зваць
Маменька радная».

Не паслушала она
Мамінага савета,
Паехала з мараком
В край беллага света.
Паехала з мараком
В край беллага света.

А прайшоў год, прайшоў другой –
Доч ідзёт уныла,
На руках она нясёт
Матрасёнка сына.

На руках она нясёт
Матрасёнка сына.

– Прымі, маць, прымі меня,
Сям’я небаўшая,
Матрасёнак будзе зваць:
«Бабушка радная».
Матрасёнак будзе зваць:
«Бабушка радная».

Пойдзем, сын радной,
Нас здесь не прымаюць,
Сіне мора глібако,
Нас там ажыдаюць.

Запісана ў в. Кухты
ад Зінькевіч Ксеніі Емельянаўны, 1937 г.н.

Маліна

Пойду я в сад по малину.
Малину я там не нашла.
Нашла я там крест и могилу,
Которая травой заросла.
Не плачь, моя милая дочка,
Не плачь и не надо страдать.
Возьмут тебя люди чужие, –
И станешь там жить как своя.
Возьмут тебя люди чужие, –
И станешь там жить как своя.

Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейкі Ананія Іаанавіча, 1932 г.н.,
Жадзейка Гелены Віктараўны, 1934 г.н.

А я ў горы не радзілася,
Само гора прыкацілася.
А я з гора – ў чыста поля,
Гора за мною катком каціць.
А я з гора – ў цёмныя лясы,
Гора за мной салавейкаю.
А я з гора ды ў пасцелю,
Гора маё ды ў нагах стаіць,
А я з гора паміраю.
Гора маё ў галоўцы сядзіць,
А я з гора ў магілку,
Гора за мною з лапатачкай.
А я з гора закапалася,
Тады гора ацуралася.
Пайшло гора па белаю свету,
Па тых бедных удовачках,
Па тых бедных сіротачках.

Запісана ў в. Заборцы
ад Гарбаценка Ірыны Харытонаўны, 1920 г.н.

Нікому ж так не тошненька,
Як мне, маладзе.
Разыйшлася ўся родзінка,
Як ліст па вадзе,
Пішу, пішу пісемачка,
Пушчу й на ваду.
Плыві, плыві, пісемачка,
Лужком, беражком.
Праплыві ж ты пісемачка,
К майму татку ў двор.
У майго таткі ў гародзіках
Калінка стаіць.
На каліне, на маліне
Бялюсенькі цвет,
А мне, беднай бяздольніцы,
Долі-шчасця нет.
А выйду ж я за вароты –
Трава зеляна.
А выйду я за другія –
Чужа старана.

Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

А значыць наш бацюшка багата жывець,
Яго талака далёка слывець.
Паплацім, бацюшка, талачанкам:
Маладым дзевачкам – па чырвоначку,
Маладым вожтайкам – па рубельчыку.
А сваім кідачом паддай гарбачом:
За імі конікі настаяліся,
Маладыя вожтайкі нагуляліся,
У полі жоначкі напіяліся.
* * *
Столікі мае вы цесовенькія,
Чаго вы стаіце незасцеленыя?
Алі хлебушка пушон,
Алі гаспадар ні вясёл?

Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Любоўныя песні

Дубровушка ды зялёная
Дубровушка ды зялёная
Усю восень шумела.
Ах, лёлюшкі ды палёлюшкі,
Усю восень шумела.
Усю восень шумела,
З лістом гаманіла.

Лісточак ты мой зялёненькі,
Будзіць нам разлука,
Разлучаць жа нас з табою
Снягі ды марозы,
Астануся ды я без цябе
Веццямі шугаці.

Чырвоная каліна

Чырвоная каліна ў лесе стаяла
І чаму смутна, невясёла са мною размаўляла.
І вецер не вые, лістоў не калыша.
Чаму маленька, чаму родная
Ка мне пісем не піша?
А адна напісала.
Чаму, маленька, чаму, родная,
Са мной размаўляла?
Напісала другое –
Я сама пачытала,
Як пайду я ў камеру.
Каб я знала гэта гора,
Я б замуж не пайшла.
Расчысала русу косаньку
У матулёчкі ціха.

А ў горадзе ярыца

А ў горадзе ярыца,
Сударыня-барыня ярыца,
Сударыня-барыня ярыца.
Наш хлопчык-няўдаліца,
Сударыня-барыня няўдаліца.
А дзевачка-каліна,
Сударыня-барыня каліна,
Да хлопчыка любіла.
Сударыня-барыня любіла,
Сударыня-барыня любіла.

Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Жадзейка Ананій Іванавіч

Ручей течёт, а я мечтаю,
Лежу одна наедине.
Ложуся спать, а мне не спится:
Любовь покой мне не даёт,
А в голове моей кружится,
Разлука с милым пристаёт.
Разлука, ты моя разлука,
Невыносимая печаль.
Никто меня не пожалеет,
И никому меня не жаль.

Запісана ў в. Бушыкі
ад Пачопка Марфы Іосіфаўны, 1927 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

У меня под окном
Расцветала сирень,
Расцветала сирень голубая.
В моём сердце родном
Пробудилась любовь.
И настала пора золотая.

Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейкі Ананія Іванавіча, 1932 г.н.,
Жадзейка Гелены Віктараўны, 1934 г.н.

Мы с тобою вдвоём,
Нас не видит никто,
У аллеи заросшего сада.
Давай губки свои,
Поцелую тебя,
А ты шепчешь: «Так надо, так надо».
Мы с тобою вдвоём,
Нас не видит никто
У аллеи заросшего сада.
Я с хорошей любви
Обнимаю тебя,
А ты шепчешь: «Так надо, так надо».
Мы с тобою вдвоём,
Нас не видит никто
У аллеи заросшего сада.
Я срываю букет,
Для тебя же ведь он,
А ты шепчешь: «Так надо, так надо».
Мы с тобою вдвоём,
Нас не видит никто
У аллеи заросшего сада.
Я хочу уходить,
А ты держишь меня,
Всё целуешь и шепчешь: «Так надо».

Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейкі Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

Сэрца маё

Дзеўка ў сенях стаяла,
На казака маргала.
– Ты, казачка, хадзі,
Мяне верна любі.
Сэрца мае (2 разы)

– Як да цябе хадзіці,
Цябе верна любіці?
У цябе бацька ліхі,
У цябе бацька ліхі.
Сэрца маё (2 разы)

Нету бацькі, адна я.
Ён вяселле гуляе.
– Ты, казачка, хадзі
Мяне верна любі.
Сэрца маё (2 разы)

– Як да цябе хадзіці,
Цябе верна любіці?
Бо сабакі ліхія,
Бо сабакі ліхія.
Сэрца маё (2 разы)

– Я сабак усіх навяжу,
Кусок сала палажу.
Ты, казачка, хадзі,
Мяне верна любі.
Сэрца маё (2 разы)

Я не буду хадзіці,
Цябе верна любіці.
Бо не люб ты мне,
Бо не люб ты мне.
Сэрца маё.

Паўтарыць 1 куплет.

Запісана ў в. Азярцы
ад Грыгаровіч Зоі Сцяпанаўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Каценька

(карагод)

Дзе ж ты была, Каценька?
Ой, роза, роза, Каценька.
На гулянні, баценька,
Ой, роза, роза, Каценька.
З кім гуляла, Каценька?
Ой, роза, роза, Каценька.

З афіцэрам, баценька,
Ой, роза, роза, Каценька.
Чым плаціла, Каценька?
Ой, роза, роза, Каценька.
Усе дзеньгамі, баценька,
Ой, роза, роза, Каценька.

Запісана ў в. Загор'е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1928 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Ой ты чарачка, серабраначка
Упаіла мяне (2 разы)
Ды пад соснаю, пад раскошнаю
Спаць палажыла мяне (2 разы)
Ой ты соснічак, ты раскошнічак
Не шумі нада мной (2 разы)
Не шумі нада мной,
Над маею галавой, над маею галавой (2 разы)
А ты міленькі, чарнабрывенькі,
Не брані ты мяне (2 разы)
Як прасплюся я, пакланюся ж я
Нізюсенька табе (2 разы)
(1 куплет)

Запісана ў в. Вераб'і
ад Селязень Надзеі Аркадзьеўны, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Ручей плывёт,
А я мечтаю,
Сижу одна наедине.
Тебя, мой милый, поджидаю,
А не идёшь, идёшь ко мне.
Приди, мой милый, на свиданье,
Есть много горя ў меня,
И пожалей мои страданья,
Я умираю без тебя.
А мне подружки говорили,
Что перестань его любить.
Я подружкам отвечала,
Что не могу его забыть.
Тогда я милого забуду,
Когда закроются глаза,
И сердце кровью обольётся,
И грудь завянет, что трава.

Запісана ў в. Загор'е
ад Смердавай Марыі Іосіфаўны, 1930 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Гэй, мой конік

У тумане, між разор,
Дзе каліна гнецца,
Нестрымана, як віхор,
Чорны конь нясецца.
Ты ляці-ляці за імі
Ля азёр і гаю
І дзяўчыну дагані,
Тую, што кахаю.
Гэй, мой конік вараны,
Сэрцам бег твой чую,
Б'юць падковы, як званы,
Аб зямлю сырую.
Ты, мой конік, верны конь,
Лёгка, без прынукі,
Выкрасай агонь з падкоў
І сагрэй мне рукі.
Для чарнявай, што люблю,
Чыё сніцца імя,
Зоркі ў небе запалю
Іскрамі тваімі.
Ты ляці-ляці ў прастор
Да красы-дзяўчыны,
Пераскоквай цёмны бор,
Рэкі і даліны.
Узлуга – прамаўчу,
Ёй не запырэчу,
Толькі ціха прашапчу:
– Дзякуй за сустрэчу.

Гады маладыя

Каля саду каліна –
Не салодка маліна...
Толькі ўчора ды на вячорачку
Я, здаецца, хадзіла.
Ой, хадзіла-гуляла,
Кветку-шчасце шукала,
Сваю зорачку непрыкметную
Ціхай песняй гукала.
Як бы ўчора, здаецца,
А ці сёлета ўлетку,
Калыхала я, забавляла я
Пад калінаю дзетку...
Птушкі ў вырай лятаюць,
Але шлях дамоў знаюць,
А гады маладыя птушкамі
Ужо не прылятаюць.

Запісана ў в. Запруддзе.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Матрасёнак па валнам,
Маленькие губки,
Вазьми меня, сирату,
Еду в одной юбки.
Вазьми меня, сирату,
Еду в одной юбки.
– Если хочаш быць маёй, –
Паяжджай са мною.
Кофту новую куплю, –
Будь маёй жаною.
Кофту новую куплю, –
Будь маёй жаною.
Пайду к маменьки родной,
Попрошу совета,
Что поеду с моряком в край белого света.
Пайду к маменьки родной
Попрошу совета,
Что поеду с моряком в край белого света.
Мать совета мне дала:
– Брось ты, дочь, матроса.
Матрос тебе не возьмёт,
Только насмеётся.
Матрос тебе не возьмёт,
Только насмеётся.
Не послушала я, мать, твоего совета,
И поеду с моряком в край белого света.
Не послушала я мать, твоего совета,
И поеду с моряком в край белого света.
Прошло года полтора –
Дочка гора знала
И пра маменькин совет долго вспоминала.
Прошёл год и прошёл два,
Дочь идёт уныло,
На руках она несёт матрасёнка сына,
На руках она несёт матрасёнка сына.
– Прими, маменька радна,
Сем'я небольшая.
Матрасёнак будет звать:
«Бабушка родная».
Матрасёнак будет звать
«Бабушка родная».
– Иди, дочь, иди туда,
С ким совет имела,
Ты совета моего слушать не хотела.
– Пайдём, сын, пойдём родной,
Здесь нас не прымают.
Синя море глыбако, там нас ожидают.

Патарочына Матрона Афанасьеўна

К синю морю подошли,
Море вскалыхнулось.
Крепче сына обняла,
В море утонула.
Крепче сына обняла,
В море утонула.
И сейчас лежат на дне
Волнами покрыты.
Только в маменьке родной
Сердце не забыты.
Только в маменьке родной
Сердце не забыты.

Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1927 г.н.

Учора не быў,
Сягодня не быў,
Відаць, мой міленькі
Мяне пазабыў,
Відаць, мой міленькі
Мяне пазабыў.
Яшчэ не забыў,
Яшчэ забудзе:
В нядзелю паедзе,
Сем дней не будзе,
В нядзелю паедзе,
Сем дней не будзе.
Паедзе ў чацвер –
Я буду трымаць,
Майму-майму
Сердзею задаваць,
Майму-майму
Сердзею задаваць.
Адзін год не быў,
Другі год не быў,

Відаць, мой міленькі.
Мяне ўжо забыў,
Відаць, мой міленькі
Мяне ўжо забыў.

Запісана ў в. Загор'е
ад Януш Леанілы Аркадзеўны, 1933 г.н.

Молодая девушка помирала и с парнем прощалась

Среди ночи во тьме глубокой
Перед священною луной
С прекрасной девушкой-блондинкой
Прощался мальчик молодой,
С прекрасной девушкой-блондинкой
Прощался мальчик молодой.
Она ему на грудь упала,
Все шептала: «Ни забудь».
Горячи слёзы проливала
Всё на его печальну грудь,
Горячи слёзы проливала
Всё на его печальну грудь.
Не мог он ей налюбоваться,
Не мог в груди её отнять,
Но пришло времечко растаться,
Последний раз поцеловать,
Но пришло времечко растаться,
Последний раз поцеловать.
«Вот я умру, вот я скончаюсь,
Оденьте траур на меня,
И в глубоко землю заройте,
Тогда забуду я тебя,
И в глубоко землю заройте,
Тогда забуду я тебя».

Про верёвочку

Чернобровый парень бравый на завалинке сидел,
Вил верёвочку детинаю, песню громкою он пел,
Вил верёвочку детинаю, песню громкою он пел:
«Вейся, вейся, не развейся, ты, верёвочка моя.
Для чего ж ты пригодишься, судьбы твоей не знаю я,
Для чего ж ты пригодишься, судьбы твоей не знаю я.
Может быть, ты пригодишься поздней осенью
бурлакам
Или раннею весною свяжут парня по рукам,
Или раннею весною свяжут парня по рукам.
Будь легка, как плед шелковой, ты, верёвочка моя.
Завтра рано на базаре я купцу продам тебя.
Накуплю красотке-Машеньке я гостинца у купца,

А за это расцалую алы губки у крыльца».
Не пришлось мальчугану той верёвочки продать,
Не пришлось душе-Машеньке алы губки целовать.
Со стариком пошла бедняга та красotka под венец,
А на этой на верёвочке жизнью кончил молодец,
А на этой на верёвочке жизнью кончил молодец.

Запісана ў в. Залессе
ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1924 г.н.

Каліна красная,
Каліна выцвіла.
А я ў залётачкі
Харакцер вызнала.
Харакцер вызнала,
Харакцер вот какой,
Я не уважыла,
А он ушол з другой.
А он ушол з другой,
І я не спорыла,
Так значыць, он хорош,
А я не стоіла.
А я ушла з другім,
Ему не верыцца,
Он падашол ка мне, удаставеріцца.
Удаставерілся і не находзіць слоў,
А я в ответ ему: «Ты пацэрал любоў.
Ты пацэрал любоў, ана найдзёная,
К другому мальчыку перевядзёная».
Каліна красная,
Каліна адцвіла.
А я ў залётачкі
Харакцер вызнала.

* * *

На Мурамскай дарожке
Стаялі тры сасны.
Прашчаўся са мной мілы
Да будучай вясны.
Он клялся і бажылся
Адну мяне любіць,
На дальней на старонке,
З адною мною жыць.
Узяў каня ліхога,
Уехаў ў дальні край,
Аставіў маі слёзы,
І гора, і печаль.
Я долга его ждала
І ночы не спала.
Няўжэлі збыцца можэст,

Што міл забыл меня.
Аднажды сон мой збылся
Асенню парой,
І міленькі вернуўся
З красавіцай другой.
Я у варот стояла,
Кагда он праезжал,
І у талпе народа,
Глазмі атыскал.
Он відел маі слёзы,
Галову апусціў,
І шчасце маё дзевічыё
Навекі загубіў.
На Мурамскай дарожке
Стаялі тры сасны.
Прасціўся са мной мілы,
Да будучай вясны.

Запісана ў в. Сукліна
ад Паварэнь Наталлі Сяргееўны, 1933 г.н.

Усе пташкі на рэке,
Усе жалабна пяюць,
А нам з табой, друг мілы,
Разлуку прыдаюць.
А нам з табой, друг мілы,
Разлуку прыдаюць.

Зачым жа разлучацца?
Зачым у разлуці жыць?
Ліш можам абвянчыцца,
Друг друга палюбіць.

Падруга, ты падруга,
Саперніца мая,
Зычэм ты адбіваеш
Мілога ад меня?

Няўжэлі ты, падруга,
Любоўю не жыла?
Няўжэлі ты не знаеш,
Любоў как дарага?

Агонь гарыт, пылае,
Любоў гарчэй агня.
Агонь тушат вадою –
Любоў нічэм няльзя. (2 разы)

Запісана ў в. Кухты
ад Кавалёнак Раісы Алескееўны, 1946 г.н.

Асеня ночанька ж,
Асеня ночанька, ох,
З кім я буду пачуваць.

З кім я буду пачуваць, ох,
Усю ночку размаўляць.

Сама ж лягу – баюса,
Сама лягу – баюса, ох,
Усю ночку размаўляць.

Сама ж лягу – баюса,
Сама лягу – баюса, ох,
Пайду ў рэчку утаплюся.

Не тапісь, дзеўка малада,
Не тапісь, дзеўка малада, ох,
Бо халодная вада.

Запісана ў в. Кухты
ад Башары Ганны Уладзіміраўны, 1937 г.н.

Пятрова ночка маленька,
Пятрова ночка маленька.
Нявыспалася паненка,
Нявыспалася паненка.
Цвяты збірала – драмала,
Цвяты збірала – драмала,
Ехаў міленька – не чула,
Ехаў міленька – не чула.
Махнуў платочкам – не дастаў,
Махнуў платочкам – не дастаў,
Злез з коніка – разбудзіў,
Злез з коніка – разбудзіў.
– Не спі, мілая, у полі,
Не спі, мілая, у полі.
У поле пташкі лятаюць,
У поле пташкі лятаюць,
Цябе, младую, спужаюць,
Цябе, младую, спужаюць.
А спі, мілая, у каморы,
А спі, мілая, у каморы.
У каморы пташкі не лятаюць,
У каморы пташкі не лятаюць,
Цябе, младую, не спужаюць
Цябе, младую, не спужаюць.

Запісана ў в. Кухты
ад Кавалёнак Раісы Аляксееўны, 1946 г.н.

Сідзела Анечка печальна,
Падружка к нею падышла.
– Пайдзём, пайдзём, Аня, у садочак –
Цебе я новасць раскажу.
– Скажы, скажы, падружка, што за новасць,
Бо не магу я перажыць.
Ах, нет ат Колі долга пісем –

Наверна, Коля мой убітый.
– Падружка, Коля твой ня ўбіты,
Падружка, Коля твой жывой.
А нету долга ад яго пісем –
Ён ажаніўся са другой.
Взяла пяро, взяла чарніла,
Пісьмо рашыла напісаць.
Пішу цябе, мой мілы Коля,
І шлю прывет здалека.
Жэлаю жыць і насладжацца,
Любіць яё, как і мяня.
А ты, падружка дарагая,
Прыйдзі...

Запісана ў в. Шыпы
ад Пашкевіч Ганны Раманаўны, 1926 г.н.

Пішу пісьмо – атвету нету,
Атвет, наверна, не прыдзёць.
Пайду к цыганкі, пагадаю,
Но, гаворат, цыганка врот.
Цыганка на ручку мне гадала
І пакачала галавой.
Цыганка праўду гаварыла,
Што міл венчаецца з другой.
А я цыганкі не паверыла,
Сама пашла ў храм святой,
А міл венчаецца з другой.
І там упала на калені,
І горка плакаць начала,
І ў эт нешчасную мінуту
Ка мне цыганка падашла.
– Ну што непраўду гаварыла,
Ну што? Непраўду я й дала?
Цыганка праўду гаварыла,
Цыганка верная была.
Зладзей увідзіл мае слёзы
І стал вячання пракрашчаць.
– Не пракрашчай, зладзей, вячання,
Не пракрашчай её любіць.
Дасць Бог, я замуж выйду за другога,
Цебя на свадзьбу прыгладу.
Стакан я водкі наліваю,
Туды атруту палажу.
Разбушавалася пагода,
Разбушавалася вална.
На берагу крутова мора
Стаіт красавіца бледна.
А на руках неё малютка,

Ана малютке гаварыт:
– Усні, усні, дзіця радная,
Цебя хачу я ўтапіць.
Малютку бросіла ў мора,
Сама ў старонку атышла,
І как малютка ўтанула,
Красотка тут жа ўмерла.
Сціхла бурная пагода,
Сціхла бурная вална.
На берагу крутова мора
Лежыць красавіца мертва.

Запісана ў в. Шыпы
ад Дарашчонак Галіны Іванаўны, 1936 г.н.

Жалобная песня

На гарызонце заря дагарыт,
Там цёмнай чуць відзен закат.
А на грудзі ў сестре памірает. (2 разы)
Светлой балцыйскі маряк.
Ранен ён был от снарада асколкам,
Там рану ему нанеслі.
І в лазаретнай евонай шэнэлі. (2 разы)
С палубы быстро снеслі.
Врач пасматрел, пакачал галавою,
Там в грудзі был відзен свінец.
Ох, нет, ён не выдзержыт вражыской раны, (2 разы)
Скора і жызнi канец.
В белам халаце, абрізганам кровью,
Там ціха сестра падышла.
І в нём пазнала радзімава брата, (2 разы)
І зарыдала яна.
Брат атвернулся, сказал сястре: «Ціха,
Ціше, сістра, брось рыдаць.
Ведзь я не адзін, а нас цэлая рота, (2 разы)
Кажный гатов паміраць».
На гарызонце заря ўжэ згорела,
Там цёмнай чуць відзен закат.
А на грудзі у сестры ужэ умер (2 разы)
Светлы балцыйскі маряк.

Матэрыялы прадстаўлены выдатнікам адукацыі
Рэспублікі Беларусь,
настаўніцай гісторыі і грамадазнаўства
Кіраўскай СШ в. Абруб
Жук Таццянай Мікалаеўнай

Цыкл сацыяльна- антыпрыгонных песен

Ой, закурэла, ой ды задымела, ды сырымі дравамі!
Ой, няма як выйсці, ды на свет белы нам за
ворагамі!

Дарашчонак Галіна Іванаўна

Сонейка ўзыйдзе, сонейка зайдзе ды за лесам за
дубовым,
А ты сееш, не прысядзеш на полі скарбовым.
Ой, вяльможныя спаць палягуць, а ты ідзі араці.
І ў нядзелю маеш дзела – некалі згумеці.
Сабе сеееш жыта жменю, ячменю другую.
Спадзявайся панскай ласкі, пан табе ўслугуе.
Зарадзіла ў пана жыта, павілося ў трубы.
Толькі ты ці будзеш сыты на сваім атрубе?
Накалоціш-намалоціш, возам не павезці,
А прыйдзеца на Каляды – няма чаго есці!
Зноў у хаце закурыцца асінай-дравамі.
Годзе, братцы! Трэба біцца за зямлю з панамі.

* * *

Бадай, пану ў двары страшна,
Як нам сонца ў полі зайшла.
Сонца зайшла, а мы жнём,
Пры месяцы снапы носім,
Пры зорах у копы кладзём,
Апоўначы дамоў ідзём.
На світанні вячэраем,
А ў дзень белы ізноў ідзём.
Каб, бадай, пана не хавалі,
Каб сабакі разарвалі!
Каб пахавалі пана пры даліне!
Каб па пану ваўкі вылі!
Бадай, каб пана грамы ўбілі,
Як мы ручкі патамілі.

* * *

А ў бары зязюлька кукуе,
Мой сыночак у полі начуе.
Сырую зямельку ён арэ,
А заўтра да сонца рана
Трэба ехаць араць да пана.
Ах, мая галованька бедная!

Ах, маё горанька-горкае!
Што мне заўтра раненька зварыць?
Чым жа мне сынка накарміць?
Накармлю сыночка лебядою,
Пасалю лебяду сваёю слязою.
Еш, мой даражэнькі, ды спяшы!
А то ўжо прыганяты бяжыць!
Каб нашаму пану трасца ў лоб!
Як ён цябе сушыць, мой сыноч.

* * *
А сонейка за бор, за бор.
А пусці, барын, дамоў, дамоў.
Нашы дамы далёкія,
А пераходы глыбокія.
У нас кароўкі не доены,
Цяляткі не поены,
А малы дзеткі не кормлены.

Запісана ў в. Заборцы
ад Гарбаценка Ірыны Харытонаўны, 1920 г.н.

Прыпеўкі

Я іду, а мне на ўстрэчу
Куст зялёных елачак.
А людзі вруць,
А ты ўсё верыш, дарагі мілёначак.

* * *
Я іду, а мне на ўстрэчу
Усе цвяточкі і трава.
Толькі той мяне не ўстрэціць,
Па кім страдаю я сама.

* * *
А ў Колі ў калідоры
Вісіць балалаечка.
Скора-скора я ў Колі
Стану я хазяечка.

* * *
З неба злётачка ўпала
На стажочак сенавалаў,
Уся любоў мая прапала
За платочак бежавой.

* * *
Говарят, платкі разлука
Я нарочна два дала.
Не платкі нас разлучілі,
А чужая сторуна.

Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Ужо з-пад горушкі, відаць,
Ідуць малойчыкі гуляць.
У іх шапкі серыя,
Ані хлопцы смелыя,
А дзяўчаты ўстрачаць
І так хлопчыкаў улюбляць.

Запісана ў в. Карабы
ад Жадзейкі Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

Я, бывало, запою –
Деревья шатаются.
А теперь как запою –
Смешно получается.
* * *
Вот и смешно, смешно,
Но я топнула ногой.
Через 25 минуток
Мне находится другой.

* * *
Выйду, гляну на дорожку:
Боже мой, какая даль,
А дорожка отвечает:
«Не придёт, не ожидай».

* * *
Меня маменька родила
В поле под осинкой.
Красотою наградила,
Долей несчастливой.

* * *
Занавесочка родная
Увесь свет завесила.
Где миленочек гуляет,
Там, наверно, весело.

Запісана ў в. Бушыкі
ад Пачопка Марфы Іосіфаўны, 1927 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

У гародзе буракі,
Чырвоная жычка.
Любяць мяне, мама, хлопцы,
Хоць я невялічка.

Запісана ў в. Вераб'і
ад Савіцкай Кацярыны Андрэеўны, 1930 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Мяне матка радзіла
Пад паветкай у хворасту,
А там куры начавалі –
Я затое не расту.

* * *
Ох, дзеўкі мае,
За каго я выйшла?
Ні кабылкі, ні каня,
Толькі хвост ды дышла.

* * *
Дура была, што любила
С дураком связалася.
Один вечер посидела –
Славы набралася.

* * *
Патушыце эту лампу,
Лямпачку гарачую,
Кому мілёнок падаріў
Мою любовь горячую?

* * *
А мілёночек ты мой,
Ты мой славный, дорогой,
Не пускай меня в обиду,
Не любися со другой.

Запісана ў в. Запруддзе.
Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору

Заліваецца гармонік –
Не ўсядзець і ні ўстаяць.
Ногі самі ідуць у скокі,
Час прыпеўкі праспяваць.

* * *
Па дзярэўне ходзяць куры,
А за імі петухі.
Па дзярэўне ходзяць дзеўкі,
А за імі жаніхі.

* * *
Сядзіць муха на сцяне,
Жонка побач села.
Наварыла супу мне,
Што свіння не ела.

* * *
Пагарэлі хамуты,
Хай гараць і лапці.
Як такі з цябе танцор,
Лепш сядзець на лаўцы.

* * *
Нашы мальцы задаюцца,
Што ўсе змогуць паскакаць.
У адной руцэ гармонік,
А ў другой штаны дзяржаць.

* * *
А нас мальцы засмяялі,
Мы іх тожа засмяём:
Хамуты на іх апранем,
І ў катойню павядзём.

* * *
Рассыпся, гарох,
На чатыры кучы,
А ў нашых музыкантаў
Залатыя ручкі.

* * *
Я казала табе:
«Не чакай ты мяне».
Наелася сала з бульбай –
Не павернеш мяне.

* * *
Пазіраюць хлопцы коса,
Азіраюцца кругом:
Дзеўкі кураць паперосы,
Дым, як з коміна, стаўбом.

* * *
Як у нашым у двары,
Ажаніўся дзед стары.
Жонка кажа: «Малады –
Дзевяноста два гады».

* * *
Паляцелі журавы,
А мне заставацца.
У мілога нос крывы,
Брыдка цалавацца.

* * *
Мой любімы кветку рваў,
Кветка абсыпалася.
Мяне мілы цалаваў,
Я не вырывалася.

* * *
Я шчарбатага любіла,
А мне ён паднёс сюрпрыз:
Як у хату не пусціла,
Дык ад злосці дзверы грыз.

* * *
Даражэй майго мілога
Няма хлопца на зямлі.
Я сабе яго купіла
За расійскія рублі.

* * *

*А мой п'яны кожны дзень.**І разуй яго, раздзень.**І смардзіць, як парасё,**Як абрыдла гэта ўсё!*

* * *

*Сядзіць бабка, хоча снедаць,**Ды не знае, што рабіць.**Можна, здаць у арэнду дзеда**Ды батон сабе купіць.*

* * *

*Дура была, што ламала**Розачку нявыспевшы.**Дура была, што любіла**Мілога не вызнавашы.*

* * *

*Дура была, што ламала**Чорную смародзіну.**Дура была, што любіла**Дурную пародзіну.*

* * *

*Ты, сарока-белабока,**Научы меня летаць.**Невысока, недалёка,**Только б мілога ўвідаць.*

* * *

*Прадам лентачку з касы –**Куплю міламу часы.**Няхай людзі тое знаюць,**Што мой мілы часы маіць.*

* * *

*Мілы мой, мая атрада,**Ты прыйшоў, а я не рада**Ты прышоў пагаварыць,**А я кінула любіць.*

* * *

*Шэра вутачка ляцела,**Крылы белыя.**Я любіла – ты адбіла**Я бы так не здзелала.*

* * *

*Пець прыпеўкі мы канчаем,**Заклікаем не тужыць,**Бо пакуль гармонік грае,**Беларусы будуць жыць.**Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам**Я ў Колі ў калідоры**Палічыла лесвічкі.**Няужэлі я не буду**У яго нявестачкай?*

* * *

*І ты чорны, і я чорны,**Мы слажылі ўместа жорны.**А як сталі крупы дзёрці,**Дык можна со смеху мёрці.*

* * *

*Занавесачка радкая,**Чарнабровачку відаць.**Хоць бы гэту чарнаброўку**Хоць разок пацалаваць.**Запісана ў в. Шыпы
ад Лабан Лідзіі Антонаўны, 1932 г.н.,
Лабана Віктара Дзмітрыевіча, 1936 г.н.**Люблю Колю і Валодзю,**Люблю я іх абаіх.**Люблю Колю за гармошку,**А Валодзя – мой жаніх.**Запісана ў в. Шыпы
ад Дзегцяронак Ніны Аляксееўны, 1941 г.н.,
Сауліч Лідзіі Іванаўны, 1940 г.н.**Як я выйду на вуліцу,**Туды-сюды гляну –**Адзін мне нясець бліну,**А другі – смятану.**Запісана ў в. Шыпы
ад Пашкевіч Ганны Раманаўны, 1926 г.н.**Гаварят, што некрасіва,**Праўда, не красавіца.**Не ўсіх красівых любяць,**Каму што і нравіцца.*

* * *

*Мілый мой, а я твая, –**Накрой палой, сагрэй меня.**Накрой адной, патом другой,**Накрой, мой мілый, дарагой.*

* * *

*Не жанісь, Валодзенька,**Бо я яшчэ малодзенька.**Чэраз годзік – палтара**Буду пятая твая.**Матэрыялы прадстаўлены выдатнікам адукацыі
Рэспублікі Беларусь,
настаўніцай гісторыі і грамадазнаўства
Кіраўскай СШ в. Абруб
Жук Таццянай Мікалаеўнай**Сядзіць варона на калку,**Корміць варанёначка.**Ад якой-небудзь радзінкі,**Адаб'ю мілёначка.*

* * *

*Ой, гарэліцы хачу,**Гарэліцы дайце,**Напаілі вы мяне –**Цяпер абнімайце.*

* * *

*– Ой, топні нага,**Нага правільная.**Все равно ребята любяць,**Хоць я маленькая!**Запісана ў в. Кухты
ад Кавалёнак Раісы Аляксееўны, 1946 г.н.**А маменька ругаецца,**Дзе платкі дзеваюцца.**– Цябе, мама, дзела нет –**Мілы выціраецца.**Запісана ў в. Кухты
ад Зінькевіч Ксеніі Емяльянаўны, 1937 г.н.**Кіну, кіну кірпічыну**Цераз быструю раку,**Не пакіну сваей мілкі**Нікакому дураку.*

* * *

*Ах, сарока-белабока,**Навучы, каб паляцець.**Недалека, невысока –**Мне б мілёнка паглядзець.*

* * *

*Ах ты, міленькі ты мой,**Каб ты праваліўся!**Адзін раз пацалаваў –**Усім расхваліўся.*

* * *

*Загарэлася салома,**Так палыхае агонь.**Захацелі дзеўкі замуж,**Толькі топаюць нагой.*

* * *

*Я любіла Колю, Колю**І цукеркі ела ўволю,**А цяпер люблю я Ваню**І зубамі барабаню.*

* * *

*Наша поле з вашым полем –**Раздзяляе іх мяжа.**Хто кране маю мілашку,**Пакаштуй той нажа.*

* * *

*Ты прыгожая сама,**Не скажу і слова:**Калі ідзеш каля вакна,**Думаю: «Карова!»*

* * *

*Ішоў я лесам, беражком,**Хтосьці кінуў камяшком.**Ён хацеў мяне забіць,**Маю мілку палюбіць.*

* * *

*Ах ты, мілая мая,**Якая жалобная.**На двары нашым авечка**На цябе падобная.*

* * *

*Я любіла сокала,**Тонкага высокага.**Каб яго пацалаваць,**Мне на лаўку трэба стаць.*

* * *

*Я ў Колі ў калідоры**Падлічыла лесенкі.**І пад Колеў я гармонік**Падпявала песенкі.*

* * *

*Як пайшла я плясаць –**Ажно пяткі гараць,**А пажарнікі сядзяць,**І куды ж яны глядзяць?*

* * *

*Я ў Колі ў калідоры**Заблудзіла без агню.**І крычала: «Коля! Коля!**З хаты выйсці не магу».*

* * *

*Запрагу я кошку ў дрожкі,**А ката ў тарантас.**Павязу сваю зазнобу**У нядзелю на кірмаш.*

* * *

*А што гэта за цыпляты:**Сыплеш крупы – не ядуць.*

А што гэта за дзяўчаты:
Просіш замуж – не ідуць.
* * *
Чаму, мілы, не прыйшоў?
Мо, штаноў ты не знайшоў?
Ты ж ба бацькіны надзеў,
Бацька б дома пасядзеў.
* * *
Чаму, мілы, не прыйшоў?
Я ж цябе чакала!
Усю ночку я ў садочку
Слёзы пралівала.

* * *
Пайду ў клуб, закрычу:
– Каравул! Замуж хачу!
Я із клуба не пайду,
Пакуль замуж не зайду.
* * *
Ах, любоў, мая любоў!
Атамная сіла!
Маю мілую ізноў
Па сялу насіла.
* * *
Ах, ты, школа, мая школа!
Маё хваляванне.
Навучыла мяне школа
Хадзіць на спатканне.
* * *
Мне не трэба «Жыгулі»,
Мне не трэба «Волга».
Лепш каб быў у мяне муж
І любіўся доўга.

Зборнік І. Волкава «Эстафета вясны», 1986 г.
Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтра

На аконцы два цвятчкі,
Я іх пераставіла.
Некрасівага любіць
Маменька заставіла.
* * *
На акошке два цвятчкі:
Галубой да аленькій.
Па харакцэру мальчышка,
Толька росту маленькі.
* * *
Высако арол летает,
Крыльем неба дастаёт.

Сыцік Еўдакія Мікалаеўна

Хорошо мілок ласкает,
Только замуж не бярот.

Запісана ў в. Азярцы
ад Сыцік Еўдакіі Мікалаеўны, 1927 г.н.

А скор-скара я уеду,
Чысла дваццаць пятага.
Ой, прашчай, прашчай дзярэвня
І любоў праклятая.
* * *
Два галубка ваду пілі,
Над вадой пабіліся.
Мала, мала, мой мілёк,
Мы с табой любіліся.
* * *
Ой, мілы мой, твая мамаша
На меня касурыцца.
Всё раўно нявесткай буду!
Пусць інцэрэсуеца.

* * *
А каб я знала, дзе я буду,
Дзе мне замужам бываць,
Памагала бы я свякроўцы
Хоць капусту паліваць.

Запісана ў в. Азярцы
ад Шабан Яўгеніі Аляксандраўны, 1936 г.н.

Не ругай мяне, папаша,
Што я хлеба ня ем.
Дай вялікую пасаду,
Я табе надаем.
* * *
Каля лесу песні пела,
А ў лесе адгалосачкі.
Па мне мілы сохніць, вяніць,
Я па ім – нятрошачкі.

* * *
Раскачу я шпульку нітак
Па зялёненькай траве.
Падману, любіць не буду,
Прападай ты з-за мяне.
* * *
Не кукуй, кукушка, у лесе,
Табе холадна ў ляску.
Прыляці ка мне ў садочак,
Развядзі маю таску.

Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

А на печы жарка,
На прыпечку вузка.
А дзе ж цябе пасадзіць
Такую ж кукурузку.

* * *
Ой, хацела замуж выйсці –
Маць каровы не дае.
А скупы жаніх знайшоўся –
Без каровы не бярэ.

* * *
Белы комін, белы комін,
Над ім валіць чорны дым.
Засушыў мяне мілёнак
Сваім сэрцам маладым.

* * *
Я ару, бараную,
Бачу дзеўку маладую.
Кінуў араць, баранаваць,
Пайшоў дзеўку цалаваць.

* * *
Мая міла плацце мыла,
А я любаваяўся.
Мая міла паплыла –
Я перапужаўся.

* * *
Балалаечка зламалась –
Ручкі не прыдзелаеш.
Мяне міла разлюбіла –
Нічога не здзелаеш.

Запісана ў г.п. Падсвілле
ад Шыпко Марфы Аляксандраўны, 1926 г.н.

Жартоўныя прыпеўкі

Ой, пайду я на цыбулю,
А ён кажа: «Пацалую».

Ой, пайду я на часнок,
А ён кажа: «На часок».
Ой, пайду я на мякіну,
А ён кажа: «Перакіну».
Ой, пайду я на пятрушку,
А ён кажа: «Падай душку».
* * *
Дзякуй таму кавалю,
Што скаваў нам гульню.
І ручкі не хукаў,
Малаточкам не стукаў.
Нам бяседу скаваў,
Хто каваў-маляваў –
У паразе стаіць,
А хто гэта чакаў –
За сталом сядзіць.

Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам

Ой, музукант, музукант, рубашка малінавая,
А чаго я, музукант, мілага пакінула?
Музукант, музукант, хороша іграеце,
А чаму вы, музукант, з намі не гуляеце?
Музуканціка любіць – нада чысценька хадзіць,
Чысценька, акуратненька, гаварыць прыятненька.

Запісана ў в. Кухты
ад Зінькевіч Ксеніі Емяльянаўны, 1937 г.н.

Гыля-гыля, шэрыя гусі,
Гыля-гыля, аж да Дунаю,
Забалела галовка,
Цяпер сіджу да й думаю.
Забалела галовка,
Цяпер сіджу да й думаю.

Запісана ў в. Кухты
ад Башары Ганны Уладзіміраўны, 1937 г.н.

Рамансы

А там па белаю полю
Сцеліцца ў поле туман,
Там у зялёнага гая
Хлопчык з дзяўчынай гуляў.
І гулялі, гулялі,
Да іх цыганка прыйшла.
– Дай-ка мне правую ручку,
Праўду скажу табе я.
– Я цаганем не веру,
Я цаганей не люблю,

Выйдзі, цаганка, із гая.
 Выйдзі, цябе я прашу.
 – А я із гая не выйду,
 Но ты папомні слава:
 Мілы пакідаіць,
 Ішча другую сябе.
 – Ой ты, казача, казача,
 Зачэм абмануў мяне?
 Няўжэлі, казача, не знаеш,
 Што я круглая сірата?
 Няўжэлі, казача, не знаеш,
 Што я круглая сірата?
 – А я дзяўчыну не кіну,
 А я дзяўчыну люблю,
 Крэпка яе зачарую,
 Крэпка да сэрца прыжму.
 Ой, там па беламу полю
 Сцеліцца ў полі туман,
 Там у зялёнага гаю
 Хлопчык з дзяўчнай гуляў.
 * * *
 В одной деревне, граждане,
 Случилась бяда:
 Молоденькая Маня
 У Лёню ўлюблена.
 Вот Лёня на гулянье,
 А Маня не пришла,
 А тайная подруга,
 За Маняй не зашла.
 А Лёничка подружку
 В сторону отозвал:
 – Иди, приведзи Манечку,
 Скажы, Лёня сказал.
 Подружка завернулась,
 За Манечкай пайшла,
 А Маня так задумчива
 Сидзела у окна...
 (Ну, яна яе пазвала, в общем)
 У их народу многа,
 Агонь жарка гарел.
 – Пайдем, Маня, на улицу,
 Цебе Лёня велеў.
 Идзёт Лёня по улице,
 А пыль ему в лицо.
 А Манечка с подружкой
 Выходзит на крыльцо:
 – Ой, Лёня, ты, Лёня,

Зачем ты меня звал?
 А я цябе змянила,
 А ты яшчэ не знаў.
 – Ой, Маня, ты, Маня, змянила ты мяне,
 А за тваю измену зарэжу я цябе.
 У беленьких ручонках шмыгнуў, блянсуў кинжал,
 И Манечка упала, её голос дражаў.
 Подружка испугалася, народу сазвала.
 А Лёня быў испуганы,
 А Маня чуць жыва.
 Набегли яе братки:
 – Давайце лашадзей,
 I павязем мы Манечку ў бальницу паскарэй.
 В бальницу привазили, лажыли на краваць.
 Прибегла яе маці, пала на краваць.
 Давали нюхаць спирту и Маню адзяваць.
 – Ой, Маня, ты, Маня, была ты хараша,
 А цезер свайго Лёничку в магілу ты пайшла.
 На Манинай магіле подружка рыдала:
 – Устань, прачнися, Манечка!
 Гармошка заиграла.
 На Манечкиной магіле вянок с цветов свили,
 А Лёню-паразиту двенаццать лет дали.
 * * *
 В большой дзярэўні Свіпа
 Жыў парэнь хоць куда.
 Не знаў, што ёсць на свеце гора і бяда.
 Любіў ён весяліцца і водку любіў піць,
 Задзёра, первы біцца і барышэнь любіць.
 На імя Аляксандр, Сашкай усе звалі,
 Любіў ён крэпка Нюту і весела жылі.
 А за зямлёй пазнаўся – жаніўся са другой.
 С Анютай не ўстрачаўся, любіў усёй душой.
 * * *
 Вьётся вдаль моя дороженька.
 Стелется за дымкой горизонт,
 А по этой дальней, по дороженьке,
 Вслед за милым еду я на фронт.
 Замело следы его метелицей,
 Не слышать ни песен, ни шагов.
 Только лишь одна дорожка стелется
 Посреди нанесенных снегов.
 Он всё часто-часто стал снится мне:
 В сапогах, в шинели боевой.
 И, умывшись чистою росицею,
 Повстречался рядом он со мной.
 Вьётся-вьётся вдаль моя дороженька,

Стелется дороженька моя.
 Ты веда, веда, моя дороженька,
 Вслед за милым в дальняя края.

* * *

Ой, сад-вінаград,
 Па ваду хадзіла,
 Ды не ўзяў мяне той,
 Каго я любіла.
 А ўзяў мяне той, каго я не знала,
 Без маіх пераборств,
 Што я выбірала.

* * *

Панапрасну травушка ізмята
 У том саду, дзе зрэіць вінаград,
 Панапрасну Любушкі рэбят
 Пра любоў і шчасце гаварат.
 Семярых яна прываражыла,
 I сама не знала пачыму,
 Семярым галовушку вскружыла,
 А навістрэчу вышла аднаму.
 Там да трэцяга прашання
 Абнімала Люба казача,
 Там давала Люба абяшчанне,
 Што любоў да гроба гарача.
 Он уехал даляко-далека,
 Уляцел любімы салавей,
 Но, быць можат, в эат самы вечар
 Он успомніць а Любушкі сваей.
 В том краю, адкуда всходзят взоры,
 Гдзе над горами вяздзе пакой,
 Он стаіць з таварышам на зоры
 Над Амурам, быстраю ракой.
 Он стаіць – і кожны крочык слышан,
 Он стаіць – і кожны камень гаварыць.

Міхайлоўская Любоў Ігнацьеўна

Нічэво он Любушке не пішэт,
 Толькі пішэт: «Люба абажджы».
 Люба ждаць яго пад ліпай будзе,
 Выйдзець у поле, мілага завець.
 Скора-скора з Дальняга Вастока
 Он абратна сэрца прынясець.

Запісана ў в. Мнюты 2
 ад Міхайлоўскай Любоў Ігнацьеўны, 1933 г.н.

Салдацкая песня

Позна-позна я з вечара сяджу,
 Тонка-тонка белы кужаль праду,
 Тонка-тонка белы кужаль праду
 Я думала, ясны месяц свеціць,
 Ажно мой мілы з вайны дамоў едзе,
 Ажно мой мілы з вайны дамоў едзе.
 Я левай ручкай варотцы адчыняю,
 Я левай ручкай варотцы адчыняю,
 А правай ручкай мілога вітаю,
 Мілага вітаю.

Запісана ў г.п. Падсвілле
 ад Шыпко Марфы Аляксандраўны, 1926 г.н.

НЯКАЗКАВАЯ ПРОЗА

Паходжанне назвы «Пяціканечная звязда»

Было чатыры акіяны. А пяты акіян – купал наш – неба. Таму і называецца «пяціканечная звязда».

Запісана ў в. Карабы ад Жадзейкі Ананія Іванавіча, 1932 г.н.

Паходжанне назваў вёсак

Запруддзе – вельмі вялікая вёска. Названне значыць: месца за прудам. Тут раней было многа прудоў, сажалак. Таму і назвалі Запруддзе. Сажалкі, пруды асушылі, а назва так і засталася – Запруддзе.

Загор’е – значыць «за гарамі». Сапраўды, гэта вёска ляжыць у нізіне, з усіх бакоў абкружана высокімі ўзвышшамі, большасць з якіх – старажытныя гарадзішчы і паселішчы.

Вераб’і і Сарокі – як сведчыць легенда, назвы гэтых вёсак звязаны з плямёнамі, якія жылі па суседству. Адны называлі Вераб’і, таму і назва вёскі засталася «Вераб’і». Другія плямёны называлі сябе Сарокі, таму і вёска называецца «Сарокі».

Лучайка – назва гэтай вёскі паходзіць ад назвы рэчкі, на якой знаходзіцца селішча рэчкі Луч. Адсюль і вёска называецца Лучайка.

Залессе – гэта значыць месца, якое знаходзіцца за лесам. Да Кастрычніцкай рэвалюцыі частка вёскі насіла назву Нова-Аляксандраўка. Яшчэ і зараз пажылых людзей называюць мясцовым названнем «маскалі». У гэтай часцы живуць людзі, гаворка якіх і царкоўныя абрады адрозніваюцца ад беларускай. У іх свой дыялект, свае звычаі, свая мова.

Бушыкі – ёсць меркаванне, што назва вёскі пашла ад дзеяслова «бушце», «бушаваць». Дарэчы да 1939 г. вёска ўмоўна дзялілася на дзе часткі: наваколле ля

царквы насіла назву Залессе – царкоўнае, паўднёвая назва вёскі Бушыкі.

Матэрыялы прадстаўлены Запрудскім Домам фальклору

Паходжанне назваў вёсак

Сасноўка – каля гэтага селішча мабыць даўней, вельмі блізка знаходзіўся сасновы бор. Адсюль, напэўна, і назва вёскі.

Сяляне – напэўна назва пайшла ад раней існуючай праслойкі насельніцтва, дзе жылі адны сяляне, таму такая і назва.

Заборуч – назва пайшла з-за таго, што вёска знаходзілася за борам.

Дылевічы – хутчэй за ўсё назва вёскі па прозвішчу, ці прозвішчам сямей, што насялілі гэтую вёску.

Каменка – нешта звязанае з каменнямі; можа, ў гэтай мясцовасці было шмат камянёў.

Запісана ў в. Запруддзе. Матэрыялы прадстаўлены Запрудскім Домам фальклору

Легенды, паданні

Некалі даўным-даўно там, дзе зараз знаходзіцца возера, быў непразлы лес ды балота. Непадалёку раскінулася вёска. У вёсцы стаяла царква, а ў царкве жыў поп. У той жа вёсцы жылі хлопец Васіль і дзяўчына Аленка. Яны кахалі адзін аднаго. Неяк сабраў поп усё зло, што было на зямлі, у мяшок ды загадаў Васілю занесці яго ў балота і наказаў яму, каб калі пачуе якія-небудзь галасы з мяшка, ні ў якім разе каб не развязваў яго. Панёс хлопец мяшок да балота і пачуў галасы з мяшка: «Ну, развяжы мяшок. Ну, зірні туды!» Не вытрымаў Васіль і развязаў мяшок, а адтуль пачала вылазіць уся нячыстая сіла. Пайшоў Васіль дамоў,

а прыйшоўшы, не ўбачыў ні царквы, ні папа, ні сваёй каханай. Там, дзе была царква, раскінулася возера, якому пазней далі назву Сеты.

Гэта гісторыя здарылася ў часы гаспадарання апошняга графа Залесскага маёнтка – пана Молі. Наша мясцовасць, уся заходняя Беларусь знаходзілася пад уладай буржуазнай Польшчы. Апошні валадар старажытнай сядзібы славіўся сваёй нястрыманай цягай да экзотыкі. Любіў і цаніў высакародныя пароды сабак. Дзеля свайго захаплення выпісаў і прывёз з Заходняй Еўропы англійскіх догаў. Па яго загаду мясцовыя ўмельцы-майстры зрабілі сані для пана да зімовых катанняў: вялікія – гаспадару, меншыя – для пані, зусім маленькія – для дзяцей. Усе сані запрагаліся цугам адны за другімі. Гэтыя катанні вельмі забаўлялі вясковых жыхароў. Асаблівы гонар пана вызываў яго асабісты човен, на носе якога быў устаноўлены дракон. Дзівосная лодка прываблівала сваёй прыгажосцю. І аднойчы мясцовыя хлопцы-свавольнікі ноччу сагналі човен і каталіся на ім па возеры. Пра гэта даведаліся, і на наступны дзень хлопчаў добра-такі высеклі на панскай канюшні. А тыя, затаіўшы помсту, праз некаторы час зноў сагналі човен, прарубілі днішча і затапілі яго на дне возера. Месца, дзе і зараз на дне пакоіцца човен, завецца ў нас Рытаўка.

Запісана ў в. Бушыкі ад Глінскай Галіны Барысаўны, 1931 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Запрудскім Домам фальклору

Вельмі даўно, некалькі гадоў працягвалася вайна паміж двума плямёнамі. Вайна пачалася з-за кахання Лесі і Зана. Яны вельмі кахалі адзін аднаго, але іх бацькі не жадалі радніцца і развязалі вайну. І вось аднойчы набліжалася страшная сеча. Войскі двух плямёнаў сутыкнуліся сярод густога лесу, калі прабіраліся праз яго. У гэтай бойцы было столькі салдат, што калі яны сутыкнуліся, не было чуваць шуму дрэў ад ляманту зброі. Воіны былі настолькі моцнымі, што высякалі дрэвы, каб лепш было махаць мячом. Зан таксама прымаў удзел у бойцы, і калі пра гэта даведалася Леся, то адразу прыбегла на месца сечы. Зан адразу ўбачыў Лесю, і яны падышлі да возера. Зан прыхінуў да сябе Лесю, а ў гэты час адзін з воінаў убачыў іх і мячом праткнуў наскрозь. А калі пасля іх воіны знайшлі іх мёртвымі, то бацькі вырашылі пахаваць іх разам на беразе возера. Пасля таго шмат хто бачыў Лесю і Зана, якія стаялі, абняўшыся, на беразе возера. А многа пазней на гэтым месцы ўзнікла вёска, і назвалі яе Залессе ў гонар Зана і Лесі.

Запісана ў в. Залессе ад Грабаўскай Яўгеніі Давыдаўны, 1921 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Запрудскім Домам фальклору

Луна – это женщина. Солнце – мужчина. Во время затмения происходит спаривание и появляется семья, паутина.

Запісана ў в. Залессе

ад Патарочынай Матроны Афанасьеўны, 1927 г.н.

Пагібель ваўкалака

(Паданне)

Здаўна на прасторнай выспе, што аддзяляла вялікае балота ад шырокай лясной ракі, пасяліліся славяне. Гэта быў моцны род працаўнікоў-крывічоў. На выспе там-сям дыміліся іх стойбішчы, пасвіліся статкі кароў, авечак, коней. Дрыгвяністае балота падковай ахінала ўзвышаны ўчастак, што парос лесам. Каля кожнага селішча – участкі ўзаранай зямлі. Буйным коласам налівалася азімае жыта, віўся гарох-чачавіца, налівалася сокам круглая рэпа. Над балотам штодзень вісела сівыя туманы, якія праймалі і людзей, і жывёлу сваёй сцюдзёнасцю. Потым туманы ўзнімаліся белымі палотнамі над селішчамі, закрываючы ад усіх яснае Сонца і бліскучы Месяц. Ноччу на балоце вылі ваўкі, вухаў балотны птах. Пасярод балота быў невялікі грудок, парослы векавымі кашлатымі дубамі. Пад імі ў каменных скляпеннях адлежвалася пачвара – ваўкалак. Вялізная шарападобная галава з маленькімі трохвугольнікамі-вухамі, якія тырчалі ў розныя бакі, і белымі косткамі – сярпамі-ікламі. З разяўленай пашчы звісаў доўгі чырвона-белы язык, з якога вечна капала сліна. Сам ваўкалак быў пакрыты доўгай сівой, у чорна-рудыя палосы, поўсцю. У многіх месцах яна зваялася ў лямец і звисала шматкамі да зямлі. А якія страшэнныя ў пачвары-ваўкалака вочы, вялікія, лупатыя, налітыя крывёй, размешчаныя зусім блізка адно ад другога. Няўклудны ваўкалак страшэнна хроп, уздзеінічаючы на туманы і распаўсюджваючы смурод, ад якога задыхаліся, гінулі і людзі, і жывёла. Пачвара-ваўкалак меў здольнасць увасабляцца то ў пастуха, то ў прыгожага статнага франта, то ў мужа-нага воіна. Пастух-ваўкалак заганыў жывёлу ў балота і, прыняўшы свой пачварны выгляд, высмоктаў з яе кроў і малако, перажаўваў сырое, яшчэ цёплае мяса, выплёўваў далёка ад сябе яго рэшткі.

На балоце расло шмат журавін і брусніц. Жанчыны і дзяўчаты хадзілі іх збіраць. Ваўкалак, ператварыўшыся ў прыстойнага франта, упэўнена крочыў па купінах, заманьваў зборшчыц ягад у глыб балота. Выбраўшы самых прыгожых і ладных жанчын і дзяўчынак, хапаў іх, валок пад шаты векавых дубоў, глуміўся над імі, здзекваўся з безабаронных і, стаўшы зноў пачварай-ваўкалакам, яшчэ з жывых высмоктаў кроў, адрываў кавалкі мяса, цмяліў яго, высмоктаў з яго сокі.

Да ўсяго з балота клубамі ўзнімаліся камары, машкара і авадні, даймаючы людзей і жывёлу.

Усё гэта паўтаралася з году ў год, выклікала ў людзей незадаволенасць і прымушала шукаць

Возера Сеты

шляхі барацьбы з балотам і пачварай-ваўкалакам. Працаўнікі-крывічы прыслухоўваліся да парад разважнага каваля Тамілы. Спачатку вырашылі пазбавіцца ад ваўкалака. Таміла і яго сябры накавалі многа пік, лемяшоў, мячоў. Усе, хто мог валодаць пікамі і мячамі, выйшлі на балота і накіраваліся ў бок пагорка з дубовымі шатамі.

Не драмаў і ваўкалак: ён узняў густыя туманы, распаўсюдзіў смурод і гнюс. Пачвару-ваўкалаку ўдалося заманіць да сябе трох воінаў-крывічоў і ўчыніць над імі здзек, высмактаць з яшчэ жывых кроў, пакаштаваць юнацкага цела.

Таміла спыніў першы наступ, звярнуўся за дапамогай да яснага Сонца, бліскачага Месяца і буйнага Ветру:

– Яснае, светлае Сонца! Сагрэй сваімі жыватворнымі промнямі зямлю і навакольнае балота, узнімі цёплым духам сваім туманы высока над зямлёй!

– Бліскучы разважны Месяц! Сваім прыцягненнем сцягні туманы за цёмныя лясы!

– Буйны, усемагутны Вецер! Разгані туманы і смурод, развей к белаю свету!

Ярка засвяціла яснае Сонца. Белыя палотнішчы туманоў узняліся высока над зямлёй. Бліскучы Месяц сцягваў іх за цёмныя лясы і высокія бары. Буйны Вецер развейваў туманы і смурод па белаю свету.

Найлепшы сябар каваля Тамілы, пякучы Агонь, указаў людзям шлях: запаліў сухі чарот і мінулагоднюю траву. Агледзеўшы шлях, прайдзены Агнём, каваль Таміла ўсклікнуў:

– Людзі добрыя! Па балоту, а потым па паніжаным участку выспы пракапаем шырокі роў, каб спусціць з балота ў раку рудую ваду. Працаўнікі-крывічы адразу ўзяліся за справу. Вострымі мячамі і лемяшамі яны адламвалі кавалкі дзёрну і гліны. Моладзь, жанчыны і дзеці адносілі зямлю і дзёран за межы будучага рова. Шырокімі заступамі і скуранымі чарпакамі на доўгіх жэрдах вычэрпвалі балотную купу, пракладаючы такім чынам шырокую і даволі глыбокую канаву праз балота. Ад усходу сонца да позняга вечара шмат дзён кіпела напружаная работа. Нарэшце, надышоў дзень, калі Таміла і яго сябры-кавалі разбурылі невялікі засып, што аддзяляў балотную ваду ад ракі. Імклівая плынь рудой вады хлынула ў раку, вялікі сябар людзей, пякучы Агонь, загнаў пачвару-ваўкалака ў каменныя скляпенні падзямелля, дзе ён задыхнуўся ад дыму. Таміла і воіны-крывічы завалілі ўваходы ў скляпенні цяжкімі камянямі-валунамі і зямлёй, пасадзілі на гэтым месцы маладыя дубкі.

Працаўнікі-крывічы ўрачыста святкавалі перамогу над балотам і пачварай-ваўкалакам. Каля кожнага селішча ярка гарэлі вогнішчы ў гонар яго вялікасці пякучага Агню. Вакол вогнішчаў вадзілі карагоды. А навокал звінелі гуслі, вохкаў бубен, ігралі дудкі і жалейкі, гучалі народныя песні. Днём свяціла яснае

Сонца, вечарам і ноччу ўсміхаўся людзям бліскучы Месяц, увесь час павяваў лёгка свежы Вецер.

*Запісана ў в. Залессе
ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н.*

Адкуль пайшла назва «Лучайка»

У адной вёсцы жыла дзяўчына. Звалі яе Лучанка. Была яна вельмі прыгожая, шчырая, працавітая. За гэта яе ўсе ў вёсцы паважалі. І была ў Лучанкі старэйшая сястра Марыля. Яна вельмі зайздрасціла Лучанцы.

Шмат хлопцаў кахалі Лучанку, але яна сустракалася толькі з Якімам, які падабаўся і Марылі. За гэта Марыля вырашыла адпомсціць сваёй сястры. Калі Лучанка са сваім каханым сядзелі на беразе ракі, Марыля падкралася да іх і пачала клікаць дзяўчыну:

– Лучанка! Лучаначка! Дапамажы!

Лучанка вельмі спалохалася і пабегла на дапамогу, але голас усё аддаляўся. Не чуючы зямлі пад нагамі дзяўчына бегла на вокліч, але ў хуткім часе спынілася, каб перавесці дух. І тут яна ўбачыла, што вакол яе ўсюды балота. Пачала Лучанка шукаць сцежку, па якой прыбегла сюды, але так і не знайшла. Ступіўшы крок у які-небудзь бок, дзяўчына адразу ж вязла ў балоце.

Пасля гэтага Лучанку ніхто больш не бачыў. Калі Якім даведаўся, што Лучанка прапала, пайшоў яе шукаць і, не знайшоўшы, ад гора ўтапіўся ў рэчцы. Праз некаторы час на гэтым балоце пабудавалі вёску і назвалі яе Лучайка.

Пра назву вёскі Капыльшчына

Жыў-быў выдатны каваль Васіль. Было ў яго пяць сыноў і дачка. Васіль з дзяцінства палюбіў апрацоўку метала. Калі ён вырас, то пачаў для ўсёй акругі вырабляць прылады працы. Ён рабіў не толькі гаспадарчыя прылады, але і выдумляў розныя ўпрыгожванні на сваю хату і хаты суседзяў. Аб выдатным майстры ведалі не толькі на Залесчыне, але і ў другіх мясцінах. І сям'я ў яго была вельмі працавітая, таму і жылі яны ў дастатку. Не раз прыязджалі людзі, каб даведацца, чаму просты каваль багата жыве. Васіль усё назапашваў, капіў: патрэбныя рэчы ці непатрэбныя, але яны заўсёды ляжалі ў Васіля. За гэту звычку ўсё збіраць вяскоўцы празвалі Васіля «Копелем».

Аб майстры хадзілі легенды, і лічыцца, што вяскоўцы, каб уславіць свайго земляка, назвалі вёску, у якой ён жыў, Капыльшчынай. Нават зараз у Капыльшчыне жывуць людзі з мянушкай «Копель», «Копелі». І самі яны гавораць, што з'яўляюцца нашчадкамі вядомага каваля.

Мамчына горка

Даўным-даўно на беразе возера Белае ў вёсцы Залессе-Астроўна ў цудоўным палацы жыў граф Лапата. Шмат багаццяў меў гэты магутны ўладар Залесчыны. Вылучаўся гэты чалавек не толькі сваімі

бязмежнымі багаццямі, але і надзвычай лютым і жорсткім характарам.

Галоўным шчасцем у яго жыцці была маленькая дачка, прыгажуня-графянка Дарута. Страціўшы жонку, граф Лапата ўзяў да сябе ў палац у якасці карміцелькі і выхавальніцы для маленькай паненачкі простую сялянку. Жанчына даглядала, выхоўвала і песціла Даруту, стала для яе амаль што другой маці. У панскім палацы вясковую жанчыну так і назвалі – мамка. Дарута падрастала, і ўвесь час побач з ёй выхоўваўся сын мамкі – Янка. Паненка і сялянскі хлапчук сябравалі, гулялі разам. Прайшоў час – і прыйшла пара юнацтва. Янка і Дарута пакахалі адзін аднаго.

Якраз у гэтую пару граф Лапата наглядзеў для сваёй дачкі жаніха – значна старэйшага за Даруту па ўзросту – але ж вельмі багатага і прэстыжнага памешчыка з Лужыкоў – пана Тадэвуша Жабу. Калі бацька аб'явіў Даруце аб шлюбе з панам Тадэвушам, прыгажуня-паненка гнеўна адхіліла гэту прапанову і заявіла аб тым, што яна даўно кахае толькі аднаго чалавека – Янку. Раз'юшаны граф Лапата аддаў загад схапіць Янку і кінуць яго разам з непакорнай Дарутай у падзямеллі палаца. А старая мамка ноччу выкрала ключы ад склепа і выпусціла закаханых на волю. Маладыя ўцеклі.

Спасенне Янкі і Даруты дорага каштавала няшчаснай жанчыне. Раніцай, убачыўшы пусты склеп, граф Лапата пачаў допыты і катаванні мамкі. Жанчына нічога не сказала. Прысуд быў жорсткі і страшны: па загаду графа Лапаты старую мамку адвялі на высокую гару па-над возерам Белае, загадалі ёй выкапаць сваімі рукамі магілу і, скінуўшы жанчыну ў яму, жывою закапалі ў зямлю.

З таго часу гэта месца ў нас завецца Мамчына горка. Усе гавораць, што ў адну з летніх начэй, у дзень, калі здарылася гэта трагедыя па горцы блукае прывід мамкі і ў распачы кліча і шукае сваіх дзяцей.

Легенда пра паходжанне назвы возера Белае

На Залесчыне знаходзіцца пяць азёраў. Усе яны павасвоему прыгожыя, не падобныя адно да аднаго. Але найбольш прыгожым і чыстым з'яўляецца возера Белае, на беразе якога размешчана вёска Бушыкі. Існуе шмат паданняў і легендаў пра назву возера Белае. Вось адна з такіх легенд.

Даўно гэта было. Жылі ў панскім маёнтку Залесе дзве сястрычкі-прыгажуні, падобныя адна да адной, як дзве кроплі вады. Звалі іх Ганна і Марыля. Былі яны працавітымі, добрымі гаспадынямі, паслухмянымі і шчырымі дзяўчынамі. Але Ганна была вельмі ганарлівай. Бывала, пакрыўдзіць яе хто-небудзь – будзе памятаць аб гэтым усё жыццё.

Здарылася так, што пакахалі сёстры аднаго і таго ж хлопца – вясковага майстра-працаўніка Янку. Невядома чаму, але Янку найбольш спадабалася Мары-

ля. Пакахалі яны адзін аднаго так, што, здавалася, і кахання такога чыстага і моцнага ў свеце не бывае. Дамовіліся бацькі ўжо і пра вяселле. Павінна было яно адбыцца пасля Каляд.

З гэтага дня Ганну як падмянілі. Хадзіла заўсёды маўклівая, панурая. Нянавісць абудзілася ў яе да сястры. І паклялася яна адпомсціць і Янку, і Марылі.

Ніхто не ведае, якая сіла цягнула ўсіх хлопцаў вёскі да Ганны, але ніводзін ей не быў любы. Кахала яна ўпотаі толькі Янку. І вырашыла, што калі ён з ёю не будзе, то нікому не дастанецца.

Перад Калядамі вырашыла Ганна схадзіць да вядзьмаркі-варажбіткі. Задумала Ганна зрабіць блугую варажбу на тое, каб Янку з Марыляй разлучыць.

Прыйшлі Каляды. А каханне Янкі і Марылі не згасла. «Нявеста з жаніхом як на падбор, – казалі ўсе ў вёсцы. – Напэўна лёсам наканавана быць Янку і Марылі разам аж да самай смерці».

Гнеў не пакідаў Ганну, бо нават яе чорная варажба не здолела разлучыць закаханых.

...І вось – вяселле. Сані з маладымі лёгка слізгалі па снезе, накіроўваючыся да мясцовай царквы. Вырашылі ехаць праз возера, бо так бліжэй. Ганна стаяла на беразе возера і глядзела ўслед саням з маладымі.

Нейкая нячыстая сіла апанавала ёю. Над возерам моцна прагучаў яе страшны праклён:

– Ды праваліцеся вы з такім каханнем пад зямлю! Да д'ябала ці да Бога, толькі прэч з вачэй маіх!

Толькі прагучалі апошнія яе словы, як пярэднія сані з маладымі, што былі ўжо пасярэдзіне возера, праваліліся пад лёд і зніклі... За імі другія, трэція... Усіх узяла да сябе вада. Усіх схавала пад сваімі чыстымі водамі.

Так і назвалі возера Белае – як чыстае і белае каханне Янкі і Марылі...

*Запісана ў в. Залессе
ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н.*

Зачараваная пяшчэра

Ёсць легенда пра пяшчэру каля возера ў Санічках. У гады першай Айчыннай вайны ў часы адступлення Напалеона быў схаваны клад у пяшчэры. Але ніхто не змог знайсці гэты клад. У гэтай пяшчэры ёсць нейкая загадка-тайна. Нават геалагі і археолагі не могуць поўнасцю абследаваць яе. Недзе ў сярэдзіне пяшчэры гасяцца не толькі свечкі і фанары, але і электрычныя фанарыкі. Былі розныя здагадкі на конт гэтай пяшчэры. Але страх перад невядомасцю затрымлівае людзей. А пяшчэра так і засталася незразведанай.

Чаму жывяць мужыком не сябруе

Вёз мужык жыда з Празарокаў у Зябкі хаваць. Жывяць у прасціну закручаны. Прасціна ўкруцілася ў

кола. І калі кола круцілася, жыд падымаўся. Цярпеў цярпеў мужык, а потым надаваў жыду добрых тумакі. І так усю дарогу. Пакуль давёз мужык жыда да Зябак, дык знасіў таго на горкі яблык. Вось чаму нават мёртвы жыд мужыка баіцца, а мужык жыда за хітраццэ ненавідзіць.

Асілкі

Гэта цяпер людзі здрабнелі, а раней яны былі такія велізарныя, што ледзь не раўняліся з лесам. Толькі кажуць, што яны не ведалі, куды падзець сваю сілу. Гэта яны папракавалі рэкі, панасыпалі горы да параскідалі ўсюды па свеце велізарнае каменне, якое і цяпер трапляецца дзе-нідзе па полі ці ў лесе. Не было на зямлі нікога, хто мог бы з імі памерацца сілаю. От яны вольна хадзілі сабе ды сваюлілі. Ведама, калі ніхто нікога не баіцца, то ён заўжды пачне дурэць, рабіць ліха. Так і тыя асілкі пачалі губіць на зямлі ўсякую жывёлу і ўсялякую расліну, а ў неба шыбаць камнем. От за тое Бог збольшага загубіў іх, а рэштку абярнуў у звычайных людзей. Яшчэ і зараз знаходзяць косці тых веліканаў.

Запісана ў в. Касарова ад Герасіменка Гелярыя Станіслававіча, 1945 г.н. Матэрыялы прадстаўлены музеем імя І. Буйніцкага Празароцкай сярэдняй школы

Забалоцце

На месцы, дзе цяпер раскінулася вёска Забалоцце, раней жыў пан. І было ў яго шмат парабкаў. У пана было шмат майстэрняў, некалькі кузняў, а яшчэ – ён меў вялікія пашы і лугі. І вось аднойчы адзін парабак-пастушок згубіў карову. Пан разгневаўся і выгнаў яго з вёскі. Пайшоў селянін, ішоў ці доўга, ці каратка, але вось на дарозе раскінулася балотца. І тады селянін вырашыў тут і застацца. Пабудоваў хату, разжыўся, было ў яго шмат дзетак, і ўтварылася вёска за балотам – Забалоцце.

Пра паходжанне вёскі Празарокі

Было гэта даўным-даўно. Жылі людзі вялікімі сем'ямі – плямёнамі. Разам здабывалі ежу, разам сустракалі гора і радасць. Але і тады знаходзіліся прагныя людзі, якім не жылося спакойна. Яны заваёўвалі чужыя землі, багацелі на людскіх слязах і крыві. Сярод блакітных азёраў і густых лясоў тулілася асаблівае паселішча. Размяшчалася яно на граніцах двух вялікіх плямёнаў – балтаў і крывічоў. І людзі тут жылі асабліва: высокія, стройныя, з блакітнымі, як высокае неба, вачамі і залацістымі валасамі. Нікому яны не рабілі зла. Па натуры сваёй былі мяккія і добрыя. Па сіле ж і духу – моцныя, як крэмень. Ад-

казную, пачэсную справу рабілі яны: баранілі сваіх суродзічаў ад нападу ворагаў. Паселішча знаходзілася ў нізіне. Доўгім лацугом стаялі празоры на ўзгорках уздоўж паселішча і ўглядаліся ў далечыню. І так з дня ў дзень. Сыны змянілі бацькоў, браты – братоў. Каля кожнага празора – прысак з вуголлём. Калі пагражала небяспека, празоры адзін за адным запальвалі свае вогнішчы. Далёка былі відаць выратавальныя заранкі...

І вось аднойчы ў празора не загарэлася вогнішча. Можна, дождж затушыў яго, а мо вецер не даваў набрацца моцы. І тады празор пацягнуўся да неба... І проста ў рукі яму спусцілася зорка. Ён запаліў яе сваім сэрцам – і яна зазіхацела, заіскрылася адначайным мігачком. Племя было папярэджана, вораг знішчаны.

Кажуць, што з тых часоў вораг не адважваецца нагой ступіць на гэтыя землі. А мясціна гэтая стала называцца Празарокамі. Па сённяшні дзень жывуць там добрыя і шчырыя людзі.

Запісана ў в. Празарокі ад Ярмош Францішкі Іосіфаўны, 1923 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Гінько Вольгай Дзмітрыеўнай

Легенда пра возера Качаноўка

Сярод лясоў стаяў калісьці княжацкі палац. Мірна ў ім жылі добрыя і міралюбівыя людзі. Але аднойчы напалі на гэтую мясцовасць ворагі. Доўга палац быў у асадзе, але людзі не здаваліся. Толькі некалькі чалавек засталася, але яны змагаліся да канца. І тады варожыя воіны пачалі чэрпаць шлемамі зямлю і закідаць ёй палац. Кідалі да той пары, пакуль на месцы палаца не вырасла гара. А ямы, з якіх чэрпалі зямлю, запоўніліся вадой. На тым месцы ўтварыліся два возера. Так узнікла мясцовасць Качаноўка.

Запісана ў в. Шчаўкуны ад Максімовіча Гераніма Станіслававіча, 1907 г.н. Матэрыялы прадстаўлены музеем імя І. Буйніцкага Празароцкай сярэдняй школы

Легенда пра царкву

Вёска Залесе ў 1860 годзе значна разбудавалася, таму што як раз у гэтым годзе сюды перасяліліся па царкоўнаму закону босямейстараверцаў-беспапоўцаў з глыбіні Расіі з Сібіры. Яны забудавалі цэлую вуліцу. Гэтую новую вёску яны назвалі Новааляксандраўка. Адразу ж мясцовыя стараверы пабудавалі царкву-малельню. Гэта царква прастаяла 100 гадоў. У 1960 годзе, па загаду ўлад Глыбокага, царква была разабрана меснымі жыхарамі і перавезена ў цэнтр вёскі. І прыстасавана пад школьнае памяшканне. Старыя людзі казалі, што ўсе тыя мужчыны, якія ўдзельнічалі ў разбурэнні царквы і перавозе, яны потым закончылі сваё жыццё трагічна: ні ў кога з гэтых людзей не было нармальнай фізічнай смерці.

Камень Язэпа Драздовіча

У 1934 годзе Язэп Драздовіч, калі жыў тут на Залесчыне, апісаў адзін цікавы момант: ён расказваў пра тое, як вяртаўся з кірмашу з Глыбокага і некалькі разоў адпачываў на сваім пешым маршруце па Залесчыне. Адзін з яго адпачынкаў быў звязаны з лясным урочышчам Затоўка, паміж вёскамі Палесея і Лучайка. Там ён распавядаў пра тое, як адпачываў каля старадаўняга камяня з крыжам пад покрывам. На памяць аб гэтым адпачынку, зачараваны прыгажосцю ляснога пейзажу, Язэп Драздовіч выразаў на магутнай яліне ля гэтага камяня вялізную літару Я. Потым камень, згаданы Язэпам Драздовічам, быў забыты. Людзі нават згубілі месца яго знаходжання, таму што дарогі пазней праклалі ў іншым месцы, а месца, дзе знаходзіўся гэты старадаўні камень, зарасло хмызняком.

Толькі ў 2004 годзе мы з дзецьмі адшукалі гэты камень, аднавілі гэты старадаўні камень нашых продкаў. З камнем Язэпа Драздовіча звязана адна мясцовая цікавая легенда. Старыя людзі казалі, што быццам бы на гэтым месцы брат пахаваў свайго забітага брата, якога ён забіў у парыве нейкай помсты. І вось, каб замаліць свой грэх перад Богам, ён пахаваў свайго роднага чалавека на перакрываванні дарог у лесе.

Пахавальныя камяні

У вёсцы Сарокі знаходзіцца старадаўні грамадзянскі могільнік-цвінтар. Аб яго старажытнасці сведчыць той факт, што на тэрыторыі гэтага могільніка намі быў знойдзены каменны чатырохканцовы крыж: магутны па памерах, вельмі выдатнай формы, цалкам высечаны з камяня. Аднак гэта адзіны помнік, які датуецца прыкладна 13–15 стст. Астатнія старыя захаванні на гэтым могільніку адносяцца прыкладна да 17–18 стст. Гэта амаль што ўсе падобныя паміж сабой пахаванні з каменнымі надвершамі і высечанымі на іх 6-ці канцовымі крыжамі-паўсферы: крыжы пад пакровам.

Адзін з цікавых фактаў, які быў выяўлены пры грунтоўным даследаванні гэтага могільніка, аказаўся наступным: нашы продкі, калі ўзводзілі каменную агароджу вакол могільніка, аказваецца выкарыстоўвалі і такія зручны момант для сваёй работы: калі не хапала камянёў, яны закладвалі ў муроўку агароджы камяні з крыжамі з гэтых магіл. Хутчэй за ўсё, яны лічылі, што многія магілы аджылі сваё, а паколькі не хапала будаўнічага матэрыялу, яны выкарыстоўвалі ў якасці гэтых камянёў камяні надгроб'яў. Мы лічым, што напэўна для іх не было грэхам, таму што яны напэўна самі лічылі, што камень, нават з магілы, усё-роўна застаецца на тэрыторыі могільніка. Бо ён як бы будзе ахоўваць потым насельнікаў гэтага цвінтара, паколькі будзе закладзены ў агарод.

Вёска Празарокі

Адкуль пайшла назва «Залессе»

Даўным-даўно ў адной вёсцы жылі простыя людзі. Жылі яны мірна, не спрачаліся, займаліся жывёлагадоўляй і земляробствам. Але аднойчы ў вёску прыбег араты і сказаў, што да іх набліжаецца войска чужаземцаў. Жыхары вёскі занепакоіліся, не ведалі што рабіць і як змагацца, бо яны ніколі ні з кім не ваявалі. А войска ворагаў усё бліжэй і бліжэй падыходзіла. Тады людзі выйшлі з хацін і пачалі прасіць зямлю аб дапамозе:

– Зямля-карміцелька, дапамажы нам выратавацца ад ворагаў, не дай ім нас знішчыць.

Стаўскае возера

Калісь на месцы возера была царква, якая ў час варажэга нашэсця стала крэпасцю для ўсіх жыхароў навакольных вёсак. Людзі зачынілі дзверы і пачалі маліцца. Калі ворагі падышлі да царквы, то ўбачылі што праз вокны вылятаюць галубы. Выламаўшы дзверы, чужынцы ў царкве нікога не знайшлі. Але ў гэты ж час храм разам з ворагамі праваліўся пад зямлю, а на гэтым месцы ўтварылася возера.

Зараз, закідаючы сеткі, рыбакі крыўдуць, што іх рыбалоўныя снасці заўсёды рвуцца. Кажуць, што сеткі чапляюцца за купал царквы.

Легенда аб «Сароках» і гарадзішчы

(Томаш-Роберт Кірылаў, 1974 г.)

Сетаўскае возера, якое амывае палі вёсак Сеты, Дзмітрыеўшчына, Сарокі і Загор’е... Характэрна, што на яго паўночна-ўсходнім беразе распрасціраецца гладкая раўніна. Затое паўднёва-заходні бераг пакрыты высокімі ўзвышшамі, якія зараслі змешаным лесам. Тая частка зямлі, якая належыць Сарокам, называецца Гарадзішчам. Далей у бок Запруддзя пануе над усёй ваколіцай узвышша, якое завуць тут «Маяком». І асабліва выдзяляецца з боку возера Загорская гара.

Згодна легенды, на Загорскай гары знаходзілася свяцілішча, храм, які потым праваліўся пад зямлю, бо Бог разлаваўся на людзей, што перасталі хадзіць сюды маліцца. Аб тым, што гарадзішча было цэнтральным паселішчам, сведчаць і назвы вёсак, якія захаваліся і па сённяшні дзень. Так, гара, дзе знаходзілася свяцілішча, дала назву вёсцы Загор’е. Далей за гарой раслі лясы, і мясцовасць гэта названа Залессем. На ўсход ад гарадзішча цякла рэчка Дабрылаўка, і мясцовасць, якая знаходзілася за гэтай рэчкай, называецца Запруддзе.

Непадалёк ад маяка, які збудаваны на гары, можна ўбачыць вялікую яму, зарослую алешнікам. Па легендзе, як сцвярджаюць адны, гэта быў пачатак падземнага ходу, што ў старажытныя часы злучаў паселішча з Беразвеччам. На думку другіх, тут у 1812 годзе, у час бегства французай з Расіі, была закапана карэта, поўная золата. Ужо пазней знаходзіліся

смелыя, якія спрабавалі адшукаць гэты скарб, аднак безвынікова. Ад іх і засталася вялікая яма.

Даўно, вельмі даўно над усёй нашай Белаё Руссю шумела магутная бяскайняя пушча. Поўна ў ёй было зуброў, тураў, ласёў, не гаворачы аб іншай дробнай жывёліне. Вадзіліся ваўкі і мядзведзі. А жылі тут людзі вялікай дружнай сям’ёй і дзялілі ўсё пароўну. Жанчыны збіралі ягады і ткалі палатно з канаплі на адзенне або шылі яго са звярыных шкур. Хлопцы лавілі рыбу ў нашым возеры. Дарослыя мужчыны палявалі на буйнога зверу: то зубра забівалі, то мядзведзя. Раскладалі вялікае вогнішча і пяклі на ім мяса. Усе былі сытымі і задаволенымі. Тады не было галодных або такіх, хто не меў цёплай вопраткі, лапцёў на зіму.

У ваколіцах было поўна сарок. Таму тутэйшае племя і выбрала іх сваім сімвалам. Тыя людзі называлі сябе «сарокамі». Суседзяў жа за гарой, дзе гняздзіліся вераб’і называць «вераб’ямі». Племя «сарок» жыло ў курных хатах, складзеных з яловых бярвенняў. Звычайна хаты ўзводзіліся на палях, убітых у дно возера. Размешчаныя на берагах узвышшы засланялі паселішчы ад вятроў, а паўвостраў Ражок абараняў яго ад вялікіх хваль.

Людзі прыносілі ў храм вянкi і кветкі, духмянае зелле, мёд, мяса, скуры. Нічога не шкадавалі для свайго Бога. Бо ён быў самым справядлівым для свайго народа. Храм вянчала магутная вежа. І калі жрэц заклікаў народ на малітву, званы, якія падараваў сам Пярун, напаўнялі ўсю зямлю чароўным званам. Тады і драпежны воўк выпускаў са сваіх зубоў здабычу, і ўвогуле, ніхто нікому не смеў зрабіць крыўды.

Пярун быў добрым Богам і не цяпеў няпраўды. Бывала і тое, што нішчыў сваім смяротным нябесным агнём злодзя, які крыўдзіў сваіх блізкіх. Калі ж людзям надакучвала зіма, то жонка Перуна, прыгажуня Лада разгладжвала яму твар сваёй палымнай усмешкай, і тут жа таялі снягі на гарах, ільды на азёрах. А калі воды ўсплывалі ў Дзвіну, Лада дзьмула ў чатыры бакі свету. І усё прабуджалася да жыцця. Маладыя закаханыя пары бліжэй імкнуліся адзін да другога. Багіня вясны і жыцця прыгожая і добрая Лада ўлаславіла ўсё жывое. І тады пачыналіся вясёлыя гульні і пачыналіся ігрышчы.

Племя «сарок» станавілася ўсё больш шматлікім. Вечарамі ў прыбярэжным смуглы русалкі заплталі свае доўгія косы і цудоўна спявалі ў славу жыцця. Толькі ў багне, седзячы па вушы ў балоце, быў д’ябал – нячыстая сіла. Той рагаты, чорны д’ябал рабіў усё, каб пасварыць людзей. Але дарэмна. Дзякуючы сваёй працавітасці, вынослівасці, гасціннасці племя «сарок» дасягнула небывалага раней дабрабыту. Слава аб ім разнеслася далёка. У паселішча над возерам сталі заглядваць купцы. За вырабленыя па-майстэрску скуры лісіц, мядзведзяў, за ільняныя вырабы жыхары атрымлівалі невядомыя раней ім вырабы з жалеза. Жанчын жа вабілі вырабы з золата. Але бывала і так, што на паселішча нападалі

рабаўнікі. Таму старэйшына рашыў пабудаваць на гары ўмацаванне, акружанае высокім тынам з тоўстых, востра заточаных бярвенняў. На высокай вежы дзень і ноч пільнавалі вартавыя, ахоўваючы пакой свайго паселішча.

Міналі шчаслівыя дзясяткі і сотні гадоў. Паселішча разрасталася. Старэйшына роду кіраваў ужо і дружнай воінаў. Быў ён самым моцным у сваім родзе. Па падказцы д’ябла з багны ён пачаў заводзіць свае парадкі. Пабудаваў вялікі двор ужо толькі для сябе. Прымусіў свабодных да таго часу людзей працаваць на сябе дарма. Пачаў прысвойваць багацці, якія раней належалі ўсяму племені. А хто спрабаваў прарэчыць, выказваў непаслухмяна, таго хапала варта і кідала ў падзямелле. Гэта падзямелле можна ўбачыць сёння на гары «Маяк». Больш моцныя пакаралі больш слабых. І дарэмна людзі ўзносілі малітву Перуну Грамавержцу з просьбай вярнуць ім былыя часы. Але Бог нічога не мог зрабіць з людской хцівасцю.

Асабліва не мог перанесці ўсе здзекі і крыўды Лявон-Асілак, малады, дужы, белы з твару дзядзька. У яго была нарачоная – прыгажуня Ганулька. Яны вельмі моцна кахалі адзін аднаго і збіраліся пажаніцца. Але хаты сабе так і не маглі пабудаваць, таму што былі беднякі з беднякоў. І вось ноччу на Купалле, пасля абрадавых танцаў на ўзгорку, яны абое ўзняліся па лесвіцы на гару да Перуна ў яго храм. Упалі перад алтаром з вечным агнём і пачалі прасіць Перуна і Ладу, каб яны вярнулі на зямлю ранейшае жыццё. І яшчэ прасілі, каб Богі дапамаглі ім злучыцца навек.

І вось Пярун адгукнуўся такімі словамі:

– Лявон! Сын беларускай зямлі! Цябе ведаюць за тваю сілу, працавітасць і пачцівасць. Просьбу тваю я задаволю, але і ты выканай маё даручэнне.

– Загадвай, магутны Пярун, – горача ўсклікнуў Лявон.

– Уручаю табе гэты мех. Яго ты павінен занесці за трыдзясятую гару, за трыдзясятую раку і кінуць у бездань. Памятай, аднак, што ні ў якім выпадку ты не павінен яго разматваць. Не смееш паглядзець у яго нават у самую маленькую шчылінку. І калі ты выканаеш маё даручэнне, то вернешся да сваёй каханай Ганулькі, пажэніцеся і будзеце шчаслівымі назаўсёды.

– Ты будзеш чакаць мяне, Ганулька? – спытаў трывожна Лявон-асілак.

– Пачакаю, хоць бы да самай смерці чакаць давялося, – горача адказала Ганулька.

Маладыя горача і пяшчотна развіталіся. Лявон-асілак схопіў, быццам лёгкаю пушынку, цяжкі мех і закінуў яго за плечы. Многа дзён і начэй ён упарта ішоў наперад, мужна пераадольваючы ўсе цяжкасці і небяспекі. «Кіну гэты мех у бездань, і зноў на гэтым свеце будзе панаваць справядлівасць,» – паўтараў ён сабе. – «Жанюся на Ганульцы». І такія думкі надавалі

яму сілы. І нарэшце ён дасягнуў бездані. Была яма такой глыбокай, што ў Лявона закружылася галава. Паставіў ён мех на край бездані і быў міласцівы і горды за сябе, за тое, што здзейсніў такі подзвіг. Ужо сабраўся кінуць мех у бездань, але д’ябал з сорыкаўскай багны, які ўвесь час следаваў за ім і наладжваў усялякія перашкоды, шапнуў на вуха:

– Долеў цябе меранаючы ты мацней нават за Перуна. І даў ён табе гэты мех, таму што сам не змог бы прынесці яго сюды. А ты самы моцны, баішся зазірнуць у мех. Не бойся ж. Развяжы мех. – «Пагляджу толькі крыху ў мех і тут жа кіну яго ў бездань», – рашыў ён. Пацягнуў злёгку завязку і... тут жа з меха імгненна пасыпаліся ўсе няшчасці людскія: хваробы, зайздасць, змеі і іншая нечысць. Не паспеў Лявон завязаць мех, як яны ўсе разбегліся, распаўзліся.

Разлаваўся вельмі Пярун-Грамавержац. Загрымеў так магутна, што зямля скаланулася. Велізарныя маланкі азарылі неба.

– Што ты нарабіў, няшчасны! – загрымеў Бог. з гэтага часу ты і тваё патомства будзеце збіраць усю нечысць, што ўцякла з мяха да таго часу, пакуль усё не збераце. Дык стань жа тым, што заслужыў! – Пярун бліснуў над Лявонам маланкай і ператварыў яго ў бусла.

Лявона, цяпер ужо не асілка, а бусла, так прабіраў сорам, што ў яго пачырванелі дзюба і ногі. Д’ябал з сорыкаўскай багны зарагатаў так, што рэха панеслася па зямлі. «А што стане з маёй Ганулькай?» – падумаў у адчаі Лявон-бусел. Не разважаючы доўга, ён падскочыў тры разы з разбегу і ўзляцеў у паветра. Доўга-доўга ляцеў ён, стомлены бурамі. Нарэшце ўбачыў Перунову гару і Сароцкае возера. Але на гары не было ўжо храма, а на Маяку дымілася папялішча ад паселішча «сарок». Закружыў з трывогай Лявон-бусел над сядзібай. Нідзе ні жывой душы. А на беразе возера, ля папялішча сваёй хаты, Лявон-бусел прыкмеціў Ганульку. Сядзела яна на пні і горка плакала. Лявон-Бусел апусціўся да яе і прамовіў людскім голасам:

– Не адчайвайся, Ганулька. Гэта я, твой нарачоны. Прыляцеў аж з самага канца свету, каб адшукаць цябе.

Ганулька распрасцёрла рукі з радасным воклічам і... замёрла нерухома.

– Што гэта? – крыкнула яна.

– Пярун ператварыў мяне ў бусла, Ганулька, за тое, што я развязаў мех.

– О, няшчасная я! – загаласіла дзяўчына.

– А дзе ж людзі? Што стала з паселішчам? – дапытваўся Лявон-бусел.

– Пасля таго, як ты пайшоў, людзі перасталі зусім маліцца. Пярун разлаваўся, загрымеў і храм праваліўся ў возера. На паселішча напалі ворагі і спалілі яго, памардавалі людзей. Лічаныя ўцяклі за раку. Можна, там і асядуць.

– А ты чаму тут сядзіш? Памрэш з голаду, – занепакоіўся Лявон-бусел.

– Я чакала цябе ўвесь час.

– Але ж я цяпер стаў птушкай. Дорогі нашы разыйшліся.

– Не, Лявон! Абяцала табе вернасць да смерці і стрымаю слова. О, магутны Пярун! Ператвары і мяне ў птушку, – з мальбою ў голасе закрычала Ганулька.

Над Перуновай гарой яркім полымем мільганула бліскавіца, магутны гром пракаціўся над Гарадзішчам. І Ганулька таксама ператварылася ў бусла. Лявон распасцёр крылы, быццам хацеў абняць Ганульку, Потым пара паляцела на возера, доўга кружылася над ім, пакуль не знікла.

Запісана ў в. Залессе ад Шарыпкіна Рыгора Леанідавіча, 1967 г.н.

«Капец»

Калі Вы едзеце каля возера Белае па дарозе з вёскі Загор’е на Бушыкі, прама пасярэдзіне вадзяной роўнядзі бліжэй да берага бліз Мамчынай Горкі можна заўважыць невялікую водмель. У спакойнае і ціхае надвор’е, калі няма хваляў, гэтае месца добра відаць здалёк. Завуць яго ў нас «Капец», што значыць «мелкі, неглыбокі». Капец уяўляе сабою невялікую пляцоўку памераў прыкладна 3*3 метры па крузе. На ёй чалавек можа спакойна стаяць па шчыкалаткі ў вадзе, а з дарогі здаецца, быццам чалавек як святы стаіць прама пасярод вады.

Пад канец 1930 г. наш апошні Залескі пан-граф Моля – вырашыў зрабіць для летняга адпачынку альтанку пасярод возера Белае. Для гэтага ён выбраў прыродную водмель на возеры, загадаў мясцовым мужыкам на чоўнах звозіць туды каменне, жвір, бярвенне і насыпаць усё гэта ў ваду. Так было штучна зроблена калена летняга пляжу для панскага адпачынку. Работы па ўзвядзенні па капцы альтанкі не былі завершаны, бо якраз пачалася вайна: немцы напалі ў верасні 1939 г. на Польшчу, а хутка і Чырвоная армія ўвайшла ў Заходнюю Беларусь.

Паступова насыпаная пляцоўка размылася вадою, апаўзла. Месца гэтае так і засталася ў нас звацца «Капец». Зараз на капцы для арыенціра ўторкнуты невялікі калок, на якім замацавана невялікая ікона. Хто яе там аставіў – невядома.

Запісана ў в. Бушыкі ад Іўчанка Васіля Яхрэмавіча, 1934 г.н.

Легенда пра гарадзішча ў Зубках

Аб гарадзішчы захавалася прыгожая легенда, што тут па гэтай гары калісь у старасвецкія часы стаяў вялікі замак, дзераўляны, а ў ім жыла красавіца княжна, якая ў часе нейкай вайны з некім – калі замак ейны быў абложаны і падпалены ўвесь агнём заняўся, то княжна гэтая запрагла шасцярых каней у павозку са званкамі ды, разагнаўшы іх скрозь агонь

і рады ворагаў, шыбанула шасцярыком з гары ў возера, дзе і па дзись дзень раз год у дзень таго пажару не раз чуюць людзі званкі, як княжна раз’язджаець шасцярыком па дну возера.

Легенда запісана Язэпам Драздовічам з вуснаў месных жыхароў у 1934 г. Змешчана ў «Дзенніку» Я. Драздовіча ў запісах за 12 кастрычніка 1934 г.

«Пагарышча, Царковішча»

В двух верстах от села Залесья при деревне Зубках есть местность под названием «Погарище» и «Церковище». Здесь по народному преданию в давние времена был город с замком и монастырём, которые разрушены во время войны со Шведами еще ранее. До сих пор на этом месте видны признаки древнего кладбища и есть 8 конусообразных курганов-могил. По преданию под одной из гор, а именно, где был замок или монастырь, есть тайный подземный ход, где хранится много железа и денег. Насколько всё это правдоподобно до сих пор еще никто не пытался проверить. Тем не менее, года 4 тому назад в этой местности одним крестьянином найден был клад из серебряных монет разной величины, различных времен и государств.

Запісана ад святара Залескай Свята-Пакроўскай царквы Максімільяна Памяранцава ў 1888 г.

«Панскі човен»

Гэта гісторыя здарылася ў тыя часы, калі ў Залескім маёнтку сядзеў гаспадаром пан Моня. Апошні ў гісторыі Залесся ўладар сядзібы славіўся сваёй нястрымнай цягай да экзотыкі. Вельмі любіў і цаніў высакародныя пароды сабак. Дзеля свайго захаплення выпісаў і прывёз з Еўропы пародзістых англійскіх догаў, якіх любіў выгульваць па шпацырованых аляях свайго пейзажнага парку. Па яго загаду мясцовыя ўмельцы-майстры зрабілі сані для кожнай сям’і да зімовых забаў-катанняў: вялікія сані – для самага графа Моні, меншыя – для яго жонкі, зусім маленькія – для сваіх дзяцей. Усе сані запрагаліся цугам – «цягніком» – адны за другімі.

Асабісты гонар пана выклікаў яго незвычайны човен, выдзеўбаны з суцэльнага вялізнага дрэва і выраблены ў выглядзе ваеннага дракара вікінгаў з галавой цмока на карме. Дзівосны човен прываблівалі сваёй прыгажосцю і незвычайным выглядам мясцовую моладзь. Аднойчы мясцовыя хлопцы-свавольнікі сагналі з прычала човен і на сваю пацеху ўдосталь накаталіся па возеры. Вясковы стараста даклаў пра гэта пану. І на наступны дзень усіх хлопцаў прывялі ў маёнтка і добра ўлупілі ім у панскай стойні бізуноў па мяккім месцы.

Адляжаўшыся пасля біцця і загаіўшы раны, хлопцы вырашылі адпомсціць графу Моні: праз які час ноччу яны зноў сагналі човен ад палаца, заплылі да другога канца возера, прабілі донішча лодкі і затапілі яе.

Месца, дзе быў затоплены човен пана, завецца «Карытаўка».

Запісана ў в. Бушыкі ад Гаўрыльчыка Аркадзя Іпалітавіча, 1923 г.н.

Восава – калісьці прызджаў да нас пан, і яго пакусалі осы. Адсюль мабыць і назва маей вёскі.

Запісана ў в. Восава ад Судніка Васілія Гаўрылавіча, 1937 г.н.

Тут быў лес, высакалі гэты лес, і затое «Сукліна» завецца. Маладога, пладовага сучча. Высакалі гэтак лес, сучча ўбіралі – усё чыста. Пагэтаму «Сукліна».

Запісана ў в. Сукліна ад Гаравой Вячаславы Пятроўны, 1934 г.н.

Назва вёскі Валодзькава пайшла ад фаміліі пана Валодзька, які быў там землеаробам.

Запісана ў в. Валодзькава ад Чорнай Лідзіі Мікалаеўны, 1934 г.н.

Вёска Абруб-Беразвецкі

З часоў ваеннага ліхацення, з імперыялістычнай вайны засталіся ад вёскі толькі абрубкі замест хат – знішчыў вораг вёску. Калі капаць, то яшчэ і цяпер можна знайсці абрубкі былой спаленай вёскі. А ў пачатку Абруба ёсць выяўныя абрубкі хат, людзі там не будуцца, шануюць гэта месца, каб кожнаму была вядома гэта гісторыя.

Ну, а Беразвецкім Абруб завецца за тое, што паблізу Беразвечча распаложаны, бо ёсць у нас у раёне яшчэ і Абруб-Ластавіцкі, бліз возера Ластавіцкага.

Запісана ў в. Абруб-Беразвецкі ад Германовіч Юзэфы Усціснаўны, 1931 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Вёска Азярцы

Адкуль пайшла гэта назва дакладна невядома. Мяркуюць так: каля вёскі ёсць два возеры, адно вялікае, а другое маленькае, але глыбокае. Называюць яго «Сляпым азярцом», яно бяздоннае і топкае. «Азярцо» гэта недаступае, заросшае хмызняком, не замярзае і зімой, глядзіць у неба адным вокам і дыхае парам.

Хадзіў рыбак і паляўнічы па прозвішчу Блін вакол Азярца і падстрэліў качку. Яно ўпала ў возера. Знаў жа чалавеча, што азярцо топкае, але ж і качку хацелася дастаць, – і палез ён у дрыгву, і праваліўся, і не вылез. Сабраліся людзі, пазвязвалі многа лейцаў, хацелі дастаць і не дасталі, бо дужа ж глыбокае, не дабраліся да дна.

А ў гады вайны фашысцкі танк з экіпажам праваліўся ў бяздонне.

Вёскай Азярцы сталі, калі прыйшлі бальшавікі, арганізаваўся саўгас «Азярцы». А дагэтуль быў маёнтак пана Зыгмунда Аскеркі.

Бытуе і такое паданне пра нашу вёску.

Даўно гэта было. Тады, калі наша зямля была пакрыта гарамі, на якіх ляжаў лёд. У гарах былі пячоры, у іх жылі людзі. Здарыўся такі выпадак. Аднойчы племя людзей спаймала быка. Бык быў магутны, а ў вачах яго гарэў агонь. Асілак хацеў забіць быка, але той сказаў яму чалавечым голасам: «Не губі мяне чалавеча. Я табе, калі хочаш, утвару азёры, каб можна было напіцца і паесці свежай рыбы».

– «Добра», – згадзіўся чалавек.

І бык пачаў рыць рагамі і нагамі зямлю. Скалы пачалі рушыцца, лёд трапляў у ямы, выкапаныя быком, і з гэтых ям утварыліся азёры. Адно назвалі Азярцо. Каля ўтварылася вёска Азярцы.

Вёска Мамаі

Даўным-даўно гэта было, калі хан Мамай ішоў паходам на Белую Русь. Дайшоў ён да тутэйшай мясцовасці і разбіў на зялёным лузе красны шацёр. Колькі дзён ён адпачываў на гэтым месцы, ніхто не ведае. Але паселішча сталі называць Мамай. З цягам часу тут з’явілася вёска. З стагоддзямі канчатак у слове змяніўся і вёска атрымала назву Мамаі.

У «Кароткім тапанімічным слоўніку Беларусі» ёсць запіс: «Мамаи – село Глубокского района. Название образовано от личного имени тюркского происхождения, распространившегося в России с 15 века».

Гаравачка

Рабіў Бог зямлю. Выгладзіў, выдзелаў, любя паглядзець. Гладзенькая, кругленькая, як шпакова яйка. Адляцеў трохі, воддаль, ды і дзівіцца са сваёй працы, што добра ўдалася.

Тым часам чорт ужо быў, сядзеў за кустом ды тросся ад злосці. Зайздрасць яго брала, што Бог гэтак добра ўсё зрабіў. Як толькі Бог схаваўся за нябеснымі брамамі, а іх цэлых сем, чорт давай са злосці кіпцямі зямлю драць ды кідаць. Куды кіне – гара, куды са злосці плюне – балота. Зрабіў зямлю такой, як мы зараз бачым. Сам зарыўся глыбока ў зямлю і зрабіў пад зямлёй сваё княства.

Навошта я вам гэта расказала? А вось нашто. У нас за вёскай Мамаі ёсць курганны могільнік, у нарозе яго празвалі «Гараватка». Дзед маёй матулі расказаў, што яму расказаў яго дзед. На гэтым месцы была царква. Але здарыўся землятрэс, вёска правалілася пад зямлю. У ціхае надвор’е, калі прыкласціся вухам, можна было пачуць царкоўны звон. І на гэтай Гараватцы маёй матулі здаўся вялікі рыжы сабака з «вісячымі» вушамі. Мама думала, што гэта паляўнічы сабака суседа. А як падышла бліжэй, сабакі не стала, толькі ветрык падзьмуў. Другія расказвалі, што таксама здань бачылі, быццам бык роў.

А яшчэ расказвалі, што там схавана залатая карэта Напалеона. Адзін скарбашукальнік, жыхар вёскі Пялеўшчына, Мацулевіч, па прозвішчу Блін, рашыў

правесці «раскопкі». Але быў нечым надта напужаны: ці то здань якая здалася, ці птушка напалохала, але больш ні ён, ні хто другі скарбаў не шукалі.

Дзёменка

Даўным-даўно гэта было. Ой, як даўно! Маёй матулі – Зінкевіч Надзеі Аляксееўне расказваў яе дзед Зінкевіч Янка, а яму яго дзед. Каля лесу, недалёка ад вёскі Мамаі, знаходзілася балотца, кое было возерам. Калісьці там была вёска – Дзёменка. Жыла ў ёй прыгожая дзяўчына, адзіная дачка ў бацькоў. Сабралася яна ехаць на валах у суседняе сяло. Ехала лесам, дзе было ціха і спакойна. Раптам дарогу перабег заяц. Валы спужаліся і панесліся, як ашалелыя. Дзяўчына стрымлівала іх з усёй сілай, а валы несліся прама ў возера. Павозка абярнулася, і дзяўчына ўтапілася. Бацькі былі ў роспачы, бо загінула іх адзіная дачушка. Маці зняла са сваёй галавы грэбень, штосьці прашаптала і кінула грэбень у возера. З той пары возера стала зарастаць. Цяпер на месцы яго – маленькае балотца, заросшае мохам, пад нагамі яно моцна зыбаецца.

Вёска Дзёменка знікла даўно, па словах старажылаў, ад чумы. Засталіся толькі камяні ад падмуркаў. На месцы вёскі вырас лес, які завецца Дзёменкай.

Запісана ў в. Азярцы ад Мышкоўскай Таццяны Аляксееўны, 1957 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Вёска Калеснікі

З даўніх часоў існавала гэта вёска. Жыхары займаліся земляробствам і славіліся вырабам калёс, саней, павозак. Ад гэтага і назва вёскі – Калеснікі. Прайшоў час, маладыя павыязджалі з вёскі, старыя памерлі і некалі знакамітая сваімі вырабамі вёска знікла з карты нашага раёна.

Вёска Пялеўшчына (раней Пілаўшчына)

Жыў там пан Пярун, вельмі багаты, злосны, меў вялікую калекцыю зброі: шпакі, кінжалы. Але ўсё было мала. Прыехаў да яго другі пан, бяднейшы, расказаў людзям, як на іх пан нажываецца. Людзі пакінулі пана Перуна. Разгневаўся пан, крышыў, папілаваў усё сялянскае жылло. Адсюль і назва – Пілаўшчына.

Запісана ў в. Пялеўшчына ад Пашкевіча Васіля Барысавіча, 1942 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Вёска Кухты

Раней вёскі не было, толькі хутары. На адным з іх пан Кухта, і жонка ў яго была, якую пан вельмі любіў. Праз некалькі год пан захварэў і памёр, хутка пайшла за ім і жонка. Тады ў кожнага гаспадара было па 12 гек-

тар зямлі. Адзін чалавек паставіў побач з панскай сваю хату, потым другі, трэці. Так і з’явілася вёска Кухты.

Запісана ў в. Кухты ад Кухта Уладзіміра Іванавіча, 1963 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Вёска Станулі

І яшчэ адзін абоз ардынцаў даў назву вёсцы. У нізе між двума пагоркамі цяжка было ехаць, калёсы разпораз прыпыняліся (станавіліся). З тых пор і пайшла назва вёскі – Станулі.

Запісана ў в. Станулі ад Гінько Ірыны Вячаславаўны, 1962 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам

Возера Правалішча

Пасвілі мы ў дзяцінстве кароў побач з пяхорай. Памятаю яе як склеп была. Але цяпер вы там нічога не знойдзеце – усё ссунулася ў возера. У нашай сям’і вельмі часта згадвалі адзін случай, які звязны з возерам і пяхорай. Было гэта вельмі даўно, можа ў часы майго дзеда, або прадзеда, а мо і прапрадзеда, калі народ быў дужа богабязнённы. Усе людзі пасяшчалі касцёл. Вось неяк вярнуліся мае сваякі – Курашэвічы – з набажэнства. Прыселі ў хаце за стол, п’юць з дарогі чай. Тут прыбгае нейкі мальчонак і крычыць: «Дзядзечкі, возера валіцца!». «Як гэта возера валіцца?» – здзівіліся ўсе. Пайшлі глядзець. Аж відзяць: адшчапіўся бераг возера і разам з дрэвамі ды пастройкамі пайшоў у возера – на дно, і вада вінтам закруцілася ... з таго часу і завуць у народзе Гінькава возера – Правалішчам.

Запісана ў в. Псуя ад Курашэвіч Яніны Альбертаўны, 1924 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Псуяўскім Домам культуры

Возера Шо (Чортаў круг)

Назва «Шо» балцкага паходжання і азначае «хуткі», «імклівы». Есць у Глыбоцкім раёне і вёска з такой назвай. Пасяліліся тут людзі даўно, у эпоху мезаліту. У ваколіцах вёскі шмат валатовак (курганоў), у якіх хавалі нябожчыкаў. Вось што мы даведаліся ад старажылаў вёскі.

У 1938 г. у Шо з Варшавы прыехала навуковая экспедыцыя, каб даследаваць валатоўкі. Археолагі – два мужчыны і жанчына, нанялі сабе ў памочнікі мясцовых жыхароў, плацілі па тры залатыя ў дзень.

Раскапалі пару курганоў. Знайшлі два шкілеты. Адзін – даўжынёй пад два метры, а ў другога ля галавы стаяў гліняны гаршок. У абодвух шкілетаў былі цэлыя зубы, але «з’едзеныя». Навукоўцы патлумачылі гэта так: яны пры жыцці ўжывалі цвёрдую ежу.

Сённяшнія могілкі возера Шо выглядаюць таксама старажытнымі. Тут многа сярэдневечных старажытных камянёў, некаторыя складзены ў груды. Па словах

мясцовых жыхароў, ёсць у Шо яшчэ могілкі, але знаходзяцца яны ... у возеры. Калі адплысці на лодцы ад берага, уяснае надвор’е пад вадой можна ўбачыць каменныя крыжы. Тлумачыцца гэта тым, што возера Шо наступае пакрыху на вёску, і відаць, за некалькі стагоддзяў возера затапіла былое месца жыхарства людзей.

Мае возера і яшчэ адну таямніцу. Калі ноччу ісці па лёдзе з вёскі Шо ў вёску Надазер’е, што знаходзіцца на супрацьлеглым беразе, як ні старайся, адразу ты туды не трапіш. Будзеш блукаць па крузе, як сляпое шчана. Ды ладна б аднаго чалавека закруціла. Расказвалі, аднойчы адно вяселле пасля вячання ў царкве вярталася ў санях і «кружылі яны адзін за адным, быццам д’ябал які іх круціў». Затое і празвалі возера «Чортаў круг».

Запісана ў в. Шо ад Скрабатуна Сцяпана Сцяпанавіча, 1927 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Івеськім культурным гісторыка-турыстычным цэнтрам

Ластавіцкае возера

Раней непадалёку ад возера жыла старая. Настолькі старая ды ссівелая, што ніхто ўжо не памятаў, колькі ёй гадоў. Была яна сляпая, але хадзіла ўвесь час сама, з кіёчкам. Дзівіліся людзі, як знаходзіць яна дарогу, чаму ніколі і недзе не пакалечыцца, не спатыкнецца. Потым, як сталі больш прыглядацца, дык заўважылі вось што: куды б яна ні ішла – над галавой віліся чорны груган ды сарока. Сядзе бабуля адпачываць – і птушкі на бліжэйшых дрэвах пасядуць ды галовамі ва ўсе бакі пакручваюць: сочаць, значыцца. Аднаго разу дзве жанчыны пачулі на ўласныя вушы, як старая зусім нечакана, без дай прычыны, пачала крычаць і размахваць рукамі. Калі прабраліся бліжэй, то пачулі, як яна гаварыла: «Ці вам ужо, бязглуздыя, вочы павылазілі? Ці чуеце дрэнна? Хіба не маглі здагадацца, што яны не гэтай, а іншай дарогай папруцца? Вось цяпер і маем! Трэба дамоў вяртацца ды зручнага выпадку чакаць! Вось і давярай вам, дурындам. Памочнікі называецца, толькі і ведаеце, што выхваляцца перада мною, не больш! Кіруем да хаты!»

Так тады і нічога не зразумелі жанчыны. Але не прайшло і двух тыдняў, як усё праяснілася.

Пайшла Гануля-малочніца ў балота паглядзець, як журавіны спеюць, узяла з сабой сучачку Мушку, каб весялей было. Хутка дабралася да выспаў, потым па кладках далей пакіравала. Ішла асцярожна, каб у твань ці якое «чортава вока» не праваліцца. Ды раптам сучачка стала брэхам заходзіцца. Жанчына пакіравала туды. Падышла бліжэй і ...аслупянела. Там сляпая сядзіць сабе на купіне, а побач, на са-сонцы, груган ды сарока. Старая варажыла. Плявала па баках, гугнявіла нешта і ўсё на нячыстую сілу спасылалася. Нейкімі незразумелымі рухамі словы свае замацоўвала. Потым здаравенную торбу зеляй нейкага на плечы ўзваліла і дамоў пашывавала. Па

балоце яна гэтак джгала, што малочніца не магла за ёй паспець. Калі дайшла да высокага берага, дзе пасліся каровы, сляпая падышла да чарады і давай там зелле з торбы раскідваць. Кідае сабе налева-направа і праклёнам сыпле, нагамі злосна тупае ды прыгаворвае: «Каб яны вам дамоў не папрыходзілі! Каб яны малако па дарозе пазлізвалі! Каб яны ўсе ад жабы пакапыцелі!»

Калі Гануля-малочніца расказала аб усім вяскоўцам, яны адразу нават не паверылі. Але потым спраўдзілася ўсё, што жанчына гаварыла. Некалькі кароў знікла некуды, некаторыя ледзьве прыцягнулі з пашы ногі, відаць, сапраўды захварэлі, а ў некаторых малака ўвогуле не стала. З кожным днём усё болей кароў не прыносіла малака.

Сабраліся тады сяляне і давай раіцца, як далей быць. Хацелі злавіць тую чорную душу, каб пакараць за ўсё чыста. Адзін дзед прапанаваў: «Ведаеце што, дзеткі? Трэба будзе злавіць варажбітку, як яна будзе ў кароў малако адбіраць. А калі толькі прыхопім на месцы злачынства, то і пакаранне адпаведнае наладзім. Трэба для гэтага па чарзе пільнаваць каровак, і пачынаць нада з сённяшняй ночы. І абавязкова тым гаспадарам, у якіх каровы яшчэ дояцца. Яна дакладна да некага з’явіцца. Не можа быць, каб проста так адчапілася».

Як вырашылі, так і зрабілі. Пайшлі па хатах, перакусілі і пахаваліся па хлявах, каб варажбітку злавіць.

Адзін селянін, які таксама пайшоў пільнаваць, прыхіліўся да сцяны і неяк сам па сабе задрамаў. Раптам прахапіўся, нібы хто яго кулаком пад рэбры садануў. Вочы расплюшчыў... і аслупянеў. Бачыць – цераз парог скача вялізная жаба. Стаў уважліва сачыць за тым, што ж будзе далей. Жаба прама падскакала да каровы і давай ссаць малако. Імгненна ўсё высмактала і збіралася ўжо прарабіць адвароны шлях, але гаспадар ужо дайшоў да сябе. Ухапіў вілы і – за жабай! Ледзьве дагнаў, бо гэтак шпарка яна скакала, і давай пярэсціць. Б’е, а прама па галаве ніяк патрапіць не можа. Нейк усё ж прылаўчыўся і добра лупянуў! Жаба ажно неяк – прама па-чалавечы – віскнула і яшчэ хутчэй прэч падалася.

Раніцай селянін пабег да астатніх вяскоўцаў, каб ім пра ўсё чыста распавесці. Паслухалі мужчыны ды кажуць: «Хочам мы ці не хочам, а давядзецца нам ісці да сляпой. Трэба глянуць, дома яна ці не, жывая ці пакалечаная».

Прыйшлі да яе хаціны, а далей ісці не рызыкуюць. Баяцца, а раптам вакол нейкі праклён вісіць?

Знайшоўся адзін рызыкоўны селянін. Ён паволі пералез цераз пералаз і падаўся да падслепаватага акенца. Народ ажно падаўся наперад – так жадаў даведацца, што робіцца ў хаціне. Тут да людзей данеслася: «У хаце яна... У хаце... На палку ляжыць... Вунь бачу... Галава анучай белай перавязана...»

Кожны гатовы быў у гэты момант пазбавіць варажбітку жыцця. Таму, калі яе вывелі пад рукі на двор, то натоўп узарваўся: «Смерцю яе пакараць! Смерцю! Няма ёй ніякага даравання! Няма!»

Але тут, прама на іхніх вачах, адбыўся цуд. На якое імгненне выпусцілі старую з рук, і яна адразу ж узвілася ў неба... ластаўкай. Народ жажнуўся. Такого ніхто раней не бачыў.

Гавораць, што з таго самага дня стала варажбітка жыць прама ў беразе возера. Там да яе прыбілася мноства сябровак – гэткіх жа злых чараўніц. Потым яны страцілі сваю магічную сілу і засталіся проста ластаўкамі – птушкамі.

Ад іх і назва возера пайшла – Ластавіцкае. А ад яго – назва вёскі – Ластавічы.

*Запісана ў в. Ластавічы
ад Лаўрыновіч Валянціны Іванаўны, 1929 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Азярэцкім культурна-спартыўным цэнтрам*

Злыя духі Сахнавіцкай пячоры

І ўсё ж, пра пячору. Распавяду тое, што помню. Была такая хутарская вёсачка Барсукі, недалёка ад Гінькава возера. Хат дзевяць. Жыў там дзед Сымон ... Сымон Акачонак ... у Барсуках амаль усе Акачонкамі зваліся. Пражыў ён 102, а мо 104 гады – дакладна не помню. Памёр дзесьці каля 1954 года. Ён усім расказваў – і дарослым, і дзецям, бацькам нашым апавядаў. Я сам чуў – хлапцом быў, гадоў дзесяць меў, – з такімі ж пастушкамі, схінуўшы галаву, уваходзілі туды. Значыць, уваход быў тады яшчэ досыць вялікі. Заходзілі, і што яны бачылі. Пакой, каменныя сцены, паўкруглую скляпаністую столь. Змуравана, праўдападобна, усё на вапне. Зрэшты, дзесьці месцамі ўжо былі абвалы. Далей – дзверы. Тоўстыя, мо дубовыя, якія акаваныя жалезам. Яны адчынялі гэтыя дзверы і заходзілі далей. Была там яшчэ адна комната – без акон. Далей – яшчэ некалькі камнат. У глыб баяліся ісці. Старыя людзі таксама далей не йшлі, мо нячыстай сілы баяліся. Дзеці баяліся заблукацца, таксама, тагасветных сілаў баяліся. Непаслухмяных дзяцей у нашай мясцовасці бацькі палохалі пячорай і яе злымі духамі. Не вельмі прыемны пах зыходзіў з яе нетраў. Жылі там, напэўна, лісы ці барсукі.

Між тым, дзед Сымон, з расказаў сваіх бацькоў, а мо яшчэ старэйшых, казаў, што былі смельчакі, якія хадзілі далей у глыб пячоры. Мужыкі стаялі перад уваходам пячоры, дзяржалі вяроўку, якую прывязвалі да смельчака. Ён запальваў паходню і ішоў. Што было бачна? Шмат пакояў! Ішоў, пакуль паходня не тухла. Значыць, ужо не было кісларода. Смяльчак вяртаўся назад. А яшчэ, Ігнацій Пілімон, які пражыў ці не 90 год, ды і той жа дзед Сымон, апавядалі, што за

«польскім часам» прыязджалі вучоныя з Варшавы, ды жылі, некалькі дзён на постоі ў вёсцы. Вывучалі. Ды прыйшлі да высновы: зрабіць раскопкі – немагчыма, вялікая глыбіня, і тэхнікі тады такой не было. Узарваць? Вакол – хаты, частная собствэннасць, ніхто не дасць. Хаты зносіць? Нада шмат заплаціць людзям! Зямля ж тады дорага стоіла. Пабачылі яны тут – і ні з чым паехалі. Выказвалі толькі свае меркаванні дзеравенскім жыццелям: «Над азёрнай кручай была некалі пляцоўка. Там стаяў мураваны з каменя панскі палац, а мо й замак, кляштар ці храм. І раптам усё абрынулася ў возера: і пляцоўка, і замак. Застаўся толькі падземны ход».

І ў савецкія часы прыязджалі навукоўцы. Нічога новага ў іх высновах не было таксама. Тое самае казалі вясцоўцам.

Вы ж уяўляеце: азёры на Браслаўшчыне ці Паўстаўшчыне – берагі мала чым вышэй узроўню вады, – працягвае Віктар Фадзеевіч. А тут, на Гінькавым возеры, як быццам зямля рассунулася, дала трэшчыну. Возера больш падобна на шырокую раку, якая цячэ ў горным каньёне!

*Запісана ў в. Псуя
Матэрыялы прадстаўлены
Псуяўскім Домам культуры*

Склад зброі

Гасцінец ад Язна да Празарок быў забіты вайсковай амуніцыяй. Казакі пад кіраўніцтвам легендарнага Гая прарвалі польскую абарону і калонамі на Лужкі і Празарокі рушылі на захад. Польскія вайсковыя абозы былі паспешна павернутыя на Касарова, адтуль рушылі да кругаў Сахнавіцкага возера. Каб зброя і другая амуніцыя не дасталіся бальшавікам, яе згрузілі ў сахнавіцкі склеп. Сярод амуніцыі былі вялікія металічныя бочкі з атрутнымі рэчывамі. Вось чаму той, хто адважыцца спусціцца ў склеп, з ім адбываюцца дзіўныя здарэнні: смяльчак пачынае задыхацца, накатваюцца ваніты, знікае сіла ў нагах. Смяльчак вылятае куляй са склепу і доўга адлежваецца на зямлі, каб прыйсці ў сябе.

*Запісана ў в. Псуя
ад Міхалевіча Міхаіла Уладзіміравіча, 1944 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Псуяўскім Домам культуры*

Однажды мой папа возвращался поздно из лесу домой. В тот вечер в лесу были волки. Говорили, когда воют волки, то значит у них празднуются свадьбы. Так вот, шёл мой отец мимо одной из хат, где пели песни девки и сказал он им: «Что ж вы так поёте слабо, выете как немые волки».

*Запісана ў в. Забор'е
ад Пашылюка Фёдара Сцяпанавіча, 1949 г.н.*

Традыцыйная абраднасць старавераў

Стараверы

Людзі, якія шчыра верылі ў Госпада Бога, Прачыстую і святых.

У дзярэўні Ластавічы, када-та жылі тока адні маскалі. А сечас смешана, каго тока нету. Стараверы. Вот і ўсё, старэйшых нет.

– Тут у нас Булянея старэйшая. Так яна калісь тожа, ці Ластаўская яна? Ну, на завод прыйшла к нам у Ластаўцы.

Нашай цэркві ўжо 150 гадоў. Первыя былі аткрывацелі Атопкін, а бацька этат быў... Арцём Васільевіч. Тада мой дзед, Міхайла Нікіцін, і Яграф Артамонавіч Палавінчык, цер ужо не знаю, толька што Палавінчык эты. Старыя людзі самыя первыя адкрывацелі.

Пасха

Як Пасху празнуем? Пост пасцім пака да Пасхі, 7 нядзель, ідзём на ўсяночную. А тады яічкі дорут, красют, прыходзют.

Пасха раз у нас у гаду бывае. Эта бывае в канцэ мая – начале апрэля. З вечара, часоў у восем – у дзевяць пачынают Богу маліцца. І молюцца ўсю ноч, пака не ўзайдзец сонца. І патом святым ходам кругом цэрквы абходзют. І молюцца ў нас ўсю нядзелю. Ад суботы і да васкрэсення да следушчага, полносцю ўсё. І ў нас нельзя танцэваць-плясаць у гэту пару, эту ўсю нядзелю. А еслі ўжо баццюшка ўзнае, што гэты закон нарушылі, ён тада ў цэркві даец ім наказаніе, і ўжо крэст цалаваць яго не дапусцяць.

А тады можна расказаць, як дзеткі ходзяць, як дзяцям даюць яічкі, булкі, што ёсць. Валачобнікі з первых дней ходзят, не ўспеют утрам устаць, яшчэ разарэць – ужо пайшлі пець, паздраўляць з празнікам. Па дамам ходзят. Их угашчают, яечкі дадут, выпіць дают, эта іхні як калым: іх ніхто не застаўляе, яны ахотна сабіраюцца ў свой калекціў, чалавек 5. І пяюць святочныя песні, не якія-нібудзь, не! Тока бажэственныя.

А тады, мне раней мама гаварыла, на Паску з вчэрняй як выйдут так вот маленьную вутку водзят. Па этай часці маленьнай і вадзілі.

Ваду свенцяць на Хрышчэнне. Эта Ісус Хрыстос свяціўся на Хрышчэнне. А яічкі на Пасху свенцяць. Прыносят, как ета гаварат, булкі, каторыя пякут на Пасху, калачы і яічкі крэсцят, і яны, маліўшы Богу, раз’ядаецца эта самае, што ў цэркві красцілі і свянцилі. А на кладбішча, раншэ не была, у нас ходят на Троіцу, на первы дзень. У нас в обшчам перад Троіцай уся

нядзеля, ад панядзельніка і да васкрасення, молюцца на кладбішчах. Сёння адзін, заўтра другі, в обшчам за гэту нядзелю далжны ўсіх пакойнікаў памянуць, от. Блюда асобеннага ў нас нету. Яечкі і булкі, эта самае, каторыя хадзілі мы і свяцілі ў цэрквы на Пасху, большэ нічаго. А вот еслі чалавек у нас памёр, тут ужо нікакой ні куцці ў нас нет, тут ужо каша ў нас. А ўжо еслі памінаем мы чалавека, каторы ўжо ў зямлі ляжат пахаронены, тада нада строіць гэту самую куццю.

Ігра сонца

– Я малы быў, я ў гэта не ўключаўся.

– А я відзела сама, хадзіла, ужо жэншчынай была.

– Хадзілі і мы, і глядзелі, як сонца йграе.

– Хадзілі мы: Марфа, я і Васільеўна. І пашлі на кладбішча, ішлі, мы ўсёгда ходзім. Эта была многа лет таму назад, кагда ўмер мой Паўла, і я яшчэ ня верыла ім, ну не знала, а тада відзем – сонца падымаецца. Тут сонца, то прыг – сюда! Нет, тады сюда сонца прыгне! Відзела сама на сваі глаза, не верыла нікаму, відзела іграла: то два, то адно. То такое жоўтае, то розавае станет, то краснае. То сюда, то туду. Відзела на сваіх глазах.

Валачобнікі

Я знаю, пелі, хадзілі, не якіе-нібудзь, а царкоўныя песні, не какую-нібудзь “Кацюшу”! Валачобнікі – эта ўжо ж адмаліўшу с утра. Как вот палякі пелі:

– Васола нам дзяцей астаў!

То я ўзнаў – з маткай устаў!

Эта пелі па-польску. А сваіх я ні знаю. Ну, хадзілі. Яны ўжо весь пост, сабяруцца чалавек пяць якіе-нібудзь, і ў кучу ўжо сараўнуюцца, і ўжо как са Усяношной прыдут, Богу адмаліўшы, так наўтра ўжо ідут. Каждую хату паздраўляют. Эта ж не так, як паказываюць па целявізару, ну, дзеці прайдуюць і ўсё.

Агляд жыта

Напрыклад, каб забараніць ніву ад граду, закопвалі ў канцы поля косткі, якія засталіся ад велікоднай трапезы. Ну, у нас не клалі эта.

Калектыўны абыход жытнёвага поля

Насілі з сабой карагодніцы, напрыклад, каравай і граблі, крыж і ручнікі. Яны на полі качаліся па расе, збіралі расу, вадзілі карагоды.

Карагоды

Ходзяць два малайцы,

Ходзяць і гуляюць,

Оні сібе барышэнь

Маюць, выбіраюць

Выбравшы барышэнь,

С німі гаварылі.

Правымі ручкамі

Крепко соцэплялісь,

Алымі губкамі

Сладко цэловалісь.

Ходзяць две барышні,

Ходзяць і гуляюць,

Оні сабе молайцев

Маюць, выбіраюць.

Выбравшы молайцев, гаварылі,

Правымі ручкамі

Крепко соцэплялісь,

Алымі губкамі

Сладко цэловалісь.

*Матэрыялы прадстаўлены
Запрудскім Домам фальклору*

Край адвечных бароў і азёраў

Аляксей Ненадавец

Мне не раз даводзілася бываць на Глыбоччыне, любавацца яе прыгажэннымі краявідамі, размаўляць з шчырымі, працавітымі людзьмі, і, вядома ж, запісваць ад іх вуснапаэтычныя творы, дзеля якіх я і ездзіў у савецкія часы па рэспубліцы. Зараз, калі наведваюся ў тыя раёны, дзе вандраваў дзесяткі гадоў таму, то многае не пазнаю. Гэтак змяніўся край, добраўпарадкаваліся населеныя пункты. І людзі змяніліся. Не, не ў плане шчырасці, а ў плане таго, што на змену майго пакалення, з якім даводзілася сустракацца тады, прыйшло іншае, прыйшлі іхнія нашчадкі. Магчыма і ім цікава будзе прачытаць апрацаваныя мною легенды пра паходжанне некаторых населеных пунктаў Глыбоччыны. Не выключана і тое, што яны чулі ўжо гэта ад сваіх бабуль і дзядуль. Тым не меней.

«Наш горад заснаваны вельмі даўно. Ніхто і не памятае, які чалавек вырашыў тут першым будавацца і асесці назаўсёды. Але вядома адно, што людзі не надта сюды імкнуліся, бо месца не вельмі прыдатнае для жылля. Самі мяркуюць, прыгожае яно-то прыгожае, але ж балаціны, камары, іншы гнюс. Усё гэта даволі доўгі час адпалохла людзей. Нездарма яшчэ і ў наш час можна пачуць такія словы, якія пераказваюць адзін аднаму старажылы: «У гэтым горадзе двух паноў балота па шыю». Чаму двух паноў? Ды таму, што рэчка Беразоўка падзяляла горад на дзве часткі. Адна належала пану Зяновічу, другая – пану Корсаку.

Дык гэтыя два паны – Зяновіч і Корсак – надта любілі закладацца на што-небудзь. Не было такой іхняй сустрэчы, каб яны не пасварыліся ці на нешта не пайгралі ў карты. А дамовіліся паны, што будуць ездзіць у госці адзін да аднаго праз дзень. Калі вечарам п’юць і гуляюць у Зяновіча, то палуднуюць у Корсака. Як заявілі так з маладосці, то амаль што да самай старасці ўсё так і цягнулася. Чаму амаль? Таму што наперадзе было яшчэ тое дзіўнае здарэнне, якое і дало назву гораду.

Справа ў тым, што ў аднаго маёнтка стаяў на правым беразе, у другога – на левым, між імі было вялізнае балота, а пасярэдзіне гэтага балота – невялічкае возера. Невялічкае-то невялічкае, але такое глыбокае, што ажно жах! Птушкі і тыя баяліся блізка падлятаць і на ваду садзіцца, бо там такія вялізныя самы вадзіліся, што старых лебедзяў з аднаго разу заглытвалі.

Вось неяк сабраліся Зяновіч з Корсакам і паехалі – кожны ў сваёй карэце ў Вільню. Фурманам загадалі, як і заўсёды гэта рабілі, побач ехаць, каб перамаўляцца можна было па дарозе, бо моўчкі сядзець надакучыць, шлях жа няблізкі. Колькі з-за такой своеасаблівай язды сварыліся ды біліся з сустрэчнымі, і пераказаць немагчыма, але неяк нарэшце дабраліся да Вільні.

Зайшлі ў карчомку, селі за стол і тут убачылі знаёмага, і пан Корсак запрасіў яго, каб навінамі

перакінуцца, пагаманіць. Выпілі яны, закусілі, і ўсхапіліся закладацца Зяновіч з Корсакам. З усяго гэтага ледзьве да бойкі не дайшло. Калі б паны ўдваіх сядзелі дзе-небудзь дома, то ўжо чубы трашчалі б, а тут неяк стрымаліся. Ды і зачэпка была дробязная. Зяновіч, вырашыўшы пахваліцца перад незнаёмцам, прамовіў:

– У мяне гэтакі багаты маёнтка, гэтулькі многа зямлі, што і за тыдзень на самым лепшым кані не аб’едзеш.

– Што?.. – усхапіўся Корсак.

– Тое, што пан чуў, – высакамерна адказаў Зяновіч.

– Гэта ў каго столькі зямлі? – не адставаў сусед.

– У мяне.

– І за тыдзень на самым лепшым кані не аб’ехаць?

– Так.

– Ды гэта ж смех!

– Прашу не забывацца!

– А тут і забывацца няма на што! Я за дзень на сваіх конях аб’еду!

– Не!

– Аб’еду!

Паспрачаліся і папрасілі таго госця быць сведкам. Паехалі паны дамоў. А што праўда-то праўда. Людзі расказвалі, што такіх выдатных коней, як у Корсака, ні ў кога не было.

Прыехалі яны да маёнтка Зяновіча, і Корсак, за лейцы сеўшы, як прыпусціў! Зяновіч адразу зразумеў, што прайграў, але выгляду не паказваў. А Корсак ляцеў, ляцеў ды не ўправіў коньмі, і яны, праз балота прабіўшыся, уляцелі ў возера. Кажуць, толькі бурбалкі пайшлі. Іншыя пераказваюць, што Корсака выцягнулі, бо і пасля гэтага выпадку род працягваўся. Але адтуль пайшло ў нашых людзей, усе казалі звычайна:

– О, тут глыбока. Глыбока... – і прыводзілі гэты самы прыклад. Так і паселішча назвалі – Глыбокае».

А вось легенда пра паходжанне назвы вёскі Восава. «Наша вёска ўзнікла на тым месцы, дзе ў старадаўнія часы людзі займаліся бортніцтвам, а таксама здабывалі мёд з асіных кублоў. Старыя людзі расказваюць, што на свеце гнюс ды восы з’явіліся васьм адкуль.

Як Бог ствараў усялякіх звяроў і птушак, неабходных на зямлі, то побач з ім сядзеў і нячысцік. Справа ў тым, што тады яны яшчэ сябравалі і ўсюды хадзілі разам. Вось Усявышні злепіць з гліны якога звер а выпусціць.

– Бяжы, радуйся жыццю, размнажайся. Потым пачу, як ты прыжыўся, а пакуль што сам мацуйся.

Нячысціку весела ад такіх слоў, ён задзярэ капіты і рагоча, ажно валасаты живот яго калышацца.

Потым неяк чорт пачаў пільна сачыць за тым, як Усявышні працуе. Вось набраў Бог у жменю пяску, падкінуў вышэй і крыкнуў: «Ляціце, усялякія птушкі: дробныя і вялікія, галасістыя і не надта...»

Тут і нячысцік асмялеў, захацелася і яму ў такой адказнай справе быць нароўні з Богам. Набраў ён поўную жменю сухога-сухога пяску, устаў, падкінуў яго ўгору і, гэтаксама як і Усявышні, прамовіў: «Ляціце!»

Каб жа ён, чорт дурны, здагадаўся сказаць, каго стварае, то ўсё, можа, і добра атрымалася б. Але ён не дадаў, толькі адно слова і прамовіў, таму з кожнай драбнюткай пясчынкі сыпанулі тыя самыя жывыя істоты, якія і да сённяшняга дня людзям жыць спакойна не даюць: восы. Спачатку яны жылі побач з жылём чалавека, не забіраліся ў глухія мясціны. Праўда, карысці ад іх было мала: хіба што якая лыжка мёду. Калі надакучылі людзям балючыя ўкусы вос, то сталі нашы продкі іх агнём ды дымам выкурваць

з дуплаў і кублоў ці ўвогуле вынішчаць або далёка куды выганяць. З цягам гадоў восы пасяліліся ў глухіх лясах і на дужа высачэнных дрэвах, куды і залезці было няпроста, таму вяскоўцы ўвогуле перасталі іх чапаць. Каму ахвота займацца цяжкай справай дзеля конаўкі мёду? Лепей пашукаць кубло дзікіх пчолак ды выдраць яго. Тыя і не так балюча кусаюцца, і мёду ў іх значна болей.

І вось аднаго разу ехаў сюдою дужа багаты пан. І не адзін, а са шматлікімі сябрамі, і не проста так, а на паляванне. Звяроў і птушак гэтулькі раней было, што пры здаровых руках і зоркіх вачах і без стрэльбы можна было набіць. Але памешчыкі голымі рукамі на звера не ішлі – хто баяўся, а хто, каб прыкрыць сваю палахлівасць, сцвярджаў:

– Не панская гэта справа, а мужыцкая – з голымі рукамі ці з якім ражном на звера кідацца. Яны ружжаў не маюць, то хай так выкручваюцца. Нам больш спраўна з ружжом.

Той дужа багаты пан, можа, і праехаў бы далей, але нехта з сябрукоў крыкнуў:

– Якія тут мясціны прыгожыя! Давайце тут прыпынімся! Вогнішча слугі распаляць, перакулім па чарцы-другой, пастраляем! Куды нам спяшацца?

Гаспадар азірнуўся, каб пабачыць, ці ўсе такога жадаюць, і прамовіў, патрапляючы гасцям у лад:

– А што, мне таксама тут падабаецца, давайце спынімся.

Сконіліся і тут жа загадалі слугам раскладваць вогнішча, есці варыць ды смажыць, а самі за пляшкі ўзяліся. Як пачалі піць, ды не маленькімі ж чаркамі, то ўзмацнелі галасы, і неўзабаве нехта запытаўся:

– А чаго гэта ў нас так маркотна?

– Сапраўды, чаго?

– Дык што пан прапануе?

– Давайце пагуляем у хованкі.

Наступіла цішыня. Паны хоць і падпітыя былі, але не настолькі, каб гуляць у хованкі.

– Што гэта вы, шаноўны, прапануеце нейкую дзіцячую гульню?

Другі голас здзекліва дадаў:

– Ды яшчэ і хамскую.

Астатнія падтрымалі і доўга, мабыць, спрачаліся б, каб не рашучы голас гаспадара, якога ўсе паважалі і да ягонага меркавання прыслуховаліся:

– А што, давайце пагуляем, чаго саромецца? Будзе пра што дома згадаць.

Паны зарагаталі, і зноў узнікла пытанне:

– Хто вадзіць будзе?

– Давайце я, – падрадзіўся гаспадар.

Паны пабеглі ў розныя бакі – хавацца, а гаспадар вочы заплушчыў і стаяў ля карэты, чакаў, пакуль скажуць ісці шукаць. Божачка, што тут пачалося!

Лес загуў на розныя галасы – гэта дражнілі таго, хто вадзіў. А ён, хітры. Прыслухаўся, вызначыўся, дзе шукаць большасць з памешчыкаў, і паклікаў, сказаўшы, што бачыць іх. Знайшоў усіх, акрамя аднаго. А той жа дацяміў – залез на сасну і стаіўся, перакананы, што ніхто яго не знойдзе. Так бы яно і было, але пан убачыў мноства, як яму самому падалося, пчол, што віліся ля кубла. Зразумеў вяльможны, што гэта пчолы мёд зносяць у кубло, і вырашыў набраць мёду і пачаставаць астатніх. Але як гэта робіцца, можа, і не ведаў. Адным словам, раскатурхаў ён тых пчол, а на самой справе аказалася, што гэта былі восы, і ўжо працягнуў руку да кубла, як у гэты самы адказны момант яго пачалі джаліць восы. Ён, бедалага, як ні хапаўся за голле, але не ўтрымаўся і гопнуўся долу.

– Вось ён! – усклікнуў задаволены гаспадар. – Апошні!

Але той ратаваўся ад вос: круціўся, адбіваўся, а потым... пабег да паноў. Неўзабаве ўсе яны вылі дзікімі галасамі і імкнуліся куды-небудзь схавацца, але паратунку ад ліхіх вос не было. Пазашываліся памешчыкі ў непразныя балаціны, у гушчар, у кустоўе, да глыбокай ночы іх потым слугі збіралі. Дасталася там панам. Ледзьве выехалі познім часам, а тую мясціну так і празвалі ў народзе – Восава».

Назва вёскі Гатаўшчына пайшла вось адкуль. Людзі тут даўно жывуць, ужо стагоддзяў пяць ці шэсць, можа, і болей – ніхто не падлічваў. Мясцовасць у нас балочыстая, непразная. Мясцовыя жыхары выбіраліся куды ў дарогу, ці, як казалі, «у Вялікі свет», толькі ў лютыя маразы ці страшэнную засуху, калі вада з балот крыху спадала.

Згадвалі, што ў самым страшным і недаступным месцы, у балоце, жыў цар гэтых мясцін – балотнік. Да яго тых няшчасных і валаклі, якія ці выпадкова траплялі ў балота, ці жыццё ім надакучвала і яны вырашалі такім чынам абарваць усе жыццёвыя клопаты. Так бы яшчэ, відаць, вельмі доўга цягнулася, каб не адзін выпадак, які многае перайначыў у жыцці мясцовых сялян.

А справа здарылася вось якая. Выбралася руская царэўна Кацярына II да Чорнага мора прагуляцца. Ведама ж, царэўна едзе, то з ёю разам і світа незлічоная, і войска, і слугі, і ахова. Адным словам, людзей ехала вялікая колькасць. Усе дарогі пазабівалі, усе сцяжынкі перакрылі, каб чаго дурнога не здарылася. Разведка ва ўсе бакі насілася, глядзела, каб якія ліхія людзі на дарозе раптоўна не паўсталі.

Адным вечарам, калі ўсе ўжо храплі па экіпажах, Кацярына II разам са сваім галоўным міністрам падыхла да вогнішча, ля якога грэліся ці ратаваліся ад гніюсу некалькі чалавек з аховы. Убачыўшы сваю царэўну, салдаты ўскочылі, але тая махнула рукою:

– Адпачывайце, адпачывайце...

Салдаты пераглынуліся паміж сабою і нерашуча прыселі, але было відаць, што ў любы момант яны былі гатовы ўскочыць.

– Што, браточкі, змарыліся? – запыталася царэўна.

– Ды не... Наша служба такая: днём стамляемся, а ноччу адпачываем, – бойка адрэзаў маладзенькі салдат.

– Дык не стаміліся?

– Ёсць крыху, – ціха прамовіў стары салдат. – А можа, у мяне ўжо гады такія, што час стамляцца прыспеў...

– Даўно служыш, чалавеча?

– Трэці дзясятак, матухна-царэўна.

– Дык хутка і дамоў?

– Здаецца, так. Але ці чакаюць мяне там?..

– Чаму ж так?

– Усялякае ў жыцці здараецца. Раптам неўраджай ці засуха якая або пошасць – і ўсё тады. Не стане вёскі, не стане жыхароў, адна памяць – пагорачкі ды напам'януць хаціны, а потым і іх не будзе. Ды і тэрмін немаленькі – дваццаць трэці год...

Кацярыне II чамусьці захацелася перамяніць тэму гутаркі.

– Дарога, салдацікі, цяжкая?

– Так сабе.

– А мне ўжо надакучыла і хочацца выбіцца на раўнейшы шлях, бо душу гэтыя лясы вынялі.

– Наперадзе, матухна-царэўна, яшчэ самае страшнае – балоты. Вось там будуць сапраўдныя пакуты, там не будзе магчымасці ні пастаяць на месцы, каб перадыхнуць, ні бокам аб'ехаць.

– Чаму гэта? – упершыню падаў голас міністр.

– Балоты пойдучь, на месцы ўжо не станеш, бо засмокча багна. І не аб'едзеш, бо, не ведаючы мясцовасці, можна трапіць у які вір ці ў «чортава акно», і тады... толькі вада чорная ды смардзючая над галавой сыдзецца.

– А ты адкуль, чалавеча, ўсё гэта ведаеш? – пацікавілася царэўна.

– Я з гэтых краёў. Не раз у маладосці даводзілася па балацінах прадзірацца.

– Кажаш, самае цяжкае наперадзе? – перапытаўся міністр.

– Так. Што гніюсу многа – адна справа, толькі б дажджы не пайшлі. Сонца паліць – гэта нам на руку, ваду добра сцягвае, і праехаць паціху можна. А як дождж палье, то ўсё навокал паплыве, і тады адно выйсце застанецца...

– Якое? – не ўтрываўся міністр.

– Павярнуць назад, – падказала царэўна.

– Можна і не паварочваць, – не пагадзіўся салдат, – але тады давядзецца...

На гэты раз яго перабіла ўжо Кацярына II:

– Што давядзецца?

– Гаці насцілаць па балоце і па іх ехаць.

– А хіба так можна?

– Мясцовыя жыхары так і робяць, калі патрэба ўзнікае. Па гаці яно, як і па роўнай дарозе, толькі больш павольна, бо коней жа не пагоніш – ногі паламаць могуць, ды і зляцець з гаці нядоўга...

– Зразумела, – задуменна працягнула царэўна, – цяпер маліцца трэба, каб дажджоў не было ў бліжэйшы час... Добра, салдацікі, адпачывайце.

Кацярына II са сваім галоўным міністрам пакročылі да экіпажаў, а вартавыя засталіся сядзець ля вогнішча.

Невядома, ці маліліся вяльможныя асобы, ці звярталіся яны да Бога, каб у бліжэйшыя дні не было залевы, але праз колькі дзён пайшоў дождж. За лічання гадзіны балота стала суцэльным возерам. І назад ужо павярнуць нельга, і наперад страшна прабівацца. Загадала тады Кацярына II знайсці таго старога салдата і прывесці да яе. Неўзабаве служывы выцягнуўся перад царыцай.

– Дапамагай, чалавеча. Бяры людзей і гаці тыя кладзі. Ты і мясцовасць ведаеш, і ведаеш, як гэта рабіць. Колькі людзей табе трэба, столькі і забірай. Камандуй, не саромейся. Там і афіцэры будуць, глядзі, каб і яны цябе слухаліся. А я, калі справу добра зробіш, аддзячу.

Праз пэўны час справа была зроблена. Паставілі экіпажы і паехалі па гаці, як па роўнай дарозе, ніякіх перашкод болей не было.

Кацярына II зноў паклікала салдата:

– Прасі, чалавеча, што хочаш.

– Дазволь, матухна-царэўна, тут, у родных мясцінах, застацца. Служыў я табе верай і праўдай, сябе не шкадаваў. Хутка і тэрмін службы канчаецца.

– Няхай будзе па-твойму. Дам табе яшчэ залатовак і срэбраны медаль за гэтую справу ў падзяку...

Так той салдат і застаўся жыць у родным месцы, а паселішча, дзе ён спыніўся, назвалі ад той гаці – Гатаўшчынай. Так і да нашага часу цягнецца».

Вёска Гваздова займела сваю назву ад наступных падзей. «Даўным-даўно татары вельмі часта нападалі на ўладанні мясцовага князя. Не паспявалі загібца раны ды аднавіцца папялішчы ад мінулага набегу, а ўжо зноў гарлалі-стагналі жанчыны, плакалі дзеці, люта адбіваліся мужчыны – новая навала пачыналася. І самае галоўнае, ворагі такія хітрыя ды скрытныя былі, што своечасова заўважыць іх не маглі, нібы з-пад зямлі ўзнікалі. Выляталі на конях, усе са зброяй, рабілі сваю чорную справу і гэтак жа незаўважна знікалі, пакідаючы пасля сябе пабітых-пасечаных ды выпаленыя паселішчы.

У той дзень мясцовыя жыхары займаліся звычайнай для сябе справай – шчыравалі ў полі. Але нездарма гавораць у народзе, што бяда прыходзіць

нечакана. Відаць, недзе з тых жудасных часоў гэтая прыказка пайшла, там, у тых крывавых сечах, яе вытокі.

Усяго тыдзень прайшоў з таго часу, як паехалі воі. Сонца ўжо па-сапраўднаму на лета павярнула, і не толькі дні, але і ночы стаялі пагодлівыя, цёплыя. Якраз тая пара, калі сяляне пра сена дбаюць. Амаль не спалі вяскоўцы, дацямна працавалі, а ледзь толькі пачынала на вуліцы шарэць, ужо рухаліся, спяшаліся, каб як мага болей зрабіць за дзень. Тут ліха і здарылася.

На двары было ўжо добра цёмна, стомленыя вяскоўцы паляглі спаць і ўмомант паснулі. І тут каля крайніх хат паказаліся нейкія дзіўныя постаці. На першы погляд яны нагадвалі сабою вершнікаў, якія надзіва ціха рухаліся, і толькі калі б хто-небудзь зблізку паглядзеў, то заўважыў бы, што ногі ў коней былі старанна абмотаны анучамі, таму яны і перасоўваліся нібы здані. Абкружылі тыя здані паселішча паўкруглым аршаком і давай па хатах шнырыць. А што ты ўначы зробіш, калі ў будыніну ўломяцца ўзброеныя чужынцы? Ведама, пачнеш адмахвацца, то і атрымаеш шабляй па галаве ці бізуном па спіне... Так яны і дзейнічалі. Праз гадзіну ўжо дымам ішоў увесь нажытак да неба, а жыхары, каторыя жывыя засталіся, былі перавязаны і сагнаны ў адзіны натоўп. Найбольш каштоўнае татары не палілі, а зносілі да падвод, якія навучыліся выкарыстоўваць не горш за мясцовых жыхароў. Усё хапалі, асабліва не грэбавалі.

І так ад вёскі да вёскі, ад горада да горада.

У той раз татары, як звычайна, усё хітра зрабілі. Такі багаты палон узялі, што нават стары мурза і той задаволена чмякаў і казаў:

– Колькі живу, колькі ў набегі хаджу, але гэткага палону, гэткага багацця ніколі браць не выпадала. Нашы багі нам дапамаглі, і трэба штодня прыносіць ім шматлікія ахвяры і прынашэнні. Не шкадуйце, выбіраць жа ёсць з чаго. Замест аднаго палоннага, якога на вогнішчы спалім, на наступны дзень дзесятак захопім, а за залатоўку – сотню знойдзем.

І тыя не шкадавалі ні старога, ні малога, ні хворага, ні параненага. Такія ім былі непатрэбны. Што з іх возьмеш? Выкупу за такі тавар ніхто не дасць, і працаваць яны не будуць, перамруць па дарозе ці на месцы ўжо сканаюць – ніякай выгады не атрымаецца. А вось за здаровых мужчын, за ўмелых майстроў-рамеснікаў татары маглі і паміж сабой за шаблі схопіцца, бо надзвычай дорага яны каштавалі. Такого палоннага за колькі скажаш, за столькі і купяць, асабліва таргавацца ніхто не будзе.

Яшчэ з тыдзень палёталі, пасеялі смерць па наваколлі чужынцы, і мурза загадаў:

– Усё, хопіць, паварочваем назад. Дома нас зачкаліся, ды і палону браць болей не выпадае, каштоўнасцей таксама – няма куды.

У татараў дысцыпліна была суровая, начальніку заўсёды падпарадкоўваліся. Таму павярнулі ворагі назад. Але з перагружанымі абозамі не надта паспяшаешся. Гэта не верхам у полі скакаць, вецер пераганяючы. Рыпелі колы, напружваліся, выжыльваліся коні ды валы, а вершнікі бязлітасна дратавалі іх бізунамі – падганялі. Жывёлы ў татараў было болей чым дастаткова, таму коней і валоў не шкадавалі: адзін падаў – другога на яго месца перапрагалі і далей рушылі без затрымкі. Ды напаткала бяда чужынцаў у іншым: перагружаныя вазы сталі развальвацца. Татары ў конях добра разбіраліся, а ў вазах – не надта. На першым часе прымушалі палонных перагружаць багацце з аднаго воза на другі, але потым зразумелі, што гэта не выйсце. Мурза таксама скеміў, што нешта не так атрымліваецца, і загадаў даведацца ў вопытных палонных, у чым тут прычына. Яго воі пачалі дапытваць сялян, але тыя зацята маўчалі, нават калі іх бязлітасна катавалі. Так і не далі б ворагі ніякай рады, калі б не адзін стары. Прыўзняўся з каленяў, бо так прымушалі стаяць палонных, і кажа:

– Я сакрэт ведаю, мяне бярыце.

– Што ты, дзеду? – зашапталі на яго з усіх бакоў.

– Не палохайцеся, родненькія, яны мяне яшчэ згадаюць...

Павялі старога да мурзы.

– Ну, гавары, у чым справа, чаму вазы не едуць, а колы адвальваюцца? Не цягні, бо галаву загадаю адсекчы!

– Не загадаеш, бо калі мяне заб’еш, то астатнія не скажучь, – сурова звёў бровы дзед. – Трэба гваздоў насекчы і імі калёсы затакаваць, то і паедзеце спакойна.

– А як гэта зрабіць?

– Дай мне памочнікаў, я з імі ў кузні папрацую.

– Даць яму, што патрабуе, – загадаў мурза. – Калі вазы паедуць, то я падарую табе жыццё!

– І за гэта дзякуй, – прашаптаў стары, не гледзячы на валадара татараў.

Сталі яны гвазды тыя рабіць, а дзед падвучыў людзей жалезныя палоскі перапальваць, тады жалеза не будзе трымаць, а, як звычайнае дрэва, стане рассыпацца. Вучні трапіліся кемлівыя: справу зрабілі хутка і «надзейна», яшчэ і ў запас гваздоў наклапалі. Пазакладалі іх у восі, і мурза адпусціў майстроў, хацеў паказаць, які ён добры. Але татары не далёка ад’ехалі. Зноў пачалі спадаць колы, зноў закладвалі гвазды... Пакуль так час бавілі, то і княжацкая дружына прыспела. Татараў разбілі дашчэнт, а мурзу ў палон захапілі.

На тым месцы, дзе некалі дзед са сваімі памочнікамі гвазды каваў, узнікла вёсачка, і назвалі яе людзі – Гваздова, у гонар таго смелага чалавека, які многіх адвернай смерці выратаваў».

З вёскай Малінаўшчына цесна звязана іншая гісторыя. «Вельмі даўно на месцы нашай вёскі знаходзіўся невялікі двор пана Маліноўскага. Вядомы гэты памешчык быў многім, далёка ягонае прозвішча паўтаралі людзі, нібы ад пошасці якой жагналіся.

Меў Маліноўскі дужа многа зямлі, але двор быў небагаты, бо шкадаваў пан грошы на будынкі траціць. Увогуле, ён быў надзвычай сквапны. Наймаў парабкаў і работнікаў, бо сам жа, ведама, не рабіў, але так людзей тых даймаў, што яны ўжо і шкадавалі, што за капейкай пагналіся. Гэта ж дадумацца трэба! Сядуць парабкі есці і гаспадар да іх за стол лезе. Тады і яму кухару місу варыва налівае. Там і есці няма чаго – адна вада з лебядой ці бацвіннем, але ўсё роўна Маліноўскі задаволена прамовіць:

– Кармлю вас, родненькія, як на выкарм, а вы нешта працаваць не надта рвясцеся. Як гнілое гарыць, так і вы варушыцеся. Ці ж так можна? Я ж вам грошы абяцаў заплаціць, але калі справа і далей так пойдзе, то аддам толькі палову.

Бедныя парабкі ледзьве сядзяць ад стомы ды голаду, толькі лыпаюць вачыма, небаракі, ды паміж сабою пераглядаюцца, а гаспадар далей працягвае іх навучаць:

– Дзе ж гэта вы бачылі, каб гэтулькі парабкаў, як у мяне сёлета, адно поле ўжо другі тыдзень зжаць не маглі... Канешне, калі спаць да полудня, то што паспееш за дзень зрабіць? Нічога. Якую драбніцу, што і для малога дзіцяці па сілах. А вы ж усе людзі дарослыя, здаровыя, – і няма чаго прыкідвацца. Наняліся – усё роўна што прадаліся. Не забывайцеся пра гэта. А зараз кіруйце спаць, бо з сонцам трэба на працу ісці. А ты, аканом, чаго жывот адпусціў, чаму парабкаў тыднямі не бачыш? З сённяшняе ночы каб з імі і дняваў, і начаваў. Зразумеў мяне?

– Зразумеў, – ціха лепятаў аканом, задаволены тым, што гэтак добра для яго ўсё скончылася, а магло быць зусім іначай.

Маліноўскі кльпаў у свае пакоі, а работнікі і аканом цягнуліся да вялізнай пуні, дзе ўсе ўпекат і спалі на збітым, прасмердлым сене. Аканом толькі чухаўся, нібы прадчуваючы, як ягонае цела будучь бязлітасна грызці-кусаць ноччу вошы.

– Ён свайго сына роднага не пашкадаваў, а вы хочаце, каб над намі зжаліўся, – буркнуў нехта з парабкаў.

– Як гэта?

– А вы што, не ведаеце?

– Не.

– Ды ўсё наваколле пра гэтую падзею гаманіла. Як жа вас такая чутка абышла?

– Можа, малыя яшчэ былі, а можа, дома ў той час не жылі – дзе парабкавалі... То раскажыце.

...Давайце ў пуню зойдзем ды ляжам, а то цела ўсё гарыць ад стомы. Там і раскажу.

Людзі ўлягліся на сена, прыціснуліся адзін да аднаго і прыкрыліся нейкімі дзяружкамі. Аканом ляжаў асобна і глыбока ўздыхаў. Нехта не вытрымаў і нападўголоса сказаў:

– Пан, паўзі да нас, бо акалееш, ночы ўжо халодныя...

Аканом прамаўчаў.

Тады пачуўся голас:

– Не хочаш – як хочаш, потым адаграваць цябе не будзем.

– А да яго пакаёўка прыбяжыць, таму ён асобна і лёг – баіцца, каб яна ў цемры не пераблытала, – не ўтрымаўся і пажартаваў нехта з маладых.

У адказ пуня коратка рагатнула. Але аканом не адзываўся, таму пра яго хутка забыліся, а можа, стараліся не звяртаць увагі.

– Дык як там, дзядзька, было? – запытаўся нехта. – Распавядай, а то паснём і нічога не пачуем.

– Тады слухайце. Мне гэта таксама людзі раскажвалі, якія ўсё на ўласныя вочы бачылі і на свае вушы чулі.

Значыцца, так. У пана Маліноўскага быў усяго адзін сын. Болей дзяцей жонка яму не нарадзіла, бо яе, гаротніцу, памешчык да самагаўства за пару гадоў давёў сваёй жорсткасцю. Толькі і глядзеў, каб яна чаго не ўзяла без дазволу, каб яна куды не пайшла і, даруй Божа, каб на якога маладога паніча не глянула. Калі такое заўважаў, то не выпускаў жонку з пакояў, сачылі за ёю і ўдзень і ўначы. Гаспадар жа і ў маладыя гады такім самым быў. Невялічкага расточку, крывыя ножкі, і горб прабіваўся. Яна б і не пайшла за яго па сваёй волі, але ж паходзіла хоць і са знатнай, ды з беднай сямейкі. Вось бацькі і ажанілі яе на грашах. Не думалі, які лёс, якая жытка будзе ў дачкі за гэтым вылюдкам, абы з хаты выпхнуць. Адалі замуж і супакоіліся, а маладую пані Маліноўскі як хацеў, так і крыўдзіў. Жонка ж, людзі пераказвалі, такая добрая і ласкавая была, што ні на каго з парабкаў слова дрэннага не сказала, уступалася за невінаватых.

– Ага... – пачулася з таго боку, дзе самотна ляжаў аканом, і ўслед за гэтым зашамацела саломы – ён перабіраўся бліжэй да работнікаў.

– Што, боязна аднаму?

– Ці мышы напужалі?

– А можа, блохі кусаюцца?

Але аканом надзіва спакойным голасам ціха прамовіў зусім не тое, чаго ад яго чакалі жартульнікі:

– Такая яна была, такая... Я яе добра ведаў...

– Каго?

– Жонку Маліноўскага. Я ж тады якраз наняўся да іх аканомам, і гэтую гісторыю і да сённяшняга дня забыць не магу. Так усё і стаіць перад вачамі...

– Дык можа, пан аканом, далей раскажа?

– Не, няхай чалавек распавядае, а я таксама паслухаю ды яшчэ раз усё ў памяці аднаўлю.

– Ну, то слухайце. Сыну іхняму адзінаму было ўсяго каля двух гадкоў, як гаспадыня пазбавіла сябе жыцця – павесілася. Пахавалі яе, і Маліноўскі стаў запраўляць гаспадаркай адзін. Колькі разоў хацеў жаніцца, але жанчыны ведалі гісторыю з першай жонкай, таму баяліся яго, як нячысцікі ладану. Так і застаўся ён адзін.

Сын вырас прыгажунцом, здаравяка такі быў, што каня кулаком з капытоў мог збіць. У адрозненне ад бацькі, меў матчыну, шчырую душу. І трэба ж было так здарыцца – закахаўся ў дзяўчыну-пакаеўку. І яна без яго таксама жыцця не ўяўляла. Тады вырашыў паніч папрасіць бацькавага блаславення, але Маліноўскі як пачуў, каго хоча сын сабе за жонку ўзяць, то заявіў:

– Не будзе такога ніколі! Ніколі!

Хлапчына не знайшоў іншага выйсця, як атруціцца. У страшэнных пакутах пакідала гэтую зямлю ягоная душа. Калі паніча пахавалі, то нехта пасадзіў на яго магілцы дубок. Недзе праз тыдзень і дзяўчына тая павесілася, і яе паклалі побач з каханым. Ад злосці Маліноўскі загадаў зраўняць магілкі. Так зараз ніхто і не ведае, дзе яны ляжаць...

– На такое толькі ваўкалакі здольныя, а не людзі, – прашаптаў нехта.

У пуні ўсталявалася цішыня. Яе перарваў аканом:

– Я вам заўтра пакажу тое месца... Я яго добра памятаю...

Вось такім быў пан Маліноўскі. Неўзабаве ён памёр, і ўсім запраўляць стаў той самы аканом. Гэта ўжо зусім іншага харатару быў чалавек – спагадлівы. Тады ля маёнтка сталі сяліцца людзі, і месца тое чамусьці Малінаўшчынай назвалі, хоць, мабыць, ніхто і не жадаў увекавечваць прозвішча таго злыдня».

А пра Навасёлкі давялося некалі пачуць такую гісторыю.

«Наша вёска пачалася з аднае горкі. Справа ў тым, што ў даўнія часы тут людзі не жылі. Мясціна была надзіва глухая, таму доўгія стагоддзі тут гаспадарылі толькі вецер ды звяры дзікія. Каб не той самы выпадак, то невядома, ці сталі б людзі ўвогуле тут жыць. А здарылася вось што.

У аднаго багатага пана была прыгажуня дачка. Вачэй з яе памешчык не спускаў, баяўся, што які паніч падміргне дзяўчыне хітрым вокам, закруціць пазаліхвацку вус і павядзе за сабой. Не хацелася яму адпусцаць ад сябе сваю Марыльку, а па-другое, ён сам шукаў дачушцы адпаведную пару. У самога гаспадара грошай-каштоўнасцей было гэтулькі, што на добрага б князя хапіла, а зямлі – дык не абысці, не аб’ехаць.

Прыедзе, бывала, паніч сватацца ці які пан ужо ў гадах прыкльпае, а гаспадар адразу дачку кліча:

– Марылька, выйдзі да гасцей ды скажы якое слова. Спадабаецца табе жаніх, то я пярэчыць не стану, ну, а

калі не, то, прашу прабачыць мяне, дарагія сваточкі, папрастуеце адсюль не пaeўшы і не папіўшы...

Выйдзе паненка, зірне сваімі чорнымі-чорнымі вачанятамі і засмяецца:

– Татка, навошта мне такі стары дзед? Што мне з ім – у хованкі гуляць ці казкі на ноч распавядаць? Мне малады муж трэба, а не перастарак.

Яшчэ пару разоў усміхнецца, паклоніцца нізка-нізка, прабачайце, але нічога не атрымаецца, і пойдзе да сябе ў пакой. Гаспадар далей ужо заўсёды сам рэч вёў:

– Бачыце, не спадабалася нешта маёй Марыльцы. Што зробіш, але сэрцу не загадаеш. Як яна сказала, так я і зраблю. Выпіце, госцейкі, са мной віна ды кіруйце дамоў, бо тут вам болей нічога не свеціць.

Госці з гора налыкаюцца так, што ўжо і гаварыць не здужаюць, а памешчык адно толькі рагоча, гледзячы на тое, як сваты выбіраюцца з палаца ды на коней іх слугі закідваюць.

Прыязджалі і маладыя сватацца. Але яны заўсёды былі пыхлівыя, фанабэрыстыя, ад іх пагардай так і патыхала. Гаспадар вітаўся, распытваў, што і да чаго, і дачку клікаў:

– Марылька, выйдзі да нашых гасцей, яны да цябе вялікі інтарэс маюць. Выйдзі на хвілінку ды скажы пару словак. Паглядзі, які жаніх сядзіць, не ведаю, як і сказаць...

– Не трэба гаварыць, тата, я сама пагляджу, – адказвала дзяўчына і выходзіла са свайго пакоя. Павітаўшыся, падыходзіла да жаніха ўшчыльную і раптам:

– Давайце мы з вамі песню праспяваем...

– Дык цвярозама ж нешта... – пачынаў адмаўляцца жаніх.

– То пан і папівае? – касавурыла вочкі паненка.

– Ды не, не...

– Але ж вы толькі што адваротнае сцвярджалі...

– Гэта неяк міжволі атрымалася...

– То чаму ў пана такі вялікі і чырвоны нос?

Небарака-паніч круціў галавою, шукаючы падтрымкі, але, не атрымаўшы яе, спрабаваў выкручвацца сам:

– Вецер на вуліцы халодны... нос ажно пасінеў...

– Але ж ён не сіні, а чырвоны ў вас, – не адступалася Марылька.

Жаніх зусім губляўся і бездапаможна апускаў рукі.

– Дык паніч не будзе са мной спяваць?

Тойразумеў, што гэта ягоная зачэпка, і пагаджаўся.

– Як махну рукою, то паніч няхай дапамагае. Я першая пачну, так?

Гаспадар ужо не першы раз прысутнічаў пры такіх сцэнах, таму адразу адварочваўся і лез у кішэню па

вялізную насоўку, каб праз хвіліну выціраць слёзы ад несупыннага смеху.

Марылька голасна зацягвала народную песню, абавязкова народную, нечакана махала рукой, падаючы знак жаніху. Вы і ўявіць сабе не можаце, што пачынаў спяваць чалавек, які, па-першае, не ведаў слоў, а па-другое, не меў ні слыху, ні голасу. Такое выццё неслася, што нават самі сваты адварочваліся ці хілілі галовы долу, каб жаніх не бачыў, што іх калоціць ад смеху. Павыўшы хвілін колькі, нечаканы прэтэндэнт у мужы ўскокваў і ўцякаў прэч, а ўслед яму неслася:

– Куды вы, куды? Мы ж яшчэ не даспявалі...

У адказ даносіўся толькі таропкі пошчак капытоў і брыдка лаянка.

Бацька з Марылькай смяліся і клаліся спаць.

Так цягнулася пару гадоў, пакуль аднаго разу гаспадар не ўзяў новага слугу – Сымона. Малады хлапец, прыгажун, асілак, са звонкім, як званочак, голасам, спадабаўся пану тым, што хутка і добра працаваў. Маці не хацела адпусцаць ад сябе адзінага сына, але супраць панскай волі не папрэш.

Стаў Сымон служыць у маёнтку. Гаспадар трымаў яго недалёка ад палаца, каб у любы момант такі ўвішны хлопец быў пад рукой. Паненка першыя дні не бачыла Сымона, бо ён быў недзе па справах. Але аднае раніцы Марылька прачнулася і пачула, што ў двары нехта спявае. Прычым не раве, як гэта звычайна рабілі яе жаніхі, а менавіта спявае: меладычна, прыгожа. Апрунулася, выскачыла на ганак і стаілася за калонай. Глядзіць – а гэта здаравенны русавалосы хлапчына рамантуе бацькоўскі экіпаж і між справай спявае. Падкралася яна бліжэй, за спінай стала, але слуга яе не заўважаў.

– Хто ты такі? – нечакана запыталася паненка.

Той нечакана ўздрыгануў і павярнуўся.

– Слуга.

– Сама бачу. А як цябе завуць?

– Сымон.

Хлапчына глядзеў на яе шырока адкрытымі вачыма, бо ўмеў цаніць прыгажосць. Потым асмялеў і запытаўся:

– А ты... ты паненка, так?

– Так, – гулліва адказала дзяўчына.

– А завуць цябе...

– Марыля, – прамовіла прыгажуня і адчула, што твар яе пачынае пунсавець.

– Што гэта ты за песню спяваў?

– Ды нашу, мужыцкую.

– Ведаю, што не панскую. Перакажаш мне яе?

– Перакажу...

Так непрыкметна і завязалася спачатку сяброўства, а потым шчырае, светлае каханне паміж Марылькай і Сымонам, паміж паненкай і бедным слугой.

Бацька нічога не падазраваў і адпускаў дачку ездзіць па палетках ды па мясцовых дарогах у экіпажы, а Сымон сядзеў за лёкая. Так яны і кахаліся. Спачатку хацелі ўпасці пану ў ногі, каб дазволіў ім пажаніцца, але Марылька рашуча сказала:

– Ён табе не даруе такога, загадае закатаваць. Давай лепей...

– Што?..

– Збяжым. Пакуль ачомаюцца, пакуль у пагоню кінуцца, мы ўжо далёка будзем, а там перачакаем і заживём спакойна.

Так і вырашылі зрабіць.

Наступным днём паехала паненка прагуляцца. А бацьку ці то падказаў нехта, ці то самому нешта стукнула, захацелася праверыць, чым яны займаюцца. Узяў слуг і паджгаў. Так і ўтварылася своеасаблівая пагоня. Марылька з Сымонам убіліся ў глухі лес і вырашылі адпачыць, а далей ужо прабірацца пехатою. Тут і наваліліся слугі. Ведалі, што Сымона не адолеюць па сіле, дык з ручніцы хацелі застрэліць. Грымнуў стрэл. Марылька кінулася на грудзі кахана-му, каб выратаваць яго, і сама загінула. Ухапіў тады асілак цурбалак і даваў тых слуг малаціць. Многіх паклаў, але сам пан другім стрэлам з ручніцы забіў яго на горцы. Там іх і пахавалі, бо памешчык забараніў везці цела дачкі дамоў.

Маці Сымона доўга шукала магілу сына. Нарэшце ёй падказалі, відаць, нехта са слуг. На тым пагорку яна і стала жыць, днямі праседжваючы на магіле закаханых. Потым туды пачалі людзі ад ліхіх паноў уцякаць, бо ў гэтае месца ніякія панскія служкі не дабіраліся. Кожнага новага чалавека тыя, хто раней тут апынуліся, называлі «навасёлам». Так і ўтварылася наша вёска Навасёлкі».

..Дарогі, дарогі, колькі іх засталася за маёй спіною... колькі ўсемагчымых гісторый і здарэнняў з імі звязана... Пачынаеш прыгадваць адну і адразу, нібы па нейкім своеасаблівым ланцужку, выплываюць з глыбінь памяці ўсё новыя і новыя. Прыгадваюцца не толькі вуснапаэтычныя творы, але і твары людзей, іхняя шчырасць, спагада, народная кемлівасць і мудрасць.

фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы з глыбоччыны ў калекцыі фальклорнага архіва дну

«Цэнтр даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі»

Міхаіл Міхайлец

Фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы з тэрыторыі Глыбоцкага раёна захоўваюцца ў фальклорнай калекцыі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы Нацыянальнай акадэміі навук, што з’яўляецца нацыянальным набыткам Рэспублікі Беларусь.

У 1959 годзе падчас Паўночна-беларускай экспедыцыі супрацоўнікамі Інстытута С.М. Міско і М.С. Малочка быў запісаны шэраг народных вуснапаэтычных твораў. Матэрыялы экспедыцыі ўвайшлі ў справы № 42 і 46 першага вопісу восьмага фонду фальклорнай калекцыі. У матэрыялах прадстаўлены шэраг жніўных і купальскіх песень, па адной веснавой, талочнай, хрэсьбіннай песні, шэсць песень з гульні «Жаніцьба Цярэшкі», сем загадак, тры лічылікі, адна прымаўка, пяць савецкіх прыпевак і некалькі іншых твораў. Усе творы запісаны ў вёсках Стуканы, Патупы і Пятроўшчына на паўночна-заходняй Глыбоччыне.

Падчас Цэнтральна-беларускай экспедыцыі 1963 года даследчыкі М.П. Гваздзёў, Г.А. Барташэвіч, А.І. Гурскі, В.М. Іваноўская, Л.І. Ткачова, К.Б. Кузняцова ў вёсках Матошкі, Бараны, Бабічы запісалі разнастайныя творы каляндарна-абрадавай і сямейна-абрадавай паэзіі, сацыяльна-бытавую, любоўную і сямейную лірыку. Запісы былі зроблены ў паўночна-заходняй частцы Глыбоцкага раёна.

Матэрыялы экспедыцыі 1963 года ўвайшлі ў справы 78, 79, 80, 82, 83 першага вопісу восьмага фонду фальклорна-этнаграфічнай калекцыі. У справу 78 увайшлі запісы, зробленыя М.П. Гваздзёвым, у справу 79 – А.І. Гурскім, Л.І. Ткачовай, 80 – К.Б. Кузняцовай, 82 – Г.А. Барташэвіч, 83 – В.М. Іваноўскай.

У падборку матэрыялаў, што прапануецца чытачам, увайшла каляндарна-абрадавая і сямейна-абрадавая паэзія; песні пра каханне і сямейнае жыццё; сацыяльна-бытавая лірыка, прыпеўкі савецкіх часоў; дзіцячыя лічылікі; загадкі; адна прымаўка.

Прадстаўленыя ў калекцыі матэрыялы даюць падставу меркаваць аб лакальных асаблівасцях фальклорнай традыцыі Глыбоччыны. Так, у падборцы каляндарна-абрадавай паэзіі цалкам адсутнічаюць калядныя і валачобныя песні, але даволі значна прадстаўлены веснавыя, у тым ліку талочныя песні. Вялікая колькасць купальскіх песень сведчыць пра развітую купальскую традыцыю. У немалой колькасці прадстаўлены жніўныя песні, у тым ліку дажынкавыя. Адметнай асаблівасцю з’яўляецца наяўнасць шматлікіх восеньскіх песень. Сярод зімовых песень прадстаўлены толькі песні з гульні «Жаніцьба Цярэшкі», шырока распаўсюджанай у дадзеным рэгіёне.

Такім чынам, фальклорная калекцыя Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору ўтрымлівае багатую калекцыю вуснай паэтычнай творчасці з Глыбоччыны. Гэта каштоўная крыніца народнай мудрасці, лакальнай культурнай адметнасці жыхароў гэтага рэгіёна.

1. Каляндарна-абрадавая паэзія

1.1. Веснавыя песні

1.1.1. «Слава Богу, што вясна прыйшла...»

Слава Богу, што вясна прыйшла,

Я ж молада каля жыта пайшла.

Каля жыта пайшла,

Гульнію знайшла.

Вянок звiла,

Павесiла ў цераме,

Ды на звонкім дзераве.

Я ж таго не ведала,

Каму мамка вянок аддала.

Аддала мамка вянок

Старому нялюбаму.

Кудзіркі не ўчосаны,

Лічаньку не беламу.

– Дзевачкі-сястрыцы,

Бярыце вы брус мыла,

Умывайце вы ліцо бела.

Бярыце грэбянечкі,

Учашыце кудзярочкі.

Брус мыла вымылі,

Лічанька не вымылі.

Грэбяні паламалі,

Кудзяркі не ўчасалі.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Сталяронак Ксеніі Раманаўны, 1881 г.н., у в. Стуканы Узрэчкага с/с. Ф.8, воп.1, спр.42, сш.1, л.27–28.

1.1.2. «Да чаму ж жа, яліначка, не зялёна...»

– Да чаму ж жа, яліначка, не зялёна?

– Да як жа мне зялёнай быць.

Пада мной тры купчыкі начавалі,

Яны маё карэннейка патапталі,

Яны ж маё ўсё вецеўка паламалі,

Яны ж маю ўсю красату пацяралі.

[Кожная страфа выконваецца 3 разы]

Запісаў М.П. Гваздзёў у 1963 г. ад А. Кухта ў в. Матошкі. Ф.8, воп.1, спр.78, сш.1, л.8.

1.1.3. Талочная песня «Я над ракою стаяла...»

Я над ракою стаяла,

Белыя ручкі ўмывала.

– Ручачкі мае белыя,

Каму будзеце вы верныя?

Калі старому, бронь Божа,

На раўне сабе, дай Божа.

За старым буду гараваць,

А за малым буду бядаваць,

А на раўне сабе жыць буду.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Сталяронак Ксеніі Раманаўны, 1881 г.н., у в. Стуканы Узрэчкага с/с. Ф.8, воп.1, спр.42, сш.1, л.23.

1.1.4. Талочная песня «Вузкая вулачка, нешырокая...»

Вузкая вулачка, нешырокая,

Блізкая свякроўка, недалёкая.

Вузкая вулачка, як па ёй хадзіць?

Ліхая свякроўка, як ёй угадзіць?

Па вузкай вулачцы бачком перайду.

Ліхой жа свякроўцы скачком угаджу.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г. ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н., у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.12.

1.1.5. Талочная песня «Дзянькую, дзянькую за ўвесь дар...»

Дзянькую, дзянькую за ўвесь дар.

Ні хлеба, ні солі не пазычалі.

Ні хлеба, ні солі не пазычалі,

Мы сваім суседзям не дакучалі.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г. ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н., у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.14.

1.1.6. Талочная песня «Пайду я, малада, быстрай ракою...»

Пайду я, малада, быстрай ракою,

Выламлю калінку правай рукою.

Гэта калінка ў руках звяла,

Я свайго мілога тры гады ждала.

Тры гады, тры гады, тры нядзелечкі.

Прыехаў мой мілы неўспадзевачкі,

Да мяне, маладой, як да дзевачкі.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г. ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н., у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.16.

1.1.7. Талочная песня «Белая бярозка караністая...»

Белая бярозка караністая,

Да папаўся мне мілы наравісты.

Пакуль я каравай яго зведала,

Не раз я слёзкамi паабедала.

Не раз я пад акном настаялася,

Рукаўком слёз наўціралася.

Не раз мне падпаветка за хатку была,

Не раз мне суседка за мамку была.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г. ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н., у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.17.

1.1.8. Талочная песня «Пайду я малада, дзе ветры веюць...»

Пайду я малада, дзе ветры веюць.

Там мае брацейкі пшаніцу сеюць, (2 разы)

Усё сеюць, усё сеюць, не дасейваюць (2 разы)

Чорную гугельку ун выкідаюць. (2 разы)

Гугельку выкідаюць, сястру памінаюць:

– Каб чорна гугелька тут не расла,

Каб наша сястра да нас прыйшла.

– Вы, мае брацейткі, я ваша сястра,

Вы мяне не звалі, я сама прыйшла.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г. ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы. Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.4.

1.1.9. Талочная песня «Хазяін, хазяін, няслава твая...»

Хазяін, хазяін, няслава твая,
Не п'яна, не п'яна талака твая.
Мужчынкі, як свінкі, у хлеме ляжаць,
Дзевачкі, як пчолкі, у поле звіняць.
[Кожны радок паўтараецца]

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы.
Ф.8, воп. 1, спр.80, сш.7, л.5.

1.1.10. Талочная песня «Нядоля, нядоля...»

Нядоля, нядоля, няшчасце маё.
Не любіць свякроўка імёна майго.
На што жа, свякроўка, за сына брала,
Калі ты імёна не спадабала.
[Кожная строфа паўтараецца]

Запісаў М.П. Гваздзёў у 1963 г.
ад А. Кухта ў в. Матошкі.
Ф.8, воп.1, спр.78, сш.1, л.6.

1.1.11. Талочная песня «Жаль мне дубу зялянога...»

Жаль мне дубу зелянога,
Што за старым лесам.
Жаль мне сваёй маладосці,
Што за гэткам бесам.
Ні я піла, ні я ела,
Ні добра хадзіла.
Я свае млоды лета
У горы правадзіла.

Запісаў М.П. Гваздзёў у 1963 г.
ад А. Кухта ў в. Матошкі.
Ф.8, воп.1, спр.78, сш.1, л.7.

1.1.12. Талочная песня «У майго татулькі новая брама...»

У майго татулькі
Новая брама,
А з-пад той брамы
Тры ручайкі ідуць.
У адным ручайку
Горка гарэлка,
А ў другім ручайку
Зялёнае віно,
А ў трэцім ручайку
Салодкі мядок.
Горшая гарэлка
Для кідальнічкаў,
Зялёнае віно
Для трасеннічкаў,

Салодкі мядочак
Для ваштаёчкаў.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.9.

1.1.13. Талочная песня «Хто цябе, Ванька...»

– Хто цябе, Ванька,
Работу рабіў?
Хто ў цябе, Ванька,
Гарэлку папіў?
– Рабілі работку
Рабацяшчыя.
Папілі гарэлку
Прахадзяшчыя.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.10.

1.1.14. Талочная песня «Стукну я, грукну...»

Стукну я, грукну,
Вулкай ідучы,
Каб пачуў мой мілы,
Коні пасучы.
– Не стучы, не грукчы,
Мая мілая,
Я коні папасу
І вады прынясу.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.11.

1.2. Купальскія песні**1.2.1. Купальская песня «Сягоння Ян, заўтра Іван...»**

Сягоння Ян, заўтра Іван.
Дзеўкі зёлкі збіралі да не зналі,
Да караля адаслалі.
А кароль зёлак не спазнаў,
Да каралеўны адаслаў.
А каралеўна спазнала,
Дзевачкам сказала:
– Гэта зёлка купена
На дзявоцкае ўмыванне,
А дзяцюцкае каханне.
Дзявоцкая красата,
А дзяцюцкая сухата.

Заўвага збіральніка: купена – выкапана.
Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Сталяронак Ксеніі
Раманаўны, 1881 г.н., у в. Стуканы Узрэцкага с/с.
Ф.8, воп.1, спр.42, сш.1, л.25.

1.2.2. Купальская песня (перад Янам) «Сама сяду ў агарод...»

Сама сяду ў агарод ля варот,
Каня пушчу ў агарод, у агарод.
– Ня еш, ня еш, конь, травы,
Ды паеш, конь, краскі.
Мне ў матуленькі не быць,
З красак вянкоў не віць.
Ёсць у таткі меншыя,
Будуць яны вянкi віць,
Падвор'ейка красіці.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г.
ад Сталяронак Ксеніі Раманаўны 1881 г.н.,
у в. Стуканы Узрэцкага с/с. Ф.8, воп.1, спр.42, сш.1, л.26.

1.3. Жніўныя песні**1.3.1. Жніўная песня (як ярыну жнуць) «Ах ты ластаўка, белакрылачка...»**

Ах ты, ластаўка, белакрылачка, белакрылачка,
Ах ты, ластаўка, белакрылачка, белакрылачка.
Не вiй гняздзечка ля дарожкі, ты ля дарожкі.
Пастушкі гонюць, пастушкі гонюць,
Гняздзечка споруць, гняздзечка споруць,
Дзетак забяруць, дзетак забяруць.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы.
Ф.8, воп. 1, спр.80, сш.7, л.8.

1.3.2. Жніўная песня (як жнуць ярыну) «Вячэр-няя зараначка...»

– Вячэрняя зараначка,
Вячэрняя зараначка,
Як цябе не цяжанька
З сонейкам растаціся,
З сонейкам растаціся,
З месяцам спаткаціся?
– А вось жа так растануся,
А вось жа так растануся,
Хмуркаю апушчуся.
– Маладая дзяўчына,
Маладая дзяўчына,
Як табе не цяжанька
З мамкаю растаціся,
З мамкаю растаціся,
З свякроўкаю спаткаціся?
– Вось жа так растануся,
Вось жа так растануся,
Слёзкамi абліюся.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы.
Ф.8, воп. 1, спр.80, сш.7, л.3.

1.3.3. Жніўная песня «Досыць, досыць ідранаму жыту...»

Досыць, досыць ідранаму жыту ў полі стаяці,
Досыць, досыць.
Пара, пара ідранаму жыту на полі снапамі,
Пара, пара.
Пара, пара ідранаму жыту ў таку тарпамі,
Пара, пара.
Пара, пара ідранаму жыту ў дзяжы падходам,
Пара, пара.
Пара, пара ідранаму жыту ў пячы падростам,
Пара, пара.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы.
Ф.8, воп. 1, спр.80, сш.7, л.1.

1.3.4. Жніўная песня «Ты, каліна-маліна...»

Ты, каліна-маліна,
Ты, каліна-маліна,
Да ня стой над ракою,
Да ня стой над ракою,
Не раўнуйся са мною.
Было тады раўнавацца,
Як у татулькі была,
Як у татулькі была.
У татулькі была бялей твайго цвету,
Чырваней тваіх ягад.
Як у свякроўкі стала,
Стала бела як ліпанька,
А сухая як рабінка.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Сталяронак Ксеніі
Раманаўны, 1881 г.н., у в. Стуканы Узрэцкага с/с.
Ф.8, воп.1, спр.42, сш.1, л.29.

1.3.5. Жніўная песня «Вячэрняя зара пала...»

Вячэрняя зара пала,
Учора ў мяне бяда стала:
Звалілася свякроўка з тыну,
Да ў зялёную крапіву.
Не жаль жа мне свякровачкі,
А жаль жа мне крапівачкі.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнецьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.13.

1.3.6. Жніўная песня «Перапёлка»

– Выйдзі, сайдзі, цёмная туча з зялёнага лесу.
Ды не вышла гаспадынька з намі на ніўку,
А паслала сына-сакалочка і дачку-перапёлку.

– Жніце, жніце, дарагія жнейкі, прынясу гарэлкі,
Жніце на халадочку, прынясу мядочку.

Запісаў М.С. Малочка ў 1959 г. ад Грыцкевіч Веры
Ігнацьеўны ў в. Стуканы Узрэцкага с/с.
Ф.8, воп.1, спр.46, сш.3, л.7.

1.3.7. Жніўная песня «Жала, жала да ночкі...»

Жала, жала да ночкі,
Жала, жала да ночкі.

– Пусці, доля, дамовачкі.

Няхай мамка не ведаець,

Што дзеткі вячэраюць.

Усе жоначкі дамоў ідуць,

Мае дзеткі пераймаюць,

Мае дзеткі пераймаюць,

У жончак пытаюць:

– А дзе ж наша родна мамка,

А ці яна зажалася, а ці яна загулялася?

– Яе доля знаравіла і дамоў не пусціла.

Запісаў М.П. Гваздзёў у 1963 г.
ад А. Кухта ў в. Матошкі.
Ф.8, воп.1, спр.78, сш.1, л.10.

1.3.8. Жніўная песня «Ды не выйшла цёмная туча...»

Ды не выйшла цёмная туча з зялёнага лесу,

Ды не выйшла.

Ды не выслала дробнага дожджу, буйнага ветру,

Ды не выслала.

Ды не выйшаў наш прадседацель з намі на ніўку,

Ды не выйшаў.

Ды выслаў брыгадзіра:

– Ідзі, ідзі, брыгадзір, у поле прагуляйся, жнеек
прыглядайся,

Ідзі, ідзі.

Ці многа сажалі, ці многа нажалі,

Ці многа нажалі.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы.
Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.2.

1.3.9. Жніўная песня «Да пара дамоў, пара...»

Да пара дамоў, пара,

Згубіла ключы зара

Каля копак ходзячы,

З месяцам танцуючы,

З сонейкам жартуючы.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.8, л.12.

1.3.10. Жніўная песня «Ах ты, сонейка маё...»

– Ах ты, сонейка маё,

Я на цябе жаль маю:

Чаго рана ўзыходзіш,

Чаго позенька заходзіш?

– Ах вы, дзевачкі мае,

Не вінуйце ж вы мяне.

Вінуйце свайго пана,

Што не пусціў дамоў рана.

Хоць я раненька ўзыйду,

Вас на ніўцы найду.

Хоць я позенька зайду,

Вас на ніўцы пакіну.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.11.

1.3.11. Дажынкавая песня «Як пайду я каля лесу...»

Як пайду я каля лесу блізка,

Ступаючы нізка.

Да найду я не цёплую хатку,

Не родную мамку.

Не пытаецца, ці баляць ручкі,

Ці баляць плечкі,

А пытае, ці многа нажала,

Копак навязала.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.8, л.14.

1.3.12. Дажынкавая песня «Рахаваліся копы...»

Рахаваліся копы,

Ў чыстым полі стоячы,

Ў чыстым полі стоячы,

Да на гумны гледзячы.

Рахаваўся наш хазяін,

Як жнеек пераймаці,

Чым жа іх частаваці:

Ці віном-гарэліцай,

Ці салодкім мядочкам.

– Да выйду ж я, пагляджу:

Калі ж ідуць яны радочкам,

Буду паіць іх мядочкам,

Калі ж яны ўрассыпную,

Тады горкай гарэліцай.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.6.

1.3.13. Дажынкавая песня «Выйдзі, выйдзі, да цёмная хмара...»

– Выйдзі, выйдзі, да цёмная хмара з-за зялёнага лесу,

– Выйдзі, выйдзі, наша гаспадынька, з новага пакою.

Ды не вышла цёмная хмара з-за зялёнага лесу,

А выслала буйнага ветру і дробнага дожджу.

Не вышла наша гаспадынька з новага пакою,

А выслала сынка-сакалочка, дачку-перапёлку.

Не пыталі, ці баляць ручкі, ці баляць плечкі,

А пыталі, ці многа зжалі, копак навязалі.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.7.

1.4. Восеньскія песні

1.4.1. «А ў нашым лесе...»

А ў нашым лесе ўсе кусты густыя,

Усе кусты густыя, усе зялёныя.

На іх цвяточкі ўсё ружовыя.

Сарву цвяточак, саўю вяночак,

Да надзену на галовачку,

На галовачку праз любоўнічку.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.4.

1.4.2. «У цёмным лесе...»

У цёмным лесе мядзведзь рыкае,

Мядзведзь рыкае, дзевак пужае.

– Пужай, не пужай – мы не баімся,

Толькі баімся восеньскай ночкі.

Восеньская ночка разлуку дае,

Да разлучае з бацькамі, мамулькай,

Да прылучае к свёкру, свякроўцы,

К свёкру, свякроўцы, к ліхой залюўцы.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.5.

1.5. Песні з гульні «Жаніцьба Цярэшкі»

1.5.1. «Ой, здайся, дзедзечка, здайся...»

– Ой, здайся, дзедзечка, здайся,

На другіх не заглядайся.

Другія не лепшыя,

Горшыя, пушчэйшыя.

Другія з ума звядуць,

Таўстую кашулю дадуць.

Я свайму дзядулечку

Пашыю кашулечку

З чырвоным каўнерчыкам,

Мой дзядзька жаўнерчыкам.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Дайдзілёнак Галіны
Андрэеўны, 1930 г.н., у в. Стуканы Узрэцкага с/с.
Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.34.

1.5.2. «Здайся, дзядуля, здайся...»

– Здайся, дзядуля, здайся,

На другіх не спадзявайся.

Здаецца, і гром не быў,

Майго дзеда забіў.

Малання запаліла,

Мне бяды нарабіла.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
ад Бабіч Еўдакіі Ісакаўны, 1898 г.н., у в. Бабічы.
Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.18.

1.5.3. «Пайду я каля мора...»

Пайду я каля мора,

Пайду я каля мора,

Злаўлю я рыбачку сора.

Смяшная рыбачка акунь,

Прызнайся, дзядзечка, адкуль.

Смяшная рыбачка карась,

Пацалуй, дзядзечка, хоць раз.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Дайдзілёнак Галіны
Андрэеўны, 1930 г.н., у в. Стуканы Узрэцкага с/с.
Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.35.

1.5.4. «Васілёчак сіленькі...»

Васілёчак сіленькі,

Мой дзядзька красівенькі.

Васілёчак усіх сіней,

Мой дзядзька за ўсіх красівей.

У яго кудзёркі ўюцца,

За яго дзяўчыны б'юцца.

– Дзяўчаткі, ня біцесья,

Дайце мне злавіцесья.

Дзяўчаткі, не нада біцца,

Красівенькі мне згадзіцца.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Дайдзілёнак Галіны
Андрэеўны, 1930 г.н., у в. Стуканы Узрэцкага с/с.
Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.36.

1.5.5. «Выйду я, пагуляю...»

Выйду я, пагуляю,

Як рыбка па Дунаю.

На беражску страпянуся,

Злоснічкам наругнуся.

Злоснічкі агонь, вада,

Буду ж я гуляць малада.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Дайдзілёнак Галіны
Андрэеўны, 1930 г.н., у в. Стуканы Узрэцкага с/с.
Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.37.

1.5.6. «Мой дзядзька бяжком, бяжком...»

Мой дзядзька бяжком, бяжком,
Запала сцешчак сняжком.
Хоця жа я ў сне ўпаду,
За дзядзькам услед пайду.
Хоць я павалюся,
За дзядзькам паганюся.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Дайдзілёнак Галіны Андрэеўны, 1930 г.н., у в. Стуканы Узрэчкага с/с. Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.38.

1.5.7. «Дзякуй табе, татачка...»

– Дзякуй табе, татачка,
Дзякуй табе, мамачка.
Дзякуй вам за тые дары,
Што добрага дзеда далі.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Дайдзілёнак Галіны Андрэеўны, 1930 г.н., у в. Стуканы Узрэчкага с/с. Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.39.

1.5.8. «Паставілі рутачку на акне...»

Паставілі рутачку на акне,
Далі мне дзядульку не па мне.
Гонару вышэйшага, росту ніжэйшага.
– Прыміце рутачку з акна,
Дайце мне дзеда, як я.
– Здайся, дзядулька, здайся,
На другіх не спадзявайся.
Другія не лепшыя, горшыя, пусцейшыя.
Дзевачкі-сястрыцы стаяць,
Памажыце мне дзядульку спаймаць.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г. ад Бабіч Еўдакіі Ісакаўны, 1898 г.н., у в. Бабічы. Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.17.

1.5.9. «Мой дзедзька камкуць...»

Мой дзедзька камкуць, камкуць,
Не можа ножанькай тапнуць.
Не можа круценька хадзіць,
Не можа бабаньку злавіць.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г. ад Бабіч Еўдакіі Ісакаўны, 1898 г.н., у в. Бабічы. Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.19.

2. Сямейна-абарадавая паэзія

2.1. Хрэсьбінныя песні

2.1.1. «Плавала вутачка-гусь на вадзе...»

Плавала вутачка-гусь на вадзе,
Яе пер’янка ўсё ў залаце.
Сучыся, пер’янка, сучыся,

Учыся, маё дзіця, учыся.
– Дык як мілага назваці?
– Назавеш яго сакалком,
Накрые ён цябе рукаўком.
Назавеш ты яго душою,
Накрые ён цябе шубою.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад Сталяронак Ксеніі Раманаўны, 1881 г.н., у в. Стуканы Узрэчкага с/с. Ф.8, воп.1, спр.42, сш.1, л.23.

2.1.2. «Да наша Манечка ў палозе ляжала...»

Да наша Манечка ў палозе ляжала,
Да захацела вішнёвага соку:
– Да прывязіце Ванечку з току,
Няхай прынясе вішнёвага соку.
– Калі на сына – мушу пастарацца,
А на дачушку – няхай выбачае.
А ў нашым садзе ўсе роўныя кветкі,
Сынкі, дачушкі – усе роўныя дзеткі.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г. ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н., у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.19.

2.1.3. «Кумечка-любачка, ты чырвоная роза...»

– Кумечка-любачка, ты чырвоная роза,
Чаму не п’еш, ці за то, што прыгожа? (2 разы)
– Кумачка-любачка, ты пахнючая мята,
Чаму не п’еш, ці за то, што багата? (2 разы)
– А ў гародзе яліначка, а за гародам роза. (2 разы)
На што ж ты браў, калі то знаў,
Што я не прыгожа. (2 разы)
– А ў гародзе яліначка, а за гародам мята. (2 разы)
На што ж ты браў, калі то знаў,
Што я не багата. (2 разы)

Запісаў М.П. Гваздзёў у 1963 г. ад А. Кухта ў в. Матошкі. Ф.8, воп.1, спр.78, сш.1, л.9.

2.1.4. «Ай зелена, зелена ў лузе трава...»

Ай, зелена, зелена ў лузе трава,
Ай, весела, весела ў мужа жана.
За што яна весела, што жысь хараша?
Свякроўка не мамка – ну пайшла будзіць:
– Досыць, досыць, нявестачка, табе спаць,
Рыжыя кароўкі ў хлеме стаяць,
На поле пшанічка, пара яе жаць.
– А не будзі, мамка, няхай жана спіць,
Я ж рыжых каровак у поле паганю
А я на пшанічку жнеечак найму.
– Устань, устань, жоначка, прагуляешся,

У поле з жнеечкамі расчатаемся.
[Кожны радок паўтараецца]

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г. ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы. Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.9.

2.1.5. «Да хто-хто каля рэчанькі свішча?»

– Да хто-хто каля рэчанькі свішча?
Селязень, селязень сваю утачку ішча.
Тут была, тут яна гняздзечка віла,
– Да хто-хто, да хто-хто да па сенечках ходзіць,
Да хто-хто, да хто-хто да па новенькіх ходзіць?
Да Ванюшка да па сенечках ходзіць,
Ён сваю Манечку сочыць.
Тут была, тут яна дзіця мела.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г. ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н., у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.9, л.20.

2.1.6. «Не дужа бабка, не дужа...»

Не дужа бабка, не дужа,
Не дужа, не дужа,
На падаркі дасужа,
Дасужа, дасужа.
– Таўчы, малоць не магу,
Не магу, не магу.
Па падаркі сама іду,
Сама іду, сама іду.
Таўчы, малоць ахці мне,
Ахці мне, ахці мне.
Падарачкі дайце мне,
Дайце мне, дайце мне.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г. ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы. Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.10.

2.1.7. «Па куму з кумам...»

Па куму з кумам сем паслоў слалі,
Па бабульку ані воднага.
А бабулечка і сама ідзець,
Медны кубачак у руках нясець.
– Паздароў, Божа, маю ўнучачку,
Будзем піць, гуляць усю ночачку.
[Кожны радок паўтараецца]

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г. ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы. Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.11.

2.1.8. «Я ўчора малада была...»

Я ўчора малада была,
П’яна была, п’яна была.
Сягоння малада не буду піць,

Не буду піць.
Меліся ў мяне госцікі быць,
Госцікі быць.
Дарагія госцікі – кум да кума,
Кум да кума.
Найлепшыя госцікі – брат да сястра,
Брат да сястра.
Для кума, для кума піва вару,
Піва вару.
Для брата, для сястры мёд саладжу,
Мёд саладжу.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г. ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы. Ф.8, воп.1, спр.80, сш.7, л.12.

2.1.9. «Дзе і тая барэлачка...»

– Дзе і тая барэлачка,
Што была гарэлачка?
Ох, я ўдалая белая, румяная.
– Я ўчора ў піру была,
П’яна дамоў прышла.
Ох, я ўдалая белая, румяная.
Прыйшоўшы, па двару хаджу,
Свайго мілога буджу.
Ох, я ўдалая белая, румяная.
Я ў дзверы пастукала,
У ваконца паслухала.
Ох, я ўдалая белая, румяная.
Свёкарка журыць, точыць,
Ён мяне пабіць хоча.
Ох, я ўдалая белая, румяная.
А мой мілы па хаце ходзіць,
Ён свайго татульку просіць.
Ох, я ўдалая белая, румяная.
– Татулька мой родненькі,
Не бі жаны п’явенькай.
Ох, я ўдалая белая, румяная.
Бі жану цвярозую
Белаю бярозаю.
Ох, я ўдалая белая, румяная.
Бяроза бяленькая,
Мне жана міленькая.
Ох, я ўдалая белая, румяная.
Бяроза за бель бялей,
Мне жана за ўсіх мілей.
Ох, я ўдалая белая, румяная.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г. ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н., у в. Бараны. Ф.8, воп.1, спр.79, сш.8, л.1-2.

2.1.10. «А ў гародзе яліначка...»

А ў гародзе яліначка,
За гародамі сасна.
Хоць я пяю, весялюся,
А мне на сэрдачку тошна.
На вуліцы, на шырокай
Там кумоўё і бабоўё.
Яны судзяць і гавораць
Аба мне маладой:
– Да знаць гэта жана ў мужа,
Да ніколі не біта.
Сядзіць яна ў бяседзе,
Як пчолка ў бродзе.
Сядзіць яна ў радочку,
Як пчолка ў мядочку.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьёўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.3.

2.1.11. «Як пайду я ў луг па каліну...»

Як пайду я ў луг па каліну,
Да выламлю калінаву ветку.
Горшэ, горшэ мне ягадкі есці,
Ідуць, ідуць мне ад татулькі весці.
Хочуць аддаць мяне за старога.
А я старога здаўна не любіла,
Па ім медзі камень пракаціла.
Цяжка, цяжка мне камень каціці,
Да цяжэнька за старэнькім жыці.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьёўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.4.

2.1.12. «Пайду я ў луг па маліну...»

Пайду я ў луг па маліну,
Да выламаю малінаву ветку.
Салодка маліначкі есці.
Ідуць, ідуць мне ад татулькі весці.
Хочуць аддаць мяне за малойца.
Я й малойца і даўно любіла,
А я па ім медзі персцень пракаціла.
Лёгка было мне персцень каціць,
Лёганька за малойцам жыць.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьёўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.5.

2.1.13. «Кума па садзе хадзіла...»

Кума па садзе хадзіла,
Кума расаду садзіла.

А кум па садзе пахадзіў,
Куміну расадку пахваліў:
– Расці, расадка, бухмата,
Жыві, кумачка, багата.
Расці, расадка, висока,
Жыві, кумачка далёка.
Расці, расадка, нізенька,
Сядзь, мая кумна,
Ка мне блізенька.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьёўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.7.

2.1.14. «Ці ведаець бабка...»

Ці ведаець бабка,
Ці ведаець Любка,
За што падаркі бяруць?
– Ці хадзіла часта,
Ці насіла смачна
Радзішке сваёй?
– Я й хадзіла часта,
Я й насіла смачна
Я радзішцы сваёй.
У адзін дзень юшку,
У другі – калатушку
Я радзішцы нясла.
А на трэці дзень мак,
На чацвёрты так
Я да радзішкі йшла.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьёўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.9, л.21.

2.1.15. «У чыстым полі буён ветрык...»

У чыстым полі буён ветрык веіць,
Там удоўка пшанічаньку сеіць.
Сеіць, сеіць аж да цёмнай ночкі,
Выплакала свае ясны вочкі.
Яшчэ ўдоўка да хаткі не дайшла,
Людзі кажучь, што пшанічка ўзышла.
Яшчэ ж удоўка на лаўку не села,
А людзі кажучь, што пшанічка паспела.

Запісала Л.І. Ткачова ў 1963 г.
ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьёўны, 1907 г.н.,
у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.8, л.6.

2.2. Вясельная песня**«Парадзьцеся, парадзьцеся, брацейкі...»**

– Парадзьцеся, парадзьцеся, брацейкі,
Што будзем з сваёй сястрыцай рабіць,

Ці тут пакінем, ці з сабой возьмем, брацеткі.
Тут пакінуўшы, нашаму сэрцу жаль будзець.
З сабой узяўшы, неславачка нам будзець.
Тут пакінуўшы, будзець матулька бедаваць,
А з сабой узяўшы, будзець Колечка бедаваць.

Запісаў М.П. Гваздзёў у 1963 г.
ад А. Кухта ў в. Матошкі.
Ф.8, воп.1, спр.78, сш.1, л.12.

3. Любоўная і сямейная лірыка**3.1. Песня пра каханне «Цякла рэчка глыбокая...»**

Цякла рэчка глыбокая,
На ёй трава шырокая.
На тый траве казак ляжыць,
Над галоўкай канёк стаіць.
– Не стой, кося, нада мною,
Над маёю галавою.
Бяжы, кося, дарогаю,
Бяжы, кося, шырокаю.
Ты прыбяжы к вароцэйкам,
Ты прыбяжы к цісавенькім.
А там выйдзе старая бабка,
Старая бабка – мая мамка.
Будзе табе аброк даваці,
Будзе ў табе праўду пытаці:
– Ах ты, кося, вараненькі,
Дзе мой сыноч маладзенькі?
Ці ты яго ў палку згубіў,
Ці ты яго на вайне забіў?
– Ні я яго ў палку згубіў,
Ні я яго на вайне ўбіў.
Убілі яго ў цёмнай ночы
Дзяўчынены ясныя вочы.
Мяне вяжа да ляшчыны,
А сам пойдзе да дзяўчыны.
Мяне вяжа да бярозы,
А сам пойдзе да белай ложы.
Як у лесе ж ваўкі выюць,
Так пада мной мае ножскі ныюць.
[Кожны другі радок паўтараецца]

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы.
Ф.8, воп. 1, спр.80, сш.7, л.6-7.

3.2. «Баліць мне, малайцу, галоўка...»

Баліць мне, малайцу, галоўка,
Жэніць мяне татачка нялоўка.

Бярэць мне жоначку нялюбу.
Нялюбай жаны пасцелька не мягка
І вячэрэчка не смачна.
Нялюбай жаны абніманейка не міла,
Нялюбай жаны цалавацца праціўна.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
ад Бабіч Еўдакіі Ісакаўны, 1898 г.н., у в. Бабічы.
Ф.8, воп. 1, спр.80, сш.7, л.16.

3.3. «Як пасею я лянку...»

Як пасею я лянку
У агародзе, у вугалку,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Як удаўся мой лянок,
І з карэння – караніст,
Калінка мая, мая малінка, мая.
І з карэння – караніст,
І з галовак – сямяніст,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Палю, палю я лянок,
Прыпалюся к беражку,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Прыпалюся к беражку,
Увалюся ў травушку,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Як я ў маменькі была,
Тонка пралейка была,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Тонка пралейка была,
Удзень па нітачцы віла,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Што дзянёк, то зубок,
Што нядзельку, то радок,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Як пастаўлю я ставок,
Ад мясаеда да талок,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Нешта ў бёрдзе не бярдзіцца,
Як з калоды не вярціцца,
Калінка мая, мая малінка, мая.
З-пад калоды, з-пад ніцей
Вывела кура дзяцей,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Восем курачак,
А дзявяты петушок,
Калінка мая, мая малінка, мая.
Петушкі мае пяюць,
Курачкі кудачуць,

Калінка мая, мая малінка, мая.
 Пушчу курыцу на вуліцу,
 Сама пайду за ёю,
 Калінка мая, мая малінка, мая.
 Вы паслухайце, суседзі,
 Што свякроўка гаварыць,
 Калінка мая, мая малінка, мая.
 А то свякроўка гаварыць,
 На свайго сына браніць,
 Калінка мая, мая малінка, мая.
 – Чаму жонкі не б’еш,
 Жонцы волю даеш,
 Калінка мая, мая малінка, мая.
 Як узяў сын паплець
 І давай жонку сеч,
 Калінка мая, мая малінка, мая.
 Як ударыць па сцяне,
 А гаворыць – па жане,
 Калінка мая, мая малінка, мая.
 Як ударыць па падушцы,
 А гаворыць – па жанушцы,
 Калінка мая, мая малінка, мая.
 Да муж жонкі не пабіў,
 Толькі славы парабіў,
 Калінка мая, мая малінка, мая.
 Да муж жонкі не скалечыў,
 Толькі маменьку пацешыў,
 Калінка мая, мая малінка, мая.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г.
 ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
 у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.9, л.32-36.

4. Сацыяльна-бытавая лірыка

4.1. Салдацкая песня «Як паехаў сын Даніла...»

Як паехаў сын Даніла
 Ды на Русь на вайну.
 Яго мамка старэнька
 Усю ноч не спала,
 Усю ноч не спала,
 Усё лісточкі пісала:
 – Ты вярніся, сын Даніла,
 З усерасійскай вайны.
 Твая жана Кацярына
 Самавольна жыве.
 Твае коні паезжывала,

Твае шубы дарагія пазаношвала,
 Мяды твае салодкія пазалізвала.
 Як вярнуўся сын Даніла
 З усерасійскай вайны,
 З усерасійскай вайны.
 Як пайшла Кацярына
 Сын Данілу пераймаць,
 Сын Данілу пераймаць.
 І як выняў сын Даніла вострую меч,
 І як сняў Кацярыне галовачку з плеч.
 Як вайшоў сын Даніла ў стаенку сваю,
 Як вайшоў сын Даніла ў стаенку сваю.
 Яго коні вараныя пазастойвалі,
 Яго шубы дарагія пазалежывалі,
 Мяды яго салодкія пазаплеснівалі.
 Увайшоў сын Даніла ў святліцу сваю.
 Першы грэх, матулечка,
 Што сыночак сірата.
 Другі грэх, матулечка,
 Што Кацярыны-жаны няма.
 Трэці грэх, матулечка,
 Што я молад удавеў.

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
 ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы.
 Ф.8, воп. 1, спр.80, сш.7, л.13-14.

4.2. Салдацкая песня «А выйду я на вулачку...»

А выйду я на вулачку,
 А выйду я на вулачку,
 Ай гляну я туды-сюды,
 Ці не едзець мілы з вайны.
 Я ж мілага пераймаю,
 Вароцейкі адчыняю.
 Я коніка за ўздэчачку,
 А мілага за ручачку.
 Я коніка на стаенку,
 А мілага за скамейку.
 Я коніку аброк даю,
 А міламу мядок даю.
 А канёчак не есць, не п’ець,
 А міленькі не кушаець.
 А конік па конях іржэць,
 А мілы па дзеўках тужыць.
 [Першы радок кожнай страфы паўтараецца]

Запісала К.Б. Кузняцова ў 1963 г.
 ад Пратас Ганны Ісакаўны, 1893 г.н., у в. Бабічы.
 Ф.8, воп. 1, спр.80, сш.7, л.15.

4.3. Сацыяльна-бытавая песня «Ой, сцюдзяніцца...»

Ой, сцюдзяніцца, ой, сцюдзяніцца,
 Дробны дождж ідзець.
 Ой, сабралася бедната
 І гарэлку п’ець.
 Прыйшоў дзядзька, дзядзька багаты –
 Насміхаецца:
 – Ой, за што, за што
 Бедна басота напіваецца?
 – Ах ты, дзядзька, дзядзька багаты,
 Хадзі, выпі ў нас.
 – А я маю сто рублёў вмесце,
 Не хачу мяняць.
 Адзін за ручку, другі за ручку,
 А трэці чарку гнець.
 – Ах ты, дзядзька, дзядзька багаты,
 Гарэлкі не п’ець.
 Адзін за ручку, другі за ручку,
 А трэці ў шыю б’ець.
 – Не хадзі там, дзядзька багаты,
 Дзе басота п’ець.

Запісаў А.І. Гурскі ў 1963 г.
 ад Крывёнак Тафіліі Ігнацьеўны, 1907 г.н.,
 у в. Бараны. Ф.8, воп. 1, спр.79, сш.9, л.30-31.

5. Прыпеўкі савецкія

Ох, яблычка,
 Збоку зелена.
 Уся моладзь камсамольцы
 Любяць Леніна.

Ох, яблычка
 Калыхаецца,
 А савецкая ўлада
 Узмацняецца.

Грай, гармонь, пераклікайся
 З песняю крылатаю.
 Да багацця і да шчасця
 Прывяла нас Партыя.

Мы прыпеўкі самі склалі
 І спяваем іх не раз.
 Хай расце і багацее
 І квітнее наш калгас.

Хай жа стануць усе калгасы
 Дужымі, заможнымі.

Хай ляцяць па свету нашы
 Песні пераможныя.

Запісаў М.С. Малочка ў 1959 г. ад Лабатай Сафіі
 Яфімаўны, 1936 г.н., у в. Пятроўшчына Узрэцкага с/с.
 Ф.8, воп.1, спр.46, сш.3, л.22-23.

6. Лічылкі

6.1. «Ішла кукла па таку...»

Ішла кукла па таку
 У зялёным фартушку,
 Ела сахар і мядок,
 Выйдзі вон, каралёк.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад групы дзяцей
 дашкольнага ўзросту ў в. Патупы Узрэцкага с/с.
 Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.28.

6.2. «Ехаў гаспадзін...»

Ехаў гаспадзін па дарозе,
 Зламаў калясо на дарозе.
 Сколька гваздзей,
 Гавары паскарэй.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад групы дзяцей
 дашкольнага ўзросту ў в. Патупы Узрэцкага с/с.
 Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.28.

6.3. «Раз, два, тры...»

Раз, два, тры, чатыры,
 Пяць, шэсць, сем, восем,
 Дзевяць, дзесяць.
 Цар вялел мяне павесіць.
 Но ня доўга я вісеў,
 Вецер дунуў, я зляцеў.

Запісаў С.М. Міско ў 1959 г. ад групы дзяцей
 дашкольнага ўзросту ў в. Патупы Узрэцкага с/с.
 Ф.8, воп.1, спр.42, сш.3, л.29.

7. Загадкі

Б’юць яго рукамі,
 Б’юць яго нагамі.
 Ён не скардзіцца, не плача,
 Моўчкі лётае і скача.
 (Мячык)
 Пад адной крышай чатыры браццы стаяць.
 (Стол)
 Па моры імчыцца,
 Пад ветрам гуляе.
 Да берага дойдзе,
 Адразу знікае.
 (Хваля)

Ні акон, ні дзвярэй
Поўна хата людзей.
(Гарбуз)

Поўна бочачка віна,
Нідзе дзюрэчкі няма.
(Яйка)

Не брэша, ні кусае, а ў дом не пускае.
(Замок)

Ад рання да ночы на полі стракоча.
(Трактар)

*Запісаў М.С. Малочка ў 1959 г.
ад групы вучняў пачатковай школы ў в. Патупы.
Ф.8, воп.1, спр.46, сш.3, л.16-17.*

8. Прымаўка

Як здаровы, то і багаты.

*Запісаў М.С. Малочка ў 1959 г.
у в. Стуканы Узрэчкага с/с.
Ф.8, воп.1, спр.46, сш.3, л.6.*

Гульні

Гульня-карагод «Ходзіць мальчык малодзенькі»

Моладзь збіраецца разам, хлопцы і дзяўчаты пачынаюць спяваць:

*Ходзіць мальчык малодзенькі
На ём пінжачок кароценькі
Ходзіць, ходзіць, усміхаецца
Пацалунку дажыдаецца.*

Адзін з хлопцаў у той час, калі ўсе спяваюць, выбірае сабе дзяўчыну, якая яму больш падабаецца і цалуе яе, усе хлопцы і дзяўчаты ў гэты час хлопаюць у далоні. Пасля таго, як хлопец пацалаваў дзяўчыну, яна выходзіць і шукае сабе хлопца, які ёй больш падабаецца. Хлопцы і дзяўчаты ў гэты час спяваюць для дзяўчыны:

*Ходзіць дзевачка малодзенькая,
На ёй плацеца кароценькае
Ходзіць, ходзіць, усміхаецца,
Пацалунку дажыдаецца.*

Дзяўчына выбірае сабе хлопца і цалуе яго, усе ў гэты час хлопаюць. Затым гуляць выходзіць той хлопец, якога пацалавала дзяўчына. Гэта гульня можа працягвацца доўга, пакуль моладзі не надакучыць.

Гульня «Шавала»

Усе гуляючыя садзяцца на падлозе ў кружочак, пажадана, каб сядзелі ў перамешку дзяўчына, хлопец і гэтак далей. Ногі ва ўсіх гуляючых сагнутыя ў каленях. Гуляючыя бяруць якую-небудзь рэч, пажадана, каб гэта была дзяга, скручаная ў клубочак, і пачына-

юць перадаваць яе па кругу перад каленямі. Рабіць гэта трэба вельмі хутка. Вядучы павінен бегаць па кругу і старацца адабраць у гуляючых гэту «шавялу». Калі ён зловіць яе то павінен гэтай дзягай добра ўрэзаць па плячах таго чалавека ў каго ён адабраў гэту «шавялу». Гэты гуляючы тады становіцца вядучым, а той хто быў вядучым, садзіцца на яго месца і гульня працягваецца далей. «Шавяла» павінна перадавацца пад каленкамі гуляючых як мага хутчэй, каб вядучы не мог яе знайсці і зловіць чалавека ў каго яна ёсць.

Гульня «Апошняя пара наперад»

Арэх Соф'я Антонаўна

Усе гуляючыя дзеляцца на пары і становяцца адзін за другім парамі, так як цяпер становяцца, каб гуляць у «Ручаёк». Вядучы становіцца ўперадзе ўсёй гэтай калона і крычыць: «Апошняя пара наперад». Апошняя пара павінна як мага хутчэй прыбегчы і стаць уперадзе ўсіх. Вядучы ж не дае ім гэтага зрабіць. Калі вядучы хлопец, то ён павінен лавіць дзяўчыну, каб яна не змагла прыбегчы наперад і стаць да сваёй пары. Калі вядучая дзяўчына, то яна ловіць хлопца з гэтай пары. Калі вядучы зловіць дзяўчыну з гэтай пары, то ён бярэ яе за руку і становіцца з ёй наперад, а той хлопец, што застаўся без пары становіцца вядучым і наабарот. Калі ж апошняя пары пашчасціла і яна змагла абдурыць вядучага і яны змаглі стаць наперад за ўсіх, то вядучы застаецца той, што і быў. Ён зноў крычыць «Апошняя пара наперад», і гульня працягваецца далей.

*Запісана ў в. Лучайка
ад Арэх Соф'і Антонаўны, 1928 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Народная гульня «У пераскочкі»

У гэту гульню гулялі толькі мужчыны. Удзельнікі гульні здымаюць шапкі і кладуць іх адна на другую слупком. Потым у тым жа парадку, як складзены шапкі, пачынаюць скакаць цераз іх, каб не зачапіць шапкі нагамі. Калі хто-небудзь зачэпіць шапкі, яго гоняць «скрозь строй». Робіцца гэта так. Усе становяцца адзін за другім і шырока расстаўляюць ногі, а вінаваты паўзе ў іх пад нагамі. Яго ў гэты час б'юць шапкамі.

*Запісана ў в. Лужкі
ад Носка Ганны Іосіфаўны, 1926 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Гульня «У лапту»

Гуляюць двое, абодва з палкамі, якія называюцца лаптаю. Акрамя таго, робяць яшчэ кароценькую

палачку, у чвэрць аршына, і завастраюць у яе канцы. Гэта палачка завецца «чыжыкам». Затым на зямлі чэрцяць круг або квадрат, і адзін з ігракоў, каму прыйдзецца верх на палцы, становіцца з чыжыкам у круг, а другі ідзе ў поле. У кругу «чыжык» кладзецца на зямлю, ігрок б'е лаптай па востраму канцу яго, і «чыжык» падскоквае ўверх. У гэты час ігрок павінен ударыць яго так, каб ён паляцеў далёка ў поле. Калі ігрок прымусяць чыжык падскочыць тры разы і не здолее загнаць яго ў поле, ён прайграў і сам ідзе з круга ў поле, а на яго месца становіцца палявы. Калі ж ён выганіць чыжыка ў поле, палявы павінен пераняць яго на ляту сваёй лаптай. Тады ён ідзе ў круг. Калі ж гэта яму не ўдасца, і чыжык упадзе на зямлю, тады ён паднімае яго з зямлі і кідае ў круг. Калі падае, сам ідзе ў круг і выбівае чыжыка ў поле.

Дагаворваюцца звычайна на 50 удараў. Хто першы выканае такі лік, ён мае права прымусяць прайграўшага праскакаць на адной назе адлегласць ад поля да мяжы столькі разоў, колькі не выканана ім удараў.

*Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Спорчаны тэлефон

Усе ўдзельнікі садзяцца на лаву. Першы ўдзельнік гаворыць любое слова другому ўдзельніку. І так адзін аднаму. Водзячы пытае ў самага апошняга: «Якое слова сказаў Коля?» І так пытае кожнага, пакуль не пазнае правільнае слова. А той, хто адказаў не правільна, дае фант.

Крупы дралі

Пары браліся за рукі, і хто даўжэй пракружыцца, той выігравае.

*Запісана ў в. Галубчыкі
ад Грыбун Марыі Васільеўны, 1924 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Адгадай: «хто?»

Удзельнічае розная колькасць чалавек. Водзячага выбіраюць лічылкай. Ён становіцца і складае рукі так, каб ладонь адной рукі была адкрытай, а другой закрываецца.

Усе астатнія знаходзяцца за спіной водзячага. Адзін з іх б'е па руцэ водзячага, а ён павінен адгадаць хто яго ўдарыў і гэтак пакуль не адгадае.

*Запісана ў в. Сасноўка
ад Зінкевіча Сямёна Аляксандравіча, 1926 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Народная гульня «Фанты»

Вядучыя (а іх было два: хлопец і дзяўчына) у кожнага ўдзельніка бяруць «фант» (хустачка, шпілька, брошка, лента і інш.). Калі «фанты» ўсіх сабраны, вядучыя, дзержучы адзін «фант», пытаюць: «Што прысудзіць гэтаму «фанту»?» Усе ў адказ, напрыклад, пазнаёміцца з усімі, пацалаваць суседку, пратанцаваць і т.д.

Галубы. Становяцца ў адну лінію хлопцы і дзяўчаты (праз аднаго хлопец – дзяўчына, хлопец – дзяўчына), яны перадаюць із рота ў рот саломінку.

Мост. Вядучая кажа: «А вось гэтаму «фанту» пастроіць мост». Той удзельнік, чый выпаў «фант» выходзіць на круг і выклікае да сябе дзяўчыну (калі гэта хлопец, а калі дзяўчына, то хлопца). Калі «мост» пабудаваны – усе цалуюцца.

Пошта. А вось гэтаму «фанту» – выйсці за дзверы. (За дзверы выходзіць той, чый выпаў «фант»). Вядучая, падыходзячы да дзяўчыны (калі за дзвярамі хлопец) кажа: «Табе прыйшла пошта». Яна павінна выйсці за дзверы і пацалавацца з тым, хто стаяў за дзвярыма.

*Запісана ў в. Шо
ад Анашкевіч Антаніна Іосіфаўна, 1928 г.н.,
Паўлоўскай Веры Фёдораўны, 1925 г.н., в. Івесь.
Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым
арганізацыйна-метадычным цэнтрам*

Карагод «Варабей»

Удзельнікі карагода звяртаюцца да хлопца («вараб'я»), які стаіць у крузе:

*– Скажы, скажы, варабей,
Скажы, скажы, маладзенькі,
Як старыя ходзяць,
Як яны гуляюць.*

Ён павінен паказаць і прыгаварвае:

*– Вось і гэта, вось і так
(кашляе, чыхае, цяжка дыхае і г.д.).*

А песня далей просіць:

*– Як жаніх з нявестаю
Пад вянец ідуць?*

Ці, напрыклад, паказаць прыблізную паходку якой-небудзь дзяўчыны і калі гэта ўдаецца, то зарабляе пацалунак.

*Запісана ў в. Ракаўцы
ад Хуцкай Веры Паўлаўны, 1926 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Карагод «Зайчык па сенічках гуляў»

Узяўшыся за рукі, моладзь утварае круг у цэнтры якога хлопец («заяц» ці то «мядзведзь», «каза»), вадзілі карагод і спявалі:

– *Зайчык па сенічках гуляў,*

Гуляў шэранькі,

Па новенькіх разгуліваў.

«Заяц» пытаецца выйсці з круга, але яго не пускаюць і пры гэтым спяваюць:

– *Некуды шэраму выскачыць.*

І калі яму ўсё ж удаецца вырвацца з круга, то дзяўчаты, чые рукі яму ўдалося разарваць, цалуюць яго прынародна па чарзе. І так паўтараецца некалькі разоў.

Запісана ў в. Шо ад Ананька Ядзвігі Пятроўны, 1927 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Гульня «Пакажы сябе»

Выходзіць вядучая і ўсім па чарзе загадвае загадкі («На той свет ідзе скака, з таго свету ідзе – плача» («Вядро ў студні»)). І калі той, каму загадку загадалі праз устаноўлены час не адказаў, а пры гэтым павінна быць цішыня, падказваць забараняецца, то ён павінен выйсці ў круг і выканаць песню, сплясаць ці расказаць верш. Калі не можаш і гэтага, цалуй таго, хто загадваў загадку.

Запісана ў в. Івесь ад Аношка Фэлі Францаўны, 1925 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

«У карагодзе мы былі»

Хлопцы і дзяўчаты бяруцца за рукі і ўтвараюць карагодны круг. У сярэдзіне яго ходзіць адна пара і прытанцоўвае, а астатнія рухаюцца вакол іх і спяваюць (кожны радок паўтараецца двойчы):

– *У карагодзе мы былі,*

Ай, люлю, былі мы.

– *Каго вы там відзелі,*

Ай, люлю, відзелі?

– *Мы відзелі парачку,*

Ай, люлі, парачку.

– *Ты, парачка, патанцууй,*

Ай, люлі, патанцууй.

Пара, станцаваўшы, выходзіць з карагоднага круга. Іх месца займае іншая пара, якая паўтарае тое ж самае.

Гульня «Перацягні»

Двое ўдзельнікаў, узяўшыся правымі рукамі за паясы, цягнуць адзін другога ў процілеглыя бакі,

стараюцца дацягнуцца левай рукой да прадмета, які ляжыць на стуле (прадмет можа быць любы). Хто з трох разоў дацягнецца да прадмета, той лічыцца пераможцам.

Гульня «Зачэп»

«Зачэп» – старажытная беларуская гульня, у якой удзельнічаюць два чалавекі. Для гульні патрэбны стол. Удзельнікі, седзячы або стоячы адзін супраць другога за сталом, фалангамі сярэдніх пальцаў правай (левай) рукі стараюцца працягнуць партнёра. Другой рукой яны ўпіраюцца ў стол. Прайграе той, хто першы разагне палец.

Запісана ў в. Вераб'і ад Селязень Надзеі Аркадзьеўны, 1923 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Гульня «У каваля»

Выбіраюць з удзельнікаў гульні «каваля». «Каваль» скручвае пыху з хусткі або ручніка. На лаве пад шапкай ці яшчэ пад чым хавае якую-небудзь рэч, нарыклад, арэх, цыбуліну, гарошыну і г.д. Да «каваля» падыходзяць па чарзе дзеці і адгадваюць, што схавана. Хто не адгадае ад першага разу, таго «каваль» б'е пыткай. Так праходзяць усе ўдзельнікі гульні. Калі ніхто з удзельнікаў не адгадае, які прадмет схаваны, тады ўсе б'юць «каваля».

Запісана ў в. Кавалі ад Пятроўскай Галіны Адамаўны, 1924 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Гульня «У казу»

У «казу» гуляюць галоўным чынам у полі, у час пасьбы коней – «кала коней». Перш за ўсё выбіраюць пастуха. Робіцца так: шырока растаўляюць ногі і, схіліўшыся, кідаюць праз іх шапкі ад сябе. Чыя шапка ўпадзе бліжэй, той і павінен пасвіць «коз». Тады ўдзельнікі ўбіваюць у зямлю слупок, прывязваюць да яго аброць з повадам і даюць пастуху канец повада ў рукі. На такой адлегласці павінен знаходзіцца ад слупка. Потым удзельнікі складваюць ля слупка свае шапкі, якія называюцца «козамі».

Пастух бярэ ў рукі дубец або пугу і пасе «козы», гэта значыць стараецца не дапусціць, каб нехта падбег да слупка і ўхапіў сваю шапку. Калі ж удаецца ўхапіць тры «казы» (шапкі), пастуха гоняць скрозь строй. Усе ўдзельнікі зноў шырока растаўляюць ногі, а пастух павінен на кортачках бегчы паміж імі. Пры гэтым яго б'юць шапкамі.

Запісана ў в. Ломашы ад Раманчук Ганны Пятроўны, 1926 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Гульня «Прарок»

Гульцы выбіраюць паміж сябе «прарока» і садзяць яго пасярод хаты на ўслоне. Тады «прароку» пакрываюць хусткай галаву і ўсе, пабраўшыся за рукі, ходзяць наўкола яго.

Па чарзе кожны з гуляючых кладзе руку на галаву «прарока», а яшчэ абы хто выбраны з чарады, калі пакладзе на галаву «прарока» руку хлопец, кажа «Адам», а калі пакладзе дзяўчына, то кажа «Ева». Тады «прарок» вясчуче, што спаткае ў жыцці. Аднаму кажа, што будзе багаты, другому, што будзе ўсе жыццё плакаць і г.д.

У гэтай гульні, калі «прарок» умее добра жартавач, бывае шмат смеху, весялосці.

Запісана ў в. Адамаўка ад Ясюк Ганны Ільвічны, 1925 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Народнае гулянне «Фанты»

Удзельнікі садзяцца ўдоль сцяны, ці ў круг. Вядучая першаму ўдзельніку гаворыць слова (любое). Першы ўдзельнік перадае яго другому ўдзельніку і г.д. (слова маглі сказаць і другое). Вядучая ў апошняга пытае слова. Калі ён адказвае не правільна, пытае ў усіх. І той, хто непраўльна адказвае, з таго «фант» (гэта мог быць любы прадмет). Каб выкупіць «фант», трэба было выканаць тое заданне, якое загадае вядучая.

Заданні былі вельмі розныя: паказаць калена (саломку разламаць), спець, станцаваць, самае цяжкое – адзець пакойніка (мала таго, што трэба было злажыць рукі, ногі, трэба было і плакаць).

Запісана ў в. Шо ад Цалко Леаніды Ціханаўны, 1923 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Народная гуляння «Чарадзеі»

Гульня праводзіцца пры ўдзеле любой колькасці чалавек і як дазваляе месца. Бярэцца невялікі прадмет (мячык, шарык, кветка ці што-небудзь другое) – гэта і ёсць «чарадзеі». Удзельнікі становяцца ў круг далёка адзін ад аднаго і перакідаюць «чарадзея» адзін другому. Калі першы «чарадзеі» упаў на падлогу, усе павінны «замерці» і стаяць да таго часу, пакуль хто-небудзь не парушыць маўчанне (павернецца, засмяецца). Той, хто не вытрымліваў правіл, атрымліваў штрафное ачко і выбываў з гульні. Затым гульня пачыналася спачатку. І у выніку, калі апошнім застаецца хлопец – то ён цалуе дзяўчыну (тую якую хоча), а калі дзяўчына – хлопца.

Запісана ў в. Мосар ад Дайлідзёнак Тэрэзы Францаўны, 1923 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Народная гуляння «Тое, што выбраў»

Усе сядзяць на лавах, моўчкі, не шавелючыся. У сярэдзіне круга хлопец з завязанымі вачыма. Яго заданне знайсці дзяўчыну, якая яму падабаецца і якую ён хоча правесці да дому. Па чарзе хлопец рукамі гладзіць дзяўчат па галаве, твары, плячах.

Знаходзіліся жартатунікі, якія бралі ў дзяўчыны хустку і завязвалі сабе. Былі і такія выпадкі, што падобных жартатунікоў выбіралі сабе ў спадарожніцы.

Запісана ў в. Празарокі ад Брэхун Ванды Францаўны, 1926 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Гульня «У рамя»

Усё так, як у «Трэцяга лішняга», але ў таго хто даганяе – у руцэ рамень, якім ён павінен уцякаемага ўдарыць. Калі вядучы дакрануўся рамнём да таго, хто ўцякае, той становіцца вядучым.

Гульня «Трэці лішні»

Усе становяцца ў круг парамі. Двое вядучых (адзін уцякае, другі даганяе па знешняму кругу). Той, хто ўцякае (каб не даганяць) павінен стаць у перад лубой пары. А той, хто атрымаўся трэці лішні – ўцякае. Так прадаўжаецца да таго часу, пакуль той, хто даганяе дакранецца да таго, хто ўцякае. Гульня пачынаецца ізноў, толькі ўжо той, хто ўцякаў – даганяе.

Запісана ў в. Лаўцы ад Пахілка Нэлі Паўлаўны, 1929 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Народная гульня «Ручаёк»

Вельмі распаўсюджаная гульня, якая захавалася да нашага часу.

Пад вальс гуляюць пара за парай па кругу, трымаюцца за рукі, ствараючы паміж імі карыдор. Вядучы праходзіць па карыдоры і выбірае сабе любога партнёра. Існуе правіла пры гэтым:

– выбраны не павінен адказваць ісці ў пары з вядучым;

– вядучага нельга затрымліваць, калі ён ідзе па карыдору;

– вядучы можа праходзіць некалькі разоў у пошуках партнёра сабе ў пару.

Калі надакучвала гуляць у «Ручаёк», то наступны танец ужо танцавалі з тым, з кім ты аказаўся ў пары.

Запісана ў в. Папшычы ад Губскай Марыі Пятроўны, 1928 г.н. Матэрыялы прадстаўлены Глыбоцкім раённым арганізацыйна-метадычным цэнтрам

Гульня «Паясы»

Дзяўчына трымае некалькі паясоў у сябе над галавой. Хлопцы накручваюць кожны свой пояс на

калодачку, хто першы дойдзе да дзяўчыны – той атрымае пацалунак.

*Запісана ў в. Мацясы
ад Хомчанка Івана Пятровіча, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Гульня «Саломінка»

На ўслоначак становіцца дзяўчына, якая ў рот бярэ саломінку. Той хлопец, які з трох раз дастане саломінку, атрымлівае ад дзяўчыны пацалунак. Калі з трох раз не атрымліваецца, то першага хлопца замяняе другі і г.д.

*Запісана ў в. Пліса
ад Нявед Глафіры Іванаўны, 1928 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Гульня «Панначка»

Удзельнікі становяцца ў круг. Кожны атрымлівае свечку і запальвае яе. Як зайграе музыка пачынаюць ісці па крузе. Калі музыка перапыняецца, кожны стараецца задзьмуць свечку суседа. У каго свечка тухне, той кладзе фант у капялюш і выходзіць з гульні. Той, хто застаецца разыгрывае фанты (дае заданні). Праіграўшыя выкупліваюць свае рэчы.

*Запісана ў в. Мацясы
ад Хомчанка Івана Пятровіча, 1925 г.н.
Матэрыялы прадстаўлены
Глыбоцкім раённым арганізацыйна-
метадычным цэнтрам*

Крутуха

Выходзіць малец і дзеўка і танцуюць, пяюць песні, а потым мяняюцца.

Карагод

Быў круг, хлопец стаяў у ім, пелі песню, а потым ён выбіраў жанчыну. Пасля таго як ён выбраў сабе пару іншыя спявалі:

– Стань, парачка, патанцуй,
Стань, парачка, пацалуй.
Пасля гэтага спявалася песня:
– У карагодзе былі мы,
У карагодзе былі мы.
Ой, люлі, былі мы,
Ой, люлі, былі мы.
А што мы там відзелі,
А што мы там відзелі.
Ой, люлі, відзелі,
Ой, люлі, відзелі.
Мы відзелі парачку,
Мы відзелі парачку.
Ой, люлі, парачку,

Ой, люлі, парачку.
Кавалеры-дамачку
Кавалеры-дамачку.
Ой, люлі, дамачку,
Ой, люлі, дамачку.

Каценька

Танцавалі чатыры пары па тры, пры гэтым спявалі песню:

– Дзе ж ты была, Каценька?
Дзе ж ты была, Каценька?
Ой, роза, роза Каценька.
Ой, роза, роза Каценька.
– На гулянні, баценька,
На гулянні, баценька.

Ой, роза, роза баценька,
Ой, роза, роза баценька.
– С кем гуляла, Каценька?
С кем гуляла, Каценька?
Ой, роза, роза Каценька,
Ой, роза, роза Каценька.
– З афіцерам, баценька
З афіцерам, баценька.
Ой роза, роза баценька
Ой роза, роза баценька.
– Чем плаціла, Каценька?
Чем плаціла, Каценька?
Ой, роза, роза Каценька,
Ой, роза, роза Каценька.
– Я дзеньгамі, баценька
Я дзеньгамі, баценька.
Ой, роза, роза баценька,
Ой, роза, роза баценька.
– Дзе ж ты брала, Каценька?
Дзе ж ты брала, Каценька?
Ой, роза, роза Каценька,
Ой, роза, роза Каценька.

*Запісана ў в. Загор’е
ад Януш Леанілы Аркадзьеўны, 1933 г.н.*

Фанты

Сядзяць, скажам, па парах. Возьмеш у далонь што-небудзь там, ці капейку, ці што. Ідзеш і гэтак во кожнаму ў рукі, а куды яно вываліцца, ніхто ж не знаіць. Ну, і тады на обшчэство на ўсё кажыш: «Што гэтаму фанту зрабіць?» Ну, патанцаваць, папіяць. Ну, тады ж ужо той раскрыіць рукі, у каго ж гэты фант. Хочаш, не хочаш, бягі танцуй.

*Запісана ў в. Карабы
ад Касцюкевіч Генрыкі Іосіфаўны, 1938 г.н.*

І.І. Волкаў – збіральнік скарбаў народнай мудрасці

Прапанаванае выданне нельга ўявіць без аўтэнтычных запісаў прыказак і прымавак, народных песень, прыпевак, легенд і паданняў, абрадаў і звычаяў, народных вераванняў, запісаных апантаным краязнаўцам, былым настаўнікам Псеўскай сярэдняй школы, паэтам Іванам Іванавічам Волкавым, які ўсё запісанае ім ад мясцовых жыхароў прадставіў у сваёй рукапіснай кнізе «Дыяменты роднай мовы». Прачулы заклік мясцовага патрыёта з’яўляецца і сёння надзвычай актуальным для ўсіх, хто занепакоены захаваннем скарбаў нацыянальнай культуры, бо, як заўважыў мясцовы патрыёт, «гэта і памяць на шляху адраджэння роднай мовы, гэта нашы карані, наш гонар за створанае папярэднімі пакаленнямі».

Запісаныя Іванам Іванавічам Волкавым фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы, а таксама яго ўласныя назіранні і разважанні прадстаўлены ў аўтарскай апрацоўцы. У дадзеным выданні захаваны асноўны змест падрыхтаванага рукапісу кнігі «Дыяменты роднай мовы», але скарочаны асобныя фрагменты і зроблены некаторыя ўдакладненні па класіфікацыі фальклорных жанраў і іх размяшчэнні.

На вялікі жаль, Іван Іванавіч Волкаў 18 снежня 2001 года пайшоў з жыцця, але ён унёс значны ўклад у справу збірання і захавання духоўнай спадчыны Глыбоцкага раёна, таму і з’яўляецца невыпадковым зварот у гэтай кнізе да яго рукапіснай працы і аўтабіяграфіі гэтага чалавека – патрыёта малой радзімы.

З аўтабіяграфіі І.І. Волкава

Я, Волкаў Іван Іванавіч, нарадзіўся 7 студзеня 1930 года ў вёсцы Пусташы Гаранскага сельсавета на Полаччыне. Побач працякала невялікая рэчка з чароўнай назвай Дзівац. Улетку на Дзіваці хлопцы рабілі застаў-плаціну, збіралася нямнога вады, утвараўся добры плавальны басейн, на прыстані, насупраць нашай хаты, цэлы дзень было людна і гаманліва.

Бацькі мае, маці Матрона Аляксееўна і бацька Іван Максімавіч, займаліся сельскай гаспадаркай. А зямлі ў іх было ўсяго 1,5 дзесяціны. У год майго нараджэння аднымі з першых уступілі ў калгас, які назвалі крыху пазней «Днепрабудам».

Маці ведала і спявала многа беларускіх песень, чытала на памяць вершы Янкі Купалы, Якуба Коласа. Мова бацькі была перасыпана прымаўкамі, прыказкамі, трапнымі выразамі. Бацька ведаў і расказваў нам, дзецям, (быў у мяне старэйшы брат Васіль і маладзейшая за мяне на тры гады сястра Ліда) шмат забаўных і смешных гісторый.

Зазначу, што вучыцца мне было заўсёды цікава. На шостым годзе жыцця я ўжо добра чытаў. У 1941 годзе закончыў 4 класы Скарадскай пачатковай школы. У гады Вялікай Айчыннай вайны жыў з бацькамі ў вёсцы Пусташы. Адступаючы, немцы датла спалілі нашу

вёску. З 1944 па 1947 гады я вучыўся ў Лявонаўскай сямігадовай школе, што знаходзілася ў суседнім Шумілінскім раёне, на беразе ракі Обаль, або, як яе звалі, Абальянкі. Класы школы размяшчаліся ў прыватных дамах, сшыткаў не хапала, пісалі на абгортчнай паперы і газетах. Сямігодку закончыў з пасведчаннем, дзе па ўсіх прадметах была адна адзнака – «выдатна». Восьмы клас закончыў у 1948 годзе ў Обальскай сярэдняй школе, што ў Шумілінскім раёне. Хадзіць у школу было далёка, 10 кіламетраў, за навучанне ў старэйшых класах трэба было плаціць па 75 рублёў у паўгоддзе, 150 рублёў за год. Нашай сям’і цяжка было адшукаць такія сродкі і я, захварэўшы на апендыцыт, ад сваіх аднакласнікаў адстаў, у дзявяты клас не пайшоў.

У наступным, 1949 годзе, паступіў на першы курс Полацкага педвучылішча. Мне вельмі хацелася стаць настаўнікам. Я вельмі любіў свайго настаўніка ў пачатковай школе Станіслава Васільевіча Савіцкага, паважаў настаўнікаў Лявонаўскай сямігодкі: выкладчыцу матэматыкі Усцінню Фёдарэўну Абраменка, выкладчыцу гісторыі Марыю Фёдарэўну Фядура, дырэктара школы, удзельніка Вялікай Айчыннай вайны Мікалая Ягоравіча Ерашкова. Настаўнікам працаваў і мой старэйшы брат Васіль. Павага да дзяцей, высокае педагогічнае майстэрства гэтых людзей заклалі ў мяне жаданне стаць сейбітам разумнага, добрага, вечнага.

Гады вучобы ў Полацкім педвучылішчы для мяне былі сапраўдным святам. Педагогі вучылішча: Надзея Платонаўна Ярмук, Фёдар Данілавіч Шараеў, Зінаіда Васільеўна Абраменка, дырэктар вучылішча Макар Фёдаравіч Макаранка, старшы выкладчык Цімафей Іванавіч Чабоха – імкнуліся ўзброіць нас, студэнтаў, асновамі навук, закласці трывалы падмурак метадыкі выкладання прадметаў і выхавання, а таксама развіць нашу грамадскую актыўнасць. У вучылішчы працавалі шматлікія гурткі, спартыўныя секцыі. Я, напрыклад, спяваў у шасцігалосым хоры педвучылішча, у якім удзельнічала больш за восемдзят студэнтаў, а таксама браў удзел у драматычным гуртку і секцыі чытальнікаў. Тры гады ў камітэце камсамола я адказваў за насценны друк педвучылішча і быў дыктарам на радыёвузле. На трэцім і чацвёртым курсах я атрымліваў павышаную стypендypю. Закончыў педвучылішча ў 1953 годзе, атрымаў дыплом з адзнакай і адразу ж паступіў у Віцебскі педагогічны інстытут на завочнае аддзяленне, на гістарычны факультэт. Пасля трох гадоў вучобы гістарычны факультэт з Віцебскага педінстытута перавялі ў Магілёўскі педінстытут, які я і закончыў у 1958 годзе.

Пры размеркаванні выпускнікоў педвучылішча я атрымаў накіраванне ў былы Пліскі раён, а адтуль – у Чарневіцкую сярэднюю школу. Пачаў працаваць з першым класам і адначасова выкладаў гісторыю і геаграфію ў 5–6 класах, быў выбраны сакратаром камсамольскай арганізацыі мясцовага калгаса імя Чкалава. У школе працавала многа маладых настаўнікаў. Завадатарамі ў мастацкай самадзейнасці былі выпускнік Аршанскага настаўніцкага інстытута Мікалай Фёдаравіч Пашынскі

і аўтар вось гэтай кнігі. З настаўніцкай і калгаснай моладзі быў створаны драматычны калектыў, які за кароткі час ажыццявіў пастаноўку буйных п’ес, такіх як «Паўлінка» Янкі Купалы, «Несцерка» Віталія Вольскага, «Папараць-кветка» Івана Козела. У «Паўлінцы» я выконваў ролю пана Быкоўскага, у п’есе Вольскага – ролю Несцеркі, у «Папараць-кветцы» – ролю Лобуша. Мы самі пісалі сцэнарыі свят і праграмы вечароў, складалі прыпеўкі на мясцовыя тэмы. Вось з гэтага і пачалася мая справа па зборы народных скарбаў.

У 1961 годзе я быў прызначаны дырэктарам Псеўскай васьмігадовай школы, якая ў 1971 годзе перарасла ў сярэднюю. У 1972 годзе ў Псуі было завершана будаўніцтва новага будынка школы на 320 месц. У 1974–1975 навучальным годзе ў Псеўскай сярэдняй школе было 287 вучняў, працаваў прышкольны інтэрнат, у якім пражывала 45 вучняў, у вячэрняй школе было 27 вучняў, настаўнікі давалі кансультацыі па прадметах, прымалі залікі і экзамены ў 15 вучняў, што вучыліся ў Глыбоцкай завочнай сярэдняй школе. А кожнае лета на базе нашай школы працаваў летні піянерскі лагер, дзе адпачывала больш як паўсотні вучняў, а таксама актыўна дзейнічаў лагер працы і адпачынку старшакласнікаў. Для параўнання: у 1995–1996 навучальным годзе ў Псуі ў сярэдняй школе 113 вучняў, няма больш ні прышкольнага інтэрната, ні вячэрняй школы, ні лагераў. А краязнаўчы музей няспынна папаўняўся новымі экспанатамі, за год у музеі праводзілася да сотні экскурсій, працавала турбаза: школьнікі раёна мелі магчымасць адпачыць у Псуі, пераначаваць.

На ўсё хапала часу. Настаўнікі школы прымалі актыўны ўдзел у мастацкай самадзейнасці, народных святах вясны і ўраджаю. Я ўваходзіў у склад камісіі па народных абрадах пры Псеўскім сельскім савеце, быў грамадскім сватам. Наша камісія праводзіла ўрачыстую рэгістрацыю шлюбаў і нованароджаных, наладжвала ўрачыстыя провады хлопцаў у армію, а ветэранаў – на пенсію. Адначасова для мяне гэта былі гады плённай работы па зборы матэрыялаў для кнігі «Дыяменты роднай мовы»: я запісваў прымаўкі, прыказкі, трапныя выразы, мясцовыя гаворкі, дыялекты, народныя песні, прыпеўкі, легенды, паданні, прытчы, замовы, сказы, даследваў паходжанне назваў нашых азёр, рэк, населеных пунктаў, мяне цікавіў народны побыт, заняткі, павер’і, народныя гульні жыхароў нашага краю. Паралельна, наведваючы вёску Пусташы на Полаччыне, дзе я нарадзіўся, я збіраў і там такія ж матэрыялы, які чакае свайго афармлення ў рукапісную кнігу «Полацкія гаворкі». Матэрыялы «Дыяментаў роднай мовы» і фрагментаў «Полацкіх гаворак» друкаваліся і працягваюць друкавацца на старонках глыбоцкай раённай газеты «Веснік Глыбоччыны», абласной незалежнай газеты «Віцебскі рабочы», вядучай рэспубліканскай газеты «Звязда». 4 верасня 1995 года рэспубліканскае тэлебачанне ў праграме «Беларускі дом» удзільла ўвагу маёй рукапіснай кнізе «Дыяменты роднай мовы». Рэжысёр перадачы Валерыя Скварцова і вядучы Сяргей Тарасаў на працягу сямі хвілін знаёмілі гледачоў са зместам маёй рукапіснай кнігі.

Я нарадзіўся ў год каня і ўсё жыццё шчыра цягнуў свой воз. І ўсё ж я лічу сябе шчаслівым чалавекам. 40 гадоў (лічачы і гады вучобы) я быў звязаны са школай, ніводнага дня не быў на бюлетэні. Я любіў работу настаўніка, любіў свой прадмет – гісторыю, усё жыццё займаўся вывучэннем гісторыі роднага краю – краязнаўствам, друкаваўся ў часопісах «Народная асвета», дзе было змешчана тры мае артыкулы: «Краязнаўства – наш памочнік», «З вопыту работы школы па арыентаванні вучняў на сельскагаспадарчыя прафесіі», «На струмені жыцця» – нарыс пра заслужанага настаўніка БССР, удзельніка Вялікай Айчыннай вайны Васіля Іосіфавіча Кудашова, і ў часопісе «Школа і прайзводство» быў змешчаны мой артыкул па выніках майго ўдзелу ва Усесаюзных педагогічных чытаннях у горадзе Алма-Аце, дзе асвятляўся становачы вопыт работы калектыву нашай школы па прафесійнай арыентацыі вучняў.

Вытрымала два выданні кніга «Настаўніку сельскай моладзі», якая выйшла ў свет у выдавецтве «Ураджай» у 1983 і 1986 гадах, адным з аўтарам якой быў і я, у напісанні кнігі «Памяць. Глыбоцкі раён» удзельнічаў і я.

Пры афармленні краязнаўчага музея ў нашай школе мной быў створаны рукапіс кнігі (фармату як дадзеная «Дыяменты роднай мовы»): «Старонкі подзвігу», «Агнявыя дні» – пра падзеі Вялікай Айчыннай вайны на тэрыторыі Псеўскага сельсавета, «Даўжанскія краявіды» – аб прыгажосці роднага краю, альбомы «Подзвіг разведчыцы», «Людзі і баявыя справы партызанскай брыгады «Кастрычнік», «Сувораўцы цвёрда стаялі». «З гісторыі вёскі Псуя». Разам з настаўнікамі Краснік Марыяй Іларыёнаўнай і Маўчун Валянцінай Лявонаўнай складзены «Гістарычна-геаграфічны атлас Псеўскага сельсавета», рукапісную кнігу з працягам «Па шляху да ведаў» – аб развіцці народнай адукацыі ў нашых мясцінах, альбом «Герой Савецкага Саюза – наш зямляк» – пра ўраджэнца вёскі Калена Псеўскага сельсавета, генерал-лейтэнанта Казлова Пятра Міхайлавіча.

Я шчаслівы ў тым, што мая праца была заўважана і ацэнена грамадскасцю: у 1966 годзе, калі я меў 36 гадоў, мне было прысвоена ганаровае званне «Заслужаны настаўнік БССР», я быў унагароджаны ордэнам «Знак пашаны» і медалямі, Ганаровай Граматай Вярхоўнага Савета БССР».

Я лічу сябе шчаслівым і ў сямейным жыцці: разам з жонкай Надзеяй Давыдаўнай мы нарадзілі і выхавалі пяцёрых сыноў, якія сталі прыстойнымі людзьмі, маюць свае сем’і, а мы радуемся, што ў нас падростае шэсць унукаў.

У такіх абставінах я знаходзіў час і пісаў вершы, якія друкаваліся ў перыядычным друку і аформлены ў рукапісным зборніку «Эстафета вясны». Зараз працую над стварэннем рукапіснай кнігі «Азёры і малыя рэкі Глыбоччыны».

8 студзеня 1996 года.

ДЫЯМЕНТЫ РОДНАЙ МОВЫ

Іван Волкаў

Прадмова

*Багата, родная ты мова,
Цябе стварыў і ўзнёс народ.
А вобразы, якія ў словах,
А параўнанняў што за ўзлёт.*

П. Броўка

Псееўшчына. Родная зямля, невялікі куточак маці Радзімы. Нельга не захапляцца непаўторнай прыгажосцю тваіх цудоўных краявідаў. Пеніцца хвалямі возера Доўгае – наш беларускі Байкал – самае глыбокае возера ў Беларусі. Славіцца багатымі ўловамі рыбы возера Шо – возера легенд. Непаўторнай прыгажосцю – лясныя рэчкі Шоша, Кручонка, Даўжанка, Свісла, Сухамерына, Свісянка. Тутэйшыя лясы багаты на ягады, грыбы, арэхі, разнастайны іх раслінны і жывёльны свет. Велічныя нашы сасновыя бары і бярозавыя гаі.

Здаўна пасяліліся ў нашым краі старанныя і працавітыя людзі. Гэта іх рукамі і энергіяй адваяваны ў прыроды пашы, лугі, сенажаці. Складанай была гісторыя роднага краю. На нашай зямлі і сёння шмат селішчаў – месцаў, дзе даўным-даўно жылі нашы далёкія продкі. Самае вядомае пасяленне крывічоў на паўднёвым беразе возера Шо. Другое пасяленне нашых продкаў паблізу вёскі Псуя, на цяперашнім могільніку вёскі Зябікі, на левым беразе рэчкі Кручонкі. Аб родавым ладзе, які панаваў у той час на нашай зямлі, сведчаць сёння шматлікія курганы, валатоўкі-магілы, старадаўнія пахаванні. Славянскае племя крывічоў жыло па суседству з балтамі, плямёнамі, якія прыйшлі ў наш край з берагоў Балтыйскага мора. Балты з цягам часу асіміляваліся з славянамі, прынялі іх звычаі і мову. Ішоў час. Нашы землі ўваходзілі ў склад Кіеўскай Русі, потым Полацкага княства, затым Вялікага Княс-тва Літоўскага і Рэчы Паспалітай. У канцы XIII стагоддзя наш край адышоў пад Расію. З 1921 па 1939 год мы ў складзе панскай Польшчы. Восенню 1939 года адбылося ўз'яднанне Заходняй Беларусі з Беларускай Савецкай Рэспублікай. Потым прыйшлося перажыць цяжкія гады Вялікай Айчыннай вайны.

Праз віхуры і ліхалецці нашы землякі праняслі і захавалі да нашага часу свае звычаі, абрады, паданні і легенды, песні, прытчы, сказы, назвы нашых азёраў, рэк, вёсак, гайкоў, урочышчаў і, самае галоўнае, сваю родную мову.

Да нашых дзён дайшоў тыповы крывіцкі культ агню, раслін і вады; палаючае кола і вогнішчы на Купалле, пасвяшчэнне вярбы перад Вялікаднём, упрыгожванне бярозкамі жылля на Троіцу, набор вады свянцонай на Вадохрышча.

Збіраючы на Псееўшчыне фальклор і этнаграфічны матэрыял, я адчуў непаўторную несапсаванасць мовы нашых землякоў. А яна ж такая чыстая, прыгожая, напеўная, ласкавая, жывая, родная, дарагая мова наша беларуская, бясцэнны скарб народа. Кожнае слова – гэта згустак глыбокага ведання жыцця, развагі, дабрыві, шчырай праўды. Багацце народнай мовы ў тым, што яна жыве, бытуе ў шырокіх працоўных махах, няспынна ўзбагачаецца і развіваецца.

Мова – носьбіт нацыянальнай культуры народа. Запісаныя мной прымаўкі, прыказкі, гаворкі, песні, прыпеўкі, паданні, легенды – гэта самацветы, дыяменты роднай мовы. Як самыя дарагія ўпрыгожванні яны робяць нашу мову вобразнай, мілагучнай, змястоўнай, сакавітай, адлюстроўваюць узровень культурнага развіцця народа, раскрываюць яго характар, шчодрасць яго душы.

Наша беларуская мова развіваецца ў асяродку двухмоўя, пад добраахвотным уплывам вялікай рускай мовы, якая і па лексіцы, і па граматычнаму складу вельмі блізкая беларускай мове. Я за тое, каб кожны з нас добра ведаў і рускую мову. Яна – сродак міжнацыянальных зносін. Аднак і сваю родную беларускую мову трэба ведаць не горш рускай і не саромецца гаварыць на ёй. Заклікаю: не цурайцеся роднай матчынай мовы. Мы павінны ведаць, што мова – адна з галоўных адзнак нацыі. Знікненне мовы вядзе да знікнення нацыі, а гэта ўжо трагедыя. Вось чаму ў кнізе «Дыяменты роднай мовы» я імкнуўся на канкрэтных прыкладах паказаць, даказаць, пераканаць усіх у тым, што матчына мова – найвялікшы скарб народа, нам яго берагчы і захоўваць.

Народ – стваральнік і вечны захавальнік роднай мовы. Мае землякі тонка адчуваюць роднае слова. З імі прыемна пагутарыць, з іх вуснаў пачуць шчырую праўду жыцця, развагу аб гісторыі роднага краю, клопат і адначасова адказнасць за яго будучыню, меркаванні аб надзённых справах і павышэнні ўрадлівасці глебы, росце прадукцыйнасці жывёлы. Добрае, шчырае слова жыве ў народзе.

Я ўдзячны людзям, што аказалі мне дапамогу ў зборы матэрыялаў для кнігі «Дыяменты роднай мовы». Хачу назваць іх імёны. Гэта загадчыца першага вытворчага ўчас-тка саўгаса «Яблынька» Садкоўская Алёна Браніславаўна, паштальён Курушка Ганна Рыгораўна, пенсіянеры Гужонак Якаў Паўлавіч, Лаўрыновіч Вацлаў Адольфавіч, Хверанец Антон Уладзіміравіч, Пяхоўскі Восіп Восіпавіч, Шамук Ефрасіння Фёдараўна, Харак Яніна Міхайлаўна, Карандзей Надзея Феакістаўна, Семез Кацярына Францаўна і другія. Шмат у мяне юных памочнікаў, вучняў Псееўскай сярэдняй школы.

Гэта Кандрацёнак Дзімітрый, Усовіч Віктар, Баравік Андрэй, Мялешка Ірына.

Нарэшце, хачу звярнуцца да настаўнікаў беларускай мовы, вучняў школ раёна, да ўсіх, хто даражыць родным словам: збірайце, запісвайце прымаўкі, трапныя выразы, народныя песні, паданні, легенды, звычаі. Гэта нашы карані. Без каранёў не можа расці, развівацца і квітнець дрэва жыцця.

Частка першая

Што ні сказ, то новая праказка

*«У прастаце слова – самая вялікая мудрасць,
прыказкі і песні заўсёды сціплыя,
а розуму і пачуцця ўкладзена ў іх на цэлыя кнігі».*

А.М. Горкі

Учасразмовымаеземлякішырокавыкарыстоўваюць прыказкі, прымаўкі, выслоўі. Слухаеш іх і дзівішся – што ні слова, то новая прыказка, і ўсё так складна, і ўсё ў рыфму.

Прыказка – устойлівы народны афарызм, які ўжываецца часцей за ўсё ў гутарковай мове. Ён у завершанай, сціслай, вобразна-паэтычнай форме ў пераносным сэнсе абагульняе жыццёвы вопыт народа, выказвае катэгарычнае меркаванне пра гаспадарчыя, сацыяльна-гістарычныя і бытавыя з'явы, характарызуе і ацэньвае іх, пачувае і дае практычныя парады.

Да прыказак бліжэй стаяць прымаўкі. Прымаўка – арганічная частка прыказкі, яе ядро. «Мяшок без дна» – прымаўка. «Без дна мяшок не напоўніш» – прыказка.

Вось некаторыя прыказкі, прымаўкі, выслоўі, запісаныя мною ў Псуі і яе ваколіцах.

Перш за ўсё хочацца назваць дзве прыказкі, якія асуджалі сацыяльную няроўнасць, сацыяльную несправядлівасць, характарызавалі паноў. «Пан фігурай, чорт пад шкурай», «Каму – на, каму – не, каму кіем па спіне». У часы царскай Расіі і пры панскай Польшчы, нярэдка і сёння па прынцыпу другой прыказкі дзялілася і дзеліцца ворная зямля, сенажаці, другія каштоўнасці.

Хлопцу знайсці каханку, ажаніцца, дзяўчыне выйсці замуж – заўсёды было і застаецца важнай жыццёвай праблемай. Аб гэтым прыказкі: «Усе дзяўчаты хвалёнкі, адкуль толькі бяруцца жонкі – варонкі», «Хаця і пад лаўкай пасядзецц, абы на прыгожага паглядзецц».

Народ заўсёды высмейваў гультаяў, абібокаў: «У няўмечкі не баляць ні ручкі ні плечкі», «Толькі да падушкі, і ўжо без душкі», «Пакуль татка малаціў, дык сыноч і абуўся».

Вельмі многа прыказак аб шчасці. Пра шчаслівую пару кажуць: «У чужое шчасце і мусе не ўпасці», «Шчасце – гэта не штодзённая веселасць, бестурботнае жыццё, шчасце – гэта барацьба», «У кожным

шчасці – гора да веку», «На чужым горы шчасця не збудуеш». Наступная прыказка як бы асуджае тых, каму не па заслугах шанцуе: «Гуляка гуляе, а чорт шчасце люляе».

Вельмі цікава параўнаць прыказкі на адну і тую ж тэму, як яны гучаць у розных рэгіёнах рэспублікі. На Полаччыне кажуць: «І няўмека спячэ, калі з рук цячэ». У Псуі: «І кошка – гаспадынька, калі на сталае саланінка». Па сведчанню пісьменніка Яраслава Пархуты, на Слуцчыне гэта прыказка гучыць так: «І свіння гаспадыня, калі мукі поўная скрыня».

Цяжка спыніць балбатуна, пляткара. На такую тэму некалькі прыказак: «На чужы раток не накінеш платок», «На чужы рот не паставіш плот», «Чужы рот – не агарод, не загародзіш». А вось прыказка пра злую мачыху: «Не балела брушка, не баліць і душа».

Шмат прыказак на тэму надвор'я. У нашых мясцінах нярэдка ў маі і чэрвені не выпадае ні кроплі дажджу. На гэты выпадак прыказка: «Калі ў маі дождж і гром, то не трэба аграном». Шэраг прыказак звязаны са зменай надвор'я, прыўрочаны да рэлігійных свят: «Да Міколы няма ні зімы, ні лета ніколі», «Прыйшоў Пятрок, сарваў лісток, укінуў лядок», «Прыйшоў Ілля, нарабіў гнілля». У маі месяцы вельмі часта бывае холадна. І вось прыказка: «На дварэ май, каню сена дай, сам на печку ўцякай». І яшчэ прыказка пра надвор'е: «Дождж ідзе не тады, калі яго просяць, а тады, калі жнуць і косяць».

Шырока вядома прыказка: «Яблык ад яблыні далёка не падае». У Псуі мной запісаны дзве прыказкі на гэтую тэму: «Які пень, такое і атурсце», «Якое тачыла, такая і сачыла».

Змястоўная прыказка: «Не хваліся зжаўшы, а хваліся змалаціўшы і ў засек засыпаўшы». Любая фізічная праца патрабуе напружання сіл, асабліва многа калорый патрэбна касцу, таму і паесці яму трэба добра: «Па малаку і ног не павалаку» – сцвярджае народная прыказка.

Народ заўсёды асуджае тых, хто будзе свае планы «на пяску». Яшчэ нічога не рабілася, а на словах – ужо ўсё выканана. Пра такіх прыказка: «Цялятка яшчэ ў маткі, а з ножыкам бегаюць».

Прыказкі высмейваюць моднікаў і модніц: «Прыбярэ пянёк – і то будзе спарынёк», «Зірні: шляпа ёй, як сядло да свінні».

Прыказка пра тое, як цяжка даганяць упушчанае: «Адстанеш шажком – не дагоніш трушком». І яшчэ: «Блізка відаць, ды далёка дыбаць». Пашырана прыказка «Старасць – не радасць, а смерць – не вяселле». Аб сямейным дастатку кажуць так: «І вол на сталае, і нож у спіне».

А вось народныя прыказкі аб самым дарагім чалавеку – маці, якую трэба берагчы і шанаваць, таму што яна адзіная ў свеце: «Няма такой крамкі, дзе прадаюцца мамкі», «Няма такой крамы, дзе прадаюцца мамы».

Народны гумар не разлучны з прыказкай «І кішкі – не мяса, і сват – не радня», «Сяннік не падушка, нявестка – не дачушка», «Бяры цэлы пуд, пакуль Мікіта тут», «Пень гарэў, чорт плечы грэў, іскра ўпала, так яна яму раднёй стала». Пра каханне: «Хто каго любіць, той таго і чубіць».

Цяпер некалькі слоў пра прыказкі, прымаўкі, выслоўі, устойлівыя выразы – фразеалагізмы. Пра чалавека, які добра папрацаваў, успацеў, кажуць: «У яго аж рагі пацяклі». «Клевае носам», «Ловіць акунёў» – так гавораць пра тых, хто толькі прысядзе і пачынае драмаць, засынае.

«Як жаба на карчы», «Як варона на калу» – выслоўі-параўнанні пра тых, хто займае няўстойлівае становішча. «Малоць лухту», «Трапаць языком», «Ласкатаць зубамі» – выслоўі, што высмейваюць балбатуноў, пустазвонаў. Пра іх гавораць: «Заняўся болталогіяй». Пра такіх людзей і прыказка: «Гаворыць, як віламі па вадзе піша».

Вельмі часта сустракаецца выраз: «Як мыла аб’еўся». Так высмейваюць таго, хто гаварыў няпраўду і быў потым выкрыты ў гэтым.

«Надзьмуўся, як мыш на крупы», «Маўчыць, нібы вады ў рот набраўшы» – так характарызуюцца зласлівыя людзі.

«Нос задзірае» – кажуць пра тых, хто зазнаецца. «Ледзь клевае» – гавораць пра жывую істоту і чалавека, калі яны вельмі хворыя: і ні жывуць, і не паміраюць.

Два выслоўі і пра грошы. «Плакалі грошыкі (грошы)» – гавораць пра марна страчаныя зберажэнні. «Перавод грашам» – вызначаецца незканомнае іх расходванне на набыццё рэчаў, без якіх сям’я можа абысціся. Хтосьці расплакаўся, пра такога кажуць: «Нюні распусціў». «Давесці да рук» – абазначае зберагчы штосьці, ужыць з карысцю.

Пры дапамозе прыказак, прымавак ствараюцца яркія, ёмістыя вобразы, эмацыянальныя адносіны да таго, аб чым ідзе гутарка. Прыказкі, прымаўкі ўжываюцца ў асноўным у гутарцы, але часта іх выкарыстоўваюць лектары, дакладчыкі, дзяржаўныя дзеячы, пісьменнікі. Сабраныя мною прыказкі, прымаўкі сведчаць аб багацці роднай мовы, з’яўляюцца яго самымі дарагімі ўпрыгажэннямі, дыяментамі роднай мовы.

Частка другая

Лексіка гаворкі вёскі Псуя

Родная мова, цудоўная мова.

Ты нашых думак куток і аснова.

Матчын дарунак ад самай калыскі,

Ты самацветаў яскравая нізка.

Ул. Дубоўка.

Вёска Псуя знаходзіцца ў 42 кіламетрах на паўднёвы ўсход ад Глыбокага. На карце, датаванай 1580 годам,

з нашых населеных пунктаў значыцца і Псуя. Такая старажытная гісторыя вёскі. Зараз вёска Псуя – цэнтр сельсавета і цэнтр саўгаса «Яблынька». У вёсцы 8 вуліц, 148 двароў, 3 двухпавярховыя дамы, жыве 149 сем’яў, 511 чалавек (Даныя па стану на 1 студзеня 1989 года). Большасць жыхароў Псуі, 90–92 працэнты, і амаль 100 працэнтаў жыхароў навакольных населеных пунктаў у Вуглах, Зябках Псуйскіх, Абрубe, Драчына, Слабадзе, Надазер’і, Калечполлі, Слабодцы, Пожаныках – карэнныя, спрадвечныя жыхары нашага краю. Усе яны размаўляюць у асноўным на роднай, беларускай мове. Сустракаюцца, праўда, рускія і польскія словы. Гэта і зразумела: гісторыя зрабіла свой адбітак і на мове. І усё ж, калі ўважліва прыслухацца да гаворкі маіх землякоў, то лёгка можна прыкмеціць словы, якія характэрны толькі для жыхароў нашых мясцін. Такія словы, на жаль, паступова выходзяць з паўсядзённага ўжытку, захоўваюцца часта толькі ў памяці старэйшых мясцовых жыхароў і хутка могуць знікнуць назавсёды. Вельмі важна сабраць, захаваць гэтыя словы, іх дакладныя гукавыя выразы і падрабязныя звесткі аб былой ролі у моўных зносінах. Яны патрэбны не толькі моваведам, але і гісторыкам: за такімі словамі – шмат вельмі цікавых і важных таямніц далёкага мінулага нашага народа. Не выключаецца таксама магчымасць, што якое-небудзь з запісаных і захаваных народных слоў, выпрабаваных і адшліфаваных многімі пакаленнямі, спатрэбяцца і сёння, магчыма, вучонымі будзе падрыхтаваны і выпушчаны тлумачальны слоўнік Дзісеншчыны, слоўнік гаворак краю, дзе жыў і тварыў Язэп Драздовіч. Безумоўна, сабраныя мной мясцовыя дыялекты знойдуць месца ў такім слоўніку.

Ніжэй прыведзены найбольш распаўсюджаныя гаворкі нашага краю.

Адлюднік (адлюдзіна ж.р.) – адшчапенец, індывідуаліст, нелюдзь, чалавек, які не мае і пазбягае сяброў. / Ён жа адлюднік, як яна з ім жыць будзе.

Адсасацца – 1) закончыць перыяд сасання. / Цяляці адсасаўся, учора аднялі яго ад каровы. 2) адчапіцца, адарвацца ад таго, за каго (што) трымаешся. / Кажу яму: адсасіся, а ён яшчэ крапчэй за руку трымаецца за маю руку. 3) перавесці гутарку на іншую тэму, спыніць ранейшую размову. / Адсасіся: надакучыў сваім «купі цацку».

Азяць – узяць. / Гаспадар пытаеш дзе? Азяў тапор і пайшоў у лес.

Акоссе – драўляная ручка кассы. / Акоссе новае зрабіў, старое ўчора зламаў.

Акаліцца – зацвярдзець, закалець, прымерзнуць, адкалець, стынуць, мерзнуць. / Пад вечар крыху акалілася пад нагамі.

Андынаршчык – залежны ад пана чалавек, арандатар, які па дагавору з панам працаваў на яго зямлі або даглядаў жывёлу, за што пан плаціў зернем, дазваляў гадаваць карову, свінню. Прылады працы і цяглавая

сіла былі панскімі, пан прадстаўляў і жыллё. / Бацька мой быў андынаршчыкам.

Андынарку трымаць – быць андынаршчыкам. / Бацька яго ўсё жыццё трымаў андынарку.

Анядбаць – не клапаціцца, не праяўляць клопату, ніколькі не дбаць. / Адзін толькі ты анядбаеш.

Апона – шына. / У тваім ровары трэба мяняць апону.

Апупянец – 1) патаўсцець, зрабіцца тоўстым. / Дзядзька Базыль апупянеў, зрабіўся тоўстым, ледзь у дзверы ўлязае. 2) выказаць супярэчлівую бязглуздную думку. / Ён ужо зусім апупянеў, калі такое гаварыць пачаў. 3) са сквапнасцю нахапацца чаго-небудзь. / Ён жа столькі сена накасіў – апупянец можна.

Астальцы – маленькія жывёліны (цяляты, свінні), што застаюцца, калі забіваюць дарослую жывёлу. / «Упасі, Божа, астальцаў!» – прамовіў Харытонавіч і ўсадзіў нож у глотку вялікай і тлустай свінні.

Атопкі – панашаныя, стаптаныя ўжо хатнія тапкі, чаравікі. / Насунь на ногі атопкі, не хадзі босы па халоднай падлозе.

Атруіць – атруціць. / Яна мяне атруіць хацела.

Ачапісты – маючы добры знешні выгляд, мажны, добрага целаскладу. / Карова ў майго брата ачапістая і на малако багатая.

Балдоўка – невялікі склад, кладоўка для ўсялякай гаспадарскай драбязы, кладоўка такая, звычайна выбудаваная да хаты ці да хлява. / Прынясі пілу, яна ў балдоўцы ляжыць.

Банітаваць – зневажаць. / Яна палохаецца і слова прамовіць: мужык яе потым банітуіць так, што яна за лепшае прамавіць.

Барахольшчык – балбатун, манюка, абяцалкін, дробязны чалавек. / Ну, барахольшчык, да чаго дагаварыўся.

Барлэчы – абутак, чаравікі, паўчаравікі са шнуркамі. / І майму Васілю трэба б купіць барлэчы.

Бац на бац – мясцовы варыянт бартэра па прынцыпу: ты мне тое, я табе гэта. / Гэта выручу толькі бац на бац: ты пераступіш мне свае цыгарэты ў краме, а я табе даю брыку.

Біцавацца – цяжка працаваць, працаваць да стомы, пераадольваць цяжкасці, пакутваць пры гэтым. / Усё жыццё біцаваўся: ні ён адпачыў калі, ні сытна пад’еў.

Благі – дрэнны, непаслухмяны, непаседлівы. / Які благі хлапчук: ні хвіліны не пасядзіць, што-небудзь збедакурчыць.

Блізніцца – мроіцца, здаецца, сніцца. / Няхай табе не блізнецца, што выйдзеш за яго замуж.

Блотнік – крыло ў веласіпедзе, матацыкле, аўтамашыне. / У тваім ровары блотнік тарахціць, няўжо цяжка шайбу падкруціць.

Блоціць – псаваць, прыводзіць у непрыгоднасць. / Ён не габлюе, а толькі блоціць.

Боўдзіла – вялікага росту чалавек, непаваротлівы, балбатлівы. / Не магу цярпець гэтага боўдзілу: пава-рочваецца, як слон, скажа што – адна балбатня.

Боўтка – рыбацкае прыстасаванне – доўгая жэрдка з патаўшчэннем на канцы, якая служыць для паловання рыбы і загону яе ў сеткі. / Бяры пад страхой боўтку і нясі ў лодку. 2) чалавек, які любіць многа гаварыць, балбатун. / Боўтка гэта: як прыйдзе, уключа свой грамафон і нясе небыліцу.

Бражджэль – берасклет. / Цэлыя зараснікі бражджалю на схілах па-над Кручонкай.

Бразготкі – званочкі, бубянцы. / Гэта Стаськіна карова, якая такая збродлівая, вось ёй і павесілі на шыю бразготкі.

Бранзаваць – выкрываць, ругаць за дрэнны ўчынак чалавека. / Пётра бранзаваў яго, аднак, што з яго, распусніка, возьмеш, якім быў, такім застаўся.

Бувальніца – самаробная тканіна, у якой аснова льняная, а ўток баваўняны. / Бувальніцы сем сцен выткала.

Бытта – быццам. / Бытта лёс захацеў дазнацца, колькі вытрымае гэта жанчына.

Вадзіцца – спрачацца, даказваць сваю правату. / Не трэба было вадзіцца са старшынёй, вось ён і адпомсціў табе, не даў зямлі пад агарод.

Валіска – сакваяж, гаспадарчая сумка, чамадан. / Стары сеў у аўтобус, а сваю валіску на прыпынку пакінуў.

Валькавацца – сварыцца, рабіць адзін аднаму папрокі. / З сынам толькі што валькавалася: яго матацыкл сапсаваўся, бацькаў хацеў падхапіць, каб на вечарыну ехаць, ды яму не дазволілі гэтага рабіць.

Вантрабянка – дамашняя каўбаса, прыгатаваная з печані, лёгкага, сэрца, з дабаўленнем галавізны. / Сын так любіць вантрабянку.

Вельчык – верх страхі, канёк. / Дах перакрылі, а вельчык не зрабілі, таму што патрэбных дошак не было.

Відокі – мастацкі твор, маляванка мясцовага мастака з прыгожымі краявідамі невялікіх памераў. / І зараз у вёсках па-над Шошай, Мнютай і Аву-тай захоўваюцца відокі, выкананыя самім Язэпам Драздовічам.

Вірдаваць – не спаць, хвалявацца, штосьці тайным чынам прысвойваць. / Суседка сёння ўсю ноч вірдавала.

Вірлач – акуль. / Такога вірлача злавіў на возеры Белым, кілаграмы тры будзе.

Вірлы – выгаленыя, лупатыя вочы. / Вірлы свае патарэшчыў, дзіка глядзеў у наш бок.

Воліць – 1) ванітаваць, мець рвоту. / Дачка хвора, яе часта воліць. 2) паносіць. / Торт быў нясвежы, хто з’еў яго, таго воліла.

Вурзгаць (вурзагаць) – сёрбаць, хутка есці. / Згаладаўся, таму хутка вурзгае.

Вушлы – знаходлівы, займаючы актыўную жыццёвую пазіцыю, рухавы, бадзёры. / А ён хлопец вушлы, з яго толк будзе.

Выганзаваць – 1) чыста прыбраць, вымыць у хаце, у кватэры. / Перад святам у хаце выганзавала, аеру на падлогу накідала. 2) вылаяць, выкрыць, адчысціць за здзейснены ўчынак. / Перад людзьмі выганзавала яе, не будзе крыўдзіць яго.

Вымантачыць – выманіць, заўладаць падманным спосабам грашмыма, рэчамі. / Дачка ў іх такая, усё да капейкі вымантачыць.

Вымкнуцца – праявіць нецярпенне, раптоўна ні з таго, ні з сяго падаць голас, паспрабаваць штосьці даказаць. / У яго хай паспрабуе хто вымкнуцца, дзесятаму закажыць гэтага не рабіць.

Выпетрыцца – ссохнуць, высахнуць. / Яна працуе дзень з ноччу і ў саўгасе, і дома, выпетрылася вунь, адна скура ды косці.

Выплыць – выкаласавацца. / Ячмень наш ужо выплыў.

Вырабляцца – парушаць дысцыпліну, бегаць, мітуціцца, надакучваць. / Кінь вырабляцца, надакучыў усім.

Выталёнка – вопратка (сукенка, кофта), пашытая ў талію. Прыбралася выталёнку сваю любімую апранула.

Выталінгаваць – рабіць найгрыш мелодыі на музычным інструменце ці напяваць яе голасам. / Сядзіць сабе ды выталінгавае на гармоніку.

Выхандажыць – моцна вылаяць, прымяніць пры гэтым фізічную сілу. / Гэты мужык у яе добры, другі выхандажыў бы так, век памятала б.

Вягела – мянтуз. / Зірні, якога вягела я сёння вылавіў.

Гальмакнуцца – зваліцца з чаго-небудзь і больна ўдарыцца. / Ехала на ровары пасля дажджу, пакаўзнулася і так гальмакнулася, што аж слёзы з вачэй пасыпаліся.

Гануровы – пагадлівы, ганарысты, перабольшваючы свае магчымасці. / Прыехаў сын Юзэфы, гануровы такі, ні з кім не размаўляе.

Гануць – падумаць. / Ганула я – і прыпомніла, што гэта Санька да нас забягала.

Гарбыль – 1) аполак. / Выпісалі гарбылёў, прывезлі з піларамы, з лепшых падлогу у хляве зрабілі. 2) акунь. / Такія вялікія гарбылі: зранку на вуду браліся, не спраўляўся здымаць.

Гвэгаць – доўга мясіць, перамешваць. / Хопіць табе ўжо гвэгаць.

Гнаёўка – навозная жыжа. / Як падкармілі буракі гнаёўкай, вось і выраслі добрыя.

Гроханка – дрогкая дарога, з выбаінамі, ямамі. / Як уз’ехалі на гроханку, усе пазлазілі з калёсаў, так калаціла.

Грудковы – пра цукар кавалкавы, драбковы. / Цукру-пяску не было, дык я грудковага ўзяла.

Грудок – пра цукар-кавалак, драбок рафінада. / Больш двух грудкоў цукру ў шклянку з гарбатай не кладзі.

Гэдак гэдак – так так. / Гэдак гэдак пойдзеш у чарніцы ў Шэндава балота.

Гэргалы – парода дамашніх гусей, у якіх самі гусыні высіджваюць і выводзяць гусянят. / Як завялі гэргалаў, гоман на двары стаіць несучішны.

Гэсткі – зборкі, складкі на адзенні. / Хлопцы да шаснаццаці гадоў хадзілі без штаноў, насілі яны кашулі доўгія, ніжэй кален, на гэстках.

Дакляраваць – абяцаць. / Дырэктар дакляраваў, што выдзеліць нам лепшага сенакосу.

Дапетрыць – зразумець, розумам знайсці ісціну, дадумацца. / Добра, што Франак дапетрыў выключыць рубільнік.

Дзермаза – рэшткі сухіх сцяблоў, карнявішчаў. / Сёння дзермазу звозілі з поля.

Друкі – збудаванні з жэрдак для сушкі сена, канюшыны, атавы, каліўя. / Канюшыну падсушылі і ў друкі ўлажылі.

Дубніца – лодка-аднадрэўка, зробленая з камля дуба, з бакавымі стабілізатарамі-паплаўкамі з сасновых плашак. / Майстар Мікула рабіў лодкі-аднадрэўкі.

Духарыцца – карыстацца духамі, адэкалонам. / Сядзіць перад люстэркам, духарыцца, а вечарам бяжыць у клуб – вось яе і ўся работа.

Дылізаваць – таптаць, нішчыць. / Іду і бачу: каровы па засеянаму агароду нясуцца, дылізуюць усё падрад: буракі, ячмень, бульбу.

Ёхацца – перыядычна прагінаць цела, выгінацца. / І як ім не надакучыць глядзець тэлевізар, увесь час артысты ёхаюцца, глядзець брыдка.

Жардзый – вельмі высокі хлопец, як жардзіна. / Гэты жардзый расце не па днях, а па гадзінах.

Жмойда – скнара, сквапны чалавек. / У такога жмойды зімой снегу пад вакном не возьмеш.

Жыгалаўка – непаседа, вяртлявая, рухавая. / Не ўнучка, а жыгалаўка: туды – нік, сюды – нік.

Забурэць – стаць невыносным, непаслухмяным. / Ты, як бачу, забурэў, ніхто не можа цябе ўтаймаваць.

Загагуліна – прагнутая палка ці жалезяка. / Ухапіў загагуліну ды за Сямёнам.

Заманаць – надакучыць. / Адчапіся ад яе, заманаў ужо, усё плача і плача.

Запэлхаць – забадзяць. / Штаны запэлхаў, сам брудны.

Засіліць – перамагчы. / А Хведар наш усё ж засіліў Андрэя.

Захаміць – нахабна заўладаць, ухапіць і сапсаваць. / Кантролю на кухні няма, дык повар кожны дзень штосьці захаміць: то масла, то цукру, то круп.

Захірэць – страціць ранейшы аўтарытэт, аслабнуць. / Вёска наша захірэла: старыя адны живуць, ні крамы, аўтобусы да нас не даходзяць.

Захлупіцца – задыхнуцца. / У склепе столькі дыму, што захлупіцца можна.

Заходацца – стаміцца, многа пахадзіць, добра напрацавацца. / Заходаўся сёння, ледзь ногі дамоў прывалок.

Зашкандэпаць – пайсці накульгваючы. / Дзядзька рассварыўся і зашкандэпаў дадому.

Зашмальцаваць – пакрыць адзенне тлушчам, мазутам, забрудзіць. / Ватнік і штаны зашмальцаваў, што аж блішчаць.

Збухтаванае – скрыўленае. / У яго ровары кола збухтаванае.

Збухтаваць – скрывіць, зрабіць крывым. / Ударыўся ў слуп і кола ў ровары збухтаваў.

Збэштацца – страціцца, стаміцца, марна страціць час. / Што з таго, што з’ездзіла ў Глыбокае? Толькі збэшталася: доктар, які лечыць вочы, у гэты час не прымаў хворых.

Зварганіць – зрабіць хутка, не звяртаючы ўвагу на якасць. / Гэты пячур за дзень печку зварганіць, а яна і год не пацепліцца, разваліцца.

Здыхля – хваравіты, хударлявы, лядашны чалавек, дзіця, жывёліна. / Купілі парася, здыхлю, не жарэ.

Зжуліцца – збедніцца, прыкорчыцца, прыкінуцца бедным, хворым, прыдуркаватым. / Во прытворы: зжуліцца, ва ўсім свеце няма бяднейшага за яго.

Зіхаць – цяжка, рэдка і неглыбока дыхаць. / Пагляджу, а ён ледзьве зіхае.

Зніжка – зніжэнне. / А ці чулі, ці будзе якая зніжка на падаткі?

Зраніць – страціць цяжарнасць. / Такое гарачка звалілася: дачка зраніла, вось перажываем за гэта ўсе.

Зыбка – дзіцячая калыска, падвешаная за канец гнуткай бярозавай жэрдкі, прымацаванай пад столлю. / Дзіцяці ў зыбку палажыла, а сама на сяло пабегла.

Зыбун – дрыгва: частак балота, што вагаецца пад нагамі. / На Драчылаўцы ў многіх месцах зыбун, будзьце асцярожнымі.

Зыгарадка – плот, перагародкі ў хлеме, на выгане, на месцы выгулу жывёлы, плотваколагароду, пожні. / Сяргей, свінні зыгарадку зламалі, ідзі паладзь тэрмінова.

Зэдлік – маленькі драўляны ўслончык. / Вазьмі зэдлік ды прысядзь.

Каёт – сшытак. / Каеты – і тыя сталі дэфіцытам.

Каланіна – колавая мазь, дзёгаць. / І каланіну сваю выраблялі.

Калядніца – дні святаў Калядаў, з 25 снежня па 19 студзеня. / На калядніцу ў той год моцныя марозы ўдарылі.

Канапка – бутэрброд, булка з маслам, булка з каўбасой. / Я яму прапанавала канапку, ён яе з ахвотай з’еў.

Капачы – магільшчыкі, мужчыны, якія капаюць дол, магілу памершаму. / Зараз нябожчыка прывязуць, бачыш, капачы прыехалі.

Каршэль – карак, шыя. / Б’е яго нізавошта ў каршэль.

Каслаўка – невялікі ўчастак сенакосу. / А каслаўку сваю скасілі?

Касюра – касавая жанчына ці мужчына. / Хіба не ведаеш? Ён жа касюра.

Катанкі – вайлакі. / Катанкі ў краму прывезлі.

Каўка – птушка галка. / Каўкі ў коміне плодзяцца.

Кашала – 1) вялікі кошык. / Зірнулі, а ў яго поўная кашала баравікоў. 2) асцюкі, мішура, насенне пустазелля, драбноцце, смецце. / Камбікорм блэгі завезлі на ферму, ні аднаго зярнятка размолатага няма, адна кашала.

Квашаніна – халадзец. / Кашаніну зварыла.

Кіжлакі – глыжы, вялікія, засохлыя камякі зямлі. / Як ён баранаваў? Кіжлакі засталіся, трэба іх абухом разбіваць.

Кілзаць – цугляць. / Паедзеш – кілзай каня, не едзь на незаکیلзаным.

Кімачыць – цягнуць час да вечара. / Нам бы да заходу сонца пракімачыць.

Кірымы – палацы. / А што, калі і пажыла ў сына, нічога з яго кірымамі не здарылася.

Кіха – веласіпедная, матацыклетная, аўтамабільная гумавая камера. / Кіху замяніць трэба, паветра не трымаецца.

Клуша – натапаная пад нагой жывёлы (каровы, каня) невялікая плітка гною і бруду. / Чаго злуося? Карова ў час дойкі пераступіла нагамі і ледзь клушу ў падойнік не ўкінула.

Кнуры – птушкі, вялікія крохалі. / Сёння з начы ў сеткі, закінутыя ў возера, ублыталіся кнуры.

Кодла – сваякі ці дружбакі, згуртаваныя на якуюсыці гнюсную справу. / Усё іх кодла сквапнае, прагнае, ад іх дабра не чакай.

Конаўка – кубак, кружка, кварта, невялікая пасудзіна для вады і малака. / Вазьмі на сталае конаўку і напіся.

Красоўнік – красавік. / Вось і красоўнік прыйшоў, зіма адступіла.

Круглец – балотная трава. / У тваім сене поўна кругляца, вось і не есць яго карова.

Крыжаванка – скрыжаванне вуліц. / На крыжаванцы сустрэнемся, добра?

Крэскі – рыскі. / Што за пісьмо такое, адны крэскі.

Кубарам-бубарам – покатам, рашучы імклівы бег з месца. / Кубарам-бубарам нёсся з клуба.

Кубатуркі – інкубатарныя цыпляты, куры. / Кубатуркі нясуцца добра.

Кятурка – шырынка ў штанах. / Кятурку зашпілі, а то пойдзеш так.

Лабыр – бязрогія, лабатыя карова ці бык. / Карова наша – лабыр, на пашу таму аброццю і водзім.

Лапека – невялікі ўчастак зямлі. / Бульба наша ўзышла дрэнна: на барознах усюды лапекі голай зямлі.

Лапшысты – ешчы, маючы добры апетыт. / Купіла свіней, лапшыстыя, толькі глядзі, каб не перакарміць.

Лаква – выгада. / Лаква яму: у яго багаты цесць.

Лёзна – лагодна, пшчотна. / Яна заўсёды да яго так лёзна адносіцца, вось і жывуць добра.

Лёпікі – 1) лёгка ўдары далонню. / Нізавошта надавала малому лёпікаў. 2) маленькія кучкі кароўскага памёту. / Двор не прыбярэць, увесь у лёпіках.

Лісапета – веласіпед. / Навіна: лісапету купілі.

Лопайкі – трэшчыны на лязу, рэжучай частцы касы, зробленыя нявопытным касцом, які не ўмее малатком адбіваць (або біць) касу. / Лопавак колькі нагнаў, касы адбіць (або касу пабіць) не ўмее.

Луміна – невялікая паляна ў лесе, размешчаная на паніжаным месцы, багатая суніцамі, чарніцамі. / Знайшлі луміну, ягады некранутыя, вось і сабралі да абеду па два вядры чарніц.

Ляндарынкi – цукеркі-ледзянцы. / У краме нават і ляндарынак няма.

Магазіншчык – м.р., (магазіншчыца – ж.р.) – загадчык, прадавец крамы. / Магазіншчыка новага ў нашу краму прыслалі.

Макаткі – маляванкі ці вышыванкі, работы, творы мясцовых мастакоў ці вышывальшчыц. Макаткі выконваліся на дошках, на фанеры, на палатне, нацягнутым на рамках, і вывешваліся на сцяне. / Макаткі гэтыя яшчэ дзядзька Язэп маляваў.

Махрак – ануча, якой падціраюць падлогу. / Дзесьці каля печы ляжыць махрак, вазьмі і падатры падлогу.

Места – паслед, сумка ў маткі жвачнай жывёлы: каровы, авечкі, казы, а таксама свінні, у якой развіваецца зародак. / Глядзь, дачушка мая, карова на гэтым тыдні цяліцца павінна, пільнуй, каб пасля выцялення яна места не з’ела.

Мурзаціцца – хмарыцца, збірацца на дождж. / Мурзаціцца зранку, капешкі трэсці не спяшайся.

Мялён – 1) палка, з дапамогай якой уручную прыводзіліся ў рух жорны. / Мялён у руках патрымаеш, кошт і смак хлеба пазнаеш. 2) непаваротлівы, нязграбны чалавек. / Мялён сам такі, і танцаваць не навучыўся.

Мялінне – кастрыца. / Трэба мялінне прывезці і уцяпліць ёй столь у вараўні.

На рэд час – калі-нікалі, рэдка калі. / На рэд час і поліўку з грыбамі варым.

Набрыдзь – прыблуды, нетутэйшыя жыхары, што прыйшлі, прыбрылі здалёку. / Панайшло ў клуб набрыдзі ўсялякай.

Навалохаць – накласці без разбору вельмі многа. / Навалохаў цэлае вядро яблыкаў: і добрых, і чарвівых, і гнілых.

Навознікі – прыцэпы-гноераскідальнікі. / Будзем працаваць на навозніках, тады заедуся да вас і вам вывезу гной.

Навурзацца – наесціся з апетытам жыдкай стравы. / Крупніку ў абед навурзаўся.

Наглінец – гвалтоўнік, нахабны чалавек (ад наглы, наглец). / Наглінец ён бессаромны, а яна спагады ад яго чакала.

Надобяцца – спатрэбяцца. / Магазіншчык прапанаваў два боханы чэрствага хлеба, я і ўзяла іх: надобяцца ў гаспадарцы.

Надонь – нядаўна, калісьці, некалькі дзён назад. / Надонь дырэктар заехаў, бацьку прасіў вартаўніком пабыць.

Найгорай – не горш таго. / Прыйшоў Янак дадому? Найгорай. Не ўсю яшчэ гарэлку выпіў.

Найда – той, хто ўмее хутка знайсці, адшукаць штосьці, прайдоха. / Гэтая найда зараз адшукае.

Накшая – інакшая. / А ў нас бульба накшая: разварыстая, з выгляду гладкая, яе і чысціць добра.

Напернікі – насыпкі для падушак і пухавікоў. / З’ездзіла ў Глыбокае, накупляла тканіны на напернікі.

Нарошні – знарок. / Зрабіла ж нарошні: узяла і не пайшла на сход.

Насёны – насенне. / Насёны былі добрымі – вось і ячмень вырас на славу.

Настыбеніць – надакучыць. / Певень Раманаў настыбеніў: пераляціць праз плот раз за разам, ды ў наш ячмень.

Нацялёскацца – сытна наесціся. / Уладак мой непераборлівы ў ежы, нацялёскаецца таго, што на стол пастаўлена.

Не трэба ля-ля – не трэба апраўдвацца, выкручвацца, абвінавачваць другіх. / Не трэба ля-ля. Я даўно ўсё ведаю.

Не цямі – не хлусі, не імкніся скрываць, утойваць, не выкручвайся. / Не цямі: так табе і павераць.

Недалэнга – хваравіты, слабы, хілы, кволы чалавек; не ўмеючы пастаяць за сябе. / Недалэнга гэты, хварэе часта, на вуліцы яго крыўдзяць усе.

Недалэнгі – хваравіты, слабы, хілы, кволы, невязучы. / А ён у нас недалэнгі, хварэе часта, шаг ступіць – шышку на ілбе пасадзіць.

Недашкрэбаны – не вельмі рахманы, бестурботны, непаваротлівы, безыніцыятаўны. / Як яна жыве з такім недашкрэбаным? У яго ж усё валіцца з рук.

Нырцы – тое ж, што і кнуры, птушкі – вялікія крохалі. / На возеры сёння нырцоў бачыў, наблутаюцца ў пастаўленыя нанач сеткі.

Няволля – нельга, не трэба, няма права, няма волі. / Супакойся. Няволля так рабіць.

Нягелы – незнаходлівы, лянiвы, без актыўнай жыццёвай пазіцыі, мала актыўны. / Юзiк яе нягелы зусiм: аўтобусны прыпынак не знайшоў, аўтобус прагапіў.

Няго? – няўжо? / Няго ён пойдзе без шапкі ў такое надво’е.

Няздара – няздольны, лянiвы, не маючы дара-таленту да навукі, бездапаможны вучань, дарослы чалавек. / Не будзь жа няздарай. (з народнай песні).

Няхлюй – абыякавы чалавек, які не сочыць за чысцінёй адзення, модай. / Ён жа ў нас няхлюй: ніколі не сочыць за сабой, каб чыста і модна апра-нуцца.

Няшпэтны – неаўтарытэтны, нехадавы, не маючы попыту. / У краме засталіся толькі няшпэтныя тавары.

Па поўніцы, на ўсю поўніцу есці – есці з апеты-там. / Узагналіся на свежую траву, каровы па поўніцы (на ўсю поўніцу) сталі скубаць.

Пабяёдаваць – знасіць, страпаць, парваць, зжыць. / Гэта ж трэба: і году свiтку не панасiў, пабяёдаваў, одно рыззё засталося.

Пагробкі (мн.) – рэшткі сена, што засталіся пасля механізаванай уборкі. / Бригадзiрка дала воз пагробак – вось і ўсё сена.

Падгадаць – надарыцца, быць прадвызначаным лёсам, надысці. / Памёр дзядзька, ды трэба ж падга-даць – як з хутара ў вёску перавозіць загадалі.

Паддаты – на падпiтку, добра п’яны. / Прыйшоў дадому вечарам паддаты, песні спяваў, да нас усіх чапляўся.

Падроб – (на думку людзей, якія вераць у забабоны) чарадзейнае нашэптванне або дзеянне, выклікаючае шкоднае ўздзеянне на другіх людзей. / Мужык мяне пакiнуў, вядома ж – гэта падроб.

Падсада – дробная густая трава ў высокай траве. / На тваёй дзялянцы падсада добрая, сена накосiш многа.

Падхваты (мн.) – вiлкі, якімі ставяць у печ і вы-цягваюць з печы чыгуны, катлы. / Падхваты ў качарэжніку ператры.

Пажнявіца – трава з пожні. / Свiнням пажнявiцы ўкiнула.

Паземкі (мн.) – лясныя сунiцы. / Паземак собрала лiтраў пяць.

Паловы (маецца на ўвазе хлеб) – хлеб з паловай (мякінай). / Елі хлеб паловы.

Палюк – ручка, за якую трымаюць касу правай ру-кой. / Дакасiў бы, ды палюк зламаўся, новы трэба ладзiць.

Пампуці (мн.) – 1) закруткі на шарсцяной нiтцы. / Як яна нiткі трысцiла, што пампуцёў столькі нарабiла. 2) маленькія шарыкі-вузьялкі, што накаталіся на адзенні з няякаснай шэрсцi пасля мыццiя. / З якога ўжо матэрыялу твая кофта? Пасля мыццiя столькі пампуцёў накаталася.

Пампуць – тоўсты, непаваротлівы, нязграбны ча-лавек. / Мой дзедка – пампуць, пампуць не можа ножкай ступнуць. (з песні Жанiцьбы Цярэшкi).

Панiклiвы – блiзарукi. / Зяць жа iх панiклiвы, вось i дзецi па iм пайшлi, усе акулiры носяць.

Папаляваць – пакрыцца, стаць цельнай. / Карова наша яшчэ ў красавiку папалявала.

Паплёт – тонкія асiнавыя і бярозавыя (нярэдка і яло-выя, і хваёвыя) жэрдкi, пачэсаныя з аднаго боку тапа-ром. Паплётам з дапамогай скручаных лазовых прутоў саломы на страсе прымацоўвалася да лат. / Паплёт сё-ня нарыхтаваў, трэба хлeў саломай перакрыць.

Парыпаны – патрэсканы, шурпаты, пашчапаны. / Пяты яго парыпаныя. Або: У iх гатунак бульбы такi: кажура парыпаная.

Парыпацца – патрэскацца, пашчапацца. / Руки век у макраце, парыпыліся ўсе.

Парэнчына – планка, жэрдка на ганку, на кладцы, за якую прахожыя трымаюцца рукамі. / Пойдзеш праз кладку, моцна трымайся за парэнчыну.

Пастаўнік – выгараджаны на выпасах кароў, за-гон для дзённага (абедзеннага) і начнога ўтрымання жывёлы. / Каровы зараз у пастаўніку.

Пахадня – трап драўляны, дзве тоўстыя дошкi, змацаваныя папярэчнымi планкамі. / Свiнню на аўтамашыну ўзвялi па пахаднi.

Пац – пацук. / Пацы ў кладоўцы дыру прагрызлi, колькі мукi наблоцiлi.

Пачэссе – iльняное валакно нiжэйшага гатунку, вычасанае з кужалю на спецыяльным грабяні цi шчацінавай шчоткай. / Праду цяпер пачэссе.

Паштарка – паштальёнка. / Паштарку кожны дзя-нёчак чакалi.

Перабiранкi мн. – вытканыя асобым спосабам настольнiк, рушнiк, посцiлка, пакрывалы. / Якiя перабiранкi ў Янiны, вачэй не адарваць.

Перацепнуцца – перамiгнуцца. / Я бачыла, як яны перачепнуліся.

Пiгулка – таблетка. / Выпiла вады, пiгулку прыня-ла, паляжала – лепей стала.

Пiкасты – вастравэрхi, маючы верх такi, як у пiкi. / Бачу: едуць салдаты ў шапках пiкастых.

Пiкер – 1) народная дзiцячая і юнацкая гульня з элементамі гульнi ў гарадкi, з той толькi рознiцай, што бiту мае кожны ўдзельнiк гульнi, а гарадок адзiн. / Буд-зем гуляць у пiкера? 2) гарадок гульнi ў пiкера, невялiкая (15–20 см даўжынёй) драўляная качулка. / Франаk, дзе ты ўчора схаваў пiкера?

Пікіта – 1) тое ж, што і пікер – народная дзіцячая і юнацкая гульня. / Хлопцы, згуляем у пікіту. 2) гарадок, па якім удзельнікі гульні б’юць сваімі бітамі. / Нясіце пікіту, дзе яго ўчора прыхавалі. 3) вядучы гульні ў пікіту. / Кінем жэрабя: хто будзе пікітам.

Піндуры мн. – 1) спосаб мацавання дзвярэй у той час, калі яшчэ не было, не ведалі завесаў. Да дзвярэй мацаваўся калок, верхні і ніжні канцы якога выступалі вышэй і ніжэй дзвярэй на 3–5 см. Гэтыя канцы-выступы мацаваліся ў дзвярным праёме ў асобых паглыбленнях, якія таксама называліся піндурамі. Замест калка на верхнім і ніжнім крайніх канцах дзвярэй мацаваліся шпунты, якія ўстаўляліся ў піндуры. / Ці бачылі, у іхняй калітцы дзверы і сёння на піндурах. 2) два спосабы мацавання дзвярэй у дзвярным праёме на піндурах: 1 – на калку; 2 – на шпунтах.

Піцаваць – старанна і многа працаваць, шчыра адносіцца да справы. / Твае сыны ўжо зранку піцуюць, а маіх да працы не прыманіш і сілай не прымусіш.

Плінтаваць – асушаць, карчаваць, выраўніваць плошчу. / Як працавалі цяжка, плінтавалі ўчастак, павялічвалі у памерах, а ўраджаі збіралі малы.

Плінтоўка – асушаны, раскарчаваны, выраўнены ўчастак. / Колькі сіл уклалі ў плінтоўку.

Пляйстэрка – тонкі кавалачак, скрылёчак. / Парэж бульбу пляйстэркамі.

Пойсаваць, пойсаць – адбіваць, абламваць, абмалочваць вусы ў толькі што змалочаным ячменю. Пойсавалі, пойсалі ячмень двума спосабамі: 1) перамалочвалі зерне ячменю з вусамі другі раз, прапускаючы яго праз малатарню або адбівалі вусы ў ячменю цапамі, падварочваючы ячмень двойчы; 2) зерне ячменю з вусамі сыпалі ў вядро і невялікую дзяжу, потым секачом абламвалі вусы, даволі доўга таўклі секачом па ячменю, нарэшце ячмень веялі. / Які сёлета ячмень, амаль кожнае зярнятка з вусам, будзем цяпер пойсаць.

Прагапіць – праяваць, упусціць час. / Суседка мая прагапіла, свіння ў яе апараслася і парасят падавіла.

Прадуха – адтуліна. / Прадуху ў бурце яшчэ не закрывай, бульба можа сагрэцца.

Про жылкі мн. – прадольныя жэрдкі, планкі ў плоце. / Про жылкі падрыхтаваў, маю штакет, цяпер буду рабіць плот.

Прыжучыць – прымусіць зрабіць, адругаць. / Як прыжучыла, працаваць сталі добра.

Прыкарнуць – прылегчы адпачыць, задрамаць. / Крыху прыкарнуў – і лягчэй стала.

Прынука – прымус, жыццёвая неабходнасць. / Такая прынука, як працай навука, ці ж ня можа нам сіл не дадаці (з народнай песні).

Прытыраны – 1) прыдуркаваты, зацуканы, не здольны прымаць самастойнае рашэнне. / Які ў Гілены зяць? Прытыраны, слова людскага ад яго не пачуеш. 2) украдзены. / Апануў прытыраны касцюм.

Прытырыць – 1) зацюкаць, прыкрыкнуць, загадаць выконваць самую цяжкую фізічную працу. / Як прытырыла, дык і працаваць стаў, лайдак гэтакі. 2) украсці, прыцягнуць тайком. / Саломы прытырылі многа, так што з кармамі надыйдзе.

Прыхартаць – гладка прычасаць. / Прыхартала яго, у школу выправіла.

Прыцемкнуцца – далучыцца. / І мы да суседзяў прыцемкнуліся і змалацілі соткі.

Прышыўка – тое ж, што і паплёт, тонкія, пачасаныя з аднаго боку жэрдкі, якімі мацавалі салому на стра-се. / Прышыўку рыхтую, заўтра, магчыма, страху ў хляве перакрыю.

Прэнт – металічны прут. / Падай мне, калі ласка, вунь той прэнт.

Прэнткі – пружкі, устойлівы, незгінальны. / З ім бароцца цяжка: ён, як стане прэнткім, паваліць яго немагчыма.

Пупса – упрыгажэнне ў выглядзе невялікага шарыка, часцей за ўсё на дзіцячым галаўным уборы. / А пупса на тваёй шапцы якая прыгожая.

Пярнуць – рэзка, моцна ўдарыць. / Трэба ж так пярнуць, вокны ў хаце разбіліся.

Пярыць – біць. / Кашаль яго цэлую ноч пярыў.

Пярэплаты мн. – прыстасаванні з жэрдак для сушкі снапоў. / Пярэплаты паставіў, ячмень пасля абеду ўкладваць буду.

Пятнікі мн. – тое ж, што і піндуры, спосаб мацавання дзвярэй без завесаў. / У дзядзькі Міхалюка вароты ў пуні на пятніках па сённяшні дзень.

Раёк – 1) песня дажынак. / Заспяваем, жанчынкі, «Раёк». 2) гурт жанчын, якія дажалі жыта і спяваюць «Раёк». / Хадзіў раёк па вуліцы. (З народнай песні «Раёк»). 3) апошні нажаты і ўпрыгожаны кветкамі сноп, з якім раёк вяртаўся на двор гаспадара. / Раёк панясе цётка Мальвіна, як самая рупная сярод нас.

Разбулёніць – размясіць, растаўчы, змяшаць ваду з зямлёй. / Во забуксаваў, разбулёніў, сваім ходам не выедзе, дапамога трэба.

Раздзелкі мн. – перагародкі ў пячной трубе, дымаходзе, калі ў дымаход рабіліся выходы з дзвюх печаў. / Дарэмна ў вашым капітальным дымаходзе ды зроблены раздзелкі, вецер у іх закручваецца, што і з’яўляецца прычынай дрэннай цягі ў асобныя дні і часы.

Разырдзецца – развярэдзіцца, распухнуць, пачырванець. / Як на тую бяду рана на назе разырдзелася, а тут бегчы трэба.

Раскішыцца, раскішавацца – стаць добрым, добра-зычлівым, шчодрым, дастаць з кішэні грошы, падарункі і раздаваць іх, не шкадуючы, людзям, раскашэліцца. / І Пецька наш раскішыўся (раскішаваўся), раздае падарункі і грошы направа і налева.

Рослікі – прарошчанае і высушанае затым зерне жыта, пшаніцы, ячменю, аўсу. / Рослікі збіраліся пайсці змалоць. З росліка рабілі солад.

Ручыць – шанцаваць, ісці рукой. / Во яму ў жыцці ручыла: ніколі не хварэў, жонку ўзяў (азяў) добрую, гаспадарку меў багатую.

Рыпаць – бязладна іграць на гармошку, развучваць мелодыю. / Цэлы дзень рыпаіць на гармоніку, і не надакучыць яму.

Рысяваць – (пра карову, кабылу) быць у ахвоце. / Карова зарысявала (пачала рысяваць), а асемінатар у водпуску, дзе быка знайсці.

Рэгнуцца – паваліцца на зямлю, моцна ўдарыцца, ударыцца балюча аб што – небудзь цвёрдае. / Пакаўзнулася і так рэгнулася, што ледзь паднялася. Упацёмку рэгнулася галавой аб вушак.

Сакоўнік – месяц сакавік. / Сакоўнік на дварэ, а так сцюдзёна.

Сачак – лёгкае верхняе адзенне жанчыны. / На вуліцы халаднавата, апрані, кажу, сачак.

Светач – выкананае кавалем прыстасаванне для зажыму лучыны, якой асвятлялася вечарамі сялянская хата. Светач іншы раз мацаваўся на сцяне, але часцей за ўсё на спецыяльнай стойцы з падстаўкай, гэты светач быў пераносны. / У дзедавай хаце светач пераносны стаў у вугле, а каля яго – карыта з вадой, куды кідалі абламанае з лучынкі вуголле.

Свэтар – світар, джэмпер. / З той воўны бацьку свэтар звязала.

Седала – жэрдкі ў закутку хлява ці ў курыным хлёўчуку, дзе на ноч садзяцца куры; кут у хляве, дзе трымаюць курэй, курыны хлёвчук. / Кыш на седала. Або: Адна курыца не зляцела з седала, паглядзі, яна, магчыма, валлё не праседзела.

Серка – першае малако толькі што ацяліўшайся каровы. / Карова ў іх добрая, цётка Фэля ўдзень ацёлу за адну дойку поўнае вядро серкі надаіла.

Сівуха – самагонка. / Гары гэтай сівухі ўжо з раніцы нажраўся.

Скургоніцца – 1) скурчыцца, прыгнуцца да зямлі. / Скургоніўся і ледзь пайшоў дадому. 2) праявіць рысы скнары, стаць скнарай. / Не скургонься, Пецька, нясі грошы.

Слізганіца – галалёдзіца. / На дварэ слізганіца, будзь асцярожным.

Слізганка – коўзанка, коўзкая дарога, горка. / Прышоў са школы, ухапіў з’есці – і на слізганку.

Снулька – 1) прыстасаванне для снавання кроснаў у выглядзе невялікай драўлянай лапаткі з дзвюма маленькімі адтулінамі, праз якія прапускалася па нітцы з двух матавікоў. / З гэтай снулькай набегалася, пакуль восем сцен кроснаў саснавала. 2) чалавек, які хвалюецца, ходзіць назад, уперад, не прысядзе, не прыляжа. / Сядзь ужо, пасядзі, снулька, у вачах прамільгаўся.

Соткі (мн.) – агарод, прысядзібны ўчастак, плошча на прысядзібным участку, занятая зернявымі культурамі. / Соткі іх дагледжаныя: і ячмень, і

бульба, і буракі добрыя. Або: Мы ўжо свае соткі абмалацілі.

Соўма – натоўпам. / Да аўтобуса не лезьце соўма: так і пад колы можна трапіць.

Спаслыя – знаходлівыя, здольныя знайсці выйсце з самых складаных абставін. / Дочкі яго – спаслыя дзяўчаты, у людзі выйдучы.

Спашнік – панскі арандатар, які меў сваю жывёлу, цяглавую сілу, свой інвентар і па дагавору апрацоўваў панскую зямлю. Ураджаі дзяліўся напалам, нярэдка пан забіраў 2/3 ураджаю. Насенне засыпалася так: палова была панскай, палова – спашніка. Па дагавору з панам спашнік нарыхтоўваў у панскім лесе дровы для сябе і для пана. / Дзед мой спашнікам быў доўга, пакуль не набыў свой кавалак зямлі.

Спруцянець – здохнуць, памерці, ператварыцца ў прут. / Каб ты спруцянеў, неслух гэты.

Спыхнуць – крыху адпачыць. / Падганяе працаваць і падганяе, спыхнуць не дае.

Стахнуць – струхнець, згніць без доступу кіслароду. / Трэба ж, бульбу непрасушаную ў яме рана закрыў, а яна стахла.

Столачкі (мн.) – невялікія мастацкія творы мясцовых мастакоў-самавучак і народных умельцаў-вышывальшчыц: маляванкі-дарожкі, вышыванкі-дарожкі, што ў святы каліся на засланы абрусам стол, на засланы лепшай посцілкай ложак. / На сталае ў яе столачкі, да таго ж такія прыгожыя.

Строніцць – звіхнуць, пашкодзіць. / Як ён ішоў: нагу стонціў.

Стыкоўнік – палатно, якім да самага канца на кроснах датыкалі аснову. / Стыкоўнік сёння прыладзілі і кросны даткалі.

Стынка – глыбакаводная рыба сняток. / Стынка не растуе.

Сувак – бульдозер. / Сувак дарогу расчысціў.

Сувалкі (мн.) – сцягнутае ў валы карнявішчы, пустазелле. / Сёння з раніцы сувалкі на мяжу зносіў.

Сукала – прыстасаванне для намотвання, насучвання нітак на цэўкі. / Сынок, вазьмі сукала, насучы мне нітак цэўкі чатыры.

Сукараткі – закруткі на крута ссучанай нітцы. / Навошта так крута ссучыла, столькі сукаратак нарабіла.

Счысціцца – аддзяленне і выхад паследа пасля выдзялення каровы. / Дзякуй Богу, карова ноччу ацялілася і счысцілася хутка.

Табляваныя – злучаныя асобым спосабам бяровенні ў прасценках паміж вокнамі і дзвярыма, а таксама суцэльныя сцены, для чаго ў бяровеннях асобым бурам – таблем – рабіліся адтуліны, у якія заганяліся дубовыя стрыжні-калкі. / Сцены ў старой школе табляваныя, разбурыць іх будзе цяжка.

Таптак – від млына ў панскай браварні, што прыводзіўся ў рух двума валамі, загнанымі ў вялікае драўлянае кола. Валы фактычна тапталіся на месцы, сваёй вагой прыводзілі ў рух вялікае кола, якое пры дапамозе шасцярон і жалезных валоў прыводзіла ў рух жорны. / У маёнтку на бровары працаваў таптак.

Тарахцёлка – мотаблок. / Ведаеш, купілі тарахцёлку і не прагадалі: і за сенам з’ездзілі, і дроў прывязём.

Трымаць андынарку – быць андынаршчыкам. / Бацька яго ўсё жыццё трымаў андынарку.

Тумарнік – замкнуты, маўклівы чалавек, нелюдзь. / І дзе яна толькі тумарніка такога ў мужыкі знайшла: ні ён рабіць што ўмее, ні ад яго людское слова пачуеш.

Тушавацца – задыхацца, стамляцца. / Я буду тушавацца, бо трэба спяшацца, бо інакш часу не хопіць.

Тыжыцца – напружваць сілы, напінацца, рабіць спробу штосьці цяжкае скрануць з месца. / Тыжыліся, тыжыліся, а воз і з месца не скранулі.

Убурэць – рана стаць дарослым, непаслухмяным, нахабным. / Рана ўбурэў, я табе дурноту гэту выганю.

Удушніцца – спацець, задыхацца, натаміцца. / Во як ты ўдушніўся, аж рагі пацяклі.

Уёмістая – умяшчальная. / Не думаў, што конва такая ўёмістая.

Улабырыць – моцна ўдарыць па лбу пстрычкай, распрамлеваючымся сярэднім пальцам. / Пецька ўлабырыў яму, вось і плача за гэта.

Упірысты – упарты, настойлівы. / Ён унаступірысты, ад свайго не адступіцца.

Употлівы – хутка пацеючы. / Конь яго слабы, употлівы.

Уходацца – забегавецца, стаміцца і супакоіцца. / Малы бегаў, бегаў, нарэшце, уходаўся і заснуў.

Уходаць – супакоіць, перамагчы, завяршыць вялікую, значную працу. / Жаць было многа, але да вечара ніву ўходалі.

Файны – гошы, добры, прыгожы. / Жаніх яе файны.

Фална – складка на шпалерах, якая ўтвараецца ў час безалабернай, абыякавай аклейкі сцяны. / Як ён клеіў, на шпалерах фална на фалне ўтварылася.

Фармаваць – арганізоўваць, ствараць. / І я калгас наш фармавала.

Флянцоўка – прарошчаная на святле насенная бульба. / Флянцоўкай як пасадзілі, вось маладую бульбу ўжо ў пачатку чэрвеня елі.

Фундаваць – бясконца рабіць падарункі, даваць хабар, многа даваць. / Трэба ж, дачцэ ў город усё фундуе: і грошы, і мяса, і гародніну.

Фундырыць – 1) далёка кідаць. / Аж на другі бераг возера камень фундырыць. 2) красці. / І калі яму хопіць, фундырыць кожны дзень, ужо ніколі не нафундырыцца.

Хаботня – прылада, аснастка для лову рыбы, сплецёная з дубцоў, лазовых пруткоў, карма ў якой у вы-

глядзе хобата слана. / Я зрабіў хаботню і на нашай пратоцы лавіў шчупакоў і платвічак.

Хабунька – збудаванне з дошак, невялікае памяшканне, склад. / У хабуныцы возьмеш вілы, граблі.

Хаты сшываць – хадзіць ад суседа да суседа, ухіляцца ад працы, бяздзельчаць. / Гэта зранку, каб толькі не рабіць, хаты сшываць будзе.

Хвастацца – парыцца ў лазні. / Коля наш хвастацца любіць, духу паддасць многа, хвастаецца доўга.

Хлэсткі – падцягнуты, вяртлявы, спартыўнага складу. / Ён хлэсткі і пехатой да станцыі лёгка дабяжыць.

Цвічыць – ругаць, падганяць у працы. / Як стану цвічыць, тады і працуюць добра.

Цубэсіць – ісці вялікаму, заліўному дажджу. / У гэты час на дварэ дождж цубэсіць.

Цюпанка – ежа: у падсоленую халодную ваду накрывана хлеба і дзве-тры цыбуліны. / У пост часта раблю цюпанку.

Цюрыць – з апетытам есці. / Наліла поліўкі з грыбамі, сядзяць мае ўнукі, цюраць, умомант поўную місу ўцюрылі.

Цяльпук – тоўсты непаваротлівы хлапчук. / Сядзіць гэты цяльпук, не варухнецца.

Чапаць – ісці пешшу. / За намі ніхто не пад’ехаў, вось і чапалі з Зябак да Псуі.

Чартапхнуцца – 1) спатыкнуцца ў час хадзьбы. / Ішоў ды як чартапхнуўся, ледзь нос не разбіў. 2) уздрыгнуцца, схмянуцца. / Сяргей, які сядзеў побач, раптам чартапхнуўся, пабег на возера.

Чвякаць – у час яды падаваць непрыемныя і непрыстойныя гукі, чмокаць вуснамі і языком. / Прашу цябе: не чвякай, калі ясі.

Чуні – вяровачныя лапці. / Чуні на буркі ці нават на катанкі надзявалі

Чычыліць – з апетытам есці рассыпаны корм. / Насыпала трусам камбікорму, абступілі, узяліся чычыліць.

Шалбаны – удары пераважна па ілбу распрамляючымся сярэднім пальцам правай рукі з-пад затрымкі яго вялікім пальцам. / Надаваў малому шалбаноў, вось і плачыць, бо баліць.

Шаргун – замерзлы зверху раней падтаяны снег. / Па шаргуну раніцай ісці добра.

Шаргуны – прымацаваныя да раменнага ашыініка невялікія званочкі. / Як у даўнейшыя часы? Ехала вяселле, а на ўпрыгожаных конях шаргуны.

Шаршэць – падаваць гучны шорах. / Сена высахла добра, аж шаршэць стала.

Шварка – верхняе асенне-вясенняе адзенне мужчыны. / Беражы шварку, глядзі не забадзяй.

Швэдар – верхняе лёгкае адзенне жанчыны. / На ёй быў старэнькі швэдар.

Шкурыць – карыць дрэва, здымаць з яго кару. / Да абеду бяровенні шкурыў.

Шломаць – кратацца, варушыцца. / Яго дзіцяці ў мяне пад сэрцам шломаецца, а ён б’ецца, зневажае мяне.

Шлымаць – ісці, не адрываючы пят ад зямлі. / Стары ўжо толькі па хаце шлымаіць, на вуліцу выходзіць рэдка.

Шмалець – гусіны тлушч. / Абморожаную руку шмальцам змазваць, хутка заживець.

Шмякнуцца – паваліцца раптоўна на зямлю, у ваду. / Санька шмякнуўся ў ваду.

Шолудзі мн. – драбязя, дробныя ягады, садавіна. / Завезлі ў краму апельсіны дробныя, высахлыя, адны шолудзі.

Шэнціць – мець вязенне ў жыцці. / Яму ў жыцці шэнціць: работа ў яго добрая, жонка ў яго прыгожая, дзеці здаровыя і разумныя.

Яжгур – ёрш. / Лавіліся адны яжгуры.

Ячмянуха – балотная трава з сямейства злакавых, падобная на малады чарот; трава добра паядаецца жывёлай, утрымлівае многа цукру, чымсьці нагадвае цукровы трыснёг. / Ячмянухі накасілі і насушылі цэлы стог.

Частка трэцяя

Песня жыве ў народзе

*Штотыднёвымі клопатамі поўна
людское жыццё. Але, калі зварухнецца душа
чалавека, песня спатоліць яе.*

М. Багдановіч.

Аўтэнтчны гурт в. Шо, в. Івесь

Народныя песні сваімі каранямі ўваходзяць у далёкую сіваю мінуўшчыну. Яны ўзніклі яшчэ тады, калі нашы продкі не ведалі пісьменнасці. З вуснаў у вусны праз народныя песні перадаваўся набыты вопыт. Такім чынам народныя песні адлюстроўваюць нацыянальны характар народа, звычаі, гістарычныя падзеі, з’яўляюцца жывым помнікам далёкіх мінулых дзён. Вось чаму народныя песні цікавяць даследчыкаў, вучоных. Адначасова яны з’яўляюцца музычнымі творамі, якія дайшлі да нашага часу, могуць і сёння прыносіць задавальненне кожнаму, хто іх выконвае і слухае.

У маім зборы больш за сто песень, запісаных у вёсцы Псуя і навакольных населеных пунктах. У большасці гэта абрадавыя песні: радзінныя, вясельныя, жніўныя, купальскія, калядныя, валачобныя, песні-вяснянкі з любоўнай тэматыкай, песні-балады. У запісах маюцца песні, якія адлюстроўваюць гістарычныя падзеі, што адбываліся ў нашых мясцінах, у нашай краіне. Колькі ў гэтых песнях праўды, чалавечай годнасці і шчырасці, дабрыні і міласэрнасці, яднання чалавека з прыродай. Такія песні! Глыбокі змест, запамінальныя мелодыі! Выконваліся народныя песні і без суправаджэння музычных інструментаў, голасам, часта з падгалоскамі, калі-нікалі з двухгалосым і трохгалосым хорам, спяваліся песні і пад суправаджэнне гармоніка, цымбалаў, скрыпкі, бубена.

Сямейная абраднасць і паэзія

Радзінныя песні

Усё жыццё чалавека было звязана з песняй. Нараджэнне дзіцяці ў сям’і было значнай падзеяй. На радзіны збіраліся родзічы, суседзі. Гучала песня:

Дзякуй таму кавалю,
Што скаваў нам гульнію:
У ручкі не хукаў,
Малаточкам не стукаў,
Нам бяседу скаваў.
Хто каваў – маляваў,
У парозе стаіць.
А хто гэта чакаў,
За сталом сядзіць.

Запісана ў в. Псуя
ад Ананіч Міхаліны Ігнатаўны, 1963 г.н.

Абвяшчалася здравіца: «За каваля і каваліху, за нованароджанага (ці нованароджаную)».

Адна песня змяняе другую:

А ў ляшчынавым кусце
Салавей песню пяе.
Ён не песню пяе –
Шчырую праўду гаворыць:
Ці не Бог таму дае,
У каго сыноў многа.
Яны аруць і баранюць,
Татку хлебам гадуюць.
А ў ляшчынавым кусце
Салавей песню пяе.
Ён не песню пяе,
А шчырую праўду гаворыць:
Ці не Бог таму дае,
У каго дачок многа,
Што субота – сваточкі,
Што нядзелька – вяселле.

Гэтая радзінная песня
і наступныя запісаны ў в. Псуя
ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.

Праз рэчку гібкая кладка ляжыць,
Па той кладачцы молад Ванечка ідзе.
А ён Надзечку, сваю душачку,
За руку вядзе.
А ты, кладачка, не гніся,
Ты не гніся пада мной
Ды пад маёй жаной.
А ты, Надзечка, нарадзі мне сем сыноў
І не будзь старой.
Нарадзі мне сем сыноў і дачушачку,
Буду моцна я кахаць цябе, душачку.
* * *
А ў лужку, лужку
Каліна ў кружку, гэі, гэі.
А ў той каліначцы

Сем салаўёў, сем пеюноў, гэі, гэі.
А адзін салавей –
Ён не есць, не п'е,
Сваіх песень не пяе, гэі, гэі.
– Чаму, салавей, не п'еш, не ясі?
Чаму песень не пяеш? Гэі, гэі.
– Каб я, салавей, сваё гняздо меў,
Я б і піў, я б і еў, гэі, гэі.
Не лятаў бы я ў шыпоўніку,
Не маўчаў бы я ў калінніку, гэі, гэі.
Не піў бы я вады з лісціначкі,
Не кляваў бы я горкай каліначкі, гэі, гэі.

* * *

А ў нас сёння, хвала табе, Божа,
Застагнала Рэнечка ў ложы,
Зажадала вішнёвага соку,
А паклічце Ванечку з току,
Няхай даставіць вішнёвага соку,
Няхай прыбяжыць ён з току.
Калі сына народзіць,
Мушу даставіць,
А дачушку народзіць,
Няхай выбачае.
А надвор'ейка пахмурылася,
А кума з кумой пасварылася.
* * *

Ай і вох, я стаяў пад кустом,
Ай і вох, твой, кума, пірог з хвостом.
Выбачай, кумок, варушылася,
А лучынка пагасілася.
Як лучынка пагасілася,
Парася з хвостом замясілася.
* * *

Вясельныя песні

Мной запісана многа вясельных песень. Вось песня, якая спявалася для нявесты:

Нізкія, нізкія ў стале прыножкі,
Кланялася Манечка кожнаму ў ножкі,
Як старому, так і малому.

А ў старога блашавення многа,
А ў малога – шчасця многа.
Маладую садзілі на пасады і спявалі:
Ляцелі два салавейкі цераз сад,
Час табе, Манечка, на пасады.
Што вам, салавейкі, да таго,
Ёсці ў мяне татка да ўсяго:
Скажы мне скланіцца – скланюся,
Скажы мне садзіцца – саджуся.

Як зара займае,
Малады Іванька
Коніка сядлае.
Каня сядлае,
Цяжка ўздыхае.
Выйшла матуля,
У яго пытае:
– Чаго, сыночак,
Так цяжка ўздыхаеш?
– Бяру крулеўну,
Сабе не роўну,
Павышай сябе,
Паніжай свету,
Шаўкамі шасне,
А я злякнуся,
Ключамі бразне –
З каня звалюся.
– Не бойся, сыночак,
Не бядуй:
У нас пабудзе,
Такой не будзе,
Шаўкі памнуцца,
Ключы патруцца.

Не вярнуцца леты маладыя
Не каму так не цяжка,
Як мне маладзенькай,
Разышлася ўся радзіначка,
Як лісце па вадзе.
Як выйду я за вароты,
Трава-мурава, кругом чужая старана.
Як гляну я ў свій бачок,
Дык прыпомню свій садок,
А ў тым садзе вінаград,
Сястрыцы мае ірвуць яго і гавораць.
Я горкімі слязамі зальюся,
Да сваіх сястрыц звярнуся:
Як будзеце вінаград ірваці

І мяне ўспамінаці.
– Як будзеце вянкi віці,
Звіце і мне вяночак.
Як будзеце піць, гуляці,
Успомніце і мяне,
Аб вашай бяздзельніцы.
* * *
У чужой старане
Ні ўпіла, ні ўела,
Ні добра ўхадзіла,
Толькі свае леты маладыя правадзіла.
Ёсці ў майго татулечкі
Коні вараныя,
Як паеду даганяці
Леты маладыя.
Даганю свае леты
У калінавым кусце,
Запрашу свае леты
Да сябе ў гасці.
Не вярнуцца, не вярнуцца
Леты маладыя,
Засталіся злему мужу
І ліхой яго радзіначцы.

Гаспадар пахвалёны
Гаспадар пахвалёны,
Ці жывы, здаровы?
Дужы, як смаляк смалёны,
А прыгожы, як дубок баровы.
Ці вялікі кацёл кашы?
Ці паядуць яго гасці нашы?

Гэтую песню спявалі, калі маладую прывозілі ў дом жаніха, у дом свёкра.

Запісана ў в. Псуя
ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.

Паехаў рачок

Песня спявалася, калі нявеста адмаўляла жаніху пайсці за яго замуж. У песні алегарычныя вобразы.

Паехаў рачок
Да жабкі ў сваты.
Бог помач, жабка,
Красёнцы ткаці.
Што ў цябе, жабка,
Кароткія лапкі?
А чаму ў цябе, рачок,
Ды крывы бачок?

Запісана ў в. Псуя
ад Карандзей Надзежды Феакістаўны, 1967 г.н.

Разгарэлася каліна

Перад зарою стаючы,
 Расплакалася Леначка,
 За такім сталом седзючы,
 На родную мамку гледзючы.
 Хоць гары не гары, каліна,
 Я цябе тушыць не буду.
 А хоць плач не плач, дачушка,
 Я цябе сунімаць не буду,
 Шчасця, долі жадаць буду.
 Стану я сунімаць – не суніму.
 Маецца нагодка, дачушка, таму:
 Суніме цябе чужына,
 Толечкава дружына,
 Твая сямейка-сябрына.

Тонкая роза вілася

У агародзе тонкая роза вілася,
 У каго ты, наша сястрыца, удалася?
 Пусціла касу ніжэй поясу.
 Ах, пляла русую косу, пляла,
 Родная мамка русую косу жалела,
 Адплятала русую косачку, адплятала,
 Аджалела родная мамка, аджалела.

Стукнула, грукнула

Стукнула, грукнула на дварэ.
 Ці не ў цябе, дачушачка, грукнула?
 У мяне, матулька, у мяне.
 Выйдзі, матулька, адкажы.
 Не магу, дачушка, адказаць:
 Наехала тая дружыначка,
 Каб цябе забраць.

Седзячы за вясельным сталом, нявеста нярд-ка горка плача: расставанне з матуляй, роднымі і блізкімі, няведанне таго, як складзецца лёс з любым у будучым, балюча кранае сэрца, выклікае слёзы. Іншыя нявесты са сватамі смяюцца, веселяцца. Каб расчуліць такіх нявест-веселух, яшчэ ў хаце нявесты, моладзь заспявае:

Каб я ж тое знала,
 Што замужам ліха,
 Я сядзела ж бы
 І бульбу ела ж бы
 У матулечкі ціха.
 Ці ж я не такая,
 Як тая, другая?
 Я й харошая,
 Я й прыгожая,

Мая доля ліхая.
 Пайду я ў камору –
 Ні хлеба, ні солі.
 Праклінаць буду,
 Наракаць буду
 Сваю горкую долю.
 Пайду я ў цэркву,
 Стану за плячамі,
 Людзі клоняцца,
 Людзі моляцца,
 А я льюся слязамі.
 Каб я ж тое знала,
 Што замужам ліха,
 Я сядзела ж бы,
 І бульбу ела ж бы
 У матулечкі ціха.

У доме жаніха гучала і такая песня:

Зялёная вішня
 З-пад караня не выйшла,
 Не аддай мяне, маці,
 Дзе мне не прывычна.
 Ты думаеш, мама,
 Што я тут паную,
 Прыйдзі, падзівіся,
 Як я тут гарую.
 Мяне ўспомні, мама,
 Хоць раз у аўторак,
 А я ж цябе, мама,
 На дні разоў сорок.
 Мяне ўспомні, мама,
 Хоць раз у суботу,
 А я цябе, мама,
 Ідучы на работу.
 Мяне ўспомні, мама,
 Хоць раз у нядзелю,
 А я цябе, мама,
 Сцелючы пасцелю.

А вось песня, якую спявалі, каб неяк суцешыць маладую. Звычайна гэтую песню выконвалі на заключным этапе вяселля – перазыўках. Роўна праз тыдзень пасля вяселля бацькі жаніха запрашалі да сябе ў гасці бацькоў нявесты. Збіраліся самыя блізкія людзі. Гучала песня:

Сустрэчная

Позна, позна звечара сядзела,
 Тонка, тонка белы кужаль прала,
 Часта, часта ў вакно паглядала.

Я думала, ясны месяц свеціць,
 Аж гэта мая мамка
 Ка мне ў гасці едзіць.
 Кіну я пралку пад лаўку,
 Пайду мамку пераймаці,
 Левай ручкай варотцы адчыняці,
 Правай ручкай мамку вітаці,
 Рукавочкам слёзы выціраці,
 Мамку родную цалаваці.
 – Не плач, не плач, дачка гаротная,
 Знаю, знаю, свякроўка ліхая,
 А свёкарка журлівы.
 – Не знала, не знала, мамка, адгадаці:
 Мая свякроўка, як родная маці,
 А свёкарка, як родны татулька,
 Дзевяроўкі, як родныя браточкі.
 Ідуць, бягуць дзянькі – дзянёчкі,
 Дзевярыцы, як родныя сястрыцы.
 Адзін мілы і той пастылы,
 Ён б’е мяне, карае,
 Да мамкі ў гасці не пускае.

Запісана ў в. Псуя
 ад Ананіч Міхаліны Ігнатаўны, 1963 г.н.

І ў вясельных песнях адлюстроўвалася сацыяльная несправядлівасць, якая існавала ў той час у грамадстве. Прыклад таму песня.

Зялёны дубочак
 На ёлку нахіліўся.
 Чаму, хлопец прыгожы,
 Чаму зажурываўся?
 Ці валы стаміліся?
 Ці з дарогі збіўся?
 Не валы стаміліся,
 Не з дарогі збіўся:
 Бацька з маці памерлі,
 А я не жаніўся.
 Рыба шчупак у пары гуляе,
 А я, маладзенькі,

Ансамбль народных інструментаў в. Псуя

Сабе пары не маю.
 Як пайду я на рэчку
 Ды закіну сетку,
 Ды злаўлю я долю
 Сабе маладому.
 Зялёны дубочак
 На ёлку нахіліўся,
 Хлопец так зажурываўся,
 Што яшчэ не жаніўся.
 Праспяваў бы ён песню,
 Ды не мае ноты,
 Кароценькі кажуюш, шок,
 Дзюравыя боты.

Запісана ў в. Зябкі
 ад Семеж Кацярыны Францаўны, 1986 г.н.

Хлопец-завіснік

Хлопец-завіснік з дзяўчынай любіўся
 І над каханнем яе толькі глуміўся,
 Потым віном яе добра спаіўшы,
 П’яную ў лодку паклаў, сумленне згубіўшы.
 Лодку штурхнуў на сяродак ракі,
 Знойдуць магчыма яе рыбакі.
 Праснулася дзеўка сярод сіняга мора,
 І няма каму расказаць сваё гора,
 Што не татулька вяселле спраўляе,
 І не мамка ёй куфар накладае,
 І не сястрыца-баярка прыязджае,
 І не брацютка касу расплятае.
 Спраўляе вяселле ясны месяц,
 Накладае куфар цёмная ночка,
 Прыязджае баярка – ясная зорка,
 Расплятае коску буйны вечер.

Запісана ў в. Псуя
 ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.

Да абраду пахавання

У Псуі і навакольных вёсках перад пахаваннем нябожчыка, у той час, калі ён ляжыць на покуці, пеўчыя – некалькі жанчын і мужчын – запрашаюцца сваякамі памершага паспяваць над памершым. На покуці ставіцца стол, на ім у шклянцы з жытам гарыць свечка, на талерцы, засланай сурвэткай, павінен ляжаць бохан хлеба з салонкай з соллю наверх. За стол садзяцца пеўчыя: тры, пяць і больш чалавек, у іх руках або на стале друкавання песеннікі ці перапісаныя ад рукі тэксты песень-гімнаў на польскай мове. Найбольш пашыранымі гімнамі з’яўляюцца «Анёл паньскі», «Велічанне Марыі». Пеўчыя адпяваюць памершых: і праваслаўных, і каталікоў. У песнях-гімнах услаўляецца веліч таго свету, у які адышоў нябожчык, развітанне яго з цэлам.

Запісана ў в. Зябкі
 ад Гужонка Якава Паўлавіча 1922 г.н.

Каляндарная абраднасць і паэзія

Валачобныя песні

Валачобныя, віншавальна-велічальныя творы, з якімі хадзілі і па сённяшні дзень ходзяць валачобнікі на Вялікдзень (на Пасху) у вёсках Псуя, Слабодка, Калечполле. Збіраецца гурт мужчын і жанчын. У гурце вылучаецца пачынальнік-запывала, затым выбіраецца механоша, які носіць валачобна-святочныя дарункі: яйкі, сыр, каўбасу, хлеб, грошы. Астатнія ў гурту з’яўляюцца падхватнікамі, што хорама спяваюць рэфрэн-паўтор: «Хрыстос уваскрос. Сын Божы». Заўсёды з валачобнікамі ідуць музыкі са сваімі інструментамі: гармонікам, скрыпкай, бубенам. Напрыклад, на Вялікдзень у 1994 годзе па вёсцы Псуя хадзілі валачобнікі. Пачынальнікам-запывалам быў пенсіянер Рудак Міраслаў Віктаравіч, на гармоні падыгрывала Пачопка Валянціна Фёдараўна. У гурце налічвалася сем валачобнікаў.

Ад хаты да хаты ідуць валачобнікі. Велічальнымі песнямі і зычэннямі плёну ў працы, прыбытку ў гаспадарцы, праслаўленне гаспадара хаты, гаспадыні, членаў усёй сям’і. І песні, і зычэнні ўліваюць у душу чалавека зарад бадзёрасці і веры ў шчаслівую будучыню, вучаць дабрыні і справядлівасці.

Валачобнікі жадаюць селяніну ўраджаю на ніве, прыбытку ў статку, шчаслівай долі ўсёй сям’і. У аснове гэтых міфалагічных уяўленняў ляжала вера ў магічную моц слова. Нашы продкі спадзяваліся, што шчодрым зычэннем, добрым словам, сказаным у добры час, у дзень вялікага свята, можна наблізіць чаканае і жаданае. Лічылася, што валачобныя абрады, у тым ліку песні, спрыяюць ураджаю, гадоўлі жывёлы, дабрабыту сям’і, засцерагаюць ад нягод.

Беларускае слова ў валачобных песнях пераліваецца і свеціцца ўсімі гранямі і фарбамі выяўленчых магчымасцей. Тут і гіпербала, і сімволіка, і сталыя эпітэты, і метафара.

Зойдем, братцы, у хазяйскі двор.

Хазяйскі двор шырок і далгой.

Ці жывы, здаровы, гаспадару-дабрадару?

Ці спіш, ляжыш, спачываеш?

Ці з жаною маладою, ці з дзеткамі-малалеткамі?

Калі не спіш, устань з ложку, спусці ножку,

Глянь у аконца супраць сонца,

Што дзеецца-маецца ў тваім двары, як у вянку.

У тваім дварку шацёр стаіць,

А ў тым шатры сам Бог сядзіць.

Каля Бога пчолкі ўюцца.

А не пчолкі – усе святочкі, рухаюцца,

Каму ўперад ступіць.

А вербніца вербы свенціць,

Вербы свенціць, пасвянцае

І скацінку выпраўляе,

А ў суботу яйкі фарбуе,

Вялікадне разгаўляе,

Праводніца праваджае.

Радаўніца сады садзіць,

А другая – сталы ставіць.

Святы Юрый упярод ступнуў,

Узяў ключы, зямлю адамкнуў

І пусціў расу на ўсю вясну,

І цёплую, і мокрую.

Святы Мікола з сяўнёў у полі

Высявае ячмень, пшаніцу,

Белы гарох, грэчку-чарніцу.

Святы Шоснік з шостам ходзіць,

З шостам ходзіць, колас точыць.

Святы Дзевятка – у жыцці пятка.

Святы Пятро – у жыцці ядро.

Святы Ілля – крутая жняя,

Пайшла ў поле жыта жаці,

Жыта жаці, зажынаці,

З малым сынам, з белым сырам.

Што раз разнець, то сноп нажнець.

Што раз ступіць, то копку ставіць.

Першая капа – на семені,

Другая капа – на емені,

Трэцяя капа – для вяселля,

Каб дарыць кожнай дачушцы – па цялушцы,

Кожнаму сыночку – па канёчку,

Святым Спасам, добрым часам.

Святы Пакроў пакрывае,

Ваду лёдам, пчалу мёдам.

Гаспадару-дабрадару,

Не баў, бардзеі, дары гасцей.

А мы госці не частыя,

Нячаста ходзім, нямнога просім:

Раз у гадочак як дзесятчак,

Маім братцам – па дзясятцы,

А хто кош носіць,

Яму чвэрць злоты хоць на боты,

Яго боты рвуцца,

З яго дзеўкі смяюцца.

Масці, гаспадар, кладку,

Заві нас у хатку.

*Запісана ў в. Псуя
ад Леановіч Марыі Фадзееўны, 1964 г.н.*

Зойдзем, братцы, у хазяйскі двор.

Хазяйскі двор шырок далгой,

На шэсць сажон, на восем слупоў.

Каля слупоў жалезны тын,

Каля тыну трава шаўковая, мядовая.

На тую траву раса пала.

Дзе раса пала, там трава стала.

А ў той царкве прыстол стаіць,

За прыстолам сам Бог сядзіць.

Каля Бога тры святыя шахуюцца, рахуюцца,

Каму першаму ступіць,

Уперад ступіць, што рабіць.

Святы Юр’я, сядлай каня,

Сядлай каня варанога,

Едзь у поле, там работы многа,

Адамкні зямлю, пусці расу,

Цяпленькую, макрэнькую.

Святы Мікола стаў засявацца:

Авёс-шасцярэнь, грэчку-чарнушку,

Грэчку-чарнушку, гарошак белы.

Святы Ілья – крутая жняя,

Што раз разнець, то сноп нажнець.

Дзе снапы ставіць, там копы лічыць:

Адна капа – на сямення,

Другая капа – на емення,

Трэцяя капа – піва варыць,

Піва варыць – сыноў жаніць,

Сыноў жаніць, дачок выдаваць,

А сыночку – па канёчку,

А дачушцы – па цялушцы.

Сам хазяін – добры барын,

Калі не спіш – просім устаць,

Просім устаць, гасцей збіраць.

А мы госці не частыя,

Не часта ходзім, не многа просім:

Раз у гадок, адзін дзянёк.

Нашы двары невялікія:

Мне самому, маладому,

Капу як на падарунак,

Маім братам – па дзясятку,

Механошу – хоць па грошу,

Яго боты парваліся,

З яго дзеўкі смяяліся.

*Запісана ў в. Слабодка
ад Лапаткі Анатоля Браніслававіча, 1989 г.н.*

Валачобная велічальная дачцэ гаспадара

Пасля кожнага радка «Сад зялёны, сад вішнёвы», які выконвае хор валачобнікаў.

Ой, дзяўчына, ясна Сонца,

Падыходзь жа да ваконца!

Прыгажуня-чараўніца,

Ты ў маці працаўніца.

Як у хаце ўсё прыбрана!

Ты з сярпом на ніве рана.

На пірог хто месіць цеста?

Ты ўжо слаўная нявеста!

Едзе хлопец з-за бяроз,

Падарункаў вязе воз:

Як шаўкі, велюр з Варшавы,

А пярсцёнкі з Вільні слаўнай.

У цябе шчаслівы міг:

Едзе, едзе твой жаніх.

Валачобнікі ў двары,

Ты выходзь іх адары.

*Запісана ў в. Слабодка
ад Лапаткі Пятра Браніслававіча, 1989 г.н.*

Розачка аленькая

Хаджу я, гуляю я вакол карагода

(пасля кожнага радка рэфрэн-паўтор):

Розачка аленькая.

Выбіраю я хлопца, сябра дарагога,

Выбіраю я жаніха харошага, дужага, рослага.

Выбіраю я свякроўку, як матулю родную,

Выбіраю свёкра я, як таткульку роднага.

Выбіраю дзевера, як пярэ для веера,

Выбіраю дзевярыцу: «Будзь мне за сястрыцу».

Табе, дзевярочак, пакланюся разочак,

А за дзевярыцу буду маліцца.

Ад цябе, мая свякроў, не чакаю тумакі.

Свёкарка маўклівы, не будзь буркатлівы.

А цябе, мой дарагі, шчыра я мілую,

За тваю ка мне любоў моцна пацалую.

Хаджу я гуляю вакол карагода,

Выбіраю дзявіцу я харошага роду.

Выбіраю цесця я вельмі буркатлівага,

Выбіраю цешчу я вельмі злосную, крыклівую.

Выбіраю швагра я дужага такога,

Я швагерку выбіраю ляльку-недатрогу.

Як вазьму ды я каня ў швагра са двара,

А ў швагеркі я звяду рыжага вала.

Навару я буракоў, як дам цесцю тумакі,

Навару піва, як дам цешчы ў рыла.

А цябе я, дарагая, сёння пашкадую,

Бо я буду расставацца, моцна пацалую.

Розачка аленькая.

Ходзяць моладцы

Ходзяць моладцы, ходзяць-гуляюць,
Яны сабе барышань маюць – выбіраюць.
А калі гуляюць, з імі размаўляюць,
Правымі ручкамі крэпка абдымаюць.
Крэпка абдымаюць, любяць-мілуюць,
А разыходзяцца – моцна цалуюць.
Ходзяць дзявіцы, ходзяць-гуляюць,
Яны сабе моладцаў маюць – выбіраюць.
А калі гуляюць, з імі размаўляюць,
Левымі ручкамі крэпка абдымаюць,
Вочкамі міргаюць, любяць, мілуюць,
Ходзяць, гуляюць, моцна цалуюць.

Запісаны ў в. Псуя
ад Харак Фаіны Міхайлаўны, 1988 г.н.

Топіцца, топіцца ў агародзе баня,
Жэніцца, жэніцца мой мілёнак Ваня.
Не тапіся, не тапіся ў агародзе баня,
Не жаніся, не жаніся, мой мілёнак Ваня.
Я любіла, я любіла Ваню сінявокага,
У мяне яго адбілі – цяпер адзінокая.
Паглядзі, як я схуднела, з ветру я хістаюся,
Маё сэрца зледзянела, не жыву, а маюся.
Ветрам, сонцам заклінаю: ты вярніся, міленькі,
Я цябе аднаго кахаю, галубок мой шызанькі.
Топіцца, топіцца ў агародзе баня,
Жэніцца, жэніцца мой мілёнак Ваня.
Не тапіся, не тапіся ў агародзе баня,
Не жаніся, не жаніся, мой мілёнак Ваня.

Запісана ў в. Псуя
ад Ананіч Міхаліны Ігнатаўны, 1963 г.н.

Купальскія песні

Здаўна на маляўнічым возеры Псуя перад Святым
Янам на Івана Купалу збіраюцца амаль усе жыхары
вёскі. Запальваецца вялікае вогнішча, водзяцца ка-
рагоды, танцуюць моладзь і дарослыя, кіраўнікі сель-
скага клуба праводзяць конкурсы. І самае галоўнае,
гучаць купальскія песні:

У нас сёгодня Купала,
Восем дзевак прапала.
А дзе ж яны прапалі?
Яны зёлкі збіралі.
Сабраўшы зёлак,
Яны іх да пана панеслі.
А пан зёлак не прыняў,
Узяў, цару адаслаў.
Цар усе зёлкі прыняў,

Сямейны ансамбль гарманістаў в. Мацюкова
(Сіняўскі А.В., Сіняўскі В.А., Чаронка Т.У.)

Дзевак мёдам частаваў.

Запісана ў в. Псуя
ад Леановіч Усціны Рыгораўны, 1987 г.н.

Сярод купальскіх песень многа гарэзлівых, з
дасціпным гумарам. Вось адна з іх:

Перад Пятровым пятым днём
Разгуляўся сівы конь,
Разбіў камень капытом,
А ў камня ядра няма,
А ў хлопцаў праўды няма.
Перад Пятровым пятым днём
Разгуляўся сівы конь,
Разбіў камень капытом,
А ў камні ядро ёсць,
А ў дзяўчат праўда ёсць.

А на гары карыта
Поўна вады наліта.
Дзеўкі ножкі памылі –
Хлопцы ваду выпілі.

А на гары карыта
Поўна мёду наліта.
Пчолкі ножкі памылі,
А дзевачкі мёд той выпілі.

Кожны радок песні паўтараецца два разы.

А на гары царкоўка,
На той царкоўцы – макоўка,
На макоўцы - вяночак,
Дубовы лісточак.
На вяночку – ластаўка
Выглядае з макаўкі.
Яна сядзіць высока,
Яна бачыць далёка:
Восем хлопцаў жэняцца,

Дзевяты разлучаецца,
А дзесяты вянчаецца.
Коля бярэ Яніну,
А Мішка бярэ Мальвіну.

І ў гэтай песні кожны радок песні паўтараецца два
разы.

Запісана ў в. Зябкі
ад Семеж Кацярыны Францаўны, 1986 г.н.

Пайшла дзеўка за вадою,
За халоднай ключавою,
А насустрач казачэнька,
Ён сказаў сваёй міленькай:
– Кідай, дзеўка, ваду нясці,
Хадзі ка мне валоў пасці.
– Рада з табой пастаяці,
Ды няродна ў мяне маці,
Як няроднай адказаці,
Навучы, як мне салгаці.
Селі гусі на крыніцу,
Замуцілі ў ёй вадзіцу,
А я стала, пастаяла,
Пакуль вада светлай стала.

Песня спяваецца на матыў «Ой, ляцелі гусі з броду».

Запісана ў в. Псуя
ад Падорскай Франі Усцінаўны, 1987 г.н.

Я ў нядзельку рана ўстаў,
Я свайго коніка асядлаў,
Я ў дарожку ад'язджаў.
Еду ў поле, другое,
На трэцяе ўз'язджаю.
Змарыў мяне крэпкі сон,
Зваліў мяне сівы конь.
Як праснуўся я – каня няма,
Як прыехаў дадому – жонкі няма.
Дзеткі мае малыя плачуць,
Татку, мамку сваіх клічуць.
Запрагу я двух коней,
Паеду за жонкай сваёй.
Еду я ў поле, другое,
На трэцяе ўз'язджаю.
На ім стаіць новы шацёр,
Вось куды чорт жонку прыпёр.
Жана ў тым шатры з казакамі гуляе,
Белай хусцінкай махае.
– Мілы мой, не едзь сюды:
Мяне не возьмеш, сам галоўку зложыш.
– Перастань, жана, гуляці,

Я хачу цябе забраці.
– Адумайся, мілы, як ты жывь,
На мне тыноч не раз ламіў.

За рэчанькай, за быстрай
Трава зелянела.
А хто гэту траву скосіць?
Толькі не я.

Я пайду да рэчанькі,
Глянучы ў той бачок,
Дзе мой мілы, мой любы,
Харошы дружок.
Падумаю, пагадаю,
Ля рэчкі пастаю,
Пэўна ў гэтай рэчанькі
Ваду замучу.
Плыві, маё цела белая,
К таму берагу,
Дзе я з сваім любым
Брала ваду.
Вазьмі мяне, мілы,
Пахавай мяне, мілы,
У сваім саду.

Пастаў, мілы, скамеечку
У галоўку маю.
Прыйдзі, мілы, кожны ранак
Ка мне пасядзі,
Як будзеш жаніцца,
Ты мне раскажы,
Як будзеш кольцамі мяняцца,
Ты мяне ўспамяні,
Як будзе дачушка,
Маім іменем назаві.

Запісана ў в. Псуя
ад Усавіч Марыі Усцінаўны, 1988 г.н.

Ой, згубіла я калечка,
Ды згубіла я любоў.
І праз гэтае калечка
Я не спала дзень і ноч.
Дзе падзеўся той звяночак,
Што ў даліне красаваў?
Дзе падзеўся міл-дружочак,
Што так многа абяцаў?
Сам паехаў назаўсёды,
Мне ён сніцца па начах,
Сам паехаў, мяне кінуў
Ды з малюткай на руках.
Я аддам сястры малютку,

Папрашу пагадаваць.
У мяне сваіх чацвёра,
Трэба і ў полі працаваць.
Я хацела ўтапіцца,
Не дастала ў моры дна,
Касу русу шкадавала,
А ў ёй лента галуба.

Запісана ў в. Псуя
ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.

Летнія песні

Купалінка, ноч маленькая.
Купаліся дзве сястрыцы.
Купаліся, гаварылі:
– Мы дзве сястрыцы,
Мы родныя.
Мы ўдваіх раслі.
Купалінка, ноч маленькая.
Купаліся дзве сястрыцы.
Купаліся гаварылі:
– Мы нявесты, мы чужыя.
Урось раслі,
Урось зайшлі.
Купалінка ноч маленькая.

Перад Пятром пятым днём
Разгуляўся Ванькаў конь.
Разбіў камень капытом.
У камні ядра нет,
У мальчыкаў праўды нет.
Сколько ў рэшаце вады,
Столькі ў рэшаце праўды.
Перад Пятром пятым днём
Разгуляўся Ванькаў конь.
Разбіў арэх капытом.
У арэху ядро ёсць.
У дзевачках праўда ёсць,
Столькі ў рэшаце вады.
Столькі ў дзевачках праўды.

Запісана ў в. Празарокі
ад Мячкоўскага Юзэфа Адамавіча, 1927 г.н.

Купала на Івана.
– Іванічка, дзе ж твая дочка?
Купала на Івана.
– Лянок поліць, ручкі коліць.
Купала на Івана.
– Зарос лянок травіцаю.
Купала на Івана.
– Травіцаю, павяліцаю.

Купала на Івана.
– З павіліцы вянок віць.
Купала на Івана.
– А з макрыцы чапцы шыці.
Купала на Івана.
– Чапцы шыці старым бабам.
Купала на Івана.
– Вянкі віці маладым дзеўкам.
Купала на Івана.

А на гарэ цэркаўка.
На царкоўцы макаўка.
На макаўцы ластаўка.
Яна сядзіць высока,
Яна відзіць далёка,
Што на свеце дзеецца.
Сем мальчыкаў жэніцца,
А восьмага вянчаюць,
Дзевятага злучаюць.

Запісана ў в. Празарокі
ад Луста-Крывёнак Вольгі Паўлаўны 1914 г.н.

А белая бярозачка рана распусцілася.
Няшчасная мая доля замуж паспяшылася.
Не я ўпіла, не я ўела, не добра ўхадзілася,
Лета свае маладыя сора правадзіла.
Як пушчу я два талеры па буйной дарозе,
Адзін талер пакаціўся, другі прызастаўся.
Знаю-знаю, мой міленькі з другою скахаўся.

– Ня стой ты роза сярод гарода.
– Не адна ж я стаю сярод гарода,
Са мной жа стаяць усе цвятчкі.
Толькі нету жоўтага цвету.
Калі Бог судзіць,
То і жоўты цвет будзе.
– Ня стой ты Ніначка ў карагодзе.
– Са мной жа стаяць усе дзевачкі,
Толькі нету маладога Колечкі.
Калі Бог судзіць,
То і Коля будзе.

Запісана ў в. Івесь
ад Кучынскай Эміліі Канстанцінаўны, 1929 г.н.

Жніўныя песні

А ў Дунаёчку, а ў беражочку млада Таіска
Кубачкі мыла, кубачкі мыла,
У Дунай раніла.
Плывіце, кубачкі, к свёкру і свякрові,
К дзеверу і залоўцы.
А ў панядзелак і я там буду,

Наліваць вас буду.
Сцюдзёная раса пала,
Пусці нас дамоў, пане.
Дамы нашы далёкі,
Мамкі нашы няродны.
У вароціках прынімаюць,
Па вадзіцу пасылаюць.

Запісана ў в. Саннікі ад Лахан Францішкі
Іофісфаўны, 1914 г.н.; у в. Празарокі
ад Фядзьковіч Любові Ціханаўны, 1904 г.н.

Хадзіў раёк па вуліцы,
Ніхто раёк у двор не завець.
Адазваўся наш панок:
– Хадзі, раёк, у наш дварок.
Нашы двары мяцёныя.
Нашы сталы дубовыя.
Нашы абрусы шаўковыя.
Нашы кубкі залатыя,
Мёдам і віном налітыя.
Закурыўся ды дожджык
Ды па чыстым полі.
Зажурыўся мой родны татулька
Па свайму бяздоллі.
Не курыся, ты дробненькі дожджык,
Ды па чыстым полі,
Не журыся, мой родны татулька,
Па сваёй бяздоллі.
Калі буду ў Бога годна,
Не буду галодна.

Да я ў бары жыта жала.
Прыйшла дамоў біта стала.
Свякроў з тыну звалілася, ды ў зялёную крапіўку.
Крапіўку на нівачку, а свякроў у магілачку.

Запісана ў в. Празарокі
ад Беззубёнак Марыі Феліксаўны, 1926 г.н.

Вельмі цікавыя па сваім змесце і характары гучан-
ня жніўныя песні. Нельга без перажыванняў слухаць
песню «Ой, звінела пчолачка». Вось гэта песня:

Ой, звінела пчолачка,
Па бару лятаючы,
Па бару лятаючы,
Мёд салодкі збіраючы.
Бедавала ўдовачка,
Што ўжо жыта дажала,
Што ўжо жыта дажала,
У снапы павязала.
Ды снапоў не багата,
Зімку як перажыці,

Чым сіротак карміці?
Ой, гаротная хата,
Яе дах не пакрыты
І дажджамі замыты.

Запісана ў в. Псуя
ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.

У наших вёсках самая пашыраная са жніўных пе-
сень – «У цёмным лесе рана-рана».

У цёмным лесе, рана, рана,
Мядзведзь рыкае, рана, рана,
Дзевак пужае, рана, рана.
Дзеўкі жыта жалі, рана, рана,
У снапы вязалі, рана, рана.
Яны песні спявалі, рана, рана:
Рыкай, мядзведзь,
Не рыкай, рана, рана,
Я не баюся, рана, рана,
Толькі я баюся, рана, рана,
Асенняе ночкі, рана, рана.
Асенняя ночка, рана, рана –
Разлука наша, рана, рана.
Разлучыць мяне, рана, рана,
З таткай, з мамкаю, рана, рана,
Прылучыць мяне, рана, рана,
Да свёкарка, свякроўкі, рана, рана.
Прылучыць мяне, рана, рана,
І к дзеверу, залоўкі, рана, рана.
І к дзеверу, залоўкі, рана, рана,
У чужой старонцы, рана, рана.

У песні «Выйдзі, выйдзі, цёмная хмара» сустрака-
ецца шэраг паэтычных вобразаў: «сыноч-саколік»,
«дачушка-перапёлачка», «нявестка-ластаўка».

Выйдзі, выйдзі, цёмная хмара,
З-пад цёмнага лесу.
Выйдзі, выйдзі, наша гаспадыня,
Да жнеек на ніву.
Ой, не выйшла цёмная хмара,
А выслала буйнага ветру
І дробнага дажджу.
Ой, не выйшла наша гаспадынька
Да жнеек на ніўку,
А выслала сынка-саколіка,
Дачушку-перапёлачку,
Нявестку-ластаўку.

Абрад і песня бытавалі разам. У абрадзе заключаўся
аграрна-магічны сэнс. Змястоўнымі былі рытуа-
лы абраду дажынак. На ніве пакідалася «барада» –
жменя нязжатых каласоў, якія зверху звязваліся

асаблівым вузлом, упрыгожваліся кветкамі. Апошні нажаты сноп таксама ўпрыгожваўся, і гэты сноп называўся «раёк». Гурт людзей, што неслі гэты сноп, і песня, якую яны выконвалі, таксама насілі такую назву. Сноп-раёк неслі ў вёску і спявалі:

*Хадзіў раёк па вуліцы,
Ніхто райка не заў у дварок.
Знайшоўся добры гаспадар Пятрок,
Што сказаў: «Хадзі, раёк,
У мой дварок.
У маім дварку, як у вянку,
Сталы стаяць дубовыя,
Абрусы пасланы шаўковыя,
Залатыя шклянкі,
Сокам, мёдам налітыя».*

*Запісана ў в. Псуя
ад Карандзей Надзежды Феакцістаўны, 1967 г.н.*
Прывядзем яшчэ адну жніўную песню жартоўнага характара:

*Я на бару жыта жала.
Прыйшла дамоў – бяда стала:
Лезла свякроў на тын глядзець,
Ці добра нявестка жнець.
Звалілася свякроў з тыну
Ды ў зялёную крапіву.
Не шкода мне свякровачкі,
А шкода мне крапівачкі.
А што мне рабіці:
Ці крапівачку жаці,
Ці свякроўку хаваці?
На ніўцы трава расце,
На магіле свякроўкі – муравачка.*

Замовы

Замовы («загавары», «шэпты») – адзін з найбольш старажытных жанраў фальклору, устойлівыя сла-весныя творы, якім прыпісвалася звышнатуральная сіла, здольнасць уздзеінічаць на чалавека і наваколь-ны свет. Па характары і функцыях замовы блізкія да заклінанняў, але ў адрозненне ад іх, не прадухілялі маг-чымае зло, а пераважна адводзілі ўжо бяду (часцей за ўсё хваробы). Замовы падзяляліся на гаспадарчыя (калі ў каровы прападала малако, супраць заломаў жыта), ад розных хвароб (у тым ліку ад суроку, спалоху), замовы, звязаныя з каханнем і сямейным жыццём.

Замовы вызначаюцца багатай сакавітай народнай мовай, метафарамі, трапнымі выразамі, параўнаннямі. Яны адначасова выконвалі і магічную функцыю: «Як летняму цвету зімой не распускацца, так болю вавек не варацацца».

Мноі запісаны тры замовы. Першы тэкст «Замова жаніха перад вяселлем» быў скіраваны на тое, каб ма-лады муж пазбавіўся хібаў у характары будучай жонкі.

Замова жаніха перад вяселлем

*Госпадзі, Госпадзі,
Пазбаў мяне ад усякай поскудзі:
Ад жука і жабы
І ад благой бабы,
Ад плятаркі, вядзьмаркі,
Ад калекі-няўмекі, ад злоснай недарэкі,
Ад ванючкі гугнявай, пачвары слюнцявай,
Ад дурніцы санлівай і брыдоты лянівай,
Ад нікчэмнай гразнулі і трыдушнай Ганулі,
Ад таўстухі-абжоры, ненасытнай Хадоры,
Ад змяі-кобры, ад лайдачкі добрай,
Ад п'янчужкі дарэмнай, нікому непатрэбнай,
Ад вельмі манернай, жонкі нявернай.
Амінь.*

Замова нявесты перад вяселлем

*Божа, мой Божа,
Зрабі, каб мужык мой
Быў дужы і гожы.
Пазбаў мяне, Божа,
Ад усялякага гада:
П'янтоса і верхагляда,
Ад нікчэмнага лайдака
І бязмозглага дурака,
Ад здрадніка-нягодніка
І вялікага модніка.
Амінь.*

Замова-праклён на бацьку, які пакінуў сям'ю

*Ад нашага парога калясом дарога.
Каб цябе па свету ханянём насіла,
Каб табе ў галаве верацяном круціла,
Каб ты нідзе на свеце месца не меў,
А пад старасць зусім здурнеў.
Кінуўшы сям'ю і дзяцей,
Ганяць у балоце чарцей,
Міластыню прасіць, сабакам сена касіць.
Няхай, няхай будзе так,
Няхай гіне гіцаль-лайдак.
Амінь.*

*Запісана ў в. Псуя
ад Зарэцкага Вікенція Мітрафанавіча, 1975 г.н.*

Пазаабрадавыя песні

Сірочая песня

*Шэры салавейка, звонкая пташка,
Высока ўзлятае, жалобна спявае,*

Матульку прабуджае:

*Устань, матулька, устань, родная,
Свайму дзіцяці параду даці.
Рада была б я ўстаці,
Свайму дзіцяці парадак даці,
Сасновыя дошкі сціснулі ножкі –
Не магу пакрануцца.
Сыры жоўты пясочак, залёг насочак –
Не магу прадыхнуць.
Траўкаю-мураўкаю зараслі вочкі –
Не магу праглянуць.*

*Як узяліся буйныя ветры
І зламлі ў бярозе вяршочак.
Ударылі моладца па галоўцы,
Дзетак малых асірацілі.
Прыляцелі тры зязюлі з бору,
Сталі па моладцу кукаваці.
Адна села моладцу ў ножкі,
Другая села моладцу на грудзі,
Трэцяя села моладцу ў галоўцы.
Тая, што ў ножках, – яго маці,
Што на грудзях – яго жонка,
А ў галоўцы – яго сястрыца.
Маці плача ад веку да веку,
Жонка плача ад ранку да вечара,
А сястрыца плача ад году да году.*

Туманы

*Сидит одиноко девчѐнка, рыдает
И тихо, по-детски, туманы зовет:
– Туманы, туманы, а где моя мама,
Чего моя мама ко мне не идет?
Мне было лет восемь, когда умерла ты,
С тех пор на могилу ношу я цветы,
Никто меня, мама, так нежно не любит,
Никто не ласкал меня нежно, как ты.
Сиротская жизнь не балует, не нежит,
Зачем появляются мне было на свет?
Мой папа женился, взял маму вторую,
Она ненавидит меня уже несколько лет.
Она своих деток ласкает, целует,
А я свою маму только вижу во сне.
Туманы седые могилу покрыли,
А я у могилы сижу все одна,
Могилу твою поливаю слезами,
Ведь доля такая моя.
Туманы, туманы гуляют на воле*

И будто не слышат сирочки слова:

*– Ах, мама родная, услышь, дорогая,
Услышь, как рыдает дочурка твоя.
Не знает девчѐнка, что в поле широком
Туман ту могилу покрыл серебром.
– Туманы, туманы, верните мне маму,
Верните мне маму, прошу об одном.*

*Запісана ў в. Псуя
ад Карандзей Надзежды Феакцістаўны, 1967 г.н.*

Песні на рускай мове, што спяваюць у нашым краі

Цыганочка, гай

*Задумал я жениться
В нынешнем году.
Но дело не клеится,
Невесту не найду.*

Припев:

**Цыганочка, гай, цыганочка, гай,
Цыганочка черная, погадай.**

*Взял бы я полячку –
Это не жена:
Денег не копейки –
Шляпка ей нужна.*

Припев.

*Взял бы я еврейку –
Это не жена:
Денег ни копейки –
Курица нужна.*

Припев.

*Взял бы я германку –
Это не жена:
Она родит фрица –
Вновь будет война.*

Припев.

*Взял бы я цыганку –
Это не жена:
Денег не копейки –
Карта ей нужна.*

Припев.

*Взял бы украинку –
Это не жена:
Денег не копейки –
Мазанка нужна.*

Прыпев.

Взял бы я студенточку –
Это не жена:
Денег ни копейки –
Книга ей нужна.

Прыпев.

Возьму белорусочку –
Это мне жена:
День и ночь работает,
Всегда весела.

* * *

Однажды морем я плыла
На пароходе том.
Погода чудная была,
Но вдруг раздался гром.

Прыпев:

**Ай, яй, в глазах туман,
Кружиться голова,
Едва стою я на ногах,
Но я же не пьяна.**

А капитан приветлив был,
В каюту пригласил,
Налил шампанского вина
И выпить попросил.

Прыпев.

Бокал шампанского вина
Я выпила до дна.
И что случилось здесь со мной,
Не знаю я сама.

Прыпев.

А через год родился сын –
Морской волны буян.
А кто во всем тут виноват?
Все тот же капитан.

Прыпев.

С тех пор прошло немало лет,
Как морем я плыла.
Но как увижу пароход,
Кружиться голова.

Прыпев.

Забытая сказка

Мне вспомнилась сказка,
Забытая сказка,

О том, как влюбился
Огонь в мотылёк.
Он думал, что будет
Нежна его ласка,
Но пламени жара
Сдержать он не смог.
А вечером чистым, прохладным, душистым
В окно растворенное тихо влетел,
И, словно безумный, не чувствуя боли,
В огне золотистом он тихо сгорел.
Любовь – это сказка, забытая сказка,
Кто любит лаская, кто любит шутя,
Но если меня ты коснешься устами,
И тоже сгорю я, лаская тебя.

Запісана ў в. Псуя
ад Курушка Галіны Грыгор’еўны, 1946 г.н.

Скажи, скажи, когда вернешься?
Скажи, скажи, когда встречать?
А сердце что-то так забьётся,
Тебя мне больше не видать.
Твоих друзей я здесь увижу,
Но не увижу я тебя,

Твой голос нежный не услышу,
Не долетит он до меня.

Она на грудь ему упала
И все шептала: «Не забудь...»

И горько слезы проливала
На изволнованную грудь.
Не мог он ей налюбоваться,
Не мог с груди ее отнять.
Пришел тот час, пора расстаться,
Последний раз поцеловать.
Прощай, жестокое страданье!
Как болит сердце, ноет грудь!
Ты уезжаешь, меня бросаешь,
Но что поделать – счастливый путь!
Я буду ждать, я буду верить,
Я буду помнить и любить,
Часы считать, минуты мерить,
И так привыкну в разлуке жить.

Лет семнадцати мальчишка,
Неженатый, холостой,
В одну девушку влюбился,
Была первая любовь.

Позволь, папенька, жениться,
Взять того, кого люблю.
Отец сыну не поверил,

Что на свете есть любовь:

«Есть на свете много девок,
Можно каждую любить».

Завернулся сын, заплакал
И не стал отцу грубить.

Вышел в садик прогуляться,
Просто к Саше под окно:

«Выйди, Саша, подай руку,
На которой есть кольцо».

Долго Саша не выходит,
Долго руку не даёт.

Вынял саблю, вынял остру,
Себе голову срубил.

Покатилась головка

По зеленой по траве,

Полилась горяча кровь

По сырой земле.

Как стояла Саша, свяла,

Говорит: «Милёнка нет...»

Вот тогда отец поверил,

Что на свете есть любовь.

Моя прежняя любовь

Вот лежу я и болею,

Солнце светит мне в окно.

Завтра, завтра, ох, умру я,

Солнце будет высоко.

Дайте, дайте мне гитару,

Я себя развеселю.

Никто мойго горя не знает,

Как тяжело с милым расстаюсь.

Тяжело мне расставаться,

Мне всего семнадцать лет.

С белым светом попрощаться,

Для меня спасенья нет.

Прощай, тата, прощай, мама,

Прощай, милый, дорогой,

Прощай, милый, ненаглядный,

Больше не увидимся с тобой.

Руки к сердцу мне прижали,

Гроб окрыли полотном,

Громко певчие запели,

На кладбище повезли.

Как на кладбище ввозили,

Растворилась земля,

Тело в землю опустили,

Все отдалились от меня.

Над моей сырой могилой

Птицы жалобно поют,

Мое имя вспоминают,

Мою прежнюю любовь.

Бедная девица

Бедная девица, горем убитая,

Плачет, мечтает, грустит:

– Маменька милая, жизнь разбитая,

Милый не хочет любить.

– Ой, перестань, перестань, моя доченька,

Ой, перестань ты грустить.

Время настанет, полюбишь другого,

Будешь с ним счастливо жить.

– Нет, моя маменька, нет, моя родная,

Нет, не могу я забыть,

Вспомню я ласки, те карие глазки,

Как вспомню, так сердце болит.

Ветер промчался над быстрой рекою,

Тихо шумел ветерок.

Там по реке между тиной зеленой

Женское тело плывет.

Тело плывет и о камень ударяется,

Мертвые смотрят глаза.

Платье бедняжки за корни цепляется,

Ветки вплелись в волоса.

– Девица, девица, кто тебя выбросил

В волны широкой реки?

Иль над твоею судьбою глумились,

Люди, возможно, тебя довели.

Ты полюбила его, недостойного,

Всей своей пылкой душой.

Нравы были, видать, непокорные,

Не примирились с судьбой.

Запісана ў в. Псуя
ад Карандзей Надзежды Феакцістаўны, 1967 г.н.

Ворон

– Знаю, ворон, твой обычай:

Ты сейчас от мертвых тел,

Ты с кровавою добычей

К нам в деревню прилетел.

Где же ты летал по свету?

Где кружил над мертвецом?

Где похитил руку эту,

Руку белую с кольцом?

Расскажи ты мне сначала,

Ты летишь издалека.

По колечку Маша ўзнала,
 Чья ў ворона рука.
 – Расскажу тебе, невеста,
 Не таясь перед тобой,
 Под Варшавой есть то место,
 Где кипел неравный бой.
 Бой кровавый, беспощадный
 Будут помнить целый век.
 И пришел туда с лопатой
 Ненавистный человек.
 Закопал в одну могилу
 Мертвецов-богатырей,
 Звери их теперь не тронут,
 Льется кровь у матерей.

Запісана ў в. Зябкі
 ад Семеж Кацярыны Францаўны, 1986 г.н.

У гады грамадзянскай вайны за рэчкай Даўжанкай
 некалькі месяцаў запар стаялі, акапаўшыся, часці
 Чырвонай Арміі, салдаты часта спявалі песню пра
 Чапаева, якую і перанялі мясцовыя жыхары:

Командир – герой, герой Чапаев,
 Он все время впереди,
 Он дивизию прославил,
 Он бойцами дорожил.
 Он командовал своим отрядом,
 Веселил своих ребят.
 Все ребята едут, едут рядом,
 Все на Родину спешат.
 Только один, один не весел:
 – Никого нет у меня.
 Буйну голову он свесил
 На буланого коня.
 – Лучше, лучше, лучше меня убило
 Во чапаевском бою,
 Там и мне с друзьями лечь в могилу,
 Проклинаю жизнь свою.
 Ой, никто, никто меня не встретит,
 Нет ни матери, ни отца,
 И не встретит меня на рассвете
 Настя, храброго бойца.
 Как родных, родных моих, невесту
 Порубили беляки.
 Лучше бы меня с друзьями вместе
 Схоронили б у реки.
 Схоронили б меня при долине,
 Во зеленом во саду...
 Здесь Чапаев слово кинет:
 – Разведу твою беду,

Мать тебе Страна, Страна Советов,
 Буду я тебе за отца.
 И найдем, найдем тебе невесту,
 Как для славного бойца.
 Командир – герой, герой Чапаев,
 Он все время впереди,
 Он дивизию прославил,
 Он бойцами дорожил.

Запісана ў в. Драчына
 ад Мядзведскай Любы, 1965 г.н.

Песні, якія выконваліся ў гады Вялікай Айчыннай вайны

Тэмы песень савецкага часу, у тым ліку і ваен-
 ных: гераізм савецкіх людзей у барацьбе з ворагамі,
 услужленне перамен, што адбыліся ў родным краі.

Па-над борам, па-над краем
 Зорка засвяцілася,
 У партызанскім нашым краі
 Як жыццё змянілася.
 Як у полі на раздоллі
 Грукоцаць маторы.
 Жыта спее, жыта спее,
 Хвалі, як на моры.
 Як у хатах, бы ў палацах,
 Лямпы прамяністыя.
 Гучаць песні, гучаць песні,
 Песні галасістыя.

Запісана ў в. Псуя
 ад Ананіч Міхаліны Ігнатаўны, 1906 г.н.

У Псуі і навакольных вёсках у гады Вялікай Айчын-
 най вайны многія жыхары ведалі разведчыцу Клаву
 Шакаладаву, дапамагалі ёй, як маглі. Краязнаўчы
 музей Псуеўскай сярэдняй школы сабраў багаты
 матэрыял аб подзвігу разведчыцы. Я напісаў словы,
 удзельнікі школьнага хору напісалі мелодыю:

Песня о Клавье Шоколадовой

Серп луны в небе медленно таял,
 Серебрилась, искрилась роса.
 Шла в разведку девчонка простая,
 Покидая родные леса.

В Прозороках, Подсвилье, Глубоком
 Клава умно работу вела,
 И летели в эфире далеко
 Донесенья о вражьих делах.

В Зябках Клаву фашисты схватили,
 Дзевятнадцать ей девичьих лет.
 И колючей ей проволокой руки скрутили,

А в ответ только слышали: «Нет».

Время долго тянулось, как вечность,
 Шла о Клавье в народе молва.
 – Ненавижу фашистскую нечисть, –
 Вот последние Клавье слова.

Клава родину нежно любила,
 Клава Родину-мать берегла,
 Подвиг Зои она повторила,
 Не забудем ее никогда.

Гэта песня доўгія гады, каля трох дзесяцігоддзяў,
 была дружнай песняй піянерскай арганізацыі
 Псуеўскай васьмігадовай, а потым і сярэдняй школы.

Наша Псуеўшчына падаравала роднай краіне Героя
 Савецкага Саюза. У вёсцы Калена нарадзіўся і рос
 будучы генерал-лейтэнант Пётр Міхайлавіч Казлоў.
 У памяць мужана генерала мной напісаны марш.

Марш гвардзейца Казлова

Запывала:
 – За нашу Радзіму наперад, героі!
 І толькі наперад, ні кроку назад, –
 Хор:
 Казлоў-генерал напярэдадні бою
 Байцам свайго корпуса выдаў загад.
 Запывала:
 – Не страшны нам вораг і вал твой Дняпровы,
 Што стаў перашкодай для нас на шляху, –
 Хор:
 Вось так адказалі гвардзейцы Казлова,
 Рыхтуючы штурм праз Днепр-раку.

Запывала:
 Ракета ўзвілася – і дружна ў атаку
 Пайшлі ўсе злучэнні праз вогненны шквал.
 Хор:
 Адважна з разлікам гвардзейцаў-салдатаў
 На подзвіг рашучы вёў сам генерал.

Запывала:
 Плацдарм захоплен, і вораг разбіты,
 Пакінуўшы вал свой, на захад бяжыць.

Хор:
 Гвардзейцы Казлова заўжды маналітны,
 Рыхтуюцца новыя браць рубяжы.

Афганскія песні

Воіны-інтэрнацыяналісты, што праходзілі службу
 ў Афганістане, прынеслі з сабой:

По дорогам дальним, сухим,

Сквозь холодный туман
 Грозно катят ЗИЛы,
 Надрывая кардан.
 На плече автомат,
 Передернут затвор,
 Ты отстал от своих,
 Так молись на мотор.

Припев:
Афганистан! Афганистан!
Письма отсюда редко приходят домой.
Афганистан! Афганистан!
Еще не одна старушка-мать зальется слезой.

А шофер держит путь,
 Только сердце стучит.
 Впереди перевал,
 А на нем басмачи.

Припев.

Не отстать от своих,
 Пока день и светло,
 Только пуля летит
 В лобовое стекло.

Припев.

А Россия цветет,
 Словно розовый сад.
 Мы вернемся домой –
 И вся грудь в орденах.

Припев.

Ждите, девушки, нас,
 Мама, вытри слезу.
 Мы ведь живы еще
 И вернемся домой.

Припев.

Спать спокойно не могу

Четвёртый день в пыли афганской
 Мы мчим, неведомо куда.
 Вон впереди кишлак душманский,
 Нам надо проскочить, друзья.

Вода кипит, аккумуляторы сели.
 Скорей привал, нам отдохнуть пора.
 Душманов пули зазвенели.
 Какой крутой подъем в горах.

И, как назло, по воле рока

Душманы движутся на нас.

Они воюют за пророка,
Мы защищаем свой КАМАЗ.

И мой движок заглох под вечер,
И мы остались лишь вдвоем.
Но где, друзья, найти нам свечи?
Колонна уж прошла подьем.

Бой был ужасный, кровь, страданье,
Мой автомат устал стрелять.
И было нам лишь в оправданье,
Не пропустить, а задержать.

Когда же помощь подошла,
Напарник мертв, осколками задело.
А мой дружок меня собой закрыл,
Так вот, друзья, какое дело.

Потом в вертушку погрузили
Меня и двух моих друзей,
Друзья мечтали о России,
А пали жертвой басмачей,

Что под знамёнами Ислама
Рвут нашу технику в горах,
А дома вдруг заплачет мама,
Узнав о павших сыновьях.

Опять пустыня и тревоги,
Опять пейзажи прошлых лет,
Я снова мчу по той дороге,
Где потерял своих друзей.

И вижу, как лежит в кювете
Тот мой, разбитый весь, КАМАЗ.
Он опрокинут, вот дела на свете,
А память лишь прочнее, чем алмаз.

И вот пришёл я на гражданку,
Но спать спокойно не могу.
Опять во сне кручу баранку
И в бой хожу, как наяву.

Года пройдут, пройдут столетья,
Но будет в памяти людей АФГАН.
Лишь будем петь мы,
И в песнях вспоминать друзей.

Как прежде, идёт война

Сегодня отдых, а завтра снова
Нас бросят в бой.

Когда же дембель, я мать увижу,

И дом родной?

Когда забуду, как пылают в огне дома.
Там не стреляют, а здесь,
Как прежде, идёт война.

Под жарким солнцем
Песок раскалён под шестьдесят,
И капли пота по лбу стекают
И на лбу блестят.

А в фляжке белой
Воды осталось на полглотка.
Там, дома, не стреляют,
А здесь, как прежде, идёт война.

А рано утром
Найдут три трупа среди камней,
И смолкнут люди,
Считая их гибель виной своей.

А может, завтра
Ждёт и меня такая судьба?

Там, дома не стреляют,
А здесь, как и прежде,
Идёт война.

В Афганистане больше года,
И вот весной придёт мой дембель,
Я мать увижу и дом родной.
Своей девчонке, от счастья пьяный,
Взгляну в глаза.

Там, дома, не стреляют,
А здесь, как прежде, идёт война.
Давайте, братцы, нальём бокалы
За тех парней,

Кто отдал жизнь во имя счастья
Других людей,
Кто не увидел за цинком гроба
Родную мать,
И кто остался в глухой афганской
Земле лежать.

Афганскія песні у вакальна-інструментальным ансамблі спяваў Дзіма Кандрацёнак з вёскі Абруб у той час, калі дырэктарам сельскага дома культуры ў Псуі працавала Жураўлева. Песня запісана ў 1990 годзе.

На афганскай вайне загінуў механізатар саўгаса «Івесь» Аляксандр Чаронка. Памяці яго я прысвяціў верш «Саша Чаронка» і вось гэтую песню:

Вербы плакучыя хіляць галовы
Голая скалы, каменні, спякота,
Зноў у біклагах ні кроплі валы.
Стойка стаялі стралковыя роты,

Цяжка паранен баец малады.

Хоча знайсці ён апошнія словы,
Вочы ад болю поўныя слёз.
Вербы плакучыя хіляць галовы,
Капаюць, падаюць слёзы з бяроз.
Лезлі душманы, лезлі нахрапам,
Грозныя выбухі, рэха ў гарах.
Вогненны смерч над акупным накатам,
Боль невыносны, пякучы ў грудзях.
Вусны пасмяглі, холад па целу,
Кроўю прамоклі бінты...
– Як жа дадому, дадому хацеў я,
К дэмбелю шчыра дзянечкі лічыў.
У час свой апошні, у час свой смяротны
Тут, на далёкай афганскай зямлі,
Хлопец няшчасны, хлопец гаротны
Нізка да долу галоўку хіліў.

– Гронкі рабіны, край ты мой родны,
Больш мне не ўбачыць цябе, край мой, бывай.
Доўг свой свяшчэнны, кажу ўсенародна,
Выканаў з гонарам, ведай, мой край.
Шкода матулі мне, бацьку шкадую.
Сёстры, браточкі, сябры,
Голас я болей ваш не пачую,
Вось дзе жыцця маладога абрыў.
Гэта былі яго апошнія словы,
Вочы яго былі поўныя слёз.
Вербы плакучыя хіляць галовы,
Капаюць, падаюць слёзы з бяроз.

Нарэшце, падышоў час падвесці вынікі па запісаных мной і прыведзеных вышэй песнях, якія нарадзіліся, спяваліся і спяваюцца і зараз у нашым краі. Іх нельга слухаць без хвалявання. Такія песні – звонкія, меладычныя, кранаючыя душу і сэрца. Народная песня жыве і вечна будзе жыць. У народнай песні столькі мудрасці, маральнай чысціні, чалавечай спагады, упэўненасці і ў заўтрашнім дні. Яшчэ раз хачу падкрэсліць, што песні нашыя шчырыя, задушэўныя, напеўныя. Народныя песні нашага краю, нашай Глыбоччыны, як і ўсёй Беларусі, – гэта самацветы, дыяменты роднай мовы. Толькі ў вялікага народа могуць быць такія песні. Гэта наша спадчына. Яе нам берагчы і выхоўваць любоў і павагу да беларускай народнай песні ў нашай моладзі, у нашых дзяцей. Няхай жа нараджаецца больш калектываў – выканаўцаў народных песень. Няхай жа нараджаецца больш і паўсюдна адраджаюцца і гучаць нашы глыбоцкія вячоркі. Максім Багдановіч адзначыў: «Шануйце ж песні свае».

Частка чацвёртая

Папулярны народны жанр – прыпеўкі

Разгуляліся прыпеўкі – тут і смеху, тут і слёз.

Алесь Салтук.

Прыпеўкі і час

У нас на Глыбоччыне, гучаць прыпеўкі. Выконваюць іх фальклорныя калектывы ў Запруддзі, Вяльцы. Выканаўцы народных прыпевак жывуць і ў калгасе «Кастрычнік» нашага раёна, спяваюць прыпеўкі і ў Папшычах, і ў Падсвіллі, і ў нас у Псуі.

Аднойчы ў Псуі на вяселлі дзве свацці – Курушка Галіна Рыгораўна і Шынкевіч Марыя Уладзіміраўна – далі выклік баяністу Баравіку Міхаілу Лаўрэнцевічу: ці ён іх перайграе, ці свацці перамогуць баяніста сваімі прыпеўкамі з выкананнем «Рускага». Умова была толькі адна: прыпеўка гучыць толькі адзін раз. Больш гадзіны працягваўся конкурс. Перамаглі жанчыны.

У 1994 годзе газета «Звязда» праводзіла конкурс прыпевак. Глыбоцкія фалькларысты ў гэтым конкурсе прынялі актыўны ўдзел. А Станіслаў Лось стаў пераможцам конкурсу і атрымаў каляровы тэлевізар фірмы «Філіпс».

Прыпеўка – высокамастацкі, жывы і папулярны жанр беларускай народнай творчасці. Гэта аднастрофная лірычная песенька самага разнастайнага зместу. У куплеце ўсяго чатыры радкі. Выконваецца прыпеўка па пэўным музычным узоры пад акампанемент музычных інструментаў: гармоніка, баяна, балалайкі, бубна або проста голасам. Часам яна выступае як прыпеў да танца.

У вёсцы Псуя і навакольных паселішчах мной запісана каля 500 прыпевак, многія з якіх выкарыстаны ў гэтым раздзеле.

На першы план хачу вылучыць прыпеўкі сацыяльна-грамадскага гучання.

17 верасня 1939 года – дзень уз’яднання Заходняй Беларусі з БССР. Вольны народ спяваў вольныя песні, гучалі і новыя прыпеўкі.

*Ой, зямелька дарагая,
Час цудоўны надыйшоў:
Воля светлая над краем,
І не будзе больш паноў.*

У партызанскіх атрадах, у навакольных вёсках складаліся і спяваліся прыпеўкі, у якіх усхваляліся гераізм і мужнасць народных мсціўцаў, адзначалася падтрымка партызан простымі людзьмі, выкрываліся здраднікі народа. Першая прыпеўка прысвечана партызанцы Соні Кураш:

*Партызанка наша Соня
Немцам здзейсніла разгон.*

Тры варожых эшалоны
Загрымелі пад адхон.

Партизана свайго Колю
У лесе сустракала.
Цалавала аж да болю,
А ён кажа: «Мала».

Партизанам усе чыста
Вязалі шкарпэткі.
– Біце, хлопчыкі, фашыстаў, –
Казалі суседкі.

Ехаў Гітлер нашым краем,
На ўсю моц крычаў, балван:
– Мой загад вам, паліцаі,
З лесу выгнаць партизан.

У Псуі ўжо ў 1946 годзе быў створаны калгас
«Праўда». Удзельнікі мастацкай самадзейнасці
спявалі:

Сена косім, сена сушым
За зялёным гаем.
Запісаліся ў калгас мы
І вас запрашаем.

За Савецкую ўладу
Мы стаім усе гарой.
Усё робіцца да ладу,
Мы надзелены зямлёй.

Як у небе, як у небе
Зорка загараецца.
У нашай Псуі, як і трэба,
Калгас нараджаецца.

Зорка новая на небе
Загарэлася для нас.
Будзе многа ў нас хлеба,
Уступілі мы ў калгас.

Пойдзем, любая сяброўка,
Лён калгасны церабіць.
У снапкі павяжым лоўка,
Мы заможна будзем жыць.

Ой, зямелька дарагая,
Нівы, пожні і лясы,
Нам высокія ўраджаі
Шчасце, славу прынясі.

Народная прыпеўка адгукаецца на ўсе важнейшыя
падзеі, што адбываюцца ў нашым грамадстве. На-
прыклад, нашы людзі з адабрэннем сустрэлі перабуду-

дову. З’явілася многа прыпевак на гэту тэму:

Сонца промямі заззяла,
У золаце дуброва.
Жыць каб лепш яшчэ нам стала,
Йдзе перабудова.

«Болей мяса, болей хлеба»,
Гэта наша слова.
Вядзі смела нас наперад,
Ты, перабудова.

У прыпеўках адлюстроўваецца клопат народа за
лёс перабудовы, калі яна прыводзіла да адмоўных
вынікаў:

Як на сходзе ў старшыні
Папрашу я слова.
Я скажу яму: «Зірні,
Дзе ж перабудова?»

Шлём праклёны Гарбачову
За яго перабудову:
Каб яму на пуза гуз
За развалены Саюз.

Наступная вялікая нізка прыпевак, запісаных мной
у Псуі, гэта прыпеўкі пра каханне:

Я стаяла, стаяць буду
Ля шырокай лавы.
Я любіла, любіць буду,
Не баюся славы.

Што гарэлку нам не піць,
Сама наліваецца.
Што дзяўчат нам не любіць,
Самі набіваюцца.

Шмат у маім зборы вясёлых, жартоўных прыпевак.

Я любіла Колю, Колю,
І цукеркі ела ў волю.
А цяпер люблю я Ваню –
І зубамі барабаню.

Ах, любоў, мая любоў –
Атамная сіла.
Маю мілую ўсю ноч
Па Псуі насіла.

Ах ты, міленькі ты мой,
Каб ты праваліўся:
Адзін раз пацалаваў –
Усім расхваліўся.

А мой мілы ганарыцца:

Мае доўганькі насок.
Дзевяць курачак садзіцца,
А дзесяты – петушок.

У сатырычных прыпеўках высмейваюцца заганы
асобных членаў сям’і і нашага грамадства. Дастаец-
ца тут выпівохам і гультаям, дрэнным гаспадарам і
бракаробам. Прыкладам з’яўляюцца прыпеўкі, што
высмейваюць тых, хто зазірае ў бутэльку.

Нашы хлопцы задаюцца:
Больш гарэлачкі не п’юць.
Да бутэлькі як дарвуцца,
Нават рыла адарвуцца.

Нашы хлопцы задаюцца,
Прыгажосцю славяцца.
Як гарэлачкі нап’юцца,
На зямельку валяцца.

Гучаць народныя прыпеўкі на вяселлях, учас народных
гулянняў, на кірмашах і вячорках. Заліваецца гармонік,
ногі самі ідуць у скокі. Тут без прыпеўкі не абысціся.

Танцуй, Мацей,
Не шкадуй лапцей.
Хутка ліпа зацвіце,
Бацька новыя спляце.

Заліваецца гармонік,
Не ўседзець, не ўстаяць:
Ногі самі ідуць у скокі,
Час прыпеўкі заспяваць.

Спяваюцца цяпер, спяваліся і раней прыпеўкі
пры выкананні цэлага шэрагу народных танцаў:
«лявоніхі», «яблычка», «полькі», «рускага», «крака-
вяка», у час, калі моладзь вадзіла карагоды. Адной-
чы ў Псуеўскім сельскім клубе было створана муж-
чынскае трыа ў складзе Курушкі Л.С., Глінкі М.У.,
Шынкевіча У.А. У яго выкананні неаднаразова гучалі
прыпеўкі на мясцовыя тэмы, прыпеўкі добрыя, ка-
лючыя, напеўныя. І сёння прыпеўкі – жывы і папу-
лярны ў народзе жанр. І надалей гучаць ім на сямей-
ных урачыстасцях і народных гуляннях, на кірмашах,
у сельскіх і гарадскіх клубах, на маладзёжных веча-
рах, па радыё і на тэлебачанні. Няхай і надалей на-
родная прыпеўка спадарожнічае чалавеку ў працы
і адпачынку. Прыпеўкам, як бачна, суджана доўгае
жыццё ў народзе.

Прыпеўкі з в.(аг.) Псуя

Як па моры, як па моры
Плывуць параходзікі.
Непрыкметна праляцелі
Маладыя годзікі.

* * *
Цалавацца ты не ўмееш,
Прыхадзі, я навучу:
У цябе таўстыя вусны,
На тачылцы падтачу.
* * *
Мая мілка дзьмулась, дзьмулась
І надзьмулась, як гарбуз.
За шафёра выйшла замуж,
Нарадзіла антабус.

* * *
Карналапы мяне сватаў,
А рабы – наперабой.
Я адмовіла рабому,
Карналапы – мілы мой.
* * *

Бегла курачка ў аптэку
І крычала: «Кукарэку.
Дайце пудры і духоў
Для спадману петухоў».

* * *
Вашы вочы, нібы колы,
Толькі не качаюцца.
Нашы хлопцы, не сабакі,
Толькі не кусаюцца.
* * *
П’ём гарэлку, п’ём мы ром,
Дзе мы грошыкі бяром?
Жонкі бульбу прадаюць,
На гарэлачку даюць.

* * *
Горка кава – яго п’юць,
Дрэнна замужам – ідуць.
Пасля піва ўсім салодка,
Цвіце замужам малодка.

* * *
Мама-зуха, тата-зух,
Нарадзілі толькі двух.
Тата з мамай любяць спаць,
Дзетак цяжка ж гадаваць.

* * *
Качкі кракалі, ляцелі.
Дзеўкі замуж так хацелі,
Аж нагамі топалі
І ў ладошы хлопалі.

* * *
Штаны ў вузкую палоску
Вельмі добрыя купіў.

Цябе, кралю, цябе, крошку,
З першых танцаў палюбіў.

* * *

Чым цябе любіць такую,
Лепш бы мне пайсці ў лес.

Злавіць рудую лісіцу –

І то быў бы інтарэс.

* * *

Чым цябе любіць такога,
Лепш бы мне пайсці ў лес.

Касавокага злаўлю я –

І то будзе інтарэс.

* * *

З-пад кінжала кроў лілася,
На зямельку падала.

З-за дзяўчыны сын пабіўся,

А матуля плакала.

* * *

Мне не трэба тут гароху,
Трэба адна гарошына.

Мне не трэба многа дзевак,

Трэба адна харошая.

* * *

Ах, сарока-белабока,
Навучы, каб паляцець,

Невысока, недалёка,

Мне б мілога паглядзець.

* * *

Наша поле з вашым полем.

Раздзяляе іх мяжа.

Хто крапе маю дзяўчыну,

Пакаштуе той нажа.

* * *

Ты прыгожая сама –

Не скажу ні слова.

Калі йдзеш каля вакна,

Думаю: «Карова».

* * *

Загарэлася салома,

Ажно пыхае агонь.

Захацелі дзеўкі замуж,

Ажно топаюць нагой.

* * *

Ішоў я лесам, беражком,

Хтосьці кінуў камяшком.

Ён хацеў мяне забіць,

Маю мілку палюбіць.

* * *

Я ў Колі ў калідоры

Палічыла лесенкі.

І пад Колеў я гармонік

Распявала песенкі.

* * *

Запрагу я кошку ў дрожкі,

А ката – у тарантас.

Павязу сваю мілашку

У нядзелю на кірмаш.

* * *

Пойдзем, міленькі, дадому:

Зорка занімаецца.

Мы туманамі прайдзём,

Ніхто не здагадаецца.

* * *

Кажуць мне, што я старая.

Не магу згадзіцца.

Паглядзіце, як на мне

Усё варушыцца.

* * *

Як пайшла я плясаць,

Ажно пяткі гараць.

А пажарнікі сядзяць,

І куды яны глядзяць?

* * *

Як на печы ў вугалочку

Ляжала лучына.

Мне казалі, я паверыў,

Што ты не дзяўчына.

* * *

А пры чым тут тая печка,

І пры чым лучына?

Любы мне дарыў калечка

І казаў: «Дзяўчына».

* * *

Пайду ў клуб, закрычу:

«Каравул! Замуж хачу!»

Я із клуба не пайду,

Пакуль замуж не зайду.

* * *

Мне не трэба Жыгулі,

Мне не трэба Волга,

А мне трэба дарагі,

Каб любіўся доўга.

* * *

Мяне мілы не цалуе,

Кажэ мне: «Кірпатая».

Цалаваць яго не стану,

Гэткага вусатага.

* * *

Калі хочаш быць прыгожай,

Пі пабольш ты малака.

Калі хочаш быць шчаслівай,

Не ўлюбіся ў дурака.

* * *

Гэй, топну нагой

Ды прытопну другой.

Колькі доўга не скачу,

Усё яшчэ плясаць хачу.

Запісана ў в. Псуя
ад Курушка Галіны Грыгор'еўны, 1946 г.н.
Шынкевіч Марыі Уладзіміраўны, 1946 г.н.
Харак Яніны Міхайлаўны, 1931 г.н.
Ананіч Міхаліны Ігнатаўны, 1906 г.н.

Частка пятая

Сказы, легенды, паданні

Тут курганы, валатоўкі-магілы

Казку, быліну раскажуць табе.

І. Волкаў. «Івесь».

Уходзяць у сіваю мінуўшчыну селішчы славянска-га племені крывічоў, а таксама курганы-пахаванні, што мясцовыя жыхары называюць валатоўкамі. Адначасова наш край – край цудоўных сказаў, прытчаў, легендаў і паданняў. Усе гэтыя творы сведчаць аб багацці роднай мовы, з'яўляюцца самым дарагім скарбам, раскрываючы высокую духоўную шчодрасць народа, станоўчыя дасягненні ў выпрацоўцы каштоўных маральных устояў.

Народ – вечны носьбіт маральнай чысціні, міласэрнасці. Запісаны мной «Сказ пра старую маці» пацвярджае такую выснову. (Сказ – у фальклоры – апавяданне пра тое, што адбылося ці адбываецца ў грамадскім ці асабістым жыцці. У адрозненні ад казкі, сказ грунтуецца на рэальнай ці ўяўнай дакладнасці і звычайна пазбаўлены фантастыкі. Аднак мастацкая выдумка выкарыстоўваецца ў ім шырока). Падобна народнай песні, сказ пачынаецца апісаннем прыроднай з'явы.

Сказ пра старую маці

У зялёным гаёчку

Стары дуб разбіўся.

Любіў сыноч маці,

Пакуль не жаніўся.

А як жаніўся

Ды ўзяў сабе жонку,

Ён стаў забывацца

Пра родну старонку.

Аднойчы наведар –

Маці бульбу капала.

Сказаў ёй: «Дзень добры».

Яна не адказала.

– Ой, маці, ты маці,

Чаму гордай стала?

З табой прывітаўся,

А ты прамаўчала.

– Мой мілы сыночак,

Не гордай я стала,

Бо я за слязамі

Цябе не пазнала.

– Хопіць табе, маці,

Тут цяжка рабіці,

Паедзеш у горад,

Са мной будзеш жыці.

Прыехала ў горад –

Няма сына дома,

А горда нявестка

Сказала ёй слова:

– Унучка вяліка,

Няма што рабіці,

Дываны дарагія,

Не будзеш хадзіці.

Ты едзь да дочкі,

Жыві з ёй у згодзе.

А нам ты не трэба,

Ой, годзе ўжо, годзе.

Прыехала да дочкі,

Стаіць у вугалочку:

– Мілая дачушка,

Памый мне сарочку.

– Не буду я мыці,

Няма дзе сушыці.

Дываны дарагія,

Не будзеш хадзіці.

Маркоціцца маці:

«Час мне ў гаёчак.

Ды мне не забыцца б

Аддаць кашалёчак.

Грошы за карову – Алёнцы,

За хату – Валеру,

Самой жа ісці час

У дом прыстарэлых.

Дзеці ўсе ўжо ў парадку,

Дываны ў іх харошы.

Ды ведаюць людзі,

За чые гэта грошы.
 Ой, дзеткі, вы дзеткі,
 Я вас гадала,
 Чаму цяпер, дзеці,
 Няміла вам стала.
 Я вам раздзяліла
 Усё, што я мела,
 Ды толькі памерці
 Яшчэ не паспела.
 Дачка інжынерам,
 А сын мой пілотам,
 Я старая маці
 Гарую пад плотам».

Запісана ў в. Псуя
 ад Валасевіч Кацярыны Мацвееўны, 1985 г.н.

Народны сказ «Тэкля» расказвае аб тым, якой моцнай была вера жанчыны ў цудадзейную сілу замоўленай вады і што здарылася, калі ёй прынеслі незамоўленую ваду, узятую з веснавога бягучага ручая.

Тэкля

Каб звязаць свайму Івану
 Новы шкарпэткі,
 Цётка Тэкля ідзе да Ганны,
 Да сваёй суседкі.

Тут сабраліся жанчыны
 Дружна ў святліцы.
 Заняліся такім чынам
 Справай маладзіцы.

Затурчэлі калаўроты,
 Пруткі дзінькаць сталі.
 Тут з вялікаю ахвотай
 Усе працавалі.

Заспявалі потым песню,
 Ціха, з падгалоскам.
 Было гэта на прадвесні,
 Сонежка над вёскай.

Пірагі пякліся ў Ганны,
 Іх у печ садзілі.
 І таму ў печы рана
 Комін залажылі.

Ці ад тлуму, ці ад чаду
 Тэклі дрэнна стала.
 Яна хутка, без агляду,
 Дамоў пашывавала.

І адразу да Івана:

– Татка родны, худа,
 Ай, сурочылі цыганы,
 Ай, сурочылі, зануды.

Прынясі вады з замовай
 З вёскі недалёкай.
 І пайшоў Іван ад слова
 За вадой ад вока.

Красавік бушуе бурна,
 Навакол разводдзе.
 І масток вадой віхурай
 Знесла ў палаводдзе.

Падышоў Іван, бядуе:
 Як на бераг трапіць,
 Дзе ваду дае бабуля?
 Мабыць, кладку зладзіць.

Пасядзеў на камні голым,
 Люлькі накурыўся.
 «Не прайсці па кладцы кволай»,
 Вельмі зажурыўся.

І набраў вады ён талай
 З рэчкі бурнай, жвавай.
 Тэклі скажа, што нямала
 Гора сам ён цягнуў.

Як прыйшоў Іван дахаты,
 Тэкля памірае.
 – Дай хутчэй вады, мой татка,
 Дыхаць замінае.

Каб палегчыць жонцы мукі,
 Даў вады з бутэлькі,
 Спаласнуў ёй твар і рукі –
 І замоўкла Тэкля.

Паляжала яшчэ крыху,
 З ложка паднялася,
 Аб хваробе ані слыху,
 Есці ўзялася.

Ды Івану дзякуй кажа
 За ваду з замовай.
 І шкарпэткі хутка звязжа.
 Ды Іван сказаў тут слова:

– Да шаптухі не дайшоў я:
 Рэчка разлілася.
 Выйсце добрае знайшоў я,
 І вада знайшлася.

Ты не вер замовам розным,
 Шаптунам праклятым.
 Зжыць хваробу тваю можна,
 Толькі верыць варта.

Лепш у доктара лячыся,
 Забабонам – годзе.
 «Век жыві – і век вучыся», –
 Кажуць у народзе.

Запісана ў в. Абруб
 ад Малько Уладзіміра Васільевіча, 1933 г.н.

Перастарэлых халасцякоў асуджае сказ.

Дзядзька з пляменнікам, як чорт з венікам

На млыне чорт венікам пыл абмятаў
 І ў вочы людзям яго шчодро пускаў.
 Штукарствы млынарскія ён пакрываў –
 Млынар так багацце сабе нажываў.
 І дзядзька з пляменнікам шчасце шукалі,
 Па ўсёй па акрузе яны раз'язджалі,
 Сабе добрых жонак яны выбіралі,
 Прыгожых, багатых у жонкі жадалі.
 Вось дзядзька вусаты, як быў малады,
 Прыгожы і статны, вясёлы заўжды.
 «Разважна нявесту буду я выбіраць,
 Пасля каб сябе ў жыцці не ўкараць.
 Жаніцца б на дзеўцы, была каб з зямлёй,
 З каровай, з авечкай, з пароснай свіннёй», –
 Жадаў так наш дзядзька ні год, ні другі,
 І ездзіў па вёсках, жаніх дарагі:
 «Агата – нішто, ды пасагу не мае,
 Аніта – красуня, часта хлопцаў мяняе,
 Анюта худая, з крывымі нагамі,
 А Стэфка таўстая, з даўгімі рукамі».
 На гулянні, бывала, сцяну дзядзька трымае,
 Лявоніху, польку, кадрыль не гуляе.
 Пляменнік цяпер дзядзькі месца заняў,
 Ён шэйк, рок-н-рол танцаваць не жадаў.
 Хлопцы пяхотай дзяўчат з розуму зводзяць,
 Пляменнік жа з іх вачэй хцівых не зводзіць.
 У пляменніка думкі другія былі:
 «Мне б дзеўку знайсці, у якой «Жыгулі»,
 Кватэра і дача, а побач каб сад,
 Жыццё тады наша ўжо пойдзе на лад.
 Замежнай валюты ў яе не злічыць,
 Адзенне, абутак замежны насіць».
 Пляменнік ад дзядзькі ўсё пераняў,
 Дзяўчатам крытычна ацэнкі даваў:

«Надзейка – як лялька, капейкі не мае,
 А Светка за хлопцамі вельмі страляе.
 Тамара малая (кароткія ногі),
 А ў Нінкі прычоска, як чортавы рогі.
 Якую ўзяць жонкай? Да якой заляцацца?
 Каб менш працаваць, у багаці купацца».
 Жыццё хутка прабегла, маланкай мільгнула,
 Няма чаго ўспомніць з жыццявіны мінулай.
 Пыл у вочы пускалі, не паспелі жаніцца.
 Што ў жыцці іх чакае? Адзінота-дурніца.
 Бабылём дзядзька век свой адзін дажывае,
 Лёс гаротны штодзень клёнам злым праклінае.
 І пляменнік таксама памалу старэе,
 Твар яго вуглаваты жаўцее, жаўцее.
 – У чужое шчасце, – дзядзька сказаў, –
 – І мухі не ўпасці, – пляменнік дадаў, –
 А наша шчасце па свеце блукае,
 На тоненькай дудцы ля возера грае.

Запісана ў в. Абруб
 ад Харака Уладзіміра Восіпавіча, 1980 г.н.

Каб пажаніліся ўсе бабылі (народны сказ)

Аднойчы суседзі ў мяне запыталі
 (іх голас звінеў, нібы йшоў ён ад сталі):
 – Чаму гэта хлопцы жаніцца не сталі?
 У клубе, мы просім, прыгледзьцеся пільна,
 Шмат хлопцаў прыгожых, прывабных,
 спартыўных,
 Здаецца, няма тут бесперспектыўных.
 Куды мы заедзем, куды заплывём?
 Састарэлага хлопца, бессямейнага хлопца
 Завуць бабылём. Буркоча:
 – А мы і без жонкі свой век пражывём...
 Чамусьці жаніцца ніхто не жадае,
 А гонару, пыху бабыль колькі мае!
 – Што я не жанюся, вам справа якая?
 А што найважней, як для хлопца, мужчыны?
 Вядома ж, каханне дзяўчыны, жанчыны
 І самай пяхотнай, і самай любімай.
 Якія ў тых бабылёў аргументы?
 Не думаю, што бабылі – імпатэнты.
 Вось споведзь шаноўных і добрых кліентаў.
 Падаў першым голас хлапчына вусаты:
 – На кім тут жаніцца? Да каго ісці ў сваты?
 Паз'ехалі ў горад красуні-дзяўчаты.
 Другі: «Што? Жаніцца? Яшчэ не хапала,
 Каб шыю мне жонка штодзень пілавала,

Што грошай ѝ кахання заўсёды ёй мала...»

Трэці: «Жаніцца – хоць сёння, кахаю ѝ дзяўчонку,

Кватэры не маю, дзе жыць з тою жонкай.

І ехаць не хочым у чужую старонку».

Сябрук у таго вунь нявесту ўвёў пад вянец,

Тут справе, жаніцьбе, любові – канец.

Завянуў, засохнуў, схуднеў маладзец.

Матуля сыночку шукае нявесту:

«Вось гэта – брыдота: ні мяса, ні цеста.

А гэтай звярыцай, не жонкай быць, зрэшты».

А хтосьці, як Маркус, багацце шукае,

Даляраў каб многа, дастатку без краю,

А жонкай хай будзе хоць баба старая.

Той хлопец апёкса, гульнуў каля клуба,

Схапіў ганарэю, не даў ледзьве дуба.

Пазнаў небарака, што гэта за згуба.

Зануда, як язвы, баіцца жаніцца:

«Гэта ж трэба і спаць з той жонкай лажыцца,

Яна яшчэ возьміць і ўкусіць дурніца».

Вось хлопец зайздросны купіў легкавушку –

І жонка, і дзеці яму да макушкі:

Ён толькі кахае сваю папалушку.

На пенсіі маці, жыве з ёю хлопец,

Жаніся – у момант у армію схопяць.

Жаніх наш марнее, яму не зайздросцяць.

А нехта дзяўчыну змяніў на бутэльку:

Калі не пабачыш, ён п’яны ў сцельку.

А ў школе, нібыта ў пустуючай хаце:

У класе па тры, па чатыры дзіцяці.

А што яшчэ будзе? А ёрш тваю ў лапці,

Вось каб пажаніліся ўсе бабылі,

Ды ў шапку не спалі, шчасліва жылі,

Паўнейшымі б класы ў школе былі.

Мой сябар! Ты толькі з жанчынаю будзеш

шчаслівым

І мужам, і бацькам, і дзедам руплівым.

Пачуеш: «Сапраўдны мужчына, мой любы, мой мілы!».

Запісана ў в. Псуя ад Голер Веры Уладзіміраўны, 1997г.н.

Праклёны, пажанні і зычанні

Праклёны

Каб цябе разарвала.

Каб цябе маланкай ды ў чыстым полі спаліла.

Каб табе праз скабы павылазіла ўсё чужое і крадзенае.

На дактары няхай пойдзе табе чужое, лёгка нажытае.

Як лёгка прыйшло, няхай лёгка і пойдзе.

Каб ён магілу сваю аблажыў крадзенай цэглай.

Каб ён толькі тое і меў, што ўкраў.

Няхай Бог пакарае.

Няўжо Бог не аддасць яму за крыўды.

Каб цябе каршуны задралі.

Каб цябе звяры разарвалі.

Каб цябе гаручка ўзяла.

Каб цябе халера ўзяла.

Каб табе на пуза гуз, а ў глотку скулу.

Каб ты аслюз.

Каб ты лёг і не падняўся.

Бачыла я цябе ў труне і ў белых тапках.

Каб ты з глузду з’ехаў.

Калясом табе дарога ад нашага парога.

Калом цябе ды ў зямельку.

Каб даў Бог, каб ты здох.

Каб цябе свет не ведаў.

Каб табе ў галаве верацяном круціла, як ты ў жыцці круціш.

Каб іх зямля не насіла. Каб ён ужо ў вір галавой.

Праклёны і пажаданні запісаны ад жыхароў в. Псуя

Пажаланні, зычэнні

Каб у вас жыта ў полі трубою вілося.

Каб у вас сала ў кубле заўсёды вялося.

Чыстых заранкаў, сонечных ранкаў.

Шчасця кожнаму чалавеку, доўгага веку.

Хай не ведаюць стомы вашы рукі і ногі.

Няхай трывогі і беды абходзяць вашу хату, няхай заўсёды ў вашыя вокны свеціць сонца.

Хай поўніцца цяплом, святлом і дабрынёй ваша жыццё.

Пахвалёны ў хату.

Хлеб ды соль.

Памагай вам, Бог. Бог у помач. Дай, Божа, у добры час пачаць. Зарадзі, Божа. Умалотна вам.

Чыстага вам неба, смачнага хлеба, крышчонай вады і ніякай бяды.

Добрага здароўя вам, добрага настрою, вечнай маладосці, мірнага неба, яснага сонца над галавой.

Няхай кожны пражыты дзень будзе для цябе светлым і радасным, няхай у тваім сэрцы назаўсёды захаваюцца дабрыня, пшшчота, выдатны настрой.

Каб вам заўсёды смачна елася, салодка спалася, лёгка ўставалася.

Зычым вам добрага здароўя і бадзёрасці, міру і дастатку, радасці і выдатнага настрою.

Няхай на ўсё хапае сіл, хай ладзяцца справы на рабоце і дома, хай шануюць і любяць блізкія, паважаюць і цэняць сябры.

Каб самі заўсёды былі здаровымі, шчаслівымі, вясёлымі, каб нарадзіліся ў вас сыночкі, як званочкі, ды яшчэ і дачушкі-весьялушкі.

Паданні і легенды

На паўночным баку вялікага Шэндава балота, што знаходзіцца паблізу Хвашчоўскага пераезду, паміж вёскамі Прошкава і Зябкі, невядома калі і кім пракапана глыбокая і даволі доўгая канава. Такая ж канава ішла праз балота паміж вёскамі Надазер’е і Калечполле, вядомая ў мясцовых жыхароў пад назвай Калецкая канава (цяпер, пасля нядаўняй меліярацыі яна паглыблена, на ёй узведзены шлюзы). Вось як апавядае пра асушэнне балот нашымі продкамі запісанае мною паданне.

Пагібель ваўкалака

(паданне)

Здаўна на прасторнай выспе, што аддаляла вялікае балота ад шырокай лясной ракі, пасяліліся славяне. Гэта быў моцны род працаўнікоў-крывічоў. На выспе там-сям дыміліся іх стойбішчы, пасвіліся статкі кароў, авечак, коней. Дрыгвяністае балота падковай ахінае ўзвышаны ўчастак, што парос лесам. Каля кожнага селішча – участак узаранай зямлі. Буйным коласам наліваецца азімае жыта, уецца гарох-чачавіца, наліваецца сокам круглая рэпа.

Над балотам штодзень вісяць сівыя туманы, якія праймаюць і людзей, і жывёлу сваёй сцюдзёнасцю і смуродам. Потым туманы ўзнімаюцца белымі палотнамі над селішчамі, закрываючы ад усіх яснае сонца і бліскучы месяц. Ноччу на балоце выюць ваўкі, вухкае балотны птах.

Пасярод балота – невялікі грудок, паросшы кашлатымі дубамі. Пад імі ў скляпеннях каменных адлежваецца пачвара-ваўкалак. Вялізная шарападобная галава з маленькімі трохвугольнікамі-вухамі, якія тырчаць у розныя бакі, і белымі косткамі – сярпамі-ікламі. З разяўленай пашчы звісае доўгі чырвона-белы язык, з якога вечна капае сліна. Сам ваўкалак пакрыты доўгай сівой у чорна-рудыя палосы поўсцю. У многіх месцах яна звалалася ў лямец і звісае шматкамі да зямлі. А якія страшэнныя ў пачвары-ваўкалака вочы: вялікія, лупатыя, налітыя крывёю, размешчаныя зусім блізка адно ад другога. Няўклюдны ваўкалак страшэнна хроп, уздзеінічаючы на туманы і распаўсюджваючы смурод, ад якога задыхаліся і гінулі людзі і жывёла.

Пачвара-ваўкалак меў здольнасць увасабляцца то ў пастуха, то ў прыгожага статнага франта, то ў мужа-га воіна. Пастух-ваўкалак заганяў жывёлу ў балота і, прыняўшы свой пачварны выгляд, высмоктаў з яе кроў і малако, перажоўваў сырое і яшчэ цёплае мяса, выплёўваў далёка ад сябе яго рэшткі.

На балоце расло многа журавін і брусніц. Жанчыны і дзяўчаты хадзілі іх збіраць. Ваўкалак, прыняўшы воблік прыстойнага франта, упэўнена крочыў па

купінах, зманьваў зборшчыц ягад у глыб балота. Выбраўшы самых прыгожых і ладных жанчын і дзяўчат, хапаў іх і валок пад шаты векавых дубоў, дзе глуміўся над імі, здзекваўся з безабаронных маладзіц і, стаўшы зноў пачварай-ваўкалакам, яшчэ з жывых высмоктаў кроў, адрываў кавалкі мяса, цмяліў яго, высмоктаў з яго сокі.

Да ўсяго з балота клубамі ўздымаліся камары, машкара, сляпні і авадні, даймаючы і людзей, і жывёлу.

Усё гэта паўтаралася з году ў год, выклікаючы ў людзей незадаволенасць і пошук шляхоў барацьбы з балотам і пачварай-ваўкалакам. Працаўнікі-крывічы прыслухоўваліся да парад разважнага каваля Тамілы. На радзе вырашылі спачатку пазбавіцца ад ваўкалака. Таміла і яго сябры накавалі многа пік, лемяшоў, мячоў. Усе, хто мог валодаць пікамі і мячамі, выйшлі на балота і накіраваліся ў бок пагорка з дубамі і дубовымі шатамі.

Не драмаў і ваўкалак: ён узняў густыя туманы, распаўсюджваў смурод і гнюс. Пачвару-ваўкалаку ўдалося заманіць да сябе трох воінаў-крывічоў і ўчыніць над імі здзек, высмактаць з яшчэ жывых кроў, пакаштаваць юнацкага цела.

Таміла спыніў першы наступ, звярнуўся да яснага Сонца, бліскучага Месяца і буйнага Ветра:

– Яснае, светлае Сонца! Сагрэй сваімі жыватворнымі промнямі зямлю і навакольнае балота, узнімі цёплым духам сваім туманы высока над зямлёй.

– Бліскучы, разважны Месяц! Сваім прыцягненнем сцягні туманы за цёмныя лясы і высокія горы.

– Буйны, ўсемагутны Вецер! Будзь ласкавы, разгані туманы і смурод, развей іх па белым свеце.

Ярка засвяціла яснае Сонца. Белыя палотнішчы туманоў узняліся высока над зямлёй. Бліскучы Месяц сцягваў іх за цёмныя лясы і высокія горы. Буйны Вецер развейваў туманы і смурод па белым свеце.

Найлешпы сябар каваля Тамілы – пякучы Агонь – указваў людзям шлях: запылаў сухі чарот і мінулагодняя трава. Агледзеўшы шлях, пройдзены агнём, каваль Таміла ўскрыкнуў:

– Людзі добрыя! Па балоту, а потым па паніжаным участку выспы пракапаем глыбокі роў, каб спусціць у раку рудую ваду.

Працаўнікі-крывічы ўзяліся за справу. Вострымі мячамі і лемяшамі яны адломвалі кавалкі дзёрну і гліны. Моладзь, жанчыны і дзеці адносілі зямлю і дзёран за межы будучага рова. Шырокімі заступамі і скуранымі чарпакамі на доўгіх жэрдках вычэрпвалі балотную купу, пракладваючы такім чынам шырокую і глыбокую канаву праз балота. Ад усходу сонца да позняга вечара шмат дзён кіпела напружаная работа. Нарэшце, наступіў дзень, калі Таміла і яго сябры-кавалі разбурылі невялікі насып, што аддзяляў балотную ваду ад ракі. Імклівая плынь рудой вады хлынула ў раку. Вялікі сябар людзей –

пякучы Агонь – загнаў пачвару-ваўкалака ў каменныя скляпенні падзямелля, дзе ваўкалак задыхнуўся ад дыму. Таміла і воіны-крывічы завалілі ўваходы ў скляпенні цяжкімі камянямі-валунамі і зямлёй, пасадзілі на гэтым месцы маладыя дубкі.

Працаўнікі-крывічы ўрачыста святкавалі перамогу над балотам і пачварай-ваўкалакам. Каля кожнага селішча ярка гарэлі вогнішчы ў гонар яго вялікасці пякучага Агню. Вакол вогнішчаў вадзілі карагоды. А навокал звінелі гуслі, вохаў бубен, ігралі дудкі і жалейкі, гучалі народныя песні. Днём свяціла Сонца, вечарам і ноччу ўсміхаўся бліскучы Месяц, увесь час павяваў лёгкі свежы Вецер.

Паданне «Пагібель ваўкалака» запісана ў 1962 годзе ад амаль стогадовага дзядулі Зарэцкага Казіміра Іванавіча, жыхара вёскі Зябкі Псуеўскага сельскага савета.

Легенда «Каруся» ўздымае вечную тэму – чысціню кахання маладых людзей, услаўляе шчырую самаадданую бацькоўскую любоў да адзінай дачкі, у якой так трагічна склаўся лёс. Адначасова легенда выносіць прысуд гвалтоўніцтву, нахабству, бесчалавечнасці, высмейвае п’янства і выпівох. У легендзе шмат незвычайнага, поўна перажыванняў, страху, яе нельга слухаць і чытаць без хваляванняў.

Каруся

(легенда)

У местачковага пана Кутырлы падрасцала дачка-прыгажуня Каруся. Высокая, статная, з чорнымі, як вугалькі, вачамі, паненка і знешнім сваім выглядам, і рысамі характару была ў многім падобная на сваю маці, якая тры гады назад пасля цяжкай хваробы памерла.

Каруся вельмі любіла бацьку. Амаль кожны вечар яна абдымала яго за шыю, пяшчотна туліла да яго сваю галоўку і гаварыла ў самае вуха:

– Татусь мой каханы.

Пан Кутырла не шкадаваў грошай, каб прыгожа і шыкоўна апранаць сваю адзіную пацеху, ласкавую Карусю, Каралінку. Самыя модныя сукенкі і самыя дарагія абуткі заказваў ён у горадзе і нават за мяжой. Дачка шмат чытала – і пан Кутырла з кожнай сваёй паездкі прывозіў новыя кнігі. А зусім нядаўна ён падараваў сваёй любіміцы Карусі-Каралінцы цудоўныя, шытыя золатам, саф’янавыя боцікі, якія так ладна падышлі паненцы. Каруся абвілася сваімі цёплымі рукамі вакол шыі бацькі і, цалуючы, лагодна шаптала:

– Татусь мой каханы.

Не было адбою і ад жаніхоў. Больш за іншых дамагаўся рукі Карусі суседні пан Серж Пачапоўскі. Статны, круглатвары, спартыўнага складу малады чалавек з цёплай усмешкай на твары паланіў сэрца прыгажуні Карусі. Яны часта разам гулялі па сцяжынках вялікага парку, адпачывалі ў прыгожых

альтанках, чыталі і абмяркоўвалі новыя кнігі, лавілі ў сажалцы тлустых карасёў. На сажалцы, катаючыся на лодцы, пры святле месяца Серж прызнаўся паненцы ў сваім шчырым каханні. Каруся неспадзявана абхапіла Сержа за шыю, і два маладыя сэрцы зліліся ў пяшчотным пацалунку. Пазней, тыдні праз два пасля памятнага вечара, Серж вучыў паненку трымацца ў сядле, спасцігаючы з каханай правілы верхавай язды. З наступленнем першых маразоў, абяцаў паніч, што навучыць Карусю бегаць на каньках. Здавалася, шчаслівейшых за Сержа і Карусю людзей не было ва ўсім свеце.

Пан Кутырла, убачыўшы першы раз маладога паніча-суседа, чамусьці здрыгануўся; у грудзях яго штосьці трапянулася, на момант заняло дыханне. Раптоўны спалох ці страх хутка быў пераадолены. Пан Кутырла дрыжачымі рукамі прывітаўся з Сержам, доўга трасучы абедзвюма рукамі працягнутую руку жаніха дачкі. Гутарка з панічом таксама неяк не клеілася. Пан Кутырла расказваў аб некаторых экзотах – рэдкіх дрэвах парку, паждаў маладым добрага адпачынку і пакрочыў, сам не ведаючы чаму, у бок сажалкі. У грудзях трымцела, цвёрды камяк падкаціў да глоткі – не пракаўтнуць, хацелася крычаць – не было голасу. Такі стан быў у пана Кутырлы пасля першай сустрэчы з будучым зяцем.

Бяду не сеюць, не родзяць, бяда сама неспадзявана прыходзіць. Нішто не прадракала гора, калі Серж і Каруся, жартуючы і смеючыся, ступілі на каньках на гладкі, нібы паліраваны, асенні лёд вялікай сажалкі перад харомамі пана Кутырлы. Серж злёгку падтрымліваў паненку, паказваючы ёй самыя простыя элементы бегу на каньках. Нярэдка ён туліў каханую да сябе, імкнучыся вуснамі дакрануцца да пульхнай шчакі самага дарагога яму чалавека. На беразе сажалкі сабралася некалькі чалавек панскай чэлядзі, каб паглядзець на маладых канькабежцаў.

Яны ж, закаханыя і шчаслівыя, усё далей і далей адыходзілі ад берага. Дзесьці на сярэдзіне сажалкі Каруся пакаўзнулася, павалілася пад ногі Сержу, і той, нібы падпілаванае дрэва, грывнуўся на ледзяную гладзь сажалкі. Яшчэ кволы асенні лёд не вытрымаў такога моцнага ўдару, праламіўся, і Серж, а за ім услед і Каруся апынуліся ў ледзяной купелі. Паненка ў першы момант не зразумела, што здарылася. Яна ўскрыкнула, з галавой акунулася ў палонку, сэрбанула пякучай вады. Калі Серж усплыў, у яго мільганула думка: «Дзе Каруся?» Паненка перад самым яго носам баўтанула нагой і знікла пад лёдам. Серж, не губляючы хвіліны, нырнуў услед за ёй. Праз хвіліну другую з-пад вады паказалася напайжывая паненка, якую Серж усімі сіламі імкнуўся выштурхнуць на лёд. Зрабіць гэта было нялёгка. Серж выбіваўся з сіл, раз за разам з Карусяй акунаўся ў сцюдзёную ваду, усё радзей і радзей усплываючы на паверхню лункі.

Да месца здарэння з жэрдкамі і выламанымі хварасцінамі беглі і паўзлі па лёдзе дваровыя.

Сын панскага каваля Мікіты здаравяк Gryшуха, абапіраючыся на дзве доўгія жэрдкі, блізка падпоўз да лункі, у якой боўталіся Серж і Каруся. Gryшуха моцна ўхапіў паненку пад руку і выцягнуў яе з вады на жэрдцы. Яе падхапілі дваровыя і вынеслі на бераг. Каруся была беспрытомнай. А панскі аканом Цвік ведаў, як ратаваць тапельцаў. Ён паклаў Карусю жыватом на сваё калена, рукамі сціскаў і адпускаў грудную клетку паненкі. З роту і носу Карусі лілася вада. Адначасова Цвік прыступіў да выкліку дыхання, разводзячы і сціскаючы рукі паненкі на яе грудзях. Каруся мігнула вейкамі, потым расплюшчыла вочы, папярхнулася і прыйшла да сябе.

Тым часам Gryшуха дапамог вылезці з палонкі гора-канькабежцу Сержу. Маладых людзей дваровыя вынеслі ў цёпла нагрэтыя панскія пакоі, пераапранулі іх ва ўсё сухое, далі глынуць па некалькі кропляў гарэлкі, настаянай на дуброўцы.

Серж, даведаўшыся аб стане здароўя каханай і папрасіўшы прабачэння ў пана Кутырлы за дастаўлення непрыемнасці, позна вечарам накіраваўся дадому.

Ноччу Карусі стала многа горш: яе кідала ў жар, праз некаторы час ёй становілася холадна, яна не магла стрымаць сківіцы, якія ўвесь час дрыжалі, як перад бурай дрыжаць асінавыя лісты.

Дваровыя, даведаўшыся аб пагаршэнні стану здароўя паненкі, раілі гаспадару маёнтка:

– Каруся вельмі спалохалася, калі акунулася ў ледзяную ваду, ёй тэрмінова трэба даставіць замоўленай ад упуду вады.

Тут жа аж тры чалавекі былі накіраваны ў розныя месцы па гаючую ваду. Як толькі вяртаўся пасыльны, паненцы прынесенымі лекамі змазвалі рукі, твар, прымушалі яе зрабіць некалькі глыткоў замоўленай вады. Ужо прайшло трэцяе абмыванне і глытанне, аднак Карусі становілася ўяўна лягчэй усяго на адну дзве хвіліны. Потым яе зноў кідала ў жар, праз момант зноў становілася холадна. Пасля поўначы стан яе здароўя пагоршыўся: Каруся страціла прытомнасць.

Пан Кутырла не адыходзіў ад ложка хвораі. Ён паслаў у горад аканом за лекарам. А дзiesiąтай гадзіне раніцы доктар ужо аглядаў хворую. Каруся не прыходзіла ў сябе, вусны яе, пасмяглыя і сінія, шапталі штосьці невыяўнае, ніжняя сківіца дрыжала, несупынна ляскаталі зубы. Лекар зрабіў заключэнне: у паненкі крайні ўпадак сіл, выкліканы двухбаковым крупозным запаленнем лёгкіх. Карусі спрабавалі даць лекаў, але хворая моцна сціснула зубы, нават лыжкай цяжка было адкрыць рот, каб глынуць колькі кропель вады, насычанай лекамі.

Вечарам з панскіх пакояў паведамілі:

– Каруся памерла.

Бедны пан Кутырла не знаходзіў месца. Ён хадзіў з вугла ў вугал, слаў праклёны незадачліваму жаніху.

Пан Кутырла не мог уявіць, што яго адзіная пацеха Каруся больш ніколі не абдыме яго сваімі рукамі за шыю і не скажа ласкава:

– Татусь мой ласкавы,.. татусь мой каханы...

Толькі і змог пан Кутырла распарадзіцца апрануць Карусю ў самую шыкоўную падвянечную сукенку, абуць яе любімыя саф’янавыя боцікі, на пальцы надзець усе сем залатых пярсцёнкаў і персценяў.

Ляжала паненка ў труне, нібы жывая. Толькі пасізелы твар і асабліва вусны ды складзеныя на грудзях рукі нагадвалі, што яна сабралася ў свой апошні шлях.

У дзень пахавання аддаць даніну глыбокай павагі, любові і засмучэння нябожчыцы прыехаў Серж Пачапоўскі. Ён быў знясілены ад перажыванняў і гора, што зваліліся на яго як гром сярод яснага неба, ад страты самага дарагога для яго чалавека. Паніч прынёс цэлае бярэмя позніх асенніх жывых кветак, стаў як укапаны над труной і не мог стрымаць усхліпванняў і слёз, што ручаямі цяклі па яго твары.

Да могілак за труной паненкі ішло амаль усё мястэчка. Пан Кутырла быў ледзь жывы. Бяздумнымі вачыма ён глядзеў на заўчасна пайшоўшую з жыцця дачку, часта ўздыхаў і павольна крочыў за жалобным катафалкам. Побач з ім за труной ішоў Серж, бледны, да канца разбіты горам.

Калі труна з прахам нябожчыцы стаяла на краі магілы, родныя і блізкія падыходзілі і развітваліся з памерлай. Самымі цяжкімі хвілінамі ў жыцці быў гэты момант і для пана Кутырлы, і для Сержа.

У час развітання з нябожчыцай на пагорку, паблізу ад труны, стаялі два незнаёмыя франты. У іх паставе і позірках ніколучкі не было ні смутку, ні жалобы. Гэта завіталі ў мястэчка гарадскія жулікі Філька Гроб са сваім неразлучным сябрам Жакам Цытрай. Яны з прагнасцю паглядалі на Карусіны залатыя пярсцёнкі, на цудоўныя, шытыя золатам, саф’янавыя боцікі і аб нечым перагаворваліся паміж сабой.

Праз тры тыдні, у нядзелю, Філька Гроб і Жак Цытра акольнымі шляхамі дабраліся да мястэчка. У валісцы ляжала складная рыдлёўка і манціроўка-ломік. За халявай бота ў Фількі знаходзілася фінка.

Як толькі на зямлю спустыўся вечаровы змрок і з-за хмар выплыў поўны круг месяца, Філька Гроб са сваім сябрам завіталі на местачковыя могілкі. Абышоўшы іх з усіх бакоў, грабежнікі ўмомант апынуліся каля таго месца, дзе была пахавана Каруся. Філька першы пачаў адкідваць снег, прамерзлыя глыбы зямлі з насыпанага намагільнага грудка, ён шпурляў зямлю, прамерзлыя глыбы на ўсе бакі, кідаў як мага далей ад магілы. Калі яна была адкапана ў калена, Філька перадаў рыдлёўку свайму сябру. Жак сапеў, кідаў пясок са злосцю і ўсёй сілай, вельмі спяшаўся. Вось лязо рыдлёўкі грукнулася аб крышку труны. Жак спехам ачысціў верх дамавіны ад пяску, рукамі адгарнуў пасцілку, якой яна была прыкрыта. У раскапаную магілу з манціроўкай-ломікам у руцэ

ўскочыў Філька. Ён спрытна падварнуў крышку труны. Жак, які стаяў у супрацьлеглым баку, падхапіў крышку труны, грабежнікі ў момант выкінулі яе на бруствер магілы. У гэты час месяц выслізнуў з-за хмар і сваім бледнаватым святлом выплеснуўся на адкрытую труну. Карусі нельга было пазнаць: чорны, распухлы твар, ашчэраныя зубы, упаўшыя з грудзей рукі – усё гэта надавала нябожчыцы жahlівы выгляд. Толькі залатыя пярсцёнкі ў бела-ватых промнях месяца свяціліся халодным святлом. Філька Гроб, як крумкач, ухапіў левую руку Карусі і пачаў зрываць з пальцаў пярсцёнкі. З правай рукой завіхаўся Жак Цытра. Пальцы Карусі распухлі, як бы згарнуліся ў кулак і не хацелі аддаць грабежнікам золата. Пераадолеўшы значныя цяжкасці, начныя гвалтоўнікі разам са скурай і распухлым сухажыллем садралі ўсе сем пярсцёнкаў і персцняў. Затым Філька падхапіў за падол модную падвянечную сукенку памерлай і за хвіліну выкалаціў з яе нябожчыцу. Праўда, левы рукаў не вытрымаў нахабства грабежнікаў і адарваўся. Філька не разгубіўся: зняў яго з мёртвай дзяўчыны, скруціў разам з сукенкай і запіхнуў скрутак сабе за пазуху.

Цяпер нахабнікам засталося зняць з нябожчыцы шытыя золатам саф’янавыя боцікі. Філька загадаў свайму сябру ўзяць памершую пад пахі, а сам з прагнасцю ўхапіўся за правую нагу. У гэты момант з дарогі, што ішла паўз могілак, пачулася рыпенне санных палазоў і гамонка мужчын.

Гэта два местачковыя шляхцюкі Кайтан Карчэўскі і Юлюк Забалоцкі, добра выпіўшыя, вярталіся з кірмашу і дапівалі апошняю пляшку гарэлкі. Мужчыны спрачаліся:

– Вось калі не баязлівец, – гаварыў Юлюк Забалоцкі свайму сабутэльніку, – дык схадзі зараз на могілкі ды прынясі з магілы Карусі папяровую кветку з вяноў, якімі абставілі намагільны грудок, ды прыхапі яшчэ ялінку. Вось тады я паверу, што ты не баязлівец.

– І схаджу, і прынясу, – рашуча крычаў Кайтан Карчэўскі. – Давай у падзаклад на пляшку гарэлкі. І схаджу, і прынясу.

– Во, баязлівец ганебны, я ж ведаю, што ў цябе і мову адніме, і ногі падкосяцца, калі ты ноччу адзін ступіш на могілкі.

– Хто? Я – баязлівец? Б’юся аб заклад, давай руку. Прынясу з магілы Карусі і кветку, і ялінку. – Карчэўскі ўхапіў правую руку свайго сябра, патрос яе і сваёй левай рукой разарваў сціснутыя рукі.

– На пляшку гарэлкі. А вось і пайду. А вось і прынясу, – з такімі воклічамі Кайтан Карчэўскі падаўся з дарогі ў бок могілак.

Філька Гроб і Жак Цытра з цяжкасцю знялі боцік з правай нагі. З левай нагі боцік зусім не хацеў здымацца. Грабежнікі спяшаліся. Да іх слыху даляталі галасы шляхцюкоў, якія спрачаліся. Філька імкнуўся як мага хутчэй зняць боцік з левай нагі нябожчыцы, моцна тузануў яе. Жак не ўтрымаў Карусю пад пахі, выпусціў

яе з рук. А сам уваліўся ў труну на вызваленае месца. У гэты момант рабаўнікі выдатна пачулі голас:

– А вось і пайду, а вось і прынясу.

Філька ў адзін міг выхапіў з-за халявы бота фінку і паласнуў ёй па застылых сухажыллях пад каленам нябожчыцы, потым рэзануў на калене зверху, сілай адламаў у памерлай нагу разам з саф’янавым боцікам, шытым золатам. Жак за гэты час выкараскаўся з магілы. Начныя грабежнікі шмыганулі ў кусты. Нібы звяруга-воўк, Філька Гроб валок пад пахай левую нагу Карусі, адчуваючы адначасова холад мерцвячыны і цеплыню саф’янавага боціка, шытага золатам.

Кайтан Карчэўскі прайшоў паміж радоў магіл і, наблізіўшыся да месца, дзе была пахавана Каруся, заўважыў, як дзве чалавечыя постаці зніклі за кустамі бэзу і пшырэю. Кайтан адчуў, як валасы на яго галаве ўзняліся дыбам і паднялі шапку. Ад страху Кайтан нібыта здранцвеў, аслупянеў і толькі праз некалькі хвілін амаль у шокавым стане, больш несвядома, зноў прадоўжыў свой шлях да месца, дзе нядаўна хавалі Карусю.

Поўны круг месяца добра асвятляў пляцоўку, дзе знаходзілася магіла паненкі. Першае, што ўбачыў Карчэўскі, была верхняя частка труны, якая ляжала побач з раскапанай ямай. На краі раскапанай ямы напаўголая, галавой уніз, ляжала Каруся, неяк дзіўна выставіўшы голую сінюю нагу ўверх, як бы спрабуючы выбрацца з труны. На дне ямы выяўна абазначаліся контуры ніжняй часткі дамавіны, куды навалілася многа зямлі і глыжэў. У Кайтана часта стукала сэрца, як бы імкнулася вырвацца з грудзей. Ён хацеў павярнуцца і пабегчы, аднак, спалоханы ўбачаным, нейкі час стаяў нерухома, нібы здранцвелы. Потым ён несвядома, больш ад жаху, крута павярнуў назад і штосілы пабег. Кайтан чапляўся за чужыя магілы і крыжы, падаў, зноў узнімаўся і бег да свайго сябра, згубіў пры гэтым шапку, да крыві абдзёр шчаку.

У такім стане ён выбег на дарогу, ухапіў з рук Забалоцкага лейцы, тузануў імі каня і сам грывнуўся ў сані-розвальні і пагнаў у мястэчка.

– Я ж казаў, слюнцый, што ты баязлівец, – нарэшце прамовіў Юлюк Забалоцкі, моцна трымаючыся за сані. – Цяпер паставіш пляшку гарэлкі, баязлівец касавуры.

Сані падкаванымі палазамі скрыгаталі па слаба прысыпанай снегам брукаванцы, а Кайтан Карчэўскі ўсё тузаў і тузаў лейцамі, паганяючы стомленага каняку. Ён штосьці мармытаў, аднак не ў стане быў сказаць ні слова.

– Кажы, баязлівец зашарпаны, што здарылася? – увесь час бубніў Забалоцкі. – Чаму не прынёс кветку і ялінку з магілы Карусі?

Карчэўскі ў месячным святле ўбачыў родны падворак, дрогнуў, не па-чалавечы падварнуў вочы і асіплым, не сваім голасам, урэшце выпаліў:

– Вылезла з магілы Каруся.

– Што ён толькі вярзе, баязлівец несусветны? Бач, якую лухту меліць.

Забалоцкі павёў дрыжачага, як асінавы ліст, Кайтана да веснічак і перадаў, можна сказаць, у рукі выйшаўшай на ганак жонцы сябра.

Філька Гроб і Жак Цытра дабеглі да ўскрайку лесу. Грабежнікі кінулі на прысыпаную снегам зямлю валіску, рыдлёўку і ломік-манціроўку. Філька загадаў сябру трымаць адрэзаную нагу, а сам пачаў закатаваць халяву саф’янавага боціка, шытага золатам, імкнучыся сцягнуць яго з распухлай нагі. Справа гэта была няпростай: нага вырывалася з рук Цытры, а боцік не здымаўся. Філька злаваўся і брыдкасловіў. Потым ён сам ухапіў нагу ніжэй каленнага сустава, Жак паддзеў пальцамі пад закручаную ўжо халяву, моцна тузануў і разам з саф’янавым боцікам паляцеў пад сухі альховы куст. Філька Гроб нейкі час стаяў аслупянелы з распухлай нагой нябожчыцы ў руках, асабліва адчуваючы яе мярцвячы холад і празмерны цяжар. Раптоўная дрыгота прахапіла яго цела, па спіне прабеглі мурашкі. Філька ўвесь здрыгануўся і з агідай адкінуў нагу ў хмызняк. Потым ён рашуча падышоў да Жака, які ў гэты час абтрасаў снег з саф’янавага боціка. Філька зняважліва вырваў з рук Жака, паспешліва заткнуў яго сабе за пазуху. Грабежнікі ўкінулі рыдлёўкі і ломік-манціроўку ў валіску і рушылі да бальшака, што вёў у горад.

Раніцай, як заўсёды пасля смерці дачкі, пан Кутырла на вазку з фурманам ехаў на могілкі, каб колькі часу пастаяць ля магілы сваёй любіміцы. Фурман застаўся каля вазка, а пан ціха пакрочыў да святога для яго цяпер месца пахавання дачкі. У задуменні наблізіўся ён да магілы дачкі і раптам убачыў сваю Карусю, напаўголую і пасінілую, якая ляжала ўніз галавой на краі раскапанай ямы. Пан Кутырла войкнуў не сваім голасам, пахіснуўся і паваліўся на самы край раскапанай магілы; ён паспрабаваў падняцца, але аступіўся і, непрытомны, паваліўся на зямлю, пакаціўся ў яму і сваёй грузнай фігурай лёг на самым дне, заняўшы месца дачкі. Праўду кажуць у народзе: адна бяда не ходзіць, другую за сабою водзіць.

Да фурмана данёсся нечалавечы крык. Панскі фурман кінуўся на могілкі. Жahlівы прывід паўстаў перад яго вачыма: раскапаная магіла, Каруся ў такім непрыстойным выглядзе, пан Кутырла – бледны і нерухомы ў труне на дне ямы. Фурману пацямнела ў вачах, ён хацеў крыкнуць, яму адняло мову, ён таксама пахіснуўся і непрытомны зваліўся на жоўты пясок каля высунутай з магілы нагі Карусі.

Усю ноч Кайтан Карчэўскі не мог заснуць. П’янку яму як рукой зняло. У яго памяці, як у люстэрку, адлюстравалася начное відовішча: белае святло месяца і неяк дзіўна вылазячая з магілы паненка. Карчэўскі мо ў дзясяты раз расказваў жонцы, становіўся перад іконамі на калені, хрысціўся, кляўся, што ўсё бачыў уласнымі вачыма.

– Во, п’янтэла нікчэмны, – дзівілася жонка Кайтана, – трэба ж так налізацца, што мёртвыя ў яго з магіл павылазілі.

Раніцай каля студні Кайтаніха расказвала сваім суседкам аб здарэннях, што адбыліся з мужам. Тыя пасведчылі, што бачылі, як на могілкі разам з фурманам ехаў пан Кутырла.

Прайшло ўжо больш за тры гадзіны, а пан чамусьці не вяртаўся з могілак. З маёнтка і з мястэчка можна было бачыць, што паблізу прымагільнай брамы стаіць конь, запрэжаны ў вазок.

Ужо сонца схінулася на поўдзень, а пан Кутырла ўсё яшчэ не вяртаўся дадому. Некалькі дваровых людзей пешшу праз мястэчка накіраваліся на могілкі. Каля сялібы Карчэўскага жанчыны казалі дваровым аб тым, якія прыгоды адбыліся з Кайтанам і яго сябрам Забалоцкім ноччу. Напружанне нарастала. Да дваровых далучылася вялікая група местачкоўцаў. Натоп людзей, паскараючы крок, набліжаўся да могілак. Першымі ішлі жанчыны. Раптам раздаўся рэзкі пранізлівы крык, лямант. На людзей наводзіў жах выгляд раскапанай магілы і ўсяго таго, што вакол тварылася. Мужчыны вырашылі: трэба тэрмінова паслаць за святаром – айцом Іўсцінам.

Нарэшце, на панскім вазку прывезлі святара. Айцец Іўсцін, аглядзеўшы раскапаную магілу, сказаў:

– На ўсё воля гасподня.

Да айца Іўсціна ўжо даходзілі чуткі аб раскапаных гарадскімі жулікамі магілах з мэтай іх аграблення.

– Антыхрысты. Грабежнікі. Каб вас зямля не насіла, – войкаў айцец Іўсцін. Потым ён прапанаваў падняць з магілы паненку і памерлага яе бацьку. Для Карусі з маёнтка прывезлі новую сукенку, пакрывалы. На адзіную нагу абулі пакаёвы тапаць, другі тапаць паклалі ў ачышчаную ад зямлі і глыжоў труну.

Карусю зноў пахавалі. Цела пана Кутырлы павезлі ў маёнтак. Фурмана панскага ўдалося адкалыхаць, вывесці са стану непрытомнасці.

Двума днямі пазней жалобны картэж з целам пана Кутырлы рухаўся на могілкі. За труной нябожчыка першым ішоў Серж Пачапоўскі, узрушаны, учалены, з заплаканымі вачыма. Серж цяжка ўздыхаў, раз-пораз хусцінкай выціраў вочы. Дваровыя людзі казалі Сержу аб абрабаванні магілы Карусі. Распухлая, пасінілая, з адрэзанай у калене нагой, Каруся стаяла перад вачыма Сержа. Ён горка плакаў і над магілай сваёй каханай, адчуваючы сваю віну ў смерці дарагіх яму людзей.

Пасля пахавання пана Кутырлы ўсе разышліся. Серж стаяў і наўзрыд аплакваў дарагую страту, свой гаротны лёс. Дваровыя ледзь адарвалі яго ад намагільнага крыжа паненкі і павялі ў маёнтак на жалобны стол па памерламу пану.

Менш чым праз месяц побач з магіламі пана Кутырлы і Карусі хавалі і Сержа Пачапоўскага,

памерлага ад тугі, перажыванняў і жыццёвых нягод. Тым самым быў выкананы яго заповіт, напісаны ім перад самай смерцю. Тры пагоркі свежай зямлі, ледзь прысыпанай снегам, тры дубовыя крыжы на местачковых могілках выклікалі чалавечы боль і спагаду ва ўсіх, хто прыходзіў сюды і ведаў пра трагічны лёс людзей, што тут пахаваныя.

Справядліва кажучь у народзе: на чужым горы шчасця не пабудуеш. Філька Гроб спазнаў гэта на ўласным карку. У дні пасля рабавання магілы паненкі неспазнаны неспакой усяліўся ў яго сэрца. Ён некалькі дзён запар адчуваў холад і цяжар мёртвай нагі. Ён некалькі разоў на дзень мыў рукі з мылам, грэў іх каля добра нацпленай грубкі, печкі-ляжанкі. Праходзіла ўсяго колькі хвілін – і з рук Фількі нібы выпраменьваўся холад адрэзанай нагі, невядомы цяжар праймаў далоні, суставы.

Аднойчы надвячоркам у час уваходу ў спальню Фільку памярэшчылася: на супрацьлеглай сцяне мільгануў сілуэт аднаногай дзяўчыны ў белым адзенні. У гэты вечар ён доўга не мог заснуць: у пакоі яўна адчуваўся пах мерцвяка. Філька нервова ўскочыў з ложка, дастаў з тайніка-запасніка і вынес у кладоўку залатыя пярсцёнкі, сукенку з адарваным рукавом і саф’янавыя боцікі, шытыя золатам.

Філька доўга хадзіў па пакоі, каб супакоіць сябе, ён глынуў амаль поўную шклянку гарэлкі, настаянай на карэннях валер’яны, і прылёг на канапу. Як толькі сон самкнуў яму павекі, ён пачуў ледзь прыкметны шоргат па сцяне і столі, а ў начной цішыні замагільны жаночы голас патрабаваў:

– Аддай нагу-у-у-у. Аддай нагу-у-у-у.

Філька расплюшчыў вочы, узняўся з канапы, агледзеўся ў спальні, зале – нідзе нікога не было.

Папіўшы халоднай вады, улёгся на ложак, з галавой укрывся пуховай коўдрай. Як толькі стаў драмаць, зноў са сцяны і са столі зыходзіў шоргат, з цемры яшчэ больш настойліва неслася:

– Аддай нагу-у-у-у. Аддай нагу-у-у-у.

І так да самай раніцы. Наступнай ноччу ўсё паўтарылася занава. Толькі патрабаванні аддаць нагу былі больш гучнымі і настойліва гучалі. Філька страціў апетыт, у яго дрыжалі рукі і сківіцы. У такім стане ён завітаў да свайго сябра Цытры, папрасіўся пераначаваць. Распранаючыся да сну, разамлелы ад празмерна вялікай колькасці выпітага віна, Філька раптам усклікнуў:

– І тут мяне знайшла... Ах, гора маё.

Жаку, які зайшоў у спальню пакой, Філька тлумачыў: толькі што ён бачыў на сцяне прывід аднаногай паненкі, апранутую ва ўсё белае. Жак прынёс запаленую дванаццацілінейную газавую лямпу, агледзеў усе закуткі. Філька цяжка дыхаў і крычаў:

– Яна, яна, вунь на столі, лаві яе.

Жак бачыў толькі цені, што зыходзілі ад падсветкі лямпай асобных прадметаў.

Ноч ператварылася ў сапраўднае пекла для грабежнікаў. Філька не змог звяці вачэй: як толькі гэта ён рабіў, адразу са сцяны і столі чуўся шоргат, які хутка перарастаў у грукат, і два замагільныя галасы: жаночы і мужчынскі, і трэці – старэчы, рашуча патрабавалі:

– Аддай нагу-у-у-у. Аддай нагу-у-у-у.

Філька паднімаўся з ложка, калаціў за плячо свайго соннага сябра Жака, клікаў яго на дапамогу, хапаў качалку, якой у доме прасавалі бялізну, і грукатаў ёй па сцяне і столі, імкнучыся прагнаць няпрошаных гасцей. Праходзіла некалькі хвілін – усё паўтаралася зноў. Ужо і Жак выяўна чуў шоргат і грукат са сцяны і столі і патрабаванне жаночага і мужчынскіх галасоў:

– Аддай нагу-у-у-у. Аддай нагу-у-у-у.

Стомлены да знемажэння, Філька раніцай вярнуўся дадому. Ён хацеў заснуць, але цяпер і пры дзённым святле ў пакоі мільгалі прывіды мерцвякоў у белым адзенні, усё грукатала, калацілася. Раптам штосьці, нібы маланка, бліснула, моцна грывнула, пакой напоўніўся гоманам прарэзлівых замагільных галасоў, аднаго жаночага і двух мужчынскіх: старэчага і маладога:

– Аддай нагу-у-у-у. Аддай нагу-у-у-у. Аддай. Аддай. Аддай.

Філька, як падкошаны, грывнуўся на падлогу, моцна ўдарыўся галавой аб грубку, печку-ляжанку. Мёртвага, уздубянеўшага Фільку знайшлі суседзі. Час адплаты прабіў: ніякіх прыкмет да жыцця ў яго не знайшлі. Суседзі пахавалі Фільку, даючыся дзіву, што зрабілася з чалавекам: быў такім дужым, нічым не хварэў – і памёр. Жак Цытра таксама прыняў удзел у пахаванні сябра. Над магілай свайго паплечніка даў зарок: «Назаўсёды пакінуць цёмныя справы, жыць сумленна і толькі сваёй працай». Жак пакінуў горад, прыстаў у прымакі да ўдавы ў невялікім мястэчку, спраўна веў гаспадарку, гадаваў і пасынкаў, і сваіх дзетак. Кажучь, Жак у царкве заказаў імшу па памерлай Карусі, у вялікае царкоўнае свята наведаў местачковыя могілкі, доўга стаяў на каленях на месцы пахавання паненкі, яе бацькі і каханага, уцалаваў іх надмагільныя крыжы.

Легенда «Каруся» запісана ў 1975 годзе ад жыхара вёскі Псуя Зарэцкага Вікенція Мітрафанавіча, 35 год, унука амаль стогадовага дзядулі, жыхара вёскі Зябкі Псуеўскага сельскага савета Зарэцкага Івана Казіміравіча, ад якога запісана легенда «Пагібель ваўкалака».

Непадалёк ад паўднёвага берага ў возеры Шо ёсць месца, якое тутэйшыя называюць Крыжы. На невялікай глыбіні бачны валуны розных замыславатых крыжападобных канфігурацый. Старажылы сцвярджаюць, што калісьці на гэтым месцы былі

могілкі, дно возера апусцілася, пахаваўшы іх пад вадзяной гладдзю. У засушлівыя гады, калі возера Шо значна мялее, крыжы выступаюць з-пад вады. Вось што пра гэта гаворыць легенда.

Крыжы

(легенда)

Жыццё пражыць – не мех з торбаю пашыць і не поле перайсці. Цяжкім яно склалася ў Любавы і Мікулы, якія ў маладыя гады кахалі адзін аднаго.

На селішчы крывічоў прыгажосцю славілася Любава, дачка каменячоса Скрабатуна. Рослая, з чорнымі брывамі і касою, з блакітнымі, як вясеннія нябёсы, вачыма, паважная і працавітая, Любава ўвішна даглядала жывёлу, летам шчыравала з сярпом, зімою з выпрацаваных шкур шыла адзенне. Яе прадзед і дзед таксама былі каменячосамі, з чорных камянёў і крэменю рабілі сякеры, скрэблы, праколкі, наканечнікі для коп’яў, зерняцёркі. Зранку да позняга вечара на беразе возера карпелі над камянямі, адбівалі і шліфавалі іх. Здалёк чуваць быў іх характэрны скробат. І прозвішча сваё яны атрымалі такое – Скрабатыны. З дзіцячых год майстэрствам каменячоса авалодваў і бацька Любавы. З прыняццем хрысціянства дыяпазон працы каменячосаў пашырыўся. Бацька Любавы рабіў надмагільныя каменныя крыжы, што ўстанаўліваліся на магілах памерлых знакамітых родзічаў. Могілкі знаходзіліся побач, на стромкім беразе возера Шо.

У майстра Скрабатуна былі свае правілы: чалавек жыве век, а добрая праца вечна; не глядзі, каб скора, а глядзі, каб добра; птушку пазнаюць па палёце, а чалавека па рабоце; што зробіш сёння, то заўтра як знойдзеш.

Да месца, дзе працаваў бацька, забягала калінікалі Любава. Аднойчы яна завітала сюды разам са статным юнаком, высокім, шыракаплечым, з прыгожымі шэрымі вачыма. Майстар Скрабатун паказаў маладым людзям, як ён адбівае і шліфуе камяні, дабіваецца дасканалага і прывабнага выгляду. Майстар ведаў Мікулу, працавітага, сціплага хлопца, спрактыкаванага воіна. Ён быў задаволены дружбай яго гарэзлівай Любавы з Мікулам. Бацька ў думках паўтараў: «Еш з голаду, любі змоладу; калі дачка з пары, не трымай у двары».

Дружба маладых людзей перарасла ў сапраўднае каханне. Летнім цёплым вечарам пры святле месяца Мікула пяшчотна прытуліў да сябе Любаву і сказаў: «Любава мая, сонца маё, кветка мая. Я кахаю цябе і клянусь кахаць цябе вечна. Няхай ясны месяц будзе сведкам майго прызнання і клятвы». Мікула пацалаваў каханую спачатку ў шчаку, а затым іх вусны ледзь дакрануліся і прынеслі абодвум непаўторную асалоду. Вярнуўшыся дадому, Любава доўга не магла заснуць. Ёй чуліся словы Мікулы, а ноччу сніліся ёй пяшчотныя пацалункі каханага, ці, як назвала яна іх, Мікуліны буські.

Крывічы, што жылі на беразе возера Шо, трымалі сувязь з горадам Полацкам. Ганцы з Полацка з’явіліся на селішчы і паклікалі ўсіх, хто добра валодаў зброяй, у паход на Кіеў. Разам з дружнай ішоў у паход і Мікула. Ён на хвіліну забег развітацца з Любай, абяцаў да восені вярнуцца і ўзяць Любаву ў жонкі. Мікула зноў пяшчотна пацалаваў каханую, сказаў, што будзе любіць яе да скону сваіх дзён. Любава прытулілася да грудзей юнака і шаптала: «Ты – гаспадар мой, мой сокал ясны, буду чакаць цябе, ты мой адзіны на ўсё жыццё!»

Мінула восень. Дружина з паходу не вярнулася. Час цягнуўся павольна. Любава сумавала, многа часу праводзіла ў малітве, прасіла ў Бога, каб ён дапамог дружыне і яе Мікулу вярнуцца ў родныя мясціны.

Прыйшла вясна, шамацела лістотай лета. Дружина не вярталася. Старэйшы жыхар селішча з роду Рагілаў прамовіў: «Казала ліха, што не быць дабру». І сапраўды, толькі зімою частка дружыннікаў вярнулася на селішча: адны на полі бітваў склалі свае галовы, другія засталіся на чужыне. Не вярнуўся на селішча і Мікула. Любава не хацела верыць, што яе каханы ажаніўся на багатай князеўне, якая мела зямельныя надзелы і маёнтак.

Спахмурнела, асунулася Любава. Справа, за якую яна бралася, валілася з рук. Яна ўсё яшчэ спадзявалася, што яе любы вернецца ў родныя мясціны. Яна ціха шаптала: «У таго, хто кахае, надзея памірае апошняй; плачце цяпер вочы да веку па добраму чалавеку».

Ішлі гады. Ад Мікулы ні слыху, ні дыху. Прапаў без вясцей, ні скуры, ні касцей. Да Любавы сваталіся гошчы жаніхі, але яна і слухаць іх не хацела, як ні пераконвала яе маці. «І птушцы адной нудна, – гаварыла яна дачцэ. – Худа з худым мужам, а без мужа хужэй дужа».

Любава адмаўляла жаніхам. Яна ўсё яшчэ чакала і чакала. Неяк прытулілася да бацькі і прамовіла: «Не жыць мне без Мікулы, мае дзянёчкі злічаны. Прашу, татка, і на маёй магіле паставіць вялікі светлы крыж».

Гэтай вясной буйна цвілі кветкі, звонка шчабяталі птушкі, ярка свяціла сонейка. У такі час памірала Любава. Усю зіму яе мучыла хвароба. Любава мала ела, таяла на вачах. Вось і сёння яе кідала то ў жару, то ў холад. Любава сабрала апошнія сілы і пацалавала бацьку ў шчаку, потым адхінулася, схінула на бок галаву. Бацька чуў яе апошнія ўздыхі, і слёзы цяклі з яго вачэй. Праз год на магіле Любавы быў пастаўлены вялікі крыж, вынясаны са светла-шэрага каменю, зроблены і адглянцаваны бацькам.

А што з Мікулам?

Яго жыццё з князеўнай не склалася. Князеўна часта хварэла, дзеці ў яе нараджаліся нежывымі. Пасля вялікага пажару, які знішчыў маёнтак і ўвесь нажыты скарб, князеўна памерла. Мікула адчуў, што чужая старана тугою арана, слязамі засявана, і ў чужой

старонцы, як на голай скале сасонцы. І ён рашыў: «Пайду ў родны край, там і пад ліпаю рай».

Стаяла спякотлівае лета, калі Мікула вярнуўся на селішча. Нясцерпна паліла сонца, на балотах дымілася купа, гарэлі навакольныя лясы, едкі густы дым ахінуў селішча. Вакол могілак павыгаралі глыбокія ямы. Ад суседзяў з роду Карандзеяў Мікула даведаўся, што Любавы няма ў жывых, што яна доўга чакала Мікулу, адмовіла многім жаніхам, што на яе магіле пастаўлены вялікі светлы крыж. Мікула расчуліўся і сказаў суседзям, што ён абавязкова наведае могілкі, каб пакланіцца магіле і праху каханай.

У другой палове дня Мікула накіраваўся ў бок могілак. Раптам неба ўкрыла вялікая чорная хмара, узняўся моцны шквалісты вецер, з лесу данёсся трэск дрэў, якія ламала бура. Маланкі паласавалі неба ўздоўж і ўпоперак. Удары перуна раз-пораз уздрыгвалі зямлю. На возеры ўзняўся вал. Хвалі набягалі далёка на бераг і моцна білі ў стромкі бераг, на якім знаходзіліся могілкі.

Мікула прысеў на невысокім пагорку пад ракітай, моцна ўхапіўся рукамі за ствол дрэва. Дождж ліў як з вядра, хвалі даб'ягалі і да таго месца, дзе туліўся Мікула, абдаючы яго новым шквалам каламужнай азёрнай вады. Усё навокал гримела, уздрыгвала, кружылася ў віхуры. «Не ўмеў кахаць, – разважаў у цяжкую хвіліну Мікула, – умеі цярпець».

Хмара пранеслася над селішчам, хутка лівень патушыў лясныя пажары, моцны вецер сагнаў едкі дым. Мікула, прамоклі і збянтэжаны, заўважыў, што стаіць на самым краі берага возера, каля самай вады. Пагорка, на якім знаходзіліся могілкі, як і не было, навокал пенілася чарнарудая вада, якая яшчэ накатвалася на бераг, абмываючы яго ногі.

Усе жыхары селішча былі ўражаны тым, што магіла знікла пад вадой, і вінавацілі яны ва ўсім Мікулу, які здрадзіў прыгажуні Любаве. Любава і мёртвая не дазволіла здрадніку нават наблізіцца да яе магілы, укрылася пад вадзяной гладдзю.

Праз некалькі дзён пасля знікнення могілак, калі вада ў возеры адстаялася, бацька Любавы на лодцы-дубніцы стаў плаваць уздоўж берага, усё далей і далей аддаляючыся ад яго. Хутка пад вадой ён убачыў на невялікай глыбіні крыжы, высечаныя і адшліфаваныя яго рукамі. А вось і светла-шэры крыж, што быў пастаўлены на магіле дачкі. Сэрца сціскалася ў грудзях, слезы ручком цяклі з вачэй. А ў паветры, нібы душы памерлых, кружыліся ластаўкі-берагавушкі і белакрылая чайка, шукаючы месца сваіх былых гнездаванняў, змытых у час буры. Да слыху бацькі даносіліся гукі, што напаміналі яму апошнія ўздыхі яго дачкі ў дзень яе смерці.

Мікула пакінуў селішча, падаўся ў бок Галубіцкай пушчы, пад Горнавым ён зрубіў і паставіў маленькую хатку, жыў у адзіноце, займаўся паляваннем, зборам грыбоў, ягад, арэхаў. Азіраючыся на пражыттыя гады, Мікула рабіў выснову: «Не радзіся прыгожым, а радзіся

шчаслівым. І хто цябе? Сам сабе скурочыў жыццё, здрадзіў Любаве. У каханні здрада не вядзе да ладу».

На месцы, дзе пасяліўся Мікула, пазней узнікла маленькая лясная вёсачка, якую так і назвалі Мікуліны Буські. У навакольных вёсках і па сённяшні дзень жывуць працавітыя людзі, якія маюць прозвішчы Скрабатуноў, Забелаў, Карандзеяў, Рагілаў. Вучоныя сцвярджаюць, што выхадцы з далёкай задунайскай правінцыі Фракіі захавалі прозвішчы, што заканчваюцца на -ла і якіх багата ў нашым Глыбоцкім раёне (Барыла, Шыпіла, Сутула, Талапіла, Прычкайла, Пуціла).

*Запісана ў в. Надазер'е
ад Карандзея Васіля Восіпавіча
жыхара Псуеўскага сельсагасавета,
старажыла гэтай вёскі, патамнага рыбака,
якому ў той час было 75 гадоў*

Свята Купалле прыйшло да нас з сівой даўніцы, з дахрысціянскіх часоў і прынесла з сабой мноства таямніц і загадак, надзей і спадзяванняў.

Купальская легенда

Днём на Купалу (6 ліпеня) мужчыны працавалі: талакой вывозілі гной пад азіміну, пераворвалі папар, скарадзілі, касілі і сушылі сена. Жанчыны і дзяўчаты збіралі ў гэты дзень зёлкі (лекавыя травы). Падлеткі і юнакі рыхтавалі сушняк для вогнішча, прапітвалі расплаўленай смалой старое кола, насаджвалі яго на доўгую жэрдку.

Наступаў вечар. Людзі збіраліся на берагах азёраў і рэк. Распальвалася вогнішча, падпальвалася кола на доўгай жэрдцы, жэрдку прымацоўвалі да ўкапанага слупа, і пылаючае кола ўзнімалася высока над зямлёй, сімвалізуючы Сонца, якое днём свеціць і сагравае ўсё сваім жыватворным цяплом. Здалёк было бачна пылаючае кола, і усім, хто глядзеў на яго, яно зычыла шчасце на ўвесь год.

Усю ноч ішло гуляння. Хлопцы і дзяўчаты скакалі праз вогнішча, што садзейнічала ачышчэнню ад грахоў і нячыстай сілы, а таксама зберажэнню дамашняй жывёлы ад шкоднага ўплыву чараўніц і ведзьмаў. Нашы продкі верылі, што купальскі агонь адганяе нячысты дух, таму яны кідалі ў агонь адзенне хворых дзяцей, жадаючы ім выздараўлення. Агню аддаваліся і старыя, непатрэбныя рэчы, узамен чакалі ад святых Купалы і Яна багатага ўраджаю ільну, збавіны, пладавітасці жывёлы.

У купальскую ноч шукалі папараць-кветку, на якую ў самую поўнач нісхадзіў агонь Перуна, і яна ўспыхвала яркім святлом, цвіла ўсяго некалькі хвілін. Жыло такое павер'е: калі хто знойдзе гэтую кветку, стане празарліўцам, чарадзеям, яму адкрыюцца закапанія клады, папараць-кветка падорыць вялікае шчасце, нечуванае багацце яму і яго народу.

Усю ноч каля купальскага вогнішча гучалі народныя песні, вадзіліся карагоды, чуваць быў смех, ладзіліся гульні, забавы. На золку многія акулаліся голымі ў ранішняй расе, каб набрацца здароўя і

прыгажосці на ўвесь год. Закаханыя ішлі на бераг возера ці ракі і кідалі ў ваду сплеченыя вянкi. Калі два вянкi (дзяўчыны і хлопца) злучаліся на вадзе – быць маладым разам.

Самы трагічны момант у купальскую ноч у тыя далёкія дахрысціянскія часы наступаў у поўнач: да вогнішча з цемры выходзіла некалькі сталых мужчын у доўгіх да самых пят светлых жупанах. Яны выбіралі самую прыгожую дзяўчыну, каб прынесці яе ў ахвяру багам: самую прыгожую дзяўчыну селішча тапілі ў возеры ці рацэ, для таго каб багі аберагалі жыхароў селішча ўвесь год, нівы дзячылі добрым ураджаем, вялася скаціна ў хлявах, лавілася рыба ў вадаёмах, шчаслівым было паляванне.

Дзяўчаты палохаліся прывідаў у доўгіх жупанах. Некалькі прыгожых дзяўчын кінулася ў цемень ночы, больш не набліжалася да вогнішча. Дзяўчаты доўга блукалі па лузе і, сеўшы пад развесістую ракіту, плакалі гаручымі слязамі, дрыжалі ад страху і нязвяданага прадчування.

На досвітку дзяўчаты прыкмецілі тутэйшую знахарку, варажбітку, чараўніцу Рыпіну, якая з аброццю ў руцэ, апанутая толькі ў адну нацельную кашулю, хутка крочыла па роснай траве, раз-пораз узмахвала абырчэй, цягнула яе па роснай траве, нашэптваючы толькі ёй вядомую замову, каб у яе каровы не знікала малако, а на самой справе яна такім чынам адбірала малако ў кароў сваіх суседзяў. Пасля кожнага ўзмаху з абырці струямі збягала малако.

Вось Рыпіна падышла да ракіты, дзе прытуліліся дзяўчаты-прыгажуні. Са слязамі на вачах яны звярнуліся да жанчыны і прасілі яе аберагчы іх ад гвалтоўнасці і смерці. Рыпіна загадала пакутніцам разбегчыся па лузе, сама падняла свой погляд да зорак, павярнулася тварам да выглянуўшага з-за хмар Месяца, які быў у апошняй квадры, на зыходзе, і прачытала праклён-замову. І вось дзіва: дзяўчаты зніклі, а на месцы, дзе яны спыніліся, засталіся купкі кветак рамонкаў, на пялёстках якіх зіхацелі кроплі-слязінкі ранішняй расы.

Хлопцы-моладцы, якія кахалі збеглых дзяўчат, заўважылі іх раптоўнае знікненне, кінуліся ў пошукі сваіх каханых. Спачатку яны прачасалі ўзлесак, потым на золку выйшлі на луг, дзе адразу заўважылі купкі незвычайных белых кветак са слязінкамі-расінкамі на пялёстках. Яшчэ большы сум агарнуў юнакоў.

Хлопцы працягвалі пошук сваіх каханых, соўма падаліся на селішча і ў знак пратэсту супраць даўняга звычаю ў купальскую ноч тапіць самую прыгожую дзяўчыну, прыносячы яе ў ахвяру багам, пачалі зносіць платы, выкачвалі на сцежкі і дарогі тоўстыя бярвенні, раскідвалі копы духмянага сена, пасля чаго падаліся на жытнёвае поле, увайшлі ў густую збавіну, мяркуючы тут знайсці сваіх любімых. Хлопцы ўбачылі бабулю Рыпіну, якая з аброццю вярталася на селішча. З абырці, якой яна ўзмахвала, цурком збягла малако. Бедалагі-хлопцы паведамілі старой аб сваім горы, прасілі дапамагчы ім адшукаць сваіх каханых, злучыць назаўсёды ў адно іх сэрцы. Знахарка

Рыпіна зноў узняла свой позірк да зорак, павярнула-ся тварам да сыходзячага Месяца, прамовіла праклён-замову – і хлопцы, як стаялі ў жыце, так і ператварылія ў сінія кветкі-васількі. Так і красуюць на лузе рамонкі са слязьмі – расінкамі на пялёстках, а побач з імі на полі ў жыце сінеюць васількі, сімвалізуючы вечнае чыстае каханне. Нездарма і сёння закаханыя варо-жаць на пялёстках кветак рамонкаў, адрываючы іх адзін за другім і прамаўляючы лічылку: «Любіць, не любіць, абдыме, пацалуе, да сэрца прытуліць, да чорта пашле...». У песнях на тэму кахання спяваецца: «Вочы твае – васількі ласкаю свецяць заўжды...», «Вася, Вася, Васілёчак».

Штогоднія пратэсты юнакоў і родзічаў зрабілі сваю справу: звычай прыносіць у купальскую ноч у ахвяру багам самую прыгожую дзяўчыну быў адменены. Некалькі часу тапілі ў возеры ці рацэ ляльку з саломы. Урэшце рэшт Купалле адзначалі, захоўваючы традыцыі і павер'і, якія дайшлі і да нашага часу.

Кожны год на Купалу ў нашых мясцінах гарыць вогнішча, каля вогнішча наладжваюцца гульні, забавы. Хлопцы і дзяўчаты прымаюць актыўны ўдзел у мерапрыемствах, не супраць у купальскую ноч пава-ражыць, парадавацца яднанню з даўняй традыцыяй, дабрынёй і веселосцю.

Вельмі шкада, што ў наш час групы разудалых юнакоў і нахабных дзяўчат у гэтую ноч шукаюць прыгод, сапраўды імкнуцца зрабіць жыхарам нейкую шкоду: падперці калом дзверы, знясці плот і веснічкі. Сваімі заганнымі дзеяннямі яны ганьбяць купальскія традыцыі, здзекуюцца над жыхарамі і ўласнымі чалавечымі вартасцямі. Купальныя традыцыі і хуліганства не сумяшчальныя.

*Запісана ў в. Зябкі
ад Зарэчкага Івана Казіміравіча*

Праца. Побыт. Стравы. Напой.

*Тут працуюць твае аднагодкі,
А ты памяць умела храни,
І паўстануць далёкія продкі –
Лёсу, шчасця твайго карані.
П. Прануза. «Карані».*

Адкуль выплыў ячмень?

Бабуля Ефрасіння вярнулася з агляду свайго агарода і паведаміла радасную вестку:

– Ячмень наш ужо выплыў.

І усе зразумелі: ячмень, пасеяны на агародзе, выкаласаваўся, у ячменя выплыў колас. Гаварылі так і пра жыта, і пра авёс: жыта выплыла, авёс выплыў. У адным з варыянтаў валачобнай песні гаворыцца: «Святы Ёшэснік – жыта выплывец». Гэтым валачобнікі жадалі гаспадару, каб на яго ніўцы жыта дружна выкаласавалася, каб гэтаму дапамог святы Ёшэснік. Шоснік. У першым варыянце прыведзенай вышэй валачобнай песні спяваецца: «Святы Шоснік

з шостам ходзіць, з шостам ходзіць, колас точыць», што азначала, што колас павінен выплысці буйны, на сцябліне высокай (святы Шосцік з шастом ходзіць, з доўгай палкай, жэрдкай, кіем і колас точыць, песьціць).

Нашы продкі з даўніх часоў вырошчвалі ячмень. Гэта была іх важнейшая харчовая культура. У ступе таўклі ячмень, паліваючы яго цёплай вадой, адбіваючы ад зярнятак лускавінне. Потым масу сушылі, прасушаныя зярняты з лускавіннем пылалі ў начоўках, выганяючы лускавінне, якое ішло на корм жывёле і птушкам: курам, гусям, качкам. Зярняты ячменю яшчэ раз, ужо сухімі, таўклі ў ступе, яшчэ раз пылалі. Так атрымлівалі ячменныя крупы, пярлоўку. З круп варылі кашу, якую запраўлялі смажаным салом з цыбуляй, у час посту запраўлялі алеем. Пашыранай стравай была крупеня – малочны суп з пярловых круп. Варылі з тоўстых круп суп з мясам. Тады ён называўся крупнік. Калі ў такі суп дадавалася бульба, то атрымоўваўся булён.

Мука, намолатая з абтоўчаных ячменных круп, называлася прываркам. З яе пяклі бліны, хrustы, прыкалочвалі булён, варылі зацірку, дадавалі ў хлеб.

Ішоў ячмень і на адкорм свіней, на выпайку цялят, на кармленне парасят пасля таго, як іх адымалі ад свінаматкі. Для гэтых мэт сухі ячмень размолвалі не зусім мякка. З такога буйнога памолу гаспадыні на сіта высейвалі муку, застаўшыя рэшткі палалі на начоўках або прапускалі на вецер і атрымоўвалі крупы-сечку.

З прарошчанага, высушанага і размолатага зерня ячменю рабілі солад, які ішоў на прыгатаванне квасу-раўгені, бражкі, самагонкі.

Зернем ячменю адкормлівалі дамашнюю птушку. Падсмажаны ячмень дадавалі ў рацыён малых парасят.

Цяпер будзе зразумелым, чаму вырошчванню ячменю надавалася асабліва ўвага. Папярэднікам ячменю часцей за ўсё было бульбянішча, абаранае на зіму. Вясной уносіўся гной, пачны попел, участак абмешваўся, прабараноўваўся для выраўнівання глебы. У такую глебу пры наступленні надзейнага цяпла высаівалі насенне ячменю. Плошча баранавалася ўдоўж і поперека ў два сляды. Падкормку рабілі часцей за ўсё попелам. На пясчанай глебе ячмень сеялі пад плуг. Рабілі гэта так. Зяблівую ўспашку баранавалі ў адзін след уздоўж і ўпоперак, выраўнівалі глебу. Затым вывозілі і растрасалі гной, высаівалі сабраны за зіму попел і насенне ячменю. Цяпер плугам заворвалі плошчу і адразу баранавалі. Заворвалі ячмень і сахою з перакладкай.

Вырошчвалі ў нашых мясцінах ячмень-шарсцярэнь, шасцірадны ячмень: у коласе такога ячменю налічвалася шэсць радоў, гэта быў шасцірадны ячмень. Колас трымаўся на высокай, трывалай да палягання саломіне. Зерне такога гатунку было буйным, крупы і мука атрымоўваліся высокіх смакавых якас-

цей. Вырошчваўся таксама чатырохрадны і двухрадны ячмень.

Продкі нашы старанна вызначалі найлепшыя тэрміны сяўбы ячменю. Сеяць яго можна было пры ўмове, калі глеба была дастаткова вільготнай, але не перасохлай, і цёплай. Неабходная вільготнасць вызначалася так: гаспадар браў у далонь камячок зямлі, сціскаў яго ў кулаку. Калі сціснуты камяк пры адкрыцці далоні і лёгкай націскам на яго пальцам другой рукі рассыпаўся, то гэта азначала, што глеба па вільготнасці добрая для высеву ячменю. Ці добра сонейка прагрэла зямлю, вызначалі працяглым до-тыкам рукі да зямлі. Адзін дзядуля вызначаў ступень прагрэву неяк так: садзіўся на глебу, прыспуціўшы да кален штаны і парткі. Калі глеба выпраменьвала цяпло і зусім не адчуваўся холад і ў першым, і ў другім выпадку, глеба прызнавалася гатовай прыняць насенне.

Пры вырошчванні ячменю надавалася ўвага праполцы пасеваў. Пустазелле: асот, лебядя, малачай, кукель, павіліка, заразнічка – злейшыя ворагі ячменю. Своечасова праведзеная праполка заўсёды прыносіла станоўчыя вынікі, садзейнічала павышэнню ўраджайнасці.

Паспелы ячмень жалі ўручную сярпамі, вязалі аржаной саломай у снапы, ставілі ў бабкі па шэсць снапоў у кожнай. Рабілі бабку так: ставіўся адзін сноп, да яго прыстаўлялася крыж-накрыж яшчэ чатыры снапы, шостым снапом бабка накрывалася. Бабкі ставіліся ў рады, каб іх было лепш падлічыць і потым звязіць з поля. Гаспадары і гаспадыні ганарыліся перад гасцямі колькасцю нажатага ячменю, жыта. «Сёлета нажалі пяць коп ячменю і сем коп жыта», – паведамлялі яны суседзям. Касой у нашых мясцінах вельмі рэдка калі скошвалі збажыну: лічылася, што такая ўборка прыводзіць да вялікіх страт ураджаю: каласы ў сухое надвор'е адламваліся, падалі на зямлю, іх цяжка было выграбці. Да таго пры касьбе зерне з каласоў высыпаецца. Скошаная збажына дастаўляла бальшыя нязручнасці пры яе сушцы і звозе з поля, чым зжатая сярпамі, павязаная ў снапы і састаўленая ў бабкі.

У дажджлівае лета і пачатак восені падсушаныя ў бабках снапы ячменю звозіліся з поля і ўкладваліся ў пярэплаты пастаўлення ў рад сукаватыя жэрдкі, на стэлажы ў паўметра ад зямлі. Вышыня пярэплата дасягала двух з паловай – трох метраў. Клаўся радок снапоў ад жардзіны, паверх кладзецца другі радок снапоў, але ўжо камлямі ў супрацьлеглы бок, добра снапамі другога раду прыкрыўшы каласы снапоў ніжняга раду. І так рад за радам да самага верху. Потым такім жа чынам запаўнялася адлегласць паміж другой і трэцяй астройкай, трэцяй і чацвёртай і г. д. Каб вецер не паваліў пярэплаты, яны падпіраліся моцнымі жэрдкамі.

Малацілі ячмень у асноўным цапамі. Толькі ў нямногіх гаспадароў былі набыты ручныя і прывадныя малатарні. У зярнят ячменю патрэбна было абламаваць вусы, мясцовая назва гэтага працэсу – пойсаваць.

Рабілі гэта так: ячмень з вусамі сыпалі ў дзяжу ці бочку і секачом даволі доўга таўклі, пойсавалі. Затым ячмень веялі на ветры ці на плячоўцы, шуфяльком кідалі па горсты, чыстае зерне збіралі ў мяхі, зносілі ў свіран, адборнае зерне ячменю засыпалі на насёны.

Вырошчванне збожжавых: ячменю, жыта, пшаніцы, аўса, а таксама гароху, бобу, грэчкі – патрабавала шмат сіл, руплівай працы. Прыведзены вышэй факты сведчаць аб тым, што нашы продкі былі вельмі працавітымі людзьмі, стараннымі ў працы. Акрамя таго, кожны прадмет, кожнае дзеянне ўвасаблялася ў слова, а яно ў народным маўленні зіхацела ўсімі гронкамі сваёй прыгажосці. І сёння сустрэча з такімі словамі прыносіць вялікую асалоду і задавальненне.

Вырабы і стравы з мукі

Хлеб наш надзённы

Кожнай гаспадыняй выпякаўся хлеб звычайна ў рускай печы. Гаспадыні для выпечкі прысыпалі сухія бярозавыя дровы ці альховыя, каб добра напаліць печку, каб хлеб добра выпекся і не меў закальцу – недапечанай ці слаба выпечанай часткі бохана хлеба. Як пісаў Янка Купала ў вершы «Гутарка аб кепскай гаспадыні»: «У каго закалец усяго на палец, па яе ж закону (г. зн. закону кепскай гаспадыні) на ўсю далоню». Хлеб з закальцам лічыўся няякасным, нават шкодным для здароўя.

Каб спячы хлеб, патрэбна аржаная мука, перш за ўсё з яе рабілася рошчына, закваска, у простанароддзі – кісля. Ад рошчыны, закваскі, кіслі ў многім залежала якасць выпечанага хлеба.

Рошчына. Закваска. Кісля

Рошчына, закваска, кісля рыхтавалася і захоўвалася так. Звычайна ў цёплай вадзе вечарам разводзілася, разбоўтвалася нямнога аржаной мукі: на 2 літры вады – 500 грамаў аржаной мукі. Чыгунок ці іншая пасудзіна на ноч ставілася ў цёплую печку для закісання. Праз 36 гадзін рошчына гатовая для далейшага выкарыстання. З рошчынай учынялі хлеб: у дзяжу-хлебніцу вылівалі частку рошчыны, дадавалі цёплай вады і аржаной мукі, размешвалася ўсе старанна і ставілася на ноч у цёплае месца, напрыклад, у рускую печку, і ўкрывалася закрытая вечкам хлебніца кажухом ці пасцілкай.

Раніцай, прагнуўшыся, гаспадыня старанна мыла рукі і прыступала мясіць хлеб: даставала дзяжу з печы, у рошчыну дадавала аржаной мукі. Калі яе было ў гаспадароў нямнога, то ў рошчыну дадавалася ячменная ці пшанічная мука, дрэнная бульба. Цяпер гаспадыня пачынала мясіць хлеб: таўкла цеста кулакамі, якія змочваліся цёплай вадой. Цеста салілася, у яго падсыпалася крыху кмену і зноў мясілася. Добра вымешанае цеста павінна было быць дастаткова густым. Напрыканцы замешвання гаспадыня змочанай у вадзе далоняй намячала крыж.

Дзяжа з хлебам зноў ставілася ў цёплае месца, магчыма на лажак, і ўкрывалася коўдрай, кажухом. Цяпер

цеста павінна было падысці, падняцца. Пры недахопахаржаной мукі ўцестадабаўлялася і вараная, стараннастоўчаная бульба. Вараная бульба ўкладвалася ў дзяжу вечарам, калі хлеб учыняўся. Хлеба атрымывалася больш, якасць хлеба з бульбай у параўнанні з аржаным крыху зніжалася, аднак і з дабаўленнем бульбы хлеб быў смачны. Гаспадыні ў такіх выпадках казалі: «Якая папа ні папа, абы не гуляла лапа», абы было што трымаць за сталом у руцэ, у лапе.

Гаспадыня, пасля таго як замесіць хлеб і паставіць дзяжу, каб хлеб падыходзіў, бралася паліць у печы, гатавала сняданак, стравы на абед. Надгаралі дровы, гаспадыня качаргой адгарнала вуголле, жар на прыпечак, памялом адмятала попел, брала драўляную хлебную лапату, насцілала на яе кляновае лісце ці засушаны аер. Крыху па ім пасыпала мукой, брала з дзяжы падышоўшае цеста і боханам садзіла на лапату. Памачыўшы вадой далоні, гаспадыня загладжвае бохан зверху і спрытна садзіць з лапаты бохан на вызначанае месца ў печ. Такім жа чынам садзяцца і астатнія боханы ў печ. Хутка закрываецца печ засланкай, закладваецца юшка ў коміне. Боханы павінны былі добра запякацца зверху, але каб не падгарэлі. За гэтым сачыла гаспадыня. На гадзінніку зазначаўся час, калі хлеб садзіўся ў печ, каб праз дзве гадзіны той жа драўлянай лапатай выняць боханы з печы. Калі ў печы выпякаўся хлеб, на падворку, у самой хаце стаяў такі духмяны водар ледзь падпаленай хрумсткай скарынкі. Што ні кажы, умелі землякі, на-шы гаспадыні, пячы смачны хлеб! Дастаны з печы хлеб клалі на стол, зверху скарынку змочвалі, змывалі вадой і накрывалі ручніком.

У дзяжы-хлебніцы пакідала гаспадыня прыгаршчы сырога цеста, якое выкарыстоўвалася пры новым расчынанні хлеба (цяпер ужо не трэба было рыхтаваць рошчыну). Выкарыстоўвалася гэта закваска пры выпечцы аладкаў, пры гатаванні поліўкі, раўгені.

Раўгеня

Раўгеня – хлебны квас – рабіўся наступным чынам. Прарошчвалі жыта да паяўлення расткоў, затым сушылі і малолі. Атрымоўваўся солад. Гатавалі кіпень і ў ім заварвалі солад. На 2 літры вады бралі адзін фунт соладу – 400 грамаў, ставілі заварку ў цёплае месца, дадаўшы крыху закваскі з хлебнай дзяжы ў астыўшую заварку, і, старанна перамяшаўшы, ставілі раўгеню ў цёплае месца для саладжэння, пасля чаго (праз двое сутак), залівалі ў тую ж пасудзіну восем літраў сырой крынічнай вады, разбоўтвалі і давалі суткі выстацца, пасля чаго раўгеня была гатовая да ўжывання. Улетку, калі было гарача, пілі раўгеню. У час посту з раўгеняй елі хлеб, печаную бульбу, кашу. Калі раўгеня співалася да гусцяша, яе зноў далівалі крынічнай вадой, давалі час выстацца і зноў пілі.

Самагонка. Сівуха. Барматуха. Чэмергэс.

Самагонка, сівуха, барматуха, чэмергэс – назва самаробнага напою, гарэлкі. Адзін са спосабаў яе

прыгатавання. Варылася бульба, лепш мёрзлай, не адцэджваючы, таўкуць, заліваюць кіпенем і размешваюць з варанай бульбай, у месіве заварваюць солад, даюць астыць, атрымोўваецца брага. У асобую пасудзіну адліваюць паўтара-два літры яшчэ цёплай брагі, дадаюць паўкілаграма цукру, і ў такой ацукраванай бразе раствараюць дрожджы, кветкі хмелю, ставяць у цёплае месца, каб дрожджы пачалі хадзіць. Праз восем гадзін дражджавую брагу заліваюць у завараны солад, размешваюць і на тры дні ставяць у цёплым месцы, і дрожджы пачынаюць хадзіць. Ёмістасць шчыльна не закрываецца. Калі дрожджы выхадзяцца, аб'ём брагі змяншаецца. Гэта і ёсць сігнал, што самагонку можна ціснуць.

Многія тутэйшыя гаспадары маюць уласныя самагонныя апараты. Колькі вынаходлівасці праявілі мясцовыя ўмельцы ў стварэнні тэхнічнай базы ў самагонаварэнні. Вось самы прасты варыянт: на пліту ставіцца вялікі чыгун у вядро ці ў суды. На тры чацвёртыя чыгуна наліваецца адхадзіўшая брага. Наверх чыгуна апракідваецца другі чыгун уверх дном. У дне верхняга чыгуна пракручана адтуліна, у якую ўстаўляецца дугападобная метровая адводная трубка. Другі канец адводнай трубка далучаецца да трубка-змеевіка. Яна ўманціравана ў драўляную бочку, бідон, вялікае вядро, што запаўняецца халоднай вадой і з'яўляецца халадзільнікам. У працэсе работы цёплая вада зліваецца, а новая колькасць халоднай вады (зімой снегу ці лёду) дадаецца. Усе месцы злучэння катлоў і труб замазваюцца цестам (у большасці выпадкаў манціруюцца стыкі з дапамогай пракладак і кантрашайбаў). Застаецца падпаліць дровы ў пліце: сачыць, каб агонь быў умераны, невялікі, інакш можа ўзарвацца кацёл ці брагу папрэ ў халадальнік. Самагонка павінна цурчэць роўнай светлай струйкай. Нямногія самагоншчыкі на халадзільнай трубцы маюць яшчэ другі маленькі змеевічок для выдалення з самагону сівушнага масла.

Першыя кроплі і літры выціснутай самагонкі называюцца першаком, апошнія – адгонам. Самагонка выкарыстоўвалася пры правядзенні вяселляў, святаў, радзін, хаўтур, пры сустрэчы гасцей. Самагонка, настаяная на караньках валяр'яны, дуброўкі, глазкоў-почак таполі даўгалістай і інш. з'яўляецца добрым сродкам лекавым. Злоўжыванне самагонам прыносіла людзям пакуты, хваробу, разлад у сям'і.

Бражка – дамашняе піва

Бражка – дамашняе піва – рыхтавалася так. Рабілі солад з ячменю, дабаўлялі жытняга соладу і заварвалі яго кіпенем, як раўгеню, дадавалі крыху цукру, апускалі дрожджы. Для надання колеру піва выкарыстоўвалі адвары ці настойку святаянніку ці ліпавага цвету. На дзесяць літраў кіпеню літр адвару святаянніку ці ліпавага цвету, 2 кілаграмы ячменнага і паўкілаграма жытняга соладу, паўкілаграма цукру, 100 грамаў кветак хмелю, усё зліваюць у бідон, дадавалі 200 грамаў дражджэй і плотна на 3 дні закрывалі і ставілі

ў цёплае месца. Тры дні хадзілі дрожджы. На чацвёрты дзень бражку працэжвалі праз марлю, давалі яшчэ тры дні выстацца і падавалі бражку на стол.

Поліўка

Поліўка – любімая страва нашых землякоў. Вельмі любіў поліўку Язэп Драздовіч. Поліўку варылі з мясам, рыбай, сушанай рыбай, грыбамі. У чыгуну варылі спачатку мяса (вельмі добра замест мяса можна ўзяць нырку-почку) або рыбу, грыбы. Потым бралі рошчыну ці гусцяшу раўгені, дабаўлялі аржаной ці ячменнай мукі, разводзілі ў вадзе і гэтым заварвалі кіпень у чыгунку, старанна размешвалі, клалі прыправы: кмен, лаўровы ліст, перац, падсмажаную на алеі цыбулю, накрываюць накрывкай, ставяць у печку. Пры падачы на стол запраўляюць смятанай.

Зацірка

Гэтую страву гатуюць часцей за ўсё на вячэру. Муку густа замешваюць на малацэ, б'юць два яйкі (пры чатырох порцыях), крыху падсольваюць, дадаюць сталовую лыжку цукру. Размешваюць цеста. Потым лыжкай ці рукамі разрываюць на драбнюсенькія кавалачкі адвольнай формы і кідаюць у невялікую колькасць кіпеню, увесь час памешваючы, затым беляць малаком, даводзяць зацірку да кіпення. Гатуюць зацірку на вадзе, запраўляючы яе потым сметанковым маслам, смажаным з цыбуляй салам ці алеем. На прыгатаванне заціркі патрабуецца пшанічная ці ячменная мука, прыварак.

Клёцкі мучаныя

Робіцца цеста як і на зацірку, раскатваецца на сталае слоем у палец, нажом наразаюцца тонкія палоскі, якія ў сваю чаргу наразаюцца на долькі з капцюр памерам. Гэтыя долькі ў далонях, прысыпаных мукой, раскатваюць у маленькія клёцачкі, якія кідаюць у кіпень, затым беляць малаком ці запраўляюць маслам, салам, алеем.

Апушчальныя клёцкі – тлустыя пельмені

Рыхтуюць цеста як на зацірку, раскатваюць на сталае тонкім слоем, стаканам наразаюць з цеста кружочкі. Рыхтуюць мясны фарш, скручваючы свініну на мясарубцы і дадаўшы ў яе цыбулі, а ў фарш перцу, змолатага лаўровага лісту і кмену. Фарш добра размешваюць, абавязкова пасаліўшы, раскладваюць маленькімі кавалачкамі на кружочкі з цеста і закручваюць. Клёцкі з мяснотнай начинкай кідаюць у кіпень і вараць да таго часу, пакуль яны не пачнуць усплываць. Падаюць на стол разам з сокам, у якім яны варыліся, прыправіўшы сметанковым маслам, або без соку з маслам ці смятанай.

Бліны

Разводзяць пшанічную муку ці праварак на малацэ, разбіваюць яйкі, дадаюць солі па смаку, крышку алею, каб потым не падмазваць патэльнію, добра раз-

мешваюць. На гарачую патэльнію ўзліваюць тонкім слоем чарпаком. Ядуць са смятанай, таплёным сметанковым маслам, смажаным з цыбуляй салам. На абед бліны складваюць вугольнічкамі ў каструлю, ледзь-ледзь прысыпаюць цукрам і заліваюць таплёным маслам ці салам. Вельмі смачныя халодныя бліны, парэзаныя на маленькія кавалачкі і падсмажаныя ў масле ці сале.

Закручонкі

Спечаныя бліны начыняюць падсалоджаным тварагом, мясным фаршам, прыгатаваным як для апушчальных клёцак, а таксама з пасечаным з крута зваранымі яйкамі ліверам. У тварог разбіваюць яйка, у лівер – перац і дробна пасечаную цыбулю. Кожны фарш закручваецца ў блін. Закручваюць і абсмажваюць на патэльні ў масле ці сале, складваюць у каструлю, заліваюць таплёным маслам ці растопленым тлушчам і ставяць у духоўку ці печку. Асабліва закручонкі з мясным фаршам і ліверам павінны добра пратушыцца.

Лабада – скрылёвая яечня, сялянскі амлет

Стакан – шклянка малака, два яйкі, тры сталовыя лыжкі мукі размешваюць, дадаўшы солі, цукру і харчовай соды. На патэльні падсмажваюць чатыры кавалачкі сала, размяшчаюць па ўсёй плошчы патэльні, узліваюць размешанае малако з мукой, яйкамі і запякаюць. Лепш за ўсё гэта зрабіць у рускай печы. Яечня, якая на патэльні ў час выпечкі добра падыдзе, разразаецца нажом на чатыры ці больш скрылі. Адсюль і скрылёвая яечня. Лабадой яе называюць таму, што тут сабраны ўсё ў адно месца: і малако, і мука, і яйкі, і сала. А страва вельмі смачная.

Аладкі

Аладкі пякуцца на рошчыне (кіслыя аладкі), дражджах і з замесу бліноў. Вечарам на рошчыне разбоўтваюць рэдкае цеста, ставяць у не вельмі цёплае месца. Заўтра з яго выпякаюць кіслыя аладкі. Ядуць іх пераважна з салам, падсмажаным з цыбуляй. Аладкі на дражджах таксама ўчыняюць звечара на малацэ, дадаюць цукру, дзве-тры столовыя лыжкі. Раніцай даводзяць цеста да патрэбнай гушчыні, дадаюць крыху алею, разбіваюць 2-3 яйкі, размешваюць і выпякаюць. Аладкі падаюць са смятанай ці таплёным маслам. З бліннага цеста выпякаюць аладкі, узліваючы яго на гарачую патэльнію лыжкай, а не чарпаком.

Пірагі дамашнія

Пірагі дамашнія, спечаныя на дражджах, яйках, смятане, сметанковым масле з дабаўленнем цукру, карыцы, малака рашчыняюцца вечарам, месяца на наступную раніцу, ставяцца, каб падышлі, пякуцца ў добра выпаленай печы. Могуць быць з начинкай: яблыкамі, павідлам.

Пышкі

Пышкі выпякаюцца з такога ж цеста, што і пірагі. Толькі памеры іх маленькія і ў печы яны знаходзяцца значна менш часу, чым пірагі.

Хрушчы

Хрушчы пякуцца на содзе стالовай. Муку замешваюць на кіслым малацэ, дадаюць растопленага тлушчу, яйкі, цукар, карыцу. Замешанае цеста раскатваюць на сталае, пасыпаюць зверху цукрам, затым сталовым нажом наразаюць палоскі шырынёй у два пальцы, якія ў сваю чаргу наразаюцца на кавалачкі. На кожным хрушчы нярэдка відэльцамі накалваюцца і выціскаюцца разнастайныя ўзоры. Выпякаюцца ў не вельмі гарачай печы, але выпякаюцца добра, да падсыхання.

Кекс сялянскі

Кекс сялянскі рыхтуецца і выпякаецца так. На кіслым малацэ замешваюць цеста: муку замешваюць, дадаюць любое дамашняе варэнне, два яйкі, растопленага тлушчу і соды стالовай. Усё перамешваюць, цеста павінна быць не вельмі густым, яго ўліваюць на гарачую патэльню, выпякаюць каля гадзіны ў не вельмі гарачай печы ці духоўцы.

Хвораст. Пончыкі

Хвораст, пончыкі з дражджавога цеста або цеста на яйках. Вараць у кіпячым тлушчы з дабаўленнем алею.

Гарні, гарні бульбу з печы

Бульба – важнейшы прадукт харчавання тутэйшых жыхароў. Выкарыстоўваецца бульба на корм жывёлы і птушкі. З улікам таго, што глебы ў асноўным пясчаныя, у нашых мясцінах склалася своеасаблівая сістэма вырошчвання бульбы на агародах. Вось яна:

– Лепшыя папярэднікі для бульбы – азімае жыта, ячмень. Добрыя вынікі дае ўнясенне гною восенню і зяблевае ворыва.

– Вясной глебу ўзрыхляюць і раўняюць коннай спружыноўкай (глебу спружынуюць) ці бараной (барануюць). Вывозяць і раскідваюць гной.

– Насенную бульбу дастаюць са сховішчаў, перабіраюць, вялікія бульбіны рэжучь уздоўж нажом, на тыдзень – паўтара тыдні кладуць на прагрэў вясеннім сонейкам і на прарошчванне. Трымаюць насенную бульбу ў павецях, пунях, проста пад хатай, на ноч і ў дажджлівае надвор’е ўкрываючы плёнкай, да з’яўлення першых, ледзь прыкметных расткоў, калі насенныя бульбіны ледзь-ледзь назубяцца. Апрацоўка насеннай бульбы магнітамі розных мадыфікацый садзейнічае павышэнню яе ўраджайнасці. Падрыхтаваную бульбу насыпаюць у мяшкі.

– Садзяць бульбу пад плуг, пачынаючы араць у склад, каб на ніве менш было разораў. Прагналі плугам баразну і адразу ў разору кладуць насённыя клубні на адлегласці ступні адна ад адной.

Наступную баразну гоняць, закрываючы клубні, гэтую баразну гоняць на паўшырыні плуга, каб баразна з бульбай не была вельмі шырокай і пасаджаная бульба добра ўкрывалася зямлёй. Глыбіня заделкі клубняў 7–10 сантыметраў. Гэтая закрываючая баразна не садзілася, прпускалася. Наступная баразна гналася на поўную шырыню плуга, і ў яе зноў садзілася насённая бульба. Такім чынам, за плугам адна баразна садзілася, другая прапускалася. Лічылася, што вырасце добры ўраджай бульбы тады, калі ў дзень пасадкі бульбы па небу плывуць лёгкія кучавыя воблакі. Яшчэ лепш было, калі ў гэты дзень гримне гром, дзесьці блізка паласне маланка-бліскавіца.

– Прыкладна праз два-тры тыдні пасля пасадкі праводзіцца сляпое баранаванне бульбы (сляпое таму, што бульба яшчэ не абышла (не ўзышла), не лічачы асобных узышоўшых карчоў, радкоў яшчэ не бачна). Спачатку барануюць у два сляды ўпоперак, ездзяць па кругу, увесь час занімаючы новую плошчу на ўсю баразну, а другую частку паўкруга едуць па прабараванай частцы. Затым барануюць удоўж у два сляды. На месцах, дзе прабіліся травы, ездзяць з бараной дадаткова. Мэта першага баранавання – рыхленне глебы, стварэнне ўмоў для хутчэйшага прарастання бульбы і знішчэнне пустазелля.

– Як толькі бульба ўзыхдзе, абазначацца радкі, бульбу ганяюць, акучваюць сахой ці акучнікам з вузкім размяшчэннем адвалаў. Адразу ж створаныя ганянем барозны барануюць лёгкай драўлянай бараной, з мэтай адсыпаць заваленыя зямлёй карчы бульбы ў час ганяння, рыхленне саміх барознаў, барацьба з пустазеллем.

– Праз паўтара-два тыдні бульбу яшчэ раз абганяюць сахой ці акучнікам. Яшчэ праз тыдзень яшчэ адно акучванне. Пасля кожнага акучвання бульбу абходзяць, абкапваючы прысыпаныя карчы і вырываючы пустазелле.

– Пры з’яўленні каларадскіх жукоў вядуць з імі барацьбу, збіраючы іх у пасудзіну ці апрыскаюць расценкам дыхлафоса ці іншых ядахімікатаў.

– Капаюць бульбу такім чынам. За тыдзень да ўборкі ўбіраюць каліўе, бульбоўнік, скошваючы яго касой ці зжынаючы сярпом і зносячы затым з палетку ці звозячы на калёсах. Каліўе ўкладваюць у пярэплаты, сушаць і выкарыстоўваюць на корм авечкам і буйнай рагатай жывёле. Капаюць бульбу талакой; гаспадыня збірае 7–8 сваіх сябровак. Барозны разганяюць, разорваюць плугам па кругу праз баразну або дзве разганяюць, дзве пакідаюць неразганымі. Як выкапаюць распаханая барозны, разганяюць астатнія. Так выбіраюць бульбу на ўсім участку.

– Калі бульба, прывезеная дадому, прасохне добра, праздва тыдні яна перабіраецца натрысарты: вялікая – на еміны, сярэдняя – на насенне, дробная – на корм жывёле, птушцы. Адкідваюцца таксама на корм жывёле парэзаныя плугам і надгніўшыя клубні.

– Бульбянішча яшчэ барануюць па аднаму разу ўпоперак і ўдоўж, сцягваючы бараной дзермазу, затым звозяць яе з поля і падбіраюць выбаранаваныя клубні. Урэшце бульбу адпахваюць, гэта значыць пераворваюць бульбянішча, за кожнай баразной ідуць жанчыны, дзеці і збіраюць клубні, а пасля перапашкі ўчастак яшчэ раз барануюць і зноў падбіраюць клубні. Такім чынам пазбягаюць страт пры ўборцы бульбы, сабіраюць амаль да апошняга клубня, што не скажаш пра механічную ўборку бульбы. Па-першае, капалка вельмі аббівае клубні, і яны потым дрэнна захоўваюцца, гніюць. Па-другое, культывацыя і падборка клубняў, а затым абворванне бульбянішча на зябліва трактарнымі трохкорпуснымі плугамі ды яшчэ сямікорпуснымі плугамі прыводзіць да заворвання вялікай колькасці клубняў.

– Насённая бульба захоўваецца ў варыўнях, падвалах, буртах, ямах. Гаспадары сочаць, каб бульба ў сховішчах не перагравалася ў асенні і вясенні дні, не прымарозілася ўзімку.

– Апошняе: аб вырошчванні ранняй бульбы. Зразумела, бяруцца раннія сарты, якія тут называюцца адным словам – спешка. Скарыстоўваюць два спосабы. Першы – пасад кафлянцоўкай: у кошыкі, скрынкі кладуцца ў адзін слой клубні і на працягу месяца ўтрымліваюцца ў светлым і цёплым пакоі. Бульба прарастае, расты становяцца зялёнымі, таму што на іх паяўляюцца лісточкі і кароткія белыя карэньчыкі. Другі – клубні ранніх сартоў кладуцца ў скрыню на тонкі слой торфу і затым прысыпаюцца зверху таксама тонкім слоем торфу. Праз месяц клубні пускаюць доўгія белыя расткі, у кожным карчы-клубні развіваюцца каранёвыя сістэмы. І флянцоўка, і прарошчаная ў торфе бульба асцярожна высаджваецца ў прагнаную плугам баразну і прысыпаецца зямлёй. Праз тыдзень бульба абходзіць, гэта значыць паяўляюцца ўсходы, а праз сорок дзён паспявае маладая бульба.

Стравы з бульбы

Бульба з соллю

Ачышчаная бульба мыецца, кладзецца ў гаршок, чыгунок ці каструлю цэлай, дадаюць солі, скрылёк цыбулі, заліваюць вадой і вараць. Пасля варкі бульбу адцэжваюць і хвілінку абсушваюць. Падаюць да бульбы смажаныя з цыбуляй скваркі, яечню і абавязкова салаты са свежых агуркоў, памідораў, радзіскі, рэпы або квашанай капустай, салёнымі агуркамі ці марынадамі, селядцом, рыбнымі кансервамі.

Бульба, печаная ў шалупіне ў гарачым прысаку

Печка напрыканцы вытаплівання. Разгортваючы жар і гарачы прысак, сыплюць сюды прамытую і прасушаную бульбу. Загортваюць яе гарачым попелам, прысакам, паверх яго нагортаюць жару. Часцей пякуць бульбу ў час посту. Ядуць з квашанай капустай, зялёнымі і кіслымі агуркамі.

Бульба, печаная на патэльні

Невялікіх памераў бульбу чысцяць і мыюць, у адзін слой кладуць на патэльню, ставяць у толькі што выпаленую гарачую печку. Ядуць у абед з варанай капустай, а таксама з квашанай капустай і салёнымі агуркамі ў час посту.

Бульба, тушаная з грыбамі (свежымі ці сушанымі), курацінай

Ачышчаную і прамытую бульбу крышаць пляі-стэркамі, скрылёчкамі. Свежыя грыбы: лісічкі (вельмі смачныя ў тушанай бульбе), баравікі, падасінавікі, абабкі, сыраежкі мыюць, крышаць і адварваюць 15 хвілін, адцэжваюць, змешваюць з пакрышанай бульбай, кладуць у чыгун, соляць, дадаюць крыху вады, малака, смятаны, таплёнага сала, цыбулі, 2–3 лаўровыя лісцінкі, драбок перцу. Падаюць на абед у якасці другой стравы з салатай ці на вячэру. Сушаныя грыбы намочваюць, мыюць, крышаць. Кураціну, пасечаную на кавалачкі, абсмажваюць на патэльні на любым тлушчы, а затым кладуць у чыгун з бульбай і ўсімі прыправамі.

Бульба, тушаная з фаршам

Вялікія бульбіны чысцяць (ці як у нашых мясцінах кажуць – абіраюць), мыюць. У кожнай бульбіне нажом выкалупліваецца паглыбленне. У яго закладваецца скручаная на мясарубцы свініна, гавядзіна ці кураціна (што ў гаспадыні маецца пад рукой) з усімі прыправамі: цыбуляй, перцам, лаўровым лістом, кменам. Кожную такую бульбіну ўкладваюць у чыгунок, каструлю адтулінай з фаршам уверх. Як і пры прыгатаванні тушанай бульбы, у чыгунок дадаюць крыху вады, малака, смятаны, любога тлушчу. Падаюць гарачай на стол у якасці другой стравы.

Бульба, смажная на патэльні

Абраную памытую бульбу наразаюць кубікамі ці прадаўгаватымі палачкамі, саломкай. На патэльні растапляюць тлушч (або смажаць сала, нарэзанае дробнымі кубікамі), дадаюць хаця б дзве сталовыя лыжкі алею (смажаная на адным алеі таксама смачная бульба). На патэльню высыпаюць нарэзаную бульбу і пачынаюць смажыць, потым дадаюць цыбулі (адну-дзве цыбуліны), працягваюць смажыць да гатоўнасці. Смажаць бульбу з размочанымі сухімі грыбамі. Ядуць у асноўным у час сняданку і на вячэру з кіслым малаком, салатамі, марынадамі, квашанай капустай, салёнымі агуркамі. Смажаную бульбу падаюць у якасці гарніру да катлет, тушанага мяса, смажаных скварак.

Камы

Першы варыянт: звараная бульба і намочаны боб з соллю расціраюцца таўкачыкам, запраўляюцца смажанымі скваркамі з цыбуляй.

Другі варыянт: асобна варыцца бульба з соллю і асобна намочаныя боб ці гарох. Калі боб ці гарох

разварацца, яго ўсыпаюць у звараную бульбу, таўкуць. Запраўляюць смажаным салам з цыбуляй. Атрымоўваюцца камы бабовыя ці гарохавыя. У час сняданку камы ядуць з кіслым малаком, салатамі, капустай, агуркамі. У час абеду ядуць з варанай капустай, буракамі.

Бульба, запраўленая смятанай

Вараць бульбу ў мундзірах, абіраюць, нажом рэжуць на скрылёчкі, ледзь-ледзь падсольваюць, запраўляюць смятанай.

Бульба, смажаная з мясным фаршам

Нарэзаную, дакладней, надзёртую на буйной (бурчанай) тарцы бульбу змешваюць са сваім фаршам, дадаюць соль, цыбулю. Падаюць на сняданак і вячэру з салатамі.

Дранікі

Бульбу, абчышчаную і памытую, дзяруць на тарцы, лыжкай зліваюць бульбяны сок (ён валодае лекавымі якасцямі і таму яго можна піць). Дадаюць 2–3 яйкі, соль, крыху смятаны (каб дранікі не чарнелі, а былі белымі, размешваюць і пякуць на патэльні, змазанай тлушчам. На сняданак ядуць са смятанай ці смажаным салам. На абед складаюць у каструлю сляямі, кожны слой запраўляецца смятанай.

Сарока

Сарока – тоўсты драны блін на ўсю патэльную. У драную бульбу, прыгатаваную, як на дранікі, дадаюць дробна нарэзанае сырое сала, магчыма і з мясам, размешваюць і выпякаюць. На сняданак ядуць са смятанай, у час абеду ядуць сароку з капустай, буракамі.

Клёцкі

Драную бульбу адціскаюць праз марлю. Калі крухмал адстаіцца, яго ўвесь дадаюць у адціснутую драную бульбу, убівваюць 2 яйкі, соль, старанна вымешваюць. Рыхтуюць мясны фарш са свініны і гавядзіны з дабаўленнем цыбулі, перцу, лаўровага ліста, кмену. Бярэцца жменя бульбянога цеста, расціскаецца ў аладку з паглыбленнем усярэдзіне, куды кладзецца кавалачак фаршу, мяса абціскаецца цестам і ў далонях закатваецца. Клёцкі кідаюць у кіпені, крыху падсолены. Праз паўгадзіны клёцкі будуць гатовыя. Варыць клёцкі лепш у прасторным чыгунку ці каструлі, каб можна было іх у час варкі лёгка памешваць. Ядуць клёцкі са смятанай, з толькі што зваранай капустай ці з сокам, у якім яны варыліся. Клёцкі з’яўляюцца адной з асноўных памінальных страў.

Калдуны

Рыхтуюць цеста з дранай бульбы і мяснога фаршу, як на клёцкі. З цеста робяць прадаўгаватыя, начыненыя мясным фаршам клёцкі (даўжынёй 12–15 сантыметраў), кладуць на гарачую патэльную з расто-

пленным салам і ледзь-ледзь прыціскаюць рукой кожны калдун, каб ён быў прыплюснуты. Абсмажваюць з двух бакоў, складаюць у чыгун, дадаюць растопленага тлушчу, 4–5 лыжак малака ці вады, ставяць у печ ці духоўку і тушаць. Фарш можа быць з курынага мяса, суханых грыбоў. Падаюць на сняданак са смятанай, у абед нярэдка да гарачай капусты, буракоў, поліўкі.

Бабка

У драную бульбу дадаюць соль, смажанае з цыбуляй сала і мяса, перамешваюць, пераліваюць у чыгун, закрываюць накрыўкай і ставяць у гарачую печку. Падаюць на абед у якасці другой стравы, ядуць са смятанай, а таксама з гарачай капустай і буракамі.

Выраб крухмалу

У вялікіх бульбінах ножыкам выкалупваюць вочкі, паглыбленні, старанна мыюць у двох водах, дзяруць на бульбяной тарцы, адціскаюць праз марлю, у жамярыны ліюць вады, перамешваюць, зноў адціскаюць праз марлю. Жамярыны ідуць на корм жывёле. Выціснуты крухмал адстойваюць, затым зліваюць вадкасць. У крухмал ліюць крынічнай вады, размешваюць, зноў адстойваюць, потым зліваюць вадкасць. Так змываюць крухмал. Цяпер застаецца крухмал высушыць. Сушаць яго, напрыклад, на печы, павольна, узрушаюць яго, затым дасушваюць яго на лёгкім духу ў печы.

Кішкі, наліваныя дранай бульбай

У драную бульбу, прыгатаваную, як на дранікі, дадаюць звараныя ячменныя крупы, падсмажанае з цыбуляй свіное сала і мяса, соль. Усё старанна перамешваюць і наліваюць не вельмі туга, вольна ў вымытую кішку, завязваюць, абсмажваюць на глыбокай патэльні спачатку на лёгкім агні, затым у печы разграбаюць качаргой жар, ставяць на гэтае месца патэльную з наліванай і ўжо крыху запечанай кішкай і каля гадзіны выпякаюць. Падаюць гарачай на абед, на другую страву, ядуць з хлебам.

Пагалоўшчына

Кожны гаспадар і гаспадыня гадуюць у нашых мясцінах аднаго, двух і болей кабанчыкаў. Многія гаспадары трымаюць свінаматак. Гэта клапатлівая, але выгадная справа: і сабе парсят не трэба купляць, і капейку можна зарабіць, прадаўшы рэшткі на рынку. Гадавыя свінні летняга і асенняга апаросу, веснавыя – вясенняга апаросу. Гадоўля гадавых свінней мае тую выгоду: летам свінней кормяць у асноўным ахрап’ем, травой, а гэта танныя кармы. За паўтара-два месяцы да ўбою і гадавых, і веснавых свінней ставяць на адкорм, як у нас гавораць, кормяць свінней чыстым: мешанкай з паранай бульбы і буракоў, пасечаных і змешаных з мукой, камбікормам.

Наступае дзень пагалоўшчыны – забою кабана, свінні, раздзелкі тушы і маленькага застоля з выпадку такой падзеі. Гаспадар запрашае на дапамогу двух суседзяў. Кабану за ногі правага ці левага боку

прывязваюць вяроўку, затым выводзяць на пляцоўку забою. Двое моцна бяруць па вяроўцы ў рукі, становяцца на супрацьлеглы бок ад ног свінні, за якія прывязаны вяроўкі (вяроўка ідзе пад брухам свінні), затым адначасова і рашуча робяць на сябе рывок. Свіння ў адзін момант апынецца на спіне. Трэці ўдзельнік пагалоўшчыны – рэзчык – хапае свінню за непрывязаную пярэдную нагу, каленам становіцца на яе лапатку і, прамовіўшы: «Пасі, Божа, астальцоў», пераразае нажом глотку, пры тым робіць так, каб адтуліна на шыі свінні была невялікай. Потым рэзчык адкідвае нож і ў прыгатаваны посуд імкнецца сабраць кроў, што выцякае з адтуліны (з гэтай крыві гаспадыня зробіць крываваю каўбасу). У Псуі жыве гаспадар Глінка Уладзімір Мацвеевіч, які набірае паўлітровую кварту цёплай крыві і залпам, не прадыхаючы, выпівае.

Наступны этап пагалоўшчыны – зарэзаную свінню ў нашых мясцінах смаляць. Раней смалілі свінней на вогнішчы з сухіх дроў. Рабілі гэта такім чынам. Зарэзанай свінні вярочкай звязвалі ўпаасобку спачатку пярэдня, а потым заднія ногі адразу ж за першымі, большымі капытамі, затым паміж звязаных ног прасоўваюць трывалую жэрдку, якой і паднімаюць, і нясуць свінню смаліць на вогнішча. Каля вогнішча звычайна ставілі казёл, на якім распілоўвалі дровы, на яго праз агонь клалі нахільна чатыры трывалыя сырыя жэрдкі. На іх над вогнішчам клалі і бесперапынна паварачвалі свінню, нажамі саскрабаючы нагар. Дасмальвалі свінню на зямлі саломай кулявой, абцяжкамі з лёну, сухім чаротам. Вось ужо сапраўды: «Свінні не да парсят, калі яе смаляць».

Цяпер у нас свінней у большасці выпадкаў смаляць бензалампамі, керасінавымі лямпамі, а ў апошні час і газавымі гарэлкамі са шлангам.

Свінню, нарэшце, высмалілі, адпілілі і знялі капыты. Цяпер яе трэба вымыць. Для гэтага патрэбна 4–5 вёдраў кіпеню. У кіпені намочваюць мешкавіну і кладуць яе на свінню, паліваюць з кварты кіпенем, каб бруд адпарыўся. Вялікім нажом ці абкосам саскрабаюць бруд, зноў паліваюць кіпенем, змочваюць анучку ў гарачай вадзе і адмываюць брудныя мясціны, малымі нажамі адшкрабаюць капыты, ногі, лыч, мыюць анучкай іх, раз-пораз змочваючы яе ў гарачую ваду. Вымытая свіння выглядае прыгажуняй: жоўта-белая, ляжыць і свеціцца.

Наступная не менш адказная частка пагалоўшчыны – раздзелка тушы. Парадак раздзелкі тушы наступны. Першымі адрзаюцца ногі, потым галава. Адрэзаная галава кладзецца на снег, каб снегам выбралася кроў. Калі няма снегу, кроў змываецца халоднай вадой. Знімаецца грудзінка, за ёю падбрушша. Пад знятай грудзінкай нажом надразаюцца храткі паміж рэбрамі і грудной косткай, так ускрываецца грудная клетка, дастаецца сэрца і лёгкія. З сэрца зразаюцца так званыя «вушы» – дзве разеткі «салодкага» мяса, якія ў ежу не ўжываюцца. У той час,

як дастаюць сэрца і лёгкія, выдзяляюць стрававод, на канцы яго нажом робяць кругавы надрэз, на якім завязваюць вузел, каб потым змесціва страўніка не магло выцячы і забрудзіць кішкі. Пальцам разрываецца здор, нажом па хратку раздзяляюцца кумпякі і ў прыгатаваныя ночвы вынімаюць кішкі і страўнік, пасля чаго аддзяляецца пячонка, ад яе здымаюць жоўцевы пузыр. Наступны від работы – зняцце здору. Цяпер аддзяляюць хрыбетную костку ад сала. Робяць гэта так, каб лапаткі і кумпякі засталіся пры сале. Абрэзаны хрыбетнік са скабамі зносяцца з сала. Ад сала нажом аддзяляюцца лапаткі і кумпякі. Сала на кавалкі разразаецца па памерах дзяжы-сальніцы ці скрынкі, дзе яно будзе захоўвацца. Ад хрыбетніка аддзяляюцца паляндвіца, іх чатыры: дзве ўнутраныя, маленькія, і дзве вялікія, з надворнага боку. Ад хрыбетнай косткі абразаецца мяса на каўбасы. Хрыбетная костка і скабы тапаром на бярозавай ці дубовай калодцы рассякаюцца на порцыі. З галавы здымаецца сала – галавіна. Галава таксама рассякаецца на калодцы на порцыі. На гэтым раздзелка тушы заканчваецца.

Не менш цікавай і змястоўнай часткай пагалоўшчыны з’яўляецца заключны яе этап – маленькае застолле. Безумоўна, з чаркай, смажанымі грудзінкай і пячонкай, у кагосьці з варанай свежанінай, салатамі. Першая чарка ўзнімаецца за тое, каб «штолета было гэта».

Як у нас соляць сала?

Першы спосаб. Саленне сала ў дзяжы-сальніцы ці ў спецыяльнай скрынцы. У соль, якой будуць саліць сала, расціраюць галоўку зубкоў часнаку, некаторыя гаспадары дадаюць кмену, перамешваюць. На дно дзяжы роўным слоём пасыпаюць солі, кладуць слой сала, затым зноў ужо сала прысыпаюць соллю, зноў кладуць слой сала і зноў прысыпаюць слой солі. Зверху сала добра прысыпаюць соллю, каб сала нідзе не было бачна. Дзяжу прыкрываюць вечкам. Тое ж робяць і са скрынкай. Ставяць сала ў кладоўцы.

Спосаб другі. Сала пасыпаюць соллю з працёртым часнаком і тыдзень прасольваюць, даюць час, каб соль прапіталася ў сала. Затым гэтае сала наразаюць прадаўгаватымі кавалачкамі даўжынёй з трохлітровы шклянны слоік па яго плечы. Гэтыя кавалкі стаяком плотна ўкладваюць, уціскаюць у трохлітровы слоік, зверху прысыпаюць не тоўста, у палец, соллю, змешанай з кменам, слоік закатваюць металічнай накрыўкай. Заўвага: слоік перад тым, як пакласці ў яго сала, стэрылізуюць.

Сала і мяса, смажанае ў слоіках, залітае тлушчам

Падбрушша, кумпяк, лапатку наразаюць кавалачкамі, падсольваюць і смажаць на патэльні, але не падпальваюць, не перасмажваюць і складаюць у літровыя ці трохлітровыя слоікі, загадзя пастэрызаваныя, зверху заліваюць топленым тлушчам, ставяць у выпаленую печку, каб гадзіны тры патушылася.

Затым закатваюць металічнай накрыўкай. Калі ча-
стуюць такім салам і мясам праз нейкі час гасцей,
то яны звычайна пытаюць: «Адкуль у вас свежаніна?
Што, вы пагалоўшчыну рабілі нядаўна?» Асабліва
смачная прыгатаваная такім чынам паляндрвіца.

Як захоўваюць кумпякі і лапаткі?

Спачатку іх абразаюць так, каб яны былі гладкія,
круглыя, нідзе не тырчала ні мяса, ні сала. Абрэзкі
ідуць на каўбасы. Затым кумпякі соляць: у ночвах,
балеях насыпаюць солі, кладуць мяса, добра пасы-
паюць соллю, вытрымліваюць у цёплым памяшканні
не менш двух тыдняў (мерзлае мяса дрэнна прасоль-
ваецца). Пасля гэтага кумпякі і лапаткі падвешваюц-
ца, а вясной, да з’яўлення мух, кумпякі ў сонечны і
ветраны дзень вывешваюць у паддашку, каб мяса вы-
ветрылася, падсохла. Толькі добра прасоленыя і пад-
сушаныя кумпякі і лапаткі вэндзяць. Іншыя гаспа-
дары з кумпякоў і лапатак выразаюць косці, соляць,
а потым паяльнай лампай па ўсёй паверхні злёгку
прапякаюць, кожны кавалак загортваюць у марлю і
прысыпаюць зверху соллю. Захоўваюць у драўлянай
скрынцы з вечкам.

Гаспадыня перабірае кішкі

Спачатку аддзяляюць страўнік, здымаюць тлушч,
разбіраюць тонкія кішкі, цягнучы іх з агульнай масы і
аддзяляючы тлушч. Такім жа спосабам разбіраюцца і
тоўстыя кішкі. На страўніку робіцца невялікі надрэз,
выпускаюцца рэшткі ежы і выварачваецца, потым
прамываецца, сашкрабаецца нажом, добра мыецца ў
цёплай падсоленай вадзе. Кішкі тонкія і тоўстыя раз-
разаюцца нажом на кавалкі па 60–70 сантыметраў,
выпускаецца ў вядро іх змесціва, пасля чаго кішкі на
верацяно выварачваюцца на другі бок, прамываюцца.
Тонкія кішкі на дашчэчцы апрацоўваюць так: нажом
не вельмі вострым, тупым, здымаюць унутраны слой,
старанна мыюць у цёплай вадзе, прысыпаючы соллю.
Тоўстыя кішкі намочваюць у салёнай вадзе 4–5 сутак,
затым аддзяляюць унутраны слой, старанна мыюць.

Таплёнае сала

Сала, знятае з кішак і са страўніка, мыюць, на-
мочваюць у вадзе, зноў мыюць, адкідаюць на сіта,
даючы сцячыся. Сала наразаецца нажом дробнымі
кавалачкамі, складаюць у чыгун ці каструлю і ста-
вяць у печ на жар ці пліту. Сала, што топяць, не со-
ляць. Растоплены тлушч зліваюць у каструлі, жбаны,
шклянныя слоікі. Такім спосабам топяць і здор.

Каўбаса сялянская мясная

Каўбаснае мяса большай часткай рэжуць уруч-
ную нажом, адну чацвёртую частку мяса скручва-
юць на мясарубцы з пастаўленай рашоткай з буйной
адтулінай. Лаўровы ліст і кмен прасушваюць і разам
з чорным і душыстым перцам мелюць на кавамол-
цы ці таўкуць у спецыяльнай металічнай ступцы. У
парэзанае мяса дадаюць солі, молатых спецый, рас-

цёртых зубкоў часнаку, калі ў гаспадыні маецца, хар-
човай салетры і паўлітарку гарэлкі («Маскоўскай»,
«Рускай», «Пшанічнай»). Усё старанна вымешваюць.
З мясарубкі здымаецца рашотка і ножык, на іх месца
ставіцца каўбасная трубка і прывінчваецца шайбай.
На гэтую трубку нанізваюць вымытую кішку, мяса
каўбаснае праз мясарубку як мага паўней і шчыльней
укладваюць у гэту кішку. Так атрымोўваецца каўбаса
сялянская, мясная. Краі кішкі злучаюць і звязваюць
ніткай. Каўбасу робяць удвух.

Вантрабянка – дамашняя ліверная каўбаса

Робяць яе з вантробаў, унутраных органаў: сэр-
ца, часткі печані (частку печані смажаць), лёгкіх,
селязёнкі, нырак з дабаўленнем сала, знятага з га-
лавы, галавізны. Сэрца, галавізну прапускаюць праз
мясарубку з рэдкай рашоткай. Астатнія вантробы
здабняюць нажом. Соляць, дадаюць змолатых
спецый, расцёртых зубкі часнаку. Фарш размешва-
юць і праз мясарубку з каўбаснай трубкай робяць
ліверную каўбасу – вантрабянку.

Крывяная каўбаса

У сабраную ў час пагалоўшчыны кроў дадаюць
адразу сталовую лыжку солі, размешваюць. Вараць
грачнёвыя крупы. Рэжуць дробна невялікі кавалак
сала. Звараныя крупы і здробленае сала змешваюць
з палсоленай кроўю. Спецый не дабаўляюць, фарш
сталовай лыжкай заліваецца ў вымытую тоўстую
кішку, у якой адзін канец завязаны ніткай. Наліваюць
фарш не шчыльна. Запякаюць крывяную каўбасу на
патэльні спачатку ў слабым духу, потым тэмпературу
павялічваюць. Час запякання крывавай каўбасы –
паўгадзіны. Затым яе вынімаюць з печы, астуджа-
юць. Перад ужываннем наразаюць скрылёчкамі,
якія з двух бакоў абсмажваюць у сале.

Два спосабы прыгатавання тушонкі

Спосаб першы. Мяса наразаюць вялікімі
кавалкамі, соляць і накладваюць яго ў чыгун, ставяць
пад накрыўкай у гарачую печ тушыць. Мяса тушыцца,
што называецца, ва ўласным саку. Тэрмін тушэння –
дзве з паловай – тры гадзіны. Гарачае тушанае мяса,
вядома ж, з салам раскладваецца ў пастэрылізаваныя
літровыя ці паўлітровыя слоікі, дадаюць па 3–4 гаро-
шыны чорнага перцу, адной лаўровай лісціне і адна-
му зубку часнаку. Зверху заліваюць таплёным тлуш-
чам і закатваюць гарачае тушанае мяса металічнымі
накрыўкамі.

Спосаб другі. Нарзаюць мяса таксама вялікімі
кавалкамі, каб пралезлі гэтыя кавалкі ў шклянныя
слоікі. Сала з падбрушша і галавізны крышаць
драбней, соляць, перамешваюць з мясам, укладва-
юць у літровыя і паўлітровыя шклянныя слоікі, да-
даючы ў кожны слоік лаўровую лісцінку, 3–4 гаро-
шыны чорнага перцу і зубок часнаку. Слоік за-
катваюць металічнымі накрыўкамі, па вярху
металічнай накрыўкі замацоўваюць спецыяльныя

дзюралюміневыя зажымы, каб у час кіпячэння
накрыўкі не сарваліся. Літровыя слоікі ставяць у ка-
струлю ці выварку, заліваюць вадой і кіпяцяць тры –
тры з паловай гадзіны. Паўлітровыя слоікі вараць
дзве з паловай гадзіны. Захоўваюць тушонку ў халод-
ным месцы, напрыклад, у падвале.

Авечка вакол чалавека

У нашых мясцінах здаўна займаліся авечка-
гадоўляй. Кожны гаспадар у зіму пускаў дзве-тры
аўцамаці. На вясну ён меў статак з 7–10 авечак.
Авечка – непатрабавальная да корму жывёліна, на
зіму адной авечцы дастаткова невялікага воза сена.
Летам авечкі трымаюцца на пашы, восенню з адной
толькі пашы добра ад’ядаюцца (адкармливаюцца).
Такім чынам, затраты на гадоўлю авечак невялікія,
а выгада значная. Усю восень гаспадар мае свежае
мяса, авечы тлушч – лой. Два разы на гаду авечак
стрыгуць. Воўну чэшуць. З чэсанай воўны мясцовыя
майстры робяць адменныя катанкі-валёнкі. Боль-
шую частку чэсанай воўны прадуць, з нітак вяжуць
цудоўныя свэтары, вязёнкі, шкарпэткі, рукавіцы,
пальчаткі, шарфы, целагрэйкі, жаночыя хусткі і
шапкі. А якія сукны, паўсукенкі, посцілкі ткаліся!
Сукно ў дамашніх умовах валялі, з сукна шылі буркі,
фрэнчы, сачкі, штаны. Свае майстры выраблялі
аўчыны і з іх шылі паўшубкі, кажухі, шапкі.

Нарыхтоўкі на зіму

На друках сушылі сена

Вельмі часта ў нашых краях у час уборкі сена ідуць
дажджы. І прымаўка склалася такая: «Дождж дае не
тады, калі яго просяць, а калі жнуць і косяць». Нашы
гаспадары, яшчэ прадзеда і дзяды, прыдумалі сена
сушыць на друках. Друкі бываюць двух відаў. Пер-
шыя друкі – конусныя. Чатыры жэрдкі, з нягладка
абчасанымі сукамі ставяць конусам, верх усіх чаты-
рох жэрдак звязваюць вяроўкай ці лазой. Знізу на
кругу друка прывязваюць жэрдкі – сцілажы. На іх
кладуць па кругу крыху правяленае сена, кладуць яго
так, каб сена не зацякала ў час дажджу, завяршаюць
прыгожа, у выглядзе капешкі. У час, калі свяціла сон-
ца і не прадбачылася дажджу, друку можна было пе-
расушыць. Другі від друкі – друка ў выглядзе страхі.
6–8 жэрдак устанаўліваюцца ў выглядзе страхі, парамі
зверху звязваюцца вяроўкамі, кручанымі лязінамі.
Кожны бок страхі наладжваецца прывязанымі да
нахільных жэрдак доўгімі жэрдкамі на ўсю даўжыню
друкі-страхі. На гэтыя жэрдкі ўкладваецца правяле-
нае сена, канюшына, робіцца усё акуратна, асабліва
акуратна завяршаецца такая друка, каб у час дажджу
яна не зацякала. На страхавой друкі часцей за ўсё
сушаць канюшыну, больш сена і канюшыну не рас-
трасаюць, каб не абламаць лісточкаў і яе бутонаў-
смактушак. Калі добра высахнуць сцёблы ды і ў до-
брае надвор’е сена ці канюшыну звозяць у пуню.

Нарыхтоўка крапівы і дзьмухаўца на зіму

Крапіва з’яўляецца добрым кормам для да-
машняй жывёлы і птушкі. Яна ўтрымлівае шмат
вітамінаў і караціну. Многія гаспадарыні ўсё лета
выкарыстоўваюць крапіву пры кармленні маленькіх
індычкоў, качак, куранят, дадаюць зялёную, дробна
пасечаную крапіву ў мешанку дарослым курам, гу-
сям і качкам, надворным свінням. Нарыхтоўваюць
крапіву і на зіму на корм жывёле і птушкам. Два спо-
сабы нарыхтоўкі крапівы на зіму.

Першы спосаб. Нажатую крапіву вяжуць у венікі,
якія падвешваюць на паддашках і чардаках.

Другі спосаб. Нажатую крапіву рэжуць на сячкарні
(ручнай самарэзцы) або на калодцы дробна сякуць, а
потым тонкім слоём пасыпаюць на пасцілкі ці плён-
ку сушыць, двойчы паварочваюць і нарэшце сухую
крапіву ссыпаюць у адведзеным на чардаку кутку.
Зімой бяруць крапіву і дадаюць яе ў мешанку курам і
свінням. Ад крапівы павышаецца яйцаноскасць кур,
прыбываюць у вазе свінні.

Вельмі добрым кормам для свіней вясной і
ўлетку з’яўляецца дзьмухавец. Калі вясной зацвітае
дзьмухавец, усе пожны, узмежкі адліваюць залатым
зіхаценнем, усе здаецца ярка-жоўтым, пшчотна-
залацістым. Вось цяпер наступае час нарыхтоўкі
дзьмухаўца на корм свінням на зіму. Нажаты сяр-
пом дзьмухавец разам з кветкамі і лістамі сушаць
на пожны, на ноч прыкрываюць складзены ў копку
дзьмухавец плёнкай. Высушаны дзьмухавец склад-
ваюць у асобным кутку ў пуні, адкуль зімой бяруць,
здабняюць на калодцы тапаром або сячкарняй, за-
парваюць і дадаюць у мешанку надворным свінням.

Нарыхтоўка шчаўя

Шчаўе здаўна ўжывалася ў ежу нашымі продкамі.
Халаднік са шчаўя, гарачае шчаўе, салаты са шчаўя –
каму невядомы такія стравы. Усё лета мы ласуемся
імі. Многія гаспадыні нарыхтоўваюць шчаўе на зіму.
Вось два спосабы нарыхтоўкі шчаўя на зіму.

Першы спосаб. Сабранае шчаўе старанна мыюць,
крышаць, змешваюць з соллю і шчыльна набіваюць
паўлітровыя слоікі і закатваюць металічнымі на-
крыўкамі.

Другі спосаб. Прамытае і пакрышанае шчаўе ва-
рыцца з дабаўленнем солі. Зваранае шчаўе зліваецца
ў пастэрылізаваныя літровыя і паўлітровыя слоікі,
якія закатваюцца металічнымі накрыўкамі.

Агуркі, нібы з ляхі, усю зіму

Вымытыя ў дзвюх водах агуркі наразаюць нажом
на даволі тоўстыя скрылёчкі, якія добра прысыпа-
юць соллю і разам з соллю шчыльна набіваюць імі
літровыя шклянныя слоікі. Іх закатваюць металічнымі
накрыўкамі. За суткі да ўжывання слоік адкрываюць,
агуркі высыпаюць у каструлю ці вядро, наліваюць
вады і агуркі вымочваюць. Магчыма, ваду праз

12 гадзін мяняюць. Вымачаныя ў вадзе агуркі, як свежыя, хрумсцяць і пахнуць ляхай. Такія агуркі дадаюць у салаты з зялёным гарошкам.

Як соляць агуркі?

Сабраныя агуркі мыюць, укладваюць у кадку, перакладваючы кропам, пяром часнаку і лісцем смародзіны. Заліваецца саляным раствором (на вядро вады – шклянка солі), каб агуркі заўсёды былі пакрыты вадой, на драўляную накрыўку кладуць камень. Глыбокай восенню стары, сівы расол з агуркоў зліваюць, кожны агурок мыецца, спаласнуць трэба і кадку, і драўляную накрыўку. Памытыя агуркі зноў кладуць у кадку, перакладваючы сухім кропам, сухімі лістамі смародзіны, дадаюць колькі зубкоў часнаку, заліваюць новым саляным раствором і націскаюць накрыўку каменем.

Каб капуста была хрумсткай, смачнай

Капусту зімовых сартоў шынкуюць, выбіраючы цвёрдыя белыя качаны. На буйной бураковай тарцы надзіраюць морквы (на 10 кілаграмаў капусты 1 кілаграм морквы). Дадаюць соль, цукар 200 грамаў на 10 кілаграмаў капусты, некалькі драбкоў лімоннай кіслаты, кмену і журавін. Усё змешваюць і расціраюць порцыямі ў вялікай місе ці балеі. Працёртую капусту ссыпаюць у кадку і шчыльна ўтаўкаюць таўкачом. Калі капуста не пусціць уласнага соку, даліваюць крынічнай вады. Пакуль капуста не скісне, яе ў кадцы штодзень праколююць заостраным кіем, каб выйшла горыч. Пасля праколвання капусту зноў ушчыльняюць. Як толькі капуста закісне, яе накрываюць драўляным кругам і прыціскаюць круг важкім камянём.

Салянка грыбная

На 3 кілаграмы капусты бяруць 1 кілаграм морквы, 1 кілаграм цыбулі, 1 кілаграм свежых грыбоў, 1 кілаграм спелых памідораў. Кожны кампанент старанна мыецца, крышыцца і злёгка абсмажваецца на алеі (по-сным масле), складваецца ў вялікую місу, соліцца і добра вымешваецца. Затым прыгатаваная маса ўкладваецца ў чыгун і ставіцца ў рускую печку для таго, каб утушылася. Гарачую салянку раскладваюць у пастэрылізаваныя літровыя слоікі, зверху кожны слоік заліваецца лыжкай падсмажанага алею і закатваецца металічнай накрыўкай. Захоўваецца салянка ў прахладным месцы, напрыклад, у падвале.

Грыбы сушаныя

Сушаць баравікі, падасінавікі, абабкі, апенькі, лісічкі. Перабраныя і працёртыя анучкай грыбы нанізваюць на драўляныя пруткі, якія потым кладуць на процівень і ставяць у даволі гарачую печку. Сухія, сушаныя грыбы выкарыстоўваюць пры прыгатаванні поліўкі, булёну, начынак у клёцкі і калдуны, з іх гатуюць у час посту галубцы і катлеты. Вядомы і такі спосаб ужывання сушаных грыбоў у ежу: частку суша-

ных грыбоў прапускаюць праз мясарубку, ссыпаюць у слоік, закрываюць слоік капронавай накрыўкай. Дадаюць у поліўку, булёны, вараную капусту, боршч і іншыя стравы.

Сушым ягады, садавіну

Кожная гаспадыня за лета і восень панасушвае ў рускай печы розных ягад: чарніц, паземак, маліны, чорнай смародзіны, рабіны, пладоў шыпшыны, з садавіны – вішань, сліў, алычы, яблыкаў, груш. Для сушкі ягад і пладоў выкарыстоўваецца звычайная бляха-процівень. Ягады спачатку падсушваюцца ў печы ў вольным духу. Грушы атрымоўваюцца смачнейшыя, калі іх адразу ставяць у гарачую печ, каб яны крыху прыпакліся, а потым ужо дасушваліся. У шыпшыны спачатку адрываюць кветаножку і рэшткі чашалісцікаў.

Сушаныя чарніцы – добры лекавы сродак пры ванітах, паносах. Хворым даюць з’есці 10–15 грамаў сухіх чарніц, рыхтуюць адвары і кісялі з сухіх чарніц. Адвар і чай з сухіх малін п’юць пры прастудзе, адвар і чай з паземак – пры галаўных болях, фізічных слабасцях. Чорная смародзіна, шыпшына і рабіна – крыніца вітаміна С. Сушаныя ягады глогу (кракету-су) выкарыстоўваюцца пры арытміі сэрца, з іх рыхтуюць адвар, дадаюць у кампоты.

Цяжэй і даўжэй сушацца вішні, сліва, алыча. Яблыкі мыюць, выразаюць пашкоджаныя часткі і сэрцавіну. З сушаных ягад і пладоў вараць цудоўныя духмяныя кампоты.

Гарбатая свая, мясцовая

Для чаю-гарбаты ўлетку, у час цвіцення збіраюць і сушаць на чардаку-паддашку, вышках чабор, святаяннік, садовую мяту, ліпавы цвет, кіпрэй (іван-чай), бруснічнік, маліннік (сушаць разам са спелымі ягадамі), лісце лясных паземак-суніц. Зімой і вясной гатуюцца гарбата, свая, мясцовая з адной расліны або ў зборы, духмяная, з лекавымі якасцямі.

Кампоты з сырых ягад, садавіны

Робяць з толькі што сабраных чарніц, малін, паземак, вішань, сліў, алычы, яблыкаў, груш (робяць кампоты з яблыкаў і летніх сартоў белага наліву, малінаўкі), але асабліва добрыя кампоты атрымоўваюцца з антонавак. Схема падрыхтоўкі кампоту для ўсіх відаў ягад і садавіны наступная:

- Чыста мыюць літровыя і трохлітровыя слоікі.
- Прамываюць добра ягады і садавіну, даюць сцячыся вадзе, для чаго ягады адкідваюць на сіта або дуршлаг.
- На дзве трэція слоікі запаўняюць ягадамі, вішнямі, алычай. Поўнымі накладваюць слоікі слівамі, грушамі, яблыкамі.
- Гатуюць кіпень і ашпарваюць ім ягады і садавіну ў слоіках.

5. Праз тры хвіліны вадку зліваюць, у яе дадаюць і раствараюць цукар (для кожнага сорту свая норма: на трохлітровы слоік вішань, сліў – паўлітровы слоік цукру, для ягад: чарніц, маліны, груш і яблыкаў – хопіць 200 грамавай шклянкі цукру.

6. Раствор цукру даводзяць да кіпення і заліваюць слоікі, закатваюць іх металічнымі накрыўкамі.

7. Сліва з яблыкамі, грушамі пасля закаткі закутваюць у коўдры і вытрымліваюць у такім стане 5–6 гадзін.

Брусніцы, смажныя з дулімі

На 4 кілаграмы брусніц бяруць 1 кілаграм спелых дуль. Змешваюць, насыпаюць у чыгун, накрываюць накрыўкай, ставяць на дзве гадзіны ў выпаленую печ. Зліваюць у бачонак драўляны ці каструлю, зверху прыкрываюць шматком марлі, затым драўляным кружком, які прыціскаюць невялікім камянём. Ядуць пасля прыходу з лазні, ледзь-ледзь дадаўшы цукру і змяшаўшы з ім, а таксама на сняданак ці вячэру з гарчай бульбай у якасці салаты.

Варэнне чарнічнае з галінкамі вішні

Як толькі ягады пачнуць кіпець, у місу ці каструлю кладуць дзве-тры галінкі з лісточкамі вішні. Калі чарнічнае варэнне зварыцца, галінкі вынімаюцца. Варэнне становіцца гусцейшым, прыемна адчуваецца смак вішні.

Пяціхвілінкі

Так называецца варэнне з вішні, крыжоўніку, чарніц, малін. Ягады мыюцца, засыпаюцца цукрам (1 кілаграм ягад, 1 кілаграм цукру), даводзяць да кіпення, вараць усяго 5 хвілін, варэнне гарачым разліваецца ў пастэрылізаваныя слоікі, закатваецца накрыўкай. Слоікі закручваюцца ў коўдры і вытрымліваюцца ў такім стане 5–6 гадзін.

Джэм з чырвоных парэчак

Спелыя парэчкі мыюць, адкідваюць на сіта, даючы сцячыся, прапускаюць праз мясарубку, праз марлю адціскаюць сок, у які кілаграм на кілаграм дадаюць цукру і вараць 45 хвілін. Захоўваюць у слоіках пад капронавай накрыўкай.

Сыр дамашні плаўлены

На 1 кілаграм тварагу бяруць 10 грам солі, добра і доўга расціраюць яго таўкачыкам драўляным у місе ці каструлі, убіваюць два яйкі, шклянку смятаны, драбок кмену, растапляюць 80 грамаў сметанковага масла, добра вымешваюць і пачынаюць варыць на слабым агні, увесь час памешваюць, пакуль не атрымаецца аднародная жоўтая маса, якую адразу пасля варкі разліваюць у эмаліраваныя місачкі.

Сушаная рыба-таранка

Больш як двухсотграмовыя рыбіны патрашаць, не здымаючы лускі, удаляюць кішкі, пузыр, мыюць і за-

сыпаюць соллю. Праз трое сутак соль змываюць, а рыбіны нанізваюць праз вочы на дрот і вывешваюць на добра праветрываемым чардаку сушыць. Праз два тыдні здымаюць з дроту, на процівені-блясе дасушваюць у лёгкім духу ў рускай печы. Ужываюць з півам. У час посту з таранкі вараць поліўкі.

Крыніца вітамінаў і каратыну

Гэта ігліца сасны, ёлкі. І у нас яе завуць адным словам – хвоя. Хвоя ў зімовы час дадаюць у корм трусам, буйнай рагатай жывёле, авечкам, козам і нават свінням. Кладуць хвоя, маленькія галінкі ў кармушку. Карове хвоя можна даваць такім спосабам: рэзаныя буракі змешваюць з абшчыпанай з галінак ігліцай хвоі, зверху пасыпанай мукой. Маленькім куранятам і дарослым курам пры курынай слепаце замест вады ставяць піць настоены адвар хвоі.

Дамашняя касцяная мука

Косткі спальваюцца, затым выбіраюцца з попелу. У такім выглядзе іх кідаюць малым парасятам і падсвінкам. Курам паленыя косткі здрабняюць, разбіваючы іх малатком на калодцы і дабаўляюць у мешанку або сыплюць у скрынку з рачным ці азёрным пяском-гравіем. Для каровы на калодцы разбіваюць паленыя косткі ў муку, прасейваюць у буракі, што нарэзалі і змяшалі з хвояй. Сістэматычнае скармліванне касцяной мукі карове папярэджвае ў яе захварванне на хвост, калі ён робіцца мяккім.

Летавая дровы

Кожны гаспадар імкнецца за зіму і вясну назапасіць дроў, папілаваць і пакалоць іх, скласці ўклады, каб за лета яны маглі прасохнуць. Летавыя дровы хутка загараюцца, больш каларыйныя.

Такія вось мы, браты-беларусы

Большасць жыхароў Псуі і навакольных вёсак – беларусы. Аб гэтым сведчаць іх прозвішчы. У вёсцы Калена жывуць гаспадары па прозвішчы Казёл і Баран. Кажуць, у час прыгону, калі запісвалі прозвішчы сялян, пан, які меў злосць на сваіх кармільцаў, сказаў пісару: «Гэтага пішы – Баран, а гэтага – Казёл». Ёсць у нас гаспадары, якія носяць прозвішчы птушак: Гіль, Зуй, Шпак, або частак іх цела – Валюшка. А вось прозвішчы, атрыманыя ад прылад працы і прадметаў ужытку: Таўкач, Лапатка, Гужонак. Прозвішча гаспадара ад насякомага – Жук. Вось прозвішча Пазыка. Яго атрымаў чалавек, які любіў пазычаць. Нечым да гэтага прозвішча падобна прозвішча Пажога, падпальшчык. Тыпова беларускія прозвішчы Маўчун, Рудак, Баравік, Малюк, Бажок, Кандрацёнак, Гаўрыльчык, Карандзей (непарослы), Семеж (сем еж або сем меж). Калі нашы землі знаходзіліся пад Польшчай, з’явіліся прозвішчы Мядзвецкі (ад мядзведзь), Баброўскі (ад бабёр), Садкоўскі (ад сад), Карчэўскі (ад корч), Валасевіч (ад волас), Піскуновіч (ад піскун). ад Расей прозвішчы Папкоў (поп), Волкаў (воўк).

І па характару нашы землякі – тыповыя беларусы: працавітыя, разважлівыя, добразычлівыя, гасцінныя людзі, аптымісты па натуры, з пачуццём гумару, большасць адналюбны, да скону жыцця верныя ў каханні. Сярод іх заўсёды былі сапраўдныя майстры сваёй справы, як каваль з Углю Маўчун Аляксандр Антонавіч, бондар з Абруба Зуй Уладзімір Валяр’янавіч, ткачы з Калечполля Хверанец Клеапатра Самсонаўна, бляхар-дахайшчык Гарбацёнак Павел Іванавіч са Слабады, муляр Рачкоўскі Іван Іванавіч з Псуі, сталяры Маўчун Міхаіл Сцяпанавіч, Баравік Міхаіл Лаўрэнцьевіч, Казёл Антон Фаміч, усе з Псуі. Акрамя ўсяго, нашы землякі – спрадвечныя земляробы, якія шчыра любяць свой край.

Частка сёмая

Адкуль пайшлі назвы?

*Нам кожнай назвай, вялікай і дробнай, парэбна,
як імем сваім, даражыць.*

Пімен Панчанка.

Здаўна павялося так, што кожнае азярцо, рачулка, селішча, поле, урочышча, кожны гаёк і балацёвінкі атрымалі сваю назву. У гэтай частцы кнігі «Дыяменты роднай мовы» хацелася б адказаць на пытанні: адкуль пайшлі, як утварыліся назвы нашых азёр, паселішчаў, урочышчаў, аб чым сведчыць тапаніміка, у тым ліку і мінітапаніміка нашага краю, раскрыць усё яе непаўторнае багацце. Кожная назва – згустак дасціпнага розуму, высокай эрудыцыі, знаходлівасці нашых продкаў. Кожная назва – гэта скарб, залацінка, дыямент роднай мовы.

Крыху гісторыі

Пачнем з гісторыі. Славянскае племя крывічоў – спрадвечныя жыхары нашага краю. На паўднёвым беразе возера Шо знаходзілася іх старадаўняе паселішча. У 1928 годзе польскія вучоныя-археологі Ева і Пётр Галубовічы вялі тут раскопкі, у час якіх былі знойдзены шматлікія прылады працы з каменю, а таксама тыповыя крывіцкія адзнакі – скровыя драцяныя, бранзалетападобныя завязаныя кольцы і падвескі. Вядома таксама, што суседзямі крывічоў былі балты – шматлікія плямёны, што жылі на ўзбярэжжы Балтыйскага мора і рассяліліся далёка на ўсходнія землі. З імі славяне вялі гандаль, часам ваявалі. Славяне выставілі ў гэтай барацьбе, трывала замацаваліся ў краі блакітных азёр. Балты, што жылі па суседству з крывічамі, прынялі іх мову, звычаі або пакінулі край наш, знайшоўшы іншае месца пасялення. А вось у тапаніміцы гэты факт адлюстроўваўся, аб чым ніжэй будзе сказана падрабязней.

Цяпер пра назвы азёр і рэчак. Зазначу, што ў большасці сваёй яны тыпова славянская.

На мяжы Псуеўскага і Зябкаўскага сельсаветаў знаходзіцца самае глыбокае ў Беларусі возера Доўгае. Глыбіня яго 53,7 метра. Назву яно атрымала з-за сваёй

формы. Возера сапраўды доўгае. Даўжыня возера 6,1 кіламетра, найбольшая шырыня 800 метраў, сярэдня шырыня – 360 метраў. З 1979 года возера Доўгае – дзяржаўны заказнік. Такім жа чынам атрымала назву возера Крывое, што знаходзіцца паблізу вёскі Бабруйшчына. Суседняе з ім возера мае назву Баброва, бо на ім яшчэ зусім нядаўна жылі бабры. Сама за сябе гаворыць назва возера Круглае, таму што яно на самой справе круглае.

На тэрыторыі Псуеўскага сельсавета два возерыносяць назву Белае. Белае – значыць чыстае. Адно з азёр размешчана на поўдні азёрнай групы Івесь. Гэта возера з-за ўнікальнасці будовы катлавіны, экалагічнай асаблівасці вады, наяўнасці бабровых пасяленняў аб’яўлена заказнікам рэспубліканскага значэння. Другое возера Белае знаходзіцца ў лесе, у групе бабруйшчанскіх азёр. Славянскія назвы ў азёр Хралы (ад імя Хрол), Сапунец (у час ветру і благага надвор’я ўзнімаюцца хвалі і нібы сапуць, стогнуць). Івесь (ад вёс – сяло, пасяленне), Ксяндзова (што калісьці належала ксяндзу), Лебядзінец (месца, дзе доўгі час гняздзіўся лебедзі).

Растлумачыць паходжанне назваў возера Шо і ракі Шошы дапамагаюць краязнаўцы Раіса Аўчыннікава з пасёлка Лугаўская Слабада Мінскага раёна і Уладзімір Скрабатун з Глыбокага. Раіса Аўчыннікава піша: «Тлумачэнне назвы Шошы простае і яснае – «невялікая рэчка, лясны ручаёк, ручаёк у лесе на балоце». Корань -шош- дайшоў да нас у чыстым першапачатковым выглядзе. Паходзіць ён з угорскіх крыніц. Назва возера Шо (вёскі Сшо) – гэта той жа корань -шош-, -сш-, толькі ў ім адбылася аглюцынацыя, склейванне. Аналагічныя назвы маюцца за межамі Беларусі». Раіса Аўчыннікава – правадзейны член геаграфічнага таварыства былога СССР паведамляе, «што рака Шоша – прыток

Фэст на Дзядку

Волгі, рака Шоша – у Ленінградскай вобласці». «Сваім паходжаннем Шоша, Шо, – сцвярджае Раіса Аўчыннікава, – звязана са старажытнымі фінаўгорскімі тэрмінамі сос, сош, чэш, шош у значэнні «лясны ручаёк», «ручаёк у лесе на балоце», «маленькая рэчка» (Глядзі газету «Віцебскі рабочы» № 71 ад 12 красавіка 1991 года, чацвёртая старонка «Сябрыны», артыкул «Шоша і Шо»).

А вось што сведчыць Уладзімір Скрабатун: «Ёсць на Глыбоччыне возера з цікавай назвай Шо. На старадаўніх мовах гэта назва пісалася як Сшо. Яна таксама мае фінаўгорскае паходжанне. Па-эстонскаму Соо – «балота» (Глядзі газету «Веснік Глыбоччыны» № 55 за 13 ліпеня 1993 года, трэцяя старонка ТБМ (Таварыства беларускай мовы), артыкул «Аб чым гавораць геаграфічныя назвы»).

У выключнай большасці нашых рэк славянскія назвы. У паўночна-заходняй частцы ў возера Доўгае ўпадае рэчка Кручонка, якая бярэ пачатак з крыніцы за 500 метраў на поўдзень ад вёскі Псуя. Спачатку яна цячэ па меліярацыйнай канаве, робіць круты паварот управа, зноў прадаўжае свой бег па меліярацыйнай канаве і, нарэшце, у прамым сэнсе выкручваецца сярод купін, зараснікаў трыснягу і рагозу, абходзячы пагоркі, выспы, завалы, праз багністы луг Драчылаўку дасягае берагоў возера Доўгае. Ракі Даўжанкай (ранейшая яе назва – Ішацка, па сведчанні «Слоўніка геаграфічнага» 1888 года) возера Доўгае звязана з возерам Шо. Рэчка Свісла злучае возера Шо з возерам Круглае. У возера Шо ўпадаюць крынічныя рэчкі Сухамерына і Свіслянка. Сухамерына ў гарачыя летнія дні амаль перасыхае, і яе лёгка перайсці. Заўважце, у нас на Псуеўшчыне рэчка Свісла, Свіслянка, а ў Мінску рака Свіслач. У корані гэтых назваў -Вісл- азначае вільгаць, балота, разліў, затопленае месца ў час веснавага разліву.

Разгледзім паходжанне назваў нашых вёсак

Па-над возерам Шо, на яго паўднёвым плёсе, знаходзіцца вёска Сшо, атрымаўшая назву ад возера, на якім яна стаіць. На паўночна-заходнім беразе гэтага ж возера размешчана рыбацкая вёска Надазер’е. Тлумачыць назву вёскі няма сэнсу: яна гаворыць сама за сябе. Вёска над возерам Бабровым называецца Бабруйшчынай. У назве гэтай вёскі адчуваецца балцкі ўплыў: «бруй» на мове балтаў «бабёр». Вёска Балушчына атрымала назву ад возера Белае, паблізу якога яна размешчана.

Ад возера Псуя назва і вёскі Псуя. Гісторыя вёскі Псуя ўходзіць у сіваю даўніну. Наваколле было заселена з 6 стагоддзя да нашай эры, аб чым сведчаць мноства курганаў, могілкі каля вёскі Зябкі на месцы былога гарадзішча. У «Рэвізіі Полацкага ваяводства» пад 1552 годам знаходзіцца наступныя звесткі аб Псуі: «Баркулаб Корсак (той самы Корсак, якому ў той час належала і Глыбокае) маець людзі, айчызнае сяло

Псуя, якое айцу яго ў справе ад браціі дасталіся, тых людзей дымы тры, тыя людзі яму служаць на кожным тыдні тры дні. Таго ж сяла Псуйскага людзей вольных дамоў 12, з тых яму прыходзіць ад усякага збожжа чацвёртая доля». У «Полацкай рэвізіі» азначана, што ў Псуі мелася царква Святой Тройцы, раней пабудаваная Корсакамі. У краязнаўцаў маецца думка, што гэта была першая праваслаўная царква ў нашым краі, і ўзведзена яна на месцы былога каплішча – месца пакланення багам нашых далёкіх дахрысціянскіх продкаў: на паўночным стромкім беразе возера Псуя, дзе раслі векавыя дубы, паклатыя бярозы.

У 1620 годзе Псуя была падзелена на 3 часткі паміж братамі Пятром, Сцяпанам і Осіпам Корсакамі. У 1623 годзе Осіп Корсак сваю частку прадаў Міхаілу Раманавічу Корсаку. Пазней ад Корсакаў Псуя перайшла да Рамуальда Падбіпенты – маршалка дзісенскага. Яго дачка Юстына выйшла замуж за Яна Дэспат-Зяновіча, нашчадкі якіх гаспадарылі тут да канца мінулага стагоддзя.

У 1619 годзе на месцы праваслаўнай царквы ў Псуі была пабудавана ўніяцкая царква. Дата пабудовы царквы была высечана сякерай на парозе самой царквы. У канцы XVIII стагоддзя ў Псуі быў гаспадарскі двор. Дарога ў вёсцы была абсаджана бярозамі. Да панскага двара, які цяпер належыў графу Косаву, вяла алея з лістоўніц. Па беразе возера Псуя пралягалі дагледжаныя сцяжынкi, таксама абсаджаныя лістоўніцай, елкай чорнай або калючай, якая родам з Паўночнай Амерыкі. На паўднёва-ўсходняй ускраіне старога парку растуць сосны чорныя аўстрыйскія з вельмі буйной ігліцай. (У 1972 годзе адно такое дрэўца чорнай сасны пасаджана каля будынка новай школы, з паўночнага боку, дрэва хутка расце і добра развіваецца.)

У 1841 годзе ўніяцкая царква была пераабсталявана ў праваслаўную. Прастаяла яна да 1966 года, калі па загаду ўлад была разбурана. 4 ліпеня 1993 года, у нядзелю, у Псуі было асвечана месца пад будаўніцтва новай царквы. У прысутнасці вялікай колькасці людзей, жыхароў блізкажыхаў населеных пунктаў, прадстаўнікоў улады і духавенства епіскап Полацка-Глыбоцкай епархіі ўладыка Глеб асвятціў участак, падрыхтаваны пад будаўніцтва храма, адправіў асобным чынам малебны, асвятціў ваду і ялеем. На ўсходне-паўднёвым баку будучага фундаменту быў закладзены вуглавый камень і мармуровая дошка з надпісам: «Во имя Господа Иисуса Христа при патриархе Алексии, митрополите Филарете, епископе Глебе во имя святой Троицы. Год от сотворения мира 7051 и от рождения Христа – 1993».

1993–1995 гады – гады будаўніцтва храма. Яго будаўнікі – муляры Рачкоўскі Іван Іванавіч, Семеж Эдуард Станіслававіч, майстры па ўзвядзенню крокваў і купалоў Рамашка Часлаў Браніслававіч, Гарбацёнак Павел Іванавіч, крыжы на купалах змайстраваў Малюк Казімір Феліксавіч. Актыўныя будаўнікі храма – столяры Баравік Міхаіл Лаўрэнцьевіч, Казёл Антон Фаміч, дахайшчык-бляхар Гарбацёнак Павел

Іванавіч, рознарабочыя Пазыка Раман Міхайлавіч, Бараноўскі Антон Іванавіч, Сцяпану Мікалай Васільевіч і ўсе прыхаджане. Зборшчыкі сродкаў на будоўлю – Сідаронак Надзея Ігнацьеўна, Леановіч Ангеліна Мікалаеўна і інш. Кіраўнікі будаўніцтва храма – Карандзей Галіна Лявонцьеўна, Суравец Ефрасіння Аляксандраўна, святар Бабруйшчынскай царквы айцец Анатоль Філановіч.

30 верасня 1995 года – дата асвяшчэння і ўрачыстага адкрыцця зноў пабудаванага храма Святой Тройцы ў Псуі.

Некалькі дат з гісторыі школы ў Псуі. У 1866 годзе было адкрыта народнае вучылішча. У 1872 годзе пабудавана драўляная школа, у якой навучалася каля 30 вучняў. З 1945 года пачатковая школа пачала развівацца ў сямігадовую. З 1962 года школа стала васьмігадовай, а з 1972 года – сярэдняй.

Аднак пасля гістарычнага экскурсу зноў звернемся да тлумачэння паходжання нашых назваў. Адрасу значу, што адзінай думкі аб паходжанні назвы вёскі Псуя няма.

У «Кароткім тапанімічным слоўніку Беларусі» В.А. Жучкевіча сцвярджаецца, што назва вёскі Псуя ўтворана ад асновы слоў «пёс», «псіны», што азначае «сабачая». Такое тлумачэнне прымітыўнае, і жыхарамі вёскі Псуя не прымаецца.

Яшчэ ў 1961 годзе мной ад амаль стагадовага жыхара вёскі Зябкі, што размешчана ў адным кіламетры ад Псуі, Зарэцкага Івана Казіміравіча запісана легенда, якая спрабуе праліць святло на паходжанне назвы возера і вёскі Псуя.

На паўночным беразе возера раслі векавыя дубы (між іншым, назва гэтага месца так і называлася Дуброва, пазней гэтыя мясціны сталі называцца Барком). На беразе возера, на краі Дубровы, жыў майстар-лодачнік Мікула. Мікула з таўшчэнных дубовых камлёў рабіў лодкі-аднадрэўкі-дубніцы. Каб дубніцы на возеры не пераварочваліся, з абодвух бакоў зверху мацаваліся лёгкія сасновыя плашкі-паплаўкі. Добрыя дубніцы рабіў майстар Мікула. Сваё майстэрства ён хацеў перадаць свайму сыну, а той не любіў цяжкай працы, справу выконваў абыяк. На беразе возера стаяла ўжо некалькі сапсаваных дубніц: то наскрозь прасечана дно, то плашкі-паплаўкі не прымацаваны да дубніцы з-за сваёй няўключнасці і касабокасці. Калі стары майстар-лодачнік ушчуваў сына-лежабоку, той паўтараў адно і тое ж:

– Бацька, хіба не бачыш, як рабіць, псуя я, псуя я, псуя. – Апошнія словы сын прагаворваў хутка, атрымоўвалася: псуя, псуя. Сустрэўшыся з бацькам, сын шаптаў: «Псуя, Псуя». Так і замацавалася назва Псуя за возерам і паселішчам, што ўзнікла на яго паўднёва-заходнім беразе. Усе, хто ведае гэтую легенду, лічаць яе найбольш верагоднай у тлумачэнні назвы возера і вёскі Псуя.

Пошук паходжання назвы Псуя працягваецца. Вядома, што ў некаторых народаў, напрыклад, у хакасаў, слова Псуя азначае вільгаць, вільготнае месца. Магчымы ўплыў і балтаў. Параўнаем два словы – «бруй» (бабёр з мовы балтаў) і «псуя». Спалучэнне гукаў у гэтых словах спецыфічнае: спачатку два зычныя, а потым і ётавыя галосныя. Калі «псуя» балцкага паходжання, то што азначае гэта слова?

Маецца яшчэ адно меркаванне аб паходжанні назвы Псуя. Сутнасць яго ў тым, што першапачаткова і возера, і вёска называліся Суя. Паселішчы з такой назвай маюцца ў Беларусі на Полаччыне, а таксама ў Цэнтральнай Расіі. На бойкім месцы знаходзілася ў той далёкі час наша вёска. Тут, у Псуі перакрываўваліся важныя дарогі – адна ішла з захаду на ўсход, з Глыбокага праз Псую на Кублічы і Ушачы, другая – з поўдня на поўнач, з Мінска на Перадолы, Бабруйшчыну праз Псую на Зябкі, Празарокі, на Полацк. На карце Пасаловіча, датаванай 1580 годам, абазначана і наша Псуя. Выходзіць так, што ў XVI стагоддзі Псую ведалі, знаходзілася яна ў людным месцы. Да першапачатковай назвы Суя спачатку дадаўся гук «к» у пачатку слова. Нярэдка падарожнікі гаварылі: «Панове, пад'язжаем к Суі». Так узнікла Ксуя, і дзесьці ў XIII–XIV стагоддзях у выніку якіхсці абставін замест Ксуя нашы возера і вёска сталі называцца Псуя.

Разгледзім, як узнікла назва вёскі Калечполле. Першым пасяленцам на ўсходнім ускрайку Галубіцкай пушчы давялося высякаць лес, карчаваць пні, сушняк. Цяжка было выкопваць таўшчэзныя пні, абсякаць карані, якія далёка ўваходзілі ў глыб зямлі. Пасля выпальвання сушняку гэтыя карані разам з незгарэўшымі, менш тоўстымі пнямі, чорнымі каламі, калеччам тырчалі з-пад зямлі. Месцамі, дзе выступалі з зямлі абгарэлыя пні, карані, здалёк выглядала так, нібы казачны волат пазаганяў гэтае калечча ў зямлю. Гэтае месца так і назвалі – Калечча-поле. Так была названа і вёска, якая ўзнікла тут. Да нядаўняга часу ў пагаспадарчых кнігах Псуеўскага сельсавета так і пісалася назва вёскі – Калечча-поле. Калі ў вуснай мове адбылося зліццё двух слоў у адно, атрымалася сучасная назва вёскі – Калечполле. Менавіта аб такім паходжанні назвы вёскі Калечполле сведчаць назвы

Свята вёскі Галубічы

ўрочышчаў, размешчаных паблізу вёскі, на ўсход ад яе, на масіве паміж вёскай Калечполле з аднаго боку і вёскамі Надазер'е і Слабада з другога боку. Асобныя мясціны-ўрочышчы тут называюцца: Пняўё, Сукаўё, Чапішчы, Пераходы, Гараватка, Лагі. Кожная назва ўрочышчаў – сведка цяжкай працы нашых продкаў, дакладна вобразнага вызначэння характару ўрочышчаў, спосабу адваявання ворнай зямлі і выпасаў для жывёлы ў матушчы-прыроды. Адначасова кожная назва – гэта слова, бясцэнны скарб – дыямент роднай мовы.

Зараз пра назвы вёсак, якія свае назвы атрымалі ад лясных масіваў, ад асобных парод дрэў. На поўдзень ад Псуі, на прасторнай паляне сярод векавога бору доўгія гады стаяла вёска, якую так і называлі Бараўцы. 6 мая 1944 года гэта вёска разам з яе пятнаццацю мірнымі жыхарамі была спалена нямецка-фашысцкімі захопнікамі. У агні згарэла 8 дзяцей.

У нас тры вёскі, у аснове назваў якіх корань ад слова «ліпа». Гэта вёска Ліпава, дзе цяпер знаходзіцца ліпаўскае лясніцтва, і дзве знікшыя вёскі: Ліпнікі і Ліпкі. Вёска Ліпнікі размяшчалася сярод лесу на поўдзень ад Псуі, побач з вёскай Бараўцы. Вёска Ліпкі знаходзілася на паўднёва-заходнім плёсе, побач з вёскай Зябкі Псуеўскага сельсавета. А за ракой Шошай, за пяць кіламетраў ад маста праз раку, у напрамку вёскі Сшо, знаходзіўся хутар Ліпавец.

Паблізу вёскі Ліпава да нядаўняга часу была маленькая вёсачка Альхоўка. У гады Вялікай Айчыннай вайны побач з гэтай лясной вёсачкай знаходзіўся партызанскі атрад і аэрадром, праз які забяспечваліся зброяй і другім рыштункам партызанскія брыгады імя Суворава, «Кастрычнік», імя Кароткіна. На тэрыторыі саўгаса «Івесь» знаходзіцца вёска Асінаўка.

За шэсць кіламетраў ад вёскі Ліпава, на паўднёвы захад, на высокіх пясчаных пагорках, знаходзілася вёска Горнава, а яшчэ далей на поўдзень, на самай мяжы Глыбоцкага і Докшыцкага раёнаў была вёска, дакладней, хутар Перасечына. Жыла тут сям'я Івана Лукасіка, лесніка Ліпаўскага лясніцтва, вялікага знаўцы прыроды і майстра па вырабу чучал жывёл і птушак.

З лесам ускосна звязана і паходжанне назвы вёскі Вострава. Узнікла яна як востраў сярод лясоў і балот.

Свята вёскі Івесь

У пачатку сваёй гісторыі вёска так і называлася – Востраў. Цяпер яе назва Вострава.

Вёска Вуглы (раней яе называлі Вуглы Псуіскія) 2 студзеня 1943 года была спалена, а яе 19 мірных жыхароў расстраляны нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Перад вайной у вёсцы было 24 хаты. Цяпер у вёсцы 5 хат, з іх 3 жылыя, дзе жыве ўсяго 4 састарэлыя жыхары. Назву Вуглы вёска атрымала таму, што яна ўзнікла на беразе ракі Кручонкі, там, дзе лес прамым вуглом ахапіў вёску, вуглаватай была і вуліца названай вёскі.

Вёска Касавінка, што на паўдарозе паміж вёскамі Калечполле і Вострава, сваю назву атрымала ад касой формы пагорка, пясчанай выспы, на якой яна ўзнікла.

Паўднёвей Псуі знаходзіцца вёска Пожаныкі, атрымаўшая сваю назву ад слова «пожаны», што азначае «зжатае поле», або ад слова «пожня» – «сенажаць».

У супрацьлеглым баку ад Псуі, на яе паўночным баку знаходзіцца вёска Зябкі Псуеўскага сельсавета, а яшчэ далей на поўнач – чыгуначная станцыя і прыстанцыйнае сяло Зябкі. Маецца два варыянты магчымага ўтварэння назвы:

1. Гэта назва ўтварылася ад слова «зябліва» – успаханая восенню зямля, якая наступнай вясной будзе выкарыстана для засева яравых, пасадкі бульбы.

2. Другі варыянт паходжання назвы – ад «зябкі» – прыметніка, што азначае «халодны», «стылы», «прамерзлы». «Зябка» – «халаднавата», «халадна», «з лёгкім марозам».

Вёскі Слабада і Слабодка (першая па дарозе з Псуі на Надазер'е, другая паміж вёскамі Пожаныкі і Калечполле) атрымалі свае назвы такім чынам. Людзі сяліліся на панскай зямлі, якую трэба было адваёўваць ад хмызнякоў, лесу, ачышчаць поле ад камянёў. У першыя 5–10 гадоў перасяленцы карысталіся часовымі свабодамі (па мясцовым вымаўленні – слабодамі: адтэрміноўкай ад уплаты падаткаў – аброку і выканання работ на пана – паншчыны. Так больш вялікую вёску назвалі Слабадой, а меншую Слабодкай.

Свята вёскі Сорыкі

На паўночным беразе возера Псуя амаль 100 гадоў стаіць вёска Абруб. Назву сваю вёска атрымала так. Мясцовы пан Косаў за золата прадаў частку зямель перасяленцам з Мядзельскага раёна. Спачатку Абрубам называлі рэштку панскай зямлі, што засталася пасля продажу і выдзялення перасяленцам, затым назва замацавалася за ўсёй вёскай.

Некалькі вёсак атрымалі свае назвы ад уласных імёнаў і прозвішчаў, імён па бацьку людзей, што калісьці тут жылі. Вёска Юсціянава вядома ў нас тым, што тут зусім нядаўна з пакладаў гліны рабілі цэглы-сырэц, а таксама і абпаленую цэглу. Аднаго з першых майстроў і ўладальнікаў цагельні звалі Юсціянам, хутка і вёску сталі называць Юсціянавам. Вёска Лявонавічы – месца, дзе пасяліўся, жыў і працаваў старанны земляроб і гаспадар Лявонавіч, якога сваякі і суседзі называлі імем па бацьку. Вёска Бажкі атрымала такую назву таму, што амаль усе яе жыхары мелі прозвішча Бажок. Ад прозвішча чалавека Гарманаўскі пайшла назва вёскі Гарманаўшчына.

За два кіламетры па дарозе з Псуі на Бабруйшчыну да вайны была маленькая вёсачка (усяго 4 хаты) Пестуны. У лістападзе 1942 года яна была спалена нямецкімі фашыстамі. У пасляваенны час вёска так і не адраділася. Назва вёскі Пестуны паходзіць ад дзеяслова «песціць», што значыць вельмі берагчы, лілеяць, пяшчотна адносіцца. Маці песціла сваіх двух сыноў, называла іх: «Пестуны мае». Калі сыны выраслі і пасяліліся ў лесе на паляне, дзе нядаўна гарэў лес, вёску і назвалі Пестуны.

Паблізу ад вёскі Ліпава знаходзілася вёска Мікуліны Буські. Назва яе жартоўная, але наша, славянская. Пасяліўся тут земляроб Мікула, які ў юначыя гады любіў цалавацца, бусіцца з дзяўчатамі, а потым здрадзіў каханай.

Маюцца ў Псуеўскім сельсавеце дзве вёскі Латышы і Глоты, на назвах якіх адчуваецца ўплыў балтаў. Вёска Латышы атрымала назву ад латышкага ў мінулым пасялення. Назва вёскі Глоты, па сведчанні аўтара «Тапанімістычнага слоўніка» В.А. Жучкевіча, балцкага паходжання. У аснове назвы вёскі ляжыць прозвішча чалавека – Глот. Балцкае «глопдас» азначае «гладкі, прылізаны».

I, нарэшце, пра назвы вёсак Калена і Драчына, якія ў 1964 годзе па камандзе зверху былі перайменаваны: Калена – у Залесную, Драчына – у Заазерную. Вёска Калена – радзіма Героя Савецкага Саюза генерал-лейтэнанта Казлова Пятра Міхайлавіча, у пачатку сваёй гісторыі была названа так таму, што яна ўзнікла на тым месцы, дзе рака Шоша рабіла круты паварот, утвараючы луку, калена. Нічога брыдкага ў назве вёскі не было і мяняць шыла на мыла не было патрэбы. Вёска Драчына знаходзіцца на паўднёва-заходнім беразе возера Доўгае. Назва – ад прозвішча аднаго з гаспадароў, што пасяліўся некалі ў тутэйшых мясцінах, Драч. Справа ў тым, што ён вырабляў дранку-шчапу, якой усё часцей пакрывалі

дахі дамоў і іншых пабудоў, а інструмент для яе вырабу так і называўся – драч. Гэта масіўны жалезны нож з перпендыкулярна замацаванай на адным канцы драўлянай ручкай – чаранком.

Можна прыгадаць і другую магчымую версію паходжання назвы вёскі Драчына. У хмызняках і сенажацях, на полі паміж азёрамі Доўгае і Псуя ўлетку пладзілася птушка драч (руская назва коростели). Значыць і вёска Драчы мела прыстойную назву, паходжанне якой тлумачыцца зусім проста. Старажылы гэтай і суседніх вёсак не могуць прыгадаць, каб у Драчыне жылі забіякі, драчуны, задзіры, абібокі. Вывад адзін: мяняць назвы вёсак не было нікай патрэбы, проста людзям не было чаго рабіць.

Не можа не насцярожваць такі факт, што многія нашы вёскі старэюць, знікаюць як паселішчы людзей. Адны з іх не адраділіся з вайны, другія абязлюдзелі ў пасляваенны час, у трэціх жыве па адной-дзве сям'і. У асобных вёсках сем'яў жыве і больш, але ў асноўным гэта пенсіянеры і састарэлыя. Нашы вёскі ператварыліся ў «неперспектыўныя», а цяпер паміраючыя. Паміраюць і згаданыя вёскі. У Калене па стану на 1 студзеня 1990 года засталася 12 хат. Дзве з іх без жыхароў, застаўся адзін працаздольны, астатнія састарэлыя. У Драчыне яшчэ менш – усяго 5 хат, дзве з іх прададзены пад дачы. Задача заключаецца ў тым, каб спыніць абязлюдзенне і знікненне нашых вёсак, асабліва малых і «неперспектыўных». Няхай і мае гэтыя запісы паслужаць напамінам неабходнасці распрацоўкі такой палітыкі, каб у хуткім часе вёскі сталі на шлях стабільнага адраджэння і росквіту.

I, нарэшце, аб мінітапаніміцы

Так ужо склалася, што кожнае ўрочышча, балацявінка, узлесак, гаёк, у народзе атрымаў сваю назву. І назвы гэтыя самабытныя, і, што цікава, нашага, у асноўным славянскага паходжання. На паўднёвым беразе возера Доўгае знаходзіцца ўчастак пахаці і лугу. Яго называюць Ляшчоўкай. Тут многа арэшніку, ляшчыны. Тут жа, побач з Ляшчоўкай, былы хутар Васькаўшчына. Назва паходзіць ад імені яго гаспадара Васіля, якога суседзі клікалі, называлі яго проста Васькам. За Васькаўшчынай на поўдзень, бліжэй да вёскі Абруб, знаходзіцца Доўгае балота. Яно ідзе паралельна возеру Доўгае і значнае па даўжыні. Цяпер гэта даволі вялікі, пасярэдзіне забалочаны луг. Далей на поўдзень ўчастак добрай пахаці Міколаў хутар, або Люндараўшчына. За непаваротлівасць і маруднасць, санлівасць і нетарапливасць суседзі далі дзядзьку Міколу мянушку Люндар, а месца, дзе ён жыў – Міколаў хутар, або Люндараўшчына. За Люндараўшчынай яшчэ бліжэй да вёскі Абруб Круглае балота – невялікі ўчастак пашы, зарослы балотам, сасоннікам, багульнікам і акружаны зараслямі лазняку і алешніку. На Круглым балоце яшчэ зусім нядаўна збіралі журавіны. Цяпер сасоннік на балоце асобнымі грамадзянамі высакаецца на дровы,

захламляюцца голлем і трухлеючым хмызняком, перстала пладанаці і журавінавая паляна-луміна.

На паўднёвы ўсход ад Ляшчоўкі на беразе возера Доўгае Іванаў хутар, а за ім Казлова гара – высокі гарбаты пагорак, здалёк падобны на хрыбет прылегшага казла.

Луг каля вёскі Драчына носіць назву Крыніцы. Балацявіну з журавінамі паўночней вёскі Абруб называюць проста Мох. На гэтым участку ў бок вёскі Драчына маецца ўрочышча Церабеж, ўчастак хмызняку. У мінулым ён неаднаразова высакаўся па дровы, выцярэбляўся і зноў зарастаў. Асобныя выцерабленыя плошчы ў выніку правядзення меліярацыйных работ ператвораны ў пашні, тыя, што засталіся пожнямі, вялікага сена не даюць і якасць яго невысокая.

На мяжы вёсак Драчына, Новая Псуя і Слабада маюцца два ўрочышчы: Выгаркі і Погары. Па сутнасці, у высенні час тут гарэў сушняк і мінулагадня трава. Цяпер значная частка гэтага палу – меліяраваная паша і пахаць, а бліжэй да вёскі Слабада – узвалы ад распрацоўкі гравійнага кар'еру. Яна густа пакрыта алешнікам і маліннікам. Кожнае лета тут, у Погарах, многа малін.

На паўднёва-ўсходнім плёсе возера Доўгае маюцца мясціны Чапоўшчына, Галубоў хутар, Дубы і Плашнякі. Першыя дзве мясціны атрымалі свае назвы ад прозвішчаў іх былых гаспадароў – Чапоўскага і Галуба. У Дубах (урочышчы) яшчэ зусім нядаўна рос хмызняк, там-сям стаялі векавыя дубы. Адсюль і назва мясціны. Тут прайшла меліярацыя – і дзесяткі гектараў пустэчы ператвораны ў пахаць і культурныя пашы, дзе на значных месцах праведзена залужэнне. Дзе-нідзе засталіся некрунутымі і стромкія дубы. Побач з Дубамі ўрочышча Плашнякі – плоскі ўчастак ворнай зямлі і прыазернага лугу.

Шмат цікавых мясцін у наваколлі вёскі Зябкі. На мяжы з вёскай Абруб знаходзяцца Чарняўшчына, Бжызіншчына і Снаршчына (што бліжэй да возера Доўгае) – гэта мясціны, былыя хутары, якія атрымалі свае назвы ад прозвішчаў сваіх былых гаспадароў-хутаран. Паміж Зябкамі і Псуяй знаходзіцца Папоўшчына – землі, якія раней належылі Псуеўскай царкве, амаль 44 гектары. Цяпер і тут праведзена меліярацыя, значныя плошчы ачышчаны ад хмызнякоў і камення, ператвораны ў пахаць і пашу для жывёлы. У самым паўднёва-ўсходнім кутку Папоўшчыны знаходзяцца пабудовы фермы Абруб.

Невялікі ўчастак лесу за Псуяй у бок вёскі Зябкі сёння называюць Зарэцкім лесам, таму што сярод гэтага ляска знаходзіўся хутар, дзе жыло некалькі пакаленняў, прозвішчы якіх Зарэцкія (як вышэй значалася, ад іх дзядулі Івана Мітрафанавіча і ўнука Вікенція Казіміравіча Зарэцкіх запісаны легенды, паданні, рэдкія замовы). За Зарэцкім лесам пясчана-гравійная выспа, з даўніх часоў названая Казіным гарбком з-за таго, што па знешнім выглядзе яна

нагадвае хрыбет казулі, а магчыма таму, што ў тутэйшым лесе і па сённяшні дзень водзяцца табункі казуль – гэтых жававых і прыгожых жывёлін.

Далей за Зарэцкім лесам і Казіным гарбком аж да самай ракі Кручонкі і дарогі з Зябак на Псую знаходзіцца даўно раскарчаваная плошча, ператвораная ў пахаць, назва якой – Камянуха. На гэтай плошчы многа вялікіх і малых камянёў, ёсць яны тут і зараз. Ад гэтых камянёў і пайшла назва Камянуха.

Ад Зарэцкага лесу, у бок возера Доўгае, участкі пахаці называюцца Палянкамі. Гэта назва – сведка барацьбы чалавека за пашырэнне пасяўных плошчаў: спачатку адваяваны былі невялікія кавалкі, якія так і назвалі Палянкамі. На ўсходнім баку Зарэцкага лесу знаходзіцца ўрочышча Натая, размешчанае паблізу невялікага бярозавага ляска, гаю, цяпер амаль высечанага.

За вёскай Зябкі, па цячэнні ракі Кручонкі, перад яе ўпадзеннем у возера Доўгае вялікі забалочаны луг, названы Драчылаўкай. На лузе, бліжэй да вёскі, расце чахлая асака, круглец. Траву тут косяць на сена для коней. Касіць даводзіцца многа, асабліва цяжка накошанае сена вытраляваць да месца стагавання: на некаторых участках лугу зыбун – дрыгвяністае балота, куды з канём і брыкай ехаць небяспечна, не ўсякі конь на дрыгвяністы луг пойдзе. Сена ж атрымоўваецца небагата, і якасць яго невысокая. Цяжкая непрадукцыйная праца ў тутэйшых мясцінах з іроніяй называецца драчылаўкай. Адсюль і назва лугу.

За Кручонкай, на пагорку, ўчастак зямлі, абсаджаны ёлкамі, дубамі ліпамі, ясенем. Гэта Зябкі – двор, былы панскі маёнтак, фальварак. Панскага дому не захавалася да нашых дзён, як не захавалася і ўніяцкай царквы, аб якой напамінаецца ў старых дакументах, кнізе «Матэрыялы па гісторыі геаграфіі Дзісенскага і Віленскага паветаў» (Віцебск, Губернская ціпалітаграфія 1896 года).

Побач з Зябкамі – Рагалеўшчына. Гэта пахаць, сенажаць, якая атрымала сваю назву ад прозвішча гаспадара-хутараніна.

Такое ж паходжанне мае і другое ўрочышча – Барысаўшчына, размешчанае паблізу (ад імя гаспадара). У бок вёскі Прошкава, бліжэй да лесу, Ляды – раскарчаваны ад лесу ўчастак ворнай зямлі і пожны.

Аднак вернемся зноў у даліну рэчкі Кручонкі. Балота ўверх па цячэнні рэчкі, пачынаючы ад дарогі Псуя – Зябкі, называюць Стаўком. Ставок – невялікая сажалка, якая штогод зарастае асакой і чаротам, праз якую нясе свае воды рэчка Кручонка. На левым беразе Кручонкі – даволі высокі пагорак. Гэта могілкі вёскі Зябкі. Да таго ж гэта і старадаўняе славянскае паселішча – селішча. Больш за дзве тысячы гадоў таму назад на гэтым пагорку, абнесеным драўляным частаколам, жылі людзі. Культурны слой на месцы селішча складае больш двух метраў. Цяпер на гэтым месцы могілкі. Нярэдка пры капанні магілы

выкідваюцца абломкі драўлянага і глінянага посуду, косці жывёл. Аднойчы сяброўка нябожчыцы (труну з цела памерлай толькі што апусцілі ў магілу і пачалі прысыпаць зямлёй) усклікнула: «Спачуваю Стэфцы: у якой чорнай, як сажа, зямельцы давядзецца ёй ляжаць». Насупраць селішча, толькі на правым беразе Кручонкі, на некалькі ніжэйшым і меншым пагорку, старадаўнія могілкі, дзе хавалі нябожчыкаў жыхары ўпамянутага вышэй селішча. У 1987 годзе электраманцёры вялі высакавольтную лінію электраперадачы, на гэтым месцы ставілі высакавольтную мачту. Бульдозер выраўніваў пагорак пад мачту. Разам з зямлёй быў спіхнуты ў нізіну і шкілет чалавека высокага росту. Вось і стаіць у Зябках на старадаўнім могільніку высакавольтная мачта. У наваколлі Зябак шмат курганоў, старадаўніх магіл, якія мясцовыя жыхары называюць валатоўкамі. Гэта месца пахаванне правадыроў плямён, знаці, старэйшын. Іх называлі волатамі, што азначала дужымі, моцнымі, меўшымі ўладу, павагу і сілу. Адразу за Кручонкай па дарозе Псуя – Зябкі справа адзіночны курган-валатоўка. У лесе пры дарозе Зябкі – Бабруйшчына больш за дзесяць курганоў-магіл, парослыя соснамі, пад карнямі некаторых – лісіныя норы. Гэта група курганоў – валатовак знаходзіцца ў лесе за сотню метраў ад дома Буёнка Лукаша, па левы бок дарогі Зябкі – Бабруйшчына.

Рухаемся далей уверх па рацэ Кручонцы. На яе правым беразе невялікі лясны масіў, які цяпер называюць Барком. Гэты ўчастак лесу належыў саўгасу «Яблынька» і, на вялікі жаль, асабліва яго паўднёва-заходняя частка, амаль поўнасцю высечаны. Даўнейшая назва гэтай мясціны – Дуброва. Яшчэ і зараз сярод пнёў у высечаным лесе сустракаюцца дубкі розных узростаў. Барок атрымаў сваю назву, напэўна, і ад суседняга ўрочышча Баравыя Навіны. Сёння гэта былы хутар гаспадара Міленція, а пра ўрочышча кажуць: «На Міленцевым у нас соткі, глеба там пясчаная, лета было сухое, вось бульба і не ўрадзіла».

За былым хутарам Міленція Засыпы – пераправа праз раку Кручонку, зробленая тутэйшымі жыхарамі шмат вякоў назад. Берагі тут у ракі забалочаныя. Нашы далёкія продкі ўручную засыпалі з аднаго і другога берага гравіем і пяском, праз раку перапраўляліся ўброд, пазней праз Кручонку быў узведзены мост, цяпер мост пагніў і разваліўся, і зноў праз раку пераязжаюць уброд.

За Засыпамі, на левым беразе Кручонкі, вялікі лясны масіў, многія яго ўчасткі маюць свае назвы, часцей за ўсё атрыманыя ад прозвішчаў і імёнаў хутаран, што некалі тут жылі. Гэта Семежава, Каміншчына, Ходанава, Глінішча, Салошчына, Шэндава балота. Тут у лесе маецца невялікае азярцо, якое мае назву Лебядзінец. Кажуць, на гэтым возеры да нядаўняга часу пладзіліся лебедзі. Тэрыторыя вакол возера так-

сама называецца Лебядзінцам. У лесе на Лебядзінцы ўлетку шмат паземак, малін.

Побач з Лебядзінцам, бліжэй да Кручонкі, ўчастак лесу, які называецца Малінаўкай. Тут улетку сапраўды многа малін, паземак.

Выйдзем з лесу на ўглянскае поле, якое больш за дзесяць гадоў з’яўляецца пашай для кароў жыхароў вёскі Псуя. На беразе ракі Кручонкі Абрубскі луг. Назвалі яго так зусім нядаўна: у вёсцы Абруб у 1950 годзе быў утвораны калгас, яму і дадалі зямлі, сенакосу на Кручонцы. Бліжэй да вёскі Вуглы меўся добры кавалак зямлі, пахаці і пожні, які называюць Прыдаткамі. Яшчэ ў час аднаасобнага вядзення гаспадаркі гэты кавалак зямлі быў прыбаўлены, прыдадзены ўладамі жыхарам вёскі Вуглы, вядома ж, за грошы. Паміж вёскай Вуглы і Папоўшчынай ўчастак нізіннай пахаці, прарэзанай уручную выкапанай канавай са сцёкам вады ў Кручонку. Гэтае месца называюць Кладачкамі, таму што праз канаву ў многіх месцах ляжаць кладкі.

Цяпер пабываем у ваколіцах вёсак Лявонавічы і Бабруйшчына. Пад Лявонавічамі знаходзіцца багаты на чарніцы лес, які называюць Красным Мохам. На пясчаных пагорках пасля летніх цёплых дажджоў у Красным Імху расло многа лісічак. У 1993 годзе паўночна-ўсходняя частка імху выгарала. У 1995 годзе Красны Мох падлёт суцэльнай высечцы. Не стала ні чарніц, ні лісічак.

За Лявонавічамі на паўночны захад – урочышча Дайлідава, названае па прозвішчы свайго былога гаспадара-хутараніна. Да Дайлідава прымыкаюць урочышчы Куты, Альхоўка – невялікія ўчасткі ворнай зямлі.

За Бабруйшчынай у бок Вострава, на паўднёвым беразе возера Белае – Лысая гара – вялікі ўчастак пахаці, густа ўсеянай невялікімі камянямі. Перад Лысай гарой бабруйшчынскія валатоўкі – вялікая група курганоў-магільнікаў.

На правым беразе ракі Шоша два забалочаныя лугі – Вялікі і Малы Крапіўнікі. Вялікі Крапіўнік – больш за пяцьдзясят гектараў балота, амаль у чалавечы рост зарослы крапівай, асакой, медуніцай, ячмянухай. У мінулыя гады на Крапіўніку нарыхтоўвалі сотні тон сена для саўгаснай жывёлы. Цяпер саўгас атрымаў шмат гектараў меліяраваных зямель і больш на Крапіўніку сена не нарыхтоўвае. Толькі нямногія жыхары навакольных вёсак улетку дабіраюцца да Крапіўніка і нарыхтоўваюць для жывёлы, што знаходзіцца ў асабістым карыстанні, косяць і сушаць ячмянуху. Цяжкасці сустракаюцца пры вывазе кармоў з балота, асабліва з-за безмарозных зім, калі забалочаныя і крынічныя мясціны не паспяваюць замерзнуць.

Вельмі цікавыя назвы маюць асобныя мясціны, якія знаходзяцца ў лесе ў напрамку ад вёскі Бараўцы да вёскі Калечполле: тут і Жабінае балота,

і Цёмны ельнік, і Бярозавы масток, і Пярэвісла, і Ніцыя лозы, і Воўчыя ямы, і Гарэлы бор, і Лісаямкі, і Кабылінскі мох (знаходзіцца за ракой Шошай у бок вёскі Шо).

Паміж Юсціянавым і Востравам, а таксама каля вёскі Слабодка маюцца ўрочышчы, якія называюцца Плінтоўкамі. Назва Плінтоўка ўтварылася ад дзеяслова «плінтаваць», што азначае «асушаць», «раскарчоўваць», «выраўніваць».

Каля вёскі Слабодка маецца ўрочышча Кампаноўшчына. Гэта месца, дзе калісьці збіралася кампанія аднавяскоўцаў, суседзяў, аднадумцаў, збіралася пагаманіць, абмеркаваць вясковыя і дзяржаўныя навіны.

У цэнтры вёскі Слабада Выгань – месца, куды вяскоўцы з хлева выганяюць скаціну і адкуль ужо пастухі-радоўшчыкі гоняць яе на пашу. За Слабадой у бок вёскі Надазер’е знаходзіцца пагорак, які тутэйшыя жыхары называюць Галодным Магільнікам. Гадоў дзвесце назад у навакольных вёсках быў вялікі голад, памёрлых ад голаду і хвароб людзей хавалі на пагорку за вёскай.

І, нарэшце, пра назву нашага саўгаса. Саўгас «Яблынька» спачатку ўзнік у вёсцы Бабруйшчына ў першыя пасляваенныя гады пасля ліквідацыі працоўна-папраўчай калоніі ў тутэйшых мясцінах. У 1957 годзе з гэтым невялікім саўгасам была аб’яднана ўзбуйненая сельгасарцель, калгас імя Будзённага, цэнтрам якога стала вёска Псуя. У 1958 годзе была пабудавана кантора саўгаса (цяпер будынак амбулаторыі). У Бабруйшчыне і Псуі было пасаджана 34 гектары яблыневых і слівавых садоў. Саўгас апраўдваў сваю назву. На вялікі жаль, у апошнія семвосем гадоў амаль увесь сад у вёсцы Бабруйшчына выкарчаваны, як нерэнтабельны і не прыносячы даходу. Зменшыліся плошчы пад садамі і ў Псуі: па вуліцы Садовай, вуліцы Міру (Варшаўскай) і імя Казлова пабудаваны новыя жылыя дамы. Многа пладаносячых дрэў было выкарчавана, таму што забудова вялася на тэрыторыі саўгаснага саду. Новыя дамы ў 1993-1994 гадах былі прыватызаваны кватарантамі, у прыватную ўласнасць перайшлі і прылягаючыя да дамоў участкі саўгаснага саду.

Вось мы і змаглі прасачыць за тым, адкуль пайшлі назвы нашых азёр, рэчак, паселішчаў, урочышчаў, гайкоў, балацявін. Колькі трэба было мець розуму, знаходлівасці, каб знайсці трапную назву, каб яна прыжылася і замацавалася ў памяці людзей на вякі. І праз гады, віхуры, ліхалецці гэтыя назвы дажылі да нашых дзён. Яны і сёння добра служаць нам у вырашэнні нашых практычных задач. Акрамя таго, яны – помнікі нашай гісторыі. Многае яны могуць сказаць вучоным-гісторыкам і этнографам, моваведам. Кожная назва – гэта рэдкае слова, гэта дыямент роднай мовы. Вам гэтыя назвы памятаць і берагчы.

Частка восьмая

Вераванні, фантазіі нашых землякоў

*Здаецца, усё рабіў,
Што завяшчалі мне
Сузор’і, птушкі, дрэвы і расліны,
Каб дрэнныя ворожбы не збываліся,
А добрыя – заўжды ажыццяўляліся.*
Максім Танк.

Шматвяковыя назіранні над акаляючай прыродай і рэчамі, што акружалі нашых продкаў, дазволілі ім заўважаць, што нейкія маленькія праявы прадказвалі на будучае здзяйсненне фактаў добра і зла для сям’і у цэлым ці для асобнага чалавека ў прыватным выпадку. Так узніклі народныя вераванні, павер’і, што захаваліся і да нашых дзён. У гэтым, восьмым, раздзеле кнігі «Дыяменты роднай мовы» і пойдзе размова пра народныя вераванні, павер’і і фантазіі нашых землякоў.

І ў першую чаргу трэба сказаць пра веру, павер’е нашых продкаў у чудадзейную сілу зямлі. Зямлякарміцелька сагрэе і накарміць усіх, хто беражліва, з любоўю і стараннасцю да яе адносіцца. Кідае гаспадар першую жменю зерня ў зямлю, садзіць гаспадар першую бульбінку ў зямлю, прыгаворвае: «Зарадзі, Божа. Дай, Божа, спор і ўмолот. Дай, Божа, каб сонца свяціла, каб ніўка радзіла і на нашу долю». Старанна даглядалі пасевы, шчыравалі з рання да позняга вечара на ніве. Наступаў час збору ўраджаю. Звазіўся з поля апошні воз нажатых снапоў ці накапанай бульбы. Гаспадар, калі воз кранаўся з месца, прыгаворваў: «Дзякуй табе, Божа. Дзякуй табе, сонца. Дзякуй табе, ніўка. Сонца, што свяціла, ніўка, што радзіла, Божа, што расціў і на нашу долю. Дай, Божа, спажыць усё вырашчанае з карысцю».

Да нашых дзён дайшла да нас вера ў чудадзейную сілу вады. Яшчэ з дахрысціянскіх часоў дайшла да нас замова, якую прагаворваюць, змываючы рукі і твар тры разы:

*Вадзіца-царыца, ачышчальніца наша,
Ачысці душу і цела наша.*

На Вадохрышча, на свята Макавея святары асвятчаюць ваду, і ўсе людзі набіраюць свяцонай вады, якой асвятчаюць дом, гаспадарчыя пабудовы, жывёлу. Нашы землякі і сёння вераць, што такая вада дапамагае зжыць, перамагчы многія хваробы, усяляе ў чалавека бадзёрасць, сілу, добры настрой. Вада, асвечаная на Вадохрышча, называецца Царковою «вялікай агіясмай», што значыць – «вялікай святыняй».

Зараз пра павер’і, звязаныя з паводзінамі птушак. Вось б’ецца ў акно сініца, стукае дзюбкай у шыбу. Гэта да непагадзі. Зусім іншая справа, калі ў акно лезе

верабей. Гэта лічыцца дрэннай прыкметай: нейкае гора лезе ў хату. На гэты выпадак трэба сказаць тры разы замову:

Гора, нашае гора, ідзі за сіняе мора.

Верабей-пташка, як бы табе ні было цяжка,

Нясі нашае гора за сіняе мора,

За белыя хвалі, у далёкія далі.

Шчабечыць, трашчыць, заліваецца сарока, перадае, папярэджвае аб добрай ці дрэннай навіне. Звычайна, пачуўшы такія лямант сарокі, кажуць замову: «Добroe – нам скажы, дрэннае – на сухі лес нясі», паўтараючы яе тры разы.

Зязюля шэрая кукуе, гады лічыць. Можа і час смерці прадказаць. Быў такі выпадак. Старэнькая бабулька выйшла ў сад, закукавала зязюля і паляцела над бабуляй. Калі зязюля была над бабуляй, абарвала кукаванне, замест «ку-ку» прагучала толькі «кук», і якоесьці буркатанне. Прыйшла бабуля ў хату і сказала: «Закукавала зязюля мяне, напэўна, я хутка памру». Восенню бабулі Аўдоткі не стала.

Крык крумкачоў над праходзячым чалавекам успрымаецца як дрэнная прыкмета, як папярэджанне аб тым, што ў сям’і ці з родных і блізкіх нехта хутка памрэ.

Маецца і такое павер’е: нельга разбураць птушыных гнёздаў. Бабулі папярэджваюць: «Не разбурай гнёздаў птушыных, а то рабым сам будзеш (рабым, значыць у вяснушках) і дзеці твае рабыя будуць, жыллё сваё часта мяняць будзеш».

У лясной вёсцы хлопец-падростак з сарочыных гнёздаў даставаў сарачанят і нажніцамі выразаў ім языкі, зноў змяшчаў сарачанят у гнёзды. Такія ж экзекуцыі ён рабіў і маладым вераб’ям. Адслужыў хлопец у войску, прыйшоў дадому, ажаніўся. Нарадзіліся ў яго тры сыны і ўсе глуханямья.

Здараецца і такое: раптам ні з таго ні з сяго курыца заспявае пеўнем. Гэта лічыцца дрэнным прадказаннем. Кожны, хто пачуў спеў курыцы, павінен прамовіць такую замову – праклён: «Каб ты сваю галаву спявала», і сплюнуць праз левае плячо. Зараз жа курыцу-спявачку лавілі і такім чынам вырашалі яе лёс: на падлозе, пачынаючы з покуці, кулялі праз галаву да парога. Калі на парог трапляла галава курыцы, яе тут жа на парозе адсякалі тапаром. Калі на парог трапляў хвост, адсякалі яго. У нашых краях памятаюць такія выпадак. Перад самай вайной 1941-1945 гадоў заспявала пеўнем курыца. Яе злавіла гаспадыня і пракуляла ад покуці да парога. У час куляння яўна было бачна, што на парог павінна была трапіць галава. Гаспадыня вельмі шкадавала сваю лепшую нясушку і перад парогам змахлявала, кульнула лішні раз курыцу, і на парог трапіў хвост, канцы пер’я якога тут жа адсеклі. Праз некалькі дзён у вёску прыйшлі нямецкія войскі, на начлег спынілася тут нямецкая часць. Адзін гітлераўскі ваяка заўважыў

курыцу з адсечаным хвостом, злавіў яе, адарваў у прысутнасці гаспадароў курыцы галаву і падаўся ў бок, дзе дымілася армейская паходная кухня.

Цяпер пойдзе гаворка пра павер’і, якія звязаны з паводзінамі чацвераногіх сяброў чалавека – кошкі і сабакі.

Кошка вылізваецца, мыецца – чакай гасцей у хату. Кот зімой лезе на цёплую печку, доўга там вылежваецца – чакай пахаладання і вялікіх маразоў. Зімой кот качаецца на падлозе, ведай, набліжаецца пацяпленне, адпадуць і марозы. Пераязджае сям’я ў новую хату ці кватэру – першай у дзверы пускаюць кошку як сімвал пладавітасці і будучага здароўя і дастатку. Перабяжыць кот, асабліва чорны, дарогу – не пашансе, узнікшыя праблемы лёгка не вырашацца. У апраўданне прыводзіцца польская прымаўка: «Пшэклёнта кошка пшышла дрогу».

Лічыцца дрэннай прыкметай знішчэнне толькі што нарадзіўшыхся кацянят, асабліва нельга гэта рабіць маладым людзям, якія хутка збіраюцца ўзяць у шлюб. Быў такі выпадак. Маці сказала сыну, вяселле якога павінна было адбыцца праз некалькі дзён, закапаць дваіх толькі што нарадзіўшыхся кацянят, што сын хуценька і выканаў. Два разы маладая жонка зраніла дзетак, два разы перапынялася цяжарнасць, і толькі праз восем гадоў у гэтай сям’і нарадзіўся доўгачаканы першынец.

Павер’і, звязаныя з паводзінамі сабакі. Калі сабака вые (не ў час гону) і задзірае галаву ўверх, як кажуць, вые на месяц – значыць быць пажару. Калі сабака вые і драпае нагамі – хтосьці блізкі, ці той, хто блізка жыве, памрэ. Такое выццё сабакі – да нябожчыка. «Каб ты выў на сваю галаву» – павінен сказаць кожны, хто чуе сабачае выццё, пасля чаго сплюнуць праз левае плячо.

Павер’і, якія абавязкова павінны ведаць і выконваць іх забароны цяжарныя жанчыны. У час пажару цяжарнай жанчыне нельга на пажар глядзець ды яшчэ рукамі хапацца за свой твар, інакш могуць нарадзіцца дзеці з вялікімі і непрыемнымі радзімымі плямамі на твары. Адночы загарэўся падвал, што знаходзіўся пад хатай. У вялікія маразы ў падвал-склеп насілі гарачае вуголле. З дзвярэй падвалу-склепа адвячоркам паваліў клубамі чорны дым. Мужчыны, ухапіўшы ведры, багры, пабеглі тушыць пажар. Маладая цяжарная жанчына на чацвёртым месяцы цяжарнасці сядзела ў сваім доме пад акном, падпёршы правай рукой сваю правую шчаку, і назірала, як валіў чорны дым, як тушылі пажар. Прайшоў час. Раней пражывала дзяўчынка з вялікай радзімкай на ўсю шчаку, з чорнай плямай. У дванаццаць гадоў дзяўчынцы зрабілі хірургічную аперацыю і знялі непрыемную радзімку.

Сустрэча з драпежным зверам, напрыклад, з ваўком, небяспечна кожнаму, цяжарнай жанчыне асабліва. Доказ таму наступны прыклад. Тры жанчыны вярталіся з лесу, назбіраўшы па вядру

чарніц. Заімжыў дробны дождж. Дарога ішла праз густы ельнік. Раптам на дарогу выскачыў вялікі воўк, аскаліў пашчу, ляснуў зубамі. Першай ішла цяжарная жанчына. Яна ўсклікнула і правай рукой закрыла твар. Закрывалі і другія жанчыны. Воўк шмыгнуў у ельнік. Прышоў час, жанчына нарадзіла дзяўчынку, на твары якой ад вуснаў праз нос і лоб ірдзавела ружовая пляма. Калі дзяўчынка падрасла, ружовая пляма на твары пакрылася рэдкімі сівымі валасамі. Так і пражыла яна свой век, саромячыся свайго твару.

Цяпер пра павер’і, узнікшыя ў выніку назіранняў за паводзінамі мышэй і пацаў (пацукоў). Калі мышы грызучь усё ў хаце, кладоўцы, значыць яны «выгрызаюць» кагосьці з гаспадароў, прадстаіць ці перезд на новае месца жыхарства, ці смерць кагосьці з жыхароў дома. Пацы ўцякаюць з пабудоў – на пажар. Нельга, ідучы ў хлэў, есці: мышэй нанясеш туды.

Каб у лесе не сустрэцца са змяёй, гадзюкамі, і, галоўнае, каб яны не ўкусілі збіральнікаў ягад і грыбоў, трэба перад выходам у лес адламаць ад лусты хлеба тры маленькія кавалчкі, перахрысціцца самому, зрабіць крыжовае знаменне над адламанымі кавалчкімі хлеба, перахрысціць іх, закінуць гэтыя кавалчкі сабе за пазуху і сказаць наступнае: «У лес іду, хлеб замоўлены нясу. Божа, развядзі мае сцежкі з гадзюкамі і ўсімі гадамі, уберажы мяне ад іх укусаў, дай рады мне».

Лепшы час для жаніцьбы, калі месяц знаходзіцца ў стады маладзіка (першая квадра), пры набліжэнні яго да поўні, а яшчэ лепш жаніцца поўняй, каб шчасце было поўным, каб грошай і багацця было поўна, каб дзяцей была поўная печка.

У поўню добра рабіць пагалоўшчыну, каб і сала, і саланінка ўвесь год спорылася. У поўню крышаць, шынкуюць капусту, каб яна была хрумсткай, спорай.

Нельга выціраць стол, калі хтосьці з членаў сям’і або гасцей яшчэ сядзіць за сталом і працягвае есці. Інакш таго, хто сядзіць за сталом, у жыцці будуць заціраць, у яго мала будзе сяброў, яму цяжка будзе падняцца па службовай лесвіцы. Нельга выціраць стол паперай: той, хто гэта робіць, будзе па-пустому траціць грошы, у яго век мала будзе грошай.

У час застолля нельга гарэлку, іншыя напоі, з бутэльні наліваць у бакалы, фужэры, стаканы, чаркі ад сябе, наогул нельга ліць ад сябе: той, каму налілі ад сябе, пасля выпіўкі будзе адчуваць сябе дрэнна, яго можа ванітаваць. У такім разе трэба папрасіць прабачэння і сказаць, каб яму не налівалі ад сябе. Налітае ад сябе лепш за ўсё не піць, папрасіць, каб замянілі чарку. Нельга таксама ў час ежы першай стравы лыжкай чэрпаць ад сябе, той, хто так робіць, адчувае сябе дыскамфортна.

Маладым хлопцам не пажадана есці, не зняўшы галаўнога ўбора: цешча ў яго будзе глухая да патрэбзяця і яго сям’і. Дрэнная звычайка: у час ежы трэсці, калыхаць каленямі, «чарцей на нагах калыхаць». Хлопец калыхаў, трос каленямі ў час ежы, жаніўся,

застаўся бяздзетным, кажуць, адкалыхаў нагамі чарцей, не трэба было калыхаць сваіх дзяцей.

Той, хто падмятае ў хаце, павінен ведаць, што рабіць справу трэба старанна, не пакідаць смецце, вымятаць яго з кожнага вугалочка, інакш, калі гэта робіць дзяўчына, то ў яе мужык рабы будзе. Нельга пасля заходу сонца выносіць смецце на двор, з хаты на сметнік. Лепш гэта зрабіць на наступны дзень, калі развіднее. Існуе павер’е: вынас смецця пасля захаду сонца прыносіць у хату сваркі паміж родзічамі, прыводзіць да абвастрэння адносінаў паміж суседзямі.

Некалькі забаронаў-табу для цяжарных жанчын. Цяжарнай жанчыне нельга хадзіць у пазыкі, хадзіць пазычаць хлеба, солі, якіх-небудзь рэчаў: запалак, сітцаў, прылад працы. Хаджэнне ў пазыкі адмоўна ўплывае на развіццё дзіцяці, у якога пасля нараджэння выпрацоўваюцца і захоўваюцца дрэнныя звычкі, імкненне рабіць усё наперакор бацькам, раздражняльнасць, нервовасць. У гэтым выпадку цяжарную жанчыну падсцерагае яшчэ адна непрыемнасць: згодна павер’я, калі цяжарнай жанчыне штосьці пазычыць, то ў хату абавязкова наваляцца мышы, пацы, з якімі цяжка будзе змагацца. Каб абараніць сябе ад навалу мышэй і пацаў, злія гаспадары, пазычыўшы штосьці цяжарнай, услед за яе выходам з хаты, кідаюць за дзверы сухую трэску, травінку, затухшы вугалёк, адламаны пруткі ад гальяша-веніка. Колькі потым пакут мае жанчына. Роды ў яе бываюць цяжкімі, сама і народжанае ёю дзіця не маюць апетыту, дрэнна прыбываюць у вазе. Толькі зварот да народных лекараў-экстрасенсаў здольны разняволіць жанчыну і яе дзіця ад такога вымушанага падробу, да таго ж атрыманага па свайму няведанню і сваёй бяспечнасці.

Нельга цяжарнай жанчыне красці грошы, рэчы ў суседзяў. Гэта па крыві ўсё перадасца будучаму дзіцяці. Дзяўчынку-школьніцу злавілі, калі яна ў сваёй лепшай сяброўкі ўкрала грошы, што яе маці дала на сняданак у школьнай сталовай. Дзяўчынка праз слёзы прасіла злітавацца над ёй: «Не ругайце мяне: я тут ні ў чым не вінавата, я хаджу і думаю, дзе мне і што ўкрасці – і усё з-за таго, што мая маці, калі насіла мяне, крала ўсё падрад».

Цяжарнай жанчыне нельга без усялякай прычыны злавацца, псіхаваць, уступаць у спрэчкі, направа і налева сыпаць праклёны, брыдкія словы. Усё гэта адмоўна адаб’ецца на дзіцяці. Дзеці ні з таго, ні з сяго вырастаюць і становяцца жорсткімі, бесчалавечнымі. І вось станоўчы прыклад. Жанчына ў час цяжарнасці многа часу праводзіла на прыродзе, хадзіла ў лес за ягадамі і грыбамі, з мужам на рыбалку. Народжаныя дзеці любілі прыроду, былі шчырымі збіральнікамі грыбоў і ягад, заядлымі рыбалоўцамі.

Дарослыя і асабліва маленькія дзеці баяцца сурокаў, уздзеяння на іх асобых людзей, злых вачэй. Існуе такое павер’е, што здольны сурочыць

людзі, якіх было цяжка адвучыць ад грудзей. Маці прымае рашэнне: наступіў час адвучыць дзіця ад грудзей. Нярэдка бывае так. Ужо прайшло некалькі дзён (2–3 дні), дзіцятка ўбачыла маці, расплакалася, маці не вытрымала і зноў дала пасасаць грудзі. Вось з такіх дзяцей і паяўляюцца людзі, здольныя рабіць сурокі нават са смяртэльным зыходам. Вядомы такі выпадак. Жанчына паглядзела ў трусіную клетку, праз гадзіну ўсё п труснят здохлі. Зайшла гэтая жанчына да суседкі, у якой гадалая дзяўчынка гуляла, забаўлялася. Пайшла жанчына – дзяўчынка стала плакаць, яе пачало ванітаваць, праз гадзіну дзяўчынка памерла. У сына гэтай жанчыны раней пражывала двойня, два хлопчыкі. Наведала іх бабуля, прыехала ў адведкі да нявесткі, якая толькі што з малымі прыехала з раддома. Малыя былі здаровымі, добра бралі грудзі. Толькі паехала бабуля, як малыя сталі плакаць, пацягвацца, ванітаваць. Выратаваць хлопчыкаў-блізнят не ўдалося.

Гэтая ж жанчына наведала прыехаўшую з раддома суседку. Новароджаны хлопчык, які спаў у дзіцячым ложку, у час кінутага на яго позірку жанчыны раптам уздрыгнуўся, стаў сапець, крактаць. Жанчыну пачаставалі, і як толькі яна выйшла з кватэры, дзіця расплакалася. Маладыя бацькі паклікалі медфельчара, якая цяжкіх паталагічных змяненняў не магла знайсці ў дзіцяці. Хлопчык плакаў, захлінаўся ад плачу. Гаспадыня, у якой маладая сям’я здымала кватэру, пабачыўшы пакуты дзіцяці, сказала: «У Паліны (так звалі жанчыну) дрэннае вока. Зараз жа ідзіце да яе, няхай дасць з роту вады, праз колькі хвілін будзе позна, дзіцятка ўжо сіняе». Бацька хлопчыка ўхапіў шклянку і пабег да жанчыны. якая жыла ў гэтым жа доме, толькі ў другім пад’ездзе. Як толькі ён грукнуў клямкай, хлопчык уздрыгнуўся і перастаў плакаць. Жанчына спаласнула рот, тры разы сербанула вады, выліла яе ў шклянку. Калі бацька вярнуўся з вадой, хлопчык спаў. Яму змачылі прынесенай вадой лобік, шчочкі, ручкі, кроплю вады далі ў роцік. Хлопчык прадаўжаў спаць. Прыкладна праз гадзіну прачнуўся, з жаднасцю ўзяўся смактаць грудзі і потым гуляў, як бы і нічога благога з ім і не было. Ужо адслужыўшы ў арміі і праходзячы камісію, ад вопытнага ўрача пачуў такія словы: «У дзіцячыя гады ты перанёс вялікі стрэс».

Каб уберагчыся ад сурокаў, трэба насіць амулет – звычайную англійскую булаўку, прышпіліўшы яе ў кашулю на грудзях і з левага боку. Ад сурокаў чытаецца замова: «Соль у вочы ад суроцы, галаўня ў зубы, голень паміж калень, сем шарпатак між лапатак». Перад замовай трэба тры разы плюнуць на адваротны бок далоні правай рукі, у час чытання замовы адваротным бокам далоні крануцца лба, грудзей, рук, затым тры разы сплонуць праз левае плячо. Слюна ў гэтым выпадку выступае ў якасці амулета, аберагаючага чалавека ад сурокаў.

Ад усялякага пракляцця ёсць ратавальны сродак, толькі няма збавення ад матчыных пракляццяў.

Ніколі не шлі праклёны нават ворагам сваім, а тым больш блізкім людзям. Існуе павер’е, што пракляцце, злыя пажаданні вернуцца нядобразычліўцу няшчасцем і пакутамі. У нашых мясцінах вераць у сілу праклёну. «Вось людзеда-Гітлера проклялі ж народы свету – і сам жыццё скончыў самагубствам, – сказала мне адна бабулька, – толькі час трэба ведаць, калі паслаць той праклён». Справа ўскладняецца яшчэ і тым, што той, каго выклянаюць, прамовіць: «Клянi, клянi, ды на сябе ўсё гарнi». І нi ў якім выпадку нельга праклінаць блізкага, роднага чалавека. Быў такі выпадак. Мужык моцна піў. Жонка і цесць выкляналі п’янтоса: «Каб ты заліўся гэтай гарэлкай! Іншых п’яніц ці машына падаб’е, ці самі павесяцца, а нашага нічога не бярэ». Праз месяц ударыў трыццаціградусны мароз. Пракляты мужык выпіў добра з сябрамі, вяртаўся дадому, паваліўся пад плотам, заснуў і замёрз. З адной бядой другая прыспешыла: дачка цяжка захварэла.

Існуе і такое павер’е: нельга жывому прымяраць на сябе адзенне, якое будзе апранацца нябожчыку. Памёр бацька, сын купляў у краме на смерць бацьку касцюм, прымерыў на сябе гэты касцюм і ў краме, і дома. Пахавалі бацьку, але ён, памерлы, кожную ноч у сне прыходзіў да сына, будзіў яго, зваў прымерваць касцюм, не даваў сыну спакою. У царкве па памерламу закупілі імшу, звярнуліся да мясцовых экстрасенсаў. І толькі тады душа памерлага бацькі пакінула ў спакоі сына.

Захавалася шмат павер’яў, звязаных з парогам. Нельга доўга стаяць на парозе: можаш перашкодзіць шчасцю, дабрабыту, які ў гэты час ідзе ў хату. Дзяўчыне нельга ні стаяць, ні доўга сядзець на парозе: замуждоўга не будуць браць або зусім застанецца ў дзеўках. Нельга стаяць на парозе, калі яго пераступае жанчына, у якой зараз менструальны перыяд. У таго, хто стаяў на парозе, можа зрабіцца нахад – цяжкае захворванне скуру, калі на ёй паяўляюцца крывава-бурыя плямы, што доўга не вылечваюцца. Нельга праз парог здаровацца і развітвацца – абодвум будзе пагражаць небяспека з цялеснымі пашкоджаннямі. Нельга праз парог перадаваць і браць якіясьці рэчы.

Яшчэ раз пра павер’і, звязаныя з спатканнямі са змеямі. І змеі могуць помсціць. На Уздзвіжанне змеі збіраюцца ў гурты, выграваюцца на сонцы і затым залягаюць у спячку. Сямнаццацігадовы юнак у лесе на яловым вываратні на Уздзвіжанне ўбачыў вялікіх змей і памерам меншых. Юнак адрэзаў доўгі бярозавы прут, падышоў блізка да вываратня, на якім выграваліся змеі і з усёй сілай прутам ударыў па самым іх скопішчы. Змеі каўбаснымі кольцамі разляцеліся ў бакі, у тым ліку ў напямку, дзе стаяў юнак, ляцела тры вялікія змяі, хлопец ледзь справіўся ўцячы. Прайшло нямнога часу – у хлопца забалеў живот, шэсць месяцаў праляжаў у бальніцы, меў дзве аперацыі. Маці юнака прынесла вялікую ахвяру ў царкву, звярнулася да знахараў. І толькі тады хлопец ачунаў, яму вярнулася здароўе і сіла.

Цяпер пра павер’і, звязаныя з станам чалавека, яго частак цела і органаў у даны момант.

Зачасалася далонь правай рукі – будзе сустрэча і вітанне з дарагім чалавекам. Чэшацца далонь левай рукі – у хуткім часе атрымаеш грошы, ладную суму. Пераносіца чэшацца – да нябожчыка, хтосьці памрэ – блізкі ці вядомы чалавек. Зазвінела ў вуху – хтосьці злосны абгаворвае цябе ці твае паводзіны. Гэтае павер’е выкарыстоўваецца для варажбы: пытаюцца: «У якім вуху зазвінела? У правым ці левым?» – загадаўшы, збудзецца ці не збудзецца тое ці іншае жаданне. Калі адгадае, у якім вуху зазвінела, то пажаданне збудзецца, не адгадаў – не збудзецца.

Бываюць такія дні, калі цвітуць пазногці, калі на іх з’яўляюцца белыя ці ружовыя кропачкі. Згодна з павер’ем паяўленне іх на безымянным пальцы сведчыць аб тым, што хтосьці мае на цябе зласлівасць. Кропачкі на вялікім пальцы – да багацця. Кропкі на пазногці ўказальнага пальца – прыкмета блізкай ганьбы, знявагі.

Люстэркам карыстаюцца і пры варажбе. Разбілася люстэрка – вельмі дрэнная прыкмета, ведай – чакай непрыемнасцей у жыцці. Мужчыны любяць перад люстэркам пакасавацца ў чым маці нарадзіла: вась, маўляў, і ў мяне ўсё ў парадку, я сапраўдны мужчына. А рабіць гэта не варта: таго, хто любіць пастаяць перад люстэркам у такім выглядзе, чакаюць страта верных сяброў, няўдачы ў жыцці, сямейныя няўрадзіцы.

А вась павер’е-звычай. На вяселлі маладым мужчына-сват перадае чарку напою (гарэлкі, віна), паўнюткую, да самых берагоў налітую і зверху пакрытую акрайчыкам хлеба, прыгаворваючы: «Маладыя нашы (назвае імя жаніха і нявесты), прыміце віншаванне, чарку і хлеба акрайчык, каб нарадзіўся сын Мікалайчык». Жанчыны-свацці перадаюць маладым няпоўнай налітую чарку, пакрытую гарбушкай здобнай булчкі, і прыгаворваюць: «Маладыя нашы (назвае імя жаніха і нявесты), прыміце віншаванне, няпоўнай налітую чарку і булку-пампушку, каб хуценька за сынам (назвае імя нявесты) нарадзіла і дачушку». Кажуць, хто верыць у павер’і, яны, павер’і, збываюцца.

Нашы землякі-беларусы – добрыя, спагадлівыя людзі, з добрым чалавекам гатовыя падзяліцца апошнім кавалкам хлеба, драбком солі, насёнамі сартавых культур агародніны, бульбы, збожжа, высокапрадуктыўнымі пародамі птушак і свойскай жывёлы. І тут існуе павер’е: не дай і не прадай сквапнаму, чалавеку цяжкай рукі. За прыкладам далёка хадзіць не трэба. У гаспадыні вяліся палявыя гусі, самі выседжвалі гусянят, самі іх вадзілі і аберагалі, колькі клалі яек, столькі і выводзілася маладых гусей, і ўсё яны дагадоўваліся да восені. Адночы вясной прадалі гусіных яек жанчыне, пра якую хадзілі чуткі, што яна сквапная і ў яе цяжкая рука. У гэтую

ж вясну ў гаспадыні вывелася ўсяго тры гусяняtkі, у наступную вясну ўсё гусіныя яйкі аказаліся ці незайграванымі (у народзе іх называюць баўтукамі), ці заморкамі, гусі звяліся. У жанчыны, што купіла яйкі, з кожнага яйка вывёўся гусянёнак, доўгія гады вялася тая парода палявых гусей. Другі прыклад. Сквапны чалавек набыў у шчырай, працавітай суседкі пару парасят, у тым ліку і свінку. У суседкі потым доўгія гады то свіння паросіцца і ўсіх парасят перадавіць, то народзяцца парасяты хворыя. Прыходзілася суседцы самой купляць парасят на рынку. Прыклад трэці. У кватэры маладой сям’і пышна рос у вазоне насценны клён-ліян, звисаючы і паўзучы прыгожа зялёнай гірляндай. Раптам прыйшла сяброўка гаспадыні, усё захаплялася прыгажосцю кветкі і, адыходзячы, папрасіла, каб ёй дала парастак, што было і зроблена. Хутка прыгажун-ліян стаў жаўцець, а затым і зусім засох, адламаная ад засыхаючай расліны парасткі не прыжыліся. У жанчыны, якая папрасіла парастак, ліян разросся ў цудоўную гірлянду-кветку. Прыклад чацвёрты. Садоўнік па просьбе сквапнага суседа даў яму высокаўраджайных сартоў саджанцаў слівы. Прайшлі гады, у суседа галіны абламваліся ад ураджаю сліў, а ў садоўніка слівавыя дрэвы марнелі, пла-доў было нямнога і тыя дробныя. Вось гэтыя абставіны і вымагаюць шукаць сродкаў абароны ад сквапных людзей. Некаторыя ведаюць замовы, нейкія дзеянні, што стрымліваюць адмоўнае ўздзеянне сквапных. Вось падслуханая размова дзвюх жанчын, што прадавалі ў Глыбокім на хітрушцы вясной маткі цыбулі:

На колькі ты прадала сваю цыбулю тую? – пытаецца першая.

На год, – адказвае яе сяброўка.

А ты на колькі?

Толькі на паўгода.

Вось і купі ў такіх жанчын цыбулі на насенне: цыбуля, пасаджаная на ляхі, пойдзе ў пукі, будзе сохнуць, яе будзе тачыць чарвяк, пасля, як цыбулю выберуць, яна дрэнна будзе сохнуць, у матках будзе гніць, і рады ніякай ёй, цыбулі, даць нельга.

Іншыя павер’і. З пустымі вёдрамі табе перайшлі дарогу – у чымсьці сёння табе не пашанцуе: тое ж, калі сустрэнешся з пустымі вёдрамі, асабліва жанчыну, ідзеш на важную справу і сустрэўся з жанчынай – гэта дрэнная прыкмета, справа можа застацца нявырашанай або пойдзе як па смале. Сустрэча з мужчынам, наадварот, прынясе поспех. Сустрэча са святаром таксама лічыцца дрэннай прыкметай. Недапушчальным лічыцца пытанне: «Ну, куды ідзеш?». Лепш вяртайся назад, пасля такога пытання – вырасыць нейкую справу вельмі цяжка. Таму, каб не рабіць чалавеку непрыемнае, не пытайцеся ў сустрэчнага: «Куды ідзеш?»

Каб грошы ў гаспадара вяліся, каб іх, як свіння на лычы прыносіла, трэба верыць у наступную прыкме-

ту і выконваць яе патрабаванні: у заколатай свінні, кабана з-пад лыча дастаць грашовую костачку, якая па памеры будзе з пазногаць, такую маленькую пятнаццацімэтровую прызмачку, ачысціць яе сцізорыкам (нажом) ад мяса і храсткаў, затым перахрысціцца, узяць гэтую костачку пальцамі правай рукі, тры разы па сонцу пакруціць над макушкай сваёй галавы і пакласці яе ў кашалёк ці нагрудны карман або закінуць за каптур рускай печы і сказаць пры гэтым замову: «Жыві (назваць свае імя) весяліся, каб свінні і грошы вяліся, каб было за што купіць і соль, і хлеба, і усяго, што ў гаспадарцы трэба»

Існуе павер'е, што ў рэлігійныя святы піліць, сячы і наогул штосьці рабіць – вялікі грэх. У нядзелю гаспадары ўзяліся сушыць сена, раптоўна наплыла хмара, ударыла маланка, загарэлася хата. Перад Вялікднем распілавалі дровы, старэйшы сын на першы дзень свята амаль усе дровы пакалоў. Дровы склалі пад сараем. У выніку ўзнікшага пажару згарэў сарай і тыя дровы. Аднак існуе і такая думка: пры крайняй патрэбе якіясьці справы можна і выканаць, папрасіўшы ў Бога літасці. У святых вечары нельга шыць, штопаць, вязаць – усе гэтыя дзеянні адаб'юцца на стане дамашняй жывёлы. У гаспадыні ў светцы адарваўся гузік, жанчына тут жа рашыла яго ўшыць. Было гэта ў перадкалядны вечар. У гаспадарцы гадавалі цялушку, каб замяніць старую карову. Ацялілася першы раз маладая кароўка, а ў яе на саску дзікі нараст, які меў форму гузіка. Ветурач сказаў, што паправіць немагчыма, карова будзе даіцца на 3 саскі. Маладую карову здалі на мясакамбінат.

Сцвярджае павер'е, што трэба на першы дзень Вялікання ўзяць са святочнага стала чырвонае яйка і аднесці яго на месца будучай рыбалкі, перахрысціцца і кінуць яго ў ваду, тры разы прагаварыўшы замову: «З віроў глыбокіх, з глыбін далёкіх ідзі, рыба, рабу божаму (назваць сваё імя) у нерат, мірожы і на кручок прыгожы, на ўсю рыбацкую яснастку. Амінь». Варта толькі верыць – і рыбацкая зорка будзе надзейна забяспечваць добры ўлоў.

У нашых краях існуе яшчэ адно павер'е, згодна якому магчыма прадбачыць лёс чалавека і яго канчыну. Да-статкова ў час нараджэння дзіцяці паглядзець у замочную шчыліну, – і ўсё жыццё чалавека прабяжыць, як на кінастужцы. А галоўнае, можна ўбачыць апошні момант яго жыццёвай пучывіны. Кажуць, быў такі выпадак. Калі маці нараджала, бацька паглядзеў у шчыліну і ўбачыў прыгожага хлопчыка, вось ён ужо мажны юнак, вось сваты гуляюць яго вяселле. Але раптам яго выцягваюць з калодзежа, у якім жаніх утапіўся. Сапраўды, у сям'і нарадзіўся хлопчык, вырас прыстойным юнаком. У дзень яго вяселля бацька ўспомніў: чым можа скончыцца жыццёвы шлях яго сына. Бацька падышоў да калодзежа і знайшоў, што наземная частка калодзежнага зруба зусім збуцвела. Каб узвесці новы зруб, не было

ні неабходных матэрыялаў, ні часу. Бацька здымае спархнелы зруб, з вышак дастаў сухую кароўскую скуру і цвікамі прымацаваў яе да застаўшайся часткі збуцвелага зруба. Скуру закідаў жэрдкамі. Пачалося вяселле, хутка пайшоў дождж. Малады ў разгар вяселля ў начны час выбег на хвілінку па патрэбе і трапіў на калодзеж. Скура намякла, знялася з цвікоў і хлопец апынуўся ў глыбокім калодзежы. Прайшло колькі часу, вяселле захвалывалася: дзе ж малады. Бацька пабег да калодзежа першым, намагаў правіслую ў калодзеж скуру. З пуні прывезлі жмут кулявой саломы, падпалілі яго і асвятлілі гарачым факелам калодзежнае паглыбленне, у калодзежы мёртвым, галавой уніз ляжаў жаніх. Калі тапельца выцягнулі з калодзежа, бацька браўся за галаву: такое адлюстраванне ён бачыў у замочнай шчыліне дваццаць тры гады таму.

Заўважана, што грудковы, кавалкавы цукар мае ўласцівасці прыцягваць да сябе вільгаць, розныя пахі. Вось на гэтай асаблівасці заснавана выкарыстанне цукру народнымі лекарамі-цэліцелямі для зняцця адчування болю і лячэння многіх хвароб. Спосаб зусім просты. Ён даступны кожнаму. Чытаецца малітва Спасіцелю ці Божай Маці і драбок цукру прыкладваецца да хворага месца на дзве-тры хвіліны, затым выйсці на двор, кінуць цукар на зямлю праз левае плячо і у гэты час прагаварыць замову: «Як цукар растане і знікне, так і хвароба ў раба Божага (назваць імя таго, каму да хворага месца прыкладваўся цукар) знікне. Амінь».

Кругі-лішаі, находы-кругі замаўляюцца ў час заходу сонца. На шкляную шыбу з хаты той, хто замаўляе, тры разы хукае, перад тым чытае малітву Спасіцелю ці Божай Маці, затым тройчы мезенным пальцам правай рукі зверху ўніз здымае вільгаць з запатнелай шыбы, з таго месца, на якое хукалі, і тройчы мезенным пальцам сабранай з шыбы вільгаццю, праводзіцца па лішаю ці находу і тры разы прагаварваецца замова: «Добры дзень, вечар, круг-лішай (наход-лішай), ідзі свінням мяшай».

Вы кінулі нож на стол, ён кладзецца лязом вастрыём уверх – хтосьці на вас мае зласлівасць, як кажуць, вастрыць зубы, імкнецца зрабіць вам непрыемнасць.

На вяселлі б'ецца посуд: талеркі, чаркі, гэта на шчасце маладых, няхай б'ецца посуд, а шчасце застаецца цэлым на дваіх.

Вугалёк вялятае з печы, што паліцца, – чакайце госця.

Жывёла, асабліва маладняк свіней, птушка нярэдка дрэнна паядае корм, марудна расце, слаба развіваецца. Перапрадайце яго іншым членам сям'і, змяніце гаспадара – і справы выправяцца.

І ў нашым краі ёсць людзі, якія павер'і выкарыстоўваюць у сваіх карыслівых мэтах. Раніцай на Івана Купалу бачылі жанчыну, якая ў начной са-

рочцы хадзіла па роснай траве, у руцэ трымала лейцы, з якіх капалі кроплі малака. Існуе павер'е, што такая жанчына здольна адымаць малако ў кароў. Каб гэтага не здарылася, гаспадары каля парогу ў хляве, дзе стаіць карова, кладуць накрывж галінкі крапівы.

Вераць у нашым краі і ў ваўкалакаў (оборотней). Гаспадары заўважылі, што ў каровы ні з таго, ні з сяго стала ўбываць малако, што па карове бегае рудая з белым гальштукам ласка. Хацелі ласку злавіць, не ўдалося. Тады гаспадар злаўчыўся і ўдарыў моцна ласку палкай па галаве. Ласка з акрываўленай галавой шмыганула ў падваротніцу і выбегла з хлява. Як быў здзіўлены гаспадар, калі даведаўся, што суседка яго захварэла раптоўна ноччу. Яе родзічы казалі, што яна павалілася і разбіла галаву. У каровы вярнулася ранейшае малако.

Непажадана ў час прыняцця ежы весці гаворку пра дамашнюю жывёлу і птушку і наогул выхваляцца сваёй гаспадаркай перад суседзямі і асабліва перад выпадковымі людзьмі: поспех ваш можа змяніцца на непрыемнасці.

Аб гэтым павінен памятаць кожны чалавек. Хто адступае ад вышэй названых прынцыпаў, той рана ці позна панясе кару і сустрэне на сваім жыццёвым шляху суровыя выпрабаванні, якія адмоўна адаб'юцца і на іх дзеях, на іх роду. Малады мужчына быў замешаны ў забойстве, падпалах. Сам памёр, не дажыўшы пенсійнага ўзросту. Не стварылі ўласнай сям'і і памерлі, што называецца, у росквіце сіл і яго дзеці. Сямейны род спыніў сваё існаванне. Жанчына ўдзельнічала ў забойстве чалавека. Пямірала ў страшных муках. Бяздзетнымі засталіся яе сын і дачка. У час Вялікай Айчыннай вайны партызаны рыхтаваліся ліквідаваць нямецкі гарнізон. Двое партызан зайшлі да самагоншчыцы, выпілі і, страціўшы пільнасць, далі волю пачуццям: «Праз два тыдні будзем браць нямецкі гарнізон, магчыма, для кагосьці з нас гэта будзе апошні бой... Сястра самагоншчыцы якраз і жыла паблізу таго гарнізона, які збіраліся разграміць партызаны. Сястра – сястры, а тая перадала пачутую вестку каменданту гарнізона. Праз два дні пачалося наступленне партызан, аднак, куды партызаны ні сунуліся, траплялі на нямецкія міны, засады, ўзмоцнены артылерыйскі і кулямётны агонь. Разграміць гарнізон не ўдалося, партызаны панеслі вялікія страты. Сотні маладых нявінных жыццяў абарвалася ў гэту страшную ноч. За здраду панесла нягласную кару і самагоншчыца: у яе рана памёр мужык, сын і дачка рабілі спробы стварыць сем'і, але сем'і іх засталіся бяздзетнымі. Род здраднікаў-забойцаў спыніў сваё існаванне.

Ад'язджаючыя і праважаючыя павінны зайсці ў хату, зачыніць дзверы, сесці і хвіліну моўчкі пасядзець на дарогу, затым узяцца, перахрысціцца і старэйшаму з прысутных сказаць замову-прытчу:

Заступніца наша, Маці-Багародзіца,

Будзь жа нашай спадарожніцай.

Хай жа шчаслівай, добрай будзе нам дарога.

І зноў нас, здаровых і дужых, прывядзе да роднага парога.

Калі ў войска ідзе хлопец, то, выйшаўшы з хаты і прайшоўшы дзясятка крокаў, ён абавязкова павінен вярнуцца ў хату, яшчэ раз пацалаваць маці, бабулю, узяць якую-небудзь рэч, хаця б калавачак хлеба, і цяпер ужо выйсці і садзіцца ў транспарт, такім чынам закладваюцца асновы вяртання хлопца са службы.

Не быў бы поўны аповед пра павер'і без успаміну аб снобачаннях і ўплыву іх на будучыню. Бачыць у сне жыццёвае поле – да радасці і шчасця, статак кароў удалечыні – да прыбытку ў хаце, мост праз раку, які раптам абрушыўся і прыдавіў ідучага – да хваробы, новы зруб ці дашчанік – да нябожчыка, ягады – да слёз, да плачу. Калі сняцца дрэнныя сны і маецца жаданне, каб яны не збыліся, прагнуўшыся, трэба тры разы прагаварыць: «Святы Самсон, забяры мой сон» або: «Куды ноч, туды і сон». Гэта не прымхі і не забабоны.

Вось усе павер'і, якія мне ўдалося сабраць. Я ўпэўнены, што іх маецца куды больш. Добра было б, каб прадоўжыўся збор скарбаў народных у нашым краі, добра, каб мы склалі «Анталогію павер'яў Глыбоччыны». З такім заклікам я і звяртаюся да выкладчыкаў беларускай мовы, вучняў і ўсіх, хто нераўнадушны да нашага адраджэння. Зробім запісы павер'яў у вашых мясцінах, дашлём іх у рэдакцыю раённай газеты «Веснік Глыбоччыны», дзе пад рубрыкай «Фальклор Глыбоччыны» іх змесцяць.

У мяне мігнула думка: знойдуцца і такія людзі, якія, пазнаёміўшыся з маімі запісамі, скажуць: «Гэта ж прымхі, забабоны. А вось куды занясло аўтара». На гэтае выказванне я хачу адказаць наступнае: «Такі погляд на павер'і вельмі вузкі і прымітыўны. На народныя павер'і трэба глядзець больш шырока і грунтоўна. Па-першае, павер'і вынікаюць з асаблівасцей характару саміх беларусаў як нацыі. Для беларусаў характэрна разважнасць, імкненне ўнікнуць у сутнасць фактаў, параўнаць іх, самому знайсці выхад з цяжкай сітуацыі. Па-другае, кожная замова, казанне, прытча – гэта высокамастацкі твор, кожнае слова якога спеціцца ўсімі сродкамі выразнасці: падабраны чужоўныя эпітэты, метафары. Кожнае слова тут выпраменьвае дабрыню, добразычлівасць, ачышчае душу і цела чалавека. Па-трэцяе, у нашым краі жылі і па сённяшні дзень жывуць мясцовыя экстрасенсы, якія лечаць і вылечваюць многія хваробы. Вось некалькі прыкладаў. Ад укусаў змяі вельмі добра лячыў Усовіч Адам (памёр у 1993 годзе): чалавека ці жывёлу ўкусіць змяя, Адам замовіць, хваробу як рукой здыме. Быў і такі выпадак. Гаспадары гадавалі бычка, каб прадаць дзяржаве, звадзілі яго на ферму зважыць, бычку не хапала двух дзясяткаў кілаграмаў да ўстаноўленай

нормы, таму яго зноў прывялі на свой падворак. Але бычок, зайшоўшы ў сваё стойла, рухнуў на падлогу, стаў пацягвацца, адкідваць галаву назад. Прывялі ветэрынарнага ўрача. Той аглядзеў жывёлу і сказаў, што бычка зараз жа трэба прырэзаць. Гаспадыня прынесла замоўленай вады ад сурокаў, спрыснулі ёй бычка, з бутэлькі ўлілі вады ў глотку. Праз колькі хвілін бычок падняўся, стаў есці корм. Ваду дала жанчына Леановіч Люцыя Антонаўна з вёскі Пожаныка. А ў Псуі жыве жанчына Буёнак Мальвіна, якая лечыць вывіхі. Карова ў першы дзень выгану на пашу ўпала ў глыбокую канаву і, выбіраючыся з яе, вывіхнула нагу. Тры дні не магла не толькі ісці, але і падняцца. Як толькі абвязалі нагу на месцы вывіху замоўленай ніткай, карова паднялася, два дні хадзіла накульгваючы, а потым і зусім вылечылася. А вывіхі у людзей паспяхова лечыць Навойчык Аляксандра Вікенцёўна. Рожу добра лечыць Лапатка Пётр Браніслававіч з Псуі.

Такім чынам, павер’і жыхароў нашага краю, зомовы, прытчы, зычэнні, на нашу думку, з’яўляюцца вялікім скарбам народа і адначасова дыяментамі роднай мовы.

Частка дзясятая

Народныя гульні

*Васковыя гульні, забавы,
Дзяцей і дарослых часцінка жыцця,
І змест, і азарт іх цікавы
Вяртаюцца хай з забыцця.
І. Волкаў.*

Пікіта

Пікіта – народная дзіцячая і юнацкая гульня (іншы раз яе называюць гульня ў пікера). Яна ўключае ў сябе элементы гульні ў гарадкі, адметнасць пікіты складаецца толькі у тым, што кожны ўдзельнік гульні мае сваю біту – палку 70–80 сантыметраў даўжынёй. Гарадок таксама адзін, і называецца ён пікітам, ці пікерам. Пікітам ці пікерам называюць таксама вядучага гульні. У абавязкі вядучага ўваходзіць: стаяць на лініі пікера і сачыць, каб пікер-гарадок стаяў у накрэсленым на зямлі квадраце 50 сантыметраў на 50 сантыметраў, размешчаным пасярэдзіне лініі пікера.

Каб вызначыць, каму ў пачатку гульні былаь пікерам (пікітам), існуе такая традыцыя: усе ўдзельнікі гульні ставяць свае біты таўсцейшым канцом на насок правай нагі, правай рукой трымаюць танейшы канец біты і затым імкнуцца з такога стану, размахнуўшы правай нагой, як мага далей кінуць біту. Той, хто кіне біту далей за ўсіх, прызначаецца галоўным суддзёй гульні, маткай, кіраўніком гульні. Яго слова – закон для ўсіх. Той удзельнік гульні, хто кіне сваю біту горш, бліжэй за ўсіх, прызначаецца вядучым-пікерам ці пікітам.

Усе ўдзельнікі гульні са сваімі бітамі ідуць на лінію бою, якая абазначаецца на зямлі за 8–10 метраў ад лініі пікера. Па чарзе ўдзельнікі гульні кідаюць свае біты і

імкнуцца з лініі бою выбіць гарадок-пікер з квадрата-горада ці хаця б паваліць яго ў квадраце. Калі гарадок-пікер выбіты ці павалены, тыя ўдзельнікі гульні, што кінулі свае біты, бягуць па паласе бегу і імкнуцца кожны сваю біту прынесці з поля. Біты нясуць на лінію пікера, а калі пашанцуе, то і на лінію бою. Вядучы-пікіта ў гэты час імкнеццаа як мага хутчэй паставіць у квадрат выбіты ці павалены гарадок і пасля гэтага дагнаць удзельніка гульні, які бяжыць з бітай у руцэ ці таго, хто яшчэ бяжыць за бітай, і сваёй бітай дакрануцца таго, хто бяжыць, затым вярнуцца на лінію пікера і сваёй бітай выбіць ці паваліць гарадок у квадраце. Той удзельнік гульні, да якога дакрануўся сваёй бітай вядучы, становіцца з гэтага часу вядучым. Ён павінен паставіць у квадрат гарадок-пікер і ўжо мае права дагнаць бягучага за бітай ці з бітай удзельніка гульні, дакрануцца да яго канцом сваёй біты, паваліць у квадраце гарадок і ісці на лінію бою. Гульня працягваецца.

Дазваляецца і іншым удзельнікам гульні, што паднялі свае біты і бягуць на лінію бою, выбіваць гарадок-пікер з квадрата ў той час, калі вядучы,: паставіўшы гарадок-пікер у квадрат, гоніцца за іншым удзельнікам гульні, каб дакрануцца да яго бітай. Пры паваленым ці выбітым гарадку-пікеры пагона вядучага спыняецца, а калі вядучы і дакрануўся да каго бітай, перамога не залічваецца, змена вядучага не наступае. Таму вядучы павінен пільна сачыць і за тым, каб гарадок-пікер не быў кімсьці выбіты з квадрата, і у час пагоні за ўдзельнікамі гульні далёка ад квадрата-гнязда (у іншых вёсках так называюць квадрат) не адбягае.

Удзельнікам гульні, якія бягуць у поле за бітай ці вяртаюцца з імі, дадзена права спыніцца на лініі пікера і дачакацца, пакуль хто-небудзь з удзельнікаў гульні выб’е гарадок-пікер з квадрата. Таксама дазваляецца дабегчы да сваёй біты і спыніцца каля яе пачакаць, калі наступны ўдзельнік гульні выб’е гарадок-пікер з квадрата. Такім чынам, вядучы не мае права дакранацца бітай да ўдзельнікаў гульні, што стаяць на лініі пікера і полі каля сваіх бітаў пры стаячым гарадку-пікеры ў квадраце.

Бывае так: усе удзельнікі гульні кінулі свае біты, а пікер-гарадок застаўся стаяць у квадраце і не выбіты, не павалены, у такім разе ўдзельнікі гульні, якія стаялі каля сваіх бітаў у полі, хапаюць свае біты і імкнуцца прарвацца ў горад, на лінію бою. Вядучы цяпер стаіць пры самым квадраце. Імкнецца да бягучых з бітамі і тых, хто за імі бяжыць у поле, дакрануцца бітай і затым хуценька выбіць гарадок-пікер з квадрата ці паваліць яго. Да каго дакрануўся бітай, той становіцца вядучым. Імкнуцца выбіць гарадок-пікер і тыя ўдзельнікі гульні, што бягуць з поля са сваімі бітамі. Часам каля квадрата завязваецца сапраўдная баталія: вядучаму нялёгка бывае дакрануцца да насядаючых удзельнікаў гульні, дакладней, да аднаго ўдзельніка гульні, і справіцца выбіць гарадок-пікер з квадрата і ўсёй ватагай бегчы на лінію бою, у горад. У такой сітуацыі вядучы не

замяняецца, ранейшы вядучы абавязаны зноў паставіць гарадок-пікер у квадрат, гульня працягваецца.

Выйграе той, хто кожнай кінутай бітай выбівае гарадок-пікер з квадрата, хто рэдка або зусім не бывае вядучым. Прайграе той, хто часта і падоўгу бывае вядучым. Звычайна ў самым канцы гульні суддзя-матка называе пераможцаў, паціскае ім руку, а таксама пералічвае імёны тых, хто прайграваў.

Усе ўдзельнікі гульні павінны быць асцярожнымі, сачыць за бітамі, якія ляцяць і б’юць толькі па гарадку, а не па нагах і галовах гуляючых.

Штандар

Штандар – народная дзіцячая гульня з мячом. Удзельнікі гульні становяцца ў круг. Той, хто ў руках трымае мяч, раптоўна кідае яго высока ўверх, пры гэтым называе імя аднаго з удзельнікаў гульні. Напрыклад: «Штандар Коля». Той удзельнік гульні, чыё імя было названа (у нашым выпадку Коля), павінен хутка злавіць падаючы мяч, і, калі мяч будзе ў яго руках, то выкрыкае: «Стоп!». Усе ўдзельнікі гульні, якія пасля падкідвання мяча імкнуліся адбегчыся як мага далей, пачуўшы слова «стоп», павінны адразу спыніцца.

Вядучы (у даным выпадку Коля) выбірае, хто з гуляючых знаходзіцца ад яго бліжэй за ўсіх. Таму ўдзельніку гульні ён (Коля) і павінен будзе кінуць мяч. Паколькі звычайна гэты ўдзельнік гульні знаходзіцца далёка ад вядучага, усе, хто гуляе, вырашаюць, колькі крокаў у прыжках і колькі крокаў ступаючы, можна зрабіць вядучаму ў напрамку таго, каму ён мае намер кінуць мяч. Вядучы разбягаецца, адмярае крокі ў прыжках і потым ступаючы. Цяпер, ужо значна наблізіўшыся да выбранага ім удзельніка гульні вядучы (Коля) кідае мяч у бок сябра, які павінен трымаць рукі, утвараючы імі кальцо. Мяч павінен трапіць у гэтае кальцо. Калі мяч праляціць праз кальцо, значыць трапіць у кальцо. Удзельнік гульні, праз чые рукі праляцеў мяч, павінен яго хуценька схопіць (на момант, цяпер ён вядучы) і як мага хутчэй кінуць мяч высока ўверх, выкрыкае: «Штандар Таня». У даным выпадку ўдзельніца гульні Таня павінна хуценька падбегчы да мяча, узяць яго ў рукі і крыкнуць: «Стоп!». Усе ўдзельнікі гульні, якія з моманту падкідвання мяча ўгору сталі разбягацца ва ўсе бакі, павінны па камандзе «Стоп» спыніцца. Удзельнікі гульні зноў вырашаюць, колькі крокаў вядучай Тані трэба зрабіць у прыжках і ступаючы ў напрамку да бліжэйстаячага ўдзельніка гульні. Пры ўмове, калі вядучы не можа папасці мячом у жывое кальцо, ён зноў застаецца вядучым, а значыць, павінен падняць мяч, кінуць яго ўверх, назваўшы каго-небудзь з гуляючых сяброў па імені, напрыклад, «Штандар Міша».

Выйграе той, хто трапна пападае ў жывое кальцо, хто нядоўга бывае вядучым.

Ручаёк

Гуляюць дарослыя і дзеці. Удзельнікі гульні становяцца парамі па кругу, узяўшыся за рукі. Вядучы

заходзіць у тыя калоны, прыгінаецца і ідзе пад рукамі паміж пар, выбірае сабе напарніка (ці напарніцу), бярэ яго (ці яе) і вядзе за сабой у галаву калоны, да выхаду з-пад рук пар. Новая пара займае, такім чынам, месца ў пачатку калоны. Той удзельнік гульні, хто застаўся без пары, становіцца вядучым, выходзіць у тыл калоны, прыгінаецца, ідзе пад рукамі паміж пар, выбірае сабе напарніка (ці напарніцу) і выходзіць з ім (ці з ёй) у галаву калоны.

Пары ўвесь час трымаюць дыстанцыю – паўкрока. Пара ад пары, падцягваюцца ўперад, да галавы калоны, займаючы месца пары, каго выбралі ў новую пару і хто стаў вядучым. Такім чынам, калона пар знаходзіцца ў пастаянным руху, нібы вясновы ручаёк.

Каго пацалую?

Гульня дарослых. Удзельнікі гульні рассаджваюцца па кругу на лавах, расстаўленых ля сцен. Выбіраецца вядучы – пачынальнік гульні, які затым выходзіць на сярэдзіну круга, на падлозе правай рукой раскручвае пустую бутэльку. Пасля непрацяглага вярчэння бутэлька свой рух спыняе. Усе назіраюць, у які бок, на каго накіравана рыла бутэлькі. Вось з тым, на каго паказвае бутэлька, вядучы павінен на сярэдзіне круга пад апладысменты пацалавацца доўгім-доўгім пацалункам з падлікам хвілін, пасля чаго ён займае на лаве месца таго, з кім ён толькі што цалаваўся, а яго партнёр ці партнёрша становіцца новым вядучым, які на сярэдзіне круга зноў раскручвае бутэльку і вызначае, каго ён (ці яна) пацалуе пад авацыю ўсіх удзельнікаў гульні.

Хованкі

Варыянт старадаўняй рускай народнай гульні «в прятки». Вядучы выбіраецца з дапамогай лічылкі. Адна з іх:

*Выйшаў Косця із тумана,
Зрабіў стрэл ён із нагана:
«Буду вас усіх лічыць,
Табе трэба выхадзіць».*

На каго выпала слова «выхадзіць», той выступае з круга. Лічылка зноў паўтараецца. Апошні ўдзельнік гульні, які застаўся нявыступіўшы, становіцца вядучым. Вядучы прыкрывае далонню вочы, чытае новую лічылку, тыпу:

*Адін, два, тры,
Чатыры, пяць
Я іду ўжо шукаць,
Каго першага знайду,
Той будзе гульнію пачынаць.*

Вядучы шукае ўдзельнікаў гульні, якія справіліся схаватца. Першы знойдзены гуляючы і адбіты аб’яўляецца вядучым. Вось адшуканы ўсе, хто гуляе. Вядучым пачынаецца новы круг гульні.

НАРОДНЫЯ БАЛАДЫ Ў ЗАПІСАХ І.І. ВОЛКАВА

Каліна-маліна

Каліна-маліна ваду заняла,
Мяне ў тую порачку маці радзіла,
У чужую староначку замуж аддала.
А чужая староначка без ветру шуміць,
Чужая мамачка і бацька без віны журыць.
Каб я мела крыльцы маладзенькія,
Села б я, упала ў зялёным садзе,
Стала б я шчабятца жалкім голасам.
Выйшла яе мамачка, па сенцах ходзіць,
Нявестку-ластухну пабуджае:
– Устань, устань, нявестухна,
Устань, прасніся,
Паслухай, як птушачка ў садзе пая,
Адкуль яна бедная прычыты бярэ?
Старэйшы брат кажа: «Няхай пасядзіць»,
А малодшы кажа: «Стралой застраліць!»
Калі шэра зязюля – ляці ў зелен бор,
Калі наша сястрыца – калі ласка ў двор.
Ляцела барамі – бары ламіла,
Ляцела лугамі – лугі тапіла.
Я сваімі крылямі бары паламлю,
Я сваімі слёзкамi лугі патаплю.

Запісана ў в. Псуя
ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.

Рабіна, рабіна, рабіначка мая,
Чаму ты, рабіна, рана расцвіла?
Ой, дзяўчына, дзяўчыначка, дзяўчына мая,
Чаму ты засмучоная?
Не ў шчаслівую порачку я на свет прыйшла,
Маці, не падумаўшы, замуж аддала,
Не ў шчаслівую порачку, не ў вясёлаю,
У дальнюю староначку невясёлую.
Дальняя староначка без ветру шуміць,
Няродны татулечка, ой, штодзень журыць.
Празыла я годзік, празыла я два,
А на трэцім гадку засмуцілася,
Да роднага татулечкі ў гасці захацелася.
Пайшла б я па пясочку, знаю – не дайду,
Папрасіла б коніка – не дадуць.
Абярнуся птушкай, шэраю зязюляй,

Палячу ў гасцейкі да роднай матулі.
Прылячу я, сяду ў зялёным садзе,
Запяю песню пра долю сваю.
Я думала, думала, што мамачка спіць,
Ажно мая мамачка ў садзе стаіць.
Паслухайце, дзетачкі, хто там спявае,
І як тая птушка прычытае.
Калі шэрая зязюля, ляці ў цёмны бор,
Калі мая дачушка, хадзі за наш стол.
Не пачула зязюля маці разгавор,
Паляцела са слёзкамi ў суровы бор.
Як ляцела пад кусцікам, ківалася,
Гарачымі слёзкамi залівалася:
– Чаму гэтым дрэўцам лёс лісточкі даў,
А мне, маладзенькай, долі не даў.

Запісана ў в. Псуя
ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.

Як паехаў сын Даніла
У Расею на вайну,
А пакінуў сын Даніла
Кацярыну – жану,
Мамку старэнькую,
Сынка маленькага.
Яго маці-старушачка
Усю ноч не спала.
Ой, люлі, люлі, не спала,
Усё лісточак пісала,
Да Данілы пісьмо слала:
«Ой, вярніся, сын Даніла,
З Расеюшкі ды з вайны,
Твая жонка Кацярына
На нас волю паняла,
Твае шубы дарагія,
Твае скарбы нажытыя
Прадала, збыла».
Як прыехаў сын Даніла
Ды з Расеюшкі з вайны,
Жана яго выйшла пераймаць,
Вароцейкі адчыняць.
Не паспела Кацярына
Вароцейкі адчыніць,

Перад ёй злосны, злосны
Даніла стаіць.
Вынімае сын Даніла
Ватрусенькі меч
І сымае Кацярыне
Галаву з плеч.
Як пайшоў той сын Даніла
Парадкі глядзець,
Перш да стайні і каморы
Даніла ідзець.
Коні яго засталіся,
Шубы яго дарагія паказавешаныя заляжаліся.
Як пайшоў жа сын Даніла
Да пакойчыку свайго,
Сэрца моцна зашчаміла ў грудзях яго:
Яго маці-старушка ў крэсліцы сядзіць
І сыночка малога на руках дзяржыць.
І сказаў тут сын Даніла:
«Тры грахі, старушка,
Ляжаць на табе.
Першы грэх – смерць Кацярыны –
І жаны ў мяне няма.
Другі грэх – я малады –
Удавец і без жаны.
Трэці грэх – сын маленькі,
Сын маленькі – сірата».

Явар з калінаю

Паехаў сыночак
З роднае хаты,
Паехаў, не жаніўшыся,
А прыехаў жанаты.
Яго маці пераймала
З віном, з падковай кутаю,
Нявестку сустракала
Зялёнаю атрутаю.
Сын віна не піў,
Пад каліну выліў,
Папалам з нявесткаю
Атруту выпіў.
На магіле сына
Явар нахіліўся,

На магіле нявесты
З калінаю сашчапіўся.
Усе людзі дзівіліся,
Як яны любіліся.

Я бяду вяду

Я сама іду і бяду вяду,
А бяда не вядзецца.
А пад сасною, пад раскошнаю
Бяда спаць кладзецца.
Ой, ляж, бяда, ой, ляж, бяда,
На ўсю ночку спаці,
А я пайду, маладзенькая,
У карчомачку гуляці.
А ў карчомачцы ды за столікам
Ды два пісары пішуць,
А ў карчомачцы ды за дзвярамі
Дзіця дзеўка калыша.
А бадай дзіця, а бадай дзіця
Ды з калыскі ўпала,
А навошта ты мне, маладзенькай,
Белы свет завязала.
Не клянi, дзеўка, не клянi, дзеўка,
Ой, дзіцяці малога,
А клянi, дзеўка, а клянi, дзеўка,
Казака маладога.

Як стукну, грукну

Як стукну, як грукну, суды беручы,
Як крыкну, як гойкну, вады ідучы.
Пачуе мой мілы, коней пасучы.
Не стучы, не грукчы, мая мілая:
Я коней пасу і вады прынясу.
Ды чэрпай, мой мілы, папаўнюсеньку,
Ды нясі, мой мілы, паціхусеньку,
Каб гэта вадзіца не пліхнулася,
Каб мая свякроўка не праснулася.
Во табе, свякроўка, з Дунаю вада,
Напіся, памыйся з поўнага вядра.
Я цябе, нявестка, не па ваду слала,
Я цябе, нявестка, са свету збаўляла.

Запісана ў в. Псуя
ад Леановіч Усціны Рыгораўны, 1987 г.н.

СЮЖЭТЫ НАРОДНЫХ БАЛАД ГЛЫБОЧЧЫНЫ

Ганна Саўчанка

Свет балад настолькі цікавы, таямнічы, што невыпадковымі з’яўляюцца дыскусіі, звязаныя з гэтым жанрам. Як адзначаюць даследчыкі К.П. Кабашнікаў, Л.М. Салавей, А.І. Гурскі, тэрмін «балада» мае некалькі сінанімічных назваў – «доўгая песня», «жалобная песня», «праўдзівая ці жыцельная песня» і інш. Балада як помнік мінуўшчыны ўстойліва захоўваецца і сёння ў песенным рэпертуары жыхароў Глыбоччыны.

Найбольш распаўсюджанымі на Глыбоччыне з’яўляюцца балады сямейна-тэматыкі, у якіх пераважаюць сюжэты з міфалагічнымі матывамі: «дачка-птушка», «маці атручвае сына і нявестку». Гэта сведчыць аб тым, што сучасная балада захавала свае старажытныя элементы на працягу значнага перыяду развіцця. Знаёмства з сюжэтнымі тыпамі баладных песень дазволіла выявіць, што найбольшай частотнасцю ў баладных сюжэтах вылучаецца вобраз шэрай зязюлькі – сімвал жанчыны, якая горка сумуе-тужыць па роднаму дому, напрыклад:

*Пражыла я годзік, пражыла я два,
А на трэцім гадку засмуцілася,
Да роднага татулечкі ў госці захацелася.
Пайшла б я па пясочку, знаю – не дайду,
Папрасіла б коніка – не дадуць.
Абярнуся птушкай, шэраю зязюляй,
Палячу ў госцейкі да роднай матулі. (в. Псуя)*

Асноўны матыў балад з сюжэтам «дачка-птушка» звязаны з метамарфозай, паводле якой гераіня ператвараецца ў птушку і здольна высока лётаць у небе, пераадольваючы вялікія адлегласці. Адносна паходжання названага сюжэта адзінага меркавання няма, бо першапачаткова яго разглядалі (І. Яначак, Ё. Горак) у цеснай сувязі з вясельным абрадам язычніцкіх часоў. Калі ж была страчана сувязь гэтай песні з абрадам, то яна аформілася як балада. У сувязі з гэтым даследчык І.І. Зямцоўскі выказаў меркаванне, што вытокі балады «ўзыходзяць да язычніцкіх часоў і непасрэдна звязаны з экзагамным шлюбам» [1, с. 102].

У адрозненне ад канцэпцыі І.І. Зямцоўскага, даследчыца В. І. Яроміна бачыла ў гэтых баладах «не асобныя старажытныя матывы, якія замацаваліся ў позняй канве, а песню, якая захавала і да гэтага часу дастаткова поўна архаічны пласт сюжэта, нягледзячы на значныя гістарычныя змены» [1, с. 103].

У шматлікіх тэкстах дадзенай групы балад ва ўступнай частцы назіраюцца істотныя змены: кожны з герояў распавядае сваю версію падзей, удзельнікам якіх ён з’яўляўся. Напрыклад, у тэксце балады «Каліна-маліна, ваду заняла», мы чуем расповед дзяўчыны, якая выйшла замуж далёка і сумуе па родных:

*Каліна-каліна, ваду заняла,
Мяне ў тую парачку маці радзіла,
У чужую старонку замуж аддала.
А чужая старонка без ветру шуміць,
Чужая мамачка і бацька без віны журыць. (в. Псуя)*

У пачатковых радках уступнай часткі балады «Рабіна, рабіна, рабіначка мая» гучыць боль душы маці:

*Рабіна, рабіна, рабіначка мая,
Чаму ты, рабіна, рана расцвіла?
Ой, дзяўчына, дзяўчыначка, дзяўчына мая,
Чаму ты засмучона? (в. Псуя)*

Дзяўчына выйшла замуж «у дальнюю староначку» і праз тры годкі захацела наведаць сваіх родных, напрыклад:

*Пражыла я годзік, пражыла я два,
А на трэцім гадку засмуцілася,
Да роднага татулечкі ў госці захацелася. (в. Псуя)*

У цэнтры баладнага сюжэта – вобраз жанчыны-пакутніцы, якая разлучана са сваімі бацькамі, блізкімі людзьмі. Па сутнасці балада – гэта маленькая драма, падзеі якой разгортваюцца ў межах вышэйназванага сюжэта. Канфлікт, які пакладзены ў яго аснову, мае востры драматычны характар:

*Старэйшы брат кажа: «Няхай пасядзіць»,
А малодшы кажа: «Стралою застраліць!»
Калі шэра зязюля – ляці ў зелен бор,
Калі наша сястрыца – калі ласка ў двор. (в. Псуя)*

Развязка, якая выступае сюжэтным завяршэннем канфлікту, прыводзіць да нечаканага эфекту:

*Не пачула зязюля маці разгавор,
Паляцела са слёзкамі ў суровы бор.
Як ляцела пад кусцікам, ківалася,
Гарачымі слёзкамі залівалася:*

*– Чаму гэтым дрэўцам лёс лісточкі даў,
А мне, маладзенькай, долі не даў. (в. Псуя)*

У пэўнай меры драматызм разглядаемых балад звязаны з той атмасферай страху і жаху, без якой не ўяўляецца іх мастацкая сутнасць. Драматызм дадзенай групы народных балад непасрэдна звязаны з міфалагічнымі вераваннямі продкаў: магічнымі, анімістычнымі, татэмістычнымі.

На Глыбоччыне бытуюць варыянты балады, сюжэт якіх звязаны з тым, што маці атручвае сына і нявестку. Канфлікт раскрываецца пры дапамозе эпізодаў, якія размешчаны паслядоўна і ўтвараюць ланцуг, які немагчыма парушыць. Менавіта ў эпізодах сутыкаюцца паміж сабой блізкія людзі, ва ўзаемаадносінах якіх выяўляецца ўся сутнасць злачынства, а таксама непакідае раўнадушнымі незвычайная і супярэчлівая псіхалогія паводзін маці, якая не жадае прыняць нявестку, якую прыводзіць сын, і падае ёй атруту, а сыну – віно. Гэта з’явілася штуршком, першапрынчынай для злачынства, бо сын вылівае віно і разам з жонкай выпівае атруту. Маладыя паміраюць, і на іх магілах вырастаюць дрэвы.

*Сын віна не піў,
Пад каліну выліў,
Папалам з нявесткаю
Атруту выпіў. (в. Псуя)*

Найбольш пашыраны на Глыбоччыне вобразы ява-ра і каліна, якія сімвалізуюць сямейную пару – мужа і жонку. Паводле развіцця сюжэтнай лініі на магілцы нялюбай нявесткі вырастае каліна, якая яшчэ раз нагадвае аб зробленым злачынстве і аб страце роднай маці. Гэты матыў з’яўляецца вызначальным у адным

з баладных варыянтаў, запісаных у в. Псуя ад Харак Яніны Міхайлаўны, 1988 г.н.:

*На магіле сына
Явар нахіліўся,
На магіле нявесты
З калінаю сашчапіўся.
Усе людзі дзівіліся,
Як яны любіліся. (в. Псуя)*

Даследчыкі І. Горак і П. Лінтур сыходзяцца на тым, што вышээадзначаны сюжэт адносіцца да найбольш старажытных, і «канфлікты, выяўленыя ў ім, – гэта канфлікты радавога калектыву, узначаленага маткай. Гэты твор нясе ў сабе адбітак разбурэння родава-матрыярхальнай ідэалогіі, паколькі дзеянні маці, аўтарытэт і сіла якой яшчэ вельмі моцныя, успрымаюцца крытычна, і ажыццяўленне матчынай волі ў дадзеным выпадку стварае трагічную калізію» [2, с. 85–86].

Балады – адметны фальклорны жанр, якія вельмі падабаюцца жыхарам Глыбоччыны. Гэтыя высокамастацкія ліра-эпічныя песні глыбока кранаюць сэрца, прымушаюць суперажываць, хвалююць драматычным характарам развіцця падзей, здзіўляюць суіснаваннем цудадзейных і рэалістычных элементаў.

Літаратура

1. Беларуская міфалогія: Энцыклапед. слоўн. / С. Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч. – 2-ое выд., дап. – Мн. : Беларусь, 2006. – 599 с.
2. Салавей, Л.М. Беларуская народная балада / Л.М. Салавей. – Мн. : Навука і тэхніка, 1987. – 284 с.

СЛОЎНІК ТАПОНІМАЎ

Даследаваў Бельскі Ф.П. з вучнямі 8 класа

Баброўшчына. Аснова назвы – бабёр – жывёла. Аднак найбольш верагодна сувязь з прозвішчам.

Бабуліна. Назва, вытворная ад асновы бабуля.

Баравое, Бараўцы, Бароўшчына, Баравыя. Усе назвы ўтвораны ад сасновы бор (сасновы лес).

Бартачні, Бартыёва. Назва ўтворана ад асновы борць (бортнік – зборшчык мёда, пазней пчалавод).

Барыскавічы. Назва, вытворная ад імя Барыс або прозвішча Барысаў.

Баяры. Назва дадзена ад імя сацыяльнай групы насельніцтва XIII – XVIII стагоддзяў – баяр.

Беразвеч. У аснове назвы тэрмін беразвечча – рэдкі бярозавы хмызняк.

Бярозаўка. Назва ўтворана ад асновы бяроза (дрэва).

Васьковічы. Назва, вытворная ад імя Васіль.

Верацеі. Назва-тэрмін: верацеі – узвышаныя сухія ўчасткі сярод непрыгодных для апрацоўкі зямель, таксама зямельны ўчастак увагуле, падрыхтаваны для апрацоўкі.

Воранава. Назва ўтворана ад мянушкі або прозвішча Варона.

Выгары. Назва-тэрмін: выгар – гарэлае месца, пата на месцы выпаленага лесу, хмызняку.

Галаўні. У аснове тэрмін гала – пераўвільготненае месца, балота.

Гараны. Назва-тэрмін: гар – гарэлае месца. Або ад дыялектнага гарны – харошы (высакаякасны).

Герасіменкі. Назва, вытворная ад імя Герасім або прозвішча Герасіменак.

Глеі. Назва характарызуе глебава-грунтавыя ўмовы мясцовасці.

Гразі. Назва-характарыстыка: месца каля разбітай дарогі, каля балота.

Дзіўнікі. Назва ўтворана ад асновы дзівіцца.

Драчына. Назва ўтворана ад асновы драч (беларуская назва птушкі карасцеля).

Доўгае. Назва ўтворана ад асноў доўгі, доўгая, доўгае. Назва характарызуе форму возера, сяла.

Дуброва. Назва паходзіць ад тыпу леса, дубравы – дубовы лес.

Забалоцце. Назва-арыенцір: паселішча, размешчанае за балотам.

Задвор’е. Назва-арыенцір: паселішча, размешчанае за панскай сядзібай – дваром.

Заівесь. Назва-арыенцір: паселішча, размешчанае за вёскай Івесь.

Замогілкі. Назва-арыенцір: паселішча, размешчанае за могілкамі.

Замхова. Назва-арыенцір: паселішча, размешчанае за мхом, мохавым балотам.

Заполле. Назва-арыенцір: паселішча, размешчанае за вялікім полем.

Завулак. Назва-азначэнне: завулак – адгалінаванне ад галоўнай дарогі, невялікая палявая дарога (тупік), таксама свабодная прастора паміж бакавымі фасадамі суседніх дамоў.

Зябікі. Назва-тэрмін: зяб – зямля, узараная восенню для вясенняга севу яравых.

Ігнаполле. Назва двухасноўная: поле Ігната.

Каменка. Назва ўтворана ад асновы камень, якіх было многа ў ваколіцы.

Карасі. Назва ўтворана ад асновы карась (рыба).

Карнацкія. Назва ўтворана ад мянушкі або прозвішча з сэнсавым значэннем кароткі, падрэзаны.

Касарова. Назва дадзена ад працоўнай дзейнасці людзей.

Качанова. Назва ўтворана ад прозвішча Качан.

Ксты. Назва рэлігійна-культурнага паходжання, у стараабрадцаў тое ж, што і крыжы, прамежкавая форма кстызы, ксціцца. Схізмай называлі католікі праваслаўных, кстызмай – праваслаўныя католікаў.

Кісялёва. Назва ўтворана ад прозвішча Кісель.

Кульгаі. Назва-характарыстыка: ад слова кульгаць, кульгавы.

Купцы. Назва звязана з родам заняткаў людзей.

Лазова. Назва-тэрмін: лазы – цяжкапраходныя сцежкі, таксама перакінутае праз ручай бярвяно для пераходу.

Латышы. Назва-этнонім: латышкае (у мінулым) паселішча.

Леановічы. Назва паходзіць ад імя Лявон або прозвішча Леановіч.

Лугі. Назва ўтворана ад слова луг.

Ляды. Назва-тэрмін: ляда – участак з-пад лесу, прыгатаваны пад пахату або луг.

Мірончыкі. Назва паходзіць ад імя Мірон або прозвішча Мірончык.

Мылічына. Назва-тэрмін: мыльнішча – места мыцця лняных тканін.

Навадвор’е. Назва ўтворана ад двух асноў: новы і двор.

Навасёлкі. Назва-азначэнне: новае пасяленне.

Навінкі. «Новік» – так называлі новага пасяленца, а само пасяленне Навінкі.

Нізь. Назва-тэрмін: паніжэнне, нізкая мясцовасць.

Паўлоўшчына. Назва ўтворана ад імя Павел або вытворнае ад прозвішча.

Палевачы. «Палом» – расчыстка кустарніка або маладога лесу пад пашню. «Паляі» – магчыма, ад «паль» – межавы стоўб або ад «паль» – выпаленае месца ў лесе для распашкі.

Папялы. Утворана ад беларускай асновы попел. У тапонімах аснова часцей другаснага паходжання – праз прозвішча.

Празарокі. У аснове беларускае «зарок» – клятва ці абяцанне; «пра зарок» – па абяцанню, на слова. Але магчыма ад прозвішча Празоры.

Прошкава. Назва ўтворана ад абіходнай формы імя Прохар ці Прошка.

Прудава, Пруднікі. У аснове ўсіх назваў слова «пруд» – невялікі вадаём.

Псуя. Назвы ўтвораны ад асновы «пёс» з рознымі суфіксамі.

Радаўшчына. Аснова назвы славянскага паходжання з рознымі сэнсавымі асацыяцыямі ад радзець – клапаціцца, радзіцца – атрымаць парадку ці ад этноніма радзімічы.

Радзькова. Назва-тэрмін: беларускае радкі – палосы зямлі пры адасобленым землекарыстанні.

Роспаш. Назва ўтворана ад слова распахваць.

Руднікі. Назва вытворнага паходжання: рудня. Рудніца – у мінулым невялікае прадпрыемства, дзе выплаўлялі жалеза з руды.

Санікі. Назва дадзена ад роду працоўнай дзейнасці людзей.

Свядава. Аснова ўтворана ад назвы Сведзь (расліна свідзіна).

Семянцова. Назва дадзена ад лічэбніка сем.

Сёмкі. Назва ўтворана ад фамільярнай формы імя Сямён – Сёмка.

Слабада. Слабада – тып паселішча ў XII–XVIII стагоддзях, які карыстаўся часовым вызваленнем ад выплаты падаткаў і іншых павіннасцей.

Соша. У аснове – назва сельскагаспадарчай прылады працы сахі.

Старынка. Назва-тэрмін: старапахатная зямля, якая была ў аблозе.

Старасель. Назва-тэрмін: старое, першапачатковае паселішча.

Стуканы. Назва ўтворана ад прозвішча Стукан.

Сшо. У аснове назвы трансфармаваная ва ўмовах двухмоўя (у мінулым) балтыйская аснова, тая ж, што і у слове sokti – спахапіцца, прыгнуць, хутка схапіцца за работу.

Сычова. Назва, вытворная ад слова сыч – сава, у пераносным сэнсе – змрочны чалавек.

Тумашова. Назва ўтворана ад прозвішча, трансфармаванага ад імя Фама (Томаш, Тумаш).

Хвашчова. Назва ўтворана ад асновы хвошч.

Ходарава. Назва ўтворана ад старабеларускага імя Ходар (Фёдар) і вытворнага ад яго прозвішча.

Целяшы. Назва ад прозвішча або мянушкі Целяш. Сэнсавое значэнне – цэльнае, неапрацаванае бярвяно.

Чашкі. Назва звязана з чашным (ганчарным) промыслам.

Шарагі. Назва, вытворная ад беларускай формы слова шэры – шэры, шарко.

Швяды. Назва-этнонім ад назвы народаў – шведаў. Або ад другаснага, ад прозвішча Швед.

Шпакоўшчына. Назва ўтворана ад асновы шпак.

Шылава. Назва магла ўзнікнуць ад латышкага silts (шылтэ) – цёплы. Лес акружае поле. Не дае разгуляцца ветру. Заўсёды зацішна.

Шуты. Назва ўтворана ад прозвішча ці мянушкі.

Юзэфава. Назва ўтворана ад распаўсюджанага імя Юзэф.

Юркава. Назва ўтворана ад прозвішча, вытворнага ад імені Юрый.

Ялоўка, Ялоўцы. Назва ўтворана ад беларускага слова яліна.

Забалоцце

На месцы, дзе цяпер раскінулася вёска Забалоцце, раней жыў пан. І было ў яго шмат парабкаў. У пана было шмат майстэрняў, некалькі кузняў, а яшчэ ён меў вялікія пашы і лугі. І вось аднойчы адзін парабак-пастушок зрубіў карову. Пан разгневаўся і выгнаў яго з вёскі. Пайшоў селянін, ішоў ці доўга, ці коратка, але вось на дарозе раскінулася балотца. І тады селянін вырашыў тут і застацца. Пабудоваў хату, разжыўся, было ў яго шмат дзетак і утварылася вёска за балотам – Забалоцце.

Зарамкова

*Ёсць у нас такое месца,
Зарамковым што завецца.
Тут убачыш, як заўжды,
Гуляюць рыбкі на дажджы.
Вунь трыснёг табе шапоча,
Рыбак выдаваць не хоча:
«Гэй, заядлы мой рыбак,
Пагуляй тут проста так,
Паглядзі, зірні наўкола,
Як па воднай гладзі колы
Рыбкі гоняць удалячынь.
Перашкод ты ім не чынь!
Ты зірні лепш на прасторы,
На палёў бясконцых моры,
На разлогі Зарамкова –
Ажывеш душой нанова!»
Не мінайце гэта месца,
Зарамковам што завецца,
Дзе сваволяць з дня ў дзень,
Гуляюць рыбкі па вадзе.*

Аня Баранчук, член літаратурна-краязнаўчага аб’яднання, вучаніца 5 класа в. Празарокі

СЛОЎНІК НАРОДНЫХ ГАВОРАК

*Мы ганарымся нашым дыялектам,
Каб мовы выткаць цуда–паясы.
І ззяюць словы, быццам дыяменты,
І вабяць непаўторнасцю красы.
Віталь Гарановіч*

Прадмова

Веска Празарокі–паселішча даўняе. У «Перапісе насельніцтва» 1905 года вёска ўпамінаецца як Празарокі (маёнтак) Мухіна, 57 жыхароў і Празарокі (вёска), 88 жыхароў. Празарокі ва ўсе часы былі культурным цэнтрам. Тут размяшчаліся тры культавыя ўстановы: касцёл, царква і сінагога. З даўніх часоў на празароцкай зямлі жылі людзі розных веравызнанняў: католікі, праваслаўныя, іўдзеі. Жылі дружна, усім хапала месца.

Кожны народ – гэта цэлы клас са сваімі заняткамі, традыцыямі, абрадамі, мовай. Яўрэі, напрыклад, трымалі крамы, іх налічвалася да Вялікай Айчыннай вайны 22, працавалі ў іх. Разнастайны склад насельніцтва мястэчка, яго заняткі зрабілі адбітак і на мову. З’явіліся новыя словы, тэрміны.

Празарокі доўгі час знаходзіліся пад уладай панскай Польшчы, потым нямецкая акупацыя, русіфікацыя. Гэта таксама зрабіла адбітак на асаблівасці мовы: шмат у нас запазычанняў з польскай, нямецкай, рускай мовы. Вялікае значэнне на асаблівасці мовы мае тэрытарыяльнае знаходжанне нашай вёскі. Мы адносімся да Паўночнага Падзвіння, што абумоўлівае свой адбітак на фарміраванне народных гаворак.

Жывая народная мова – невычэрпны скарб. Якімі фарбамі ён пераліваецца, якімі дыяментамі зіхаціць! Наш мясцовы дыялект шмат чым адрозніваецца ад іншых тэрытарыяльных мясцовых гаворак. Таму, пакуль ёсць яшчэ яго жывыя носьбіты, мы вырашылі сабраць і запісаць мясцовыя словы-дыялекты і аформіць іх у «Слоўнік мясцовых гаворак». Збіранне слоў мае на мэце не столькі задачы навуковага таварыства, але абумоўлена штодзённым клопатам пра вывучэнне нашай спадчыны.

Асаблівасці мясцовых гаворак

Значнае месца ў гаворках займае эмацыянальна – экспрэсіўная лексіка. Напрыклад: абшастаць – абрэзаць, і не проста абрэзаць, а па-дзікунску; ахнуць–ударыць, але не звычайна ўдарыць, а знячэўку і вельмі моцна. Багатая сінаміміка гаворак. Слова мыцца мае некалькі мясцовых сінонімаў: сцеляпнуцца, абдацца, ақунуцца, цялёпкацца, баніцца. Слова венік: галень, галянёк, дзяркач. Слова ўдарыць: выцяць, аперазаць, ахнуць, бахнуць.

Шмат якія словы тут надта трапныя, дакладныя, выключна яркія і выразныя. Часта мы кажам (і пішам): Нічога ў рот не бралі. Або: Абсалютна нічога

не елі. А ў гаворках пачуеш: Хоць да споведзі, або: Нашча сэрца.

Да найбольш яркіх дыялектных асаблівасцей гаворак нашай мясцовасці ў галіне фанетыкі трэба аднесці наступныя:

Яканне: бялет, ня быў, бяз лісця.

О на месцы А: робіць (замест рабіць), ходзіць.

Ць на канцы дзеясловаў 3-й асобы адз. ліку: ідзець, пішаць, чытаіць. Нямала ў гаворках арыгінальных і цікавых фразеалагізмаў.

Будова слоўніка

Словы ў слоўніку размешчаны ў алфавітным парадку. Значэнне дыялектных слоў растлумачана шляхам падбору адпаведнікаў літаратурнай мовы або тлумачыцца апісальна.

У слоўніку сабрана і растлумачана 245 слоў мясцовых гаворак вёскі Празарокі Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці. Работа па збору дыялектных слоў праводзілася з насельніцтвам старэйшай групы.

А

Аблахаць – аббегаць усе куткі, абшукаць усюды.

Аблівень – дождж, які замярзае на дрэвах, зямлі, будынках.

Абліваха – галалёд.

Адбахаць – адслужыць у войску, адпрацаваць на вахце.

Адгакаць – гл. Адбахаць.

Адстойнік – спецыяльная пасудзіна для раздзялення малака на смятану і адгон.

Акалот – першасна абабітыя снапы пшаніцы, жыта, ячменю.

Андуляцыя – завіўка.

Анэгды – некалі, калісьці.

Апаліць – дарэмна схадзіць.

Аперазаць – ударыць дзягай, дубцом.

Апона – пакрышка для веласіпеднага кола.

Апінія – рэпутацыя.

Апратаць – абмыць, абчысціць каго–небудзь (дзіця).

Апоўзлы – нягеглы, недагледжаны.

Апоўзлік – гл. Апоўзлы.

Асвер – калодзежны журавель.

Асқалёпак – кавалак, які адбіўся, адкалоўся ад дошкі, кружкі, міскі.

Атымалка – ануча, якой вымаюць з печы гаршкі.

Ахнуць – ударыць знянацку.

Ахрап’е – лісце і сцёблы буракоў, капусты, пустазелле з агароду для кармлення свіней, курэй, гусей, індыкоў.

Б

Бацян – бусел.

Балесць – хвароба эпілепія.

Баніцца – мыцца ў лазні.

Бахаць – стукаць у акно.

Бахур – дзіця, народжанае па–за шлюбам.

Біркулёз – хвароба туберкулёз.

Блотнік – абруч над колам веласіпеда.

Блюдак – невялікая талерачка з прыўзнятымі берагамі, на якую ставіцца кубак або шклянка. Тое ж, што і сподак.

Бойка – драўляная прылада для атрымання са смятаны масла.

Брыка – шырокія калёсы з драбінамі па баках для перавозкі сена, саломы.

Брысь – здаровы, чырванатвары чалавек.

Будзень – будні дзень.

Бурачковы – бардовы колер.

Бутвець – гніць ад сырасці.

Буяць – шырока, прыгожа разрастацца.

Бясстыднік (ца) – бессаромнік (ца).

В

Вайлак – валёнак.

Вайцяць – лаяць, выгаворваць.

Вандзэлак – клунак.

Вантраблянка – каўбаса з унутраных органаў: печані, сэрца, нырак, селязёнкі з дабаўленнем мяса і сала.

Вірлаты – чалавек з вялікімі вачыма.

Вісок – скроня.

Вундзіка – вунь там.

Вутка – качка.

Вуцяк – самец качкі, качар.

Выварацень – дрэва, вывернутае ветрам з каранямі.

Вылюднець – папрыгажэць, ператварыцца з брыдкага качаня.

Выпруціцца – памерці, здохнуць.

Выцацкаваць – выгадаваць, вырасціць, вылечыць, выпеставаць.

Вэль – галаўны ўбор для нявесты, вэлюм.

Г

Габэльчык – рубанак.

Галадамір – чалавек, які нічога не мае і не жадае мець, жыве за кошт іншых.

Галень – венік без лісця, якім мятуць панадворак.

Галька – камбінацыя.

Гарлаты – чалавек, які гучна размаўляе, крычыць.

Гвалтаваць – крычаць на чым свет стаіць.

Гіль – снягір.

Глухандзя – чалавек, які не дачуе.

Глушман – гл. Глухандзя.

Гнэнбіць – мучыць, караць.

Горкі – малы, малады (горкае дзіця).

Грахаводнік – грэшнік.

Гулёма – той, хто не хоча працаваць, а толькі пагульвае.

Д

Дабро – збожжа, зерне.

Дзела – справа.

Дзялка – участак.

Дзятлівіна – дзікая невялікая канюшына з беларужовымі кветкамі, якую вельмі ахвотна з’ядаюць жывёлы.

Дзяцінуха – курыца, якая выседзела і водзіць куранят.

Дохля – паморак жывёлы, птушак.

Драбіна – лесвіца.

Дравалька – дрывотня.

Дуйнічка – гаршчок для вырошчвання пакаёвых кветак.

Дэнка (днішка) – кухонная раздзелачная дошка.

Ё

Ёўня – няўтульная, запушчаная вялікая хата.

Ж

Жалетка – безрукаўка.

Жароўня – пасудзіна для тушэння бульбы, мяса.

Жарства – пясок з каменчыкамі, жвір.

Жаўгачка – хвароба жаўтуха.

Жудзіцца – смуткаваць.

Жывасіллю – наперакор супраціўленню, гвалтоўна.

З

Забрытаць – накінуць вярхоўку на рогі карове.

Завіванікі – тонкія пшонныя бліны з тварагом.

Закілзаць – зацугляць.

Замаркоціцца – засумаваць.

Заплюснуць – заплюшчыць.

Заядлы – упарты.

Зважыць – саступіць.

Злыдня – злыдзень.

Зністожыць – знішчыць.

Зыбка – бярозавая палка, якую прымацоўвалі да столі, а на канец падвешвалі люльку. Так калыхалі дзіця.

Зэдлік – невялікі нізенькі ўслончык.

І

Іллянішча – трава, якую косяць і сушаць пасля таго, як вырвуць лён.

Ігруша – груша.

Ісёнка – асенняе паліто.

К

Кавяла – кульгавы чалавек.

Казёнка – магазінная гарэлка.

Камы – бульбяная або бабовая каша.

Каптур – верх печы над прыпечкам, перад ляжанкай.

Капяшка – капа сена, саломы.

Карасіна – керасін.

Карэмісла – каромысел.

Кацап – чалавек, які нічога не мае, бядняк.

Качэлька – дзіцячы ложкачак з выгнутымі палазамі на ножках, каб калыхаць дзіця.

Кашарыць – старанна мыць, прыбіраць у хаце.

Квашаніна – халадзец.

Квяліць – даводзіць да слёз.

Кілбаса – каўбаса.

Клашаногі – крываногі.

Крывянка – каўбаса з крыві з дабаўленнем круп.

Крэска – рыска, паметка.

Кубельнік – мужчына з боку жаніха, які перавозіць пасаг нявесты.

Кудзеля – кавалак воўны або лёну, скручаны і прывязаны да прасніцы.

Кураводка – курыца, якая выседзела і водзіць куранят.

Куфайка – ватоўка.

Л

Ладада – ежа з узбітых з малаком і мукой яек, запечаных на масле.

Лакеркі – лакараваныя туплі.

Ламіна – няўклюд.

Ламцуг – ланцуг.

Лахудра – неахайная дзяўчына або жанчына.

Лёстачкі – ліслівыя словы.

Лупы – губы.

Лушчонік – арэх, які сам вываліўся з шапачкі.

Лындаць – нічога не рабіць.

Лысіць – абчэсваць бервяно.

Любовае – поснае мяса.

Люшка – металічны кружок або прамавугольк, якім закрываюць дымаход, каб не выходзіла цяпло.

Ляха – градка.

М

Магазіншчык – прадавец.

Мазок – кавалачак сала, якім падмазваюць патэльню, калі пякуць бліны.

Маканка – змешаны са смятанай тварог для макання бліноў.

Макатка – вышиванка, якую вешаюць у рамцы на сцяну.

Марцыклет – матацыкл.

Маслянка – юшка пасля збівання масла.

Махляр – ашуканец.

Мачонік – грыб, які марынуюць вымочваннем.

Места – месца.

Мінтрэга – трывога, неспакой.

Мліва – зерне, якое трэба змалоць.

Мятлік – матылёк.

Н

Набікрэнь – набок.

Набрыдзь – той, хто прыйшоў невядома адкуль.

Нагуляць – зацяжарыць без шлюбу.

Надукаваць – навучыць.

Надозіркам – спадцішка.

Наказаць – паведаміць.

Напарстак – напёрстак.

Напрамкі – напрамую.

Нацялёскацца – пад’есці.

Недалэнга – недарэка.

Не стыкацца – ніколі не бываць.

П

Пабрацца – пажаніцца.

Паганяць – акучыць (бульбу).

Падвячорак – ежа паміж абедам і вячэрай.

Паджога – трэскі для падпальвання дроў у печы.

Паднябенне – нёба.

Паземкі – суніцы.

Пазіваць – пазяхаць.

Патруха – дробныя астаткі сена, саломы.

Пацыркаць – падаіць (карову).

Пашчэнкі – сківіцы.

Піскляты – кураняты.

Пісяжыць – біць так, каб аставаліся пісягі.

Пляйстрачкі – невялікія тоненькія кавалачкі хлеба, сала, каўбасы.

Пожэг – палка.

Полацак – Полацк.

Полцыя – кавалак (сала).

Пражонка – ежа на Каляды: На дно чыгунка клалі кавалкі сала, потым скабкі і каўбасу. Усё ставілі ў жар і пражылі (тушылі).

Прымака – прымак.

Прыпірышча – месца (толькі тут).

Пятух – певень.

Р

Радоўка – чарга.

Радзіха – жанчына, якая раджае дзіця.

Развудрыць – раздурыць, разбэсціць.

Раскол – хуліган, распуснік.

Раўгена – квас, прыгатаваны на аснове жытняй мукі.

Ровар – веласіпед.

Рулі – посная першая страва на аснове вады ці раўгені з дабаўленнем хлеба, солі і цыбулі.

Рэзка – сячкаря.

Рэзь – здробненае запаранае сена, салома.

Радзіва – радыё.

С

Сачык – верхняе жаночае адзенне накшталт пінжака.

Сігалетка – сёлетняя цялушка.

Склют – худы, схварэлы чалавек.

Скупіндзяй – скупы чалавек.

Службовік – 1. Трохлітровы слоік. 2. Стограмовая чарка.

Смуроднік – чорныя парэчкі.

Снігоўцы – гумовыя чаравікі, якія ў непагадзь абувалі на туплі.

Стаёлка – стол-крэсла для дзіця да года.

Стаеннік – конь, на якім не працуюць, стаіць у стайні.

Стажарка – будыніна для сена на слупах з пад’ёмнай страхой.

Станік – бюстгальтар.

Сушонік – падбярэзавік, абабак.

Сядун – дзіця, якое позна пачынае хадзіць.

Т

Тамака – там.

Тарбэчнік – жабрак.

Тофель – таполя.

Трускалкі – клубніцы.

Тутака – тут.

У

Улехцы – без ношы.

Упоўзіны – напаселле.

Упрочки – сысці з дому невядома куды.

Урабіцца – закончыць работу.

Усеяцца – закончыць сяўбу.

Усядно – усё роўна.

Ушушкаць – вельмі цёпла апрануць.

Ф

Фанар – ліхтар.

Фейчар – фельчар.

Фуфайка – ватоўка.

Філёнкі – створкі ў дзвярах.

Х

Хатуль – звязак рэчаў.

Хаўруснік – падзельнік.

Хаяць – высмейваць.

Хрэснік – хросны сын.

Худоба – вельмі худы.

Ц

Цвек – цвік.

Цверазілаўка – выцвярэзнік.

Цвічыць – муштраваць, прывучаць.

Цопнуць – схпіць.

Цукротка – маргарытка.

Цурубалкі – маленькія кавалачкі.

Цюпка – ежа з кіслага малака з накрышаным у яго хлебам ці батонам.

Цялёпкацца – вельмі доўга мыцца.

Ч

Чарано – ляжанка на печы.

Чарэп’е – пабіты посуд.

Чаўпсці – гаварыць абы-што.

Чужнік – чужынец.

Ш

Шалупкі – адходы пасля абрэзкі бульбы, яблыкаў.

Шаржан – хуліганісты, распусны хлопец.

Шарсцень – шэршань.

Шафэчка – шафка для кухоннага начыння.

Швіва – тое, што трэба пашыць.

Швэндацца – хадзіць абы-дзе.

Школіць – караць.

Шлюндра (хлюндра) – неахайная, распусная жанчына.

Шматок – кавалачак тканіны.

Шмыкнуць – незаўважна ўцячы.

Шыпка – хутка.

Ю

Юргіня – вяргіні.

Я

Ядленец – ядловец.

Ялчаць – рабіцца горкім (пра сала, масла).

Ясік – маленькая падушачка, якую кладуць на вялікія.

Ятроўкі – жонкі братоў.

«ЁСЦЬ НА КАРЦЕ МАЁЙ БЕЛАРУСІ...»

Вольга Шынкарэнка

Неаспрэчна тое, што да асэнсавання ўсяго агульназначнага і нават касмічнага, да спасціжэння філасофіі быцця кожны чалавек, а тым больш творца, прыходзіць праз еднасць са сваімі каранямі, роднай зямлёй, любоў да бацькаўшчыны, нацыянальную гістарычную памяць. Гэта значыць, праз сваё і сябе. У слушнасці гэтага сцвярджэння асабліва пераконвае знаёмства з літаратурна-мастацкай спадчынай і сённяшнімі здабыткамі прадстаўнікоў асобных рэгіёнаў нашага краю. Пры ўсёй «беларускасці» кожны куток Айчыны па-свойму адметны і багаты талентамі. Да прыкладу, калі ўзяць толькі другую палову XX стагоддзя, то, заведама абмежаваўшыся пералікам асобных прозвішчаў шырока вядомых мастакоў слова, можна ўгадаць, што найбольш ярка тую ж Гомельшчыну прадстаўляюць Іван Мележ і Іван Шамякін, Барыс Сачанка, Анатоль Сыс; Магілёўшчыну – Аркадзь Куляшоў, Аляксей Пысін, Міхась Стральцоў, Іван Чыгрынаў; Міншчыну – Сяргей Дзяргай, Васіль Вітка, Максім Танк; Гродзеншчыну – Ларыса Геніюш, Янка Брыль, Вячаслаў Адамчык; Брэстчыну – Мікола Рудкоўскі, Яўгенія Янішчыц, Ніна Мацяш; Віцебшчыну – Васіль Быкаў, Уладзімір Караткевіч, Янка Сіпакоў. У сваю чаргу, у кожным раёне кожнай з пералічаных абласцей без асаблівых цяжкасцей можна адшукаць яшчэ шмат іншых прозвішчаў таленавітых людзей, якія шчыра шануюцца землякамі і з’яўляюцца гонарам свайго краю.

Сярод прыгожых і шмат у чым адметных месцаў блакітнавокай Віцебшчыны найбольш вылучаецца азёрна-баравая Глыбоччына, якая ў 2012 годзе заслужыла ганаровае права быць сталіцай Дня беларускага пісьменства. Зямля гэта здаўна асвечаная шматлікімі рэлігійнымі святынямі і духам беларускасці. У розныя часы пра яе гісторыю, ландшафт, шматлікія дарогі-шляхі, архітэктурныя помнікі, мастацкія здабыткі, народную культуру і фальклорную спадчыну, слаўных людзей пісалі Вацлаў Ластоўскі, Язэп Драздовіч, Міхась Машара, Яраслаў Пархута, апантаная краянаўца і літаратары Уладзімір Скрабатун, Рыгор Шарыпкін, Іван Волкаў і многія іншыя. Без усякіх сумненняў трэба прызнаць, што прадстаўнікі Глыбоччыны ў самых розных сферах дзейнасці аб’ектыўна заслугоўвалі і заслугоўваюць такой пільнай даследчыцкай увагі.

Мікалай Максімавіч Мінскі (1855–1937; сапр. Віленкін) – рускі пісьменнік. Нарадзіўся ў Глыбокім. У 1879 г. скончыў юрыдычны факультэт Пецябургу-

скага ўніверсітэта. Пісаў паэзію і прозу. У 1883 г. цензурай быў знішчаны яго дэбютны зборнік вершаў. Выступіў з першай у Расіі дэкларацыяй дэкадэнтаў «Старадаўняе спрэчка». Там жа, у Пецябургу, выдаў газету «Новая жизнь», дзе надрукаваў «Гімн рабочых», зрабіў кароткі пераклад «Інтэрнацыяналу». Як рэдактар абвінавачваўся ў закліку да звяржэння існуючага ладу і арыштоўваўся. Пасля адбыцця турэмнага тэрміну выяхаў за межы Расіі. Некаторы час пасля рэвалюцыі 1917 г. працаваў у савецкім паўпрэдстве. У розныя гады месцамі пражывання для яго станавіліся Берлін, Лондан, Парыж.

Менавіта ў Парыжы М. Мінскі напіша драматычную трылогію: «Жалезны прывід» (1909), «Малая спакуса» (1910), «Хаос» (1912). Варта адзначыць таксама поспехі пісьменніка як перакладчыка («Іліяда» Гамера, творы Г. Флабера, П. Верлена, Дж. Байрана, П. Шэлі). У апошнія гады жыцця адышоў ад літаратурнай творчасці. Пахаваны М. Мінскі ў Парыжы.

Ігнат Цярэнцьевіч Буйніцкі (1861–1917) – стваральнік беларускага нацыянальнага прафесійнага тэатра, арганізатар аматарскіх гурткоў, акцёр і рэжысёр. Ідасення біяграфія гэтага тэатральнага дзеяча застаецца скупой на звесткі. Вядома, што ён нарадзіўся у фальварку Палівачы Празароцкай воласці (цяпер Глыбоцкі раён) у сям’і дробнага шляхціца гербу «Лебедзь». Скончыў Рыжскае землярна-таксатарскае вучылішча, вучыўся ў прыватнай Віленскай драматычнай студыі, працаваў каморнікам у розных мясцінах Беларусі, а пасля працы знаёміўся з жыццём сялян, запісваў песні, танцы, замалёўваў узоры народных строяў і арнаментаў.

А пачаў тэатральную дзейнасць І. Буйніцкі з правядзення беларускіх вечарынак яшчэ ў сваім фальварку. У 1907 г. у Палівачах, што месціліся каля Празарокаў, ён заснаваў самадзейны тэатр, які даваў канцэрты і спектаклі ў навакольных вёсках. Дарэчы, у Празароках І. Буйніцкі арганізаваў крэдытнае таварыства, дзе сяляне пад невялікі працэнт маглі атрымаць пазыку. Ад першага шлюбу з Вандай Бржазоўскай меў тры дачкі. Пасля смерці жонкі ўступіў у другі шлюб з Марыяй Аношка, у якім нарадзілася яшчэ адна дачка. У 1917 г. І. Буйніцкі адправіўся на Заходні фронт, служыў ў Маладзечне. Існуюць розныя версіі адносна смерці Ігната Цярэнцьевіча. У 1975 г. перапахаваны на цэнтральнай плошчы ў в. Празарокі Глыбоцкага раёна.

12 лютага 1910 г. рэдакцыя «Нашай Нівы» запрашае тэатр Буйніцкага прыняць удзел у прадстаўленні,

якое ўвайшло ў гісторыю пад назвай «Першая беларуская вечарынка ў Вільні». Сапраўдны трыумф трупы замацавала выступленне на этнаграфічным вечары ў гонар культам народаў Паўночна-Заходняга краю 22 лютага 1910 г. З гэтага часу купалаўскі верш «А хто там ідзе?» з напісанай да яго музыкай польскага кампазітара Л. М. Рагоўскага стане неафіцыйным гімнам трупы. У канцы лета 1910 г. І. Буйніцкі нарэшце атрымлівае ад губернскіх уладаў дазвол на гастролі тэатра па Беларусі (Мінск, Слуцк, Полацк, Дзісна, Свянцянны, Паставы, Нясвіж, Ляхавічы, Капыль, Клецк і інш.). Пазней калектыў здолее скарыць Пецябургу, Вільню, Варшаву. Прычым І. Буйніцкі не толькі падтрымліваў тэатр уласнымі сродкамі, але і большасць спектакляў ставіў самастойна. У рэпертуары трупы налічваліся шматлікія народныя песні («Дуда-весьляха», «Ах ты дзьмі», «Падушачка», «За гарамі, за лясамі», «Ох ты дуб», «Прыляцелі гусі», «Ды куды ж ты, дуб зялёны» і інш.) і больш за дзясятка танцаў «Лявоніха», «Юрка», «Верабей», «Мяцеліца», «Гняваш», «Мельнік», «Антошка», «Чобат», «Качан», «Чабор», «Полька» і інш., што выконваліся пад гране цымбалаў, скрыпкі, дуды, дэкламаваліся вершы і проза. У пастаноўцы І. Буйніцкага артыстамі выконваліся таксама невялікія сцэнікі, п’есы «Па рэвізіі» і «Пашыліся ў дурні» М. Крапіўніцкага, «Хам» і «У зімовы вечар» Э. Ажэшкі, «Міхалка» братоў Далейскіх, «Сватанне» А. Чэхава, «Модны шляхцюк» К. Каганца, творы Янкі Купалы, Альберта Паўловіча і інш. Трэба ўлічваць, што з-за беларускамоўнасці рэпертуару тэатру часта даводзілася пераадольваць прыдзіркі цензуры і ўлады і нават забарону на выступленні. Па гэтай прычыне, а таксама з-за матэрыяльных цяжкасцей дзейнасць тэатра хутка была спыненая (1913). Першая сусветная вайна перашкодзіла І. Буйніцкаму стварыць новую трупу. І толькі ў пачатку 1917 г. па яго ініцыятыве ў Мінску было створана Першае беларускае таварыства драмы і камедыі, што дало жыццё Нацыянальнаму акадэмічнаму драматычнаму тэатру імя Якуба Коласа.

Многія ўдзячныя сучаснікі і наступнікі прысвяцілі І. Буйніцкаму свае творы. Сярод іх – Янка Купала, Змітрок Бядуля, Антон Бялёвіч, Пятрусь Макаль, Уладзімір Караткевіч, Віталь Гарановіч, Навум Гальпяровіч, Алесь Жыгуноў, Ірына Жарнасек і інш. У в. Празарокі Глыбоцкага раёна ў будынку сярэдняй школы створаны музей заснавальніка беларускага тэатра (адкрыты ў 1982 г.) з вялікай колькасцю цікавых экспанатаў і ўспамінамі мясцовых старажылаў. У скверы на магіле Ігната Буйніцкага ўстаноўлены помнік скульптара І. Міско, архітэктара М. Бурдзіна. Мастак Я. Ціхановіч у 1983 г. намаляваў партрэт гэтага вядомага беларускага патрыёта і дзеяча. У Мінску, Маладзечне, Глыбокім ў яго гонар названы вуліцы. У 1992 – 2009 гг. акцёрам ў галіне тэатральнага мастацтва прысуджалася Рэспубліканская тэатральная прэмія імя Ігната Буйніцкага. У 2007 г. выпушчаны канверт з арыгінальнай паштовай мар-

кай у гонар 100-годдзя з часу стварэння першага тэатра ў Беларусі пад кіраўніцтвам Ігната Буйніцкага.

Да юбілею знакамітага адраджэнца 16 жніўня 2011 г. Нацыянальны банк Рэспублікі Беларусь увёў у абарачэнне памятныя манеты «І. Буйніцкі. 150 гадоў». Супрацоўнікі гісторыка-этнаграфічнага музея в. Празарокі падрыхтавалі юбілейную выставу «Ён славу Першага здабыў...», а таксама краязнаўчую экскурсію «Вандроўка да дзядзькі Ігната» па маршруту Глыбокае – Пліса – Прошкава – Празарокі. Акрамя гэтага, 15 верасня 2011 г. у Дзяржаўным музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры ў Мінску была наладжана «Беларуская вечарына ў стылі Ігната Буйніцкага». Думаецца, што і надалей памяць пра гэтага годнага сына Глыбоцкай зямлі будзе ашчадна захоўвацца не толькі ўдзячнымі землякамі, але і ўсімі беларусамі.

Вацлаў Юстынавіч Ластоўскі (1883–1938; псеўданімы і крыптанімы: Власт, Wlast, Юры Верашчака, Ласт, В. Ласт., Уласт, Арцём Музыка, Пагашчанін, Сваяк, Ю. Сулімірскі, Veritatis, Miles, Peregrinus, В. В., В. Л., В. Л-скі, В-т і інш.) – беларускі пісьменнік, гісторык, літаратуразнавец і этнограф, грамадскі і палітычны дзеяч. Нарадзіўся ў засценку Калеснікі Задарожскай парафіі Дзісенскага павета Віленскай губерні (да 1982 г. хутар у Пліскім сельсавеце Глыбоцкага раёна) у сям’і мяшчан Юстына і Ганны.

Першыя веды атрымаў дома, затым вучыўся ў Старапагошскай школе (1892–1894). Паводле некаторых звестак, займаўся ў Дзісенскай павятовай вучэльні, але ці скончыў яе, невядома. Адно пэўна: нават пры адсутнасці атэстата, а менавіта гэты факт не дазволіць яму паступіць у ВНУ, гэты акрылены высокімі марамі чалавек будзе заўжды займацца самаадукацыяй, старанна дбаць пра пашырэнне ведаў, рухацца наперад. Вось і тады, калі яму ўдалося трапіць Пецябургу, найбуйнейшы цэнтр культуры не толькі рускага, але і многіх іншых народаў, ён уладкоўваецца на пасаду бібліятэкара прыватнай студэнцкай бібліятэкі, шмат чытае і пры магчымасці наведвае лекцыі слаўных прафесараў ва ўніверсітэце.

У 1902 г. В. Ластоўскі становіцца сябрам Польскай сацыялістычнай партыі Літвы і Беларусі. Летам 1903 г., пасля шлюбу з Марыяй Іваноўскай (Іванаўскай-тэ), пазней вядомай літоўскай пісьменніцай, малядыя нейкі час жылі на малой радзіме жонкі, затым у Рызе. У сакавіку 1909 г. В. Ластоўскі запрошаны ў Вільню на пасаду сакратара рэдакцыі «Нашай Нівы». Тут ён знаёміцца з выдаўцом А. Уласавым, братамі Луцкевічамі, С. Палуянам, тут пачынаецца яго сталая літаратурная праца, а ў 1911 г. у Вільні адбудзецца незабыўная сустрэча з М. Багдановічам, якому ён дапаможа выдаць зборнік «Вянок».

Пасля таго як летам 1915 г. выданне «Нашай Нівы» было забаронена, В. Ластоўскі ўзначальвае віленскую беларускую газету «Гоман», а заадно вучыцца выжываць і разбірацца ў палітыцы ў гады кайзераўскай

акупацыі, становіцца членам арганізацыі «Сувязь незалежнасці і непадзельнасці Беларусі». Ідэю самастойнасці Радзімы ў яе этнаграфічных межах, як і іншыя перадавыя беларускія дзеячы таго часу, В. Ластоўскі адстойваў заўжды. 23 сакавіка 1918 г. ён прыязджае ў Мінск, удзельнічае ў гістарычным пасяджэнні Рады БНР, на якім раніцай 25 сакавіка была абвешчана незалежнасць Беларускай Народнай Рэспублікі. У кастрычніку 1918 г. В. Ластоўскі выдаў першы і адзіны нумар часопіса «Крывічанін» з «Памятнікам» М. Багдановіча на першай старонцы. У 1919–1923 гг. займае пасаду прэм’ер-міністра БНР, наведвае з дыпламатычнымі місіямі многія краіны, актыўна змагаецца за правы беларускага народа. Уваходзячы у «Камітэт 400-летняга юбілею беларускага друку: 1525–1925», В. Ластоўскі піша першае грунтоўнае даследаванне, прысвечанае Ф. Скарыне.

У 1927 г. ужо як экс-прэм’ер БНР В. Ластоўскі эмігрыруе з Літвы ў Мінск, што не магло не наблізіць трагічны фінал жыццёвага шляху гэтага апантанага ідэяй нацыянальнай незалежнасці дзеяча. А пакуль ён працуе дырэктарам Беларускага дзяржаўнага музея, загадчыкам кафедры этнаграфіі Інбелкульта. Пад яго кіраўніцтвам паспяхова здзяйсняўся збор і даследаванне даўніны. У прыватнасці, быў адшуканы і перавезены ў Мінск крыж Ефрасінні Полацкай. У 1928 г. В. Ластоўскі становіцца акадэмікам і сакратаром Беларускай АН. Ды толькі 20 лістапада 1929 г. ён ужо быў вызвалены з гэтай пасады, а 21 ліпеня 1930 г. арыштаваны ДПУ БССР па справе «Саюза вызвалення Беларусі». 10 красавіка 1931 г. пазбаўленага звання акадэміка В. Ластоўскага высылаюць на 5 гадоў у Саратаў. Тут, пры апошнім жыццёвым шчаслівым збегу абставін, ён апынаецца ў сваім любімым кніжным асяроддзі, працуе загадчыкам аддзела рэдкіх рукапісаў бібліятэкі мясцовага ўніверсітэта. 20 жніўня 1937 г. В. Ластоўскага паўторна арыштоўваюць і 23 студзеня 1938 г. расстрэльваюць «як агента польскай разведкі і ўдзельніка нацыянал-фашысцкай арганізацыі». Згодна з парадкам прыгавораў В. Ластоўскі быў рэабілітаваны ў 1958 г. і 1988 г. У 1990 г. ён быў адноўлены ў званні акадэміка АН Беларусі.

А некалі пачыналася ўсё так шматабяцальна. 19 лістапада 1909 г. у «Нашай Ніве» было надрукавана прысвечанае няпростай чалавечай долі філасофскае апавяданне-абразок В. Ластоўскага «Нарадзіны». Ужо ў наступным нумары газеты ўбачыла свет яго замалёўка «Зайчык», што заслужана заняла пачэснае месца каля першавытокаў не толькі нацыянальнай дзіцячай літаратуры, але і ўсёй лірычнай прозы XX стагоддзя. Пазней пісьменнік прысвеціць малым і дарослым чытачам казкі «Князь Барыс і чорт», «Дзед і ўнук», «Певень і гуся», «Буж куртаты і мужык багаты», іншыя па жанравых адзнаках творы. Так, у апавяданні «Лебядзіная песня» (1910) перад намі прадстае гісторыя лёсу селяніна Рыгора

Лежні, што вымушаны адбываць службу ў Піцеры. У рэшце рэшт герой, ужо шмат гадоў працуючы пасля службы дворнікам, змірыцца з гарадскім жыццём. Хіба толькі гучанне скрыпкі ды песенныя дзявочыя галасы расхвалююць яго сэрца. Ды яшчэ нямы крык-папярэджанне маці на самым парозе смерці, калі Рыгор трапляе пад колы карэты. У гэты ж час публікуюцца многія іншыя апавяданні В. Ластоўскага («Слёзы», «Апаўшыя лісці», «Ёсць боль», «Краскі», «Мары» і інш). М. Багдановіч належным чынам ацаніў іх высокія мастацкія вартасці і назваў «сумную паэтычнасць» лепшай адзнакай прозы пісьменніка. Больш буйны эпічны твор В. Ластоўскага – аповесць «Прыгоды Панаса і Тараса» (1912) – выйшла ў свет пад псеўданімам Арцём Музыка. Яе героі – жыхары адной з вёсак Піншчыны – жадаюць паназіраць за вясковым ладам, мовай і звычаямі беларусаў іншых абласцей, узамен узнагародваючы гаспадароў за іх гасціннасць і адкрытасць мудрымі парадамі, павучальнымі і смешнымі гісторыямі.

Нельга не заўважыць тое, што ўжо ў сваёй ранняй прозе В. Ластоўскі аддае перавагу распрацоўцы гістарычнай тэматыкі. Дастаткова ўзгадаць такія творы пісьменніка, як «Разбойнік» (1913), «Князьёўна Рагнеда» (1916), «Каменная труна» (1917), «Векавечная мяжа» (1917), «Бяздоннае багацце» (1918), «Паншчына» (1919), «Мікалай Галубовіч» (1922), «Часы былі трывожныя» (1924), «Троцкі замак» (1924) і інш.

Уяўляецца мэтазгодным ўдакладніць, што зварот да мінуўшчыны, прыкметны інтарэс да яе праз пераважнае асэнсаванне фальклорна-этнаграфічнай спадчыны назіраўся ў айчынным літаратуры ўжо ў прозе і паэзіі Я. Чачота, Я. Баршчэўскага, В. Дуніна-Марцінкевіча, К. Каганца, М. Гарэцкага, З. Бядулі, М. Багдановіча, Я. Купалы, Я. Коласа. Менавіта яны звярнулі ўвагу на праблемы этнакультурнай і нацыянальнай ідэнтыфікацыі, ментальнасці беларусаў праз кантамінацыю ў сваіх творах вуснапаэтычнага і ўласна літаратурнага пачаткаў. Гэтак жа доказна пераконвае ў гэтым і мастацкая спадчына В. Ластоўскага, ідэйна-мастацкі аналіз якой дае магчымасць прасачыць паступовасць і арганічнасць вырасцання гістарычнага жанру з фальклорна-эпічных формаў. Прычым легендарна-казачная аснова, разная міфапаэтычная традыцыя не перашкаджаюць аўтару ў выкарыстанні дакументаў, ханікальна-летапісных звестак. Свядома абраны шлях нікім не стаптаных сцежак прынёс творцу дар плёну ў выглядзе арыгінальнага і багатага ідэйна-мастацкімі магчымасцямі гістарычна-філасофскага жанру, арганічна блізкага яго эстэтычнаму крэда, жаданню пісаць «чарамі мінуўшчыны», «слязьмі душы». Даводзіцца шкадаваць, што наробленае пісьменнікам у гэтай і іншых мастацкіх формах да з’яўлення У. Караткевіча не мела арганічнага працягу, надоўга застаючыся ў ценю неспрыяльных абставін. Таму сцверджанне пра тое, што ўласна гістарычны жанр у

беларускай прозе пачынае сваё існаванне з незакончаных раманаў Б. Мікуліча і Я. Дылы, мусіць быць перагледжана. Нібы падмацоўваючы правільнасць пошукаў аўтара «Беларусі ў фантастычных апавяданнях», В. Ластоўскі ў першай чвэрці новага стагоддзя ў сваім «Цмоку» сцвярджае: «Пра наске ў кнігах не пішуць. Аб гэтым пытай не кнігі, а людзей ведных, то і дазнаешся. О, многа можна дазнацца пра ўсякае наске, але не з кніг толькі...» [Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы / В. Ластоўскі. – Мн.: Бел.кнігазбор, 1997. – С. 136].

Нягледзячы на тое, што легендарна-казачны пачатак і зараз складае адну з вызначальных адзнак адметнага гістарычнага мастацкага жанру, нельга не заўважыць у яго развіцці пераважнай арыентацыі на дакументы, факты, ханікальна-летапісныя звесткі. Тэндэнцыю да дакладнасці В. Ластоўскі ў «Крыху разрозненых выпісках з мінуўшых дзён» аргументуе наступным чынам: «Гісторыя – гэта такая пані, каторая любіць праўду сказаць кожнаму ў вочы, не зважаючы ні на стан, ні на становішча зацікавіўшай яе асобы. Мала што горкае слова выкіне ў вочы, але яшчэ не раз і запіша, а ўжо ж вядома і з прыказкі -- што напісана прамом – не высечаш тапаром. Запісанае прамом перажывае вякі і торкае праўдай, як пальцам у вочы, маўляў, бач, глядзі, як было на свеце ў даўнія часы, павучайся і ведай праўду...» [Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы. – С. 110].

Прыведзеныя выказванні пісьменніка пры іх знешняй супрацьлегласці зусім не адмаўляюць адно аднаго, бо ўтрымліваюць у сваёй сутнасці адпаведнасць двум асноўным шляхам развіцця мастацтва слова – фальклорнаму і ўласна літаратурнаму. Як на пачатку станаўлення беларуская проза імкнулася «атрымаць зыходную мадэль нацыянальных формаў» «...у нацыянальным духу і стылі» [Яскевіч, А. Сумежжа: Мова, пераклад, вытокі прозы / А. Яскевіч. – Мн.: Маст. літ., 1994. – С. 201], ідучы да яе праз сінкрэтызм вусна-паэтычнай і ўласна кніжнай традыцыі, так і нашмат пазней гістарычны жанр у пошуках плёну аднолькава арыентуецца на разнастайныя здабыткі двух акрэсленых вышэй кірункаў.

Ажывіць «мінулыя вякі ў казках, легендах і фантазіях» [Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы. – С. 48] аўтар ставіць за мэту ў невялікай аповесці «Лабірынты» (1923). Прыгодніцкая сюжэтная інтрыга і рамантычны стыль твора досыць адчувальна нагадваюць манеру блізкага нам аўтара «Дзікага палявання караля Стаха» і «Чорнага замка Альшанскага». Прасторава-часавыя зрухі ў фэбуле твора, незвычайныя здольнасці героя-апавядальніка суіснаваць у мінулым і сучасным, свабодна пераадоўваць іх межы, трансфармацыя рэальнасці ў фантастычнае блуканне па старажытных лабірынтах абумоўлены найперш аўтарскай задумай быць самабытным у літаратурных пошуках. У сваёй гісторыка-фантастычнай аповесці «Лабірынты», якую

можна лічыць першым фантастычным творам у беларускай літаратуры, пісьменнік, як ужо было слухна заўважана навукоўцамі, «прадэманстраваў здольнасць вызначыць не толькі геаграфічныя, але і гістарычныя каардынаты Бацькаўшчыны, разабрацца ў яе складаных, часам трагічных пуцявінах-лабірынтах» [Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. / рэдкал.: У. Гніламёдаў, В. Жураўлёў, В. Зуёнак [і інш.]. – Мн.: Беларуская навука. – Т. 1: 1901 – 1920 гг. – 1999. – 583 с. – С. 436].

У адным з невялікіх вершаў Ластоўскі-паэт, а ўсяго ім было напісана каля 40 лірычных твораў, прызнаецца:

*Формаў трупехлых я вораг дасконны,
сцежак стаптаных не зношу тварэнні;
новым імкненням даць новыя формы,
новыя словы і дум выражэнне
стаўлю я мэтай*

[Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы. – С. 209].

Акрамя таго, для «неадменнага сакратара Адраджэння» (паводле Я. Янушкевіча) немалаважнае значэнне мела магчымасць ажывіць напаўлегендарныя звесткі з гісторыі Полаччыны, надзвычай сугучныя адраджэнскай Беларусі пачатку XX стагоддзя. У апісаных ім таямнічых падземных сутарэннях захоўваецца найбагацейшая бібліятэка з візантыйскімі ханографамі, рукапісамі Кірылы і Мефодзія, падрыхтаваным самой кніжніцай Ефрасінняй полацкім летапісам. Пры гэтым пісьменнік узаўяляе касмаганічныя міфы, даводзіць высокі ўзровень астранамічных ведаў нашых продкаў, асабліва яцвягаў, разважае пра ранейшыя вераванні і іх сімваліку, а таксама гісторыю і права старажытнага Рыма. І ўсё ж відавочна, што В. Ластоўскага хвалюе не толькі гібель цывілізацыі этрускаў, але найперш заняпад культуры ўласнай нацыі пад уціскам чужаземнага. Найбольшым клопатам для праяіка з’яўляецца не рымскае права, а яго справядлівасць і дзейнасць на радзіме. Аўтар перакананы, што зладзённасць гэтага пытання не паменшыцца, «пакуль кожны народ не станецца гаспадаром у сваім краі, пакуль кожны, хто палівае сваім потам загон, не будзе праўным, прызнаным і ўсвечаным правам яго валадаром» [Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы. – С. 68].

Яшчэ раз асацыяцыю з У. Караткевічам, дакладнай, з яго эсэ «Званы ў прадоннях азёр», выклікае аповесць праз згадку ў ёй легенды аб існаванні падземных гарадоў з цэрквамі і манастырамі, у якіх працягваецца, нібы застыўшы, ранейшае, і абавязкова светлае, жыццё. Часта можна пачуць з глыбіні дзіўныя спевы, што хвалююць і зачароўваюць. Гэтак жа прыцягваюць увагу аўтарскія развагі пра чудадзейныя элементы гетын і крывін, з дапамогай якіх вырашаюцца геранталагічныя, сацыяльна-эканамічныя і экалагічныя пытанні, а дылема чалавечай смерці і неўміручасці канчаткова здымаецца.

Трэба ўдакладніць, што неверагоднае, як бы пацвярджаючы загадкавасць, таямнічасць гісторыі, размаітасць яе светацэнняў, пануе не толькі ў звязаных з мінулым снах-фантазіях галоўнага героя. Яно працягваецца і пасля яго абуджэння. Перажытае ў лабірынтах у рэчаіснасці змяняецца новай сустрэчай з уваскрэслым Падземным чалавекам, знаўцам «розных фантастычных легенд аб падзямельных ходах і дзівах, скрытых у іх, якія ён умеў апавядаць з паражучым рэалізмам» [Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы. – С. 49]. Гэта ад яго атрымае герой запрашэнне на імяніны да аматара-археолага Івана Іванавіча, які, згодна з газетнай інфармацыяй, памрэ ў гэты дзень. Сам жа апавядальнік вернецца дадому ў Вільню, выкліканы невядома кім адпраўленай тэлеграмай. Як бачым, колькасць загадак з набліжэннем развязкі ў творы не меншыцца. Яго сюжэтныя лабірынты становяцца яшчэ больш забытымі і прыцягальнымі. А гэта сведчыць, што свядома абраны шлях нікім не стаптаных сцежак прынёс В. Ластоўскаму дар плёну ў выглядзе арыгінальнага і багатага ідэйна-мастацкімі магчымасцямі гісторыка-філасофскага жанру, арганічна блізкага яго эстэтычнаму крэда:

*...сардэчнаю тугой,
мілюючай душой,
зямлі апарамі
і чарамі
мінуўшчыны
свой твор вяршы,
слязьмі душы
пішы!*

[Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы. – С. 223]

У апавяданні В. Ластоўскага «Прывід» (1910) гісторыя прадстае перад «тутэйшым» Ігнатам у вобразе самой багіні, якая нагадвае яму: «Вашы прадзеды волю любілі, уміралі, пазбаўленыя волі, з іменем народа роду свайго і зямлі сваёй на вуснах» [Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы. – С. 94]. Заўважыўшы ў нашчадку некалі мужага народа шмат рабскага, багіня спрабуе прабіцца да яго памяці, прымусіць успомніць імя і абудзіцца ад скоранасці.

Раніца мінулага стагоддзя, калі пісаўся нагаданы твор, змянілася надыходам новага, а мы так і не навучыліся памятаць. І ўжо не з гонарам за сваё паходжанне, а з горкім сумам за няспраўджанасць нацыянальных ідэалаў успрымаюцца наступныя радкі пісьменніка:

*О, Крыўская зямля!
О, волатаў нашчадкі!..*

[Ластоўскі, Вацлаў. Выбраныя творы. – С. 225]

Тым больш выклікае захапленне зробленае ў літаратуры адным з лепшых у беларускай гісторыі крывічоў. Зрэшты, гэтаксама як і некаторымі іншымі яго паплечнікамі.

У 1920-я гг. В. Ластоўскі раскрывае сябе як мемуарыст. Светлай настраёвасцю і рэгіянальным каларытам прывабліваюць успаміны пісьменніка пра беларускае мястэчка канца XIX стагоддзя. з яго адметнымі звычаямі, згадкі пра ўласнае маленства і вучобу ў творах «Старабеларуская вясковая школа», «Успаміны з нядаўняй мінуўшчыны». Ёсць у спадчыне В. Ластоўскага «Мае ўспаміны аб М. Багдановічу», «Успаміны пра Янку Купалу». Слынная асоба беларускага першадрукара, акрамя публіцыстыкі, раскрываецца пісьменнікам ў драматычным абразку «Адзінокі» («эпізод з жыцця Ф. Скарыны»). Трэба адзначыць і поспехі В. Ластоўскага ў перакладчыцкай дзейнасці. У кола яго зацікаўленняў патрапілі творы Э. Ажэшкі, Р. Кіплінга, А. К. Талстога, казкі Г. Андэрсена і інш.

Несумненнай увагі заслгоўвае актыўная навуковая дзейнасць В. Ластоўскага. Яго «Кароткая гісторыя Беларусі» (1910) ставіла за мэту сцвердзіць як непахісную і найпершую ісціну наступнае: «Гісторыя – гэта фундамент, на каторым будзецца жыццё народа. І нам, каб адбудаваць сваё жыццё, трэба пачаць з фундаменту, каб будынак быў моцны. А фундамент у нас важны, гісторыя наша багатая...» [Ластоўскі, В. Ю. Кароткая гісторыя Беларусі / В. Ю. Ластоўскі. – Мн.: Універсітэцкае, 1993. – 126 с. – С. 5]. Мінулае Беларусі, а для перакананага адраджэнца і сапраўднага навукоўца Ластоўскага было прынцыповым захаваць, не даць перарвацца нацыянальнай гістарычнай памяці, ажывае ў кнізе праз зварот да знакавых для лёсу Беларусі постацей і падзей. Самі ж факты мінуўшчыны рупліва падаюцца аўтарам ў храналагічнай паслядоўнасці пачынаючы «Ад першых часоў да ўцёку полацкіх князёў у Літву (1129)» і заканчваючы пачаткам XX стагоддзем.

Акрамя «Кароткай гісторыі Беларусі», у В. Ластоўскага ёсць шмат публікацый, якія ў 1918 г. склалі змест асобнага выдання пад назвай «Што трэба ведаць кожнаму беларусу?» Гістарычнай тэматыцы прысвечаны такія артыкулы даследчыка, як «Беларускі радавод», «Колькі слоў аб даўнай веры беларусаў», «Станы ў старой Беларусі», «Наша старая слава» і інш. Таксама В. Ластоўскага прыцягвала вывучэнне лексікі і этымалогіі беларускай мовы. Вялікай папулярнасцю карысталіся яго «Слоўнік геаметрычных і трыганаметрычных тэрмінаў і сказаў» (1923; выдадзены ў сааўтарстве з К. Душ-Душэўскім) і «Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік» (1924). У 1926 г. у Коўна выйшла вялікая праца В. Ластоўскага «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі», над стварэннем якой ён працаваў некалькі дзесяцігоддзяў. Актыўна займаўся аўтар даследаваннем старабеларускай літаратуры. Яе праблематыцы прысвечаны яго працы «Леў Сапега аб перакладзе Статуту В. Кн. Літоўскага на беларускую мову», «Крыўскі варыянт быліны аб Іллі Мурамцы», «Смаленская легенда аб св. Меркурыі», «Побыт Іероніма Празскага ў Беларусі» і інш.

Усё зазначанае дазваляе гаварыць пра выключна шырокае кола мастацкіх і навуковых зацікаўленняў пісьменніка і грамадскага дзеяча В. Ластоўскага, багатая спадчына і шматгранная асоба якога, безумоўна, заслугоўваюць памяці нашчадкаў. Так, у 1992 г. мастак М. Рыжы напісаў партрэт В. Ластоўскага. У 2005 г. скульптар М. Несцярэўскі стварыў барэльеф з яго выявай. У сакавіку 2007 г. шэрагам грамадскіх аб'яднанняў была заснавана прэмія імя Вацлава Ластоўскага, а ўжо 16 чэрвеня гэтага года дыпломы першых лаўрэатаў гэтай прэміі былі ўручаны беларускамоўным выкладчыкам вышэйшых навучальных устаноў. У 2012 г. напярэдадні Дня беларускага пісьменства у Глыбокім адкрылі сквер слаўных землякоў. Ён уяўляе сабой галерэю, дзе на гранітных пастаментах усталяваны бронзавыя бюсты васьмі выбітных асоб, чый лёс звязаны з Глыбоччынай. Заслужана сярод іх знаходзіцца і бюст В. Ластоўскага.

Язэп Нарцызавіч Драздовіч (1888–1954; псеўданімы: Язэп Разора, Язэп Забыты, Язэп Народнік, Язэп Нарцызаў, Разора, І. Разора, Я. Разора, Язэп) – таленавіты мастак, графік, разьбяр, скульптар, гісторык, археолаг, этнограф, фалькларыст, літаратар, амаатар астраноміі. Нарадзіўся ў засценку Пунькі (каля Падсвілля) Дзісенскага павета Віленскай губерніі (цяпер Глыбоцкі раён Віцебскай вобласці) у збяднелай шляхецкай сям'і, што вымушана была часта пераязджаць на новыя месцы ў пошуках зямельнай арэнды. Ці не іроніяй лёсу стане ў далейшым беспрытульнае жыццё меншага з сыноў Драздовічаў, што «прайшло, – кажучы словамі вядомага фалькларыста і літаратуразнаўцы А. Ліса, – ў вандроўках, пошуках хлеба і ісціны» [Ліс, А. Вечны вандроўнік / А. Ліс. – Мінск: Юнацтва, 1984. – 253с. – С. 7]. Сам беларускі Леанарда да Вінчы (так называў Драздовіча мастак П. Сергіевіч) у сваіх «Дзённых» напрыканцы жыцця прароча напіша: «Мяне яшчэ пашукаюць...» [Цыт. па арт.: Малаш, Ю. Язэп Драздовіч – вандроўнік, мастак, гісторык / Ю. Малаш // Беларускі гістарычны часопіс. – 1999. – № 2. – С. 78–82. – С. 82].

Пасля смерці бацькі, а Язэпу было тады два гады, увесь цяжар па выхаванні чатырох сыноў і дачкі ўзваліла на свае плечы маці – нястомная працаўніца і пярэдня Юзэфа Янаўна. З маленства яе малодшанькі выяўляў мастацкія здольнасці, пісаў вершы. Спачатку ён вучыўся ў прыватнай настаўніцы, потым у Дзісенскай гімназіі і Віленскай школе малявання ў прафесара жывапісу І. Трутнева. Выхаванцы ўстановы выязджалі на практыку ў самыя розныя куткі Беларусі і Літвы, замалёўвалі помнікі старажытнай культуры і архітэктуры, прадметы народнага побыту. Нават пры адчувальным ўплыве жывапісу М. Чурлёніса ўжо ў першых працах Я. Драздовіча ўгадвалася прысутнасць несумненнага таленту. Далей галоўнымі настаўнікамі і крыніцамі натхнення для адоранага маладога чалавека становіцца разнастайныя праявы прыроднага свету, загадкавасць

космасу і неспатольная прага пазнання. Шкада, што заўсёды складанае матэрыяльнае становішча часта вымушала Драздовіча-летуценніка вяртацца да вырашэння зямных праблем, пошукаў заробку.

1908 г. – пачатак літаратурных вопытаў Я. Драздовіча. Тады ён прынёс у рэдакцыю «Нашай нівы» першы свой допіс пра клопаты дзісенскіх хлебарабаў. У канцы 1910 г. Я. Драздовіч прызываецца на службу ў Саратаве. У 1912 г. ён вучыцца на курсах вайсковых фельчараў, пасля якіх атрымлівае накіраванне ў амбулаторыю г. Вольска, службыць у розных кутках Паволжа, нават Іркуцку. Але і ў гэтых умовах Я. Драздовіч працягвае маляваць, падступае да распрацоўкі самай важнай для сябе фантастычнай тэмы. Праўда, лёс многіх яго прац, як і дасланных на адрас «Нашай нівы» малюнкаў алегарычнага зместу, застаўся невядомым. Першую сусветную вайну Я. Драздовіч сустрэў у арміі, дзе і захварэў на брушны тыф. Пасля лячэння атрымаў сямімесячны адпачынак. У гэты час у Вільні пад аформленай Я. Драздовічам па замове Янкі Купалы вокладкай выходзіць першая кніга паэткі Канстанцыі Буйло «Курганная кветка». І ўсе наступныя сем гадоў службы ў войску мастак не адмаўляецца ад самаадукацыі, стварае шмат графічных і скульптурных прац.

У 1917 г. Я. Драздовіч вяртаецца ў Беларусь, знаходзіць у Красоўшчыне маці і братоў. Тут ён піша серыю графічных краявідаў «Дзісеншчына», стварае ў Германавічах культурна-асветніцкае таварыства «Заранка» (1918). працуе над псіхалагічным апавяданнем «Гэлька, ці Нявольніца кволага сэрца» (прыкладна ў 1919 г.), якое засталася незавершаным. У 1919–1920 гг. Я. Драздовіч – настаўнік малявання ў сталічнай Беларускай вышэйшай жаночай школе і адначасова ілюстратар некалькіх літаратурных выдавецтваў, мастак-дэкаратар у Таварыстве беларускага мастацтва. Гістарычныя помнікі Мінска, яго драўляная архітэктура дакладна занатаваны Я. Драздовічам у серыі графічных прац і замалёвак пад назвай «Тыпы старадаўняй беларускай будоўлі». Удзел ў археалагічных раскопках і даследчыцкая праца падштурхнулі мастака да стварэння партрэтаў слаўных дзеячаў Беларусі, што цяпер захоўваюцца ў фондах Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі. Асабліва моцнае ўражанне выклікае ў гледачоў алегарычная карціна Я. Драздовіча «Пагоня – Ярыла».

У 1921 г. мастак пераехаў да хворай маці ў Германавічы, якія неўзабаве адышлі да Польшчы. І пасля яе смерці, што вельмі цяжка перажываецца ім, Я. Драздовіч часта ўзгадвае «жыццёвыя кодэксы» нябожчыцы. Некаторыя з іх яму хацелася б высекчы на помніку самаму роднаму чалавеку. У тым ліку: «...Жыццё – хвілінка вечнасці» [Драздовіч, Я. Дзённік / Я. Драздовіч // Маладосць. – 1991. – № 6. – С. 101–107. – С. 104]. У гэты перыяд для мастака наступае час роздумаў над мэтазгоднасцю сваёй справы, востра ўсведамляецца неабходнасць яе абнаўлення. У выніку нараджаецца

задума напісання шырокага гістарычна-бытавога рамана «Гарадольская пушча». Нягледзячы на яго незавершанасць перад намі паўстае адносна цэласная карціна далёкага штодзённага і поўнага прыгод і выправанняў жыцця насельнікаў пушчанскага краю, ажываюць яго дзівосныя паданні і рэдкія звычаі. Праз перапляценне розных часавых пластоў, спалучэнне лірычнага, рэалістычнага і містычнага спосабаў светаадлюстравання пісьменнік дасягае вастрыні інтрыгі і адпаведнага эфекту ўздзеяння на чытача. Пры гэтым, як падкрэслівае Ю. Малаш, «унікальны фальклорны, этнаграфічны, гістарычны матэрыял прадстаўлены на рукапісных старонках ня толькі са скурпулёзнай падрабязнасцю даследчыка, але цікава і жыва апрацаваны ў мастацкую форму беларускага слова» [Малаш, Ю. На паказу жыцця. Слова пра беларускага «небазнаўца» Язэпа Драздовіча / Ю. Малаш // Дзеяслоў: літаратурна-мастацкае і публіцыстычнае выданне [Электронны рэсурс]. – 2012–2013. Рэжым доступу: <http://www.dziejaslou.by/inter/dzeja/dzeja.nsf/htmlpage/mal39?OpenDocument>. – Дата доступу: 31.05.2013]. У 1923 г. у Вільні выходзіць прысвечаная мастацкаму асяроддзю і яго праблемам першая частка аповесці творцы «Вар’ят без вар’яцтва, або Вялікая шышка» з уласна аформленай вокладкай. Крытыка досыць прыхільна сустрэла выхад аповесці. Але, як і раман, другая частка твора – «На Гапонавым млыне» – аўтарам не была дапісана.

Пасля таго як у 1921 г. арганізаваная Я. Драздовічам у вёсцы Сталіца беларуская школа будзе закрыта польскай адміністрацыяй, ён пачынае шмат вандраваць па Беларусі. Працуе выкладчыкам малявання ў Глыбоцкай польскай школе, у Радашкавіцкай і Навагрудскай беларускіх гімназіях, супрацоўнічае з Віленскім сатырычным часопісам «Маланка», дапамагае Таварыству беларускіх школ (ТБШ). Адначасова рупліва збірае экспанаты народнага мастацтва для Беларускага музея, займаецца раскопкамі гарадзішчаў, фальклорнымі запісамі, рыхтуе альбомы замалёвак народнага побыту, адзення, прыладаў працы. У 1926 г. пры падтрымцы Беларускага навуковага таварыства Я. Драздовіч адпраўляецца ў экспедыцыю на Піншчыну для збору этнаграфічнага і лінгвістычнага матэрыялу, стварэння малюнкаў як з выявамі саміх палешукоў, так і прадметаў іх матэрыяльнай культуры. На пачатку 1930-х гг. мастак прывязджае ў Вільню. Пры беларускай гімназіі ён засноўвае студыю малявання, дапісвае літаратурныя старонкі сваіх касмавізіяў, за ўласныя грошы выдае пазнавальную кнігу па астраноміі «Нябесныя бегі», стварае серыю карцін касмалагічнай тэматыкі.

У 1933 г. па запрашэнні ТБШ Я. Драздовіч накіроўваецца ў Беласток для афармлення спектакляў таварыства, вандруе з тэатрам на працягу чатырох месяцаў. У гэтым жа годзе ён вяртаецца ў Глыбокае. Тут пачынаецца так званы Дзісенскі перыяд у жыцці і творчасці мастака. У Летніках і Германавічах раз-

ам з Міхасём Машарам і Янкам Пачопкам ён стварае культурны асяродак, а ў час вандровак па родным краі на чорным саматканым палатне малюе прыгожыя насценныя дываны з начнымі пейзажамі і іншымі сюжэтамі. Адначасова Я. Драздовіч працягвае супрацоўніцтва з Беларускай музеем. Па-ранейшаму не пакідаюць мастака думкі пра адвечны і такі прыцягальны рух планет, гармонію Сусвету, што знаходзілі выхад ў працах адпаведнай скіраванасці. Ён нават звяртаўся да Якуба Коласа з просьбай надрукаваць яго «Тэорыю рухаў у касмалагічным значэнні», да якой самаручна падрыхтаваў ілюстрацыі, але адказу не атрымаў; дасылаў лісты ў многія іншыя навучальныя ўстановы, ды так і не дачакаўся афіцыйнага прызнання свайго вучэння.

Найбольш значны паэтычны твор Я. Драздовіча – прысвечаная далёкім часам Полаччыны і напісаная былінным вершам, што сугучны подыху самой старажытнасці, паэма «Трызна мінуўшчыны» (1936–1937; іншыя назвы «Песні мінуўшчыны», «Беларусь спрадзеву»). З паступовым развіццём дзеяння ў тэксце асвятляюцца больш блізкія да нас перыяды беларускай мінуўшчыны, а таксама закранаюцца спаконвечныя балючыя пытанні, звязаныя з лёсам роднай мовы, выбарам нацыянальнага шляху. У свой час прысланы Я. Драздовічам у рэдакцыю часопіса «Калоссе» рукапіс твора атрымаў адмоўную ацэнку Максіма Танка з-за яго апісальнасці і вобразнай неарыгінальнасці. З «Беларускай мінуўшчыны» мастаку прыйшло павядамленне за подпісам Рыгора Шырма з указаннем на залішнюю расцягнутасць твора.

Варта ўдакладніць, што сучасныя крытыкі больш станоўча ацэньваюць згаданы вышэй ліра-эпічны твор Я. Драздовіча. Так, на думку М. Грудзінавай, гэтая паэма – «не што іншае, як памінальная песня, плач па Беларусі». Але, як далей тлумачыць даследчыца, трызну не варта ўспрымаць як заканчэнне славы і магутнасці старажытнай Беларусі, таму што згодна з вераваннямі славян і паводле хрысціянскіх пастулатаў, чалавечая душа – нессмяротная і можа адраджэння. Аўтар не аплаквае Беларусь, ён верыць у яе светлую будучыню» [Грудзінава, М. Паэма Язэпа Драздовіча «Трызна мінуўшчыны» / М. Грудзінава // Я.Н. Драздовіч Галерэя выяўленчага мастацтва [Электронны рэсурс]. – 2012 – 2013. – Рэжым доступу: <http://drazdovich.by/article/2>. – Дата доступу: 05.06.2013].

Адметны пласт літаратурна-мастацкай спадчыны Я. Драздовіча – яго «Дзённік», апублікаваны ў часопісе «Малодосць» на працягу 1991–1992 гг. Асобныя і пазней адшуканыя ўрывкі з яго друкаваліся і пазней («Малодосць». – 2013. – №11). З аздобленых малюнкамі старонак мы даведваемся пра ўласныя «жыццёвыя кодэксы» і побыт, нястачы і выключныя здарэнні, адкрываем уражлівую натуру, багаты духоўны свет і адметнае светабачанне мастака. Асабліва здзіўляюць неверагодныя касмічныя

сны-падарожжы апавядальніка на далёкія планеты з непадобнымі на зямлян абарыгенамі, дзівосным жывёльным і раслінным светам, што адразу ж прымушаюць узгадаць лепшыя ўзоры фантастычнай літаратуры.

Пасля далучэння ў 1939 г. Заходняй Беларусі да БССР Я. Драздовіч закончыў кароткатэрміновыя настаўніцкія курсы, пасля якіх працуе выкладчыкам у Глыбокім і Лужках. Асабліва яму падабалася пашыраць веды вучняў у галіне астраноміі, гісторыі роднага краю, выяўленчым мастацтвам. У гэты ж час Я. Драздовіч працягвае распачатую яшчэ ў 1927 г. працу над партрэтамі і карцінамі, прысвечанымі Ф. Скарыне. На падзеі Вялікай Айчыннай вайны творца рэагуе своеасабліва: ён ажыўляе гераічнае мінулае краю, узнаўляе вобразы славетных полацкіх князёў, піша карціну «На руінах», дзе нельга не пазнаць самога мастака ў сталым веку.

Пасля вайны асноўным заробкам для Я. Драздовіча застаецца маляванне дываноў, распісы інтэр’ераў. Яго апошні вядомы мастацкі твор – «Зачараваны замак» (1954) – напісаны на апошнім годзе жыцця. Сталы прытулак для «вечнага вандроўніка» са стэлай і барэльефнай выявай (скульптар А. Шатэрнік) адшукаўся на могілках каля вёскі Ліпняны Глыбоцкага раёна. У Траецкім прадмесці Мінска, на вуліцы М. Багдановіча, устаноўлены помнік дзядзьку Язэпу (скульптар І. Голубеў). У Германавічах існуе грамадскі Культурна-асветніцкі цэнтр імя Язэпа Драздовіча. Сёння набыткі творцы ва ўсіх сферах яго дзейнасці ўважліва даследуюцца, у яго гонар праводзяцца шматлікія мастацкія пленэры і канферэнцыі. У 2011 г. зняты дакументальны фільм «Зямля і неба» (рэжысёр І. Волах), прысвечаны жыццю і творчасці гэтага закаханага ў Зямлю і Неба летуценніка, што толькі крыху не дачакаўся касмічных палётаў. Нават цяжка ўявіць, колькі цікавага было сабрана і напісана мастаком за час яго шматлікіх вандровак. Якраз усе гэтыя набыткі разам складаюць неацэнную каштоўнасць мастацкай спадчыны творцы, які здолеў вярнуць «дамоў крывіцкі дух забраны» (паводле Р. Барадуліна).

Іван Пятровіч Пачопка (1890–1977; псеўданімы Башкір, Праваслаўны, Шкірба і інш.) – грамадскі дзеяч, пісьменнік, перакладчык, фалькларыст, рэдактар і выдавец. Нарадзіўся ў в. Летнікі Дзісенскага павета Віленскай губерні ў сям’і лесніка. Скончыў Варанецкую сельскагаспадарчую школу на Пастаўшчыне (1914), трохмесячныя курсы па жывёлагадоўлі і малочнай гаспадарцы пры Віленскім таварыстве сельскай гаспадаркі. Служыў чыноўнікам у Дэпартаменце земляробства Віленскай губерні. Тут жа, у Вільні, выдаў шэраг кніг на сельскагаспадарчыя тэмы. У іх ліку: «Малочная карова: як яе выбраць, карміць і даглядаць» (1923), «Як выбраць добрага каня» (1928), «Пчолы і як вадзіць іх у рамавых вуллях» (1923), «Гародніцтва: Як трэба гаспадарыць на гародзе, каб мець добрае варыва» (1925).

У 1925 г. у Варшаве рэдагаваў і выдаў рэлігійны двухтыднёвік «Праваслаўны беларус», а таксама штомесячнік-дадатак, у якім публікаваліся царкоўныя казанні на беларускай мове. У 1930-я гг. жыў з уласнай гаспадаркі, а ў 1939–1958 гг. працаваў аграномам. Гэ-таму перыяду жыцця Яна Пачопкі асабліваю адметнасць надае шчырае сяброўства з таленавітым земляком Язэпам Драздовічам, які зрабіў яго партрэт і падрыхтаваў ілюстрацыі да некаторых выданняў. У прыватнасці, майстрам-вандроўнікам былі зроблены ўсе малюны да кнігі пісьменніка «Пчолы і як вадзіць іх у рамавых вуллях». Вядома таксама, што многія работы мастака і некаторыя асабістыя рэчы доўгі час захоўваліся ў сям’і Янкі Пачопкі.

У беларускім перыядычным друку выступаў з 1913 г. Акрамя «Нашай нівы», дзе і быў змешчаны яго першы арыгінальны верш «Дудар», паэт і празаік Ян Пачопка друкаваўся ў «Савецкай Беларусі» (першае апавяданне «Злы лёс», 1921 г.; пазней тут былі апублікаваны яго «Абразкі жыцця»), выступаў са сваімі творамі і апрацаванымі народнымі казкамі, паданнямі на старонках «Праваслаўнага беларуса», заходнебеларускіх дзіцячых часопісаў («Заранка», «Пралеска») і перыядычных выданняў (газета «Сялянская ніва», часопісы «Маланка», «Калоссе», «Хрысціянская думка»). Ян Пачопка – аўтар камедыі «Гурток» (1926) і многіх іншых твораў.

З дзяцінства захоплены вусна-паэтычнай спадчынай беларусаў, пісьменнік збіраў і з асаблівай ашчаднасцю апрацоўваў розныя фальклорныя жанры. Менавіта на аснове ўласных запісаў ім падрыхтавана кніга «Народныя казкі і апавяданні Дзісеншчыны». Але з усяго яе зместу свет убачыў толькі адзін твор: «Дурнішча: Народная казка з Дзісеншчыны» (1927).

Ян Пачопка пражыў доўгае і годнае жыццё. Меў сына і дзвюх дачок. Якраз старэйшая з іх, Ліна Іванаўна Павульская, захавала сямейную рэліквію – рукапісны сшытак бацькоўскіх вершаў і перадала яго на захаванне ў Дзяржаўны музей гісторыі беларускай літаратуры. Пахаваны Ян Пачопка на роднай Глыбоччыне ў в. Малінаўка. Удзячныя сучаснікі і сёння не забываюць свайго земляка, не без плёну працягваючы расшукваць звесткі пра яго жыццёвы і творчы шлях.

Паўліна Вінцэнтаўна Мядзёлка (1893–1974) – дзеячка беларускай культуры. Нарадзілася ў шматдзетнай сялянскай сям’і ў в. Будслаў Вілейскага павета Віленскай губерні (цяпер Мядзельскі раён). Дзяцінства яе прайшло ў Глыбокім, куды сям’я пераехала ў 1898 г. Самастойна навучылася чытаць, потым скончыла Глыбоцкае царкоўнапрыходскае вучылішча. Яе цётка Аліна расказвала: «Цэлымі днямі не разлучаецца з кніжкай. А колькі яна ўжо перачытала за зіму, дык, мусіць, і на трох вазах не ўмесціш. Матка адбірае кнігі, хавае, часам са злосці і ў печ кідае...» [Мядзёлка, П. Сцежкамі жыцця. Успаміны / П. Мядзёлка. – Мн.: Маст. літ., 1974. – 242 с. – С. 14 – 15]. Асабліва захапляецца Паўліна паэзіяй

Ф. Багушэвіча, часта выступае з дэкламацыяй яго твораў. Хутка праз знаёмых атрымлівае запрашэнне ад сям’і Раўкоўскіх на пражыванне і вучобу на прыватных вячэрніх курсах для дарослых у Рызе. Менавіта тут упершыню П. Мядзёлка наведвае тэатр, слухае канцэрты класічнай музыкі.

Вясной 1908 г. вяртаецца дадому. У 1909 г. спрабуе у Вільню паступіць на навучанне аптэкарскай справе, але беспаспяхова. А калі сюды ў гэты ж год перабіраюцца Раўкоўскія, П. Мядзёлка таксама ўладкоўваецца ў горадзе, вучыцца ў прыватнай жаночай гімназіі і адначасова актыўна ўдзельнічае ў грамадскім жыцці, сябрае з віленскімі беларусамі, знаёміцца з Янкам Купалам, Ядвігіным Ш., Цёткай, Змітраком Бядулем. З аплатай за вучобу ёй дапамагаў Няздзюрава. З новага навучальнага года П. Мядзёлка сумяшчае вучобу з працай рэпетытара ў прыватным інтэрнаце ўзамен за поўнае ўтрыманне.

Пасля заканчэння гімназіі (1912) едзе ў Пецябург на Вышэйшыя камерцыйныя курсы (скончыла ў 1914 г.). Па суботах прымае ўдзел у вечарах беларускай моладзі на кватэры прафесара Браніслава Эпімах-Шыпілы, дзе часта можна было сустрэць мастака Язэпа Драздовіча, фалькларыста-песенніка Антона Грыневіча, Змітрака Жылуновіча і іншых. Якраз на адным з такіх вечароў Янка Купала прачытаў прысутным сваю «Паўлінку», пасля чаго ўсе адразу загарэліся паставіць паводле яе спектакль, размеркавалі ролі (ніхто не сумняваўся, што Паўлінку павінна была іграць Паўліна), пачалі праводзіць рэпетыцыі. Выступленне было прызначана на 9 лютага 1913 г. Яшчэ да спектакля ўсе білеты былі распрададзены. Цалкам зразумела моцнае хваляванне самадзейных артыстаў, але прэм’ера прайшла з поспехам, і іх прымаюць з воплескамі. У тым ліку і сам Купала, які пад уражаннямі ад перажытага і ўбачанага на сцэне напіша верш «Снілася дзяўчыне...», прысвечаны П. Мядзёлцы, а пазней яшчэ не аднойчы будзе дарыць ёй свае кнігі з цёплымі подпісамі.

Вясной 1913 г. дзяўчына прыязджае ў Вільню, знаходзіць патрэбную для практыкі працу. Рэгулярна наведвае «Беларускую хатку», рэдакцыю «Нашай нівы», удзельнічае ў рабоце Беларускага музычна-драматычнага гуртка, сустракаецца з цікавымі людзьмі таго часу. Калі пачынаецца Першая сусветная вайна, П. Мядзёлка едзе да бацькоў у Глыбокае. Вясной 1915 г. сям’я перабіраецца ў Даўгінава. А з надыходам кайзераўскіх войск Паўліна з малодшымі братамі адпраўляецца да сваякоў ў Царыцын, дзе працуе выхавальцай у дзіцячым прытулку. Восенню 1916 г. яе запрашаюць у Петраград на пасаду сакратара Беларускага камітэта дапамогі ахвярам вайны. Даводзіцца шмат падарожнічаць. У Мінску сустракаецца з Максімам Багдановічам, у Полацку – з Янкам Купалам. У 1917 г. працуе ў Кіеве ў аддзеле дапамогі ахвярам вайны па арганізацыі дзіцячых прытулкаў. Летам 1917 г.

атрымлівае запрашэнне ад княгіні Магдалены Радзівіл з прапановай выкладаць родную мову ў адкрытай ёй беларускай школе, і П. Мядзёлка выязджае на працу ў в. Жорнаўка Ігуменскага павета. Праўда, абяцаных княгіняй грошай настаўніца так і не дачакаецца. У хуткім часе перабіраецца ў Мінск, дзе настаўнічае, прымае ўдзел у пастаноўках Першага таварыства беларускай драмы і камедыі. З лета 1918 г. працуе ў беларускай школе ў Мядзведзічах Слуцкага павета, але з ускладненнем ваенна-палітычнай абстаноўкі вымушана разам з братам дабірацца да Вільні.

Вясной 1919 г. П. Мядзёлка прызначана інспектарам беларускіх школ у Гродне, дзе кіруе таксама Грамадой беларускай моладзі, драмгуртком. Неаднойчы арыштоўвалася палякамі. Сумесна перанесеныя пакуты зблізілі Паўліну са знаёмым яшчэ па Пецябургу Тамашом Грыбам. Пасля пераезду з Гродна ў Мінск яны пажаніліся. Але на гэтым выпрабаванні для іх не скончыліся. Хутка іх зноў арыштоўваюць. Пасля вызвалення з турмы П. Мядзёлку накіроўваюць на жыхарства ў Лодзь, але яна па падробленых дакументах выязджае ў Вільню. У Каўнасе разам з мужам займаецца выданнем агітацыйна-прапагандысцкай літаратуры, скіраванай супраць польскай акупацыі ў Заходняй Беларусі. З восені 1921 г. па прапанове Цішкі Гартнага працуе ў выдавецкім аддзеле пры савецкім пасольстве ў Берліне. Летам 1922 г. – настаўніца беларускай мовы і літаратуры ў Дзвінскай беларускай гімназіі, дзе заадно наладжвае дзейнасць харавога і драматычнага калектываў. Пасля арышту выпушчана пад залог, а потым звольнена з работы і абвінавачана за «ўдзел у злачынным хаўрусе ў Латвіі» [Мядзёлка, П. Сцежкамі жыцця. Успаміны / П. Мядзёлка. – С. 223]. Пасля сканчэння тэрміну замежнага пашпарта 8 мая 1925 г. разам з некаторымі іншымі беларусамі атрымала загад пакінуць краіну.

У Беларусі П. Мядзёлка адразу ж далучаецца да культурнага жыцця, чытае лекцыі па роднай мове і літаратуры на курсах павышэння кваліфікацыі настаўнікаў, працуе ў Мінску навуковым супрацоўнікам мастацтва Інбелкульту, выкладае беларускую мову ў Горкаўскай сельгасакадэміі і рабфаку (1927–1930). У 1929 г. П. Мядзёлка цяжка захварэла і едзе на лячэнне ў Маскву.

Як вядома, абстаноўка 30-х гадоў у СССР, хоць усё пачалося намнога раней, была жahlівай. Інтэлігенцыя без усякіх на тое падстаў абвінавачваецца ў нацдэмаўшчыне і арыштоўваецца. Справа «Саюза вызвалення Беларусі» для П. Мядзёлкі становіцца ўжо чацвёртым у жыцці і самым пакутлівым судовым пераследам за нацыянальную ідэю. У 1930 г. яна выслана за межы Беларусі. З восені 1932 г. стала выкладчыцай рускай мовы і літаратуры ў адной з маскоўскіх школ, аднак хутка яе пазбаўляюць месца па палітычных матывах. Улетку 1947 г. П. Мядзёлка пакідае Маскву і пераязджае да адзінокай маці ў Будслаў, дзе стварае харавы і драматычны калектывы, якія з поспехам

выступаюць перад насельніцтвам, дбае пра адкрыццё музычнай школы. У 1966 г. актывісты адраджэнскага руху прысвойваецца званне заслужанага дзеяча культуры Беларусі.

Асобныя рукапісы і дакументы П. Мядзёлкі захоўваюцца ў Літаратурным музеі Янкі Купалы, Архіве Інстытута гісторыі НАН Беларусі, краязнаўчым музеі ў Маладзечна і іншых сховішчах. Усё перажытае, непасрэдна ўражанні ад шматлікіх сустрэч з многімі вядомымі людзьмі яна падрабязна апісала ў кнізе «Сцежкамі жыцця». Наогул жа П. Мядзёлка, акрамя артыстызму, была рознабакова адоранай асобай. Ужо з маладосці яна выступала ў друку з вершамі, артыкуламі, спрабавала сябе ў драматургіі. У Заходняй Беларусі быў шырока вядомы песенны гімн П. Мядзёлкі «Пад гоман вясёлы», высока ацэнены Р. Шырмам. У адной з сумесна выдадзеных з Т. Грыбам брашур была змешчана яе вершаваная паэма, пра якую хараша адзтваўся Змітрок Бядуля. Пярэ П. Мядзёлкі належыць напісаная ў Берліне імпрэсія «Гвалт, гвалт, гвалт!» (1921–1922), што пазней будзе надрукавана ў віленскім «Гомане», а таксама легенда пра возера Мядзел (1942 г., Масква), рукапіс якой пазней яна перадае У. Караткевічу. Сярод спадчыны П. Мядзёлкі – багаты эпістальрый, дзённікі. Яе апошні сшытак «Беглыя нататкі для памяці», які ўвабраў усё тое, што не ўвайшло ў «Сцежкі жыцця» ці пісалася не для друку, быў апублікаваны на старонках часопіса «Полымя» ў 1993 г. (№ 2 – № 5).

Пахавана П. Мядзёлка ў Будславе. У 1980 г. на яе магіле ўстаноўлены помнік.

Лявонцій Іосіфавіч Ракоўскі (1896–1979; псеўданімы: Л. Рублев, Леонтий Рублев, Рублев, Р-ский, Х. Х.) – рускі пісьменнік, публіцыст, перакладчык. Нарадзіўся ў Глыбокім у сям’і пісара. Тут прайшло яго дзяцінства і падлеткавыя гады. Пасля Віленскай школы паступае на гісторыка-філалагічны факультэт Кіеўскага ўніверсітэта (1915), але не паспявае закончыць вучобу з-за грамадзянскай вайны. І ўсё ж якраз у студэнцкім зборніку «Звяно» (1916) быў надрукаваны першы верш маладога аўтара. Далей Л. Ракоўскі служыць у Чырвонай Арміі, некаторы час працуе ў выканаўчых камітэтах, займаючыся пытаннямі школьнай адукацыі. У 1922 – 1924 гг. вучыцца на прававым аддзяленні факультэта грамадскіх навук Петраградскага ўніверсітэта. Адначасова працуе ў «Ленинградской правде», выступаючы на яе старонках з артыкуламі, нарысамі, рэпартажамі пад рознымі псеўданімамі. У гэтай жа газеце ў 1925 г. будуць апублікаваны прысвечаныя роднай Беларусі нарысы пісьменніка «Два гады», «Лісты з Барысава», «На Бабруйшчыне», «У Слуцку – усё па людску».

Першае мастацкае апавяданне Л. Ракоўскага «Месьць» друкуецца ў часопісе «Ленинград» (1924). Праз тры гады выходзіць у свет праявічны зборнік пісьменніка «Зеленая Америка», творы якога, як і многіх іншых выданняў аўтара, прымушаюць узгадаць манеру І. Бабеля, М. Зошчанкі. Разам з тым

яны «былі адзначаны веданнем побыту беларускіх мястэчак, гумарам, яркімі сцэнамі» [Андреев, Ю. Об исторической прозе Леонтия Раковского / Ю. Андреев / Л. Раковский, Л.И. Избранное: в 2 т. – Ленинград: Худож. лит., 1983. – Т. 1. – С. 3 – 10. – С. 3]. Услед за ім з’явілася кніга пісьменніка «Сивопляс» (1928), аповесці «Блудный бес» (прыкладна ў 1928 г.) і «Алена» (1938), раман «Четвертая жена» (1930 – 1931).

З сярэдзіны 1930-х гг. Л. Ракоўскі, глыбока перакананы ў тым, што памяць пра мінулае фарміруе самасвядомасць асобы і народа, вызначае іх будучыню, абірае для сябе ў якасці асноўнай гістарычную тэматыку і застаецца верны ёй назаўжды. Пра гэта сведчаць буйныя эпічныя творы пісьменніка. Да прыкладу, раман «Изумленный капитан» (1936), дзе не толькі ажываюць цікавыя факты расійскай гісторыі, але і прадстае ўзвышаная гісторыя кахання двараніна Вазніцына да прыгоннай яўрэйскай дзяўчыны, а таксама ўтвораны праз сплаў рэальных падзей, псіхалагізму і батальных сцэн «Генералиссимус Суворов» (1941–1947) – першы твор трылогіі, якую пазней працягнуць гісторыка-біяграфічныя раманы «Адмирал Ушаков» (1952) і «Кутузов» (1960), успрыняты шырокай чытацкай аўдыторыяй з асаблівым захапленнем.

У гады Вялікай Айчыннай вайны Л. Ракоўскі – ваенны карэспандэнт, пастаянны аўтар газет «На страже Родины» і «На защиту Ленинграда». Да інсцэніровак яго «Новых походов бравого солдата Швейка» звяртаецца франтавы тэатр. У 1942 г. зморанага дыстрафіяй пісьменніка вывозяць з Ленінграда ў Вялікі Усцюг. Праз некаторы час ён выступае з лекцыямі перад насельніцтвам Валагодчыны, збірае матэрыял для аповесці, прысвечанай адважнаму аршанскаму падпольшчыку-чыгуначніку Канстанціну Заслонаву (апублік. у Мінску ў 1949 г.).

Тэма грамадзянскай вайны складае аснову аповесці Л. Ракоўскага «Михаил Тухачевский» (1964), дзе асвятляюцца няпростыя падзеі 1913 – 1921 гг. і гэтак жа жыццё выключнай асобы; кнігі «Фронтальная азбука: Рассказы о советских полководцах» (1968). Апошні твор пісьменніка – «Жизни наперекор. Повесть о Марлинском» (1978) – распаўядае пра складаны лёс дзекабрыста і пісьменніка Бястужава-Марлінскага. У гэты ж перыяд Л. Ракоўскі шмат часу аддае перакладчыцкай дзейнасці. Дзякуючы яму на рускай мове выходзяць: кніга дзіцячых апавяданняў пра вайну «Ніколі не забудзем!», купалаўская «Паўлінка», коласаўская «Вайна вайне», раман І. Мележа «Мінскі напрамак» і многія іншыя творы беларускіх і ўкраінскіх пісьменнікаў.

Папулярнасць створанага Л. Ракоўскім у значнай ступені абумоўлена гістарычнай праўдзівасцю і дакументальнасцю адлюстраваных ім агульнаікавых падзей, займальнасцю і дынамізмам драматычна напружаных сюжэтаў, жывой манерай падачы матэрыялу і адпаведным моўным афармленнем яго.

Пахаваны Л. Ракоўскі на Паўночных могілках Ленінграда. На надмагільнай стэле выбіты назвы найбольш вядомых твораў аўтара.

Тадэвуш Стэфанавіч Даленга-Мастовіч (1898–1939) – польскі пісьменнік. Нарадзіўся ў самым прыгожым наваколлі Глыбоччыны таго часу – маёнтку Акунёва Пліскай воласці, што размяшчаўся на беразе маляўнічага Акунёўскага возера. У сям’і, дзе бацька Стэфан быў юрыстам, а маці Станіслава, якая паходзіла са старажытнага беларускага роду Патаповічаў герба Даленга, хатняй гаспадыняй, у атмасферы заўсёдных увагі і добрабыту, выхоўвалася трое дзяцей. Неўзабаве Мастовічы з Акунёва пераехалі ў Глыбокае.

Дома Тадэвуш атрымаў пачатковую адукацыю, затым паступае ў Віленскую гімназію (скончыў у 1915 г.). Некалькі семестраў вывучаў права ў Кіеўскім універсітэце, дзе і далучыўся да дзейнасці польскай вайскавай арганізацыі. Трэба сказаць, што на патрыятычнае выхаванне юнага Мастовіча, яго захапленне гісторыяй паўстанцкага руху у значнай ступені паўплывала знаёмства з творамі Г. Сянкевіча. Як сведчыць сястра Тадэвуша Ядвіга, апошняя жонка прэм’ер-міністра даваеннай Польшчы Ф. Складоўскага, ужо з гімназіі ён уцёк у войска, каб прыняць удзел у барацьбе за незалежнасць, быў добраахвотнікам на вайне 1920 г.

Дзякуючы пратэкцыі дзядзькі, прафесара Зігмунда Рыжалея, з 1922 г. Т. Мастовіч працуе ў Варшаўскай «Рэчы Паспалітай» спачатку наборшчыкам і карэктарам, а затым рэпарцёрам. Пра яго поспехі ў журналістыцы сведчыць вялікая колькасць бескампрамісных фельетонаў, нарысаў, тэатральных крытычных матэрыялаў, якія часта падпісваліся ініцыяламі Т.М.

Уласна мастацкія творы Т. Мастовіч пачне выдаваць пад імем Тадэвуш Даленга. Першы вядомы буйны твор аўтара – раман-памфлет «Кар’ера Нікадыма Дызмы», падзеі ў якім адбываюцца ў Заходняй Беларусі і Польшчы ў час рэжыму Ю. Пілсудскага. Яго галоўны герой – сама бяздарнасць, нядаўні неадукаваны правінцыял, воляй выпадку ўзняты да ролі выратавальніка айчыны і магчымага прэм’ер-міністра. Зразумела, што за яго ёсць каму думаць і выдаваць бліскучыя ідэі. Але ў атмасферы бязмежнай улады гэтак жа пагрозліва разрастаюцца фанабэрыя, цынізм і злачынствы ўзвышэнца, што ўказвае на асаблівую небяспеку «дызмізму» для кожнага грамадства. Пра поспех «Кар’еры Нікадыма Дызмы» Т. Даленгі сведчыць той факт, што па яе матывах пазней былі напісаны п’есы «Мощная асоба» А. Моравы і «Кар’ера» С. Павалоцкага.

У многім поспех аўтару забяспечылі выключная працавітасць і шырокая дасведчанасць, тонкае светаадчуванне, непасрэднымі вытокамі якога было прыроднае хараство Глыбоччыны, перажытыя тут пранізлівыя дзіцячыя і юнацкія ўражанні, а таксама

майстэрства ствараць пераканаўчыя і дынамічныя, часам таленавітыя нават у сваёй апісальнасці тэксты, дзе ў заўсёдным спрадвечным змаганні сутыкаліся дабро і зло, сапраўдныя вартасці і псеўдакаштоўнасці. У пачатку 30-х гг. былі надрукаваны апавесці Т. Даленгі «Ківоны», «Чэкі без аплаты», «Пракурор Аліцыя Горн». Крыху пазней у гэты ж плённы перыяд выйшлі раманы прзаіка «Браты Дальч і Ко», «Свет пані Малиноўскай» і многія іншыя. Ужо з сярэдзіны 30-х гг. Т. Даленга становіцца адным з самых папулярных і багатых польскіх пісьменнікаў, які зарабляе не толькі на кнігах, але і на фільмах, пастаўленых паводле яго апавесцей і раманаў. Найбольш вядомыя з іх – «Іх дзіця», «Тры сэрцы», «Прафесар Вільчур» і інш. У 1981 г. рэжысер Ежы Гофман зрабіў фільм «Знахар», рымейк вядомага польскага фільма, пастаўленага ў 1937 г. па матывах твораў пісьменніка.

У аснове «Знахара» – сцвярджэнне нязменных ва ўсе часы маральна-этычных і сямейных каштоўнасцей, усаўленне высакароднай душы сапраўднага знаўцы сваёй справы, далёкага ад кар’ерызму і піетэту перад псеўданавуковымі рэгаліямі, усім дробязным і гатовага на годныя ўчынкі, дапамогу іншым і, безумоўна, самаахвярнае каханне. Менавіта такімі высакароднымі якасцямі валодае адораны і паспяховы ў жыцці (да таго самага моманту, пакуль яго не пакіне жонка з маленькай дачкой) прафесар хірургіі Рафал Вільчур. У другім, «жабрацкім» жыцці, пасля страты памяці, герой прадстае перад намі бяздомным вандроўнікам Антоніем Касібам, на долю якога выпадае шмат дарог і выпрабаванняў. І ўсё ж у яго характары і паводзінах героя ўгадваюцца многія ранейшыя рысы. Хіба толькі да жанчыны, за выключэннем адной Марысі (а інтрыга дзеяння ў творы яшчэ больш узростае ад працяглага няведання героем таго, што яна і ёсць яго дачка), ён адносіцца з заўважнай насцярожанасцю. Але галоўнае, што і ў бядзе знахар застаецца чалавекам, абыякавым да багацця і нажывы. Ён увасабляе сабою той, даўно прызнаны народам як ідэальны, тып лекара, што ў роўнай ступені ўважлівы і спагадлівы да ўсіх. Канчатковая перамога справядлівасці ў творы ставіць мэтай цвёрдзіць наступную думку: грамадства можа і абавязкова будзе выратавана, калі ў ім застануцца жыццё гуманнасць і сапраўднага гатунку маральныя і духоўныя ідэалы.

У «Дзённіку пані Ганкі» (1939) страта чысціні сямейных адносін, падзенне нораваў і традыцыйных сямейных каштоўнасцей раскрываецца на фоне грамадскага перадваеннага жыцця, дзе таксама квітнеюць фальш, прадажнасць, п’янства, танныя забавы, мяшчанскія ідэалы. Дайшло да таго, што для прыгожай і, як яна лічыць, вытанчанай, пані робіцца справай прэстыжу мець пры адданым і верным мужы каханкаў. Абраная пісьменнікам структура твора як бы дазваляе яго лірычнаму суб’екту рабіць да запісаў гераіні ўласныя заўвагі і тлумачэнні. Такі падыход істотна ўзбагаціў асноўную стыльваю плынь тэксту

адчувальнай іроніяй, што месцамі пераходзіць у сарказм, экспрэсіўна абыграць многія трагікамічныя сітуацыі, справакаваныя найўнасцю і адначасовым эгаізмам, няшчырасцю і заўважнай абмежаванасцю празмерна ганарлівай пані Ганкі.

Як бачым, праз паказ маральнай і інтэлектуальнай спустошанасці перадваеннага грамадства, асвятленне сямейна-бытавых канфліктаў, самых розных сацыяльных і палітычных пытанняў Т. Даленга змог узняцца ў сваіх лепшых творах да асэнсавання філасофіі быцця, адлюстравання агульначалавечых праблем, якія ў кожную эпоху застаюцца важнымі і актуальнымі.

Вядома, што ў даваенныя гады прэзаік рэгулярна прыязджаў у Глыбокае і Ліду да родных і сустрэч з грамадскасцю. У верасні 1939 г. 40-гадовага і хворага на сэрца пісьменніка прызвалі ў войска. Існуе шмат версій пра апошнія дні яго жыцця. Але як бы там ні было, Т. Даленга-Мастовіч быў забіты і 22 верасня 1939 г. пахаваны ў невялічкім курортным гарадку на румынскай мяжы. У 1978 г. яго прах быў перавезены ў Варшаву, а на магільні пісьменніка, што нястомна адстойваў праз слова неўміручых агульначалавечых каштоўнасці, усталявана надмагільная пліта. У жніўні 1998 г. да 100-годдзя з дня нараджэння Т. Даленгі-Мастовіча ў Глыбокім на сцяне дома, каля таго месца, дзе ён жыў, устаноўлена памятная дошка. У гарадскім краязнаўчым музеі аформлены стэнд, прысвечаны жыццю і творчасці выдатнага земляка.

Алесь Дубровіч (1919–1941; сапр. Рэдзька Аляксей Ягоравіч) – беларускі паэт, удзельнік вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі. Нарадзіўся ў в. Каралевічы Дзісенскага павета Віленскай губерніі (цяпер Глыбоцкі раён) ў сялянскай сям’і. Пасля вясковай школы займаецца самаадукацыяй. Ён быў удзельнікам нелегальнага з’езду пісьменнікаў Заходняй Беларусі ў 1933 г. і адным з ініцыятараў стварэння Літаратурнага фронту сялянска-рабочых пісьменнікаў (1933), падтрымаў «Дэкларацыю групы паэтаў да ўсіх пісьменнікаў Заходняй Беларусі».

У 1934 г. паэта арыштоўваюць за рэвалюцыйную дзейнасць і крамольную, па вызначэнні тагачаснай польскай улады, скіраванасць творчасці. Два з паловай гады ён правёў ў Віленскай турме на Лукішках, дзе ў той жа час знаходзіўся вядомы пісьменнік-змагар В. Таўлай. Менавіта гэтым суседствам па кратах, паводле меркавання краязнаўца І. Волкава, абумоўлена заўважнае сугучча матываў і вобразаў творчасці абодвух аўтараў. Пазней А. Рэдзька працаваў у валасным рабоча-сялянскім камітэце, выбіраўся старшынёй сельсавета, дэлегатам Народнага сходу ў Беластоку (1939), быў карэспандэнтам газеты «Вілейская праўда» (1940). Разам з бацькам і двума братамі як савецкі актывіст расстраляны фашыстамі ў 1941 г.

Першыя творы Алесь Дубровіча друкуюцца ў газеце «Доля працы» (1928). Знаходзілася месца для вершаў паэта і на старонках выданняў «Беларуская

газета», «Беларускі летапіс», «Калоссе», «Краты» і інш. У лепшых з іх, а гэта «Кіну свае думы», «Беларусь», «Мы», «Зорны край», «Пад звон драгоў, сумуючы...», «Крапіва», «Калісь любові хмель вясяняны» і многія іншыя творы, што пазней будуць уключаны ў калектыўныя зборнікі «Мы іх не забудзем» (1949), «Сцягі і паходні» (1965), «Крывёю сэрца» (1967), «Ростані волі» (1990), трохтомную «Анталогію беларускай паэзіі» (1993), кнігу «Памяць» (1995), непарыўна пераплецены гераічны змагарскі дух і боль, смутак бяспраўнага народа, гучаць адкрытыя заклікі да барацьбы і далікатна выяўляюцца інтымныя пачуцці. Іншымі словамі, назіраецца «спалучэнне публіцыстычнага запалу з мяккім лірызмам» [Чамеза, М.М. Дубровіч Алесь / М.М. Чамеза / Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: У 5-і т. – Т. 2. – Мн.: Беларус. Сав. Энцыклапедыя, 1985. – 702. – С. 372].

Працягваючы ўстойлівую для нацыянальнай паэзіі традыцыю вырашэння грамадзянскай тэматыкі ці той жа праблемы мастака і мастацтва праз адпаведную сістэму сімвалічных вобразаў і выяўленчых сродкаў, лірычны суб’ект Алесь Дубровіча найперш бачыць сябе музыкам, што іграе гімн новаму жыццю самім «сэрцам полымным і чыстым» («Мы», 1932). Нягледзячы на перашкоду зімовых марозных завей, іх завыванне і плач, ён гатовы даверыць ўласныя думы і клопат пра Радзіму музыцы цымбалаў, жураўлінаму лёту, светламу ранню, паведам маладога ветру («Кіну свае думы», 1938). А яшчэ пералётнай птушцы або, «надзею ў сэрцы тоячы», вясновым песні і промню («Пад звон драгоў, сумуючы...», 1938).

Застаецца толькі шкадаваць, што так рана і трагічна абарвалася жыццё гэтага таленавітага і шчыра адданага Бацькаўшчыне паэта. Якраз пра гэта смуткуе і сучасная пісьменніца Глыбоцкага краю Марыя Баравік у вершы, прысвечаным Алесю Дубровічу:

Расхіне лагчына цішыню нямую,

І туман чырвоны стане да нябёс...

Пра цябе, паэце, голас узніму я –

Ой, не наталіўся песнямі твой лёс!

[Баравік, М. «Кіну свае думы жураўліным лётам...» / М. Баравік // Глыбоччына: ад старажытнасці да сучаснасці / Рэдкал. : Т.У. Бялова, Ю.В. Бажэнаў, В.В. Грынявецкі, А.А. Давідовіч і інш. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. – 735 с. – С. 537]

Фама Васільевіч Ляшонак (1935–2004; псеўданімы: Тамаш Ляшонак, Загорскі) – беларускі паэт. Нарадзіўся ў в. Загор’е Глыбоцкага раёна. Пасля школы (1954) тры гады служыў у арміі, затым закончыў Глыбоцкае тэхнічнае вучылішча (1957–1958), працаваў электрамонтёрам і завочна вучыўся ў Беларускім інстытуце механізацыі сельскай гаспадаркі. З 1967 г. інжынер Глыбоцкага прадпрыемства электрычных сетак, а ў 1970–1997 гг. – кіраўнік міжраённага

адзялення «Энерганагляду», што ўваходзіць у склад рэспубліканскага унітарнага прадпрыемства «Віцебскэнерга».

Упершыню выносіць свае вершы на суд чытачоў у 1990 г. («Веснік Глыбоччыны»). Друкаваўся ў раённым, абласным, рэспубліканскім друку. Аўтар паэтычных зборнікаў «Запознены дар» (1995), што будзе прызнаны лепшай кнігай года, а таксама «Сустрэча» (1997) і «Апошні лістапад» (2005), выхаду якога ў свет сам творца ўжо не дачакаецца. Песенная лірыка складала змест зборніка Т. Ляшонка «Гронка бэзу» (1997). Таленавітыя мелодыі да кранальных тэкстаў паэта, а сярод іх «Агеньчык», «Азірніся», «Вечар», «Возера», «Любоў акальцаваная мая», «Ля крыніцы», «Матчына акно», «Маўчанне», «Ноч і мы», «Пакліч мяне», «Расстанне», «Таямніца», «У імя кахання» і многія іншыя, напісаны кампазітарам М. Яцковым. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1997 г.

Вядомы паэт А. Жыгуноў перакананы, што адкрыццё лірычнага таленту Т. Ляшонка, прызнанне духоўнай глыбіні і чалавечай мудрасці як вызначальных адзнак яго творчасці належыць М. Федзюковічу. Пісьменнік не раз сустракаўся з Фамой Васілевічам у час правядзення літаратурных сустрэч на Глыбоччыне. Ужо першае знаёмства з творамі Т. Ляшонка выклікала ў яго непадробнае захапленне, а потым і жаданне напісаць працу пра яго да першага зборніка па-сапраўднаму ўлюбёнага ў прыроду, роднае слова, край і яго людзей шчырага і сціплага загорскага паэта. Для пераканаўчасці дастаткова прыгадаць наступныя пранікнёныя радкі з верша Т. Ляшонка «Матчына мова»:

*Як неба сінь, як водар сенажаці,
Як пах жыўцы, пошчак салаўя,
Як родны кут, люблю я мову маці –
Цябе, непараўнальная мая.*

[Загорскі, Т. Матчына мова / Т. Загорскі // Глыбоччына: ад старажытнасці да сучаснасці / Рэдкал.: Т.У. Бялова, Ю.В. Бажэнаў, В.В. Грынявецкі, А.А. Давідовіч і інш. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. – 735 с. – С. 539]

Можа здасца, што Т. Ляшонак прыйшоў у літаратуру з некаторым спазненнем. Але ў дадзеным выпадку варты ўлічваць патрабавальнасць, няспешнасць хады самога аўтара, натуральнасць выпявання яго лірычнага таленту з адначасовым жыццёвым і асобасным сталеннем. Толькі ў такім разе слова творцы напаўняецца абуджальнай сілай, робіцца асабліва дзейсным, здольным высекчы «... у чэрствых сэрцах іскры дабрывіні», дапамагчы зразумець: «– Быць беларусам – ганарова!» [Ляшонак, Тамаш. Шаную сілу, што належыць слову... / Т. Ляшонак // Ад ніў прыдзвінскіх: Віцебшчына паэтычная. – Мн.: І.П. Логвінаў, 2009. – 151 с. – С. 86].

Пры гэтым нельга не заўважыць, як паэт заўжды дэспітліва і са здзіўленнем успрымаў усе праявы на-

вакольнага свету, рана адкрыў для сябе загадкавасць яго ўпарадкавання, тое, што дрыготкая цэласная завершанасць і дасканаласць універсуму ладкуецца праз непаўторнасць і самадастатковасць адзінкавага, вечнага і імгненнага. У вершы «Бацькаўшчына» гэта выяўляецца наступным чынам:

*Тысячагоддзі ў небе Мілавіца,
А знічка – толькі яркі міг жыцця,
Але ў імгненні гэтым таямніца –
Зямлі бацькоў святога пачуцця.*

[Загорскі, Т. Бацькаўшчына / Т. Загорскі // Глыбоччына: ад старажытнасці да сучаснасці. – С. 540]

Без такой навукі Т. Ляшонак не стаў бы адным з адметных паэтаў Беларусі (паводле А. Салтука), не захапіўся ўслед за таленавітымі папярэднікамі чароўнымі радкамі лірыкі, не ўспрымаў малую радзіму як дзядоў і дзяцей калыску («Глыбоцкі край!...»), не навучыўся «слухаць шолах спелых каласоў», не адчуў, як хутка «шыбуе час», не зведаў маладосці душы і таго, што «каханне не старэе» («Не зважай»). Зрэшты, гэтаксама як і сапраўдная паэзія.

Марыя Якаўлеўна Баравік (нар. 1946 г.; у замужжы Новікава) – беларуская паэтэса. Нарадзілася ў в. Праабражэнка Глыбоцкага раёна ў сялянскай сям’і. Цяпер жыве ў г. п. Пасвілле. Бацька будучай пісьменніцы – Якаў Іванавіч – родам з Перадолаў. Маці – Марыя Адамаўна – назаўжды засталася для дачкі ідэалам чалавечнасці і шчырай веры. Вучылася М. Баравік у Перадольскай сямігодцы, потым у Падсвільскай сярэдняй школе Глыбоцкага раёна. З 1970 г. бібліятэкар, пазней загадчыца Падсвільскай дзіцячай бібліятэкі. У 1978 г. скончыла факультэт журналістыкі БДУ. Працавала ў Падсвільскім Доме культуры, у рэдакцыі глыбоцкай раённай газеты «Шлях перамогі» (зараз «Веснік Глыбоччыны»). Пасля некаторых ваганняў робіць канчатковы выбар на карысць сталай літаратурнай працы. І ўсё ж назусім журналістыка не адпусціла Марыю Якаўлеўну. Так, у 1999 г. яна ўзначаліла гурток «Юны экскурсавод» Падсвільскага цэнтру дзіцяча-юначкага турызму і экскурсій, сур’ёзна паставіўшыся да вывучэння гісторыі і тапанімікі роднага пасёлка і яго ваколіц. Мае непасрэднае дачыненне да распрацоўкі даведніка «Падсвілле. Штрыхі мінулага і сучаснага». Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1992 г.

Друкуецца з 1965 г. у газетах «Шлях перамогі», «Віцебскі рабочы», «Чырвоная змена», «Голас Радзімы», «Знамя юности», «ЛіМ», «Наша слова», «Народнае слова», часопісах «Маладосць», «Родная прырода», «Бярозка», «Вясёлка», «Роднае слова» і інш.; у калектывных зборніках «Дзень паэзіі», «Самавар у лесе», альманахах «Край» і «Даляглыды». У 1985 г. выйшла кніга паэзіі М. Баравік «Поле долі», а ў 1995 г. – «Вір пшчоты і журбы». Прыватным прадпрыемствам «Прэфект-інфо», якое ўзначальвае

глыбоцкі актывіст Я. Берніковіч, у 2009 г. былі выдадзены зборнікі пісьменніцы «Зорка гасцюе ў мясяца», «На вас глядзіць мая душа». У 2012 г. – «напісаныя слязьмі», паводле ўласнага прызнання Марыі Якаўлеўны, паэтычныя кнігі «Прымі, душа, таямніцу» і «Камень смутку». У 2011 г. М. Баравік становіцца пераможцай творчага конкурсу на лепшыя паэтычныя п’есы і перакладныя творы, арганізаванага Беларускім тэатрам «Лялька». Даслааныя ёю казкі ўключаны ў рэпертуар гэтай установы культуры. Многія вершы маці пакладзены на ноты яе дачкой Марыяй Новікавай, выкладчыцай музыкі. У іх ліку – «Першага верасня», «Імчы, пагоня» і інш. Часта на літаратурных вечарынах і кніжных прэзентацыях маці і дачка спяваюць дуэтам.

У лірыцы пісьменніцы няма нічога надуманага. Тут многа прысвячэнняў маці Марыі, што дала ёй жыццё і веру ў Бога, а таксама свайму працягу – дачцы Марыі. Піша М. Баравік і пра родную вёску, узнаўляе словамі-фарбамі маляўнічыя краявіды Глыбоччыны і Падсвілля, усю Айчыну, якая для яе і вышыня неба, і «дум велічыня». А яшчэ:

*Радзіма – што? Радзіма – гэта людзі
На роднай глебе ля тваёй душы*

[Баравік, Марыя. Радзіма / М. Баравік // Ад ніў прыдзвінскіх; Віцебшчына паэтычная. – Мн.: І.П. Логвінаў, 2009. – 152 с. – С. 15].

Часта паэтэса разважае пра дабрывіню і чалавечнасць як пачатак пачаткаў, як самую важную адзінку вымярэння годнасці асобы і вартасці людскіх узаемаадносін, а таму бласлаўляе іх. Увогуле, нельга не заўважыць памкнення паэткі маліцца вершамі. Яе лірычная гераіня прызнаецца: «Усё, што з думкі выльецца, // У пачуцця – на повадзе. // Мая душа-блакітніца // Перад табой на споведзі» [Баравік, М. Радзіма – ціха выльецца... / М. Баравік // Глыбоччына: ад старажытнасці да сучаснасці / Рэдкал.: Т.У. Бялова, Ю.В. Бажэнаў, В.В. Грынявецкі, А.А. Давідовіч і інш. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. – 735 с. – С. 538]. Менавіта шчырай спавядальнасцю народжана кранальнасць паэтычнага голасу М. Баравік. Пры гэтым пісьменніцы ўдаецца ў непарыўнасці перадаваць канкрэтна-побытавыя рэаліі, хараство прыроднага свету і мудрае веданне жыцця, набытае праз няпростую жаночую долю. А яна не стамляецца бясконца выпрабавваць, кідаючы то «...у вір пшчоты і журбы», то ў абдымкі самога гора («Ты прывяла мяне да Бога», «Развіднеемся», «Ты заслону гадоў адхіні» і інш.).

Шырока прадстаўлена ў паэзіі М. Баравік тэма кахання. Усю веліч пачуцця, на якое здольная яе лірычная гераіня, пісьменніца перадае выразам-выклікам: «Я не хачу кахаць – хачу любіць». Аднак з яе інтымных твораў светлай танальнасці заўважна выбіваюцца пазней напісаныя вершы, прысвечаныя мужу, што ўжо пайшоў з жыцця. Яны літаральна

перапоўнены непадробным болем і тугой аголенай душы («О, як балюча», «Ёсць», «Я апрытомнела ў бядзе» і інш.).

Хвалюе М. Баравік і будучыня святой беларускай мовы, наогул лёс народнай спадчыны. Таму пісьменніца лічыць за неабходнае нагадаць пратых, хто складае гонар нацыі (вершы-прысвячэнні Н. Орду, М. Стральцову, Я. Драздовічу, А. Дубровічу і інш.). Неспакой за страту сучаснікамі маральнай чысціні, асуджэнне іх бездухоўнасці часам надае некаторым творам пісьменніцы адчувальнае публіцыстычнае гучанне («Роднае, што свеціцца з «учора», «Не замахніцеся на Роднае»). Сэрца яе лірычнай гераіні сціскаецца ад болю за лёс Айчыны, засыпанай атрутай Чарнобыльскай АЭС («Трывога», «Прызнанне»).

Значнае месца ў творчасці М. Баравік займае напісанне і мастацкае афармленне вершаў і казак для дзяцей. Да гэтай працы яна адносіцца асабліва ўважліва, імкнучыся пазбягаць навязлівай павучальнасці, трафарэтнасці і быць адначасова займальнай і сур’ёзнай. Зборнік «Ціт» (2013) – першая асобная кніга пісьменніцы для дзяцей, дзе галоўны герой – вясёлы і свавольны хлопчык, якому даводзіцца перажываць самыя розныя прыгоды-здарэнні. У многіх іншых творах Марыя Якаўлеўна запрашае маленькіх чытачоў у дзівосны казачны свет.

Як бачым, паэтка, прэзаік, дзіцячая пісьменніца М. Баравік – аўтар таленавіты і разнапланавы, праграмадзянску адказны і жыццёва дакладны, якому бязмежна дарагі родны край з яго сённяшняй і «былой айчыннай веліччу духоўнай» [Баравік, Марыя. Ад спадара Напалеона Орды / М. Баравік // Ад ніў прыдзвінскіх; Віцебшчына паэтычная. – С. 13]. У той жа час, як ахарактарызаваў пісьменніцу ў адным з інтэрв’ю паэт А. Салтук, яна – «лірычная спавядальніца жаночага лёсу» [Кавалёва, Ілона. У ёй спраўджана ўсё / І. Кавалёва // ЛіМ. – 2012. – 27 ліпеня. – С. 4]. І сёння М. Баравік не прыцішвае хаду, а з дбайнасцю сапраўднай руплівіцы працягвае выношваць і ўвасабляць задуманае ў самых розных жанрах.

Алег Уладзіміравіч Салтук (нар. 1946) – беларускі паэт, перакладчык з рускай і ўкраінскай моў. Нарадзіўся ў в. Рыжэнькі Шумілінскага раёна ў сялянскай сям’і. Па прызнанні самога А. Салтука, яго дарога «пачыналася там, дзе плывуць самыя прыгожыя аблогі, дзе жылі і жывуць самыя дарагія і спагадлівыя людзі, дзе помніцца ўсё да самай маленькай пясчынкі, куды хочацца вяртацца яшчэ і яшчэ і ў хвіліны самай вялікай радасці, і ў хвіліны адчаю, каб нязмушана і шчыра паціснуць рукі землякоў, паглядзець на някідкія, шчымлівыя да болю краявіды, пахадзіць па таямнічых сцежках дзяцінства, набрацца моцы і жыць далей» [Салтук, Олег. Як шмат мне хочацца сказаць / А. Салтук // 3 росных сцяжын: аўтабіяграфіі пісьменнікаў Беларусі / уклад. Мікола Мінзер. – Мн.: Літ. і маст., 2008. – 464 с. – С. 369 – 373. – С. 369].

У 1963 г. скончыў Мішкаўскую сярэдняю школу Шумілінскага раена і паступіў на аддзяленне рускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта Магілёўскага педагагічнага інстытута (скончыў у 1967 г.). А. Салтук захоплены паэзіяй з дзяцінства, але друкавацца пачаў са студэнцкіх гадоў. Гэтаму паспрыяла яго знакавая сустрэча з цудоўным чалавекам і паэтам А. Пысіным, якая канчаткова акрэсліла кірунак далейшага спраўджвання пачаткоўца ў літаратуры. Да службы ў арміі (1967–1968) адну першую чвэрць прапрацаваў у Даўгапольскай школе-інтэрнаце Гарадокскага раёна. Потым прызначаны адказным сакратаром ушацкай раённай газеты «Патрыёт» (1969–1973). Адначасова кіраваў мясцовым літаратурным аб'яднаннем. У гэты ж час знаёміцца з Р. Барадуліным, матчына хата якога амаль суседнічала з рэдакцыйным памяшканнем. Менавіта Рыгор Іванавіч дапамог А. Салтуку падрыхтаваць да друку першую паэтычную кнігу. Пераязджае ў 1974 г. з Ушачыны ў Глыбокае і да 1979 г. з'яўляўся ўласным карэспандэнтам абласной газеты «Віцебскі рабочы». Стаяў ля вытокаў утварэння і дзейнасці літаратурнага аб'яднання «Далягляды», якое пасля ад'езду А. Салтука ў Віцебск узначаліў паэт А. Жыгуноў. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1977 г. У 1980–1999 гг. – сакратар Віцебскага абласнога аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў. Лаўрэат літаратурных прэмій імя У. Караткевіча і федэрацыі прафсаюзаў Беларусі, уладальнік дыплама Беларускага саюза журналістаў «Залатое пярэ».

Друкаваўся ў многіх калектыўных зборніках і перыядычных выданнях. Аўтар кніг паэзіі «Пачатак дня» (1974), «Працяг» (1977), «Свято зямлі: вершы і паэмы» (1982), «На далонях жыцця: вершы і паэма» (1988), «Трывога лёсу» (1996), «Не разлюбі...: Выбранае» (2003). «На вейцы стагоддзяў» (2006) і інш. Жыве ў Віцебску.

Асноўныя матывы творчасці А. Салтука, адначасова гучна публіцыстычнай, лірычна сцішанай, па-філасофску заглыбленай і разам з тым зямной, – вернасць «стомленага сына» першавытокам, родным вёсцы і краю, спасціжэнне глыбіняў светаўпарадкавання праз «міг і вечнасць», сцвярджэнне спрадвечных жыццёвых каштоўнасцей, услаўленне мудрых духоўных заветаў бацькоў і шчаслівага кахання, пільнае ўглядванне ў мінулае, незагойную памяць пра нядаўнюю вайну, сучаснае роднай зямлі, у сябе і іншых. Сярод іх нямала знакамітых асоб (да прыкладу, Е. Полацкая, Ф. Скарына, Я. Купала, М. Багдановіч, І. Буйніцкі, Е. Лось, У. Караткевіч і інш.) і звычайных, але з няпростай доляй, вяскоўцаў. Для гэтых «дарагіх людзей» паэт не шкадуе «харошых слоў». Усе пералічаныя матывы творчасці А. Салтука нітуе імператыў «Не разлюбі», а таксама цвёрдае следаванне аднойчы прынятаму правілу «Не пець з чужога голасу!» [Русецкі, А. У трывозе за Радзіму / А. Русецкі // Полымя. – 2003. –

№8. – С. 183 – 190. – С. 190]. Найбольш давярае аўтар успамінам, якія «не паміраюць», «жывуць і баляць», а яшчэ выпакутаным уласным лёсам перакананым. Паводле іх:

Буду стаяць на сваім:

Паэзія – гэта ўздым,

Паэзія – гэта падзенне,

Малітва і ачышчэнне,

Неба крутая бязмежнасць,

Лёсу твайго непазбежнасць.

Паэзія – гэта натхненне,

Праўда, давер і сумленне.

[Алег Салтук: вершы беларускіх паэтаў // Нацыянальны паэтычны партал [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.vershy.ru/category/aleg-saltuk>. – Дата доступу: 13. 06. 2013].

Сёння А. Салтук – паэт сталы, няспынны ў творчых пошуках і па-ранейшаму скіраваны на асэнсаванне значных праблем. Ён шчыра заклапочаны лёсам фальклорнай спадчыны і самога народа, якому прыйшлося (і даводзіцца да гэтага часу) перажываць мноства трагедый. У вершы «Беларусы» сваё здзіўленне трывушчасцю людзей роднага краю пісьменнік перадаў наступным чынам:

Адкуль у нас такая сіла,

Магутная, як крыгалом:

Нас і палолі, і касілі,

Цапамі войнаў малацілі,

А мы расцём,

А мы жывём!

[Алег Салтук: вершы беларускіх паэтаў // Нацыянальны паэтычны партал [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.vershy.ru/category/aleg-saltuk>. – Дата доступу: 13. 06. 2013].

Услед за А. Русецкім хочацца выказаць надзею, «што галоўная Песня, галоўнае Слова А. Салтука яшчэ наперадзе» [Русецкі, А. У трывозе за Радзіму. – С. 190].

Уладзімір Уладзіміравіч Саулiч (нар. 1951) – беларускі драматург, гумарыст, публіцыст, краязнавец. Нарадзіўся ў в. Мацясы Глыбоцкага раёна. Пасля Кіраўскай сярэдняй школы закончыў філалагічны факультэт БДУ (1968–1973). Працаваў настаўнікам беларускай мовы і літаратуры Азярэцкай сярэдняй школы (1973–1975), карэспандэнтам-арганізатарам раённага радыё (1976–1980). З 1980 г. – уласны карэспандэнт газеты «Віцебскі рабочы». Член Саюза пісьменнікаў Беларусі і Беларускага Саюза журналістаў. У. Саулiч – чалавек, паводле паэта Алеся Жыгунова, «шчыры, добры, сціплы, усмешлівы».

Яшчэ з юнацтва вынашаны намер «разумець супярэчнасці часу і людзей, пераадольваць сябе, цяжкасці і перашкоды» [Кузьміч, М. Паваротак лёсу і

жыцця / М. Кузьміч // Полымя. – 2011. – № 9. – С. 150 – 158. – С. 150] істотна дапамог У. Саўлічу ў журналісцкай і літаратурнай працы. Ён аб'ездзіў усю Глыбоччыну, ведаў пра ўсе праблемы рэгіёну, меў магчымасць пазнаёміцца з цікавымі людзьмі, многія з якіх пазней стануць прататыпамі яго герояў у самых розных жанрах.

Першае апавяданне «Горкі яблык» У. Саулiч надрукаваў у раённай газеце «Шлях перамогі» (1968). Пазней выйшлі «Дуля», «Варона», «Любоў на лысую галаву», «А на халеру мне тыя вусы!..», «Няпрошаная госця» і іншыя творы, якія друкаваліся ў «Віцебскім рабочым» і «Беларускай думцы». Некаторыя сюжэты і вобразы з гэтых і іншых нарысаў займаюць працяг у мастацкіх творах аўтара. Да прыкладу, п'еса У. Саулiча «Халімон камандуе парадам» (1986), змешчаная ў кнізе з такой жа назвай, пісалася паступова, своеасаблівымі «квантамі»-фрагментамі з тэкстаў, што раней друкаваліся ў раённай і абласной газетах пад агульнай назвай «Прыгоды Халімона Кляпальскага...». Сур'ёзныя сацыяльныя заганы грамадства выкрываюцца ў п'есе праз камізм характару і такія ж здарэнні героя, якому ўдасца нарабіць многа шуму праз абвешчаную тэлеграмай інфармацыю пра рэкордна выгадаванага ім парсюка. Сярод абсурдных учынкаў Халімона фарбаванне хлева і галенне парсюка перад тэлевізійным эфірам і інш.

Плённа выкарыстоўваюцца пісьменнікам прыёмы іроніі і сатыры. Асабліва пры выкрыцці несумленных гора-кіраўнікоў на вёсцы, што любяць нажывацца на дзяржаўных сродках, бо «бадай тая рука адваліцца, што ад сябе грабе» [Саулiч, У. Халімон камандуе парадам: П'есы / У.Саулiч. – Мн.: Маст. літ., 1994. – 143 с. – С. 25]; паказе п'янства як сапраўднай сацыальнай бяды, калі чалавек робіцца горш за парсюка, і несаможных прыязных адносін паміж сямейнікамі і суседзямі. Закранае драматург і праблему безгустоўнасці сучаснай масавай культуры, страту сапраўдных духоўных і культурных каштоўнасцей: «Але куды гэтыя песні запрапасціліся?...» [Тамсама. – С. 47]. У творы шмат трапных выразаў, прыказак і прымавак, і яны надаюць мове герояў і гучанню твора ў цэлым асаблівы каларыт. Да прыкладу: «Не да парсят, калі свінню смаляць» [Тамсама. – С. 41], «Хто на малага дубца шкадуе, той на сябе пятлю гатуе» [Тамсама. – С. 46] і інш.

У п'есе «Адзін Гаўрыла з Полацку» аўтарскі смех гучыць па-іншаму, бо размова ідзе пра фарміраванне ў грамадстве эпохі гарбачоўшчыны з яе дэмагогіяй, уяўным плуралізмам. На першым месцы ў творы – работнік міністэрства Гаўрыла Патапавіч Грамыхальскі, які, каб змяніць паказчыкі дэмаграфічнай сітуацыі ў лепшы бок, вырашае стварыць новую форму так званага безразводнага шлюбу. Насамрэч вырашэнне праблемы абмяжоўваецца толькі адменай штампаў у пашпартых маладых, прапановай выпуску спецыяльных ложкаў і плакатаў кшталту «У грамадскім транспарце не кахаць». Але наўрад ці шыльды могуць паўздзейнічаць на адсут-

ныя ў грамадстве культуру і выхаванне. Сям'я ж ствараецца не для паказу, не для штампаў ці іх адсутнасці. І добра, што сур'ёзнасць гэтага кроку разумеюць маладзейшыя героі.

Дзеянне напісанай у 1990 г. трагікамедыі У. Саулiча «Сабака з залатым зубам», а даследчык С. Лаўшук лічыць, што «гэта несумненная творчая ўдача маладога драматурга, пэўны ўклад у беларускую камедыяграфію наогул» [Лаўшук, С.С. Гарызонты беларускай драматургіі / С.С. Лаўшук. – Мн.: Бел. навука, 2010. – 412 с. – С. 349], разгортваецца ў кватэры сям'і Козлікавых, што ў дастатковай ступені ілюструе ўсё грамадства і яго праблемы. Ад самага пачатку твор пабудаваны на парадоксах. Так, начальнік медвыцвярэзніка Каранат Каранатавіч Козлікаў – заўзяты п'яніца, што не хоча ведаць сваіх каранёў, не паважае (і нават гатовы адправіць ў дом састарэлых) маці, а тым больш – падначаленых. Выкарыстаўшы выручаныя ад продажу хаты мацярынскія грошы, сквапныя і душэўна глухія сын і нявестка чакаюць смерці старой. Ды яна і сама жадае хутчэй памерці, каб не бачыць, што людзі сталі горш за звяроў, «цкуюць адзін аднаго, душаць, б'юць, зусім звяр'яцелі» [Тамсама. – С. 106]. Затое сабаку, які насамрэч апынецца зусім не амерыканскім фокстэр'ерам, у адпаведнасці з павевамі мяшчанскай моды яны гатовы ўставіць залаты зуб. Цалкам дапушчальна, і фінальная сцэна твора ўказвае на тое, што жыццёвы фінал сына і яго жонкі будзе такім жа, як і маці, бо для дачкі Лады бацькі – пакуль толькі грашовы мяшок.

Як бачым, У. Саулiч, звяртаючыся да вострых сацыяльных і маральна-этычных праблем, асуджаючы бездухоўнасць сучаснага грамадства і выкарыстоўваючы багатыя сродкі характарастварэння і абсурдна-сатырычнага стылю, спяшаецца давесці сучаснікам патрэбу ў іх неадкладным звароце да сапраўдных каштоўнасцей і чалавечнасці.

За кнігу публіцыстыкі «Антэі Прыдзвіння» (2010), куды ўвайшло сямнаццаць нарысаў, У. Саулiч быў узнагароджаны дыпламам першай ступені і статуткай «Залаты Купідон». У ёй услаўляюцца тыя волаты рэгіёну, «для якіх, з аднаго боку, зямелька-карміцелька – крыніца дадатковай моцы, а з другога, – жыццёва-прафесійны крыж» [Кузьміч, М. Паваротак лёсу і жыцця. – С. 51]. Сярод герояў пісьменніка Алег Валадзько з Пастаўскага раёна, Павел і Андрэй Пальчэхі з Шаркаўшчыны, Анатоль Пачопка і Алена Дзягель з Глыбоччыны, старшыня Віцебскага аблвыканкама Аляксандр Косінец і многія іншыя.

Вядома, што акрылены поспехам «Антэяў Прыдзвіння» У. Саулiч працягвае працаваць у абраным рэчышчы, рыхтуе да выдання новыя кнігі нататак, рэпартажаў і нарысаў, звязаныя з падзеямі і лёсамі людзей краю. Не выклікае сумнення своечасовасць іх з'яўлення і, абумоўленае запатрабаванасцю, шырокае чытацкае прызнанне.

Тамара Канстанцінаўна Чабан (1952–1992) – крытык, літаратуразнавец. Нарадзілася ў ў в. Чарневічы (хутар Чабаны) Глыбоцкага раёна, што месціцца недалёка ад славуных Празарокаў, у сям’і калгаснікаў Канстанціна Сцяпанавіча і Алены Сяменаўны. Пасля Чарневіцкай сярэдняй школы (1969), дзе пачала пісаць вершы, скончыла філалагічны факультэт БДУ (1974). Некаторы час выкладала беларускую мову і літаратуру ў Ветрынскай сярэдняй школы Полацкага раёна. Завочна вучылася ў аспірантуры пры кафедры беларускай літаратуры БДУ (1976–1980). З 1978 г. жыла ў Мінску, працавала старшым карэктарам выдавецтва «Навука і тэхніка». У 1982 г. абараніла кандыдацкую дысертцыю на тэму «Рамантычныя тэндэнцыі ў сучаснай беларускай паэзіі», кандыдат філалагічных навук. З 1981 г. – малодшы, з 1985 г. – старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН Беларусі. Абіралася старшынёй савета клуба «Братэрства», членам рэдкалегіі штогоднікаў «Дзень паэзіі» – 1988 і 1989. Член Саюза пісьменнікаў Беларусі з 1988 г.

У друку ўпершыню выступіла ў 1977 г. з рэцэнціямі на кнігу В. Іпатавай «Парасткі». Яе артыкулы па праблемах сучаснага літаратурнага працэсу друкаваліся на старонках многіх рэспубліканскіх і саюзных перыядычных выданняў, у зборніках «Песні беларускай валадар», «Узроўні фальклорных уплываў» і інш. Даследчыцай напісана шмат творчых партрэтаў, рэцэнзій і артыкулаў, якія вылучаюцца прафесійнай дасведчанасцю, шырынёй поглядаў, філасафічна-аналітычнай заглыбленасцю. Т. Чабан – аўтар манаграфіі «Крылы рамантыкі» (1982), дзе з улікам здабыткаў айчыннага і сусветнага мастацтва слова ўдмліва даследуецца беларуская паэзія з яе спецыфічнымі рамантычнымі тэндэнцыямі, жанрамі і тыпам лірычнага героя. У кнізе «Сучасная паэзія і фальклор» (1988), напісанай у сааўтарстве з Яўгенам Гарадніцкім, прасочваецца ўплыў вуснай народнай творчасці на асаблівасці зместу, вобразна-паэтычнай сістэмы, структурна-кампазіцыйнай арганізацыі лірычных твораў беларускіх пісьменнікаў XX стагоддзя.

Зачараванай паэзіяй, наогул літаратурай і мастацтвам, Т. Чабан было суджана пражыць нядоўгі век. Пахавана яна ў Ракаве, на радзіме мужа, вядомага літаратуразнаўца Я. Гарадніцкага. У адным са сваіх артыкулаў ён піша: «Задумваешся часам, што лучыць Глыбоччыну і Ракаўшчыну, Слуцчыну і Мсціслаўшчыну, Лагойшчыну і Стаўбцоўшчыну і многія-многія іншыя куткі нашай вялікай і велічнай Радзімы? Не толькі магілы, хоць і яны таксама. Яшчэ і вечна жывое наша крынічнае беларускае слова. Паэзія, любоў, надзея» [Гарадніцкі, Я. Паміж Глыбоччынай і Ракаўшчынай / Я. Гарадніцкі // Краязнаўчая газета. – 2005. – № 29 (жнівень). – С. 3]. Цяжка не пагадзіцца з гэтым глыбокім назіраннем, асвечаным дагэтуль незагойным болем і мудрасцю пражытых гадоў, самага блізкага да Тамары Канстанцінаўны чалавека і навукоўца.

Віталь Рыгоравіч Гарановіч (1952–2012) – беларускі паэт. Нарадзіўся і вырас у в. Ермакі Маладзечанскага раёна Мінскай вобласці. Яго бацька быў першым спеваком у вёсцы, і гэта, безумоўна, не магло не адбіцца на музычнасці вершаў і з’яўленні ў творчай спадчыне будучага паэта песеннага зборніка «Глыбоцкі вальс» (у сааўтарстве з самадзейным кампазітарам Г. Шаколам). Пасля школы служыў у войску, пэўны час працаваў у друкарні выдавецтва «Вышэйшая школа». Некалькі разоў паступаў на журфак БДУ, але няўдала. У 1977 г. скончыў філалагічны факультэт Мінскага педінстытута імя М. Горкага, пасля якога прыехаў настаўнічаць на азёрна-лясную Глыбоччыну, што стала для яго другой радзімай. У 1983–2004 гг. – дырэктар прэстыжнай у райцэнтры сярэдняй школы №3, якая атрымала статус «Узорная беларускамоўная школа».

Сябар Саюза беларускіх пісьменнікаў, сапраўдны патрыёт сваёй радзімы, ён цалкам аддаваў сябе служэнню ёй, заўсёды шчыра ганарыўся сваімі выхаванцамі, іх духоўна-маральнымі якасцямі і поспехамі, нястомна вучыў іх цаніць мову як найвялікшы дар. Вядомы сучасны пісьменнік Ф. Сіўко адзначыў «добраю беларускасць» аднолькава таленавітага паэта і настаўніка В. Гарановіча. Можна не сумнявацца, што найперш сваім вучням адрасаваў Віталь Рыгоравіч вершы «Школа», «Запах нашчадкаў». Невыпадкава пра В. Гарановіча гавораць: «...гэты пісьменнік – цэлая эпоха... ..чалавек, на якім трымалася школа, сапраўды беларуская школа, дзе быў беларускі дух» [Наша жыццё [Электронны рэсурс], 2012. URL: <http://yandex.by/yandsearch?р> (дата звароту: 14.06.2013)].

А пачаў пісаць В. Гарановіч яшчэ у юнацкім узросце, калі вучыўся ў Хоўхлаўскай сярэдняй школе і наведваў літаб’яднанне пры маладзечанскай газеце «Свято камунізму». І, трэба сказаць, не без уплыву дырэктара школы, вядомага беларускага драматурга І. Козела. Першыя вершаваныя спробы пярэ В. Гарановіча падтрымаў і рэкамендаваў да друку паэт М. Чарняўскі. Называў Віталь Рыгоравіч сваім настаўнікам і Р. Барадуліна, які на адным са з’ездаў маладых літаратараў у Каралішчавічах пахваліў яго вершы і выказаў веру ў талент і моц пачаткоўца. Сярод сяброў паэта – М. Баравік, Г. Зінкевіч, Н. Гальпяровіч, Т. Ляшонак, М. Мятліцкі, А. Пісьмянкоў, А. Салтук, У. Саулч і інш. Што тычыцца любімых аўтараў, то В. Гарановіч з рускай літаратуры найбольш вылучаў А. Пушкіна, з беларускай – Янку Купалу, Якуба Коласа і Кузьму Чорнага. Ён называў іх «майстрамі-індывідуумами, якія ніколі не паўтараюцца» [Мшар Раіса. У газету стала укладвацца больш душы // Лесная газета, 2010. – URL: <http://lesgazeta.info/dusha-gazeti.html> (дата звароту: 14.06.2013)].

Выдатнік асветы, старшыня глыбоцкага аддзялення ТБШ, а з 2004 г. – райкама прафсаюза работнікаў адукацыі і навукі, В. Гарановіч друкаваўся ў раённым,

абласным і рэспубліканскім перыядычным друку, альманаху «Дзвіна», калектыўных зборніках «Далягяды», «Браслаўшчына азёрная мая». Яго першая арыгінальная кніга паэзіі – «Беразвечча» (1997) – выйшла толькі праз дваццаць гадоў пасля ўдалага літаратурнага дэбюту, што лёгка растлумачыць загрузанасцю аўтара на асноўнай працы, поўнай адда-насцю ёй. На шчасце, В. Гарановіч усё ж своечасова адчуў, што жыць без вершаў ён таксама не можа. Яны для яго – і вялікая духоўная патрэба, магчымасць самасцвярджэння, выражэння самага патаемнага, і душэўны адпачынак. Менавіта дзякуючы гэтаму разуменню пазней і з’яўца зборнікі паэта «Свято-ло блакіту» (2002), «Саракі» (2007; прэмія Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі) і «Нараджэнне вады» (2011), дзе разам з багатым раслінным і водным светам Глыбоччыны ажыве залатая пара бесклапотнага маленства, вобразы і краявіды маладзечанскай зямлі.

Цалкам зразумела, чаму ў творчасці ўлюбёнага ў лес, увесць нерукачынны свет заядлага грыбніка В. Гарановіча пераважае прыродаапісальная паэзія («Дуб», «Птушкі і зімы», «Прэлюдыя восені» і інш.). Адзін з выключных узораў яго пейзажнай лірыкі – верш «Пасеяў снежань белую расаду...». Пранізлівае уражання ў адначасова канкрэтная зямная аснова светабачання аўтара, яго майстэрства жывапісца пры ўзнаўленні зімовай карціны ў творы, дзе «вятры снягі арфуюць у прысадах», прадстае ў выглядзе шэрагу дакладна ўяўляльных вобразаў, але пры гэтым цалкам сатканага з персаніфікацый, якія ўзмацняюцца эпітэтам і параўнаннямі. І гэта не можа не зачароўваць.

У многіх вершах В. Гарановіч разважае над спрадвечнымі філасофскімі пытаннямі, папярэджае пра пагрозу гістарычнага бяспамяцтва, за-быцця тых, хто складае «гонар крывічан» («Ігнату Буйніцкаму»), нагадвае пра неабходнасць задумацца над урокамі мінуўшчыны і заўтрашнім днём радзімы – дзівосным краем «даматканых абрусоў» («Зямля мая, мая сябрына...»), дзе «ўсюды дух наш беларускі» («Глыбокае»). Лірычны герой паэта не толькі здольны на глыбокія інтымныя пачуцці («Які магічны паварот...»), але і гатовы несці адказнасць за ўсе трывогі і клопаты гадоў-скразнякоў:

Трывогу – сэрца вернасці,

Пакуль жыву, як ношу

Нашу пры безнадзейнасці

І ў светлы дзень харошы.

[Гарановіч, В. Хачу трывогі / В. Гарановіч // Глыбоччына: ад старажытнасці да сучаснасці / Рэдкал.: Т.У. Бялова, Ю.В. Бажэнаў, В.В. Грынявецкі, А.А. Давідовіч і інш. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. – 735 с. – С. 537. – С. 538].

І пасля смерці душа ўдмлівага паэта засталася жыць з людзьмі краю, куды «вяртаюцца памерці» на-

ват «з чужых далёкіх пуцявін», у яго вытанчаных вершах і песнях, пранікнёных мелодыях вальса і танга.

Ірына Францаўна Жарнасек (нар. 1953) – беларуская пісьменніца. Нарадзілася ў в. Чаранкі Глыбоцкага раёна ў сям’і калгаснікаў Балабана Франца Адамавіча і Аляксандры Вікенцьеўны. У 1969 г. скончыла Пліскую сярэдняю школу. Пісьменніца ўзгадвае: «У школу хадзіць было далёка, сем кілямэтраў, і вось я ішла і чытала дарогаю вершы. У мяне гэта было «сем кілямэтраў паэзіі!» [Скобла М. Ірына Жарнасек: Паэткай я стала дзякуючы радыё свабода [Электронны рэсурс] / М. Скобла. – Рэжым доступу: URL: svaboda.org/content/transcript/117047.html. – Дата доступу: 5.06.2013]. Пасля школы працавала загадчыцай Мамайскай сельскай бібліятэкі на Глыбоччыне (1971–1977) і адначасова вучылася на завочным аддзяленні Мінскага інстытута культуры (скончыла ў 1976 г.). У 1977 г. пераехала ў г. Наваполацк, дзе працавала загадчыцай чытальнай залы адной з бібліятэк (1977–1979), карэспандэнтам шматтыражнай газеты «Знамя новостройкі» (1979–1983), пазней – супрацоўнікам гарадскіх газет «Химик» (1983–1992) і «Новай газеты» (1992–1995). Яе псеўданімы ў журналістыцы – І. Студзеньская і Ірэна Задарожная.

Паэт, празаік, публіцыст, перакладчык, адна з заснавальніц сучаснага каталіцкага культурніцкага друку. Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў (1987), член Саюза журналістаў Беларусі (1988), Беларускага ПЭН-цэнтра. Уласны карэспандэнт каталіцкіх часопісаў «Наша вера» і «Ave Maria», рэдактар дзіцячага часопіса «Маленькі рыцар Беззаганнай». У 2001 г. пісьменніца атрымала Памятны знак «2000 г. хрысціянству». Жыве І. Жарнасек у Наваполацку. Яе любімыя аўтары ў айчыннай літаратуры – М. Багдановіч, Н. Арсеннева, Л. Геніюш, Янка Брыль, В. Быкаў, У. Караткевіч і інш.

Першае апавяданне І. Жарнасек было апублікавана ў 1978 г. у газеце «Химик». І дэбютны зборнік апавяданняў пісьменніцы «Ліст да сына» (1986), і яе наступная кніга аповесцей «Гульні над студняй» (1993) будуць прыхільна сустрэты крытыкай. У канцы 90-ых гг. публікуюцца такія творы І. Жарнасек, як аповесць-казка для дзяцей «Спрэчка анёлаў» з адвечнай праблемай добра і зла ў цэнтры і п’есы «...і знойдзеш суцэшаенне», «Прыгоды святога Мікалая ў Дзіўнай краіне». На сёння з усяго створанага самы дарагі для пісьменніцы зборнік апавяданняў «Гадар» (2002), дзе цесна пераклікаюцца біблейскія сюжэты і сучаснае жыццё. У яе раманах «Будзь воля твая» (2004), што мае выразныя адзнакі дакументальнага жанру, асвятляецца Росіцкая трагедыя 1943 г., калі разам з аднавяскоўцамі фашыстамі былі зажыва спалены каталіцкія святары Юры Кашыра і Антоні Ляшчэвіч. Гэты ж трагічны факт пакладзены ў аснову балады-малітвы І. Жарнасек «Росіца». Прывядзем толькі два чатырохрадкоўі з яе. Але і іх будзе дастаткова, каб адчуць, з якой дакладнай ашчаднасцю і

разам з тым прачуласцю выкарыстоўвае пісьменніца заснаваныя на кантрасце колераў і бязмоўнасці з'яў прыёмы фальклорнай паэтыкі і мастацкія тропы для паказу праз жудаснае папалішча бяды пакутных вёскі і яе жыхароў, спазнанай праз нялюдскасць катаў:

*Зіма дарэшты счарнела,
сцюжа полымем плача:
у Росіцы анямелай
усмешкі на тварах не ўбачыш.*

*...Вецер галосіць у Росіцы,
вецер хаўтуры спраўляе,
моліцца ўсцяж па нябожчыках,
якія ў пакутах сканалі...*

[Жарнасек, Ірына. Росіца / І. Жарнасек // Ад ніў прыдзвінскіх. Віцебшчына паэтычная. – Мн.: І.П. Логвінаў. – 2009. – С. 44 – 51. – С. 47]

Увогуле, пра паэтычныя здольнасці І. Жарнасек шырокая грамадскасць даведалася праз выхад з друку яе зборніка вершаў «Шукаю цябе» (2008). Гэтая кніга – пра шлях да Бога і сэнс чалавечага прызначэння на Зямлі, пра любоў і веру. Яна складзена з твораў, якія М. Скобла параўнаў з паэзіяй Яна Твардоўскага ў беларускіх перакладах Хрысціны Лялько і якія, паводле прызнання самой І. Жарнасек, «проста казаліся, вылецелі з душы» [Скобла М. Ірына Жарнасек: Паэткай я стала дзякуючы радыё свабода [Электронны рэсурс].

Ад самага пачатку творчага шляху, а сёння І. Жарнасек адна з самых таленавітых прадстаўніц літаратурнай Віцебшчыны і ўсяго айчыннага прыгожага пісьменства, аўтара цікаваць анталогічныя, духоўныя і маральна-этычныя праблемы, сцвярджаючы спрадвечных каштоўнасцей, пытанне чалавечай і грамадзянскай адказнасці сучасніка. І вырашаюцца яны пісьменніцай, якая добра ведае жыццё з усімі яго складанасцямі, у шчырай і даверлівай манеры, з частымі рэтраспекцыямі, з абавязкова пакінутай для герояў недатыкальнай прасторай спагады і веры, а для чытачоў – прапановай ненавязлівага сумоўя.

Алесь (Аляксандр) **Міхайлавіч Жыгуноў** (нар. 1954) – беларускі паэт, журналіст, дзіцячы пісьменнік. Нарадзіўся ў в. Тройца Шклоўскага раёна Магілёўскай вобласці ў сялянскай сям'і, дзе любілі рыфмаваць прыпеўкі і спяваць іх пад гармонік. Дзядзька таксама навучыў хлопчыка іграць. Таму нас не павінна здзіўляць, што пазней многія тэксты паэта будуць пакладзены на музыку кампазітарам Браніславам Грамакоўскім, якому ён, у сваю чаргу, прысвеціць верш «У лесе».

Пасля Старасельскай пачатковай школы, а ўжо тады Алесь «захварэў» на вершы і чытанне кніг, вучыўся ў Навабрашчанскай сярэдняй школе (1970). Да паступлення на філагічны факультэт БДУ (1971–1976) некаторы час працаваў дырэктарам клуба ў в. Боркі

Шклоўскага раёна. На 2-м курсе ўніверсітэта пачаў актыўна супрацоўнічаць з «Чырвонай зменай».

А. Жыгуноў па праву лічыць Глыбоччыну сваёй другой радзімай: тут пачатак яго працоўнай біяграфіі і творчага спраўджвання. У 1976–1980 г. ён выкладаў беларускую і рускую мовы і літаратуры ў Чарневіцкай сярэдняй школе. З 1980 г. працаваў карэспандэнтам-арганізатарам Глыбоцкага раённага радыё, потым загадчыкам аддзела радыёінфармацыі раённай газеты «Шлях перамогі» (1988), у рэдакцыі раённай газеты «Веснік Глыбоччыны» (1989). Цяпер А. Жыгуноў – загадчык аграпрамысловага аддзела гэтага ж выдання. Доўгі час ён кіруе літаб'яднаннем «Далягляды». Адзначаны Беларускім саюзам журналістаў у конкурсе «Залатое пярэ – 2011»: атрымаў прэмію імя Р. Булацкага за важкі ўклад у развіццё рэгіянальнай журналістыкі.

Пачаў пісаць яшчэ ў школе. Адасланыя дзесяцікласнікам ў шклоўскую раённую газету «Ударны фронт» першыя беларускамоўныя вершы былі апублікаваны ў 1969 г. Больш рэгулярна яго вершаваныя падборкі з'яўляюцца ў друку з 1972 г. на старонках часопісаў «Малодосць», «Полымя», штотыднёвіку «ЛіМ», у зборніках «Дзень паэзіі», іншых рэспубліканскіх выданнях. У 1982 г. прыняты ў Саюз пісьменнікаў СССР. Першая кніга паэта – «Матчына вышыванка» (1984) – цэласная па тэматыцы і элегічная па танальнасці. Яна без лішніх слоў і пафасу распавядае пра самае запаветнае і дарагое: дом, род, Радзіму, родную зямлю і мову. Ужо тут аўтарам, нашчадкам кроўным крывічоў, прасочваецца пераемнасць традыцый, выказваецца павага да мінуўшчыны, аднаўляецца незагойны боль і «неразвешаны дым вайны» [Жыгуноў, А.М. Матчына вышыванка: вершы / А.М. Жыгуноў. – Мн.: Маст. літ., 1984. – 47 с. – С. 7]. А яшчэ адшукваюцца сакральныя, найважнейшыя для кожнага беларуса словы, што потым ажывуць ва ўзорах вышыванак, арнаментальных ручнікоў і абрусаў і свядома вылучацца паэтам з агульнай вершаванай плыні. Дакладна: «жыта, // бацькаўшчына, //народ» [Жыгуноў, А.М. Матчына вышыванка: вершы. – С. 5–6].

Сярод наступных зборнікаў А. Жыгунова – спавядальная «Мая Тройца» (1993), дзе дэталёва ўзнаўляецца вобраз «малой радзімы», роднай вёскі, дарагіх сэрцу людзей, гісторыя і сучаснасць краіны. Лірычны суб'ект аўтара, якому часта выпадала аступацца і які з'яўляецца сваім для бяроз, аблокаў, усяго свету, прагне «справядлівасці і веры // У чыстую, у добрую душу» [Жыгуноў, А.М. Мая Тройца: вершы / А.М. Жыгуноў. – Мн.: Маст. літ., 1993. – 175 с. – С. 159].

У кнізе «Пагавары са мной, восень» (2004; абласная Літаратурная прэмія імя Уладзіміра Караткевіча) шмат вершаў пра каханне, якое часцей за ўсё прадстае як цяжар, боль, падман, выпрабаванне. Адсюль мінорае гучанне многіх вершаў паэта, «рамантыка па прыродзе сваёй» (паводле А. Салтука), якога натхняе прыгажосць, неадсяжнасць і парадасальнасць пачуцця, падкрэслена афарыстычнай формай

выражэння: «Не гавары мне пра каханне, // Бо пра каханне слоў няма» [Жыгуноў, А. М. Цяпельца зары: вершы, паэмы [Тэкст] / А. М. Жыгуноў. – Мн.: Маст. літ., 2009. – 206 с. – С. 130].

Паэмы А. Жыгунова «Сустрэча з Тройцай» і «Хата» ў пэўнай ступені ўспрымаюцца як творы аўтабіяграфічныя; як пакаяннае самога паэта перад маці, якой пры жыцці з прычыны маладога эгаізму і неразумення шмат чаго не дадаў, не паспеў сказаць самае важнае і нават падараваць кветкі (цяпер ён нясе іх ужо на магілу). Разуменне незваротнасці часу і дарагога чалавека, таго, што змяніць ужо нічога немагчыма, для лірычнага героя супадае з момантам канчатковага прыняцця выраку ўласнага лёсу: «Мне да скону сюды прыезджаць, // Хоць няма ўжо да мамы дарогі» [Жыгуноў, А. М. Цяпельца зары: вершы, паэмы [Тэкст] / А. М. Жыгуноў. – Мн.: Маст. літ., 2009. – 206 с. – С. 171].

Як прызнаецца паэт, асабліва дарагая для яго кніга выбраных твораў «Ля цяпельца зары» (2009). Шмат увагі аўтарам адводзіцца матыву высокіх духоўных і душэўных памкненняў асобы, патрэбе ўзнімацца над дробязным, нязначным. Сярод новых вершаў, змешчаных тут, вылучаюцца «Сярод высокай чысціні...», «Ужо й не верыў, што аднойчы...», «Бясснежная зіма», «Даўняе», «Хачу з табой пагаварыць...», «На бярозах маіх радзімак...» і інш. Ранейшы неспакой сучасніка, што стаміўся жыць «на сумных выспах адзіноты» [Жыгуноў, А.М. Цяпельца зары: вершы, паэмы / А.М. Жыгуноў. – Мн.: Маст. літ., 2009. – 206 с. – С. 138], нарэшце ўраўнаважваецца праз пераасэнсаванне былых (сваіх і чужых) памылак, гатоўнасць выправіць і дараваць іх, а таксама праз нечаканае (насамрэч падрыхтаванае папярэднім працяглай працай душы і розуму) адкрыццё раней недаступных вышэйшых ісцін і мэт, далучанасць да дасканалыя ў сваёй гарманічнасці ўніверсуму.

Маленькім чытачам адрасаваны зборнікі А. Жыгунова «Дзе начуе апетыт?» і «Баравічок на скутары». У склад апошняга з іх увайшлі казкі і вершы. Не адмаўляючыся ад устойлівых у дзіцячай літаратуры вобразаў, жанраў і сюжэтна-кампазіцыйных хадзоў, аўтар смела карыстаецца выдумкай, дадае ў дзеянне твораў займальныя гульнівыя моманты, выкарыстоўвае загадкі, гумар, адметныя фанетычныя, лексічныя і іншасказальныя сродкі. А ў прыведзеным ніжэй прыкладзе яшчэ і запамінальныя рыфмы, сродкі гукапісу, асаблівасці дзіцячага вымаўлення:

*Блытанінка
Бегемот развіў рот
І глядзіць на самалёт.
Ты мяне паслухай, братка,
Масалёт не кашалатка»*

[Жыгуноў, А.М. Баравічок на скутары: вершы і казкі / А.М. Жыгуноў. – Мн.: Маст. літ., 2012. – 24 с. – С. 4].

Думаецца, што сакрэт поспеху Жыгунова-пісьменніка хаваецца ў яго прынцыповай пазіцыі: пісаць па душэўнай патрэбе. «Не ведаю, як у другіх паэтаў, – гаворыць Алесь Міхайлавіч, – а ў мяне вершы прыходзяць, складаюцца самі, нечакана...» [Берніковіч, Дз. Алесь Жыгуноў. Лірычнага паэта натхняе прыгажосць: інтэрв'ю / Дз. Берніковіч // Народнае слова [Электронны рэсурс]. – 2011. – Рэжым доступу: <http://nspaper.by/2011/08/17/ales-zhyguno-lirychnagapayeta-natxnyae-prygazhosc.html>. – Дата доступу: 13.06.2013]. Якраз такая разважлівая нетаропкасць разам з рамантычна-сузіральнай задуменнасцю і ўменнем непасрэдна здзіўляцца-радавацца кожнай праяве жыцця забяспечваюць непадробную пазнавальнасць паэтычнай манеры ўладальніка «Залатога купідона» А. Жыгунова.

Ганна Браніславаўна Зінкевіч (нар. 1955) – беларуская паэтэса. Нарадзілася ў в. Догі Шчучынскага раёна Гродзенскай вобласці. Вучылася ў Каменскай сярэдняй школе таго ж раёна (1973). Ужо з 6-га класа пісала вершы і выношвала цвёрды намер стаць настаўніцай роднай мовы. Першыя паэтычныя крокі Г. Зінкевіч высока высока ацанілі вядомыя беларускія пісьменнікі В. Быкаў, А. Карпюк, Максім Танк. Пасля Гродзенскага педінстытута імя Янкі Купалы (1977) назаўжды звязала свой лёс з Глыбоччынай. Да 1986 г. Ганна Браніславаўна працавала настаўніцай беларускай мовы і літаратуры ў Карабоўскай сярэдняй школе, а з 1986 г. – Мярэцкаўскай базавай школе Глыбоцкага раёна. Член Саюза пісьменнікаў Беларусі.

У 2000 г. выйшаў у свет зборнік паэзіі Г. Зінкевіч «Шляхам любові», куды ўвайшлі лепшыя з напісаных ёй на той час творы. Для паэтки галоўнымі крыніцамі творчага натхнення сталі вобразы роднага краю, гісторыя і сённяшнія жыццё беларускага народа, лёс асобнага чалавека, уражанні ўласнага дзяцінства і юнацтва. Гераіня Г. Зінкевіч прызнаецца: «І хоць гады страе лістапад, // Маленства вёска па начах мне сніцца». Адначасова творы пісьменніцы перадаюць трывогі часу, яго набалелыя праблемы, прымушаючы ўсур'ез задумвацца над імі без навязлівай павучальнасці.

Вядомы паэт А. Салтук так характарызуе паэта і педагога Г. Зінкевіч: «Удумлівая, засяроджаная на ўсім родным, бацькоўскім, якое прывівае школьнікам...» [Кавалёва, Ілона. У ёй спраўджана ўсё / І. Кавалёва // ЛіМ. – 2012. – 27 ліпеня. – С. 4]. І гэта сапраўды так. У аднайменным вершы лірычнай гераіні Г. Зінкевіч, а яна не ўяўляе ўласнае жыццё «без мовы, памяці і роду», беларуская мова ўяўляецца «...мудрай, сціплаю сялянкай // З адкрытай светлаю душой» («Родная мова»).

Уроўнайступені пранізліва вершы пісьменніцы краюць чысцінёй пачуццяў і адкрытасцю выяўлення лірычнага «Я». Невыпадкова Г. Зінкевіч пераканана: «Вершы – мая душа». Зазначанае асабліва тычыцца інтымнай («Чаканне», «Хоць зарасла быллём дарога» і інш.) і прыродапісальнай («Якая восень!» і інш.)

лірыкі аўтара. Да прыкладу, у вершы «Жнівень начуе ў цёплай саломе...» суседства з'яў касмічнага свету з канкрэтнымі прадметамі вясковага побыту не перашкаджае паэтцы стварыць надзіва хвалюючы вобраз ночы, дзе ў дрыготкай цішыні «па садзе лета гуляе», у стоме гайдаецца-калышацца зорка, а яблык баіцца ўпасці «...у прадчуванні палёту і шчасця».

Хочацца спадзявацца, што наперадзе ў чытачоў яшчэ не адна сустрэча з кнігамі Г. Зінкевіч, поўнымі пяшчотнага святла, любові, трывог і здольнымі вывесці кожнага з прыхільнікаў яе паэзіі на тую найважнейшую дарогу, якая абавязкова прывядзе да адкрыцця існага.

Галіна Яўстаф'еўна Сутула (нар. 1963) – беларуская паэтэса, публіцыст і крытык. Нарадзілася ў в. Мацясы Глыбоцкага раёна. Першы літаратурны дебют адбыўся, калі юнай аўтарцы было ўсяго дзесяць год («Піянер Беларусі»). Пасля Глыбоцкай сярэдняй школы скончыла факультэт журналістыкі БДУ (1986–1992). Адначасова працавала карэспандэнтам раённай газеты «Шлях Перамогі», пазаштатным карэспандэнтам рэспубліканскага часопіса сатыры і гумару «Вожык», з якім падтрымлівае літаратурны сувязі да цяперашняга. Прайшла стажыроўку і азнаёмілася з журналісцка-выдавецкай дзейнасцю многіх Еўрапейскіх цэнтраў і навучальных устаноў. Арганізатар дзіцячага руху, настаўніца беларускай мовы і літаратуры СШ №2, метадыст ЦПР. Узнагароджвалася Граматамі абласнога ўпраўлення адукацыі за патрыятычнае выхаванне моладзі, Дыпламамі Польскага пасольства ў Беларусі за ўдзел у V Рэспубліканскім конкурсе журналістаў (2004) і 1-е месца ў рэспубліканскім конкурсе «Гісторыя Польшчы». Кіраўнік журналісцка-паэтычнага гуртка «Жамчужынкi» ЦПР, па выніках работы якога выдадзены літаратурна-мастацкі зборнік юных паэтаў.

Апавяданні Г. Сутулы друкаваліся ў часопісах «Першацвет» і «Работніца і сялянка». Яна – аўтар калектыўнага зборніка паэзіі «Далягляды» і літаратурнага альманаха «Пралеска сіняй Беларусі». Пісала гумарэскі, фельетоны, нарысы, апаведы, пародыі, вершы, многія з якіх сталі песнямі, дзя-

куючы кампазітарам М. Яцкову, Б. Грамакоўскаму і Г. Шакола. У 1999 г. выйшаў зборнік пісьменніцы «След на вечным гасцінцы». У 2001 г. ёю была падрыхтавана дакументальная хроніка «Гістарычныя старонкі Глыбоцкай міліцыі». Разам з В. Яцуком у 2012 г. Г. Сутула выдала зборнік «Прычасціцца любоўю» (2012), які складаецца з апавяданняў, навел, вершаў, філасафізмаў, нарысаў, гумарэсак. Выдадзеная да Дня пісьменства новая кніга пісьменніцы «Вазьміце слова ў падарунак» стала своеасаблівым падарункам землякам і.

У лірычнай гераіні Г. Сутулы сваё стаўленне да часу і разуменне яго. У вершы «Люблю вясну, дабраслаўляю лета...» яна прызнаецца:

Найлепшы час, як выпее душа.

Бы яблыкі ў прыпол, збіраю словы,

Не сокам — мудрасцю налітыя спаўна.

І веру ў сілу даўняе замовы:

Калі з табой Бог, ты не адна.

Выспелая душой пісьменніца і журналістка шмат робіць для беларускай літаратуры і культуры наогул. У дбайна дагледжаных ёю творах заўсёды можна адчуць павевы часу, усе складанасці сучаснага жыцця, шматузроўненасць светаўпарадкавання, самыя розныя адценні чалавечых эмоцый. Сакрэт такога відавочнага поспеху – адсутнасць фальшы.

Людміла Фёдарэўна Андзілеўка нарадзілася ў 1958 г. ў Глыбокім. Пасля Наваполацкага музвучылішча (1977) працавала выкладчыкам (1977 – 1983). У 1989 г. паступіла ў Мінскі інстытут культуры. Догі час працуе дырэктарам Падсвільскай дзіцячай музычнай школы. Мастак аматарскага жывапісу, удзельніца шматлікіх персанальных і абласных выстаў народнага мастацтва ў межах рэспубліканскіх фестываляў «Беларусь – мая песня» (1997 – 2005). Неаднаразова ўзнагароджвалася Ганаровымі граматамі Віцебскага абласнога і Глыбоцкага раённага камітэтаў. У перыядычных выданнях друкуецца з 1994 г. Аўтар многіх апавяданняў, эсэ, зборніка лірыкі «Толькі ноч на двары» (1998).

БЫЛО ЎСЯГО – І ПІЦЬ, І ЄСЦІ...

(кулінарныя традыцыі вёскі Празарокі Глыбоцкага раёна)

Алена Палуян

Калі на свеце нехта дзесьці
Умее добра працаваць, –
То ўмее ён і смачна з’есці
І – адпаведна – згатаваць!
Ніл Гілевіч

Традыцыйная матэрыяльная і духоўная культура акумулявала народны вопыт на працягу многіх стагоддзяў, адлюстроўвала непаўторнасць і самабытнасць народа, ашчадна зберагалася, перадавалася з пакалення ў пакаленне. Актуальнасць і неабходнасць вывучэння ў наш час традыцыйнай культуры абумоўлена, у першую чаргу, тым, што многія каштоўнасці народнай культуры паступова страчваюцца пад уплывам фактараў часу, у працэсе урбанізацыі сельскага насельніцтва і ў выніку парушэння пераемнасці пакаленняў, калі новыя генерацыі не ў поўным аб’ёме валодаюць духоўнай спадчынай і народнымі традыцыямі.

Паняцце традыцыйнай культуры ўключае разнастайныя формы і праявы, у ліку якіх асаблівасці народнага побыту: адзенне, абутак, упрыгожванні, харчаванне і інш.

Аналіз лексікі, звязанай з намінацыямі страў, прадуктаў харчавання, напояў, мае важнае значэнне для даследавання гісторыі беларускага народа, высвятлення культурных і моўных зносінаў паміж народамі. Ежа, з аднаго боку, – натуральная патрэба, умова жыццядзейнасці і здаровага ладу жыцця, а з другога – этнакультурная з’ява, што адлюстоўвае народныя веды, нацыянальныя традыцыі, рэлігійныя ўяўленні, этыкет, сацыяльную прыналежнасць, уклад жыцця і стан грамадства. Кожны народ мае сваю гістарычна вызначаную кухню, якая характарызуецца пэўным наборам прадуктаў і страў, спосабамі іх прыгатавання, смакам, сістэмай харчавання, культурна-бытавымі і сімволіка-абрадавымі функцыямі.

Аб’ектам нашага даследавання з’явіліся кулінарныя назвы, якія выкарыстоўваюцца на тэрыторыі вёскі Празарокі Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці. Матэрыялам для даследавання паслужылі запісы, зробленыя мясцовымі школьнікамі пад кіраўніцтвам настаўнікаў, а таксама фактычны матэрыял, сабраны падчас фальклорнай практыкі студэнтаў філалагічнага факультэта УА «Гомельскі дзяржаўны

ўніверсітэт імя Францыска Скарыны». Асаблівая значнасць даследавання самабытнай матэрыяльнай і духоўнай культуры менавіта гэтай мясцовасці звязана з размяшчэннем яе ў зоне паўночнага Падзвіння, з разнастайнасцю этнічнага складу насельніцтва, што ператварае дадзеныя рэгіён у зону міжэтнічных узаемасувязяў і ўзаемаўплываў.

Кухня жыхароў в. Празарокі Глыбоцкага раёна вызначаецца ўжываннем асаблівых гатункаў хлеба, часцей гэта быў **аржаны хлеб, які гатавалі на рошчыне** (заквасцы, кіслі): «Звычайна ў цёплай вадзе вечарам разводзілася, разбоўталася нямнога аржаной мукі: на 2 літры вады 500 грамаў аржаной мукі. Чыгунок ці іншая пасудзіна на ноч ставілася ў цёплую печку для закісання. Праз 36 гадзін рошчына гатовая для далейшага выкарыстання». Затым з рошчынай учынялі хлеб: «у дзяжу-хлебніцу вылівалі частку рошчыны, дадавалі цёплай вады і аржаной мукі, размешвалася ўсе старанна і ставілася на ноч у цёплае месца, напрыклад, у рускую печку і ўкрывалася закрытая вечкам хлебніца кажухом ці пасцілкай».

Каб павялічыць колькасць хлеба, гаспадыня да аржаной мукі магла дадаць вараную, старанна стоўчаную бульбу. Раніцай гаспадыня даставала дзяжу з печы, дадавала ў рошчыну жытнюю муку (а калі яе было мала – ячменную, пшанічную ці нават драгую бульбу), саліла, падсыпала крыху кмену і пачынала мясіць цеста. Напрыканцы замешвання змочанай у вадзе далоняй намячала крыж. Дзяжа з хлебам зноў ставілася ў цёплае месца і ўкрывалася коўдрай ці кажухом, каб цеста падышло. Выпякаўся хлеб на кляновым лісці ці засушаным аеры.

Шырока распаўсюджаны разнастайныя стравы з мукі: **аладкі**, якія «пякуцца на рошчыне (кіслыя аладкі), дражджах і з замесу бліноў. Вечарам на рошчыне разбоўтваюць рэдкае цеста, ставяць у не вельмі цёплае месца. Заўтра з яго выпякаюць кіслыя аладкі. Ядуць іх пераважна з салам, падсмажаным з цыбуляй. Аладкі на дражджах таксама ўчыняюць з вечара на малацэ, дадаюць цукру, дзве-тры столовыя лыжкі. Раніцай даводзяць цеста да патрэбнай гушчыні, дадаюць крыху алею, разбіваюць 2–3 яйкі, размешваюць і выпякаюць»; **бліны**: «разводзяць пшанічную муку ці праварак на малацэ, разбіваюць яйкі, дадаюць солі па смаку, крышку алею, каб по-

тым не падмазваць патэльнію, добра размешваюць. На гарачую патэльнію ўзліваюць тонкім слоем чарпаком»; ядуць бліны са смятанай, таплёным маслам, смажаным з цыбуляй салам; **апушчальныя клёцкі, ці дамашнія пельмені**: «рыхтуюць цеста як на зацірку, раскатваюць на сталае тонкім слоем, шклянкай наразаюць кружочкі. Рыхтуюць мясны фарш са свініны, дадаюць у яго цыбулі, перцу, солі, змолатага лаўровага лісту і кмену. Фарш добра размешваюць, раскладваюць маленькімі кавалачкамі на кружочкі з цеста і закручваюць. Клёцкі з мясной начинкай кідаюць у кіпень і вараць да таго часу, пакуль яны не пачнуць усплываць. Падаюць на стол разам з сокам, у якім яны варыліся, прыправіўшы маслам, або без соку з маслам ці смятанай»; **завіванікі** (тонкія пшонныя бліны з тварагом); **закручонікі**: «печаныя бліны начиняюць падсаложаным тварагом, мясным фаршам, прыгатаваным як для апушчальных клёцак, а таксама з пасечаным з крута зваранымі яйкамі ліверам. У тварог разбіваюць яйка, у лівер кладуць перац і дробна пасечаную цыбулю. Закручваюць фарш у блін і абсмажваюць на патэльні ў масле ці сале, складваюць у каструлю, заліваюць таплёным маслам ці растопленым тлушчам і ставяць у духоўку ці печку»; **мучныя клёцкі**: «робіцца цеста, як і на зацірку, раскатваецца на сталае слоем у палец, нажом наразаюцца тонкія палоскі, якія ў сваю чаргу наразаюцца на долькі з капцюр памерам. Гэтыя долькі ў далонях, прысыпаныя мукой, раскатваюць у маленькія клёцкачкі, якія кідаюць у кіпень, затым беляць малаком, ці запраўляюць маслам, салам, алеем».

З цеста выпякалі **пірагі**, «спечаныя на дражджах, яйках, смятане, сметанковым масле з дабаўленнем цукру, карыцы, малака. Рашчыняюцца вечарам, месяца на наступную раніцу, ставяцца, каб падышлі, пякуцца ў добра выпаленай печы. Могуць быць з начинкай: яблыкамі, павідлам»; **пышкі**, якія выпякаюцца з такога ж цеста, што і пірагі, толькі меншымі па памеры; **хрушчы**, якія «пякуцца на содзе. Муку замешваюць на кіслым малацэ, дадаюць растопленага тлушчу, яйкі, цукар, карыцу. Замешанае цеста раскатваюць на сталае, пасыпаюць зверху цукрам, затым сталовым нажом наразаюць палоскі шырынёй у два пальцы, якія ў сваю чаргу наразаюцца на кавалачкі. На кожным хрушчы нярэдка відэльцамі накалваюцца і выціскаюцца разнастайныя ўзоры. Выпякаюцца ў не вельмі гарачай печы да падсыхання»; **сялянскі кекс**: «на кіслым малацэ замешваюць цеста: муку замешваюць, дадаюць любое дамашняе варэнне, два яйкі, растопленага тлушчу і соды сталовай. Усё перамешваюць, цеста павінна быць не вельмі густым, яго ўліваюць на гарачую патэльнію, выпякаюць каля гадзіны ў не вельмі гарачай печы ці духоўцы». З дражджавага цеста або цеста на яйках вараць у кіпачым тлушчы з дабаўленнем алею **хвораст і пончыкі**.

Штодзень гаспадыня абавязкова падавала на стол першыя стравы. У прыватнасці, гэта маглі быць **кру-**

пеня – малочны суп з пярловых круп; **крупнік** – суп з тоўстых ячных круп з мясам; **булён** – суп з ячных круп з мясам і бульбай; **капуста, буракі**, разнастайныя **поліўкі**, якія варылі з мясам, нyrкамі, свежай ці сушанай рыбай, грыбамі. Потым бралі «рошчыну ці гусцяшу раўгені», дабаўлялі аржаной ці ячменнай мукі, разводзілі ў вадзе і гэтым заварвалі кіпень у чыгунку, старанна размешвалі, клалі прыправы (кмен, лаўровы ліст, перац, падсмажаную на алеі цыбулю) і ставілі ў печку. Пры падачы на стол запраўлялі смятанай.

На вячэру гатавалі **зацірку**: пшанічную ці ячменную муку густа замешваюць на малацэ ці вадзе, дадаюць два яйкі (на 4 порцыі), крыху солі і сталовую лыжку цукру. Атрыманае цеста лыжкай ці рукамі разрываюць на драбнюсенькія кавалачкі адвольнай формы і кідаюць у невялікую колькасць кіпеню, увесь час памешваючы, затым беляць малаком і даводзяць да кіпення. Прыгатаваную на вадзе зацірку запраўляюць маслам, алеем ці смажаным з цыбуляй салам.

На полудзень або вячэру раней падавалі **рулі** (посная рэдкая страва на аснове вады ці раўгені з дабаўленнем хлеба, солі і цыбулі) ці **цюпку** (ежа з кіслага малака з накрышаным у яго хлебам ці батонам).

З ячных круп варылі **кашу**, якую запраўлялі смажаным салам з цыбуляй, у час посту запраўлялі алеем.

Шырока распаўсюджаны разнастайныя стравы з бульбы. На стол падаюць бульбу вараную: «ачышчаная бульба мыецца, кладзецца ў гаршок, чыгунок ці каструлю цэлай, дадаюць солі, скрылёк цыбулі, заліваюць вадой і вараць. Пасля варкі бульбу адцэжваюць і хвілінку абсушваюць»; печаную ў гарачым прысаку: «печка напрыканцы вытаплівання. Разгортваючы жар і гарачы прысак, сыпяць сюды прамытую і прасушаную бульбу. Загортваюць яе гарачым попелам, прысакам, паверх яго нагортваюць жару»; печаную на патэльні: «невялікіх памераў бульбу чысцяць і мыюць, у адзін слой кладуць на патэльнію, ставяць у толькі што выпаленую гарачую печку»; смажаную на патэльні: «абабраную памытую бульбу наразаюць кубікамі ці прадгатаватымі палачкамі, саломкай. На патэльні растапляюць тлушч (або смажаць сала, нарэзанае дробнымі кубікамі), дадаюць хача б дзве сталовыя лыжкі алею (смажаная на адным алеі таксама смачная бульба). На патэльнію высыпаюць нарэзаную бульбу і пачынаюць смажыць, потым дадаюць цыбулі (адну-дзве цыбуліны), працягваюць смажыць да гатоўнасці».

Характэрным з’яўляецца выкарыстанне бульбы з мясам, сала-мяснымі, кісламалочнымі прадуктамі, грыбамі, гароднінай: «ввялікія бульбіны чысцяць (ці як у нашых мясцінах кажучь – абіраюць), мыюць. У кожнай бульбіне нажом выкалупліваецца паглыбленне. У яго закладваецца скручаная на мясарубцы свініна, гавядзіна ці кураціна (што ў гаспадыні маецца пад рукой) з усімі прыправамі: цыбуляй, перцам, лаўровым лістом, кменам. Кожную такую бульбіну ўкладваюць у чыгунок, каструлю адтулінай з фаршам уверх. Як і пры прыгатаванні тушонай бульбы, у

чыгунок дадаюць крыху вады, малака, смятаны, любога тлушчу»; «вараць бульбу ў мундзірах, абіраюць, нажом рэжуць на скрылёчкі, ледзь-ледзь падсольваюць, запраўляюць смятанай»; «звараная бульба і намочаны боб з соллю расціраюцца таўкачыкам, запраўляюцца смажанымі скваркамі з цыбуляй»; «асобна варыцца бульба з соллю і асобна намочаныя боб ці гарох. Калі боб ці гарох разварацца, яго ўсыпаюць у звараную бульбу, таўкуць. Запраўляюць смажаным салам з цыбуляй. Атрымоўваюцца камы бабовыя ці гарохавыя». У час сняданку **камы** ядуць з кіслым малаком, салатамі капустай, агуркамі, у час абеду – з варанай капустай, буракамі.

Папулярны тут салаты з гародніны (капуста, бурак, морква, агуркі, памідоры, цыбуля), запраўленыя алеем, з грыбоў, мясных, рыбных прадуктаў.

Шырока выкарыстоўваліся стравы, у склад якіх уваходзілі кампаненты як расліннага, так і жывёльнага паходжання. Смажаную бульбу падаюць у якасці гарніру да **катлет, тушанага мяса, смажаных скварак**. Да варанай ці печанай бульбы падаюць смажаныя з цыбуляй скваркі, яечню і абавязкова **салаты са свежых агуркоў, памідораў, радзіскі, рэпы або квашанай капустай, салёнымі агуркамі ці марынадамі, селядцом, рыбнымі кансервамі**.

Бульбу, тушаную **з свежымі ці сушанымі грыбамі і курацінай**, падаюць на абед у якасці другой стравы з салатай ці на вячэру: «ачышчаную і прамытую бульбу крышаць пляйстэркамі, скрылёчкамі. Свежыя грыбы: лісічкі (вельмі смачныя ў тушонай бульбе), баравікі, падасінавікі, абабкі, сыраежкі мыюць, крышаць і адварваюць 15 хвілін, адцэжваюць, змешваюць з пакрышанай бульбай, кладуць у чыгун, соляць, дадаюць крыху вады, малака, смятаны, таплёнага сала, цыбулі, 2–3 лаўровыя лісцінкі, драбок перцу. Сушаныя грыбы намочваюць, мыюць, крышаць. Кураціну, пасечаную на кавалачкі, абсмажваюць на патэльні на любым тлушчы, а затым кладуць у чыгун з бульбай і ўсімі прыправамі».

Шырокае прымяненне ў спалучэнні з іншымі стравамі атрымала дзёртая бульба, з якой гатуюць **дранікі**: «бульбу, абчышчаную і памытую, дзяруць на тарцы, лыжкай зліваюць бульбяны сок (ён валодае лекавымі якасцямі і таму яго можна піць). Дадаюць 2–3 яйкі, соль, крыху смятаны (каб дранікі не чарнелі, а былі белымі), размешваюць і пякуць на патэльні, змазанай тлушчам»; **сароку** (тоўсты драны блін на ўсю патэльні): «у драную бульбу, прыгатаваную як на дранікі, дадаюць дробна нарэзанае сырое сала, магчыма і з мясам, размешваюць і выпякаюць»; **бабку**: «у драную бульбу дадаюць соль, смажанае з цыбуляй сала і мяса, перамешваюць, пераліваюць у чыгунок, закрываюць накрыўкай і ставяць у гарачую печку»; **клёцкі**: «драную бульбу адціскаюць праз марлю. Калі крухмал адстаіцца, яго ўвесь дадаюць у адціснутую драную бульбу, убівваюць 2 яйкі, соль, старанна вымешваюць. Рыхтуюць мясны

фарш са свініны і гавядзіны з дабаўленнем цыбулі, перцу, лаўровага ліста, кмену. Бярэцца жменя бульбянога цеста, расціскаецца ў аладку з паглыбленнем усярэдзіне, куды кладзецца кавалачак фаршу, мяса абціскаецца цестам і ў далонях закатваецца. Клёцкі кідаюць у кіпень, крыху падсолены»; **калдуны**: «рыхтуюць цеста з дранай бульбы і мяснога фаршу, як на клёцкі. з цеста робяць прадаўгаватыя, начыняныя мясным фаршам, клёцкі (даўжынёй 12–15 сантыметраў), кладуць на гарачую патэльні з растопленым салам і ледзь-ледзь прыціскаюць рукой кожны калдун, каб ён быў прыплюснуты. Абсмажваюць з двух бакоў, складваюць у чыгунок, дадаюць растопленага тлушчу, 4–5 лыжак малака ці вады, ставяць у печ ці духоўку і тушаць. Фарш можа быць з курынага мяса, сушаных грыбоў».

Дранікі на сняданак ядуць са смятанай ці смажаным салам, а на абед складваюць у каструлю сляямі, кожны слой запраўляецца смятанай. Калдуны падаюць на сняданак са смятанай, у абед нярэдка да гарчай капусты, буракоў, поліўкі.

Дзёртую бульбу смажаць з мясным фаршам: «надзёртую на буйной (бурачнай) тарцы бульбу змешваюць са сваім фаршам, дадаюць соль, цыбулю», гатуюць з ёю кішку: «у драную бульбу, прыгатаваную як на дранікі, дадаюць звараныя ячменныя крупы, падсмажанае з цыбуляй свіное сала і мяса, соль. Усё старанна перамешваюць і наліваюць не вельмі туга, вольна, у вымытую кішку, завязваюць, абсмажваюць на глыбокай патэльні спачатку на лёгкім агні, затым у печы разграбаюць качаргой жар, ставяць на гэтае месца патэльні з наліванай і ўжо крыху запечанай кішкой і каля гадзіны выпякаюць»

Урацыёне жыхароў Глыбоцкага раёна прысутнічалі разнастайныя стравы з гародніны: Са **шчаўя**, напрыклад, гатавалі **салату, халаднік, гарачую першую страву**, нарыхтоўвалі яго на зіму: «сабраны шчавель старанна мыюць, крышаць, змешваюць з соллю і шчыльна набіваюць паўлітровыя слоікі і закатваюць металічнымі накрыўкамі» або «прамыты і пакрышаны шчавель варыцца з дабаўленнем солі. Звараны шчавель зліваецца ў пастэрызаваныя літровыя і паўлітровыя слоікі, якія закатваюцца металічнымі накрыўкамі». **Агуркі** ядуць свежымі ці соляць разнастайнымі спосабамі: 1) «вымытыя ў дзвюх водах агуркі наразаюць нажом на даволі тоўстыя скрылёчкі, якія добра прысыпаюць соллю і разам з соллю шчыльна набіваюць імі літровыя шклянныя слоікі. Закатваюць металічнымі накрыўкамі. За суткі да ўжывання слоік адкрываюць, агуркі высыпаюць у каструлю ці вядро, наліваюць вады і агуркі вымочваюць»; 2) «сабраныя агуркі мыюць, укладваюць у кадку, перакладваючы ўкропам, пяром часнаку і лісцем смародзіны. Заліваецца саляным раствором (на вядро вады – шклянка солі), каб агуркі заўсёды былі пакрытыя вадой, на драўляную накрыўку кладуць камень. Глыбокай восенню стары, сівы расол

з агуркоў зліваюць, кожны агурок мыецца, спаласнуць трэба і кадку, і драўляную накрыўку. Памытыя агуркі зноў кладуць у кадку, перакладваючы сухім ўкропам, сухімі лістамі смародзіны, дадаюць колькі зубкоў часнаку, заліваюць новым саляным раствором і націскаюць накрыўку каменем».

Капусту зімовых гатункаў квасяць: «на буйнай буракавай тарцы надзіраюць морквы (на 10 кілаграмаў капусты і кілаграм морквы). Дадаюць соль, цукар 200 грамаў на 10 кілаграмаў капусты, некалькі драбкоў лімоннай кіслаты, кмену і журавін. Усё змешваюць і расціраюць порцыямі ў вялікай місе ці балеі. Працёртую капусту ссыпаюць у кадку і шчыльна ўтаўкаюць таўкачом. Калі капуста не пусціць уласнага соку, даліваюць крынічнай вады. Пакуль капуста не скісне, яе ў кадцы што дзень праколваюць завостраным кіем, каб выйшла горыч».

Папулярным прадуктам харчавання з'яўляюцца **грыбы**, якія ўжываюцца свежымі ці сушанымі (**сушонікі**) або марынаванымі (**мачонікі**). Са свежых грыбоў і гародніны гатуюць **саянку**: «на 3 кілаграмы капусты бяруць 1 кілаграм морквы, 1 кілаграм цыбулі, 1 кілаграм свежых грыбоў, 1 кілаграм спелых памідораў. Кожны кампанент старанна мыецца, крышыцца і злёгка абсмажваецца на алеі (посным масле), складваецца ў вялікую місу, соліцца і добра вымешваецца. Затым прыгатаваная мяса ўкладваецца ў чыгун і ставіцца ў рускую печку для таго, каб утушылася. Гарачую саянку раскладваюць у пастэрызаваныя літровыя слоікі, зверху кожны слоік заліваецца лыжкай падсмажанага алею і закатваецца металічнай накрыўкай».

Сушаць **баравікі, падасінавікі, абабкі, апенькі, лісічкі**: «перабраныя і працёртыя анучкай грыбы нанізваюць на драўляныя пруткі, якія потым кладуць на процівень і ставяць у даволі гарачую печку». Сушаныя грыбы выкарыстоўваюць пры прыгатаванні поліўкі, булёну, начынак у клёцкі і калдуны, з іх гатуюць у час посту галубцы і катлеты.

Папулярным прадуктам харчавання была **рыба**. Яе ўжывалі смажанай, варылі рыбную юшку, сушылі: «больш як двухсотграмовыя рыбіны патрашаць, не здымаючы лускі, удаляюць кішкі, пузыр, мыюць і засыпаюць соллю. Праз трое сутак соль змываюць, а рыбіны нанізваюць праз вочы на дрот і вывешваюць на добра праветрываемым чардаку сушыць. Праз два тыдні здымаюць з дроту, на процівені-блясе дасушваюць у лёгкім духу ў рускай печы». У час посту з таранкі вараць поліўкі.

Не абыходзілі ўвагай жыхары Глыбоцкага раёна і малочныя прадукты, ужывалі **свежае малако, дамашні плаўлены сыр**, для прыгатавання якога «на 1 кілаграм тварагу бяруць 10 грамаў солі, добра і доўга расціраюць яго таўкачыкам драўляным у місе ці каструлі, убівваюць два яйкі, шклянку смятаны, драбок кмену, растапляюць 80 грамаў сметанковага масла, добра вымешваюць і пачынаюць варыць на

слабым агні, увесь час памешваюць, пакуль не атрымаецца аднародная жоўтая маса, якую адразу пасля варкі разліваюць у эмаліраваныя місачкі»; **маканку** (змешаны са смятанай тварог для макання бліноў); **маслянку** (юшка пасля збівання масла).

Адна з самых распаўсюджаных страў на сняданне – **лабада, ці сялянскі амлет**: «шклянка малака, два яйкі, тры сталовыя лыжкі мукі, соль, цукар, сода. На патэльні падсмажваюць чатыры кавалачкі сала, размешваюць па ўсёй плошчы патэльні, уліваюць размешанае з мукой і яйкамі малако, запякаюць». Пры падачы на стол яечня разразаецца на скрылі, таму яе называюць яшчэ і **скрылёвая яечня**. Назва **лабада** тлумачыцца тым, што тут сабрана ўсё разам – малако, мука, яйкі, сала.

Сярод сала-мясных прадуктаў харчавання вядомы **кілбаса, каўбаса сялянская мясная**: «каўбаснае мяса большай часткай рэжуць уручную нажом, адну чацвёртую частку мяса скручваюць на мясарубцы з пастаўленай рашоткай з буйной адтулінай. Лаўровы ліст і кмен прасушваюць і разам з чорным і душыстым перцам меляць на кавамолцы ці таўкуць у спецыяльнай металічнай ступцы. У парэзанае мяса дадаюць солі, молатых спецыяў, расцёртых зубкоў часнаку, калі ў гаспадыні маецца, харчовай салетры і паўлітарку гарэлкі. Усё старанна вымешваюць... Мяса каўбаснае праз мясарубку як мага паўней і шчыльнай укладваюць у кішку. Так атрымоўваецца каўбаса сялянская, мясная. Краі кішкі злучаюць і звязваюць ніткай»; **вантрабянка** (каўбаса знутраных органаў: печані, сэрца, нырак, селязёнкі з дабаўленнем мяса і сала): «робяць яе з вантрабаў, унутраных органаў: сэрца, часткі печані (частку печані смажаць), лёгкіх, селязёнкі, нырак з дабаўленнем сала, знятага з галавы, галавізны. Сэрца, галавізну прапускаюць праз мясарубку з рэдкай рашоткай. Астатнія вантробы здрабняюць нажом. Соляць, дадаюць змолатых спецыяў, расцёртых зубкі часнаку»; **крывянка, крывяная каўбаса**: «у сабраную у час пагалоўшчыны кроў дадаюць адразу сталовую лыжку солі, размешваюць. Вараць грачнёвыя крупы. Рэжуць дробна невялікі кавалак сала. Звараныя крупы і здробленае сала змешваюць з паласонай кроўю. Спецыяў не дабаўдзяюць, фарш сталовай лыжкай заліваецца ў вымытую тоўстую кішку, у якой адзін канец завязаны ніткай. Наліваюць фарш не шчыльна. Запякаюць крываваў каўбасу на патэльні... Затым яе вынімаюць з печы, астуджаюць. Перад ужываннем наразаюць скрылёчкамі, якія з двух бакоў абсмажваюць у сале»; **квашаніна** (халадзец); **пражонка** – «на дно чыгунка клалі кавалкі сала, потым скабкі і каўбасу. Усё ставілі ў жар і пражылі (тушылі)».

Жыхары Глыбоцкага раёна маюць шмат рэцэптаў доўгатэрміновага захавання сала-мясных прадуктаў. Шырокае распаўсюджанне мае **салёнае сала, а таксама смажанае сала і мяса, залітае тлушчам**: «падбрушша, кумпяк, лапатку наразаюць

кавалачкамі, падсольваюць і смажаць на патэльні, але не падпальваюць, не перасмажваюць і складваюць у літровыя ці трохлітровыя слоікі, загадзя пастэрызаваныя, зверху заліваюць топленым тлушчам, ставяць у выпаленую печку, кааб гадзіны тры патушылася. Затым закатваюць металічнай накрыўкай»; **салёныя і вэнджаныя кумпякі і лапаткі; тушонка**, якую гатуюць двума спосабамі: 1) «мяса наразаюць вялікімі кавалкамі, соляць і накладваюць яго ў чыгун, ставяць пад накрыўкай у гарачую печ тушыць. Мясца тушыцца, што называецца, у ўласным саку. Тэрмін тушэння – дзве з паловай – тры гадзіны. Гарчае стушанае мяса, вядома ж з салам, раскладваецца ў пастэрызаваныя літровыя ці паўлітровыя слоікі, дадаюць па 3–4 гарошыны чорнага перцу, адной лаўровай лісціне і аднаму зубку часнаку. Зверху заліваюць тапленым тлушчам і закатваюць гарчае тушанае мяса металічнымі накрыўкамі»; 2) «наразаюць мяса таксама вялікімі кавалкамі, каб пралезлі гэтыя кавалкі ў шклянныя слоікі. Сала з падбрушша і галавізны крышаць драбней, соляць, перамешваюць з мясам, укладваюць у літровыя і паўлітровыя шклянныя слоікі, дадаючы ў кожны слоік лаўровую лісцінку, 3–4 гарошыны чорнага перцу і зубок часнаку. Слоік закатваюць металічнымі накрыўкамі, па вярху металічнай накрыўкі замацоўваюць спецыяльныя дзюралюміневыя зажымы, каб у час кіпячэння накрыўкі не сарваліся»; **тапленое сала і здор**: «сала, знятае з кішак і са страўніка, мыюць, намочваюць у вадзе, зноў мыюць, адкідаюць на сіта, даючы сцячыся. Сала наразаецца нажом дробнымі кавалачкамі, складваюць у чыгун ці каструлю і ставяць у печ на жар ці пліту. Растоплены тлушч зліваюць у каструлі, жбаны, шклянныя слоікі».

Для прыгатавання зімой смачных і карысных напояў кожная гаспадыня за лета і восень панасушае ў рускай печы розных ягад: **чарніц, паземак, трускалак, маліны, чорнай смародзіны** (смуродніку), **рабіны, пладоў шытышыны**, з садавіны – **вішань, сліў, алычы, яблыкаў, груш**.

Мясцовыя гаспадыні не забываюць нарыхтаваць на зіму смачнага варэння з разнастайных ягад. Шырока распаўсюджаны так званыя **пяціхвілінкі**: «так называецца варэнне з вішні, крыжоўніку, чарніц, малін. Ягады мыюцца, засыпаюцца цукрам (1 кілаграм ягад, 1 кілаграм цукру), даводзяць да кіпення, вараць усяго 5 хвілін, варэнне гарачым разліваецца ў пастэрызаваныя слоікі, закатваецца накрыўкай». **Чарніцы** тут вараць з **галінкамі вішань**: «як толькі ягады пачнуць кіпець, у місу ці каструлю кладуць дзве-тры галінкі з лісточкамі вішні. Калі чарнічнае варэнне звярнуцца, галінкі вынімаюцца. Варэнне становіцца гусцейшым, прыемна адчуваецца смак вішні». А каб прыгатаваць **джэм з чырвоных парэчак**, «спелыя парэчкі мыюць, адкідаюць на сіта, даючы сцячыся, прапускаюць праз мясарубку, праз марлю адціскаюць сок, у які кілаграм на кілаграм дадаюць цукру і ва-

раць 45 хвілін. Захоўваюць у слоіках пад капронавай накрыўкай».

Яшчэ адзін цікавы рэцэпт – **брусніцы, смажаныя з грушамі**: «на 4 кілаграмы брусніцы бяруць 1 кілаграм спелых дуль. Змешваюць, насыпаюць у чыгун, накрываюць накрыўкай, ставяць на дзве гадзіны ў выпаленую печ. Зліваюць у бачэнак драўляны ці каструлю, зверху прыкрываюць шматком марлі, затым драўляным кружком, які прыціскаюць невялікім камянем. Ядуць пасля прыходу з лазні, ледзь-ледзь дадаўшы цукру і змяшаўшы з ім, а таксама на сняданак ці вячэру з гарчай бульбай у якасці салаты».

Сярод напояў былі вядомы: **кампоты** з сушаных ягад і садавіны: «з толькі што сабраных чарніц, малін, паземак, вішань, сліў, алычы, яблыкаў, груш (робяць кампоты з яблыкаў і летніх сартоў: белая наліва, малінаўкі), але асабліва добрыя кампоты атрымліваюцца з антонавак»; гарбата, для якой «улетку, у час цвіцення збіраюць і сушаць на чардаку-паддашку, вышках чабор, святайнік, садовую мяту, ліпавы цвет, кіпрэй (іван-чай), бруснічкі, маліннік (сушаць разам са спелымі ягадамі), лісце лясных паземак-суніц. Зімой і вясной гатуецца **гарбата**, свая, мясцовая з адной расліны або ў зборы, духмяная, з лекавымі якасцямі»; **раўгеня, ці хлебны квас**, які гатавалі так: «прарошчвалі жыта да паўлення расткоў, затым сушылі і малолі. Атрымоўваюцца солад. Гатавалі кіпень, і ў ім заварвалі солад. На 2 літры вады бралі адзін фунт соладу – 400 грамаў, ставілі заварку ў цёплае месца, дадаўшы крыху закваскі з хлебнай дзяжы ўастыўшую заварку, і, старанна перамяшаўшы, ставілі раўгеню ў цёплае месца для саладжэння, праз двое сутак залівалі ў тую ж пасудзіну восем літраў

сырой крынічнай вады, разбоўталі і давалі суткі выстацца, пасля чаго раўгеня была гатовая да ўжывання. Улетку, калі было гарача, пілі раўгеню. У час посту з раўгеня елі хлеб, печаную бульбу, кашу. Калі раўгеня співалася да гусцяша, яе зноў далівалі крынічнай вадой, давалі час выстацца і зноў пілі»; **казёнка** – магазінная гарэлка; **самагонка, сівуха, барматуха, чэмергэс** – самаробная гарэлка, першыя кроплі і літры якой называюцца **першаком**, апошнія – **адгонам; бражка, ці дамашняе піва**: «рабілі солад з ячменю, дабаўлялі жытняга соладу і заварвалі яго кіпенем, як раўгеню, дадавалі крыху цукру, апускалі дрожджы. Для надання колеру піва выкарыстоўвалі адвары ці настойку святайніку ці ліпавага цвету. На чацвёрты дзень бражку працэжвалі праз марлю, давалі яшчэ тры дні выстацца і падавалі на стол».

Многія з зафіксаваных назваў маюць празрыстую семантычную структуру. У працэсе аналізу былі выдзелены два асноўныя тыпы структурнай матывацыі намінацый ежы і пітва: аддзяслёныя дэрываты і адыменныя ўтварэнні. У ліку аддзяслёных дэрыватаў выключную перавагу маюць суфіксальныя ўтварэнні тыпу **завіванікі, закручонікі, зацірка, драпікі, маканка, мачонікі, пражонка, рошчына, сушонікі** і г.д.

У складзе адыменных дэрыватаў найчасцей сустракаюцца назвы, структурна матываваныя найменнем прадмета, асновай назоўніка: **крупеня, крупнік, крывянка, маслянкі** і г.д.

Сустракаюцца адыменныя дэрываты, структурна матываваныя назвай якасці – асновай прыметніка: **кісля, сівуха, халаднік**.

Майстар па выпечцы жытняга хлеба
Сцепаніда Аляксандраўна Лупач в. Дзеркаўшчына

Аднак пэўная колькасць найменняў ежы і пітва з'яўляецца запазычаннямі з розных моў: з польскай: **вантрабянка** (страўнік або кішкі, начыненыя свінымі вантрабамі); лацінскай: **калдуны** (клёцкі, начыненыя мясным або іншым фаршам); з французскай мовы: **булён** (бульбяны суп).

Такім чынам, найменні кулінарных вырабаў, зафіксаваныя на тэрыторыі в. Празарокі Глыбоцкага рэгіёна, прадстаўляюць сабой разнастайную ў лексіка-семантычных і генетычных адносінах групу і з'яўляюцца часткай матэрыяльнай культуры беларусаў.

Абрад Насіць намётку жыхароў в. Папшычы

Майстар па прыгатаванню
традыцыйнай стравы
Маслены баран
Марына Іванаўна Хрол
в. Мацюкова

ПАСЛЯСЛОЎЕ

Прапанаваная чытачам кніга, у якую ўвайшлі фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы, запісаныя падчас фальклорных экспедыцый, уяўляе сабой комплекснае даследаванне фальклорна-этнаграфічнай спадчыны Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці. Змест кнігі складаюць матэрыялы архіваў ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі», Глыбоцкага раённага арганізацыйна-метадычнага цэнтра, Запрудскага Дома фальклору, Азярэцкага культурна-спартыўнага цэнтра, сельскага Дома культуры в. Гатаўшчына, в. Шо, в. Загор’е, в. Вераб’і, в. Івесь, в. Восава, в. Залессе, в. Шэпелева і г.д., фрагменты рукапіснай кнігі І.І. Волкава «Дыяменты роднай мовы». Прадстаўлены ў кнізе архіўныя ўзоры вуснай народнай творчасці жыхароў Глыбоччыны ахопліваюць значны часавы перыяд.

Асноўныя матэрыялы выдання – гэта палявыя экспедыцыйныя запісы студэнтаў і выкладчыкаў установы адукацыі «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны», якім пашанцавала, дзякуючы дапамозе адміністрацыі Глыбоцкага раённага выканаўчага камітэта наведаць унікальныя па сваёй прыгажосці і багатыя на гістарычныя падзеі мясціны Глыбоцкага краю ўлетку 2011 года. У фальклорна-этнаграфічнай экспедыцыі прымалі ўдзел выкладчыкі кафедры беларускай культуры і фалькларыстыкі доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык кафедры Новак Валянціна Станіславаўна, кандыдат філалагічных навук, дацэнт Кастрыца Алена Аляксандраўна, кандыдат філалагічных навук, дацэнт Вяргееўка Святлана Анатольеўна, студэнт гістарычнага факультэта Уладзімір Александронец, а таксама студэнты філалагічнага факультэта Каранькова Таццяна, Смірнова Настасся, Яцушкевіч Ірына, Карпенка Ірына, Мароз Ірына, Цішкевіч Ніка, Сітдзікава Паліна, Шуткіна Яна, Бордак Юлія, Сабела Ганна, Дубень Ганна, Жлоба Таццяна, Зайцава Таццяна, Яроміч Ганна, Даніленка Святлана, Літоўчанка Алеся, Лучынская Аксана, Рачкова Надзея, Рабых Ганна, Сівакова Алеся, Талпінская Юлія, Чыграй Ганна, Чалаян Карына, Анішчанка Максім, Богдан

Таццяна, Багдановіч Вікторыя, Бодрыкава Таццяна, Болсун Алена, Варановіч Паліна, Гром Рыгор, Дашук Вераніка, Дзегцярэнка Ніна, Язерская Ірына, Ефіменка Марына, Загальская Кацярына, Балбасава Аліна, Кірэева Анастасія, Кавалёва Вікторыя, Кавалёва Ірына, Каральчук Кацярына, Пастухова Таццяна, Федаровіч Таццяна, Курнова Марына.

Традыцыйная духоўная спадчына Глыбоччыны – гэта этнаграфічныя звесткі па розных абрадах і звычаях (каляндарнага і сямейнага цыклаў), такія як Каляды, «Жаніцьба Цярэшкі», Саракі, Тройца, Купалле, жніво, вяселле, хрэсьбіны. Сярод запісаных фальклорных матэрыялаў найбольшую цікавасць уяўляюць успаміны жыхароў Глыбоччыны пра унікальную зімовую шлюбную гульню «Жаніцьба Цярэшкі». Адметнасцю рэгіёна з’яўляецца невялікая колькасць звестак па малых фальклорных жанрах, замовах, прыкметах і павер’ях, народнай міфалогіі.

Фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы былі запісаны ў вёсках Празарокі, Удзела, Шыпы, Бараны, Ластавічы, Мосар, Залессе, Запруддзе, Карабы, Забор’е, Шэпелева, Мнюта 1, Мнюта 2, Гатаўшчына, Шчарбы, Валодзькова, Сукліна, Вераб’і, Лапішкі, Лазічы, Бушыкі, Сапеліна, Шо, Шубнікі, Івесь, Азярцы, Шчаўкуны, г/п. Падсвілле і інш.

Над матэрыяламі кнігі, у якіх захаваны асаблівасці мясцовай гаворкі, была праведзена неабходная тэксталагічная работа.

Калектыў аўтараў выказвае шчырую падзяку старшыні Глыбоцкага райвыканкама Морхату Алегу Віктаравічу, старшыні Глыбоцкага раённага Савета дэпутатаў Унуковіч Галіне Уладзіміраўне, начальніку аддзела ідэалагічнай работы, культуры і па справах моладзі Глыбоцкага райвыканкама Малатоўнік Таццяне Леанідаўне, метадысту Глыбоцкага раённага арганізацыйна-метадычнага цэнтра Нікіфаровіч Наталіі Уладзіміраўне, супрацоўнікам устаноў культуры і адукацыі Глыбоцкага раёна, а таксама ўсім жыхарам, якія з вялікай цеплынёй імкнуліся перадаць нам свае веды пра абрады, звычаі і песні сваёй роднай мясцовасці.

ЗМЕСТ

Валянціна Новак **Каляндарная абраднасць Глыбоччыны** 4

Зімовыя абрады, звычаі і песні 10

Веснавыя абрады, звычаі і песні 34

Летне-восеньскія абрады, звычаі і песні 50

Валянціна Новак **Традыцыі сямейнай абраднасці Глыбоччыны** 64

Радзінна-хрэсьбінная абраднасць і паэзія 66

Вясельная абраднасць 72

Пахавальная абраднасць 86

Святла Вяргеенка **«Добрае – нам кажы, дрэннае – на сухі лес нясі...»**
(замоўная традыцыя Глыбоцкага раёна) 92

Замовы 96

Алена Кастрыца **Прыкметы і павер’і Глыбоцкага раёна**
(на матэрыяле фальклорнай экспедыцыі 2011 г.) 98

Прыкметы і павер’і 102

Алена Алфёрава **Малыя фальклорныя жанры Глыбоцкага раёна** 108

Таццяна Каранькова **Філасофія народнай думкі** 110

Прыказкі і прымаўкі 112

Загадкі 114

Дзіцячы фальклор 116

Народная міфалогія 120

Пазаабрадавая паэзія 124

Няказкавая проза 142

Традыцыйная абраднасць старавераў 156

Аляксей Ненадавец **Край адвечных бароў і азёраў** 158

Міхаіл Міхайлец **Фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы з Глыбоччыны ў калекцыі фальклорнага архіва ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі»** 166

Іван Іванавіч Волкаў – збіральнік скарбаў народнай мудрасці 184

З аўтабіяграфіі І.І. Волкава 184

Іван Волкаў **Дыяменты роднай мовы** 186

Народныя баллады ў запісах І.І. Волкава 260

Ганна Саўчанка **Сюжэты народных балад Глыбоччыны** 262

Слоўнік тапонімаў 264

Слоўнік народных гаворак 266

Вольга Шынкарэнка **«Ёсць на карце маёй Беларусі...»** 270

Алена Палуян **Было ўсяго – і піць, і есці...**
(кулінарныя традыцыі вёскі Празарокі Глыбоцкага раёна) 292

Пасляслоўе 298

Навукова-папулярнае выданне

Новак Валянціна Станіславаўна
Шынкарэнка Вольга Карпаўна
Кастрыца Алена Аляксандраўна і інш.

ГЛЫБОЧЧЫНЫ ДУХОЎНАСЦІ ГЛЫБІНІ

Народная духоўная культура Глыбоцкага раёна

Галоўны рэдактар
Г.М. Галаватая

Рэдактар
А.А. Дылейка

Мастацкае афармленне і вёрстка
Ю.М. Комар

Тэхнічны рэдактар
А.У. Касцюк

Карэктар
В.М. Кірыльчык

Падпісана ў друк 12.05.2014. Фармат 60х90 1/8. Папера мелаваная.
Друк афсетны. Ум. друк. арк. 38. Ул. Выд арк. 26. Тыраж 500 экз. Заказ

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Беларускае тэлеграфнаагенцтва» (УП «БЕЛТА»)
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў
№ 1/200 ад 20.02.2014, № 3/510 ад 12.02.2014.
Вул. Кірава, 26, 220030, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь.

Надрукавана з арыгінал-макета ў друкарні ПУП «Джи энд Ди».
ЛП № 02330/0150065 ад 05.06.2008. Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/36 ад 13.01.2014.
Вул. Бурдзейнага, 37-191, 220136, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь.